عیزەدین ئیبن ئەسیر

تەواوی مێژوو

بەرگی حەوتەم

وەرگێڕانی
زاهیر محەمەد رەشید

پێداچونەوەی
پرۆفیسۆری یاریدەدەر د.یاسین سەردەشتی

تەواوی مێژوو

بلاّوكراوەی خانەی چاپ و بلاّوكردنەوەی چوارچرا

١٦٢زنجیرەی

ناونیشان / سلێمانی –سەرەتای شەقامی مەولەوی– بەرامبەر پالاّس

مۆبایل ئاسیا ٠٧٧٠١٥٧٥٠٦٧ — سانا ٠٧٣٠١١٢٨٣٨٨

نرخی ٧٥٠٠ دینارە

تەواوی مێژوو

نوسینی: ئیبن ئەسیر

وەرگێڕانی: زاهیر محەمەد رەشید

بەرگی حەوتەم

چاپی یەکەم

سلێمانی

٢٠١٠

بەناوی خوای جوانکاری بونەوەر

پێناسی کتێب

ناوی کتێب : تەواوی مێژوو

بابەت :مێژوویی

بەرگی: حەوتەم

نوسینی: ئیبن ئەسیر

وەرگێرانی: زاهیر محەممەد رەشید

تایپ: نژۆ مستەفا

نەخشەسازی: چوارچرا

نۆبەتی چاپ :چاپی یەکەم سلێمانی ٢٠١٠

چاپخانە : چوارچرا

دیزاینی بەرگ: هەرێم عوسمان

تیراژ :١٠٠٠ دانە

ژمارەی سپاردن (١٢٥٢) ساڵی (٢٠٠٨) پێدراوە

پێرست

پێشەکی

ساڵێك بەر لەئێستا و لە کۆتایی ئەو پێشەکییەی بۆ یەکەمین بەرگی وەرگێڕاوی کتێبی (تەواوی مێژو/ الكامل في التاريخ)ی (عیزەدین ئیبن ئەسیر)ی مێژوو نوسی بەناوبانگی جیهانی ئیسلامەمان نوسیبوو، هیوای ئەوەمان خواستبو کە برای وەرگێڕ، کاکە (زاهیر محەممەد رەشید) بەهەمان گوڕ و تینەوە بۆ تەواو کردنی ئەو کارە بایەخدارەی دەستیپێکردوە، تێبکوشێت و تا وەرگێڕانی دوا بەرگی ئەم کتێبە بەنرخە بەردەوام بێت. جێگەی خۆشحاڵییە کە ئەو ئەمامەی ساڵێك بەر لە ئێستا نێژرا، سەوز بووە و چرۆی کردوە و بەخێراییەکەی چاوەڕێنەکراو بەرەو ئەوە دەڕوات گوڵی هیوامان بگەشێنێتەوە و بێتەبەر.

خوێنەری بەڕێز، وا بەهەوڵ و کۆششی برای وەرگێڕ، شەش بەرگ لە(تەواوی مێژوو)تان خرایە بەردەست و ئەمەی بەردەستیشتان حەوتەمین بەرگییەتی. وەك پێشتریش لەو بڕوایەدابوم و ئەمێستایش بڕوام وایە کە ئەم کارە بایەخێکی فرە گرنگی بۆ کتێبخانەی کوردیی و بایەخپێدەرانی مێژووی ئیسلام و جیهانی ئیسلامیی هەیە، چونکە گەر بەوردیی بڕوانینە نێوەڕۆکی ئەو شەش بەرگەی لە(تەواوی مێژوو) پێشتر چاپ و بڵاو کراونەتەوە ئەوا ئەو راستیەمان بەتەواویی لا دەچەسپێت کە (تەواوی مێژوو) چ گەنجینەیەکی پڕ بەهایی مێژوویيە و چەندە زانیاریی ورد و گرنگی مێژوویی سەبارەت بە رووداوەکانی پێشووی دەسەڵاتە جۆراوجۆرەکان و ململانێکان و جەنگ و جوڵانەوە جیاوازەکان و وێنا کردنی ژیانی رامیاریی و ئابوریی و کۆمەڵایەتیی جیهانی ئیسلامی گرتۆتەخۆ. هەربۆیە زێدەڕۆیی ناکەین گەر بڵێین: هیچ بایەخدارێك ناتوانێت بێ خوێندنەوەیەکی ورد و تێگەیشتن لەنێوەڕۆکی (تەواوی مێژوو) سەرنجێکی رۆشنی سەبارەت بەرابردووی مێژووی ناوچەکە و جیهانی ئیسلامی هەبێت. هەر لێرەیشەوەیە بایەخی ئەم وەرگێڕانە و پێویستیی تەواو کردنی کارەکە بۆ خوێنەرانی ئازیزی کورد دەردەکەوێت.

لەپاش بڵاو کردنەوەی شەش بەرگ لە(تەواوی مێژوو) و پێشکەش کردنی بەرگی حەوتەم بۆ بەردیدەی خوێنەرانی بەڕێز، جارێکی دیکە دوبارەی دەکەینەوە کە

خوێنەران و بایەخداران هەر سەرنج و تێبینیەکیان سەبارەت بەتێکستە وەرگێردراوەکەوە هەیە دەتوانن بەنووسین یان هەر شێوەیەکی دیکە بێت، پێشکەشی بکەن تا برای وەرگێڕ کەم و زۆر سوودیان لێ ببینێت. لەگەڵ ئومێدی تاندروستی و سەرفەرازی بۆ هەموان.

پرۆفیسۆری یاریدەدەر
دکتۆر یاسین سەردەشتی
٢٠٠٩ /٢/١٠

ڕوداوەکانی ساڵی حەفتا و شەشی کۆچی (٦٩٥ زایینی)

بزوتنەوەی ساڵح کوڕی موسەرەح

کوڕی ساڵح کوڕی موسەرەحی تەمیمی پیاوێکی خۆپارێز و خواپەرەست و ڕووزەرد بو کە بەردەوام پەرەستشی خوای دەکرد. لەدارا، موسڵ و جەزیرە ژیانی بەسەر دەبرد. چەندین کەس وەك هاوڕێ لەدەوری کۆدەبونەوە و قسەی بۆ دەکردن. ئەوانی بۆ بزوتنەوە لەبەرابەر ستەم و شەڕ لەگەڵ ناسازگارانی خۆی هاندا. وەڵامیان دایەوە و ئەو هاوڕێیانی خۆی بۆ شەڕ دژی ئومەوییەکان هەڵخراند. پەیك و پەیامی بۆ هاوەڵانی خۆی رەوانە کرد و وەڵامیان دایەوە و لەسەر ئەو بنەمایە، چاویان بەیەك کەوت. سەرقاڵی ئەم کارە بون کە نامەی شەبیبی پێگەیشت کە دەیوت: ئەگەر دەتەوێت بزوتنەوەکەی خۆت دەستپێبکەیت، ئەمە تایبەتە بەتۆ چونکە ئێمە ئەمڕۆ ڕێبەر وپیرێکی موسوڵمان و کەسێکی ڕێزدارتر لەتۆ ناناسین. ئەگەر دەتەوێت ئەو کارە دوابخەیت، منی لێ ئاگادار بکەرەوە چونکە سەرەتاکانی مەرگ شەو و ڕۆژ هێرش دەکاتە سەرخەڵکان و لەوە ئاسودە نیم کە مەرگی لەناکاو نەمگرێتەوە و شەڕم لەگەڵ ستەمکاران نەکردبێت.

ساڵح لەوەڵامدا نوسی: هیچ شتێك نەبوە بەربەستی بزوتنەوەکەم مەگەر ئەوەی چاوەڕوانی هاتنی تۆم دەکرد. بەرەو لای ئێمە ڕەوانە ببە چونکە نیازمان بەئەندێشەی کەسانێکی وەك تۆ دەبێت و ناتوانین بێ ڕاوێژ کردن بەتۆ کاروبارەکان هەڵسوڕێنین. کاتێك شەبیب نامەکەی خوێندەوە، چەند کەسێك لەیارانی خۆی بانگ کرد و لەناو ئەوان: مەصاد کوڕی نەعیمی شەیبانی، موحەلیل کوڕی وایلی یەشکری و کەسانیتر. ئەوانی لەگەڵ خۆی هەڵگرت و لەدارا لای ساڵح دابەزی. کاتێك ئەوی بینی، وتی: خوا ڕێزت لێ بگرێت، ئێمە بۆ شەڕی ئەم ستەمکارانە ڕەواه بکە چونکە شێوەی پێغەمبەر(د.خ) بەرەو ئەمان دەڕوات و ستەمکاران یاخیگەری دەکەنە پیشە.

ساڵح بانگەوازەکەی خۆی لەهەمو شوێنێکدا بڵاوکردەوە و لەسەر ئەمە بنەمایە بەڵێنی بەواندا کە ڕۆژی یەکەمی صەفەری ساڵی ٧٦/ ٢٢ مەی ٦٩٥ بزوتنەوەکەی خۆیان دەست پێبکەن. ئەوان ئەو شەوە لای ئەو کۆبونەوە. یەکێك لەئەوان پرسی: سەرەتا پێشنیاری ئایینەکەی خۆمانیان پێبکەین یا نە؟ وتی: ئەو کارە دەکەین، چونکە ئەم کارە

جەخت لەبۆچونەکەی ئێمە دەکاتەوە. پیاوەکە پرسی: چی دەڵێیت سەبارەت بەو کەسانەی شەڕ لەگەڵ ئێمە دەکەن و ئێمە بەبەسەر ئەواندا سەرکەوتن بەدەست دێنین، ئایا خوێن و سامانی ئەوان بۆ ئێمە ڕەوایە؟ وتی: ئەگەر خوێنیان بڕێژین و سامانەکانیان تاڵان بکەین، نۆشی گیانمان بێت و ئەگەر بیانبەخشین، ئەمە چاکەکاری ئێمە دەسەلمێنێت.

دواتر ئامۆژگاری یارانی خۆی کرد و فەرمانەکانی خۆیان بەوان گەیاند و پێی وتن: زۆرینەی ئێوە پیادەکانن و چوارپێکان تایبەتن بە محەممەد کوڕی مەروان. لەوانەوە دەست پێبکەن و سەرەتا هێرش بکەنە سەر ئەوان و بەبەدەستهێنانی چوارپێکان هێزی خۆتان پەرەپێبدەن.

ئەوان لەو شەوەدا هاتن و چوارپێکانیان گرت و سواری بون و بۆ ماوەی سیانزە شەو لەسەرزەمینی دارا مانەوە. خەڵکی ئەم شارە و خەڵکانی نەصیبین و سنجار خۆیان لەناو قەڵاکاندا داشارد. ئەو لەگەڵ سەد وبیست یا سەد و دە پیاوی شەڕکەر بزوتنەوەکەی خۆی دەست پێکرد.

هەواڵی بزوتنەوەکەی ئەوان بەمحەممەد کوڕی مەروان گەیشت. ئەو فەرمانداری جەزیرە بو. عەدی کوڕی عەدی کێندی لەگەڵ هەزار سوار بۆ ڕوبەڕوبونەوەی ئەوان ڕەوانە کرد. ئەو لەحەرانەوە بەڕێکەوت و لەدوغان دابەزی. ئەمانە یەکەم دەستەی ئەو سوپایەبون کە ڕوبەڕوی ساڵح کوڕی موسەرەح بونەوە. عەدی بەشێوەیەکی ترساو بەڕێکەوت وەك بڵێی بەرەو مەرگ هەنگاو دەنێت. ئەو پەیامی بۆ ساڵح ڕەوانە کرد کە لەشەڕ کردن لەگەڵ تۆ بێزارم و خوازیارم لەم شارە کۆچ بکەیت. عەدی پیاوێکی خواپەرەست بو. ساڵح وەڵامی دایەوە: ئەگەر باوەڕت بەباوەڕەکەی ئێمە هەیە، لەبەرابەر تۆ پاشەکشێ دەکەین و گەرنە لەناو خۆماندا راوێژ دەکەین بۆ ئەوەی چ کارێك ئەنجام بدەین. عەدی پەیامی بۆ نارد کە: باوەڕم بەباوەڕەکەی تۆ نیە بەڵام لە شەڕ لەگەڵ تۆ یا هەر کەسێکیتر بێزارم. بەیارانی خۆی وت: سوار بن. ئەوان سوار بون. نێردراوەکەی لای خۆی زیندانی کرد و لەگەڵ هاوەڵانی خۆی بەڕێکەوت و هێرشی کردە سەر سوپاکەی عەدی کە بۆ نوێژی نیمەڕۆ ریزیان بەستبو. نەکەوتبونە خۆ سوارەکانی لەسەر سەری خۆی بینی. کاتێك ئەوانیان بینی، یەکتریان بانگ کرد. ساڵح

شەبیبی کردە فەرماندەی باڵی راستی سوپاکەی و سوەید کوڕی سەلیمی کردە فەرماندەی باڵی چەپ. خۆی لەناو دڵی سوپاکەیدا مایەوە. هێرشیکردە سەرئەوان کە هێشتا نەیانتوانیبو بۆ شەڕ خۆیان ئامادە بکەن و لەناو ریزەکانی یەك هاتوچۆیان دەکرد. شەبیب و سوەید هێرشیان کردە سەرئەوان کە شکستیان خوارد و هەڵاتن. ئەسپەکەیان بۆعەدی هێنا کە سواری بوو و هەڵات. ساڵح کوڕی موسەرەح گەیشت و ئەوەی لەناو لەشکرگەکەی ئەو دەستی کەوت، هەڵیگرت و تاڵانی کرد.

هاوەڵانی عەدی کوڕی عەدی ڕۆشتنە لای محەممەد کوڕی مەروان. ئەو لەعەدی تووڕە و خالید کوڕی جەزءی سەلەمی هاوڕێ لەگەڵ هەزار و پێنسەد شەڕکەر رەوانە کرد. حارس کوڕی جەعونەی عامری بانگ کرد و ئەویشی لەگەڵ پێنسەد شەڕکەر رەوانە کرد. بەو دوانەی وت: هێرش بکەنە سەر ئەم هەڵگەڕاوە لەدین و بەخێرایی بەرێکەون. هەر کام پێشتر بگات، فەرماندەی هاورێکەی خۆی بێت. ئەو دوانە یەك لەدوای یەك ڕۆشتنەدەر و بەردەوام پرسیاری ساڵح کوڕی موسەرەحیان دەکرد. بەوان وترا: بەرەو ئامەد (دیاربەکر) ڕۆیشتوە. ئەم دوانە مەبەستی ئەویان کرد. ساڵح شەبیبی هاوڕێ لەگەڵ چەند کەسێك لەهاوەڵانی خۆی بۆ روبەروبونەوەی حارس کوڕی جەعونە رەوانە کرد و خۆی لەگەڵ کەسانیتر مەبەستی روبەروبونەوەی لەگەڵ خالید کوڕی جەزءی سەلەمی کرد. لەکاتی نوێژی نیمەڕۆ دژوارترین شەڕیان دەست پێکرد. سوارەکانی محەممەد کوڕی مەروان نەیانتوانی لەبەرابەر سوارەکانی ساڵح خۆڕاگری بکەن. کاتێك دو فەرماندەکە ئەمەیان بینی، دابەزین و زۆرینەی سوپاکەیان دابەزی. لەم کاتەدا سوپاکەی ساڵح نەیانتوانی بەسەر ئەواندا سەرکەون. کاتێك هێرشیان دەکردە سەریان، پیادەکان بەرم پێشوازیان لێدەکردن و تیرهاوێژەکان تیربارانیان دەکردن و سوارەکان شوێنیان دەکەوتن. شەڕ تا شەو درێژەی کێشا. بریندارەکان لەهەردولا فراوان بون. لەسوپاکەی ساڵح نزیکەی سی کەس کوژرا و لەسوپاکەی محەممەد زیاتر لەحەفتا کەس.

کاتێك شەو داهات، هەردولا بۆ لەشکرگەکانی خۆیان گەڕانەوە. ساڵح لەگەڵ هاوەڵانی خۆی راوێژی کرد. شەبیب وتی: ئەم خەڵکە پشتیان بەسەنگەرەکانی خۆیان بەستوە و بۆچونی من وایە نەمێنینەوە. ساڵح وتی: منیش ئەوە بەباش دەزانم. هەمان شەو ئەو پانتاییەیان چۆڵ کرد و سەرزەمینی موسڵ و جەزیرەیان بڕی و گەیشتنە دەسکەرە.

کاتێك حەجاج ئەمەی بیست، حارس کوڕی عومەیرە کوڕی زی ئەلشعاری هاورێ لەگەڵ سێ هەزار پیاوی شەڕکەر لەخەڵکانی کوفە رەوانە کرد. ئەو بەرێکەوت تاگەیشتە دەسکەرە. ساڵح کوڕی موسەرەح هاتەدەر و تا گوندێك بەناوی مەدبەج لەسنورەکانی نێوان جوخی و موسلج ڕۆشتە پێش. ساڵح نەوەد پیاوی شەڕکەر هاورێیەتیان دەکرد. حارس کوڕی عومەیرە سیانزە ڕۆژ بۆ کۆتایی جەمادی (یەکەم یا دوەم؟!) روبەروی ئەوان بویەوە. هەردولا شەڕیان دەست پێکرد و سوەید کوڕی سەلیم کە فەرماندەی باڵی چەپی سوپاکەی ساڵح بو، شکستی خوارد و ساڵح بوێرانە خۆڕاگری کرد تا کوژرا. شەبیب لەشەڕکردن بەردەوام بو تا ئەوەی لەئەسپەکەی کەوتەخوار و پیادە هێرشی کردە سەر ئەوان. ئەوان پاشەکشێیان کرد. ڕۆشتە شوێنەکەی ساڵح و بینی کوژراوە. هاواری کرد: ئەی موسوڵمانەکان، لەدەوری من کۆببنەوە. ئەوان کۆبونەوە. بەهاوەڵانی خۆی وت: ئێوە دوکەس دو کەس پشت بەپشتی یەکەوە بنێن و بەرەو لەدوژمن بدەن تا بڕۆینە ناو ئەو قەڵایە و لەباروودۆخ بکۆڵینەوە. ئەو کارەیان کرد و هەموویان ڕۆشتنە ناو قەڵاکە. حەفتا پیاو بون. حارس گەمارۆی خستە سەرئەوان و دەرگاکەی ئاگر تێبەردا و وتی: ئەوان ناتوانن بێنەدەر.

بەیعەت لەگەڵ شەبیبی خارجی

شەری ئەو لەگەڵ حارس کوڕی عومەیرە

کاتێك حارس دەرگاکەی بەسەر شەبیب و هاوەڵانی سوتاند، وتی: ئەوان ناتوانن بێنەدەر وئێمە بەرەبەیان هێرشیان دەکەینە سەر و کوشتاریان دەکەین. ئەو بۆ لەشکرگەکەی خۆی گەڕایەوە. شەبیب بەهاوەڵانی خۆی وت: چاوەڕوانی چی دەکەن؟ سوێند بەخوا ئەگەر ئەوان لەبەرەبەیان هێرش بکەنە سەرتان، لەناوتان دەبەن. وتیان: فەرمانی خۆت بدە. وتی: لەگەڵ من یا کەسێکیتر لەهاوەڵان بەیعەت بکەن و دەڕۆینەدەر تا لەلەشکرگەکەیان هێرشیان بکەینە سەر چونکە ئێستا ئارام و ئاسودە دەژین.

لەگەڵ شەبیب بەیعەتیان کرد. ئەو شەبیب کوڕی یەزید کوڕی نوعەیمی شەیبانی بو. ئەمەدەکانیان هێنا و تەڕیان کرد و خستیانە سەر ئاگرەکە و هاتنەدەر. حارس نەکەوتبوە خۆ کەبینی شەبیب و هاوەڵانی بەشمشێر هێرشیان کردۆتە سەریان. حارس کەوتە سەر زەوی. هاوەڵانی هەڵیان گرت وبۆ مەداین پاشەکشێیان کرد. شەبیب لەشکرگەکەی ئەوانی تالآن کرد. ئەوە یەکەم سوپابو لەسەر دەستی شەبیب شکستی خوارد.

شەڕ لەنێوان هاوەڵانی شەبیب و کەسانیتر

دواتر شەبیب لەسەرزەمینی موسڵ چاوی بە سەلامە کوڕی سەنانی تەمیمی (تیم شەیبان) کەوت. داوای لێکرد تا بۆ هاوکاری ئەو شەڕ بکات. سەلامە پەیمانی لێوەرگرت تا سی سوار هەڵبژێرێت و ئەوان بەرەو سەرزەمینی عەنەزە رەوانە بکات تا تۆڵەی خۆیان لەوان بکاتەوە چونکە ئەوان فەزاڵەی برایان کوشتبو. گێرانەوەی ئەم بەسەرهاتە بەمشێوەیە: فەزاڵە لەگەڵ هەژدە پیاو ڕۆشتەدەر و لەسەر ئاوێك بەناوی (شەجەرە) دابەزی. لەو ناوچەیە دارێکی گەورەی گەزۆی لێبو و خەڵکی عەنەزە لەدەوری ئەو دارە دابەزیبون. کاتێك فەزاڵە و هاورێکانی ئەویان بینی، وتیان: ئەوانە دەکوژین و دەیبەینە لای سەروەری خۆمان تا شتێکمان پێ ببەخشێت. خاڵەکانی ئەو لەبەنی نەصر وتیان: بۆ کوشتنی برازاکەمان هاوکاریتان ناکەین. خەڵکانی عەنەزە ئەوانیان سەربڕی و سەرە

براوەكانیان بردە لای عەبدولمەلیك كوڕی مەروان. لەبەر ئەمە ئەوانی لە (ئەنقیا) یا (بانقیا) نیشتەجێ كرد و بەخششی بۆ دیاری كردن. ئەوان پێشتر بەخششێكی كەمیان بۆ دیاری كرابو. سەلامە برای فەزاڵە سەبارەت بەكوژرانی براكەی خۆی و هاوكاری نەكردنی خاڵەكانی وتی:

و ما خلت اخوال الفتى يسلمونه   لوقع السلاح قبل ما فعلت نصر

یانی: پێش ئەوەی خەڵكانی نەصر ئەو كارە بكەن، گومانم نەدەكرد خاڵەكان دەتوانن پیاو بەدەمی تیژی شمشێر بسپێرن.

هاتنەدەرەوەی فەزاڵە پێش بزوتنەوەكەی ساڵح كوڕی موسەرەح بو. شەبیب بەداواكەی رازی بو. بەرێكەوت تا گەیشتە خەڵكی عەنەزە. ئەو گەرەك بەگەرەك كوشتاری كرد تا گەیشتە دەستەیەك لەوان كە پوری لەناویاندابو. ژنەكە منداڵەكەی خۆی لەئامێز گرتبو. ژن مەمكی دەرهێنا و وتی: ئەی سەلامە، سوێندت دەدەم بەپەیوەندی ئەم كوڕە لەگەڵ مەمكی دایكی. سەلامە وتی: لەو كاتەوەی فەزاڵە خۆی بەدارەكەوە نوساند، نەمبینیوە (فەزاڵە برای بو) سەلامە زیادی كرد: ئەی ژن، یا لەمناڵەكە دوردەكەویتەوە، یا بەرم هەردوكتان دەكوژم. ژن هەستا و ئەو مناڵەكەی كوشت.

ڕەوانەبونی شەبیب بەرەو بەنی شەیبان و هێرش كردنە سەرئەوان

دواتر شەبیب هاورێ لەگەڵ سوارەكانی خۆی بەرەو رازان ئەسپی غاردا. دەستەیەك لەبەنی شەیبان، هاورێ لەگەڵ خەڵكانیتر هەلاتن تا لەدێری خورەزاد لای حەولایا دابەزین. ئەوان نزیكەی سێ هەزار كەس بون. شەبیب حەفتا پیاو یا زیاتر یا كەمتر هاورێیەتیان دەكرد. بەرەو لای ئەوان ڕۆشت و ئەوان خۆیان داشارد.

دواتر شەبیب لەگەڵ دوانزە پیاو بۆ لای دایكی ڕۆشت كە لەداوێنی كێوێك بەناوی ساتێدەما ژیانی بەسەر دەبرد. وتی: بێ گومان لەگەڵ خۆم دەیهێنم تا لەناو لەشكرگەكەی مندا بێت و لەمن جیا نەبێتەوە تا دەمرێت یا دەمرم. كاتژمێرێك ئەوانی لەگەڵ خۆی برد. لەم كاتەدا دەستەیەك لەبەنی شەیبان هاورێ لەگەڵ سامانەكانیان دەركەوتن كە لەوێ مابونەوە و گومانیان نەدەكرد شەبیب لای ئەوانەوە تێپەرێت و ئەویش ئەوانی نەدەبینی. هێرشی كردەسەر ئەوان و سی پیاوی بەتەمەنی لەوان كوشت

کە یەکێك لەوان حەوەسەرە کوڕی ئەسەد بو. شەبیب ڕۆشتە لای دایکی و ئەوی هەڵگرت. پیاوێك لەسەرەوەی دێرەکە سەیری هاوەڵانی شەبیبی کرد. شەبیب براکەی خۆی موصاد کوڕی یەزیدی کردبوە فەرماندەی پیاوە شەڕکەرەکانی. ئەوان گەمارۆیان خستبوە سەر ئەو کەسانەی لەناو دێرەکەدا مابونەوە. پیاوێك لەکەسانی ناو دێر هاتەدەر و روی کردە هاوەڵانی شەبیب و وتی: ئەی خەڵکینە، ڕێگەبدەن قورئان لەنێوان ئێمەدا داوەر بێت. خوای گەورە دەفەرمێت: ئەی پێغەمبەر، ئەگەر یەکێك لەبتپەرستەکان داوای ئەمانی لەتۆ کرد، ئەمانی پێ ببەخشە تا فەرمودەکانی خوا ببیستێت. دواتر ئارامی و ئاسودەیی بیر بخەرەوە. (تۆبە/٦/٩). دەستمان لێ هەڵگرن تا ئەمان بەخشراو بێینە لای ئێوە و ئێوە لەباوەڕ و بۆچونەکانی خۆتان ئاگادارمان بکەنەوە کەئەگەر پێی رازی بوین خوێن و سامانی ئێمە بۆ ئێوە ناڕەوا بێت. ئەگەر رازی نەبوین بمانگەڕێننەوە بۆ شوێنەکەی خۆمان و دواتر بزانن دەتانەوێت چی لەگەڵ ئێمە بکەن. ئەوان وەڵامیان دانەوە و رازی بون. ڕۆشتنە لای ئەوان. هاوەڵانی شەبیب باوەڕەکانی خۆیان پێ پێشنیار کردن کە هەمویان رازی بون و دواتر لای ئەوان دابەزین. شەبیب گەڕایەوە و ئەوان ئاگاداریان کردەوە و وتی: راستی و دروستیتان کردە پیشە و بەختەوەر بون.

شەڕی نێوان شەبیب و سوفیانی خەسعەمی

شەبیب ئەو سەرزەمینەی بەجێهێشت. دەستەیەك لەگەڵ ئەو کۆچیان کرد و دەستەیەك مانەوە. شەبیب سەرزەمینی موسڵی بڕی و بەرەو ئازەربایەجان بەرێکەوت. حەجاج نامەی بۆ سوفیان کوڕی ئەبی ئەلعالیەی خەسعەمی نارد و فەرمانی پێدا بگەڕێتەوە. ئەو فەرماندەیی هەزار پیاوی شەڕکەری لەئەستۆدابو. حەجاج دەیویست ڕەوانەی تەبەرستانی بکات. کاتێك نامەکەی حەجاجی پێگەیشت، لەگەڵ پاشای تەبەرستان پەیمان نامەی ئاشتی مۆر کرد و گەڕایەوە. حەجاج فەرمانی پێدا لەدەسکەرە دابەزێت تا سوپاکەی حارس کوڕی عومەیرەی هەمەدانی (بکوژەکەی ساڵح کوڕی موسەرەح) پەیوەستی ببێت و سوارەکانی (مونازێر) بگەنە لای و دواتر بۆ شەڕی شەبیب ڕەوانە ببێت. ئەو لە دەسکەرە مایەوە. لەناو سوپاکەی حارس جاڕیاندا: شەڕ لەمەداین و کوفەیە. بەرێکەوتن تا گەیشتنە سوفیان و سوارەکانی مونازێر پەیوەستی بون. فەرماندەی ئەم سوارکارانە سورە کوڕی حوڕی تەمیمی بو. سورە نامەی بۆ نوسی

کەچاوەڕوان بێت تا پەیوەستی دەبێت. سوفیان لەگەڕان بەدوای شەبیب پەلەی کرد و ئەوی لەخانەقین دۆزیەوە. شەبیب خۆی لەوان دورخستەوە وەك بڵێی دەیویست بڵێت شەڕکردن لەگەڵ ئەوانی پێ خۆش نیە. براکەی خۆی موصاد کوڕی یەزیدی هاوڕێ لەگەڵ پەنجا سوار رەوانەی زەویەکی تەخت و ئارام کرد و خۆی ڕۆشتە سەر لوتکەی کێوەکە. وتیان: دوژمنی خوا هەڵات. پەلە مەکەن تا ئەم سەرزەمینە بگەڕێین، ئەگەری هەیە کەسانێکی بۆ زیان گەیاندن بەنێمە لەسەر ڕێگاکە دانابێت.

ئەوان گوێیان لەوتارەکەی نەگرت و شوێنی کەوتن. کاتێك لەبۆسەکەی یەزید تێپەڕیان کرد، شەبیب لەسەرەوە هێرشی کرد و یەزید لەپشت سەریانەوە. خەڵك بێ شەڕ کردن شکستیان خوارد و هەڵاتن. سوفیان لەگەڵ دوسەد شەڕکەر خۆڕاگری کرد و بوێرانە شەڕی لەگەڵ کردن. سوەید کوڕی سەلیم بەڕم هێرشی کردە سەر سوفیان و ئەوسا هەردوکیان شمشێریان لەکاڵان دەرکێشا و شەڕیان کرد. دواتر زۆرانیان تاقی کردەوە. هەردوکیان کەوتنە سەرزەوی. هەردولای شەڕکەر لەیەك جیابونەوە و شەبیب هێرشی کردەسەریان کە پاشەکشێیان کرد. کۆیلەیەك لەکۆیلەکانی سوفیان فریایی کەوت و بەرگری لێکرد. دواتر خۆی دابەزی و سوفیانی سوار ئەسپ کرد و شەڕی دەست پێکرد. کۆیلە کوژرا و سوفیان رزگاری بو. بەرێکەوت و خۆی گەیاندە بابلی مێهرود. نامەی بۆ حەجاج نوسی و ئاگاداری کردەوە کە خەڵکان بۆ هاوکاری کردنی هاتون بەڵام سورە کوڕی حوڕ هێشتا پەیوەستی نەبوە. کاتێك حەجاج نامەکەی خوێندەوە، دەسخۆشی لێکرد.

شەڕی نێوان سورە کوڕی حوڕ و شەبیب

کاتێك نامەکەی سوفیان بەحەجاج گەیشت، نامەی بۆ سورە کوڕی حوڕ نوسی و سەرکۆنەی کرد و ئاگاداری کردەوە و فەرمانی پێدا پێنسەد سوار لەمەداین هەڵبژێرێت و هاوڕێ لەگەڵ ئەوان بۆ شەڕی شەبیب رەوانە ببێت. سورە ئەو کارەی کرد و بەرێکەوت. شەبیب لەجوخی دەسوڕایەوە و سورە بەدوایەوە بو. شەبیب گەشتە مەداین و خەڵك لەترسی ئەو خۆیان داشارد. لەوێ چوارپێکانی هەڵگرت و هەرکەسێك لەبەرابەری خۆڕاگری کرد، کوژرا. پێیان وت: سورە گەیشتوە. بەرێکەوت تا گەیشتە نەهرەوان. ئەوان نوێژیان لەسەر هاورێکانی خۆیان خوێند کە لەسەر دەستی عەلی کوڕی ئەبی تالیب

کوژرابون و داوای بەخششی خواییان بۆ کردن و بێزاری خۆیان لەعەلی و سوپاکەی دەربڕی. سیخوڕەکانی سورە لەشوێنی شەبیب ئاگاداریان کردەوە. هاوەڵانی خۆی کۆکردەوە و وتی: سوارەکانی شەبیب لەسەد کەس تێناپەڕن. بڕیارمداوە لەناو ئێوەدا سێسەد کەس هەڵبژێرم و لەگەڵ ئەوان بەرێکەوم و لەکاتێکی ئائاگا هێرش بکەمەسەری چونکە چاوەڕوانم خوا لەناویان ببات. ئەوان ڕازی بون. ئەو سێسەد شەڕکەری بەهێزی هەڵبژارد وبەرەو نەهرەوان بەرێکەوت. شەبیب شەوی کردە ڕۆژ و لەهەمو شوێنێك پاسەوانی دانا و ئاڵای ئامادەبون بۆ شەڕی هەڵکرد. کاتێك هاوەڵانی سورە نزیك کەوتنەوە، سوارەکانی شەبیب ئاگادار بونەوە و سوار ئەسپەکانی خۆیان بون و خۆیان بۆ شەڕ ئامادە کرد. کاتێك سورە گەیشتە ئەوان، بینی بۆ شەڕ ئامادە و تەیارن. هێرشی کردە سەر ئەوان. خۆڕاگریان کرد. شەبیب هاواری لەسوارەکانی خۆی کرد کە هێرشیان کردە سەر سورە و گۆڕەپانی شەڕیان لەوان پاك کردەوە. شەبیب بەردەوام دەیوت:

من ينك العير ينك نياكا   جندلتان اصطكتا اصطكاكا

یانی: کەسێ کە کەرێکی نێر بگێت، گانکەرێکی تێکۆشەری گاوە، دو تاشەبەردی گەورەن کە بەتوندی بەریەك کەوتون.

سورە بۆ لەشکرگەکەی خۆی گەڕایەوە و بینی سوارەکان و پیاوە بەهێزەکانی شکستیان خواردەوە. ئەوانی هەڵگرت و ڕوی لەمەداین کرد و شەبیب شوێن پێی هەڵگرت بۆ ئەوەی بیدۆزێتەوە و سوپاکەی لەناو ببات. کاتێك گەیشتە ئەوان کە گەشتبونە ناو مەداین. کوڕی ئەبی عوصفیر فەرمانداری مەداین لەگەڵ خەڵکانی مەداین هاتەدەر. ئەوان سوپاکەی شەبیبیان بەردباران و تیرباران کرد. شەبیب لەمەداین پاشەکشێی کرد و لای گولوازی تێپەڕی و لەوێ چوارپێکانی تایبەت بەحەجاجی هەڵگرت و لەگەڵ خۆی بردی بۆ تکریت. بەگەشتنی شەبیب بۆ مەداین، خەڵکەکەی ترسان و تۆقان و سوپاییەکان بۆ کوفە ڕایان کرد. شەبیب لەتکریت بو. حەجاج سەرکۆنەی سورەی کرد و خستیە زیندان و دواتر ئازادی کرد.

شەڕ لەنێوان شەبیب و جەزل کوڕی سەعید کوژرانی سەعید کوڕی موجادل

کاتێك هەڵاتوان گەیشتنە کوفە، حەجاج بۆ شەڕ لەگەڵ شەبیب، جەزل کوڕی سەعید کوڕی شورەحبیلی کێندی رەوانە کرد کەناوی عوسمان بو. فەرمانی پێدا وشیار وبۆ شەڕ ئامادە بێت و لەپەلە کردن خۆی بەدور بگرێت. ئەو بەحەجاجی وت: لەشەڕکەرە شکست خواردوەکان کەس مەکەرە هاورێی من چونکە ترس دڵی ئەوانی پڕکردوە و موسوڵمانان هیچ سودێکیان لەوان پێنابرێت. وتی: راست دەکەیت. هاورێ لەگەڵ ئەو چوارهەزار پیاوی شەڕکەری رەوانە کرد. ئەوان لەگەڵ جەزل بەرێکەوتن. جەزل، عەیاز کوڕی ئەبی لوبنەی کێندی وەك پێشەنگی خۆی رەوانە کرد. ئەوان بەدوای شەبیبدا گەڕان. شەبیب بەشێوەیەك هەڵس و کەوتی دەکرد وەك بڵێی شکۆ و گەورەییەکەی تایبەتی پێبڕاوە. لەگوندێك دەڕۆشتە گوندێکیتر و لەهیچ شوێنێك نەدەمایەوە لەترسی ئەوەی نەکا جەزل بڵاوە بەهاورێکانی بکات. بەردەوام کاتێك هێرشی دەکردە سەر جەزل، کە بۆ شەڕ ئامادە نەبو. لەبەر ئەمە جەزل بەردەوام لەبارودۆخی ئامادەیی بۆ شەڕ رێگای دەبڕی. لەهەر شوێنێك دادەبەزی، سەنگەری هەڵدەکەند.

کاتێك ئەم کارە خایاندی، شەبیب سوپاکەی خۆی کۆکردەوە کە ئێستا نزیکەی سەد و شەست پیاوی شەڕکەر بون. ئەوانی بۆ چوار دەستە دابەش کرد: براکەی موصادی کردە فەرمانەدەی چل پیاوی شەڕکەر و سوەید کوڕی سەلیم فەرماندەی چل شەڕکەری تر و موحەلیل کوڕی وایل فەرماندەی چل شەڕکەر. خۆی لەگەڵ چل پیاوی شەڕکەر مایەوە. ئاگاداریان کردەوە کە جەزل لەدێری یەزدگێردە. شەبیب فەرمانی بەهاوەڵانی خۆیدا و سوار چوارپێکان بون. دواتر لەگەڵ ئەوان بەرێکەوت و فەرمانی بەهەرکام لەفەرماندەکان دا لەو گوندەوەی بۆی دیاریکردبو، هێرش بکاتە سەر جەزل. وتی: دەمەوێت بەشێوەیەکی لەناکاو هێرش بکەمەسەری. فەرمانی پێدان بوێرانە شەڕ بکەن و ئازایانە روبەروی ببنەوە. براکەی بەرێکەوت و گەیشتە دێری خورارە. بینی کە جەزل هاورێ لەگەڵ کوڕی ئەبی لوبنە پێگەیەکیان دروست کردوە. موصاد هاورێ لەگەڵ چل پیاوی شەڕکەر هێرشی کردە سەرئەوان. ماوەیەك خۆڕاگری و دواتر پاشەکشێیان کرد. شەبیب هات و هێرشی کرد. وتی: کەڵێن لەناو لەشکرگەکەیان دروست بکەن و ئەگەر

توانیتان بەسەریاندا سەرکەون. بەشێوەیەکی خۆڕاگرانە شوێنیان کەوتن تا گەشتنە ناو لەشکرگەکەیان. سوپاکەی ئەو ڕێگریان لەهاتنی ئەوان بۆ ناو لەشکرگەکەیان گرت و ڕێگەیان نەدا بگەنە ناو سەنگەرەکان. جەزل چەندین پێگەی دیکەی ئامادە کردبو. شەڕکەرانی ئەم شوێنانە گەیشتن و بونە بەربەست لەگەیشتنی خەواریج بۆ ناو سەنگەرەکان. جەزل بەسوپاکەی خۆی وت: بەتیرباران کردنی دوژمن بەرگری لەخۆتان بکەن. شەبیب ئەوەندە هێرشی کردە سەر پێگەکانی ئەوان کە ناچاری کردن پەنا بۆ سەنگەرەکانیان ببەن. سوپاییەکان ئەوانیان تیرباران کرد. کاتێك شەبیب بینی ناتوانێت خۆی بەجەزل بگەیێنێت، بەهاوەڵانی خۆی وت: درێژەی بەرێگەی خۆتان بدەن و دەستبەرداری ئەوان ببن. ئەو ڕێگەی خۆی گرتەبەر و دواتر هاوەڵانی دابەزین تا کەمێك بحەوێنەوە. دوبارە بۆ جاری دوەم بەئامادەیی تەواو بۆ شەڕ گەڕایەوە و بەهاوەڵانی خۆی وت: بەدەوری لەشکرگەکە بسوڕێنەوە. بینیان سوپاکەی جەزل بەتەواوەتی پاسەوانی و پارێزگاری لەپێگەکانی خۆیان دەکەن و ئاسودە بون. بەڵام نەکەوتبونە خۆ کە لەناکاو دەنگی سمی ئەسپیەکانیان بیست: هاوەڵانی شەبیب پێش بەرەبەیان لەوان نزیك بونەوە و لەچوارلاوە گەمارۆیان خستە سەریان. شەڕیان لەگەڵ سوپاکەی شەبیب کرد.

شەبیب بۆ براکەی کە لەقۆڵی کوفەوە شەڕی لەگەڵ ئەوان دەکرد، پەیامی نارد کە بەرەو لای ئێمە وەرە و ڕێگەیان بۆ بکەرەوە. ئەو کارەی کرد. ئەوان لەسێ قۆڵەوە شەڕیان لەگەڵ سوپاکەی جەزل کرد. شەڕ تا هەڵاتنی خۆر بەردەوام بو. شەبیب بەرێکەوت و ئەوانی بەجێهێشت بەڵام بەسەر ئەواندا سەرنەکەوت. لەشوێنێك بەدوری یەك میل و نیو لەوان دابەزی. نوێژی بەیانی خوێند و بەرەو جەرجەرایا بەرێکەوت.

جەزل بەئامادەیی تەواو بۆ شەڕ شوێنیان کەوت و تەنیا لەناو سەنگەرەکان شەڕی کرد. شەبیب لەسەرزەمینی جوخی و سەرزەمینەکانیتر گەڕا و باجی کۆدەکردەوە. ئەم کارە بۆ حەجاج گران و دژوار بو. نامەی بۆ جەزل نوسی و سەرکۆنەی سستی ئەوی کرد و فەرمانی پێدا لەشوێن کەوتنی ئەوان زیاتر هەوڵ بدات. جەزل بەشێوەیەکی سەرسەختانە شوێن پێی ئەوانی هەڵگرت. حەجاج، سەعید کوڕی موجالدی وەك فەرماندەی سوپاکەی جەزل ڕەوانە کرد و فەرمانی پێدا بۆ شەڕ لەگەڵ شەبیب هەوڵ بدات و سستی پشت گوێ بخات.

سەعید پەیوەستی جەزل بو کە لەنەهرەوان و بەدەوری خۆی سەنگەری هەڵکەندبو. لەناو سوپاکە وتارێکی پێشکەش کرد و ئەوانی سەرکۆنە و بەکەسانێکی سست و لاواز وەسفی کردن. دواتر هاتەدەر و ئەسپەکانی سوپای پەیوەستی شەڕکەرەکانی خۆی کرد تا بەهێزی ئەوان هێرش بکاتە سەر شەبیب وکەسانێتر لەشوێنەکانیان بەجێبێڵێت. جەزل پێی وت: مەبەستی چ کارێکت کردوە؟ وتی: دەمەوێت بەهاوکاری ئەم سوارکارانە هێرش بکەمە سەر شەبیب. جەزل پێی وت: لەناو خەڵکان بەسوارە و پیادەوە بمێنەرەوە و ئەوانیان نیشان بدە چونکە سوێند بەخوا بەسەر تۆدا سەردەکەون. بلاوە بەسوپاکەی خۆت مەکە. سەعید وتی: تۆ لەناو ریزەکاندا بمێنەرەوە. جەزل وتی: ئەی سەعید، من لەگەڵ بۆچونەکەی تۆدانیم، من لەکارەکەی تۆ بێزارم.

جەزل بۆ شەڕ خۆی ئامادە کرد و خەڵکانی کوفە ریزیان بەست. ئەوانی لەناو سەنگەرەکان هێنابویەدەر. سەعید کوڕی موجالد پێشڕەوی دەست پێکرد و خەڵك هاورێیەتیان دەکرد. شەبیب بەرەو قتیتا بەرێکەوت و لەوێ دابەزی. فەرمانی بەدێداری ئەو ناوچەدا خواردنیان بۆ ئامادە بکات. دێدار ئەو کارەی کرد و شەبیب دەروازەکانی قتیتای بەست. لەنانی نیمەڕۆ تەواو نەببون کە سەعید و سوپاکەی گەیشتن. دێدار هات و شەبیبی لەهاتنی ئەوان ئاگادار کردەوە. شەبیب وتی: ترسمان نیە، خواردنەکە بێنە. دێدارە خواردنەکەی برد. شەبیب نانی خوارد و دەستی شۆرد و دو رەکعەت نوێژی خوێند و سوار ئێسترەکەی خۆی بو و هاتەدەر. شەبیب هێرشی کردە سەر ئەوان و وتی: فەرمانڕەوایی تایبەتە بەداوەری دادپەروەر. من باوکی مودەلیلم. ئەگەر دەتانەوێت، خۆڕاگری بکەن.

شەعید بەردەوام دەیوت: ئەوان بەئەندازەی سەری مەڕێك ناتوانن خۆڕاگری بکەن. ئەو سوارەکانی خۆی کۆکردەوە و بەدوای شەبیبدا رەوانەی کردن. کاتێك شەبیب بەربلاوی ئەوانی بینی، سوپاکەی خۆی کۆکردەوە و وتی: لەکەنارەکانەوە هێرش بکەنە سەرئەوان چونکە سوێند بەخوا یا من فەرماندەکەی ئەوان دەکوژم یا ئەو من دەکوژێت. لەکەنارەکانەوە هێرشیان برد و ئەوانیان تێکشکاند.

سەعید خۆڕاگری کرد و بانگی هاوەڵانی خۆی کرد. شەبیب بەشمشێری دەرکێشراو هێرشی کردەسەر و کوشتی. ئەو سوپا گەورەیە شکستی خوارد و بەسەختی کوشتار کران

و هەڵاتن تا پەیوەستی جەزل بون. جەزل بەخەڵکانی وت: لای من کۆببنەوە! شەڕی کرد تا ئەوەی بەبرینداری لەناو کوژراوەکان هێنایانەدەر. جەزل هەواڵی ئەم شەڕەی بۆ حەجاج نوسی وئەوی لەکوژرانی سەعید ئاگادار کردەوە. ئەو لەمەداین مایەوە. حەجاج نامەی بۆ نوسی و وەسف و دەسخۆشی لێکرد. ئەو حەییان کوڕی ئەبجەری(پزیشك) رەوانە کرد تا تیماری بکات. دو هەزار درەمیشی رەوانە کرد تا بۆ خەرجی خۆی بەکاری ببات. حەییان ڕۆشت و درەمەکانی پێ سپارد و پەرەستاری لێکرد.

شەبیب بەرەو مەداین ڕۆشت. زانی بەبەهێزی ئەو شارە ناتوانێت دەستی بەخەڵکەکەی بگات. لەبەر ئەمە بەرێکەوت تا گەیشتە کەرخ و لەدیجلە تێپەڕی. کەسی بۆ بازاری بەغداد رەوانە کرد و ئەوانی ئاسودە کرد. ئەو ڕۆژە ڕۆژی بازاری ئەوان بو. بیستی کە خەڵکان لێی دەترسن. هاوەڵانی ئەسپ و کەرەستە پێویستەکانی خۆیانیان کڕی.

رەوانە بونی شەبیب بەرەو کوفە

شەبیب بەرەو کوفە بەرێکەوت و لەنزیکی (حمام عمیر بن سعد) دابەزی. کاتێك حەجاج لەهاتنەکەی ئاگادار بویەوە و بەشوێنەکەی زانی، سوەید کوڕی عەبدولرەحمانی سەعدی هاورێ لەگەڵ دو هەزار شەڕکەر رەوانە کرد. پێی وت: شەر لەگەڵ شەبیب بکە، ئەگەر هەڵات شوێنی مەکەوە.

ئەو ڕۆشت و لەسەبخە ئوردوی لێدا. ئاگاداریان کردەوە شەبیب بەرەو لای ئەم دێت. ئەویش بەرەو روی شەبیب بەرێکەوت. هاورێکانی بەرادەیەك دەترسان وەك بڵێی بەرەو مەرگ هەنگاویان دەبری. حەجاج فەرمانی بەعوسمان کوڕی قەتەندا لەگەڵ خەڵکان لەسەبخە ئوردو لێبدات. سوەید بەرەو زوراره بەرێکەوت. سەرقاڵی ئامادە کردنی سوپاکەی خۆی بو کە پێیان وت: شەبیب هێرشی کرد. دابەزی و زۆرینەی سوپاکەی دابەزین. ئاگاداریان کردەوە کە شەبیب دەستبەرداری تۆ بوە و لەفورات تێپەڕیوە و مەبەستی ئەوەی کردوە لەشوێنێکیترەوە بڕواتە ناو کوفە. عوسمان کوڕی قەتەن و خەڵکانی سەبخەیان ئاگادار کردەوە کە شەبیب دەیەوێت هێرش بکاتە سەریان. ئەوان مەبەستی گەڕانەوە بۆ ناو کوفەیان کرد تا بەوان وترا: سوەید شوێن خەواریج کەوتوە، بەوان گەیشتوە و شەڕ لەگەڵ ئەوان دەکات. شەبیب بەهەمو هێزیەوە هێرشی کردە سەر

سوپاکەی سومەید بەڵام نەیتوانی سەرکەوتنێکی ئەوتۆ بەدەست بێنێت. لەتەنیشت ماڵەکانی کوفە بەرەو حیرە بەرێکەوت و ئەمە لەکاتی ئێوارێدابو. سومەید تا حیرە شوێنی کەوت. بینی شەبیب حیرەی بەجێهێشتوە و شوێن کاری خۆی کەوتوە. سومەید دەستبەرداری بو و لەحیرە مایەوە و تا بەرەبەیان ئاڵای زێرینی هەڵکرد. نامەی بۆ حەجاج نوسی و لەهاتنی شەبیب ئاگاداری کردەوە.

شەڕی شەبیب لەگەڵ بیابان نشینەکان

حەجاج نامەی بۆ سومەید نوسی و فەرمانی پێدا شوێن شەبیب بکەوێت. ئەو شوێنی کەوت. شەبیب بەرێکەوت تا هێرشی کردەسەر خوارەوەی فورات و چاوی بەکەسانێک لەخەڵکەکەی خۆی کەوت و لەوشکانیەوە بەرەو خەفان بەرێکەوت و هێرشی کردە سەر خەڵکانی بەنی ورسە و سیانزە کەس لەوانی کوشت. (حەنزەلە کوڕی مالك یەکێك بو لەوان). پێشڕەوی کرد تا لە لەصەف چاوی بەخزمەکانی باوکی کەوت. لەسەر ئەو ئاوە فرز کوڕی ئەسوەد (یەکێك لەبەنی سەڵت)بو. ئەو بەردەوام شەبیبی بۆ باوەڕەکانی سەرکۆنە دەکرد و دەبوە رێگر لە کارەکانی. شەبیب دەیوت: ئەگەر حەوت هەوسار (حەوت شەڕکەر)م هەبێت بێ گومان لەگەڵ فرز شەڕ دەکەم. کاتێك لەهاتنی شەبیب ئاگادار بونەوە، فرز سوار ئەسپەکەی خۆی بو و لەپشتی ماڵەکانەوە ڕۆشتەدەر و خەڵکان لەدەوری ئەو بلاوەیان لێکرد (یا خەڵکان هەلاتن). بیابان نشینەکان لێی ترسابون. ئەو رێگەی قوتقوتانەی گرتەبەر و دواتر رویکردە کۆشکی بەنی موقاتل و ڕۆشتە ناو حەصاصە و لەوێوە رویکردە ئەنبار و بەرێکەوت تا گەیشتە دەقوقا و دواتر بەرەو خوارەوەی ئازەربایەجان ملی رێگەی گرتەبەر.

کاتێك دورکەوتەوە، حەجاج بەرەو بەسرە بەرێکەوت و عوروە کوڕی موغەیرە کوڕی شەعبەی وەك فەرمانداری کوفە دەستنیشان کرد.خەڵك نەکەوتبونە خۆیان کە نامەی دێداری بابلی مێهرود بەعوروە کوڕی موغەیرە گەیشت کە بەوانی دەوت یەکێك لەباج کۆکەرەوەکان ئاگاداری کردۆتەوە کە شەبیب لەخانیگار دابەزیوە و مەبەستی هاتنە ناو کوفەی کردوە. عوروە نامەکەی بۆ حەجاج لەبەسرە رەوانە کرد کە پێش هاتنی شەبیب خۆی گەیاندە ئەم شارە.

هاتنی شەبیب بۆ ناو کوفە

شەبیب ڕۆشتە ناو گوندی حەربی. وتی: شەڕێك بەرپا دەبێت کە دوژمنەکەی ئێوە لەناگرەکەیدا دەسوتێت. دواتر بەڕێکەوت تا لەعەقرقوف دابەزی. سوەید کوڕی سەلیم پێی وت: ئەی سەروەری باوەڕداران، باشترە لەم گوندە ناو خراپە بۆ شوێنیکیتر بڕۆیت. شەبیب وتی: تۆ گومانی خراپت کرد! سوێند بەخوا تەنیا لێرەوە بۆ شەڕی دوژمن بەرێدەکەوم. گومانی خراپەکەی و (عقر) تایبەتە بەدوژمنەکانمان ئەگەر خوا بیەوێت.

دواتر لەوێوە بەرێکەوت تا پێش هاتنی حەجاج، بگاتە ناو کوفە. نامەکانی عوروە بەردەوام بەدەستی حەجاج دەگەیشت و لەکاتی نوێژی ئێواریٚ گەیشتە ناو کوفە. شەبیب لەکاتی نوێژی شێوان لەسەبخە دابەزی. نانیان خوارد و سوار ئەسپەکانی خۆیان بون و ڕۆشتنە ناو کوفە و گەیشتنە ناو بازار. شەبیب گورزێکی لەدەرگای کۆشکدا کەدەرگاکەی شکاند. دواتر ڕۆشتە سەر بەرزاییەك و وتی:

عبد دعی من ثمود اصله   لابل يقال ابو ابيهم يقدم

یانی: کۆیلەیەکی ڕوسپی زادە کە نەژادی دەگەڕێتەوە بۆ خەڵکی سەمود. نا، بەڵکو دەوترێت باوکی باوکیان (یەقدومە).

مەبەستی حەجاج بو چونکە دەستەیەك لەخەڵکان دەیانوت: سەقەفیەکان پاشماوەکانی نەتەوەی سەمودن. دەستەیەکیتر دەیانەوت: ئەوان نەژادیان دەگەڕێتەوە بۆ یەقدومی ئەیادی.

دواتر هێرشی کردە سەر مزگەوتی شارەکە کەهێشتا هەندێ کەس نوێژیان دەخوێند. هاوەڵانی شەبیب لەمزگەوت عەقیل کوڕی موصعەبی وادعی و عودەی کوڕی عەمرۆ سەقەفی و ئەبو لەیس کوڕی ئەبی سولەیمیان کوشت. دواتر لای ماڵی حوشب تێپەڕین. ئەو فەرماندەی پاسەوانەکان بو. پێیان وت: فەرماندار (حەجاج) تۆی دەوێت. ویستی سوار ئەسپەکەی بێت بەڵام ئەوانی بەبێگانە هاتەبەرچاو و نەڕۆشتە لای ئەوان. ئەوان کۆیلەکەیان کوشت. دواتر شەبیب ڕۆشتە لای جەحاف کوڕی ئەبیتی شەیبانی و پێی وت: وەرە تا بەهای ئەو وشترە گەنجە بدەم کە لەبیابان لەتۆم کڕی. جەحاف وتی: ئەی سوەید (ئەی شەبیب؟) ئایا ئەمانەتیەکەی خۆت لەم تاریکە شەوەدا بیردێنیتەوە. تۆ سوار ئەسپەکەی خۆتیت. خوا قێزەون بکات ئەو قەرزەی تەنیا بەرشتنی خوێنی بێ

تاوانەکان و کوشتنی هاورێیان دەدرێتەوە.

دواتر لای مزگەوتی زوهەل تێپەڕین. لەوێ زوهەل کوڕی حارسیان بینی. ئەو نوێژی درێژ دەکردەوە. سەریان بڕی. ئەوسا لەکوفە هاتنەدەر و نەزر کوڕی قەعقاع کوڕی شوری زوهەلی چاوی بەوان کەوت. نەزر وتی: سلاّو لەتۆ ئەی سەروەر. شەبیب وتی: هاوار لەتۆ، بڵێ سەروەری باوەڕداران. نەزر وتی: سەروەری باوەڕداران. شەبیب وتی: ئەی نەزر داوەری و فەرمانڕەوایی تەنیا تایبەتە بەخوا. ویستی نفرینی بکات. نەزر وتی: هەموان لەلایەن خواوە هاتوین وبۆ لای ئەو دەگەڕێینەوە (بقرە ٢/ ١٥٦). هاوەڵانی شەبیب هێرشیان کردەسەر و خوێنیان ڕشت. ئەو لەگەڵ حەجاج لە بەسرەوە گەڕابویەوە بەڵام دواکەوتبو. دایکی نەزر ناجیە کچی هانی کوڕی قەبیسەی شەیبانی بو. شەبیب ئارەزوی دەکرد نەزر رزگاری بێت.

بەرێکەوتن و بەرەو مەردەمە ملی رێگەیان گرتەبەر. حەجاج فەرمانی بەجارچیەکدا کە جاریدا: ئەی سوپاکەی خوا، سوار ئەسپەکانی خۆتان ببن. ئەو لەسەر بانی کۆشکەکەی بو و لەبەرابەر ئەو چرایەك دەسوتا. یەکەم کەس هاتە لای ئەو، عوسمان کوڕی قەتن کوڕی عەبداللە کوڕی حوصەین زی غوصە بو. وتی: فەرماندار ئاگادار بکەنەوە کە من هاتوم. یەکێك لەکۆیلەکانی حەجاج پێی وت: لەشوێنەکەی خۆت بمێنەرەوە. خەڵك لەهەمو شوێنێکەوە کۆبونەوە.

حەجاج، بشر کوڕی غالبی ئەسەدی هاورێ لەگەڵ دوهەزار پیاوی شەڕکەر، زایدە کوڕی قودامەی سەقەفی لەگەڵ دو هەزار شەڕکەر، ئەبو زورەیس موالی بەنی تەمیمی لەگەڵ دو هەزار شەڕکەر، عەبدولعەلی کوڕی عەبداللە کوڕی عامر و زیاد کوڕی عەمرۆ عەتکی هەرکام لەگەڵ هاوەڵانی خۆیان بۆ شەڕی شەبیب رەوانە کرد. عەبدولمەلیك کوڕی مەروان، محەممەد کوڕی موسا کوڕی تەڵحە کوڕی عوبەیداللەی وەك فەرمانداری سیستان دەستنیشان کردبو. نامەی بۆ حەجاج نوسی و داوای لێکرد بەپەلە هاورێ لەگەڵ هەزار سوارکار بۆ سنوری فەرمانڕەوایەتیەکەی خۆی رەوانەی بکات. محەممەد کوڕی موسا مایەوە و سەرقاڵی ئامادە کردنی سوپاکەی خۆی بو و لەم کاتەدا روداوەکانی شەبیب رویاندا. حەجاج پێی وت: بۆ شەڕی شەبیب و خەواریج بەرێکەوە. شەڕ لەگەڵ ئەوان بکە تا سەرکەوتن بەدەست بێنیت و ناوبانگت بەرز ببێتەوە. دوای ئەوە بۆ سنوری

فەرمانڕەوایەتی خۆت بەرێکەوە. ئەوی لەگەڵ ئەوان رەوانە کرد. بە فەرماندەکانی وت: ئەگەر شەڕ روبدات، فەرماندەی ئێوە زایدە کوڕی قودامە بێت. فەرماندەکان بەرێکەوتن و لەخوارەوەی فورات دابەزین. شەبیب بەرێگەی ئەواندا نەڕۆشت و نالآی بەرەو قادسیە هەڵکرد.

شەڕی شەبیب لەگەڵ زەحر کوڕی قەیس

حەجاج دەستەیەك لەباشترین سوارکاران کە هیچ پیادەیەك لەناویاندا نەبو و ژمارەیان دەگەیشتە هەزار و هەشسەد پیاوی شەڕکەر، لەگەڵ زەحر کوڕی قەیس رەوانەی کرد و پێی وت: بەدوای شەبیبدا برۆ تا لەهەر شوێنێك بینیت، شەڕی لەگەڵ بکەیت مەگەر ئەوەی بەرەو ناوچەیەکی دیکە بڕوات کە دەستبەرداری دەبیت وتەنیا کاتێك شەڕی لەگەڵ دەکەیت کە هێرش بکاتە سەر تۆ یا لەشوێنێك نیشتەجێ ببێت. زەحر بەرێکەوت تا گەیشتە سەلیحین و شەبیب بەرەو لای ئەو رەوانە بو. ئەم دوانە روبەروی یەك بونەوە. شەبیب سوارەکانی خۆی کۆکردەوە و هێرشی کردە سەر ریزەکانی ئەوان تا گەیشتە زەحر. زەحر شەڕی کرد تا کەوتە سەرزەوی و هاورێکانی هەڵاتن چونکە گومانیان دەکرد خەواریج ئەویان کوشتوە. کاتێك بەرەبەیان بویەوە، سەرمای بو، لەشوێنەکەی هەستا و بەرێکەوت تا گەشتە گوندێك و شەوی لەوێ بەسەر برد. لەوێوە ئەویان بردەوە بۆ کوفە. سیانزە برین بەسەریەوە بو. چەند رۆژێك مایەوە و دواتر رۆشت بۆ لای حەجاج کە ئەوی لای خۆی لەسەر تەخت دانیشاند و بەکەسانی دەوروبەری وت: هەر کەس دەوێت سەیری پیاوێکی بەهەشتی بکات کەگیان بەخشە و لەناو خەڵکان بەرێگەدا دەڕوات، دەبێت سەیری ئەم پیاوە بکات.

شەڕی فەرماندەکان (ئەوانەی پێشتر ئاماژەمان پێدان) و کوژرانی محەممەد کوڕی موسا

کاتێك سوپاکەی زەحر شکستیان خوارد، هاورێکانی شەبیب پێیان وت: یەکێك لەسوپاکەی ئەومان شکستدا، ئێستا با بەدەستی پڕ بگەڕێینەوە. شەبیب وتی: ئەم شکستە، ورەی فەرماندەکان و ئەو سوپایەیی لەناو بردوە کە بەشوێن ئێوەدا دەگەڕێن. با هێرشیان بکەینە سەر چونکە ئەگەر ئەوانیش تێکبشکێنین، هیچ بەربەستێك بۆ گەیشتن بەحەجاج لەبەردەمدا نابێت و ئێمە بەخواستی خوا کوفە دەگرین. وتیان: گوێڕایەڵی تۆین.

شەبیب بەرێکەوت و پرسیاری فەرماندەکانی دەکرد. ئاگاداریان کردەوە کە ئەوان لەشاری روباری لەچواردە فەرسەخی کوفەن. شەبیب مەبەستی ئەوانی کرد. حەجاج پەیك و پەیامی بۆ لای ئەوان رەوانە کرد و ئاگاداری کردنەوە کە شەبیب مەبەستی ئەوانی کردوە. بەوانی وت: فەرماندەی سوپاکە زایدە کوڕی قودامەیە.

شەبیب کاتێك گەیشت کەئەوان خۆیان بۆ شەڕ ئامادە کردبو. فەرماندەی باڵی راستی سوپای خەڵکانی کوفە زیاد کوڕی عەمرۆ عەتکی بو. فەرماندەی باڵی راست بشر کوڕی غالبی ئەسەدی و هەر فەرماندەیەك فەرماندەی سوپاکەی خۆی. شەبیب سوار لەسەر ئەسپێکی تەوێڵ سپی لەگەڵ سێ دەستەی شەڕکەر گەیشت: دەستەیەك بەسەرکردایەتی سوەید کوڕی سەلیم کە لەروبەڕوی باڵی راستی ئەوان وەستا، دەستەیەك بەفەرماندەیی موصاد کوڕی یەزید کە روبەڕوی باڵی چەپ ریزی بەست و دەستەیەك بەفەرماندەیی شەبیب کە لەبەرابەر دڵی سوپای خەڵکانی کوفە ریزی بەست.

زایدە کوڕی قودامە هاتەدەر و لەناو خەڵکدا گەڕا و ئەوانی بۆ شەڕ لەگەڵ دوژمنان و خەواریج هاندا و هیوای سەرکەوتنی پێ بەخشین. لەسەر ئەو بنەمای کە خەواریج کەم و گومڕا و ئەوان لەسەر راستی و دروستی بون. دواتر گەڕایەوە بۆ شوێنەکەی خۆی. سوەید کوڕی سەلیم هێرشی کردە سەر زیاد کوڕی عەمرۆ کە سوپاکەی بڵاوەیان لێکرد زیاد کوڕی عەمرۆ عەتکی هاورێ لەگەڵ نیوەی هاوەڵانی خۆڕاگری کرد. دواتر سوەید کەمێك پاشەکشێی کرد و بۆ جاری دوەم هێرشی کردە سەریان. ماوەیەك شەڕیان کردو

زیاد خۆڕاگری کرد و سەرسەختانە شەڕی دەکرد و سومەیدیش بەنازایەتی هەرچی زیاتر شەڕی دەکرد. ئەو بەبەهێزترین پیاوی عەرەبەکان هەژمار کرا. دواتر سومەید کەمێك پاشەکشێی کرد و بینی هاوەڵانی زیاد بلاوبونەتەوە. یارانی سومەید پێیان وت: ئایا نابینی ئەوان بلاو بونەتەوە؟ هێرش بکەسەریان. سومەید وتی: با زیاتر بلاوەی لێ بکەن. دواتر بۆ جاری سێیەم هێرشی کردە سەریان کە شکستیان خوارد و هەلاتن. شمشێرەکان لەهەر لایەکەوە گەمارۆیان خستە سەر زیاد کوڕی عەمرۆ عەتکی بەلام زیانی بەرنەکەوت چونکە زرێیەکی ئەستوری لەبەر کردبو. ئەویش هەلات. لەکاتی ئێوارێدا زیاد کەمێك بریندار ببو.

هێرشیان کردە سەر عەبدولعەلی کوڕی عامر و ئەویشیان تێکشکاند چونکە ئەو شەڕێکی ئەوتۆی نەکرد و پەیوەستی زیاد کوڕی عەمرۆ بو و هەردوکیان هەلاتن. خەواریج هێرشیان برد تا ئەوەی لەکاتی شەو خۆیان بە محەممەد کوڕی موسا کوڕی تەلحە گەیاند. شەڕیان لەگەڵ کرد و ئەو پیاوانە خۆڕاگری کرد. دواتر موصاد براکەی شەبیب هێرشی کردەسەر بشر کوڕی غالب لەبالی چەپی سوپای خەڵکانی کوفە. بشر خۆڕاگری کرد. لەئەسپەکەی دابەزی و هاورێ لەگەڵ ئەو پەنجا کەس لەئەسپەکانیان دابەزین و شەڕیان کرد تا هەمویان کوژران و سوپاکەی ئەویش شکستی خوارد.

خەواریج هێرشیان کردە سەر ئەبو زەریس موالی بەنی تەمیم کە لەپشت سەری بشر کوڕی غالب شەڕی دەکرد. ئەویان تێکشکاند تا بۆ جێگەی ئەعیەن پاشەکشێی کرد و خەواریج ئەم دوانەیشیان تێکشکاند و ئەوان بەرەو زایدە کوڕی قودامە هەلاتن. کاتێك گەیشتنە لای ئەو، هاواری کرد: ئەی موسوڵمانان، بەزەویەوە بلکێن، بەزەویەوە بلکێن! با لەسەر ناباوەڕی خۆیان بەرابەر بەباوەڕداری ئێوە خۆڕاگرتر نەبن. ئەو سەراسەری شەو لەگەڵ ئەوان شەڕی کرد تا بەرەبەیان نزیك بویەوە.

کاتێك زایدە کوژرا، ئەبو زەریس و ئەعیەن ڕۆشتنە ناو کۆشکێکی گەورە. شەبیب بەهاوەلانی خۆی وت: شمشێر لەسەر خەڵك هەڵبگرن وپێشنیاری بەیعەتیان پێبکەن. پێشنیاری بەیعەتیان بەخەڵك کرد و ئەوان لەکاتی هەلاتنی خۆر بەیعەتیان کرد. یەکێك لەو کەسانەی بەیعەتی کرد، ئەبو بەردە کوڕی ئەبی موسا بو. شەبیب بەهاوەلانی خۆی وت: ئەمە کوڕی یەکێك لەدو داوەرەکەیە. هاوەلانی مەبەستی کوشتنی ئەویان کرد.

شەبیب وتی: تاوانی ئەم چیە؟ ئازادیان کرد. وەك سەروەری باوەڕداران سڵاویان لەشەبیب کرد. شەبیب ئەوانی ئازاد کرد کە بەرێگەی خۆیاندا ڕۆشتن. لەوێ مانەوە تا بەرەبەیان هەڵات و کاتێك بەیانی روخساری خۆی نیشاندا، محەممەد کوڕی موسا فەرمانی بەبانگدەرەکەی خۆیدا تا بانگ بڵێت. ئەو شکستی نەخواردبو. کاتێك شەبیب دەنگی ئەوی بیست، وتی: ئەمە چیە؟ وتیان: محەممەد کوڕی موسایە کەشکستی نەخوارد. شەبیب وتی: گومانم کرد نەزانی و خۆپەرستی بۆ ئەم کارە هانیداوە. دواتر شەبیب دابەزی و نوێژی بەیانی لەگەڵ هاوەڵانی خۆی خوێند. دوای نوێژ سوار ئەسپ بون و هێرشیان کردە سەر محەممەد. دەستەیەك لەوان هەڵاتن و دەستەیەك خۆڕاگریان کرد. محەممەد شەڕی کرد تا کوژرا. خەواریج هەمو دەسکەوتەکانی ناو لەشکرگەکەیان هەڵگرت وئەو کەسانەی لەگەڵ شەبیب بەیعەتیان کردبو، هەڵاتن. هیچ کەس لەوان لەوێ نەمایەوە.

شەبیب روی کردە کۆشکێك کەئەعیەن و ئەبو زەریس لەوێ بون. ئەوان خۆیان داشارد. ئەو رۆژە گەمارۆی خستە سەرئەوان و دواتر گەمارۆکەی هەڵگرت و بەرێگەی خۆیدا ڕۆشت. هاوەڵانی وتیان: ئێستا شاری کوفە بێ پاسەوان وبێ پەنایە، سەیری کرد وبینی هاوەڵانی بریندار بون. بەوانی وت: جگە لەوەی ئەنجامتاندا، هیچ کارێکیتر لەئەستۆی ئێوەدا نیە. لەگەڵ ئەوان بەرەو نێفەر بەرێکەوت و لای صرات تێپەڕی و گەشتە خانیگار و لەوێ مایەوە. حەجاجیان ئاگادار کردەوە کە بەرەو نێفەر ڕۆیشتوە. گومانی ئەوەی کرد بەرەو مەداین دەڕوات کەدەروازەی کوفەیە. هەرکەسێك ئەو ناوچەیە بگرێت، بەشی زۆری سواد لەدەستی ئەودا دەبێت. ئەم کارە حەجاجی ترساند. ئەو عوسمان کوڕی قەتنی وەك فەرمانداری مەداین و جوخی و ئەنبار دەستنیشان کرد و عەبداللە کوڕی ئەبی عصیفەری لەسەر کار لابرد. جەزل لەوێ بو و تیماری برینەکانی خۆی دەکرد. عوسمان پەرستاری لەو نەکرد بەهەمان شێوە کەعەبداللە دەیکرد. جەزل وتی: ئەی خوایە، بەخشش و ڕێزداری عەبداللە زیاد بکە و هەژاری و لاوازی عوسمان کوڕی قەتن فراوان بکە.

سەبارەت بەکوژرانی محەممەد کوڕی موسا ئاماژەیان بەگێرانەوەی دیکەیش داوە. ئەوەی ئاماژەی پێدراوە ئەوەیە کە محەممەد کوڕی موسا لەگەڵ عومەر کوڕی

عوبەیداللەی مەعمەر لەشەڕی ئەبو فەدیك ئامادەبو. ئەو پیاوێکی بوێر و ئازا بو. عومەر کچەکەی کردە هاوسەری ئەو. خوشکەکەی ژنی عەبدولمەلیك کوڕی مەروان بو. عەبدولمەلیك ئەوی وەك فەرمانداری سیستان دەستنیشان کرد. ئەو لە کوفە تێپەڕی کەحەجاج فەرمانڕەویەتی دەکرد. پێیان وت: ئەگەر ئەم پیاوە بگاتە سیستان، بەو پەیوەندیەی لەگەڵ عەبدولمەلیك هەیەتی، ئەگەر یەکێك لەو کەسانەی بەدوای تۆدا دەگەڕێت، پەنا بۆ ئەو ببات، پەنای دەدات. حەجاج پرسی: ڕێگەچارە چیە؟ وتیان: دەڕۆیتە لای و سلاوی بۆ دەنێریت و باسی ئازایەتی و بوێری ئەو دەکەیت و پێی دەڵێیت: شەبیب مەبەستی کوفەی کردوە و منی بێزار کردوە. هیوادارم خوا لەسەر دەستی تۆ زیانی ئەو لەئێمە دور بخاتەوە و ئەم کارە ببێتە هۆی ناوداری و گەورە بونی تۆ.

حەجاج ئەو کارەی کرد. محەممەد وەلامی دایەوە و بۆ شەڕی شەبیب ڕێگەی گۆڕی. شەبیب پەیامی بۆ نارد کە: تۆ فریودراویت و حەجاج تۆی کردۆتە قەڵغانی خۆی. تۆ دراوسێیت و مافت بەملی منەوە هەیە. شوێن کاری خۆت بکەوە. خوا بەشایەت دەگرم کە ئازار و زیان لەتۆ نەدەم. محەممەد کوڕی موسا پێداگری کرد تا لەگەڵ شەبیب شەڕ بکات. شەبیب نێردراوگەی بۆ لای محەممەد ڕەوانە کرد. محەممەد ڕازی نەبو و داوای شەڕی دەستەویەخەی کرد. بەتین کوڕی قەعنەب و سوەید کوڕی سەلیم ڕوبەڕوی بونەوە. محەممەد وتی: تەنیا لەگەڵ شەبیب شەڕ دەکەم. شەبیبیان ئاگادار کردەوە. شەبیب ڕوبەڕوی بویەوە و پێی وت: سەبارەت بەخوێنی خۆت سوێندت دەدەم بەخوا چونکە دراوسێی منیت. محەممەد ڕازی نەبو. شەبیب گورزێکی ئاسنینی لەسەریدا کە سەری پان و پلیش کردەوە. ئەو کەوت و مرد. شەبیب کفنی کرد و بەخاکی سپارد و ئەوەی لەسوپاکەی دەستی کەوتبو، فرۆشتی و بەهاکەی بۆ بنەماڵەی محەممەد ڕەوانە کرد و بەم شێوەیە داوای بەخشینی لەهاوەڵانی خۆی کرد کە: ئەو دراوسێی من بو و شیاوە بۆمن ئەوەی وەك تالانی دەستم دەکەوێت، بە ناباوەڕان ببەخشم.

شەڕی شەبیب لەگەڵ عەبدولرەحمان کوڕی محەممەد کوڕی ئەشعەس کوژرانی عوسمان کوڕی قەتن

حەجاج، عەبدولرەحمان کوڕی محەممەد کوڕی ئەشعەسی بانگ کرد و فەرمانی پێدا شەش هەزار سوارکار لەناو خەڵکان هەڵبژێرێت و بەدوای شەبیبدا بگەڕێت. عەبدولرەحمان ئەو کارەی کرد و ڕەوانە بو. حەجاج بۆ ئەو و هاوەڵانی نامەی نوسی وئەوانی ترساند کەئەگەر شکست بخۆن، گیرۆدەی کوشتار و سەرکوت کردن دەبنەوە. عەبدولرەحمان گەیشتە مەداین و سەردانی جەزلی کرد تا پەرستاری و تیماری بکات. جەزل پێشنیاری دورئەندێشی پێکرد و لەبەرابەر شەبیب و سوپاکەی وشیاری کردەوە و یەکێك لەئەسپەکانی خۆی بەناوی فوسەیفەسای بەو بەخشی. ئەم ئەسپە هیچ ئەسپێکیتر نەیدەتوانی پێشی بکەوێت؟ عەبدولرەحمان ماڵئاوایی لێکرد و بەرێکەوت.

شەبیب بەرەو دەقوقا و شارەزور ڕەوانە بو. عەبدولرەحمان شوێن شەبیب کەوت و کاتێك گەیشتە سنورەکان، وەستا و وتی: ئەمە سەرزەمینی موسڵە و پێویستە خەڵکانی موسڵ بەرگری لێ بکەن. حەجاج نامەی بۆ نوسی: دوای سڵاو، شوێن پێی شەبیب هەڵبگرە تا بیدۆزیتەوە و بیکوژیت یا بۆ دوردەستەکان دوری بخەیتەوە چونکە فەرمانڕەوایی تایبەتە بەسەروەری باوەڕداران و سوپاییەکان هەمو شەرکەرانی ئەون. ماڵئاوا.

عەبدولرەحمان بەدوای شەبیب بەرێکەوت. شەبیب ئەم فێڵەی بەکار دەبرد کە ڕێگەی دەدا عەبدولرەحمان لێی نزیك بێتەوە و دواتر لەناکاو هێرشی دەکردەسەر بەلام کاتێك دەیبینی سەنگەری هەڵکەندوە، دەستبەرداری دەبو و بەرێگەی خۆیدا دەڕۆشت. عەبدولرەحمان بەدوای ئەودا دەگەڕا. کاتێك شەبیب ئاگادار بویەوە کە ئەوان لە چ ڕێگەیەکەوە دەڕۆن، لەکاتی شەو کەئەوان بەرێگادا دەڕۆشتن، هێرشی دەکردە سەر ئەوان و دەیبینی کە بۆ شەڕ ئامادەن، لەبەر ئەمە نەیدەزانی لەچ شوێنێکەوە زیان بەوان بگەیێنێت. دواتر ئەم شێوەی گرتەبەر کە کاتێك عەبدولرەحمان لێی نزیك دەکەوتەوە، بیست فەرسەخ بۆ پێشەوە دەڕۆیشت و لەسەرزەمینێکی نارێك و دژوار دادەبەزی و

عەبدولرەحمان شوێن ئەو دەکەوت. کاتێك لێی نزیك دەکەوتەوە، ئەو کارەی دوبارە دەکردەوە. ئەم کارە، سوپاکەی بێزار کرد و سمی ئەسپەکانیان سوا و شەرکەران بەم هۆیەوە گیرۆدەی دەرد و نەخۆشی جۆراوجۆر بون. عەبدولرەحمان بەشێوەیەکی بەردوەوام بەدوایدا دەڕۆشت تا ئەوی لەخانەقین و جەلەولا ءو سامەڕا دوورخستەوە. دواتر روی کردە بت کە یەکێك لەگوندەکانی موسڵە. تەنیا روباری حەوەلایا لەنێوان بت و سوادی کوفەدا بو. ئەمە لەشوێنی رازانی سەرو لەسەرزەمینی موسڵ بو. عەبدولرەحمان لەکەنارەکانی روبارەکە دابەزی.

شەبیب پەیامی بۆ عەبدولرەحمان رەوانە کرد و وتی: ئەم رۆژانە بۆ ئێمە وئێوە جەژنە (مەبەستی جەژنی قوربان بو). ئایا دەخوازیت ئاگربڕ راگەیێنین تا ئەم رۆژانە تێپەڕێت. عەبدولرەحمان رازی بو. ئەو حەزی دەکرد شەر درێژە بکێشێت. عوسمان کوڕی قەتن نامەی بۆ حەجاج نوسی: دوای سڵاو، عەبدولرەحمان سەراسەری جوخی هەڵکەندوە تا ببێتە سەنگەر بۆی. باج کۆناکاتەوە و دەست بەرداری شەبیب بوە.ماڵئاوا. حەجاج نامەی بۆنوسی و فەرمانی پێدا بەرەو ئەو سوپایە بڕوات. ئەوی وەك فەرماندە دەستنیشان کرد و عەبدولرەحمانی لەسەر کار لابرد. حەجاج، موتەریف کوڕی موغەیرە کوڕی شەعبەی بۆ مەداین رەوانە کرد. عوسمان بەرێکەوت تا گەیشتە عەبدولرەحمان و سوپاکەی خەڵکی کوفە. ئەو ئێوارێی سێ شەممە هەشتی زی حەججە/ ١٩ مارسی ٦٩٦ زاییینی گەیشت. بەهەمان شێوە کەسوار لەسەر ئێسترەکەی خۆی بو، هاواری کرد: ئەی خەڵکینە، بەرەو لای دوژمن بەرێکەون. خەڵك دژی ئەو راپەڕین و وتیان: ئێوارێیە و تاریکی کردوە و خەڵکان بۆ شەڕ خۆیان ئامادە نەکردوە. ئەمشەو بحەوێرەوە و دواتر بەئامادەیی تەواو بۆ شەڕ بەرێکەوە. ئەو بەردەوام دەیوت: بێ چەند و چون هێرش دەکەمە سەر ئەوان تا ئاشی مەرگ بۆ من بسورێت یا دژی من. عەبدولرەحمان هات و ئەوی دابەزاند.

شەبیب لەخانەقای بت دابەزیبو. خەڵکەکەی دەڕۆشتنە لای و دەیانوت: تۆ خۆشەویستی بەرامبەر بە ناتەوانان و ئەمان بەخشراوان دەنوێنیت و ئەو کەسانەی دەڕۆیتە لایان، سکاڵا بۆ لای تۆ بەرز دەکەنەوە و گوێ لەوتارەکانیان دەگریت. ئەوان یاخیان و ستەمکارانن کە لەگەڵ کەس قسە ناکەن و بەهیچ بەڵگەیەك رازی نابن. سوێند

بەخوا ئەگەر بزانن تۆ لەخانەقاکەی ئێمە ماویتەوە، کاتێك لێرە بڕۆیت، بێ چەند و چون ئێمە کوشتار دەکەن. ئەگەر دەخوازیت، لەکەنارەکانی گوندەکە دابەزە و وتارێکمان پێشکەش بکە. ئەو لە خانەقاکە هاتەدەر و وتارێکی پێشکەش بەخەڵکەکە کرد.

عوسمان سەراسەری شەو بەئاگا مایەوە و سوپاکەی بۆ شەڕ هاندەدا. کاتێك بەرەبەیانی چوارشەممە گەیشت، هەمو خەڵکی کۆکردەوە و لەم کاتەدا گێژەڵوکەیەکی سەخت هەڵیکرد و تەپ و تۆزی بەئاسماندا بلاّو کردەوە. خەڵك هاواریان کرد وپێیان وت: سوێندت دەدەین بەخوا ئێمە روبەروی ئەم گێژەڵوکە لەناوبەرە نەکەیتەوە و بۆ شەڕمان نەبەیت. ئەو رۆژە لەناو ئەواندا مایەوە. دواتر رۆژی پێنج شەممە هاتەدەر. خەڵکی بەتەواوی بۆ شەڕ ئامادە کردبو. خالید کوڕی نەهیك کوڕی قەیسی کردە فەرماندەی باڵی راست و عەقیل کوڕی شەدادی سەلولی کردە فەرماندەی باڵی چەپ. خۆی دابەزی و فەرماندەیی پیادەکانی گرتە ئەستۆ. شەبیب لەروبار تێپەڕی و بەرەو لای ئەوان بەرێکەوت. لەم رۆژەدا سەد و هەشتا پیاوی شەڕکەر هاورێیەتیان دەکرد. براکەی موصادی وەك فەرماندەی دڵی سوپاکەی دەستنیشان کرد و سوەید کوڕی سەلیمی کردە فەرماندەی باڵی چەپ و خۆی فەرماندەیی باڵی راستی گرتە ئەستۆ. هەردولای شەڕکەر پێشڕەویان دەست پێکرد.

شەبیب بەیارانی خۆی وت: من لای روبارەوە هێرش دەکەمە سەر باڵی چەپی ئەوان و کاتێك شکستیان بدەم، دەبێت فەرماندەی باڵی چەپی من هێرش بکاتە سەر باڵی راستی ئەوان و فەرماندەی دڵی سوپا لەشوێنەکەی خۆی نەجوڵێت تا فەرمانی منی پێدەگات.

ئەو هێرشی کردە سەر باڵی چەپی سوپاکەی عوسمان کەشکستیان خوارد و هەڵاّتن. عەقیل کوڕی شەداد دابەزی و شەڕی کرد تا کوژرا. هەروەها مالك کوڕی عەبداللەی هەمەدانی مامی عەیاش کوڕی عەبداللە مەنتوف کوژرا. شەبیب رۆشتە ناو سوپاکەی ئەوان. سوەید هێرشی کردە سەر باڵی راستی سوپاکەی عوسمان و شکستی پێ هێنان. فەرماندەکەیان خالید کوڕی نەهیك بو. شەڕی لەگەڵ کرد. شەبیب لەپشتەوە هێرشی کردەسەر و ئەوی لەناو برد.

عوسمان کوڕی قەتن پێشڕەوی کرد و گەورەکان و سەروەرانی خەڵك و سوارکاران

هاورێیەتیان دەکرد کە هێرشیان کردە سەر دڵی سوپاکەی شەبیب کەموصاد فەرماندەیی دەکرد. شەست پیاوی شەڕکەری لەگەڵدابو. کاتێك عوسمان لەوان نزیك کەوتەوە، موصاد هاوڕێ لەگەڵ هاوەڵانی هێرشی کردەسەر ئەوان و بڵاوەی پێکردن. شەبیب و سوارەکان لەپشتەوە هێرشیان کردنەسەر. عوسمان و هاورێکانیان نەکەوتبونەخۆ کەبینیان ڕمەکان لەسەر شانیان جێگیربوە و یەك یەك ئەوان دەکوژێت. سوەید کوڕی سەلیم هاوڕێ لەگەڵ شەڕکەرانی خۆی هێرشی کردە سەر ئەوان. موصاد و سوپاکەی گەڕانەوە و پەرێشانیان لەخۆیان نیشاندا و عوسمان بەباشترین شێوە شەڕی کرد. دواتر خەواریج گەمارۆیان خستەسەر و موصاد براکەی شەبیب بەشمشێر لێیدا کە بەدەوری خۆیدا سوڕایەوە و وتی: فەرمانی خوا دەبێت ئەنجام بدرێت (احزاب/٣٣/٣٧). خەڵك ئەویان کوشت و عەبدولرەحمان کەوتە سەرزەوی. کوڕی ئەبی سەبرەی جوعفی سوار لەسەر ئێستر هاتە سەر سەری و ناسیەوە و لەگەڵ خۆی هەڵیگرت و لەناو خەڵك هاواری کرد: بەرەو دێری باوکی مریەم رابکەن. دواتر ئەو دوانە بەرێکەوتن و بەدوای کاری خۆیاندا ڕۆشتن.

واسڵی سەکونی ئەسپەکەی عەبدولرەحمان بینی کەجەزل پێی بەخشیبو. ئەسپەکە لەگۆڕەپانەکەدا دەسوڕایەوە. یەکێك لەهاوەڵانی شەبیب هەڵیگرت. گومانی کرد ئەو کوژراوە و لەناو کوژراواندا بۆی گەڕا بەڵام نەیدۆزیەوە. سەبارەت بەو پرسیاری کرد و ئاگاداریان کردەوە. واسڵ سوار لەسەر ئەسپەکەی خۆی بەدوایدا ڕۆشت و کۆیلەیەك سوار لەسەر ئێستر هاورێیەتی دەکرد. کاتێك لەو دوانە نزیك کەوتەوە، عەبدولرەحمان و کوڕی ئەبی سەبرە دابەزین تا شەڕ بکەن. کاتێك واسڵ ئەو دوانەی بینی، ئەوانی ناسیەوە و وتی: ئێوە لەکاتی پێویست لەدابەزین خۆتان بەدور گرت! ئێستا دامەبەزن! دەمامکی لەروخساری خۆی هەڵگرت و ئەو دوانە ناسیانەوە. بە کوڕی ئەشعەسی وت: ئەم ئەسپەم بۆ تۆ هێناوە تا سواری بیت. ئەو سواری بو و بەرێکەوت تا گەیشتە دێری بەقا و لەوێ دابەزی.

شەبیب فەرمانی بەسوپاکەی خۆیدا کە شمشێریان لەسەر خەڵك هەڵگرت و پێشنیاری بەیعەتی پێکردن.

عەبدولرەحمان شەوی لەدێری بەقا بەسەربرد. دو سوارە هاتن و ڕۆشتنە لای.

یەکێك لەو دوانە بۆ ماوەیەکی زۆر لەگەڵ عەبدولرەحمان بەتەنیایی قسەی کرد. دواتر هاتنەدەر. زانرا ئەو پیاوە شەبیب بو. لەنێوان ئەو و عەبدولرەحمان پەیك و نامە گۆڕینەوە لەئارادا بو. عەبدولرەحمان بەرێکەوت تا گەیشتە دێری ئەبو مریەم. خەڵك لەدەوری کۆبونەوە و پێیان وت: ئەگەر شەبیب بەشوێنەکەی تۆ بزانێت، دێت و تۆ بۆ ئەو دەبیتە تالآنی. ئەو بەرەو کوفە بەرێکەوت و لەحەجاج خۆی شاردەوە تا ئەوەی ئەمانیان بۆ وەرگرت.

لێدانی درەم و دینارە ئیسلامیەکان

لەم ساڵەدا عەبدولرەحمان کوڕی مەروان دینار و درەمی دروست کرد. ئەو یەکەم کەس بو لەئیسلامدا ئەو کارەی کرد. خەڵك لەم کارە سودی زۆریان دەست کەوت.

هۆکاری ئەم کارە ئەوە بو کە ئەو لەسەرەوەی نامەکانی خۆی بۆ رۆمیەکان دەینوسی: قل هو الله احد (اخلاص/١/١١٢). دواتر ئاماژەی بە پێغەمبەر(د.خ) و بەروار دەکرد. پاشای رۆم نامەی بۆ نوسی: ئێوە لەنامەکانی خۆتان ئەمەوئەوەتان نوسیوە، دەست لەم کارە هەڵبگرن وەگەرنە لەناو دینارەکانی ئێمە شتێك سەبارەت بەپێغەمبەرەکەتان هەڵدەکەنرێت کە هیچ کات پەسندی ناکەن. ئەم کارەی پێ ناخۆش بو. ئەو خالید کوڕی یەزید کوڕی معاویەی بانگ کرد و راوێژی لەگەڵ کرد. خالید وتی: دینارەکانی ئەوان نارەوا بکە و درەم لێ بدە کەتیایدا ئاماژە بەگەورەیی خوا بکرێت. لێرەوە بو عەبدولرەحمان دینار و درەمی ئیسلامی لێدا.

دواتر حەجاج درەمی لێدا و ئەم ئایەی تیا هەڵکەند: قل هو الله احد. خەڵك بۆ رێز گرتن لەقورئان ئەمەیان پەسەند نەکرد چونکە هەمو خەڵکان دەستیان لێدەدا. فەرمانیدا جگە لەو کەس درەم لێنەدات. سەمیری یەهودی درەمی تایبەت بەخۆی لێدا. حەجاج گرتی تا بیکوژێت. سەمیر وتی: عەیاری درەمەکانی من لەتۆ زیاترە، بۆ دەتەوێت بمکوژیت؟ حەجاج ئازادی کرد. سەمیر بۆ خەڵك بەردی کێشەکانی دروست کرد تا حەجاج وازی لێ بێنێت بەڵام حەجاج ئەو کارەی نەکرد. خەڵك کێشیان نەدەزانی و درەمەکانیان بەیەك هەڵدەسەنگاند. کاتێك سەمیر ئەم کارەی کرد لەفێڵ کردن لەیەك خۆیان بەدور گرت.

یەکەم کەس لەکاروباری تایبەت بەکێش، سەختگیری کرد و زیوی زیاتر لەپێشینانی

خۆی پاك و تایبەت كرد، عومەر كوڕی هوبەیرە لەرۆژگاری یەزید كوڕی عەبدولمەلیك بو. دواتر خالید كوڕی عەبدالله قەسری لەرۆژگاری هشام كوڕی عەبدولمەلیك كەزیاتر لەهوبەیرە سەختگیری دەكرد. دواتر یوسف كوڕی عومەر هاتەسەر كار كەسنوری بەزاند. رۆژێك عەیاری درەمێكی تاقی كردەوە و بینی تەواو نیە. لەبەر ئەمە هەزار قامچی لەدروستكەرەكان دا. ئەوان سەد دروستكەر بون و ئەو بۆ ئەو كەمیە، سەد هەزار قامچی وەشاند. باشترین دراوی ئومەوییەكان بەمشێوەیە بو: هۆبەیریە، خالیدیە، یوسوفیە. مەنسور لەكاتی باج وەرگرتن تەنیا ئەوانەی وەردەگرت. درەمەكانی سەرەتایان بە (ناپەسەند) لەقەڵەمدا.

دەستەیەك دەڵێن: (ناپەسەند) ئەو درەمانە بو كە حەجاج لێیدا و قل هو الله احد ی لەسەر نوسین و زایان ئەو كارەیان پێ ناخۆش بو چونكە هەمو كەسێك دەستی لێدەدا.

درەمی عەجەمەكان لەروانگەی گەورەیی و وردیەوە جۆراوجۆر بون. بەیەك مسقاڵ لێیان دەدا كە كێشەكەی بیست قیرات بو. هەندێكیان كێشەكەی دوانزە قیرات و هەندێكیان كێشەكەی دە قیرات بو. ئەمانە بەجۆرەكانی مسقاڵ لەقەڵەم دەدران. كاتێك درەمە ئیسلامیەكان لێدرا، كێشی بیست قیرات و دوانزە قیرات و دە قیراتیان كۆكردەوە و بە چل و دو قیرات خەملاندیان. یەك لەسەر سێ كەی چواردە قیرات بو. كەواتە كێشی قیراتی عەرەبی چواردە قیراتە و بەم پێیە هەر دەدرەم، دەبێتە حەوت مسقاڵ.

دەستەیەك دەڵێن: مەصعەب كوڕی زوبەیر لەرۆژگاری عەبدالله كوڕی زوبەیر هەندێ درەمی لێدا كە لەسەردەمی عەبدولمەلیك لەناو بران.

وتاری یەكەم راسترە كە دەڵێت: عەبدولمەلیك یەكەم كەس بو درەم و دیناری ئیسلامی لێدا.

بیرکردنەوەی چەند روداوێك

لەم ساڵەدا یەحیا کوڕی حەکەم بەنوێنەرایەتی و میوانی گەیشتە دەرباری عەبدولەلیك.

هەروەها لەم ساڵەدا عەبدولەلیك، ئەبان کوڕی عوسمانی وەك فەرمانداری مەدینە دەستنیشان کرد.

ئەبان کوڕی عوسمان لەم ساڵەدا نایینی حەجی ئەنجامدا کە فەرمانداری مەدینە بو.

فەرمانڕەوای عێراق حەجاج و فەرمانڕەوای خوراسان ئومەییە کوڕی عەبدالله کوڕی خالد. سەرپەرەستی دامەزراوەی دادی کوفە شورەیح و سەرپەرەستی دامەزراوەی دادی بەسرە زورارە کوڕی ئەوفی.

لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی مەروان لەماڵتەوە هێرشی کردە سەر ئیمپراتۆری رۆم.

لەم ساڵەدا حەبە کوڕی جوەینی عورنی هاوڕێی عەلی کوڕی ئەبی تالب مرد.

روداوەکانی ساڵی حەفتا و حەوتی کۆچی (٦٩٦ زایینی)

شەڕی شەبیب لەگەڵ عەتاب کوڕی وەرقا و زوهرە کوڕی حوییە و کوژرانی هەردوکیان

لەم ساڵەدا شەبیب، عەتاب کوڕی وەرقای ریاحی و زوهرە کوڕی حەویەی کوشت.

پاڵنەری ئەم کارە ئەوە بو کاتێك شەبیب سوپا رەوانە کراوەکەی حەجاجی بەفەرماندەیی عەبدولرەحمان کوڕی محەممەد کوڕی ئەشعەس و عوسمان کوڕی قەتن لەناو برد، ڕۆشتە (مام بێهرازان) و سێ مانگی هاوینی لەوێ بەسەر برد. خەڵکانێکی زۆر لەو کەسانەی خوازیاری سامان و سەروەری ئەم دنیابون یا قەرزاری حەجاج بو و یا حەجاج دەیویست (بەهۆکارێك) سزایان بدات، لەدەوری ئەو کۆبونەوە. کاتێك گەرما بەرەو نەمان ڕۆشت، شەبیب هاورێ لەگەڵ هەشسەد پیاوی شەرکەر بەرەو مەداین بەرێکەوت. فەرماندارەکەی موتەریف کوڕی موغەیرە کوڕی شەعبە بو. بەرێکەوت تا گەیشتە پردی حوزەیفە کوڕی یەمان. گەورەی بابل، مێهرود، هەواڵی ئەم کارەی بۆ حەجاج نوسی. کاتێك حەجاج نامەکەی خوێندەوە، لەناو خەڵکدا وتارێکی پێشکەش کرد و وتی: ئەی خەڵکینە، یا بۆ پارێزگاری کردن لەخاك و سامانی خۆتان شەڕ بکەن یا دەنێرم بەشوێن کەسانێك کە لەئێوە فەرمانبەرتر و گوێرایەڵتر و بۆ دژواری و گەرمی و ساردی و سەختیەکان لەئێوە خۆڕاگرتر بن تا شەڕ لەگەڵ دوژمنەکەی ئێوە بکەن و سامانەکانتان بخۆن.

خەڵك هەستان و وتیان: ئێمە لەگەڵ ئەوان شەڕ دەکەین. دەبێت سەروەرمان ئێمە بۆ شەڕی ئەوان رەوانە بکات. زوهرە کوڕی حەویە هەستا. ئەو پیرە پیاوێکی بەتەمەن بو کەنەیدەتوانی بەتەواوی لەسەر پێ بوەستێت مەگەر ئەوەی دەستیان دەگرت. وتی: خوا چاکە بەسەروەرمان ببەخشێت، تۆ خەڵك بەشێوەیەکی بەربڵاو بۆ شەڕی ئەوان رەوانە دەکەیت، ئەوان بەشێوەیەکی کۆ رەوانە بکە وپیاوێکی ئازا و بوێر و خاوەن ئەزمون بکەرە فەرماندەی ئەوان کە هەڵاتن بەنەنگ و شەرمەزاری و خۆڕاگری بەهۆکاری سەرفرازی و رێزداری بزانێت. حەجاج وتی: تۆ ئەو پیاوەیت، بەرێکەوە.

زوهره وتی: خوا سەروەرمان بهێڵێتەوە، بۆ شەڕ، پیاوێك شیاوە بتوانێت زرێیەکی ئاسنین لەبەر بکات و ڕم هەڵگرێت و شمشێر هەڵسورێنێت و بوێرئاسا لەسەر پشتی ئەسپ دانیشێت بەلاَم من هێز و توانایی هیچ کام لەو کارانەم نیە چونکە سۆمایی چاوم لەدەست داوە و خۆم ناتەوان و لاواز بوم. لەجیاتی ئەو کارە، من لەگەڵ فەرماندە ڕەوانە بکە تا هاوڕێ و ڕاوێژکاری ئەو بم. حەجاج وتی: خوا باشترین پاداشتت بداتەوە چونکە کەسێکی چاکەخوازیت. دواتر وتی: ئەی خەڵکینە بۆ ڕۆشتن بۆ گۆڕەپانی شەڕ ئامادە بن.

خەڵك گەڕانەوە و سەرقاڵی ئامادە کردنی خۆیان بون و نەیاندەزانی چ کەسێك دەبێتە فەرماندەیان. حەجاج نامەی بۆ عەبدولمەلیك نوسی و ئاگاداری کردەوە کە شەبیب گەشتۆتە دەروازەکانی مەداین و دەیەوێت دەست بەسەر کوفەدا بگرێت و خەڵکانی کوفە لەشەڕکردن لەگەڵ ئەو ناتەوان بون و لەچەندین شەڕ شکستیان خواردوە. لەهەمو شەڕەکان فەرماندەکانیان کوژراوە و سوپاکەیان تێکشکاوە. داوای لێکرد سوپایەك لەشامەوە ڕەوانە بکات تا شەڕ لەگەڵ خەواریج ئەزمون بکات و زیانیان لەشارەکان دوربخاتەوە.

کاتێك نامەکەی حەجاج گەیشت، عەبدولمەلیك سوفیان کوڕی ئەبرەدی کەلبی لەگەڵ چوار هەزار پیاوی شەڕکەر و حەبیب کوڕی عەبدولڕەحمانی حەکەمی هاوڕێ لەگەڵ دو هەزار شەڕکەر بۆ هاوکاری ئەو ڕەوانە کرد. حەجاج کەسی بەدوای عەتاب کوڕی وەرقای ڕیاحی ڕەوانە کرد کە لەگەڵ موهەلیبدا بو. بانگی کرد. عەتاب نامەی بۆ حەجاج نوسیبو و گلەیی لەموهەلیب کردبو، داوای لێکردبو بیگەڕێنێتەوە و لای خۆی کارێکی پێ بسپێرێت. عەتاب بەردەوام داوای لەموهەلیب دەکرد لەسامانەکانی پارس ڕۆژی خەڵکانی کوفەی هاوڕێی ئەو بدات. موهەلیب بەداواکەی ڕازی نەبو و لەبەر ئەمە بێزاری و ناسازگاری کەوتە نێوانیان کە ئەوەندەی نەمابو شەڕی لێبکەوێتەوە. موغەیرە کوڕی موهەلیب بوبە نێوەنجیگەر لەنێوان ئەم دوانە و فەرمانی بەباوکی خۆیدا ڕۆژی بەخەڵکانی کوفە بدات. موهەلیب بەداوای کوڕەکەی ڕازی بەلاَم عەتاب کوڕی وەرقا ڕەنجابو. نامەی بۆ حەجاج نوسی و سکالاَی لەموهەلیب کرد.

کاتێك نامەکەی گەیشت، حەجاج لەم کارە شادمان بو و بانگی کرد. دواتر حەجاج

خەڵکانی کوفەی کۆکردەوە و لەگەڵ ئەوان راوێژی کرد تا چ کەسێك وەك فەرماندەی شەڕکەران لەگەڵ خەواریج دەست نیشان بکات. وتیان: بۆچونی تۆ پێش هەمومانە. حەجاج وتی: من کەسم بەدوای عەتاب رەوانە کردوە کە ئەمشەو یا سبەی شەو دەگات. زوهرە وتی: ئەی سەروەر، هەڵبژاردنێکی راستت ئەنجامدا. سوێند بەخوا ناگەرێینەوە تا سەرکەوتن بەدەست دێنین یا دەکوژرێین.

قەبیصە کوڕی والق پێی وت: خەڵك باسی ئەوە دەکەن کە سوپایەك لەخەڵکانی شام بۆ هاوکاری تۆ هاتوە. خەڵکانی کوفە شکستیان خواردوە و هەلآتن لەبەرچاو و دڵی ئەوان ریسوا بوە وەك بڵێی دڵیان نیە. ئەگەر دەخوازیت کەسێك بۆ لای خەڵکانی شام رەوانە بکە تا وشیار بن و شەو نەخەون مەگەر ئەوەی پاسەوانەکان دەست نیشان بکەن و دورئەندێش بن چونکە تۆ لەگەڵ خەڵکانێکی فێڵباز و گەرۆك شەڕ دەکەیت کەزۆر جار خەڵکی کوفەت بۆ شەڕی ئەوان رەوانە کردوە و پشت بەوان نابەستیت. شەبیب بەشێوەیەکە کاتێك لەشوێنێکدا بێت، لەناکاو لەشوێنێکیتر دەبینرێت و من ئاسودە نیم کە لەناکاو هێرش بکاتە سەر خەڵکانی شام و لەناویان ببات. ئەگەر ئەوان لەناو بچن، ئێمەیش لەناو دەچین و عێراقمان لەدەست دەڕوات.

حەجاج وتی: دەسخۆش و ئافەرین، وتارێکی بەجێ بو ئەوەی هێناتە سەرزمان. حەجاج کەسی بۆ لای خەڵکانی شام رەوانە کرد و فەرمانی پێدان تا لەرێگەی عین التمرەوە بێنە ناو کوفە. ئەو کارەیان کرد.

عەتاب کوڕی وەرقا ئەهەمان شەو گەیشت. حەجاج ئەوی کردە فەرماندەی سوپاکە. ئەو لەعەین حەمام ئوردوی لێدا. شەبیب هات تا گەیشتە کولوازی و لەوێوە دەجلەی بڕی و دواتر بەرێکەوت تا لەشاری بەهرسیر دابەزی و پردی دەجلە کەوتە نێوان ئەو و موتەریف. موتەریف لەپردەکە تێپەڕی و کەسی بۆ لای شەبیب رەوانە کرد و پێی وت: لەگەورەکانی سوپاکەت چەند کەسێك رەوانە بکە تا قورئان بخوێنین و بزانین چ پێشنیار و داواکاریەکیان هەیە. ئەو قەعنەب کوڕی سوەید و موحەلیل و چەند کەسێکیتری رەوانە کرد و چەند کەسێکی وەك بارمتە لەموتەریف گرت تا ئەوان بگەرێنەوە. ئەوان بۆ ماوەی چوار رۆژ لای موتەریف مانەوە بەلآم لەسەر هیچ شتێك رێکنەکەوتن. کاتێك بینی موتەریف ملکەچی فەرمانەکانی نابێت، بۆ رۆشتن بۆ شەڕی عەتاب خۆی ئامادە

کرد و بەسوپاکەی خۆی وت: مەبەستی ئەوەم کردبو لەگەڵ سوارە هەڵبژێردراوەکان هێرش بکەمە سەر سوپاکەی خەڵکی شام پێش ئەوەی پەیوەستی فەرمانداریێکی وەك حەجاج ببن و دەستیان بەشاری کوفە بگات بەڵام موتەریف لەم کارە دوری خستمەوە. ئێستا سیخورەکانم ئاگاداریان کردومەتەوە کە پێشەنگەکانی ئەوان لەعین التمرن و ئێستا لەنزیك کوفە جێگیرن. ئاگاداریان کردومەتەوە کە عەتاب و سوپاکەی لەبەسرەن. ئێمە زۆر لەیەك نزیکین، بۆ هێرش کردنە سەر عەتاب خۆتان ئامادە بکەن.

موتەریف کوڕی موغەیرە ترسا کە هەواڵی پەیك و پەیامی لەگەڵ شەبیب بەگوێی حەجاج بگات. ئەو هاتەدەر و ڕێگەی کوێستانەکانی گرتەبەر. شەبیب موصادی برای ڕەوانە کرد کە پردەکەی بەست. عەتاب پێشڕەوی کرد و لەبازاری حەکەمە دابەزی. سوپاکەی لەچل هەزار پیاوی شەڕکەر پێکهاتبو. گەنجەکان و کەسانێتر دەههەزار کەس بون و بەم پێیە ژمارەیان دەگەیشتە پەنجا هەزار کەس. کاتێك بەرێکەوتن، حەجاج پێی وتن: بۆ تێکۆشەر ڕێزداری و پاداشت ئامادە کراوە و بۆئەو کەسەی هەڵدێت ریسوایی و سزا. سوێند بەو کەسەی جگە لەو خوایەك نیە، ئەگەر لەم شەڕە هاوشێوەی شەڕەکانی پێشو شەڕ بکەن، جلێکی ئەستور و زبرتان لەبەر دەکەم و بەند دەکەمە دەست وپێتان.

کاتێك عەتاب گەیشتە بازاری حەکەمە، شەبیب هێرشی کردە سەر. هاوڕێکانی ئەو لەمەداین هەزار پیاو بون. ئەوانی بۆ شەڕ هاندا و لەگەڵ ئەوان بەرێکەوت. دەستەیەك لەهاوەڵانی پاشەکشێیان کرد. ئەو نوێژی نیمەڕۆی لەساباط خوێند و دواتر نوێژی ئێواریێ خوێند و بەرێکەوت تا لەعەتاب و لەشکرەکەی نزیك کەوتەوە. کاتێك ئەوانی بینی، دابەزی و نوێژی شەوی خوێند. عەتاب سوپاکەی خۆی بۆ شەڕ ئامادە کردبو. فەرماندەی باڵی ڕاستی بەمحەممەد کوڕی عەبدولرەحمان کوڕی قەیس سپارد وپێی وت: ئەی زادەی براکەم، تۆ پیاوێکی پاك نەژاد و خۆڕاگریت. وەڵامی دایەوە: سوێند بەخوا تا یەك شەڕکەر لام بمێنێتەوە، خۆڕاگری دەکەم. بەقەبیصە کوڕی والقی سەعلەبی وت: فەرماندەیی باڵی چەپ بگرە ئەستۆ. وەڵامی دایەوە: من پیرەپیاوێکی بەتەمەنم و ناتوانم لەشوێنەکەم هەستم مەگەر ئەوەی کەسانیتر دەستم بگرن. عەتاب، فەرماندەیی باڵی چەپی بەنوعەیم کوڕی عولیەم سپارد. فەرماندەیی پیادەکانی بەحەنزەلە کوڕی حارسی یەربوعی سپارد کە کوڕە مامی خۆی و پیاوێکی ڕێزدار و گەورەی بنەماڵەکەی

خۆی بو. ئەوانی کردە سێ ریز: ریزێك پێکهاتو لەشمشێر وەشێنەکان، ریزێك رم هەلگرەکان و ریزێك تیرهاوێژەکان. دواتر بەناو خەلکاندا گەڕا و ئەوانی بۆ شەڕ هاندا و داستانەکانی بۆ گێرانەوە. وتی: شاعیرەکەمان لەکوێیە؟ کەس وەلامی نەدایەوە. وتی: ئایا کەس نیە هۆنراوەکانی عەنتەرە بخوێنێتەوە؟ کەس وەلامی نەدایەوە. وتی: پەنا بەخوا، دەتانبینم لەگۆڕەپانی شەڕ عەتاب بەتەنیا جێ دێلن بەشێوەیەك بای گۆڕەپان بەسەریدا هەلدەکات.

بەرێکەوت تا گەیشتە دلی سوپاکەی و دانیشت و زوهرە کوڕی حەویە لەگەلیدا بو. عەبدولرەحمان کوڕی محەممەد کوڕی ئەشعەس و ئەبوبەکر کوڕی محەممەد کوڕی ئەبی جەهمی عەدەویش هاورێیەتیان دەکرد. شەبیب هاورێ لەگەل شەشسەد کەس لەشەرکەرانی خۆی گەیشت چونکە چوارسەد کەسیان پاشەکشێیان کردبو. وتی: ئەوانەی نەیاندەویست لەناو ئێمەدا ببینرێن، خۆیان دورخستەوە. سوەید کوڕی سەلیمی لەگەل دوسەد شەڕکەر لەبالی چەپ جێگیر کرد، موحەلیل کوڕی وایلی هاورێ لەگەل دوسەد شەڕکەر لەدلی سوپاکەی و خۆی لەگەل دوسەد شەڕکەر ئالآی بالی راستی هەلگرد. ئەمە لەکاتی شەو و نوێژی خەوتنان بو کەرووبکردە سوپاکەی عەتاب و هاواری کرد و وتی: ئەم ئالآیە هی کێیە؟ وتیان: رەبیعە. وتی: ماوەیەکی زۆر ئەم ئالآیە هاوکاری راستی و دروستیان کرد و ماوەیەکی زۆر هاوکاری چەوتی و خواری. سوێند بەخوا بۆ رەزای خوا شەڕیان لەگەل دەکەم، من شەبیبم، داوەری تایبەت بەخوای داوەری دادپەروەرە، ئەگەر دەتوانن خۆراگری بکەن! دواتر هێرشی کردە سەرئەوان وبلاوەی پێکردن. هەلگرانی ئالآکانی قەبیصە کوڕی والق و عوبەید کوڕی حولەیس و نوعەیم کوڕی عولەیم سەرسەختانە خۆراگریان کرد و کوژران. بالی چەپ بەتەواوی شکستی خوارد و شەڕکەرانی هەلاتن. پیاوانێك لەرەبیعە هاواریان کرد: قەبیصە کوژرا. شەبیب وتی: ئێوە ئەوتان کوشت. داستانەکەی بەم شێوەیە کە خوای گەورە فەرمویەتی: بۆ ئەوان داستانی ئەو کەسە بخوێنەرەوە کەنیشانەکانی خۆمان بەو بەخشی و ئەو خۆی بەدور گرت (اعراف/٧/١٧٥) دواتر رۆشتە سەر سەری و وتی: هاوار لەتۆ، ئەگەر لەسەر باوەری یەکەمینت دەمایتەوە (باوەڕت نەدەگۆڕی) بەختەوەر دەبویت! بەهاوەلانی خۆی وت: ئەم پیاوە رۆشتە لای پێغەمبەر(د.خ) و باوەڕی هێنا و دواتر هاوکاری ستەمکارانی کرد و

روبەروی ئێوە بویەوە.

شەبیب لەباڵی چەپی خۆیەوە هێرشی کردە سەر عەتاب و سوەید کوڕی سەلیم هێرشی کردە سەر باڵی راست کەفەرماندەکەی عەبدولرەحمان کوڕی محەممەد کوڕی ئەشعەس بو. ئەو لەگەڵ شەرکەرانی تەمیم و هەمەدان شەڕی لەگەڵ ئەوان ئەزمون کرد. خۆڕاگریان کرد تا پێیان وترا عەتاب کوژرا. لەم کاتەدا دەستیان لەشەڕ هەڵگرت.

عەتاب لەناو دڵی سوپاکەی لەگەڵ زوهرە کوڕی حەویە لەسەر راخەرێك دانیشتبو کە لەناکاو شەبیب ئەوانی گەمارۆدا. عەتاب پێی وت: ئەی زوهرە، ئەمرۆ رۆژێکە ژمارە فراوان بو و بێ نیازی کەم بویەوە، هاوار لەمن بۆ پێنسەد سوار لەتەمیم کە لەهەمو خەڵکان باشتر بون. ئایا کەس نیە لەبەرابەر دوژمنان خۆڕاگری بکات؟ ئایا کەس نیە گیانی خۆی ببەخشێت؟ شەڕکەران لەدەوری ئەو بلاوەیان کرد و بەتەنیا جێیان هێشت. زوهرە پێی وت: ئەی عەتاب، چەندە کارێکی چاك بو ئەوەی تۆ کردت، کارێکت کرد کە کەس هاوشێوەی تۆ ناکات، مژدەت لێ بێت، چونکە هیوادارم خواوەند لەو کاتەی ژیانی ئێمەی درێژ کردۆتەوە، گیان بەخشینی بەئێمە بەخشیبێت.

کاتێك شەبیب لێی نزیك کەوتەوە، هاورێ لەگەڵ دەستەیەك لەو کەسانەی (کە لەکاتی هەڵاتنی خەڵك لای ئەو مابونەوە) لەشوێنەکەی خۆی هەستا. پێیان وت: عەبدولرەحمان کوڕی ئەشعەس هەڵاتوە و دەستەیەکی فراوان لەخەڵکانی بەدوایدا رۆشتون. وتی: نەمبینیوە، ئەو گەنجە ترسی لەکارەکانی خۆی هەبێت. خۆڕاگریان کرد و شەڕیان کرد. پیاوێك لەسوپاکەی شەبیب ئەوی بینی و بەرم هێرشی کردەسەر. سوارەکان زوهرە کوڕی حەویەیان پێشێل کرد و چونکە نەیدەتوانی لەشوێنەکەی هەستێت، بەشمشێر پارێزگاری لەخۆی دەکرد کە فەزل کوڕی عامری شەیبانی هات و کوشتی. شەبیب بەدوایدا گەڕا و بینی کوژراوە، ئەوی ناسیەوە و وتی: ئەمە زوهرە کوڕی حەویەیە. سوێند بەخوا هەرچەندە بەگومڕایی کوژراییت، بەلام رۆژانێکی زۆر لەبەرژەوەندی موسوڵمانان شەڕت کرد و پیاوانە دەستت بەسەر زۆر لەگوندەکاندا گرت و بێ نیازیت فراوان کرد. خوا چارەنوسی ئەوی بەو شێوەیە دیاری کرد کە لەکاتی هاوکاری کردنی ستەمکاران بکوژرێت. شەبیب لەقوڵایی دڵەوە بۆ ئەو گریا. پیاوێك لەهاوەڵانی پێی وت: تۆ بۆ پیاوێکی ناباوەڕ و خوانەناس دەگریت. شەبیب پێی وت: تۆ

زیاتر لەمن ئاشنایی گومڕایی ئەوان نیت بەڵام من لەرۆژگاری کۆنی ئەوان شارەزام کە تۆ لێی بێ ئاگاییت، ئەو کارانەی ئەگەر لەسەر ئەنجامدانی بەردەوام دەبون، ئێستا لەهاوەڵانی ئێمە دەبون.

شەبیب شمشێری لەسەر خەڵکان و شەڕکەران هەڵگرت و وتی: شمشێرەکانتان بخەنە ناو کالآن. ئەو پێشنیاری بەیعەتی بەخەڵك کرد و خەڵك بەیعەتیان لەگەڵ کرد و شەوانە هەڵاتن. شەبیب هەمو سامانی ناو لەشکرگەکەی هەڵگرت و پەیامی بۆ موصادی برای رەوانە کرد کە لەمەدائینەوە گەیشتە لای. دوای ئەم شەڕە، شەبیب بۆ ماوەی دو رۆژ لەبەیت قەرە مایەوە و دواتر بەرەو کوفە بەرێکەوت و لەسورا دابەزی و فەرماندارەکەی کوشت.

لەم کاتەدا سوفیان کوڕی ئەبرەدی کەلبی و سوپاکەی شام گەشتنە ناو کوفە و پشتی حەجاجیان بەهێز کرد و ئەو بەبونی سوپاکەی شام، نیازی بەخەڵکانی کوفە نەمابو. رۆشتە سەر تەختی وتاردان و وتی: ئەی خەڵکانی کوفە، خوا بەرێز ناکات ئەو کەسەی بیەوێت بەهێزی ئێوە رێزدار ببێت، هاوکاری کەسێك ناکات داوای هاوکاری لەئێوە بکات. ئێمە بەجێبێڵن و شایەتی شەڕی ئێمە لەگەڵ دوژمنان مەبن، لەگەڵ جولەکە و مەسیحیەکان لەحیرە بمێننەوە، کەس لەم شەڕەدا بەشداری نەکات مەگەر ئەوەی لەسوپاکەی عەتاب کوڕی وەرقا ئامادە نەبوبێت.

هاتنی شەبیب بۆ کوفە و هەڵاتنی ئەو لەکوفە

شەبیب لەگوندی سورا بەرێکەوت و لەعەین حەمام دابەزی. حەجاج، حارس کوڕی معاویەی سەقەفی بانگ کرد و لەگەڵ دەستەیەك لەپاسەوانەکان لەوکەسانەی لەسوپاکەی عەتاب ئامادە نەببون، بۆ شەڕی شەبیب، رەوانەی کرد. ئەو هاورێ لەگەڵ هەزار پیاوی شەڕکەر بەرێکەوت و لەزوراره دابەزی. ئەم هەواڵە بەشەبیب گەیشت. بەخێرایی بەرەو حارس کوڕی معاویە رێگەی بڕی و کاتێك گەیشت، هێرشی کردەسەر و کوشتی و بڵاوەی بەسوپاکەی کرد. تێکشکاوەکان کۆبونەوە و خزانە ناو کوفە. شەبیب لەنزیك کوفە ئوردوی لێدا و سێ رۆژ مایەوە. لەرۆژی یەکەم جگە لەکوژرانی حارس هیچ کارێك ئەنجام نەدرا.

بۆ رۆژی دوەم، حەجاج کۆیلەکانی خۆی رەوانە کرد کە سەر کۆڵانەکانیان گرت.

شەبیب بەرێکەوت و لەسەبخە دابەزی و بناغەی مزگەوتێکی دارشت. بۆ رۆژی سێیەم، حەجاج، کۆیلەکەی خۆی ئەبو ئەلومردی لەگەڵ کۆیلەکان رەوانە کرد و وای نیشاندا کەحەجاج خۆیەتی. شەبیب هێرشی کردەسەر و کوشتی و وتی: ئەگەر ئەمە حەجاج بێت، ئێوەم لەزیانی ئەو ئاسودە کرد.

دواتر حەجاج کۆیلەکەی خۆی تەهمانی بەجل وبەرگی خۆیەوە رەوانە کرد. شەبیب ئەویشی کوشت و وتی: ئەگەر ئەمە حەجاج بێت، ئیوەم لەزیانی ئەو ئاسودە کرد.

ئەوسا لەکاتی نیمەڕۆ حەجاج خۆی لەکۆشك هاتەدەر و داوای ئێسترێکی کرد و سواری بو و مەبەستی ئەوەی کرد بەرەو سەبخە بڕوات. کاتێك سواربو، خەڵکانی شامیش سوار بون و شان بەشانی ئەو رێگەیان بڕی. حەجاج هاتەدەر. کاتێك حەجاج شەبیب و سوپاکەی ئەوی بینی، دابەزی. شەششەد پیاوی شەڕکەر هاورێیەتی شەبیبیان دەکرد. ئەو رویکردە حەجاج و حەجاج سیرە کوڕی عەبدولرەحمان کوڕی مێخنەفی لەسەر کۆلانەکان جێگیر کرد و دەستەیەك لەخەڵکانی کردە هاورێی ئەو. حەجاج داوای چوارپایەیەکی کرد و لەسەری دانیشت و هاواری کرد: ئەی خەڵکانی شام، ئێوە خەڵکانێکی خۆڕاگر و گوێرایەڵ و بروادارن، ناراستی و چەوتی ئەم گلاوانە بەسەر راستی و دروستی ئێوەدا زاڵ نەبێت، چاوتان ببەستن و پشت بەئەژنۆتان ببەستن و بەنوکی ڕمەکانتان هێرشیان بکەنەسەر. ئەو کارەیان کرد و ڕمەکانیان بەرز کردەوە کە هاوشێوەی تەپۆڵکەیەکی ڕەش بون. شەبیب بەسێ دەستەی شەڕکەر هاتەپێش: دەستەیەك لەگەڵ خۆی، دەستەیەك لەگەڵ سوەید کوڕی سەلیم و دەستەیەك لەگەڵ موحەلیل کوڕی وایل. بەسوەیدی وت: لەگەڵ سوارەکانت هێرش بکەرەسەریان. سوەید هێرشی کرد و ئەوان خۆڕاگریان کرد و بەڕمەکانیان پێشوازیان لەوان کرد و ڕمیان لێدەدان تا ئەوەی سوەید و سوارەکانی ناچار بەگەڕانەوە کران.

حەجاج هاواری کرد: لەسەر ئەم کارە بەردەوام بن: فەرمانیدا و چوارپایەکەیان بردە پێش. شەبیب فەرمانی بەموحەلیلدا هێرش بکاتە سەریان و ئەو کارەیشیان لەگەڵ موحەلیل کرد. حەجاج هاواری کرد: بەردەوام بن. فەرمانی دا و چوارپایەکەیان بردە پێش.

دواتر شەبیب لەگەڵ شەڕکەرانی خۆی هێرشی کردەسەر ئەوان کەلەبەرابەر ئەویش

خۆڕاگریان کرد و لەسەر شێوازی شەڕکردنی خۆیان بەردەوام بون. ماوەیەکی درێژ شەڕی لەگەڵ ئەوان کرد و سەرئەنجام خەڵکانی شام ناچاریان کرد بۆ لای هاوەڵانی خۆی بگەڕێتەوە. کاتێك شەبیب خۆڕاگری ئەوانی بینی، هاواری کرد: ئەی سومید، لەگەڵ شەڕکەرەکانت هێرش بکەرەسەر خەڵکی ناو کۆڵانەکان لەوانەیە بتوانیت لەناویان ببەیت و لەپشتەوە هێرش بکەیتە سەر حەجاج و ئێمە لێرەوە. سومید هێرشی برد بەڵام خەڵکان لەسەر بانەکان و کۆڵانەکان ئەوانیان بەردباران و تیرباران کرد و ئەو بەناچار پاشەکشێی دەکرد. حەجاج، عوروە کوڕی موغەیرە کوڕی شەعەبی لەگەڵ سێسەد شەڕکەر لەخەڵکانی شام وەك پشتیوانی خۆی هەڵبژاردبو تا لەپشتەوە نەتوانن هێرش بکەنە سەری. شەبیب هاوەڵانی خۆی کۆکردەوە و لەگەڵ ئەوان هێرشی برد. حەجاج وتی: لەبەرابەر ئەم هێرشە خۆڕاگری بکەن چونکە دوای ئەوە سەرکەوتن هی ئێمەیە. ئەوان کەوتنە سەرئەژنۆ.

شەبیب هاوڕێ لەگەڵ هەمو سوپاکەی خۆی هێرشی کردە سەر ئەوان. ئەوان روبەرویان بونەوەو بەردەوام بەرم و شمشێر لێیان دەدان تا ئەوەی بەپاشەکشێی لەشوێنەکەی خۆیان ناچاریان کردن. شەبیب فەرمانی بەسوپاکەی خۆیدا لەئەسپەکانیان بێنەخوار. نیوەی ئەوان ئەو کارەیان کرد. حەجاج هات تاگەیشتە مزگەوتی شەبیب و دواتر وتی: ئەی خەڵکانی شام، ئەمە سەرەتای سەرکەوتنە. ئەو رۆشتە سەر بانی نوێژگەکە و دەستەیەك لەتیرهاوێژەکان هاورێیەتیان دەکرد تا ئەگەر خەواریج نزیك کەوتنەوە، تیربارانیان بکەن. سەراسەری رۆژیان بەشەڕ بەسەر برد تا ئەوەی هەر دولای شەڕکەر لەبەهێزی بەرابەرەکەی بێزار بو.

دواتر خالید کوڕی عەتاب بەحەجاجی وت: فەرمانی شەڕکردن لەگەڵ ئەوانم پێ بدە چونکە داغدارم. حەجاج فەرمانی پێدا. ئەو هاورێ لەگەڵ دەستەیەك لەخەڵکانی کوفە هاتەدەر و مەبەستی لەشکرگەکەی شەبیبی کرد و لەپشتەوە هێرشی کردە سەریان. موصاد برای شەبیب و ژنەکەی ئەو غەزالەی کوشت و لەشکرگەکەی ئەوی سوتاند. هەواڵی ئەم کارە بەحەجاج و شەبیب گەیشت. حەجاج و هاوەڵانی تەکبیریان وت. بەڵام شەبیب، لەگەڵ هاوەڵانی سوار بو. حەجاج بەخەڵکانی شامی وت: هێرشیان بکەنەسەر چونکە لەئێستادا ترساون. ئەوان هێرشیان کردە سەر شەبیب و شکستیان پێهێنان و بۆ

هەڵاتن ناچاریان کردن. شەبیب وەك پشتیوانی خەڵك مایەوە و لەدواوەی سوپاکەی خۆی ڕێگەی دەبڕی. حەجاج پەیامی بۆ سوارەکانی خۆی نارد: دەستبەرداری بین. ئەوان گەڕانەوە. حەجاج گەڕایەوە بۆ ناو کوفە و ڕۆشتە سەر تەختی وتاردان و وتی: سوێند بەخوا تا ئێستا کەس لەگەڵ شەبیب شەڕی نەکردبو. ئەو هەڵات و ژنەکەی بەجێهێشت و قامیشیان لەقونی بڕی. دواتر حەبیب کوڕی عەبدولرەحمانی حەکەمی بانگ کرد و هاورێ لەگەڵ سێ هەزار سوار لەخەڵکانی شام بەدوای شەبیبدا رەوانەی کرد. پێی وت: لەهێرشە لەناکاوەکانی شەبیب بترسە و لەهەر شوێنێك ڕوبەڕوی بویتەوە، دابەزە، چونکە خواوەند شمشێرەکەی ئەوی کول کردوە، و دانەکانی شکاندوە.

ئەو بەدوای شەبیبدا بەرێکەوت تا لەئەنبار دابەزی. حەجاج لەکاتی شکستی شەبیب جاڕیدابو: هەرکەس لەئێوە پەیوەستی ئێمە بێت، ئەمانی پێ دەبەخشرێت. زۆر لەهاوەڵانی شەبیب لەدەوری ئەو بڵاوبونەوە. کاتێك حەبیب لەئەنبار دابەزی، شەبیب ڕوبەڕوی بویەوە. کاتێك گەیشتە نزیکی ئەوان، دابەزی و نوێژی شێوانی خوێند. حەبیب سوپاکەی خۆی بۆ چەندین دەستە دابەش کردبو و پێی وتبون: هەرکام لەئێوە پارێزگاری لەپانتاییەکەی خۆی بکات و ئەگەر ئەم دەستە شەڕی کرد، ئەو دەستەیتر هاوکاری نەکات چونکە خەواریج لەئێوە نزیکن، گوێرایەڵ بن لەسەر ئەو بنەمای شەڕ لەگەڵ هەموتان بکەن و هەموتان لەناو ببەن.

شەبیب کاتێك لەوان نزیك کەوتەوە کە بەتەواوی بۆ شەڕ ئامادە بون. هێرشی کردە سەر دەستەیەك لەوان و شەڕ لەگەڵ ئەوان درێژەی کێشا بەڵام هیچ کام لەوان تەنانەت یەك هەنگاو پاشەکشێی نەکرد. دواتر ئەوانی بەجێهێشت و هێرشی کردە سەردەستەیەکیتر و ئەوانیش بەهەمان شێوە خۆڕاگریان کرد. هێرشی کردە سەر دەستەی چوارەم و بەردەوام لەگەڵ ئەوان شەڕی دەکرد تا ئەوەی سێ لەسەر چواری شەو تێپەڕی. لەئەسپ هاتەخوار و لەگەڵ ئەوان شەڕی کرد بەشێوەیەك دەستەکان لەجەستە جیادەبونەوە و کوژراوان فراوان بون. سی کەس لەسوپاکەی شەبیب و سەد کەس لەخەڵکانی شام لەناو خوێنی خۆیاندا گەوزان. هیلاکی و بێزاری بەسەر هەردولای شەڕکەر زاڵبو بەشێوەیەك پیاوێك شمشێری دەوەشاند بەڵام نەیدەتوانی هیچ کارێك بکات و لەگەڵ ٬ کەسێکیتر کەدانیشتبو شەڕی دەکرد و نەیدەتوانی لەشوێنەکەی خۆی

هەستێت چونکە بێزار و لەتاو هیلاکی توانای بزاوتنی نەبو.

کاتێك شەبیب لەوان هیوابڕاو بو، ئەوانی بەجێهێشت و بەرێگەی خۆیدا ڕۆشت. دیجلەی بڕی و روی لەسەرزەمینی جوخی کرد و جارێکیتر لەشوێنی واستەوە لەدیجلە پەڕیەوە و روی کردە پارس و دوای ئەوە کرمان تا خۆی و هاوەڵانی بۆ ماوەیەك بحەسێنەوە.

سەبارەت بەشکستی شەبیب ئاماژەیان بەگێڕانەوەیەکیتریش داوە. بەمشێوەیە: حەجاج ئەفسەرێکی بۆ شەڕی شەبیب رەوانە کرد کەئەوی کوشت و دواتر ئەفسەرێکی دیکەی رەوانە کرد کەئەویش کوژرا. یەکێك لەوان، ئەعیەن، خاوەنی (حمام عین) بو. دواتر شەبیب ڕۆشتە ناو کوفە و ژنەکەی غەزالە هاورێیەتی دەکرد چونکە پەیمانی دابو لەناو مزگەوتی کوفە دو رەکعەت نوێژ بکات و لەرەکعەتێکیان سورەی بەقەرە و لەرەکعەتەکەیتر سورەی (آل عمران) بخوێنێت. ئەو لەناو لەشکرگەکەی خۆیماڵەکانی بەقامیش دروست کردبو. دوای ئەوەی خەڵك دژواری و ئازاری زۆریان لەشەبیبەوە پێبڕا، حەجاج شەوانە ئەوانی کۆکردەوە و سەبارەت بەشەبیب راوێژی لەگەڵ کردن. خەڵك سەریان داخست. قوتەیبە لەناو خەڵك هاتەدەر و وتی: ئایا فەرمان دەدەیت قسە بکەم؟ وتی: بەڵێ. وتی: سەروەری ئێمە نەپارێزگاری لەفەرمانە خواییەکان کردوە، نەچاکەی سەروەری باوەڕدارانی مەبەستە و نە ژێردەستەکان. وتی: چۆن؟ وتی: تۆ پیاوێکی پاك نەژاد رەوانە دەکەیت و لەگەڵ ئەو خەڵکانێکی ریسوا کەئەوان شکست دەخۆن وئەو شەرم دایدەگرێت و نایەوێت بگەرێتەوە و دەکوژرێت. وتی: بۆچونی تۆ چیە؟ وتی: خۆت روبەروی ببەرەوە و شەڕی لەگەڵ بکە. حەجاج وتی: لەشکرگەیەك بۆ من دیاری بکەن.

خەڵك هاتنەدەر و بەردەوام نفرین و جوێنیان بەعەنبەسە کوڕی سەعید دەدا چونکە ئەو بو سەبارەت بەشەبیب قسەی لەگەڵ حەجاج کرد بۆ ئەوەی ببێتە کەسێکی نزیکی ئەو. بەرەبەیانی بەیانی حەجاج نوێژی خوێند و خەڵکی کۆکردەوە و قوتەیبە کە لەشکرگەیەکی چاکی دەستنیشان کردبو، هات. ئەو ڕۆشتە لای حەجاج و بەئاڵایەکی هەڵکراوە هاتەدەر و حەجاج بەدوای ئەودا بەرێکەوت و ڕۆشتە سەبخە کە شەبیب لەوێ بو. ئەمە لەرۆژی چوارشەممەدا بو کە هەردو سوپاکە روبەروی یەك بونەوە.

بەحەجاجی وت: جێگەکەی خۆتی نیشان مەدە. حەجاج شوێنەکەی خۆی شاردەوە و جل و بەرگێکی هاوشێوەی خۆی کردە بەر کۆیلەکەی خۆی ئەبو ئەلوەرد و بۆ شەڕی شەبیبی ڕەوانە کرد. شەبیب سەیری کرد و گورزێکی لەسەریدا و کوشتی. شەبیب هێرشی کردەسەر خالید کوڕی عەتا و هاوڕێکانی لەباڵی چەپی سوپاکەی حەجاج و تا ڕەحبە پاشەکشێی پێکردن. هێرشی کردە سەر مەتەر کوڕی ناجیە فەرماندەی باڵی ڕاستی سوپاکەی حەجاج و شکستیدا. لەم کاتەدا حەجاج دابەزی و هاوڕێکانی دابەزین. ئەو لەسەر عابایەك دانیشت و عەنبەسە کوڕی سەعید لەگەڵیدابو. سەرقاڵ بون کە مەصقەلە کوڕی موهەلهیلی زەببی جڵەوی ئەسپەکەی شەبیبی گرت و وتی: سەبارەت بەساڵح کوڕی موسەرەح چی دەڵێیت و چۆن شایەتی دەدەیت؟ وتی: ئایا لەم کات و ساتەدا؟ وتی: بەڵێ. وتی: لێی بێزارم. مەصقەلە وتی: خوا لەتۆ بێزار بێت. لێی جیابویەوە و هاوڕێ لەگەڵ ئەو کەسانیتریش لەدەوری شەبیب بڵاوەیان کرد جگە لەچل سوار کە لەگەڵی مانەوە. حەجاج وتی: دوبەرەکی لەناو ئەواندا دروست بو. حەجاج کەسی بەدوای خالید کوڕی عەتاب ڕەوانە کرد کە ڕۆشتە لەشکرگەی خەواریج و شەڕی لەگەڵ کردن و غەزالە ژنەکەی شەبیب کوژرا و سەری براوی ئەویان بردە لای حەجاج. شەبیب ئەوی ناسیەوە و فەرمانی بەپیاوێکدا کە هێرشی کردە سەر سوارەکە و کوشتی و سەر براوەکەی وەرگرتەوە و لەبەردەم شەبیب خستیە سەرزەوی. فەرمانیدا کە شۆردیان و بەخاکیان سپارد.

ئەو خەڵکە لەپەنای پاسەوانان و پارێزەرانی خۆیان گەڕانەوە و خالید گەڕایەوە و هەواڵی گەڕانەوەی ئەوانی دا. حەجاج فەرمانی پێدا شوێنی کەوێت. ئەو شوێن پێی ئەوانی هەڵگرت و بەردەوام هێرشی دەکردە سەر ئەوان. هەشت پیاوی شەڕکەر گەڕانەوە و هێرشیان کردەسەر و تا ڕەحبە پاشەکشێیان پێکرد. لەم کاتەدا خوت کوڕی عومەیری سەدوسیان بردە لای شەبیب. شەبیب وتی: ئەی خوت، فەرمانڕەوایی تەنیا شیاوە بۆ خوا. وتی: خوت لەیارانی ئێوەیە بەڵام دەترسا. شەبیب ئازادی کرد. عومەیر کوڕی قەعقاعیان بردە لای شەبیب کە بەویشی وت: ئەی عومەیر، داوەری و فەرمانڕەوایی تایبەتە بەخوا. وتی: گەنجی من لەڕێگەی خوادا بەسەرچو. شەبیب جارێکیتر قسەکەی هێنایە سەرزمان: فەرمانڕەوایی و داوەری تەنیا شیاوە بۆ خوا. ئەو تێنەگەیشت کە

شەبیب چی دەوێت و لەبەر ئەمە شەبیب فەرمانیدا و سەریان بڕی.

براکەی شەبیب کوژرا و شەبیب چاوەڕوانی گەڕانەوەی ئەو هەشت پیاوە بو کە شوێن خالید کەوتبون. ئەوان درەنگیان کرد. سوپاکەی حەجاج لەترسی شەبیب، شەڕیان نەگرد. هەشت هاوەڵەکەی شەبیب گەڕانەوە وئەوان بەرێکەوتن و خالید دوبارە شوێنیان کەوتەوە کە ڕۆشتنە ناو خانەقایەك لەمەداین و خالید گەمارۆی خستە سەر ئەوان. هاتنەدەر و تا دوفەرسەخ راویان نان و سوپاکەی خالید لەکاتی هەڵاتن خۆیان فرێدایە ناو روباری دیجلە. خالید ئاڵا بەدەست خۆی فرێدایە ناو روباری دیجلە. شەبیب وتی: خوا بیکوژێت، ئەمە شێرە پیاوی ئەم خەڵکانەیە. وتیان: ئەو خالید کوڕی عەتابە. وتی: کەسێکی ئازا و بوێرە، ئەگەر دەمناسی، شوێنی دەکەوتم تەنانەت ئەگەر خۆیشی فرێبدایەتە ناو روبارێك ئاگرەوە. دواتر (بەهەمان شێوە کەئاماژەی پێدرا) رەوانەی کرمان بو. حەجاج نامەی بۆ عەبدولمەلیك نوسی و داوای هاوکاری لێکرد و ئاگاداری کردەوە کە خەڵکی کوفە لەشەڕ لەگەڵ شەبیب ناتەوانن. عەبدولمەلیك سوفیان کوڕی ئەبرەدی هاوڕێ لەگەڵ سوپایەك بۆ هاوکاری کردنی ئەو رەوانە کرد.

لەناوچونی شەبیبو لەم ساڵەدا شەبیب لەناوچو.

پاڵنەری ئەم کارە ئەوە بو کەحەجاج دو مانگ دوای گەڕانەوەی شەبیب لەکوفە بۆ کرمان، سامانێکی زۆری لەناو سوپاکەی سوفیان کوڕی ئەبرەد دابەش کرد و فەرمانی بەسوفیاندا بۆ شەڕی شەبیب رەوانە ببێت. سوفیان بەرێکەوت. حەجاج بۆ هاوسەری کچەکەی حەکەم کوڕی ئەیوب (نوێنەری خۆی لەبەسرە) نامەی نوسی و فەرمانی پێدا چوارهەزار پیاوی شەڕکەری سوارکار لەخەڵکانی بەسرە بۆ هاوکاری سوفیان رەوانە بکات. حەکەم ئەوانی هاوڕێ لەگەڵ زیاد کوڕی عەمرۆ عەتکی رەوانە کرد. ئەو نەگەیشتە سوفیان مەگەر ئەو کاتەی سوفیان لەکرمان روبەروی شەبیب بویەوە. شەبیب لەکرمان نیشتەجێ ببو. ئەو سوپاکەی حەوانەوە و دواتر شەبیب لەپردی دوجەیلی ئەهواز روبەروی سوفیان بویەوە. شەبیب لەپردەکە تێپەڕی و مەبەستی سوفیانی کرد. بینی سوفیان لەگەڵ سوپاکەی خۆی دابەزیوە و موهاصیر کوڕی سەیفی کردۆتە فەرماندەی سوارەکان. شەبیب لەگەڵ سێ دەستەی شەڕکەر گەیشت. شەڕێکی قورسیان کرد و شەبیب بۆ شوێنەکەی خۆی گەڕایەوە. دواتر خۆی و سوپاکەی بۆ سی جار

هێرشیان کردە سەر سوپاکەی سوفیان بەڵام خەڵکانی شام لەشوێنی خۆیان نەجوڵان. سوفیان بەوانی وت: بڵاوەی لێمەکەن، دەبێت پیاوەکان پێشڕەوی دەست پێبکەن. بەردەوام بەشمشێر و ڕم لێیان دەدان تا ئەوەی بۆ ئەوبەر پردەکە دوریان خستنەوە. کاتێك شەبیب گەشتە پردەکە، دابەزی و هاوڕێ لەگەڵ ئەو سەد شەرکەر لەئەسپەکانیان هاتنەخوار و تا ئێوارێ شەڕیان لەگەڵ خەڵکانی شام کرد و ئەوەندە بەشمشێر و ڕم لێیاندان کەهیچ کات بەو شێوەیە تامی شەڕیان نەچێشتبو.

کاتێك سوفیانی بینی، ناتوانێت لەبەرابەر شەبیب و سوپاکەی خۆڕاگری بکات و سەرکەوتنی ئەوان نزیك بۆتەوە، فەرمانی بەتیرهاوێژەکاندا تیربارانیان بکەن و ئەمە لەئێوارێدا رویدا. شەبیب و سوپاکەی هێرشیان کردە سەر تیرهاوێژەکان و نزیکەی سی کەس لەوانیان کوشت. دواتر رویان کردە سوفیان و هاوەڵانی و ئەوەندە شەڕیان کرد تا شەو داهات و تاریکی پەردەیەکی ڕەشی بەسەر هەمو ناوچەکاندا بڵاو کردەوە. دواتر شەبیب پاشەکشێی کرد. سوفیان بەسوپاکەی خۆی وت: شوێنیان مەکەون.

کاتێك شەبیب گەشتە پردەکە، بەهاوەڵانی خۆی وت: بپەڕێنەوە و بەخواستی خوا دەمەوبەیان هێرش دەکەینە سەریان. ئەوان لەپێشەوە بەرێکەوتن و خۆی بەدوای ئەواندا. ئەو سوار ئەسپێکی نێر بو تا بپەڕێتەوە. لەپێش ئەو مێچکە ئەسپێك بو. لەو کاتەی لەسەر پردەکە بون، ئەسپە نێرەکە پەڕیە سەر مایینەکە. پردەکە کەوتە لەرزین و سمی ئەسپەکەی لەلێواری پردەکە گیری کرد و ئەسپ و سوارەکە هەردوکیان کەوتنە ناو ئاوەکە. کاتێك کەوتەخوار، وتی: خوا کارێك ئەنجام دەدات کە دەبێت ببێت (انفال/٨/٤٢). کەوتە ناو ئاوەکە و دواتر هاتەسەر و وتی: ئەمە فەرمودەی خوای گەورە و بەرێزە (انعام/ ٦/ ٩٦). دواتر لەناوەکەدا خنکا.

سەبارەت بەکوژرانی ئەو ئاماژەیان بەگێڕانەوەی دیکە داوە: ئەو لەگەڵ دەستەیەك لەکەسەکانی خۆی بو کەئەوان بەئەندازەی ئەم شارەزایی و تێگەشتنیان نەبو. ئەو لەبنەماڵەکانی ئەوان کەسانێکی زۆری کوشتبو و دڵی ئەوانی رەنجاندبو. یەکێك لەوان پیاوێك بەناوی موقاتل لەبەنی تەمیم کوڕی شەیبان بو. کاتێك شەبیب کەسانێکی لەبەنی تەمیم کوشت، ئەو هێرشی کردە سەر بەنی مورە کوڕی هەمام (بنەماڵەکەی شەبیب) و کەسانێکی لەوان کوشتار کرد. شەبیب پێی وت: ئەوانت بێ فەرمانی من

کوشت؟ وتی: ناباوەڕانت لەخەڵکەکەی من کوشت و منیش ناباوەڕانم لەخەڵکەکەی تۆ کوشت. لەئایینی ئێمە کوشتنی ئەو کەسانە ڕەوایە کە لەسەر ئایینەکەی ئێمە نەبن. تۆ کەسانی زیاترت لەبنەماڵەکەی من کوشت تا من لەبنەماڵەکەی تۆ. شیاو نیە بۆ تۆ ئەی سەرەوەری باوەڕداران دڵ بۆ کوژرانی ناباوەڕان بسوتێنیت. شەبیب وتی: ئەو کارە ناکەم.

هەروەها کەسانێکی زۆری لەگەڵدا بو کە شەبیب بنەماڵەکانی ئەوانی کوشتار کردبو. کاتێك ئەو بەدوای خەڵکان ڕێگەی بڕی، بەیەکیان وت: ئایا کاتی ئەوە نیە پردەکە بپچڕێنین و داخی دڵی خۆمان وەربگرین؟ پردەکەیان بڕی و کەشتیەکان ئەویان سوڕاند وئەسپەکەی ڕەمی کرد و کەوتە ناو ئاوەکە و خنکا. گێڕانەوەی یەکەم ڕاستترە.

خەڵکانی شام دەیانویست بگەڕێنەوە. خاوەنی پردەکە هات و بەسوفیانی وت: یەکێك لەوان کەوتە ئاوەکە و خنکا. خەواریج لەناو خۆیاندا هاواریانکرد: سەرەوەری باوەڕداران لەئاوەکەدا خنکا! دواتر ئەوان لەشکرگەکەی خۆیان بەجێهێشت و بەرێکەوتن بەشێوەیەك کەس لەوێ نەمایەوە. سوفیان تەکبیری وت و سوپاکەی تەکبیریان وت. سوفیان بەرێکەوت تا گەیشتە پردەکە وکەسی بۆ لەشکرگەکەی ئەوان ڕەوانە کرد وبینی کەسی لێ نیە و ئەوە خۆی باشترین لەشکرگەیە (بۆ تالآن کردن). دواتر شەبیبیان لەئاوەکە دەرهێنا و سکیان هەڵدری و دڵیان دەرهێنا. بەڵام هاوشێوەی لەتە بەردێك بو و کاتێك دەیانکێشا بەتاشەبەردێکدا، تا بەرزایی ئەندامی کەسێك بەرز دەبویەوە.(!...!)

دەڵێن: هەواڵی مەرگی شەبیبیان بەدایکیدا و دەیانوت: ئەو کوژرا بەڵام دایکی باوەڕی نەدەکرد. کاتێك وتیان لەناو ئاودا خنکا، باوەڕی کرد و وتی: کاتێك ئەوم هێنایە دنیا، بینیم تیشکێکی ئاگرین بۆ ئاسمان بەرز بویەوە، لەبەر ئەمە زانیم تەنیا بەئاو دادەمرکێتەوە. دایکی شەبیب کەنیزێکی ڕۆمی بو کەباوکی کڕی و شەبیب لەڕۆژی جەژنی قوربانی ساڵی بیست و پێنج / ٢٨ سێپتامبەری ٦٤٦ زایینی لەدایك بو. ژن وتی: بەهەمان شێوە کە کەسێکی خەواڵو دەیبینێت، بینیم لەناو ڕانم تیشکێکی ئاگرین هاتەدەر و درەخشان و تابان ڕێگەی ئاسمانی گرتەبەر و هەمو کەنارەکانی بڕی. لەو کاتەی دەدرەوشایەوە، لەناکاو کەوتە ناو ئاوکە و کوژایەوە. من ئەوم لەڕۆژی جەژنی قوربان هێنایە دونیا کەنێوەی خوێنی تیا دەرێژن. بەم شێوە لێکدانەوەم بۆ خەوەکەی خۆم کرد کەکوڕەکەم خوێنی زۆر دەڕێژێت و کاروبارەکانی بەخێرایی بەرەو گەورەیی

دەڕوات. باوکی بەردەوام ئەوی بۆ لەصەف (سەرزەمینی خەڵکەکەی) دەبرد. ئەو لەبەنی شەیبان بو.

شۆڕشی موتەریف کوڕی موغەیرە کوڕی شەعبە

دەڵێن: بەنی موغەیرە کوڕی شەعبە پیاوێکی چاکەکار و گەورەزا بون. خۆیان خەڵکانێکی رێزدار بون و باوکیان هاوشێوەی ئەوان. جیاواز لەمە، لەناو خەڵکەکەی خۆیان پێگەیەکی بەرزیان هەبو. کاتێك حەجاج هات و ئەوانی بینی، زانی ئەوان گەورە و سەروەری خەڵکەکەی خۆیانن. عوروەی کردە فەرمانداری کوفە، موتەریفی کردە فەرمانداری مەداین و حەمزەی کردە فەرمانداری هەمەدان. ئەوان لەسنوری فەرمانڕەوایەتی خۆیان بەشێوەیەکی چاکە لەگەڵ خەڵکان هەڵس و کەوتیان دەکرد و دوژمنی سەرسەختی گومان لێکراوان بون. کاتێك شەبیب شۆڕشی کرد و لەمەداین نزیك کەوتەوە، موتەریف کوڕی موغەیرە فەرمانداری ئەم شارە بو. پێشتر ئاماژەمان بەمەدا. ئەو نامەی بۆ حەجاج نوسی و داوای هاوکاری لێکرد. حەجاج، سەبرە کوڕی عەبدولرەحمان کوڕی مێخنەف بۆ هاوکاری ئەو رەوانە کرد. شەبیب بەرێکەوت تا لەبەهرسیر دابەزی. موتەریف لەشاری کۆنەدا بو و ئەمە ئەو شارەیە کە ئەیوانی خوسرەوی لێیە. موتەریف پردەکەی پچڕاند و کەسی بۆ لای شەبیب رەوانە کرد تا چەند کەسێك لەهاورێکانی بۆ لای ئەو رەوانە بکات بۆ ئەوەی لەبۆچون وپێشنیارەکانیان ئاگادار ببێتەوە. ئەو چەند کەسێکی بۆ لای موتەریف رەوانە کرد. موتەریف پرسیاری لێکردن تا بزانێت بانگەشە بۆ چی دەکەن. وتیان: پێشنیاری گەڕانەوە بۆ نوسراوی خواوەند و شێوەی پێغەمبەر(د.خ) بەخەڵکان دەکەین. ئەوەی بۆتە هۆی ئەوەی دژی خەڵکەکەی خۆمان شۆڕش بکەین ئەوەیە سامانەکانیان تایبەت کردوە بەخۆیان و سنورەکانیان بڕیوە و بەشێوەیەکی ستەمکارانە فەرمانڕەوایی خەڵکان دەکەن.

موتەریف بەوانی وت: پێشنیارەکەتان لەسەر راستی و دروستیە و دژی ستەمکاران شەڕدەکەن. من هاودەنگی پێشنیار وبۆچونەکەی ئێوەم، لەگەڵ من بەیعەت بکەن تا کاروباری من و ئێوە یەك بگرێت و بەهێز ببین. وتی: پێشنیارەکانی خۆت باس بکە کە ئەگەر لەسەر راستی و دروستی بێت، رازی دەبین. وتی: پێشنیاری لایەنگری کردن لەنوسراوی خواوەند و شێوەی پێغەمبەر و فەرمانڕەوایی کردنی موسوڵمان بەشێوەی

راوێژ کردن و هەڵبژاردنتان پێ دەکەم تا هەرکەسێك کە بیانەوێت، هەڵیبژێرن و ئەو شێوازی عومەر کوڕی خەتاب بەکار ببات و دوای خۆی کارێك بکات کە عومەر ئەنجامیدا و فەرمانڕەوایی بە (شۆرا) بسپێرێت بەهەمان شێوە کە ئەو سپاردی چونکە ئەگەر عەرەبەکان بزانن مەبەستی ئێمە لە(شۆرا) سپاردنی فەرمانڕەوایی بەقوڕەیشیەکانە، خەڵکان بەوە رازی و هاوەڵان و شوێنکەوتەکانی ئێوە فراوان دەبن. خەواریج وتیان: ئەمە شتێکە ئێمە پێی رازی نابین. هەستان و هاتنەدەر و بۆ ماوەی چوار شەو و رۆژ هاتوچۆیان کرد بەڵام بۆچون و پێشنیارەکانیان لەیەك نزیك نەکەوتەوە و لەبەر ئەمە خۆیان لەو بەدور گرت. موتەریف راوێژکاران و هاورێ گیانی گیانیەکانی خۆی بانگ کرد و ستەمی عەبدولەلیك و حەجاجی بیرخستنەوە و وتی من بەردەوام ناسازگار و ئارەزومەندی شەڕ لەگەڵ ئەم ستەمکارانەم و ئەگەر هاوەڵانێکم دەست کەوێت لەو کارە وەك ئەرکێکیی خوایی سەرشانی خۆم دەڕوانم . باسی ئاڵوگۆڕی بۆچونەکانی لەگەڵ یارانی شەبیب کرد و لەگفتوگۆکان ئاگاداری کردنەوە. وتی: ئەگەر ئێوە بەیعەتم لەگەڵ بکەن، عەبدولەلیك و حەجاج لەسەر کار لادەبەم. راوێژی لەگەڵ ئەوان کرد بۆ ئەوەی بزانێت، لەئێستادا دەبێت چی بکات.

پێیان وت: ئەم وتارە بەنهێنی بیهێڵەرەوە و لای کەس مەیدرکێنە. یەزید کوڕی ئەبی زیاد کۆیلەی باوکی موغەیرە کوڕی شەعبە پێی وت: سوێند بەخوا تەنانەت یەك وشە لەگفتوگۆکانی نێوان تۆ و یارانی شەبیب لەحەجاج نەشاردرایەوە بەڵکو بێ گومان دەنەوەندەی پێ زیاد دەکەن و حەجاجی لێ ئاگادار دەکەنەوە. ئەگەر لەناو هەورەکاندا بیت، حەجاج بەدواتا دەگەرێت و لەناوت دەبات. رابکە، رابکە!

هاورێکانی بۆچونەکەی ئەویان پشت راست کردەوە. ئەو لەمەداین هاتەدەر و بەرەو کوێستانەکان بەرێکەوت. قەبیصە کوڕی عەبدولرەحمانی خەسعەمی لەخانەقای یەزدگێرد چاوی پێی کەوت و بەچاکە هەڵس و کەوتی لەگەڵ کرد و جل و بەرگ و خەرجی پێ بەخشی و هاورێیەتی کرد و دواتر گەڕایەوە. دواتر موتەریف لەدەسکەرە، هاورێکانی لە مەبەستەکەی ئاگادار کردەوە. داوای شوێنکەوتن و لایەنگری کردنی لێکردن. مەبەستی ئەو لەسەر کار لابردنی عەبدولەلیك و حەجاج و پێشنیاری گەڕانەوەی خەڵك بۆ نوسراوی خواوەند وشێوازی پێغەمبەر و سپاردنی کاری

فەرمانڕەوایی موسوڵمانان بەشۆرای ئەوان بو تا هەر کەسێك کەپەسەندی دەکەن، وەك ڕێبەری خۆیان هەڵیبژێرن. دەستەیەك لەسەر ئەم بنەمایە بەیعەتیان لەگەڵ کرد و دەستەیەك گەڕانەوە.

یەکێك لەو کەسانەی ئەویان بەجێهێشت، سەبرە کوڕی عەبدولرەحمان کوڕی مێخنەف بو کە هاتە لای حەجاج و هاوڕێ لەگەڵ خەڵکانی شام لەگەڵ شەبیب شەڕی کرد.

موتەریف بەرەو حیلوان بەڕێکەوت کەسومید کوڕی عەبدولرەحمانی سەعدی بەنوێنەرایەتی حەجاج فەرمانداری ئەو سەرزەمینە بو. ئەو و کوردەکان بڕیاریاندا ڕێگەی ئەم کارەی لێبگرن تا لای حەجاج بەڵگەیەکی شیاوی رازی بونیان هەبێت. موتەریف (بەهاودەستی نهێنی ئەو) لەسنوری فەرمانڕەوایەتی ئەو تێپەڕی و هێرشی کردە سەر کوردەکان و کەسانێکی لەوان کوشت و بەڕێکەوت و کاتێك گەیشتە هەمەدان (کەبراکەی حەمزە کوڕی موغەیرە لەوێ بو) ئەوێی بەجێهێشت و مەبەستی ڕۆشتن بۆ مانگ دیناری کرد و نامەی بۆ حەمزەی برای نوسی و داوای سامان و کەرەستەی شەڕی لێکرد. حەمزە بەشێوەیەکی نهێنی سامان و کەرەستەی شەڕی بۆ رەوانە کرد. موتەریف بەڕێکەوت تا گەیشتە قوم و کاشان و کارگوزارەکانی خۆی بۆ ئەو ناوچانە رەوانە کرد. خەڵك لەدەوری کۆبونەوە. لەناو ئەو کەسانەی لەدەوری ئەو کۆبونەوە، ئەم دو کەسە دەبینران: سومید کوڕی سێرحانی سەقەفی و بوکەیر کوڕی هارونی نەخەعی لەشاری رەی هاوڕێ لەگەڵ پێنسەد پیاوی شەڕکەر.

بەرا عبرای قەبیصە فەرمانداری ئیسفەهان بەنوێنەرایەتی حەجاج، نامەی بۆ نوسی و لەکاروبارەکانی موتەریف ئاگاداری کردەوە و داوای هاوکاری لێکرد. حەجاج بەئەسپە تایبەتەکانی پەیك و پەیام بردن، بەردەوام خەڵکانی بۆ هاوکاری ئەو رەوانە دەکرد. حەجاج بۆ عودەی کوڕی زیاد، کارگوزاری خۆی لەناوچەی رەی نامەی نوسی و فەرمانی پێدا رەوانە ببێت و لەگەڵ بەرا ء بۆ شەڕ کردن لەگەڵ موتەریف یەك بگرێت. عودەی لەرەی وە بەڕێکەوت و لەگەڵ بەرا ءکوڕی قەبیصە بۆ شەڕ لەگەڵ موتەریف یەکیان گرت. عودەی فەرماندە بو. ئەوان شەش هەزار پیاوی شەڕکەریان بۆ شەڕ لەگەڵ موتەریف ئامادە کرد. حەمزە کوڕی موغەیرە نامەی بۆ حەجاج نوسی و لەهاوڕێیەتی

ئەم سوپایە خۆی بەدور گرت و داوای بەخشینی کرد. حەجاج وای نیشاندا بەو کارە ڕازی بوە، بەڵام لەدڵدا مەبەستی ئەوەی کرد حەمزە لەسەر کار لاببات بەڵام ترسا کە حەمزەیش وەك براکەی شۆڕش دەست پێ بکات. بۆ قەیس کوڕی سەعدی عێجلی، سەرکردەی پاسەوانەکانی حەمزە لەهەمەدان نامەی نوسی و ئەوی کردە فەرمانداری ئەم شارە و فەرمانی پێدا حەمزە زیندانی بکات.

لەهەمەدان هۆزەکانی عێجل و ڕەبیعە خەڵکانێکی فراوان بون. قەیس کوڕی سەعد لەگەڵ دەستەیەکی فراوان لەخەڵکەکەی ڕۆشتە لای حەمزە و نامەکەی حەجاجی سەبارەت بەفەرمانداری خۆی نیشاندا کەدەیوت: دەبێت حەمزە کوڕی موغەیرە زیندانی بکەیت. قەیس حەمزەی گرت و خستیە زیندان و خۆی فەرمانداری هەمەدانی گرتە دەست. حەجاج لەم لایەنەوە ئاسودە بو چونکە بەبونی حەمزە لەهەمەدان دەترسا لەوەی بەنهێنی سامان و کەرەستەی شەڕ و بەئەگەری زۆر پیاوە شەڕکەرەکان بۆ براکەی ڕەوانە بکات.

کاتێك ئەوی زیندانی کرد، دڵی ئاسودەبو و ئەندێشەی ئارام بویەوە. کاتێك عودەی کوڕی زیاد و بەرا ءکوڕی قەبیصە کۆبونەوە، بۆ پەیوەست بوون بەموتەریف بەرێکەوتن و لەدەوری ئەو سەنگەریان هەڵکەند. کاتێك لێی نزیك کەوتنەوە، بۆ شەڕ ریزیان بەست و بەسەختی شەڕیان کرد. هاوەڵانی موتەریف رایان کرد و خۆی کوژرا و دەستەیەکی فراوان لەهاوەڵانی کوشتار کران. ئەو بەدەستی عومەیر کوڕی هوبەیرەی فەزاری کوژرا وسەرەکەی هەڵگرت و بەم کارەی لای ئومەوییەکان پێگەی بەرز بویەوە. کوڕی هوبەیرە لەو ڕۆژەدا ئازایانە شەڕی دەکرد.

یەزید کوڕی ئەبی زیاد کۆیلەکەی موغەیرە کوژرا. ئەو ئاڵا هەڵگری موتەریف بو. لەیارانی ئەو عەبدولرەحمان کوڕی عەبداللە کوڕی عەفیفی ئەزدی کەپیاوێکی خۆپارێز و خواپەرەست، بو کوژرا.

عودەی کوڕی زیاد، ئەو کەسانەی ئازایانە شەڕیان کردبوو، بۆ لای حەجاجی ناردن کەرێزی لێگرتن. عودەی ئەمانی بەبوکەیر کوڕی هارون و سوەید کوڕی سێرحان ئەمانی بەخشی. داوای ئەمانیان بۆ حەجاج کوڕی حارسەی خەسعەمی کرد. ئەو نامەی حەجاجی بۆ ئەوان ڕەوانە کرد کە فەرمانی دەدا ئەگەر (زیندو بێت) بۆ لای ئەو

ڕەوانەی بکەن. کوڕی حارسە خۆی شاردەوە تا عودەی لەسەر کار لابرا. دواتر لەکاتی فەرمانداری خالید کوڕی عەتاب کوڕی وەرقا ءدوبارە خۆی ئاشکرا کرد.

حەجاج بەردەوام دەیوت: موتەریف، زادەی موغەیرە کوڕی شەعبە نیە، کوڕی مەصقەلە کوڕی سەبرەی شەیبانیە. ئەم دوانە هەردوکیان منالّەکەیان بۆ خۆیان دەگەڕاندەوە. موتەریف بو بەکوڕی موغەیرە و قامچیان لەمەصقەلەدا. کاتێك ئەندێشەی خەواریج ئاشکرا بو، حەجاج ئەم قسەی هێنایە سەرزمان چونکە بەشی زۆری خەواریج لەخەڵکانی رەبیعە بون و هیچ کام لەخەڵکانی قەیسی عەیلان لەناو ئەواندا نەدەبینران.

دوبەرەکی لەنێوان ئەزرەقیەکان

پێشتر ئاماژەمان پێدا کەموهەلیب بۆ شەڕی ئەزرەقیەکان ڕەوانە بو و لەگەڵ ئەوان شەڕی کرد تا عەتاب کوڕی وەرقا ی ریاحی لێی جیابویەوە و بۆ لای حەجاج گەڕایەوە. دوای ئەوەی عەتاب لەموهەلیب جیابویەوە، ئەو لەشەڕ کردن لەگەڵ خەواریج بەردەوام بو و لەناو ئەو شەڕانە بۆ ماوەیەك یەك ساڵ لەشاپوور بەسەختی شەڕی لەگەڵ ئەوان کرد. دواتر ئەو لە شەڕی (بستان) پێشڕەوی کرد و لەگەڵ ئەوان جەنگا. کرمان لەدەستی خواریجدا بو و پارس لەدەستی موهەلیب. خەواریج شوێنەکەی خۆیان بەتەنگ و دژوار زانی چونکە هۆکارەکانی بژێوی لەپارسەوە نەدەگەیشتە ئەوان. لەبەر ئەمە هاتنەدەر و ڕۆشتنە کرمان و موهەلیب شوێنپێی ئەوانی هەڵگرت تا لەجیرۆفت دابەزی و شەڕی لەگەڵ ئەوان کرد. کاتێك سەراسەری پارس کەوتە دەستی موهەلیب، حەجاج کارگوزارەکانی خۆی بۆ پانتاییەکانی ئەو سەرزەمینە ڕەوانە کرد و نامەی بۆ عەبدولمەلیك نوسی کەئەسا، دارابگەرد و شاری نیستەخر بخاتە بەردەست موهەلیب بۆ ئەوەی پشتیوانی ئەو لەشەڕەکانی بێت. عەبدولمەلیك ئەو شارانەی بەموهەلیب سپارد. حەجاج، بەرا ءکوڕی قەبیصەی بۆ لای موهەلیب ڕەوانە کرد تا بۆ شەڕ دژی خەواریج هانی بدات بەشێوەیەك موهەلیب نەتوانێت هیچ بەڵگە و پاساوێك بێنێتەوە.

موهەلیب هاورێ لەگەڵ سوپاییەکان هاتەدەر و لەنوێژی بەیانی تا نوێژی نیمەڕۆ لەگەڵ خەواریج شەڕی کرد و دواتر گەڕایەوە و بەرا ءلەبەرزاییەوە سەیری ئەوانی دەکرد. ڕۆشتە لای موهەلیب و وتی: من دەستەیەکی شەڕکەر و سوارانی ئازاتر و

خۆڕاگرتر لەسوارە شەڕکەرەکانی تۆم نەبینیوە. دواتر موهەلیب لەکاتی نوێژی نێوارێ گەڕایەوە و هاوشێوەی جاری پێشو شەڕی لەگەڵ ئەوان دەسپێکرد بەشێوەیەك هیچ دەستەیەك لەدەستەکەیتر جیا نەدەبویەوە. دەستەیەك لەدەستەکانی خەواریج بۆ شەڕ کردن لەگەڵ دەستەیەك شەڕکەری موهەلیب هاتەدەر و شەڕ لەنێوان ئەوان روی لەدژواری کرد تا ئەوەی شەو داهات و دیوارێکی ڕەشی لەنێوان ئەواندا دروست کرد. یەکێك لەم دوانە بەویتری وت: ئێوە کێن؟ ئەوان وتیان: لەبەنی تەمیمین. ئەوانیش وتیان: ئێمەیش لەمناڵەکانی بەنی تەمیمین. لەکاتی شەو لەیەك جیابونەوە. موهەلیب بە بەرا عکوری قەبیصەی وت: ئەم خەڵکەت چۆن بینی؟ جگە لەخوای گەورە کەس تۆی بەسەر ئەواندا سەرکەوتو نەکرد. موهەلیب چاکەی لەگەڵ بەرا ءکرد و فەرمانیدا دەهەزار درەم دیاریان پێدا. بەرا ءبۆ لای حەجاج گەڕایەوە و بەڵگە و پاساوکەی موهەلیبی پشت راست کردەوە.

موهەلیب بۆ ماوەی هەژدە مانگ شەڕی لەگەڵ ئەوان کرد بەڵام نەیتوانی سەرکەوتن بەدەست بێنێت. یەکێك لەکارگوزارانی قەتەری لەسنوری کرمان (بەناو و نیشانی موقەعتەری زەببی) پیاوێکی لەوان کوشت. خەواریج رویان کردە قەتەری و داوای خوێنباییان لێکرد. ئەو نەیکرد و وتی: ئەو (تأویلی)(گەڕاندنەوە یا هەڵگەڕانەوە لە شتێك یا کارێك) کردوە و لەم کارەدا رێگەی ناراستی گرتۆتەبەر. بۆچونی من کوشتنی ئەو نیە چونکە ئەو یەکێکە لەخاوەنانی لەپێشی لەناو ئێوەدا. لێرەوە دوبەرەکی لەناویاندا دروست بو.

دەستەیەك دەڵێن: هۆکاری دوبەرەکی ئەوان ئەوە بو کە لەناو سوپای خەواریج پیاوێکی دەست ڕەنگین بو کە تیری ژەهراوی دروست دەکرد و سوپاکەی موهەلیبی بەو تیرانە تیرباران دەکرد. هاوەڵانی موهەلیب سکاڵایان لەم کارە کرد. وتی: زیانی ئەولەئێوە دور دەخەمەوە. دواتر پیاوێکی خۆی بەنامەیەك بۆ ناو سوپاکەی قەتەری رەوانە کرد و فەرمانی پێدا نامەکە (بەشێوەیەك کەس نەیبینێت) فرێبداتە ناو سوپاکەی ئەو. ئەم کارەی کرد و نامەکە بەدەست قەتەری گەیشت و بینی تیایدا نوسراوە: دوای سڵاو، تیرەکانی تۆ گەیشتن و من هەزار درەمم بۆ تۆ رەوانە کرد. قەتەری ئەو پیاوەی بانگ کرد و پیاو حاشای لەو کارە کرد (کە لەگەڵ دوژمندا پەیوەندی هەبێت) قەتەری ئەوی

کوشت و عەبد رەببەی گەورە بۆ ئەم کارەی رەخنەی لێگرت و لێرەوە دوبەرەکی لەناو ئەواندا دروست بو. دواتر موهەلیب فەرمانی بەپیاوێکی مەسیحیدا بڕواتە لای قەتەری و کورنوشی بۆ ببات و لەبەرابەر ئەو سەر لەزەوی بدات. ئەم کارەی کرد. خەواریج وتیان: ئەم پیاوە تۆی وەك خوا هەڵبژاردوە. یەکێك لەوان هێرشی کردە سەر پیاوی مەسیحی و خوێنی ڕشت. کەلێنی نێوان ئەوان زیاتر تەشەنەی سەند و دەستەیەك لەوان لەقەتەری جیابونەوە. عەبد رەببەی گەورەیان وەك فەرمانڕەوای خۆیان هەڵبژارد و قەتەریان لەسەر کار لابرد. یەك لەسەر چوار یا پێنجی ئەوان لەگەڵ قەتەری مانەوە. ئەوان بۆ ماوەی یەك مانگ لەناو خۆیاندا کوشتاریان کرد.

موهەلیب هەواڵی ئەم کارەی بۆ حەجاج نوسی. حەجاج نامەی بۆ نوسی و فەرمانی پێدا لەگەرماوگەرمی دوبەرەکی ئەوان هێرشیان بکاتەسەر پێش ئەوەی کۆببنەوە و لەسەر کارێك رێکبکەون. موهەلیب نوسی: ئێستا کە سەرقاڵی کوشتاری یەکترن، من شەرکردن لەگەڵ ئەوانم پێ باش نیە. ئەگەر لەسەر دوبەرەکی بەردەوام بن، ئەوە دەبێت کە ئێمە خوازیارین پێی چونکە لەناو چونی ئەوان لەم رێگەوە ئەگەری دەبێت. ئەگەر لەسەر کارێك کۆك بون، دوای ئەوە دەبێت کە بەسەختی یەکیان کوشتار و سەرکوت کردوە و لەو کاتەدا من هێرش دەکەمە سەر ئەوان چونکە لەهەر کاتێکیتر ریسواتر و لاوازترن. ئەمە بەخواستی خوای گەورەیە. ماڵئاوا. حەجاج لەبەرابەر ئەو بێدەنگی هەڵبژارد. موهەلیب بۆ ماوەی یەك مانگ دەستی لەوان هەڵگرت کە سەرقاڵی کوشتاری یەك بون. دواتر قەتەری لەگەڵ شوێنکەوتەکانی خۆی بۆ تەبەرستان کۆچی کرد و پاشماوەکان لەگەڵ عەبد رەببەی گەورە بەیعەتیان کرد.

کوژرانی عەبد رەببەی گەورە

کاتێك قەتەری بەرەو تەبەرستان ڕۆشت، عەبد رەببە لەکرمان مایەوە. موهەلیب هێرشی کردە سەر ئەوان و بەسەختی شەری یەکیان کرد. لەجیرۆفت گەمارۆی خستە سەر ئەوان و بەردەوام شەڕی لەگەڵ ئەوان دەکرد بەڵام نەیتوانی سەرکەوتن بەدەست بێنێت. دواتر ئاڵقەی گەمارۆکە زەختی خستە سەر خەواریج و ئەوان هاوری لەگەڵ ژن و سامانەکانی خۆیان جیرۆفتیان بەجێهێشت. موهەلیب پیاوانە شەڕی لەگەڵ ئەوان کرد تا ئەوەی ئەسپەکان لەناوچون و شمشێرەکان شکان و سوارەکان کوژران. دەستبەرداری

ئەوان بو کە رەوانە بون. موهەلیب ڕۆشتە ناو جیرۆفت و دواتر شوێن پێی ئەوانی هەڵگرت تا ئەوەی لەچوار فەرسەخی جیرۆفت روبەروی یەك بونەوە و شەرێکی قورسیان دەست پێکردەوە. لەبەرەبەیانەوە تا نیمەڕۆ شەڕی لەگەڵ ئەوان کرد و دواتر لای ئەوان نیشتەجێ بو.

ئەوسا عەبد رەببە هاوەڵانی خۆی کۆکردەوە و وتی: ئەی دەستەی موهاجیرەکان! قەتەری و هاورێکانی بەهیوایی ژیانێکی درێژتر رایان کرد و ئێستا رێگەیەك بۆ گەیشتن بە قەتەری و هاوەڵانی نیە. روبەروی دوژمن ببنەوە و گیانی خۆتان لەرێگەی خوادا ببەخشن. دواتر بۆ گۆڕەپانی شەڕ گەڕایەوە. بەشێوەیەك شەڕیان کرد کە شەڕەکانی پێشویان بیرچویەوە. تەنانەت دەستەیەك لەسوپاکەی موهەلیب لەگەڵ یەکتر پەیمانی مەرگیان بەست. خەواریج دابەزین و ئەسپەکانی خۆیان کوشت و شەڕ روی لەدژواری کرد بەرادەیەك کە موهەلیب وتی: هەرگیز رۆژێکی هاوشێوەی ئەوەم نەبینیوە. دواتر خوای گەورە خۆڕاگری کردە بەشی موهەلیب و سوپاکەی و خەواریج شکستیان خوارد و هەڵاتن و زۆر لەوان کوژران. یەکێك لەکوژراوەکان عەبد رەببە بو. ژمارەی کوژراوەکان بەچوار هەزار کەس خەملێنرا و تەنیا دەستەیەکی کەم رزگاریان بو. لەشکرگەکەی ئەوانیان تاڵان کرد و ژنانیان کردە ئەسیر چونکە ئەوان ژنانی موسوڵمانیان بەئەسیری دەگرت. توفەیل کوڕی عامر کوڕی واسیلە سەبارەت بەکوژرانی عەبد رەببە و هاوەڵانی وتی:

لقد مس منا عبد رب و جنده	عقاب فامسی سبیهم فی المقاسم
سما لهم بالجیش حتی ازاحهم	بکرمان عن مثوی من الارض ناعم
و ما قطری الکفر الا نعامة	طرید یدوی لیله غیر نائم
اذا فر منا هاربا کان وجهه	طریقاسوی قصد الهدی و الکعالم
فلیس بمنجیه الفرار و ان جرت	به الفلك فی لج من البحر دائم

یانی: لەلایەن ئێمەوە سزایەك بەعەبد رەببە و سوپاکەی گەیشت و ئەمە ژنەکانی ئەوانن بەئەسیری گیراون و لەنێوان ئەم و ئەو دابەش دەکرێن. فەرماندەکەی ئێمە بەسوپا بێ کۆتاییەکەی خۆی هێرشی کردە سەر ئەوان تا ئەوان لەکرمان، لەسەرزەمینێکی ئاسودە لەسەر زەوی، دەرپەرێنێت. قەتەری ناباوەڕ جگە لەوشتر مر

هیچ نیە کە لەهەمو شوێنێك دەرکراوە و شەوانە هاوار دەکات و خەوی لێ ناکەوێت. کاتێك لەئێمە هەڵبێت، رودەکاتە رێگەیەك کە نیشانەکانی راستی و دروستی لێوە نابینرێت. هەڵاتن ناتوانێت ئەو رزگار بکات هەرچەندە کەشتیەکان بەردەوام ئەو لەدەریایی بێ کۆتایی لەم بەستێن بۆ ئەو بەستێن ببەن.

دێرەکانی ئەم قەسیدەیە زیاتر لەمەیە. ئاماژەمان پێنەدا چونکە هەموان دەیزانن.

حەجاج بەخششی بەشەرکەر رەنج دیتوەکان بەخشی و بەخششەکانی ئەوانی زیاد کرد. موهەلیب مژدەبەرێکی بۆ لای حەجاج رەوانە کرد. کاتێك گەیشت، سەبارەت بە سوپا و خەواریج و شەڕەکانیان و چۆنیەتی کارەکانی موهەلیب، حەجاجی ئاگادار کردەوە. وتی: موغەیرە سوارکار و سەروەریانە. یەزید باشترین شەڕکەری سوارکارە. بەخشندە و دەست بڵاویان قەبیصەیە، ئازا شەرم ناکات لەمەدرەکە رابکات، عەبدولمەلیك ژەهرێکی کوشەندەیە، حەبیب مەرگێکی لەناکاوە، محەممەد شێری دارستانە و مەفزەل بەهێز و دلێرە. حەجاج وتی: کامیان لەهەموان زیاتر سود و کاریگەری بو؟ مژدەدەر وتی: ئەوان وەك ئاڵقەیەك دروست کراون کە هەردو لاکەی زانراو نیە. حەجاج قسەکەی ئەوی پەسەند کرد و نامەی بۆ موهەلیب نوسی و سوپاس و دەسخۆشی لێکرد و فەرمانی پێدا کەسێك بکاتە فەرمانڕەوای کرمان کە جێی باوەڕ بێت و لەوێ سوپایەکی بۆ ئامادە بکات تا لەکاتی پێویست هاوکاری بکەن. ئەو کوڕەکەی یەزیدی وەك فەرمانداری کرمان دەست نیشان کرد و خۆی بۆ لای حەجاج بەرێکەوت. کاتێك گەیشتە لای حەجاج، رێزی لێگرت و لای خۆی لەسەر تەخت داینیشاند و وتی: ئەی عێراقیەکان، ئێوە کۆیلەکانی موهەلیبن. دواتر وتی: تۆ بەو شێوەییت کە لەقیت کوڕی یەعمەری ئەیادی بۆ وەسف کردنی فەرماندەی سوپاکان وتویەتی:

و قلدوا امركم لله دركم ... رحب الذراع بامر الحرب مضطلعا

لامترفا ان رخا ء العيش ساعده ... و لا اذا عض مكروة به خشعا

مسهد النوم تعينيه ثغوركم ... يروم منها الى الاعداء مطلعا

ما انفك يحلب هذا الدهر اشطرة ... يكون متبعا طورا و متسعا

و ليس يشغله مال يثمره ... عنكم و لا ولد يبغى له الرفعا

حتى استمرت علا شزر مريرته ... مستحكم السن لا قحما و لا ضرعا

یانی: خوا چاکەتان لەگەڵ بکات، کاروبارتان بەپیاوێك سپارد دەست کراوە و شارەزا لەکاروباری جەنگ. نە بەزێدەڕۆیی خەرج دەکات ئەگەر فراوانی ژیان بەدەست بێنێت و نەکاتێك زیانی بەردەکەوێت، پشتی دەشکێت (یا دەچەمێتەوە). خەوێکی سوکی هەیە و بیر لەسنورەکانی نێوە دەکاتەوە کەبەردەوام وشیارانە لەسنورەکانەوە هێرش دەکاتە سەر دوژمنان. ئەم ڕۆژگارە بۆ ماوەیەکی درێژ ئەوی کردۆتە کەسێکی بەئەزمون، هەندێ کات سەروەری و سەردار و هەندێ کات بەخشەرێك کە بەخەروار دەبەخشێت. نە بەسامانەوە سەرقاڵ دەبێت تا سودی زیاتر بەدەست بێنێت و نە منالێك کە خوازیاری سەروەری و گەورەیی بۆ ئەو بێت. سەرئەنجام سرشتی بۆ سەرسەختی بۆ هەمیشە دەمێنێتەوە، دانەکانی بەهێزی هەبێت، نە بەتەمەن و گوێی لەتەنیشت قەبرا بلەرزێت نە دەستەمۆ و ریسوا و لاواز.

کوژرانی قەتەری کوڕی فوجائەت و عوبەیدە کوڕی هیلال

لەم ساڵەدا قەتەری و عوبەیدە کوڕی هیلال و ئەو ئەزرەقیانەی لەگەڵ ئەوان بون، لەناوچون.

هۆکاری ئەم کارە ئەوە بو کاتێك دوبەرەکی لەناو ئەواندا بوە هۆکاری بلاوبونەوە و لەناوچونی ئەوان، قەتەری رویکردە تەبەرستان. ئەم هەواڵە بەحەجاج گەیشت کەسوفیان کوڕی ئەبرەدی بەسوپایەکی گەورە بۆ شەڕی ئەو رەوانە کرد. سوفیان بەرێکەوت و ئیسحاق کوڕی محەممەد کوڕی ئەشعەس هاورێ لەگەڵ سوپایەك لەخەڵکانی کوفە لەتەبەرستان هاورێیەتی ئەوی کرد. ئەوان بەدوای قەتەریدا گەڕان و لەدۆڵێك لەدۆڵەکانی تەبەرستان ئەویان دۆزیەوە. هاوەڵانی لەدەوری ئەو بلاوەیان لێکرد و ئەو لەئەسپەکەی بۆ ناو قولایی دۆڵەکە کەوتەخوار. پیاوێکی چوارشانەی ئەستور لەخەڵکانی ئەوشارە ڕۆشتە سەر سەری. قەتەری پێی وت: کەمێك ئاوم پێ بدە. پیاوەکە وتی: شتێکم پێ بدە. قەتەری وتی: جگە لەکەرەستەی شەڕ هیچم نیە و کاتێك ئاوەکەت بۆ هێنام پێت دەدەم. پیاوەکە ڕۆشت تا گەشتە بەرزاییەك لەسەر سەری قەتەری و لەوێوە بەردێکی تلێر کردەوە کە بەر رانی قەتەری کەوت و شکاندی. لەتاو ئازار هاواری کرد و خەڵك رویان تێکرد. پیاوەکە ئەوی نەناسیەوە بەلام چونکە کەرەستەی شەڕی پێبو و روخسارێکی جوانی بو، بەکەسێکی گەورەی زانی. چەند کەسێك لەخەڵکانی کوفە هاتن و

ئەویان کوشت. ئەم کەسانە بون: سورە کوڕی حوڕی تەمیمی، جەعفەر کوڕی عەبدولرەحمان کوڕی مێخنەف، صەباح کوڕی محەممەد کوڕی ئەشعەس، بازان کۆیلەی ئەوان و عومەر کوڕی ئەبی صەڵت. هەمویان دەیانوت من قەتەریم کوشتوە.

کوڕی ئەبوجەهم کوڕی کەنانە هاتە لای ئەوان و وتی: سەری ئەو بەمن بسپێرن و ئاشتی بکەن. سەری ئەوی هەڵگرت و بردیە لای ئیسحاق کوڕی محەممەد کە ئەویش رەوانەی سوفیانی کرد و سوفیان سەری قەتەری بە ئەبوجەهم بۆ حەجاج رەوانە کرد و حەجاجیش بۆ لای عەبدولمەلیك. عەبدولمەلیك دو هەزار درەمی پێ بەخشی.

دواتر سوفیان گەڕایەوە و گەمارۆی خستە سەر ئەوان و فەرمانی بەجارچیەکدا کەجاڕیدا: هەر کەس هاورێ یا سەرومری خۆی بکوژێت وبۆ لای ئێمە بێت، ئەمانی پێ دەبەخشرێت. عوبەیدە کوڕی هیلال لەمبارەوە وتی:

لعمری لقد قام الاصم بخطبة لذی الشك منها فی الصدور غلیل

لعمری لان اعطیت سفیان بیعتی و فارقت دینی اننی لجهول

الی الله اشکو ما نری بجیادنا تساوك هزلی مخهن قلیل

تعاورها القذاف من کل جانب بقومس حتی صعبهن ذلیل

فان تك افناها الحصار فربما تشحط فما بینهن قتیل

و قد کن مما ان یقدن علی الوجی لهن بابواب القباب صهیل

یانی: سوێند بەگیانی خۆم پیاوی کەڕ و لاڵ کارو گوناحێکی گەورەی کرد کە گوماندار خرۆشانێك لەناو سینەیدا دروست دەبێت. سوێند بەگیانی خۆم ئەگەر بەیعەتی خۆم بەسوفیان ببەخشم و دەست لەدینەکەی خۆم هەڵگیرم، بێ گومان پیاوێکی نەزانم. سکالاً بۆ دەرگای خوا دەبەم کە ئەسپە ڕەسنەکانی ئێمە چیان بەسەر هاتوە. دواکەوتنی ناوقەد باریکەکانی هەڵبژێردراوەکانیان کەمە. تیرهاوێژەکان لەقومس لەهەر لایەکەوە گەمارۆیان خستنە سەر بەشێوەیەك سەرکێش و یاخی ئەوان دەستەمۆ بو. ئەگەر ئاڵقەی گەمارۆ ئەوانی لەناو بردبێت، کوژراوانی زۆر لەناو ئەوان لەخوێنی خۆیدا پەلەقاژەی کردوە. ئەگەر لەکاتێك کە سمی ئەسپەکانیان سواوە، بەم لاولایاندا ببەن، ئەوان لەخێوەتەکان حیلەیەکی جەرگ قەڵشێنیان هەیە.

سوفیان بەرادەیەك لەسەر گەمارۆدانی ئەوان پێداگری کرد کە چوارپێکانی خۆیان

خوارد و دواتر هاتنەدەر و شەڕیان دەست پێکرد. سوفیان هەموویانی کوشت و سەری براوی ئەوانی بۆ حەجاج رەوانە کرد. دواتر سوفیان ڕۆشتە دۆنباوەند و تەبەرستان و لەوێ مایەوە تا ئەوەی حەجاج پێش شەڕی جەماجیم ئەوی لەسەر کار لابرد.

دەستەیەك لەمێژوونوسان دەڵێن: دوای کوژرانی قەتەری و عوبەیدە ئەزرەقیەکان لەناوچون. ئەوان دەستەیەکی فراوان و پەیوەستی یەك بون و تەنیا یەك سوپایان هەبو. یەکەم سەرۆکی ئەوان نافیع کوڕی ئەزرەق بو و دوایین کەسیان قەتەری و عوبەیدە. بۆ ماوەی بیست وچەند ساڵ مانەوە. بەڵام من گومانم لەراستی ئەم قسە هەیە چونکە صوبەیحی مازنی تەمیمی موالی سوار کوڕی ئەشعەر لەرۆژگاری هشام هاتەدەر. دەستەیەك دەڵێن: ئەو لەئەزرەقیەکان یا صوفریەکان بو بەڵام رۆژگاری ئەو درێژ نەبویەوە و ماوەیەك دوای بزوتنەوەکەی کوژرا.

کوژرانی بوکەیر کوڕی وەساج

لەم ساڵەدا ئومەییە کوڕی خالید کوڕی ئەسید کوڕی ئەبی ئەلاعەیص کوڕی ئومەییە، بوکەیر کوڕی وەساجی کوشت.

بەمشێوە بوکە، ئومەییە کوڕی عەبدالله(فەرمانداری عەبدولمەلیك کوڕی مەروان لەخوراسان) فەرمانی بەبوکەیردا هێزەکانی خۆی بۆ شەڕ لە (ماورالنهر) ئامادە بکات. پێشتر ئەوی وەك فەرمانداری تەخارستان دیاری کردبو. ئەو خۆی بۆ ڕۆشتن ئامادە کرد بەڵام بوحەیر کوڕی وەرقا ءلای ئومەییە خراپەی ئەوی هێنایە سەرزمان و ئومەییە ڕێگەی ڕۆشتنی لێگرت. کاتێك فەرمانی پێدا بۆ ڕۆشتن بۆ ماوەرا ئەلنەهر ئامادە بێت، ئەو سامانێکی زۆری بۆ ئامادە کردنی هێزەکانی خۆی خەرج بەشێوەیەك کەقەرزار بو. بوحەیر بەئومەییەی وت: ئەگەر روبار جیایی لەنێوان تۆ و ئەو دروست بکات، خەلیفە لەسەر کار لادەبات. ئومەییە پەیامی بۆ ناردکە: بمێنەرەوە ئەگەری هەیە من بۆ شەڕ بڕۆم و تۆ لەگەڵ مندا بیت. بوکەیر تورە بو و وتی: دەڵێی مامڵە لەگەڵ من دەکات. هەروەها عوقاب زونەلقوە سامانی بەقەرز وەرگرتبو تا لەگەڵ بوکەیر بڕوات (و سەد بەرابەری ئەوەی بەقەرز وەریگرتوە تاڵانی بەدەست بێنێت). خاوەن قەرزەکان ئەویان گرت و خستیانە زیندان تا بوکەیر قەرزەکەی بۆ دایەوە.

دواتر ئومەییە خۆی بۆ ڕۆشتن بۆ شەر لەبوخارا ئامادە کرد تا لەوێوە بۆ لای موسا

کوڕی عەبدالله کوڕی خازم لەتەرموز بگەڕێتەوە. خەڵك خۆیان ئامادە کرد و بوکەیر هاوڕێیەتی ئەوانی کرد. بەرێکەوتن و کاتێك گەیشتنە روبار و ویستیان بپەڕنەوە، ئومەییە بەبوکەیری وت: من کوڕەکەم کرۆدتە فەرمانداری خوراسان و دەترسم نەتوانێت بەباشی کاروبارەکان راپەڕێنێت چونکە گەنجێکی تازە پێگەیشتوە. تۆ بۆ مەرو بگەڕێرەوە و کاروبارەکان بۆ من سامان ببەخشە چونکە بۆ ئەو کارە دەست نیشانم کردی تا کاروبارەکانی کوڕەکەم بەهێز و سەقامگیر بکەیت.

بوکەیر چەندین سواری هەڵبژارد کەپێشتر ئەوانی دەناسی و بڕوای پێیان بو. ئومەییە بۆ شەڕ روی لەبوخارا کرد. عوقاب زونەلقوە بەبوکەیری وت: ئێمە بەدوای فەرمانداریێك لەقوڕەیش دەگەڕاین بەلاّم کەسێك بو بەفەرمانداری ئێمە کە گەمەمان لەگەڵ دەکات و لەزیندانێکەوە بۆ زیندانێکیترمان دەبات. بۆچونی من ئەوەیە ئەم کەشتیانە بسوتێنیت و بۆ مەرو بڕۆین و ئومەییە لەسەر کار لابەرین و لەوێ بمێنینەوە وبۆ رۆژگارێك بەسازی دڵی خۆمان رابوێرین. ئەحنەف کوڕی عەبدالله عەنبەری وتارەکەی عوقابی پشت راست کردەوە. بوکەیر وتی: دەترسم ئەو سوارانەی لەگەڵ منن، لەناو بچن. وتی: ئەگەر ئەوان لەناو بچن، من لەخەڵکانی مەرو، هەرچەندە سوارکارت بوێت، کۆی دەکەمەوە. وتی: موسوڵمانان لەناو دەچن. وتی: ئەوەندە بەسە فەرمان بەجارچیەك بدەیت جاربدات: هەرکەس باوەڕ بەئیسلام بێنێت، قورسایی باج لەسەر شانی ئەو هەڵدەگرین. لەم کاتەدا پەنجا هەزار پیاوی شەڕکەری گوێڕایەڵتر لەمان لەدەوری تۆ کۆدەبنەوە. وتی: ئومەییە لەگەڵ هاوەڵانی لەناو دەچن. وتی: بۆ لەناو دەچن؟ ئەوان بەئەندازەیەك هێز و کەرەستەی شەڕیانە هەیە کە دەتوانن بەرگری لەخۆیان بکەن تا بگەنە چین! بوکەیر کەشتیەکانی سوتاند وبۆ مەرو گەڕایەوە و کوڕی ئومەییەی گرت وخستیە زیندان و ئومەییەی لەسەر کار لابرد.

ئەم هەواڵە بەئومەییە گەیشت. ئەو لەسەر بنەمای پێدانی پارەیەکی کەم لەگەڵ خەڵکی بوخارا ئاشتی کرد و گەڕایەوە و فەرمانیدا کەشتیەکان ئامادە بکەن. لەروباری پەڕیەوە و بیری خەڵکی هێنایەوە چەندە چاکەی لەگەڵ بوکەیر کردوە و ئێستا بەم شێوەیە وەلاّمی چاکەکانی دەداتەوە و شۆڕش دەست پێدەکات. بەرەو مەرو بەرێکەوت. موسا کوڕی عەبدالله کوڕی خازم ڕۆشتە لای ئەو. ئومەییە شەماس کوڕی دێساری هاوڕێ

لەگەڵ هەشسەد پیاوی شەڕکەر بۆ شەڕی بوکەیر ڕەوانە کرد. بوکەیر بەرێکەوت و بەشێوەیەکی لەناکاو هێرشی کردەسەر و شکستیدا و فەرمانی بەهاوەڵانیدا هیچ یەك لەوان نەکوژن. ئەوان کەرەستەکانی شەڕیان لێوەردەگرتن و ئازادیان دەکردن. ئومەییە بەرێکەوت و سابت کوڕی قوتبەی وەك پێشەنگی خۆی ڕەوانە کرد و بوکەیر ڕوبەڕوی بویەوە و سابتی گرت و بڵاوەی بەسوپاکەی کرد و دواتر سابتی ئازاد کرد.

ئومەییە هات و بوکەیر شەڕی لەگەڵ کرد. ڕۆژێك سوپاکەی ئەوانی تێکشکاند و بوکەیر پارێزگاری لەشەڕکەران کرد. ڕۆژێکیتر ڕوبەڕوی یەك بونەوە و بەقورسی شەڕیان کرد. دواتر ڕۆژێکیتر ڕوبەڕوی یەك بونەوە و بوکەیر شمشێری لەناوچاوی سابت کوڕی قوتبەدا. حورەیس کوڕی قوتبە برای سابت هێرشی کردە سەر بوکەیر. بوکەیر پاشەکشێی کرد و هاوەڵانی بڵاوەیان لێکرد. حورەیس شوێن بوکەیر کەوت تا گەشتنە پردەکە. بانگی کرد: ئەی بوکەیر، دەتوانی بۆ کوێ بڕۆیت؟ بوکەیر گەڕایەوە. حوەرەیس شمشێری لەسەریدا کەخودەکەی شکاند و بەرسەری کەوت و زیانی پێگەیاند و کەوتە سەرزەوی. هاوەڵانی ئەویان گرت و بردیانەوە بۆ ناو شار. ئەوان بەردەوام شەڕیان لەگەڵ یەك دەکرد.

یارانی بوکەیر جل و بەرگی ڕەنگینی زەرد و سوریان لەبەر دەکرد و دادەنیشتن و گفتوگۆیان دەکرد و جارچیەکەی ئەوان جاریدەدا: هەرکەس تیرێك بهاوێژێت، سەری پیاوێك لەخەڵکەکەی بۆ ئەو ڕەوانە دەکەین. کەس تیری نەدەهاویشت.

بوکەیر ترسا ئەگەر گەمارۆکە درێژە بکێشێت، خەڵکان چیتر هاوکاری نەکەن. لەبەر ئەمە خوازیاری ئاشتی بون. یارانی ئومەییەیش ئەو داواکاریەیان پێ پەسەند بو. لەسەر ئەو بنەمایە ئاشتیان کرد کە ئومەییە چوارسەد هەزار درەم بەخاوەن قەرزەکانی بدات و ئەو بکاتە فەرمانداری هەر شارێك کەدەخوازێت و پارە بەهاورێکانی بدات و وتەکانی بوحەیر سەبارەت بەو بەکار نەبات و ئەگەر گومانی لا دروست بو، بۆ ماوەی چل ڕۆژ دەستی لێ هەڵبگرێت.

ئومەییە ڕۆشتە ناو شاری مەرو و بەڵێنەکانی سەبارەت بە بوکەیر بردەسەر و وەك جاران ڕێزی لێگرت و بیست هەزار درەمی بە عوقاب بەخشی.

دەستەیەك دەڵێن: بوکەیر، تا ڕوبارەکە هاوڕێیەتی ئومەییەی نەکرد چونکە

ئومەییە ئەوی وەك فەرمانداری خوراسان دەستنیشان کردبو. کاتێك ئومەییە بەرێکەوت و گەیشتە روبار، ئەوی لەسەر کار لابرد. دواتر کاروبارەکان بەوە کۆتایی هات کەئاماژەمان پێدا.

ئومەییە پیاوێکی بەخشندە و دڵنەرم بو لەگەڵ ئەوەیشدا لای خوراسانیەکان رزا قورس. ئەو زیاد لەرادە خۆپەسەند و خۆویست بو و دەیوت: خوراسان تەنانەت بۆ چێشتخانەکەی من بەس نیە. ئومەییە بوحەیر لەفەرماندەیی کردنی پاسەوانەکانی لابرد و عەتا کوڕی ئەبی سایبی بۆ ئەو کارە دەستنیشان کرد. ئومەییە خەڵکی ناچار بەدانی باج کرد و تەنگی پێ هەڵچنین. رۆژێك بوکەیر لەمزگەوت بو و خەڵك لەدەوری دانیشتبون و ئاماژەیان بەسەختگیریەکانی ئومەییە دەدا و سەرکۆنەیان کرد. بوحەیر و زێرار کوڕی حوصەین و عەبدالله کوڕی جاریە کوڕی قودامە لەمزگەوت بون. بوحەیر ئومەییەی لەم گفتوگۆیە ئاگادار کردەوە. بوکەیر ئەوی بەدرۆزن ناوبرد. بوحەیر دەیوت: ئەمانە شایەتی دەدەن. موزاحیم کوڕی ئەبی موجەشەری سولەمی شایەتیدا کە ئەو گاڵتەی کردوە. ئومەییە دەستبەرداری بو.

دواتر بوحەیر رۆشتە لای ئومەییە و وتی: سوێند بەخوا بوکەیر داوای لێکردم شان بەشانی ئەو شەڕ بکەم بۆ ئەوەی تۆ لەسەر کار لابەرین و وتی: ئەگەر لەبەر رێزی تۆ نەدەبو، ئەم پیاوە قورەیشیەم دەکوشت و خوراسانم دەخوارد. ئومەییە ئەوی بەدرۆزن لەقەڵەمدا. دەستەیەك کە بوکەیر ئەوانی بەدوژمنی خۆی ناساند، شایەتیاندا. ئومەییە بوکەیر و بەدل و شەمردلی (برازاکانی بوکەیر) گرت و زیندانی کردن و دواتر فەرمانی کوشتنی بوکەیری بەیەکێك لەسەرکردەکانی سوپاکەی خۆیدا. هیچ کام لەوان رازی نەبون بوکەیر بکوژن. فەرمانی بەبوحەیر دا کە ئەوی کوشت و ئومەییە دوبرازاکەی کوشت.

بیرکردنەوەی چەند رووداوێك

لەم ساڵەدا ئومەییە بۆ شەڕ لەروباری بەلخ پەڕیەوە. گەمارۆیان خستە سەر بەشێوەیەك خۆی و سوپاکەی کەوتە تەنگانەوە. دواتر لەکاتێکدا لەسەر هەڵدێری لەناوچون پەلەقاژەیان دەکرد، رزگاریان بو وبۆ مەرو گەڕانەوە.

لەم ساڵەدا ئەبان کوڕی عوسمان فەرمانداری مەدینە لەگەڵ خەڵکان حەجی کرد.

حەجاج فەرمانڕەوای بەسرە و کوفە و لەخوراسان ئومەییە فەرمانڕەوایەتی دەکرد.

هەروەها لەم ساڵەدا وەلید کوڕی عەبدولمەلیك لەهاویندا شەڕی کرد.

لەم ساڵەدا جابر کوڕی عەبدالله کوڕی عەمرۆی ئەنساری ماڵئاوایی لەجیهان کرد.

درێژەی رووداوەکان

لەم ساڵەدا زەید کوڕی خالیدی جوهەنی مرد کەسەبارەت بەمەرگی ئەو ئاماژەیان بەگێڕانەوەی دیکەیش داوە.

عەبدولرەحمان کوڕی غەنەم ئەشعەر لەرۆژگاری جاهلی لەم ساڵەدا مرد. ئەو چاوی بە پێغەمبەر(د.خ) نەکەوتبو.

ڕوداوەکانی ساڵی حەفتا و شەشی کۆچی (٦٩٨ زایینی)

لەسەر کار لابردنی ئومەییە کوڕی عەبدالله و فەرمانڕەوایی موهەلیب لەخوراسان

کاتێك حەجاج لەساڵی ٧٨/ ٦٩٧ زایینی عوبەیدالله کوڕی ئەبی بەکرەی وەك فەرمانداری سیستان دەستنیشان کرد، ئەو یەك ساڵ مایەوە و شەڕی نەکرد. ڕۆتبیل بەئاشتی ڕازی ببو و باجی دەدا و هەندێ کات لەدانی باج خۆی بەدور دەگرت.

حەجاج نامەی بۆ عوبەیدالله کوڕی ئەبی بەکر نوسی و فەرمانی پێدا شەڕ لەگەڵ ڕۆتبیل بکات و نەگەڕێتەوە تا سەرزەمینەکانی ئەو بەسمی ئەسپەکانی خۆی پێشێل دەکات و قەڵاکانی خاپور و پیاوەکانی زیندانی بکات.

عوبەیدالله لەگەڵ خەڵکانی کوفە و بەسرە بەرێکەوت. فەرماندەی خەڵکانی کوفە، شورەیح کوڕی هانی لەهاوەڵانی عەلی بو. عوبەیدالله بەرێکەوت تا گەیشتە سەرزەمینی ڕۆتبیل و تا ئەو جێگەی دەیویست تالانی کرد و قەڵاکانی وێران کرد و دەستی بەسەر سەرزەمینەکانیدا گرت. هاوەڵانی ڕۆتبیل لەتورکەکان، سەرزەمینەکانیان یەك لەدوای یەك بەجێ دەهێشت بەشێوەیەك عوبەیدالله و سوپاکەی لەقوڵایی سەرزەمینەکەی ئەوان ڕۆشتنە پێش و لەپایتەختەکەیان نزیك کەوتنەوە. ئەوان لەهەژدە فەرسەخی پایتەختەکەیان بون. ڕێڕەو و دۆڵەکانیان لەموسوڵمانان گرت و موسوڵمانان شڵەژان و پەرێشان بون و گومانی ئەوەیان کرد کە هەمویان لەناو دەچن. عوبەیدالله لەسەردانی حەوتسەد هەزار درەم ئاشتی لەگەڵ کردن کە تەسلیمی ڕۆتبیلی کرد تا ڕێگە بدات لەسەرزەمینەکەی ئەو بڕۆنەدەر. شورەیح چاوی پێی کەوت و پێی وت: هەرچەندە ئاشتی بکەن پاشا لەبەخششەکانی ئێوە کەم دەکاتەوە. من ڕۆژگارێکی درێژم بەسەر بردوە و بەردەوام ئارەزوی گیان بەخشینم هەبوە و ئەگەر ئەمڕۆ گیان بەخشین لەدەستم بڕوات تا ڕۆژی مەرگ بەدەستی ناهێنم. دواتر شورەیح وتی: ئەی هاورێیان و یارانی ئیسلام، بۆ شەڕ لەگەڵ دوژمنان هاوکاری یەك بکەن. کوڕی ئەبی بەکرە پێی وت: تۆ پیرێکی خڵەفاویت. شورەیح پێی وت: بۆ تۆ ئەوەندە بەسە کەدەڵێن: باخەکەی

عوبەیداللە و گەرماوەکەی عوبەیداللە. ئەی هاورێیانی ئیسلام، هەرکەس خوازیاری گیان بەخشینە، لای من کۆببێتەوە. دەستەیەك لەخوازیاران کەژمارەیان زۆر نەبو، لەدەوری کۆبونەوە. دەستەیەك لەخۆپارێزان و سوارەکانیش پەیوەستیان بون. ئەوان شەڕیان کرد تا هەمویان کوژران جگە لەدەستەیەکی کەم لەوان کە رزگاری بو. شورەیح سرودی شەڕی دەخوێند و دەیوت:

اصبحت ذا بث اقاسی الکبرا — قد عشت بین المشرکین اعصرا

ثمة ادرکنا النبی المنذرا — و بعده صدیقه و عمرا

و یوم عمران و یوم تسترا — و الجمع فی صفینهم و النهرا

و باجمیرات مع المشقرا — هیهات ما اطول هذا عمرا

یانی: بەردەوام خەمبارم و لەپیری رەنج دەکێشم. رۆژگارانێکم لەناو بتپەرستەکان بەسەر برد. دواتر چاومان بە پێغەمبەری وشیارکەر کەوت. دوای ئەو پیاوی راستگۆ و دوای ئەو عومەر. لەشەڕی عیمران بوم و شوشتەر و صەفین و نەهرەوان و باحمیرات هاورێ لەگەڵ مەشقەر. هاوار چەندە ژیانێکی درێژە!

ئەو شەڕی کرد تا هاورێ لەگەڵ کەسانێك لەهاوەڵانی کوژرا. دەستەیەکیش رزگاریان بو. دواتر لەسەرزەمینی رۆتبیل هاتنەدەر و خەڵك بەخۆراکی فراوان پێشوازیان لێکردن. هەرکام لەوان کاتێك خواردنی دەخوارد و تێردەبو، دەمرد. خەڵك وشیار بونەوە و بەهێواشی خواردنیان دەخوارد. کەمێك رۆنیان دەرخوارددان تا بۆ خواردن ئامادە بون. هەواڵی ئەم کارە بەحەجاج گەیشت. نامەی بۆ عەبدولەلیك نوسی و لەچۆنیەتی ئەم روداوە ئاگاداری کردەوە و پێی راگەیاند سوپایەکی گەورەی لەخەڵکانی کوفە و بەسرەی بۆ شەڕ ئامادە کردوە و چاوەڕوانی فەرمانە تا بۆ شەڕی رۆتبیل رەوانەیان بکات.

بیرکردنەوەی چەند روداوێك

لەم ساڵەدا تاعونێکی دژوار یەخەی خەڵکی شامی گرت بەشێوەیەك ئەوەندەی نەمابو هەمویان لەناو بچن. بەوتەی دەستەیەك، لەبەر ئەمە کەس لەم ساڵەدا بۆ شەڕ نەڕۆشت.

هەروەها لەم ساڵەدا رۆمیەکان هێرشیان کردە سەر خەڵکانی ئەنتاکیە و بەسەر ئەواندا زاڵبون.

لەم ساڵەدا شورەیح کوڕی حارس داوای کرد لەسەرپەرەستی دامەزراوی دادی کوفە دوری بخەنەوە. حەجاج بەداواکەی رازی بو و ئەبو بەردە کوڕی ئەبی موسای لەجێگەی ئەو دانا.

ئاییی حەج لەم ساڵەدا ئەبان کوڕی عوسمان فەرمانداری مەدینە، ئەنجامیدا.

سەراسەری عێراق و رۆژهەلآت زەمین لەژێر فەرمانڕەوایەتی حەجاجدا بو. سەرپەرەستی دامەزراوەی دادی بەسرە موسا کوڕی ئەنس بو.

هەروەها لەم ساڵەدا مەحمود کوڕی رەبیع (نازناوەکەی باوکی ئیبراهیم) مرد. ئەو لەرۆژگاری پێغەمبەر(د.خ) لەدایك ببو. هەروەها عەبدولرەحمان کوڕی عەبدالله کوڕی مەسعود ماڵئاوایی لەجیهان کرد.

روداوەکانی ساڵی هەشتای کۆچی (٦٩٩ زایینی)

لەم ساڵەدا لافاوێك لەمەککە هەستا. لافاوەکە بەرادەیەك مەترسیدار بو کە وشترە بار قورسەکان و خەڵکانی لەگەڵ خۆی دەبرد و کەس رێگەچارەی نەدەزانی. زۆر لەماڵەکانی مەککە لەژێر ئاودا نوقم بون و لافاو تا شوێنی روکن بەرز بویەوە. لەبەر ئەمە ئەم ساڵەیان بە ساڵی (جحاف) (مەرگ یا لافاو) ناوبرد.

لەم ساڵەدا تاعونێکی ماڵوێرانکەر لەبەسرە بلآو بویەوە.

شەڕی موهەلیب لەماوراءئەلنەهر

لەم ساڵەدا موهەلیب لەروباری بەڵخ تێپەڕی و لە کێش دابەزی. فەرماندەی پێشەنگەکانی ئەو (سێ هەزار پیاوی شەڕکەر) ئەبو الادهەمی زەمانی بو. ئەو خۆی فەرماندەی سوپاکە (پێنج هەزار پیاوی شەڕکەر) بو. ئەبو الادهەم لەروانگەی بەهێزی و بوێری و دورئەندێشی و چاکەخوازی بەرابەر بو لەگەڵ دوهەزار شەڕکەری بەئەزمون. کاتێك موهەلیب لەکەنارەکانی کێش بو، کوڕە مامی پاشای خوتەل هاتە لای و داوای لێکرد شەڕی خوتەل بکات. ناوی پاشا خوتەل (شبل) بو. یەزید دابەزی و کوڕە مامی پاشا لەشوێنێکیتر ئوردوی لێدا. شبل لەناکاو هێرشی کردەسەر و گەمارۆیدا و کوشتی. یەزید گەمارۆی خستە سەر قەلآکەی شبل. خەڵکی ناو قەلآکە لەسەر بنەمای دانی باج کەهەمان سات بۆ یەزیدیان رەوانە کرد، پەیمانی ئاشتیان لەگەڵ بەست. یەزید

لەشارەکەی ئەوان کشایەوە. موهەلیب کوڕەکەیتری لەگەڵ چوار هەزار شەڕکەر بۆ شەڕی فەرمانڕەوای بوخارا رەوانە کرد. دەستەیەك لەدوژمنان لەگوندێك دابەزین. حەبیب لەگەڵ چوارهەزار شەڕکەر پێشرەوی کرد و ئەوانی کوشت و گوندەکەی سوتاند. لەوەدوا بەگوندە سوتاوەکە ناویان برد. حەبیب بۆ لای باوکی گەڕایەوە.

موهەلیب دو ساڵ لەکێش مایەوە. پێیان وت: باشترە ئەگەر بۆ شوێنێکی دورتر بەرێکەویت. وتی: خۆزگە تەنیا بەشی من لەم شەڕەدا، تەندروست مانەوەی ئەم سوپایە و گەڕانەوەی ئەوان بەسلامەتی بێت.

کاتێك موهەلیب لەکێش بو، دەستەیەك لەموزەریەکان هاتنە لای. ئەوانی گرت و زیندانی کردن. کاتێك گەڕایەوە، ئەوانی ئازاد کرد. حەجاج نامەی بۆ نوسی: ئەگەر لەگرتنی ئەوان کارێکی راستت ئەنجامدا، لەئازاد کردنیان کارێکی هەڵەت کرد و ئەگەر لەئازاد کردنیان کارێکی راستت ئەنجامدا، لەگرتنی ئەوان هەڵەت کرد. موهەلیب لەوەڵامدا بۆی نوسی: لێیان ترسام و ئەوانم زیندانی کرد و کاتێك ئاسودەبوم، ئازادم کردن. لەناو ئەو کەسانەی کەوتنە زیندان، یەکیان عەبدولەلیك کوڕی ئەبی شێخی قوشەیری بو.

موهەلیب لەسەر بنەمای بەهایەك کە بەردەوام لەخەڵکی کێشی وەربگرێت، لەگەڵ ئەوان پەیمانی ئاشتی مۆر کرد. نامەی کوڕی ئەشعەسی بۆ هات کەدەیوت: من حەجاجم لەسەر کار لابردوە، بۆ هاوکاریم رەوانە بە. ئەو نامەکەی بۆ حەجاج رەوانە کرد و خۆی لەکێش مایەوە.

ڕەوانە كردنی سوپا بۆ شەڕی ڕۆتبیل

بە فەرماندەیی عەبدولرەحمان كوڕی محەممەد كوڕی ئەشعەس

ئێمە ئاماژەمان بە چۆنیەتی ڕۆژگاری موسوڵمانانندا كاتێك ئەبوبەكرە ئەوانی بۆ سەرزەمینی ڕۆتبیل كرد، كەچ بەلاَ و گرفتاریەكیان بەسەر هات. حەجاج داوای فەرمانی لە عەبدولمەلیك كرد تا جارێكیتر سوپایەك بۆ شەڕی ڕۆتبیل ڕەوانە بكات. عەبدولمەلیك فەرمانی پێدا. حەجاج دەستی بەئامادە كردنی سوپاكەی كرد. داوای لەخەڵكانی كوفە كرد بیست هەزار شەڕكەر ڕەوانە بكەن و داوای لەخەڵكانی بەسرە كرد بیست هەزار شەڕكەر بۆ شەڕ ئامادە بكەن. بۆ ئەم كارە زۆری هەوڵدا و هەمو بەخششەكانی خەڵكی لەپێشەوە پێ بەخشین و جیاواز لەوە دو هەزار هەزار (دو ملیۆن)درەمی بۆ ئەوان خەرج كرد و ئەسپی تیژپێ و كەرەستەی شەڕی فراوانی خستە بەردەستیان. هەر پیاوێك كەناوبانگی بوێری و ئازایەتی بو، بەخششەكەی زیاتر كرد. عوبەید كوڕی ئەبی مێحجەنی سەقەفی وكەسانیتر لەناو ئەم دەستەیەدا بون.

كاتێك لەئامادە كردنی دو سوپاكە تەواو بو، عەبدولرەحمان كوڕی محەممەد كوڕی ئەشعەسی كردە فەرماندەی ئەوان. ئەو عەبدولرەحمانی بەدوژمنی خۆی دەزانی و دەیوت: هەرجار كەدەمدی، مەبەستی كوشتنی ئەوم دەكرد. شەعبی ئەم قسەی لەحەجاج بیست و عەبدولرەحمانی لێ ئاگادار كردەوە. وتی: سوێند بەخوا هەوڵ دەدەم بۆ ئەوەی حەجاج لەپێگەكەی دوربخەمەوە. كاتێك حەجاج ویستی عەبدولرەحمان وەك فەرماندەی ئەو سوپایە ڕەوانە بكات، ئیسماعیل كوڕی ئەشعەس (مامی عەبدولرەحمان) پێی وت: عەبدولرەحمان ڕەوانە مەكە، سوێند بەخوا هەرجار كە لەڕوباری فورات پەڕیەوە، زنجیری فەرمانبردنی هەر فەرمانداریێكی پچڕاند. من لەیاخی بونی ئەو دەترسم. حەجاج وتی: ئەو لەوە ترسەنۆكترە ڕێگەی ناسازگاری لەگەڵ من بگرێتەبەر. ئەو عەبدولرەحمانی وەك فەرماندەی ئەو سوپایە دەست نیشان كرد. عەبدولرەحمان لەگەڵ سوپاكە بەڕێكەوت تا گەیشتە سیستان. خەڵكەكەی كۆكردەوە و قسەی بۆ كردن و وتی: حەجاج منی كردۆتە فەرمانداری سنور و سەرزەمینەكانی ئێوە و فەرمانی پێداوم شەڕ لەگەڵ دوژمنان بكەم. دوژمن دەست درێژیان كردۆتە سەر ماڵ و سامانی ئێوە، كەس خۆی نەدزێتەوە چونكە سزا دەدرێت.

ئەوان لەگەڵ خەڵك ئوردویان لێدا و سەرقاڵی ئامادە كردنی خۆیان بون. عەبدولرەحمان لەگەڵ هەمو خەڵكان بەڕێكەوت. ئەم هەواڵە بەرۆتبیل گەیشت و پەیك و پەیامی رەوانە كرد و داوای بەخشینی كرد و سوێندی خوارد باج بدات. عەبدولرەحمان رازی نەبو و پێشڕەوی كرد و ڕۆشتە ناو سەرزەمینەكانی ئەو. رۆتبیل سەرزەمینەكان، گوندەكان و قەڵاكانی یەك یەك تەسلیمی ئەو كرد و پاشەكشێی دەكرد. عەبدولرەحمان دەستی بەسەر هەمو سەرزەمینەكاندا گرت. هەر سەرزەمینێك كەدەستی بەسەردا دەگرت، فەرمانداریێكی بۆ دەست نیشان دەكرد و سوپایەكی دەكردە هاورێی. لەسەر دۆڵ و رێگاكان پاسەوانی دەست نیشان دەكرد و بەم شێوەیە پارێزگاری لەشوێنە مەترسیدارەكان كرد. كاتێك سەرزەمینی فراوانی لەپانتایی فەرمانڕەوایی رۆتبیل گرت و خەڵك لەتاڵانیەكان سودیان بەركەوت، رێگەی ڕۆشتنە ناو قوڵایی سەرزەمینەكانی رۆتبیلی لێگرتن و وتی: ئەوەی ئەمساڵ لەسەرزەمینەكانی ئەوان تاڵانمان كرد بەسە، تا باجیان لێوەربگرین و بیانناسین و موسوڵمان شارەزایی چۆنیەتی كاروبارەكانیان ببن و بەخواستی خوا ساڵێكیتر دەگەڕێینەوە و شەڕیان لەگەڵ دەكەین و ژن و سامان و مەڕوماڵات و گەنجەكان لەقوڵایی سەرزەمینی ئەوان بەدەست دێنین و خوای گەورە ئەوان لەناو دەبات. دواتر نامەی بۆ حەجاج نوسی و ئاگاداری كردەوە كە دەستی بەسەر كام سەرزەمینانەدا گرتوە ومەبەستی چ كارێكی كردوە.

سەبارەت بەرەوانە كردنی عەبدولرەحمان ئاماژەیان بەگێڕانەوەیەكی دیكە داوە، بەم شێوەیە: حەجاج، هێمیان كوڕی عەدی سەدوسی لەپادگانێك لەكرمان جێگیر كردبو تا ئەگەر فەرمانداری سیستان یا سند نیازیان بەهاوكاری ئەو بو، ئامادە بێت. هێمیان شۆڕشی كرد و حەجاج عەبدولرەحمان كوڕی محەممەدی بۆ شەڕی ئەو رەوانە كرد كە شەڕی لەگەڵ كرد و هێمیان شكستی خوارد و هەڵات و عەبدولرەحمان لەشوێنەكەی ئەو مایەوە. دواتر عوبەیدالله كوڕی ئەبی بەكرە (فەرمانداری سیستان) مرد و حەجاج فەرمانی فەرمانداری سیستانی بۆ عەبدولرەحمان نوسی و ئەم سوپا گەورەی بۆ هاوكاری ئەو رەوانە كرد كە لەبەر گەورەیی بە (سوپای تاووسان) ناویان برد.

بیرکردنەوەی چەند روداوێك

لەم ساڵەدا ئەبان کوڕی عوسمان (فەرمانداری مەدینە) حەجی لەگەڵ خەڵك کرد. فەرمانداری عێراق و رۆژهەڵات حەجاج و فەرمانڕەوای خوراسان موهەلیب بەنوێنەرایەتی حەجاج. دامەزراوەی دادی بەسرە لەژێر دەستی موسا کوڕی ئەنس و لەکوفە ئەبو بەردە.

لەم ساڵەدا ئەم کەسانە مردن: ئەسلەم، کۆیلەی عومەر کوڕی خەتاب، ئەبو ئیدریسی خەوەلانی، عەبداللە کوڕی جەعفەر کوڕی ئەبی تالب(کەدەستەیەك دەڵێن: لەساڵی ٧٠٣/٨٤ زایینی یا ٨٥/ ٧٠٤ زایینی یا ٨٦/ ٧٠٥ زایینی یا ٩٠/ ٧٠٩ زایینی مرد). مەعبەد کوڕی عەبداللە کوڕی عولەیمی جوهەنی کەحەدیسی (دباغ) دەگێڕێتەوە و یەکەم کەسە بە قەدەر (توانایی مرۆڤ بۆ ئەنجامدانی کارەکانی خۆی، ئازاد بونی خەڵك) رازی بو و لەبەسرە جاری لێدا و حەجاج ئەوی کوشت و دەستەیەك دەڵێن: عەبدولەلیك کوڕی مەروان لەدیمەشق سەری بڕی. محەممەد کوڕی عەلی کوڕی ئەبی تالب (محەممەدی حەنیفە) جونادە کوڕی ئومەییە کەچاوی بەپێغەمبەر کەوتبو و لەسەراسەری رۆژگاری معاویە کاروباری شەڕی دەریایی لەئەستۆدابو، سایب کوڕی یەزید کوڕی خوشکی ئەمر کەدەستەیەك دەڵێن: ساڵی ٧٠٥/٨٦ زایینی مرد (و لەرۆژگاری پێغەمبەر(د.خ) لەدایك بو)، سومید کوڕی غەفەلە، عەبداللە کوڕی ئەوق(دوایین کەس لەهاوەڵانی پێغەمبەر کە لەکوفە مرد)، جوبەیر کوڕی نوفەیری حەزرەمی کە رۆژگاری جاهلی بینی بەڵام چاوی بە پێغەمبەر(د.خ) نەکەوت.

روداوەكانی ساڵی هەشتا و یەكی كۆچی (٧٠٠ زایینی)

لەم ساڵەدا عەبدولمەلیك كوڕی مەروان كوڕەكەی عوبەیداللەی بۆ شەڕ ڕەوانە كرد و ئەو دەستی بەسەر كالیكلادا گرت.

گوژرانی بوحەیر كوڕی وەرقا ء

لەم ساڵەدا بوحەیر كوڕی وەرقا ئ سورەیمی كوژرا.

داستانی كوژرانەكەی بەم شێوە بو كە كاتێك بوكەیر كوڕی وەساج كوژرا (و ئەم دوانە هەردوكیان تەمیمی بون) و ئاماژەمان بەكوژرانی ئەودا، بەفەرمانی ئومەییە كوڕی عەبدالله و لەسەر دەستی بوحەیر و بەهاندانی ئەو بو، عوسمان كوڕی رەجا ءكوڕی جابر یەكێك لەپیاوانی عەوف كوڕی سەعد لە (كورەكان) ئەم هۆنراوەی خوارەوەی بۆ هاندانی دەستەیەك لە(كوران) لەبنەماڵەی بوكەیر هۆنیەوە و داوای لێكردن تۆڵەی بوكەیر بكەنەوە. (كوران) چەندین هۆز لەتەمیمن كە بەم ناوە بانگ دەكران. وتی:

لعمری لقد اغضیت عینا القذی — و بت بطینا من رحیق مروق

و خلیت ثارا طل و اخترت نومة — و من یسرب الصهباو بالوتر یسبق

فلو كنت من عوف بن سعد ذوابة — تركت بحیرا فی دم مترقرق

فقل لبحیر نم و لا تخش ثائرا — ببكر فعوف اهل شاء حبلق

دع الضان یوما قد سبقتم — و صرتم حدیثا بین غرب و مشرق

و هبوا فلو امسی بكیر كعهده — لعاداهم زحفا بجاواء فیلق

یانی: سوێند بەگیانی خۆم، خۆڵ و خاشاك لەچاوتا بو و چاوت لێكنا، شەرابێكت خواردەوە و سكت ئاوسا. خوێنێكی رژاوت پشت گوێ خست و خەوی خۆشت هەڵبژارد، هەركەس شەراب بەستەم بخوات، پێش دەكەوێت. ئەگەر لەناو عەوف كوڕی سەعد لەگەورەكان بویت، بوحەیری پیاوكوژت لەناو دەریایەك لەخوێندا دەخنكاند. لەمنەوە پەیامێك بەبوحەیر بگەیێنە وبڵێ: ئاسودە بخەوە و لەتۆڵەستێنەكان مەترسە چونكە خەڵكانی بەكر هێرش ناكەنە سەرتۆ و عەوف سەرقاڵی مەڕوماڵاتەكەی خۆیەتی.

شوانێك دیاری بکە لەو ڕۆژەی خوێنی ئێومیان پێشێل کرد و پێشتان کەوتن و بونە داستانی ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا. وشیار ببنەوە چونکە ئەگەر بوکەیر بگەڕێتەوە بۆ ڕۆژگاری گەنجی و ژیان، بێ گومان بەسوپایەکی گەورە هێرش دەکاتە سەریان.

هەروەها وتی:

فلو كان بكر بارزا فى ادابه و ذى العرش لم يقدم عليه بحير

ففى الدهر ان ابقانى الدهر مطلب و فى الله طلاب بذاك جدير

یانی: ئەگەر بوکەیر هەمو کەرەستەکانی شەڕی خۆی پێدەبو، سوێند بەخوای تەخت و ئاسمان بوحەیر بوێری کوشتنی ئەوی نەدەبو. بەڵام ڕۆژگار، ئەگەر بەزیندو بمهێڵێتەوە، مەبەستەکەم دەخاتە بەردەستم و خواوەند، ئەگەر بخوازێت، بەباشی تۆڵە دەستێنێتەوە.

بوحەیریان ئاگادار کردەوە کەدەستەیەك لەخەڵکانی بوکەیر لە (کوڕان) هەڕەشەی کوشتنی لێدەکەن. وتی:

ثو عذنى الابناء جهلا كانما يرون فنائى مقفرا من بنى كعب

رفعت له كفى بعضب مهند حسام كلون الثلج ذى رونق عضب

یانی: (کوڕان) بەنەزانی هەڕەشەی کوشتن لەمن دەکەن، وەك بڵێی مەرگی من بەدۆزراوەیەك لەبەنی کەعب دەزانن. من بوم کە بەشمشێرێکی تیژ و بڕەر، تیغێکی جەرگ کونکەری هیندی، سپی لەرەنگی بەفر، درەوشاوە وەك ئاوێنە، هێرشم کردە سەر و کوشتم.

لەم کاتەدا حەفدە پیاو لەبەنی عەوف بۆ تۆڵەسەندنەوەی خوێنی بوکەیر پەیمانیان بەست. گەنجێك لەناو ئەوان بەناوی شەمردل لەبیابانەوە بەرەو خوراسان ملی ڕێگەی گرتەبەر و گەشتە ئەو ناوچەیە. بوحەیری بینی لەشوێنێك وەستاوە. ڕمێکی لێدا و ئەوی خستە سەرزەوی و گومانی کرد کە ئەوی کوشتوە. خەڵك وتیان: ئەم پیاوە لەخەواریجە. لەگەڵ خەڵکان شەڕی کرد و لەئەسپەکەی خۆی کەوتەخوار و گوژرا.

دواتر صەعصەعە کوڕی حەربی عەوفی مەڕوماڵاتەکەی خۆی فرۆشت و لەبیابانەوە بەرەو سیستان بەڕێکەوت و بوبە دراوسێی یەکێك لەنزیکەکانی بوحەیر و خۆی بەکەسێك لەبەنی حەنیفە لەیەمامە ناساند و لەگەڵ ئەوان هاونشینی کرد تا تێکەڵاوی

بون. دواتر بەوانی وت: من سامانم لەخوراسان هەیە، نامەیەك بۆ بوحەیر بنوسن تا لەوەرگرتنەوەی سامانەکەم هاوکاریم بکات. نامەیان بۆنوسی و ئەو بەرێکەوت و ڕۆشتە لای بوحەیر کە لەو کاتەدا لای موهەلیب ژیانی بەسەر دەبرد و لەشەڕەکاندا هاوکاری دەکرد. دەستەیەك لەبەنی عەوف بینی و نهێنی خۆی لەگەڵدا باس کردن. چاوی بەبوحەیر کەوت و پێی وت کە یەکێك لەبەنی حەنیفە لەهاوەڵانی ئەبی بەکرمیە و سامانی لەسیستان و میراتی لەمەرو هەیە و هاتوە تا بیفرۆشێت و بۆ یەمامە بگەڕێتەوە. بوحەیر پێشوازی لێکرد و فەرمانیدا بڕێك درەمی وەك خەرجی پێ بدەن. بەڵێنی هاوکاری کردنی پێدا. صەعصەعە وتی: لای تۆ دەمێنمەوە تا خەڵکان دەگەڕێنەوە. مانگێك لای ئەو مایەوە و هاوڕێ لەگەڵ بوحەیر سەردانی موهەلیبی دەکرد. بوحەیر لەسەرەتاوە کەمێك ترسابو بەلام کاتێك نامەی هاورێکانی نیشاندا، ئارام بویەوە و کاتێك وتی لەبەنی حەنیفەیە، بەتەواوی لێی دڵنیا بو.

صەعصەعە ڕۆژێك ڕۆشتە لای موهەلیب کە بوحەیری لای بو. ئەو کراسێك و ڕۆپۆشێکی لەبەر کرد. لەپشت سەری ئەو دانیشت و لێی نزیك کەوتەوە وەك ئەوەی بیەوێت قسەی لەگەڵدا بکات. خەنجەرێکی دەرکێشا و لەکەلەکەی چەقاند و هاواری کرد: ئەی ئەو کەسانەی داوای خوێنی بوکەیر دەکەن! ئەویان گرت وبردیانە لای موهەلیب. وتی: هاوار لەتۆ، خوێنی خۆتت نەویست و خۆت لەناو برد چونکە بوحەیر ترسی لەسەر نەماوە. صەعصەعە وتی: خەنجەرێکی ئەوتۆم لێدا ئەگەر بەسەر هەمو خەڵکاندا دابەش بکرێت، هەمویان دەمرن. من ئاوساوی سکیم لەسەر دەستی خۆم هەست پێکرد. موهلیب ئەوی خستە زیندان. دەستەیەك لە کوڕان هاتن و سەریان ماچ کرد. بوحەیر بەیانی ئەو ڕۆژە مرد. کاتێك بوحەیر مرد، صەعصەعە وتی: ئێستا هەرکارێك پێتان خۆشە بیکەن. مەگەر پەیمان و سوێندی کوڕانی عەوف نەهاتەدی و من تۆڵەی خۆم نەسەندەوە؟ سوێند بەخوا چەندین جار بەنهێنی دەمتوانی بیکوژم بەلام نەمویست. موهەلیب وتی: پیاوێکم نەبینیوە بۆ مردن لەم پیاوە دەست و دڵ کراوەتر بێت. فەرمانی کوشتنی ئەوی دەرکرد.

دەستەیەك دەڵێن: موهەلیب پێش مردنی بوحەیر صەعصەعەی بۆ لای ئەو ڕەوانە کرد کەکوشتی و دواتر خۆی مرد.

مردنی ئەو بۆ موهەلیب دژوار بو و کوڕان و بەنی عەوف توڕە بون و وتیان: بۆ هاوڕێکەی ئێمە کوژرا؟ مەگەر تۆڵەی خۆی نەسەندەوە؟ دەستەکان و هۆزەکانیتر لەبەنی تەمیم وەڵامیان دانەوە بەشێوەیەك خەڵك لەهەڵگیرسانی شەڕ دەترسان. پیرمەندان وتیان: بوحەیر لەبەرابەر بوکەیر و تاوانی خوێنی صەعصەعە بدەن. ئەوان خوێنبایی صەعصەعەیاندا. پیاوێك لەکوڕەکان بۆ وەسفی صەعصەعە وتی:

لله درفتی تجاوز همه   دون العراق مفاوزا و بحورا

ما زال یدئب نفسه و رکابة   حتی تناول فی الحروب بحیرا

یانی: خۆشەویستی خوا پێشکەش بەجوامێرێك بێت کە مەبەستی ئاسنینی ئەو سەرزەمینی عێراقی بڕی و بیابان و دەریاکانی لەپشت سەری خۆیەوە بەجێهێشت. بەردەوام خۆی و ئەسپەکەی خستە رەنجەوە تا لەو بگرە وبێنەدا دەستی بەبوحەیر گەیشت.

هاتنی دەیلەمیەکان و بەسەرهاتی ئەوان

قەزوێن سنوری موسوڵمانان لەلای دەیلەم بو. سوپاییەکان شەو و رۆژ لەوێ پاسەوانیان دەدا. کاتێك ئەم ساڵە گەیشت، لەناو دەستەی پاسەوانەکانی ئەوێ محەممەد کوڕی ئەبی سەبرە دەرکەوت. ئەو سوارکارێکی بوێر و گەورە و بێزار نەبو لەشەڕەکانی خۆی بو. کاتێك گەیشتە قەزوێن، خەڵکانی بینی پاسەوانی دەدەن و شەوانە ناخەون. بەوانی وت: ناترسن شەوانە دوژمن هێرش بکاتە سەرتان و شارەکەتان بگرێت؟ وتی: بەڵێ دەترسین. وتی: ئەگەر ئەو کارە بکەن، دادپەروەریە. دەرگاکان بکەنەوە چونکە ترستان لەسەر نیە. دەرگاکانیان کردەوە.

هەواڵی ئەم کارە بەدەیلەمیەکان گەیشت. لەناکاو هێرشیان کردە سەریان و ڕژانە ناوشارەکە. خەڵك هاواریان کرد. محەممەد کوڕی ئەبی سەبرەی جوعفی وتی: دادپەروەریان کرد. دەرگاکانی شار لەسەر ئەوان وئێمە دابخەن و شەڕیان لەگەڵ بکەن. دەرگاکانیان بەست و شەڕیان دەست پێکرد. کوڕی ئەبی سەبرە پیاوانە شەڕی کرد و موسوڵمانان بەسەر ئەواندا زاڵبون و یەك کەسیان بەزیندویی رزگاری نەبو. ناو و ناوبانگی محەممەد بەم کارەی بەرز بویەوە و دوای ئەوە دەیلەمیەکان سنوری شارەکانی

خۆیان بەجێنەهێشت و محەممەد لەو خاڵە سنوریە ناوی کەوتە سەرزاران. ئەو شەرابی زۆری دەخوارد. تا رۆژگاری عومەر کوڕی عەبدولعەزیز بەو شێوە مایەوە. عومەر فەرمانیدا ئەویان بۆ زوراره رەوانە کرد کە بەماڵی خراپەکاران ناودەبرا. ئەویان بۆ ئەوێ رەوانە کرد. لەم کاتەدا دەیلەمیەکان هێرشیان کرد و زیانیان بەموسوڵمانەکان گەیاند. دوای ئەو پەرێشانی لەکارەکاندا دروست بو و لەبەر ئەمە خەڵك بۆ عەبدولحەمید کوڕی عەبدولرەحمان نامەیان نوسی و داوایان کرد کوڕی ئەبی سەبرە بگەڕێنێتەوە. ئەو نامەی بۆ عومەر کوڕی عەبدولعەزیز نوسی و عومەر فەرمانی گەڕانەوەی ئەوی دەرکرد. گەڕایەوە و پارێزگاری لەو شارە کرد.

محەممەد برایەکی هەبو بەناوی خوسەیمە کوڕی عەبدولرەحمان. ئەو لەفەقیهەکان بو (زانا ئایینیەکان). عەبدولرەحمان ناوی ئەبی سەبرە بو.

شۆڕشی عەبدولرەحمان کوڕی محەممەد کوڕی ئەشعەس

لەبەرابەر حەجاج

لەم ساڵەدا عەبدولرەحمان کوڕی محەممەد کوڕی ئەشعەس و هاوڕێکانی لەسوپاکەی عێراق ڕێگەی ناسازگاریان لەگەڵ حەجاج گرتەبەر و بۆ شەڕ لەگەڵ ئەو بەرێکەوتن. دەستەیەك دەڵێن: ئەمە لەساڵی ٧٠١/٨٢ زایینی ڕوویدا. هۆکاری ئەم کارە ئەوە بو کە حەجاج، عەبدولرەحمان کوڕی محەممەدی وەك فەرماندەی سوپایەك دەستنیشان کرد و بۆ سەرزەمینی ڕۆتبیلی نارد. ئەو ڕۆشتە ئەو سەرزەمینە و تاڵانی کۆکردەوە و دەستی بەسەر قەڵاکاندا گرت و نامەی بۆ حەجاج نوسی و لەکاروبارەکان و بارودۆخ ئاگاداری کردەوە و وتی بۆچونی من ئەوەیە ئەم ساڵ نەڕۆینە قوڵایی سەرزەمینەکانی ڕۆتبیل تا خەڵك شارەزای ڕێگاکان ببن و باج کۆبکەنەوە کە پێشتر ئاماژەمان بەم بابەتەدا.

کاتێك نامەکەی بەدەستی حەجاج گەیشت، لەوەڵامدا نوسی: نامەی تۆ نامەی پیاوێکە ئارەزومەندی ئاگربڕە و بۆ ئاشتی و ئارامی هەوڵ دەدات. لەگەڵ دوژمنێکی ڕیسوا و کەم بەنەرمی هەڵس و کەوت دەکات کە سوپایەکی لەموسوڵمانان لەناو بردوە، چونکە کاتێك تۆ سوپاکەی من و شمشێرەکەی من لەدوژمنان دوردەخەیتەوە، ئەو موسوڵمانانەی لەم ڕێگادا کوژراون، بەکەم هەژمار دەکەیت و چاوپۆشی لەخوێنی ئەوان دەکەیت. بۆ ئەنجامدانی فەرمانەکانم بەرێکەوە، قوڵایی سەرزەمینی ئەوان بگرە و قەڵاکانیان خاپورو پیاوە شەڕکەرەکانیان بکوژە و ژن و منداڵەکانیان ئەسیر بکە. دواتر نامەیەکی هاوشێوەی نامەی یەکەم نوسی کە دەیوت: دوای سڵاو، فەرمان بەموسوڵمانەکانی ئەو دیارە بدە تا کشتوکاڵ بکەن و لەوێ بمێننەوە چونکە سەرزەمینی ئەوانە تا خوا سەرزەمینەکانی تریان بۆ ئاوەڵا بکات. دواتر نامەی سێیەمی نوسی و وتی: ئەگەر ئەوەی فەرمانم پێداوە، ئەنجامی بدەیت، چ باشتر و گەرنە ئیسحاقی برات دەبێتە فەرماندەی خەڵکان.

عەبدولرەحمان خەڵکی کۆکردەوە و بەوانی وت: ئەی خەڵکینە، من چاکەخوازی ئێوەم و حەز بەباش بونی ژیانی ئێوە دەکەم و ئەوەی سود بەئێوە بگەیێنێت، پارێزگاری

لێ دەکەم. بۆچونی من سەبارەت بەشەڕ لەگەڵ دوژمنان ئەوەبو کە بیرمەندان و خاوەن ئەزمونەکانی ئێوە پەسەندیان کرد. حەجاجم لەمە ئاگادار کردەوە و ئێستا نامەکەی هاتوە و من بەناتەوان و سست لەقەڵەم دەدات و فەرمانم پێدەدات بەخێرایی لەقوڵایی سەرزەمینەکانی ئەوان پێشڕەوی بکەم. ئەمە ئەو سەرزەمینەیە دوێنێکە براکانتان لەوێ لەناوچون. من یەکێك لەئێوەم، ئەگەر بەڕێکەون، بەڕێدەکەوم و ئەگەر بمێننەوە، لەگەڵ ئێوە دەمێنمەوە.

خەڵك هەستان و وتیان: لەبەرابەر دوژمنی خوا خۆڕاگری دەکەین، ئەگوێ لەقسەکانی دەگرین و نە فەرمانەکانی ئەنجام دەدەین. یەکەم کەس کەقسەی کرد، ئەبو توفەیل عامر کوڕی واسلەی کەنانی بو. ئەو چاوی بە پێغەمبەر(د.خ) کەوتبو. دوای هێنانە سەرزمانی ناوی خواوەند و وەسفی کردنی، وتی: دوای سڵاو، حەجاج دەیەوێت، ئەو کارە لەگەڵ ئێوە بکات کە بێژەی یەکەم هێنایەر سەرزمان: کۆیلەکەت سوار ئەسپەکە بکە، ئەگەر لەناوچو، لەناچوە و ئەگەر رزگاری بو، هی تۆیە. حەجاج ترسی نیە ئێوە بخاتە ناو زیان و فەرمانی پێشڕەوی لەسەرزەمینێکی پان و بەرینتان پێ بدات کەسەراسەری بەکێو و دۆڵەکان داپۆشراوە. ئەگەر سەرکەوتن و تاڵانی بەدەست بێنن، ئەو شارەکان دەخوات و سامانەکانی بەدەست دێنێت و سنوری فەرمانڕەوایەتی ئەو فراوان دەبێت. و ئەگەر دوژمن بەسەر ئێوەدا سەرکەوێت، ئێوە دوژمنانێکی سەرکۆنەکراون کەرەنج ڕێز لەوان ناگرێت و کەس لەئێوە بەزیندویی ناهێڵنەوە. حەجاج لەسەر کار لابەن و بەیعەت لەگەڵ سەروەری خۆتان عەبدولرەحمان ببەستن. من شایەتی دەدەم ئێوە یەکەم کەسانن کە ئەو لەسەر کار لادەبەن. خەڵك هاواریان کرد: لەسەر کار لامانبرد، لەسەر کار لامانبرد. دوژمنی خوامان لەسەر کار لابرد.

عەبد مؤمن کوڕی شەبس کوڕی ڕێبعی هەستا و وتی: ئەی بەندەکانی خوا، ئەگەر فەرمانبەری لەحەجاج بکەن، بۆ هەمیشە ئەم سنورە دەخاتە ژێر دەستی ئێوە و وەك فیرعەون بەبێگاری و کار ناچارتان دەکات چونکە من دەزانم ئەو یەکەم کەسە سوپاکەی ناچار بەبێگاری کرد. هاوڕێکانتان نابیننەوە و زۆربەتان لەبرسانا دەمرن. لەگەڵ سەروەری خۆتان بەیعەت بکەن و هێرش بکەنە سەر حەجاج و لەشارەکەتان دەریپەڕێنن. خەڵکان لەدەوری عەبدولرەحمان کۆبونەوە و لەسەر بنەمای لەسەر کار

لابردنی حەجاج بەیعەتیان لەگەڵ بەست و پەیمانیاندا بۆ دەرکردنی حەجاج لەعێراق هاوکاری عەبدولرەحمان بکەن. ئاماژەیان بە عەبدولەلیك نەدا.

عەبدولرەحمان ، عەبیاز کوڕی هێمیانی شەیبانی وەك فەرمانداری بۆست و عەبداللە کوڕی عامری تەمیمی وەك فەرمانداری زرەنج دەست نیشان کرد. لەگەڵ رۆتبیل لەسەر ئەو بنەمایە پەیمانی ئاشتی مۆرکرد کەئەگەر کوڕی ئەشعەس سەرکەوێت، رۆتبیل تا ئەو کاتەی ئەم زیندوە، باج نەدات و ئەگەر شکستی خوارد و داوای پەنای کرد، رۆتبیل پەنای بدات. دواتر بەرەو عێراق گەڕایەوە. ئەعشی هەمەدانی لەپێش ئەو بەرێکەوت و بەردەوام دەیوت:

شطت نوی من داره بالایوان ایوان کسری ذی القری و الریحان

من عاشق امسی بزابلستان ان ثقیفا منهم الکذابان

کذابها الماضی و کذاب ثان امکن ربی من ثقیف همدان

یوما الی اللیل یسلی ما کان انا سمونا للکفور الفتان

حین طغی فی الکفر بعد الایمان بالسید الغطریف عدالرحمان

سار بجمع کالدبا من قحطان و من معد قداتی ابن عدنان

بجحفل جم شدید الارکان فقل لحجاج ولی الشیطان

یثبت بجمع مذحج و همدان فانهم ساقوه کاس الذیفان

و ملحقوه بقری ابن مروان

یانی: دورە مەبەستەکانی کەسێك کە ماڵەکەی لەئەیوانە، ئەیوانی خوسرەو کە کە لێوانلێوە لەگوڵ و گیا و روەك. لەو عاشقەی لەزابولستان ژیان بەسەر دەبات، هۆزی سەقیف دو درۆزنیان هەیە، درۆزنی یەکەم و درۆزنی دوەم (موختار و حەجاج) خوا ئێمە بەسەر سەقیفی هەمەدان سەرکەوتو بکات. رۆژێك تا شەو، هەموی ئەوەی بەفیرۆچوە، دەکرێت چاك بکرێتەوە. ئێمە بۆ سەرکوتی ناباوەڕی ئاژاوەچی شۆڕشمان کردوە، کاتێك دوای باوەڕهێنان، روی کردە ناباوەڕی. لای سەروەری بەخشندە عەبدولرەحمان جێگیرین، ئەو بەسوپایەك هاوشێوەی کولە و مێرو هێرشی کرد. کوڕی عەدنان لەمەعدەوە هاتوە، هاوڕێ لەگەڵ سوپایەکی گەورە کەستونەکانی بەهێز و ئەستورە. بەحەجاج بڵێ کەهاوڕێی شەیتانە، بڵێ دەبێت لەبەرابەر سوپایەك لەمەزحەج

و هەمەدان خۆراگری بکات، ئەوان ژەهرێکی کوشەندەی دەرخوارد دەدەن و ئەو بۆ گوندەکانی کوڕی مەروان دوردەخەنەوە.

عەبدولرەحمان ، عەتییە کوڕی عەمرۆ عەنبەری کردە فەرماندەی پێشەنگەکانی خۆی و حەرسیە کوڕی عەمرۆ تەمیمی وەك فەرمانداری کرمان دەست نیشان کرد. کاتێك گەیشتە پارس، خەڵك کۆبونەوە و وتیان: ئەگەر حەجاج، کارگوزاری عەبدولەلیکمان لەسەر کار لابردوە وەك ئەوە وایە کوڕی عەبدولەلیکمان لەسەر کار لابردبێت. لەبەر ئەمە لای عەبدولرەحمان کۆبونەوە. یەکەم کەس کوڕی عەبدولەلیکی لەسەر کار لابرد، تیجان کوڕی ئەبجەر لەتیم الله کوڕی سەعلەبە بو. هەستا و وتی: ئەی خەڵکینە، من ئەبو زەبانم داکەند بەهەمان شێوە کە ئەم کراسەم لە جەستەم داکەند. جگە لەدەستەیەکی کەم هەمو خەڵکان بە لەسەر کار لابردنی ئەو رازی بون. خەڵك لەگەڵ عەبدولرەحمان بەیعەتیان کرد. وتاری ئەوان لەکاتی بەیعەت بەمشێوە بو: لەسەر بنەمای نوسراوی خواوەند و شێوەی پێغەمبەر(د.خ) و شەڕ لەگەڵ گومڕاکان و لەسەر کار لابردنی ئەوان و شەڕ لەگەڵ پێشێل کەرانی ماف خەڵك بەیعەت دەکەین.

کاتێك حەجاج ئاگادار بویەوە کە خەڵك ئەویان لەسەر کار لابردوە، نامەی بۆ عەبدولەلیك نوسی و لەکارەکانی عەبدولرەحمان ئاگاداری کردەوە و داوای لێکرد لەرەوانە کردنی سوپا بۆ هاوکاری ئەو پەلە بکات. حەجاج بەرێکەوت تا لەبەسرە دابەزی. کاتێك موهەلیب لەکارەکانی عەبدولرەحمان ئاگادار بویەوە، لەخوراسانەوە نامەی بۆ حەجاج نوسی: دوای سڵاو، عێراقیەکان پەنایان بردۆتە شەڕ لەگەڵ تۆ، ئەوان هاوشێوەی لافاون کە هیچ شتێك ناتوانێت ببێتە رێگریان تا لەشوێنی خۆیان ئارام دەگرنەوە. عێراقیەکان لەسەرەتای بزوتنەوەکەیان جموجۆڵێکیان هەیە و لەهەمان کات حەز و تامەزرۆیی بۆ گەیشتن بەماڵ و منداڵیان. رێگەیان لێمەگەرە تا لەکەسەکانی خۆیان نزیك ببنەوە و بۆنی منداڵەکانی خۆیان بکەن. دواتر لەهەمان شوێن شەڕ دەست پێبکە و هێرش بکەرە سەریان کەخوا سەرکەوتن بەتۆ دەبەخشێت. کاتێك حەجاج نامەکەی خوێندەوە، جوێنی پێدا و وتی: پارێزگاری لەمن ناکات بەڵکو لەکوڕە مامەکەی (عەبدولرەحمان) پارێزگاری دەکات.

کاتێك نامەی حەجاج بەعەبدولەلیك گەیشت، ترسا و خالید کوڕی یەزیدی بانگ

کرد و نامەکەی بۆ خوێندەوە. خالید وتی: ئەی سەروەری باوەڕداران، ئەگەر شۆڕش لەپانتاییەکانی سیستانەوە بێت، مەترسە. بەڵام ئەگەر لەخوراسانەوە بێت، منیش دەترسم. عەبدولمەلیك سوپای تەیارو بۆ حەجاجی ڕەوانە کرد. ئەوان لەدەستەی پەنجا یا سەد کەسی و یا کەمتر سوار ئەسپەکان دەبون و بۆ لای حەجاج بەرێدەکەوتن. نامەکانی حەجاج ڕۆژانە بە عەبدولمەلیك دەگەیشت و لەچۆنیەتی کاروبارەکان ئاگاداری دەکردەوە. حەجاج لەبەسرەوە بەرێکەوت تا ڕوبەڕوی عەبدولرەحمان ببێتەوە. ئەو لەشوشتەر دابەزی و پێشەنگەکانی خۆی بۆ دوجەیل ڕەوانە کرد. ئەوان ڕوبەڕوی سوارەکانی عەبدولرەحمان بونەوە و شەڕیان دەست پێکرد و سەرئەنجام شکستیان خوارد. ئەمە لەڕۆژی جەژنی قوربانی ساڵی هەشتا و یەك / ٢٥ ژانویەی ٧٠١ زایینی ڕویدا.

کاتێك هەواڵی تێکشکانی پێشەنگەکان بە حەجاج گەیشت، ڕوی کردە بەسرە. سوپاکەی عەبدولرەحمان شوێنیان کەوتن و کوشتاریان کردن و بڕێك لەکاڵاکانی ئەوانیان تاڵان کرد. حەجاج لەزاویە دابەزی و خۆراك و توێشوی بۆ خۆی کۆکردەوە و بەسرەی تەسلیمی عێراقیەکان کرد. کاتێك گەڕایەوە، جارێکیتر نامەکەی موهەلیبی خوێندەوە و وتی: خوا لێی خۆش بێت، شەڕکەرێکی زانا و بەئەزمونە! ئەو سەد و پەنجا هەزار درەمی لەناو خەڵکدا دابەش کرد.

عەبدولرەحمان بەرێکەوت و ڕۆشتە ناو بەسرە. هەمو خەڵك بەیعەتیان لەگەڵ کرد تەنانەت قورئان خوێنەکان و بەتەمەنەکان، لەسەر بنەمای شەڕ لەگەڵ حەجاج و هاورێکانی لەخەڵکانی شام. هۆکاری پەلەکردنی ئەوان بۆ بەیعەت لەگەڵ عەبدولرەحمان ئەوە بو کە فەرمانداره‌کانی حەجاج بۆیان نوسی: باج کەمی کردوە وئەمان بەخشراوان باوەڕیان هێناوە و ڕویان کردۆتە شارەکان. ئەو بۆ فەرمانداری بەسرە و شوێنەکانی دیکەی نوسی: هەرکەس ماڵی لەگوندەکان هەیە، دەبێت بۆ شوێنەکەی خۆی بگەڕێتەوە. ئەو خەڵکی دەرکرد تا باجیان لێوەربگرێت. خەڵك بەدەم گریانەوە شارەکانیان بەجێهێشت و بەردەوام هاواریان دەکرد: ئەی محەممەد، ئەی محەممەد! نەیاندەزانی ڕو لەکوێ بکەن. قورئان خوێنەکانی بەسرە بۆ بارودۆخی خەڵك دەگریان. کاتێك کوڕی ئەشعەس گەیشت، خەڵك لەسەر بنەمای شەڕ لەگەڵ حەجاج و لەسەر کار لابردنی

عەبدولمەلیك بەیعەتیان لەگەڵ کرد.

حەجاج لەدەوری خۆی سەنگەری هەڵکەند و عەبدولرەحمان لەدەوری بەسرە ئەو کارەی کرد. هاتنی عەبدولرەحمان بۆ ناو بەسرە لەکۆتایی زی حەججە/ ١٤ فەوریەی ٧٠١ زایینی بو.

بیرکردنەوەی چەند روداوێك

لەم ساڵەدا سلێمان کوڕی عەبدولمەلیك حەجی لەگەڵ خەڵك کرد. یەکێك لەحاجیەکان دایکی دەردا ی گەورە بو.

هەروەها لەم ساڵەدا کوڕی ئەبی زەئب لەدایك بو.

لەم ساڵەدا فەرمانداری مەدینە ئەبان کوڕی عوسمان بو، عێراق و سەراسەری رۆژهەڵات لەژێر فەرمانڕەوایەتی حەجاج، لەخوراسان موهەلیب، سەرپەرەستی دامەزراوەی دادی کوفە ئەبوبەردە و لەبەسرە عەبدولرەحمان کوڕی ئوزینە. سیستان و کرمان و بەسرە و پارس لەدەستی عەبدولرەحماندا بو.

روداوەکانی ساڵی هەشتا و دوی کۆچی (٧٠١ زایینی)

شەڕ لەنێوان حەجاج و کوڕی ئەشعەس

دەڵێن: لەموحەڕەمی ئەم ساڵەدا/ فەوریەی ٧٠١ زایینی سوپاکەی حەجاج و عەبدولرەحمان بەسەختی شەڕی یەکیان کرد. لەموحەڕەمدا چەندین جار شەڕیان کرد. لەیەکێك لەرۆژەکانی کۆتایی موحەڕەم شەڕەکەیان بەتەواوەتی دژوار و سوپاکەی حەجاج شکستیان خوارد و لەدەوری سەنگەرەکانی حەجاج شەڕیان دەکرد. ئەوان لەدوایین رۆژی موحەڕەم/ ١٦ مارسی ٧٠١ زایینی، پێشڕەویان بۆ لای یەك دەست پێکرد. هاوەڵانی حەجاج هێرشیان کرد بەلأم ریزەکانیان کەلێنی تێکەوت. حەجاج کەوتە سەر ئەژنۆ و وتی: دەسخۆش بۆ مەصعەب، چ گەورە پیاوێك بو کەئەو شەڕە مەترسیدارە روی تێکرد و مەبەستی ئەوەی نەکرد پشت لەگۆڕەپانی شەڕ بکات.

سوفیان کوڕی ئەبرەدی کەلابی هێرشی کردە سەر باڵی راستی سوپاکەی عەبدولرەحمان و شکستیدا. عێراقیەکان شکستیان خوارد و رویان لەکوفە کرد. عەبدولرەحمان لەگەڵ ئەوان بو. دەستەیەکی فراوان لەوان کوژران کە لەناویان عوقبە کوڕی عەبدئەلغافری ئەزدی و دەستەیەك لەقورئان خوێنەکان دەبینران.

کاتێك عەبدولرەحمان گەیشتە کوفە، بەهێزەکان و سوارەکانی بەسرە شوێنی کەوتن. ئەوانەی لەبەسرە مابونەوە، لەدەوری عەبدولرەحمان کوڕی عەباس کوڕی رەبیعە کوڕی جارس کوڕی عەبدولموتەلیب کۆبونەوە و لەماوەی پێنج رۆژ شەڕیان لەگەڵ حەجاج ئەزمون کرد و دواتر پەیوەستی کوڕی ئەشعەس بون. توفەیل کوڕی عامری واسلە کوژرا. باوکی کە لەهاوەڵانی پێغەمبەر بو، لەپرسەی ئەودا وتی:

خلی طفيل على الهم فانشعبا   و هد ذلك ركنى هدة عجبا
مهما نسيت فلا انساه اذ حدقت   به الا سنة مقتولا و منسلبا
و اخطاتنى المنايا لا تطالعنى   حتى كبرت و لم يتركن لى نشبا
و كنت بعد طفيل كالذى نضبت   عنه السيول و غاض الماء فانقبضا

یانی: توفەیل ڕۆشت و کۆمەڵێك خەمی بۆ من بەجێهێشت و ئەمە کارێك بو

بەتەواوی کۆڵەکەی ژیانی منی دارماند. هەر شتێك لەبیر بکەم، ئەو لەبیر ناکەم لەو کاتەی ڕمەکان دەوریان گرت و ئەو لەخاکدا کەوت و جل و بەرگەکانی فڕێنرا. مەرگ منی پشت گوێ خست و لەتەنیشتمەوە خزا و بەسەر من دانەباری تا ئەوەی گەورە و تەمەنم درێژ و سامان و مەبەستەکانم بۆ من نەمایەوە. دوای توفەیل هاوشێوەی کەسێکم کە کۆمەڵی لافاوەکان بڕژێنە سەر ئەو و ئەو بڕواتە ناو ئاو و لەناو بچێت.

ئەم قەسیدەیە چەندین بەیتی هەیە. ئەم شەڕەیان بە شەڕی زاویە ناوبرد.

حەجاج لەسەرەتای مانگی سەفەر/ ١٧ مارسی ٧٠١ زایینی کاروبارەکانی گرتەدەست و حەکەم کوڕی ئەیوبی سەقەفی کردە فەرمانداری ئەو شارە. عەبدولرەحمان بەرەو کوفە ڕۆشت. حەجاج لەکاتی هاتنەدەر لەکوفە، عەبدولرەحمان کوڕی عەبدولرەحمان کوڕی عەبداللە کوڕی عامری حەزرەمی هاوپەیمانی بەنی ئومەییەی وەك فەرمانداری ئەو شارە دەست نیشان کردبو. مەتەر کوڕی ناجیەی یەربوعی مەبەستی کوشتنی ئەوی کرد و کوڕی حەزرەمی خۆی داشارد و لەکۆشکدا مایەوە. خەڵکانی کوفە هاورێ لەگەڵ مەتەر شۆڕشیان کرد و کوڕی حەزرەمی و خەڵکانی شامیان دەرکرد. ئەوان چوار هەزار کەس بون. مەتەر دەستی بەسەر کۆشکدا گرت و خەڵك لەدەوری ئەو کۆبونەوە و لەناو ئەواندا زێڕ و زیوی دابەش کرد و بەهەرکام دوسەد دەرەمی بەخشی.

کاتێك کوڕی ئەشعەس گەیشتە کوفە، مەتەر لەناو کۆشکەکەدابو. خەڵکانی کوفە بۆ پێشوازی کردنی ڕۆشتن. ئەو ڕۆشتە ناو کوفە و خەڵکی هەمەدان لەدەوری کۆبونەوە. عەبدولرەحمان بەرەو کۆشك بەڕێکەوت بەڵام مەتەر کوڕی ناجیە لەگەڵ هاوەڵانی خۆی ڕێگەیان لێ بەست. عەبدولرەحمان پەیژەی بۆ دیوارەکانی کۆشك دانا و خەڵکی ناردە سەرەوە و دەستیان بەسەر کۆشکدا گرت. مەتەر کوڕی ناجیەیان بردە لای کە سەرەتا زیندانی کرد بەڵام دواتر ئازادی کرد و کردی بەیەکێك لەهاوەڵانی خۆی. کاتێك عەبدولرەحمان لەکوفە ئارامی گرت، خەڵکان لەدەوری ئەو کۆبونەوە و بەسرەییەکان مەبەستی ئەویان کرد کەیەکێك لەوان عەبدولرەحمان کوڕی عەباس کوڕی رەبیعەی هاشمی بو و ئەمە دوای شەڕی ئەو لەگەڵ حەجاج لەبەسرە رویدا.

حەجاج لەرۆژی شەڕی زاویە، دوای شکست یانزە هەزار کەسی کوشت. ئەوانی بەئەمان بەخشین فریودا. فەرمانی بەجارچیەکدا کەجاڕیدا: فلان کوڕی فلان ئەمانی

نیە (ناوی کەسەکانی دەبرد). خەڵك گومانیان دەکرد هەمویان ئەمانیان پێ بەخشراوە. تەسلیم بون و حەجاج فەرمانیدا و هەمویان کوشتار کرد.

شەڕی دەیرونەلجەماجیم

شەڕی دەیرونەلجەماجیم لەشەعبانی ئەم ساڵە/ سێپتامبەری ٧٠١ زایینی رویدا. دەستەیەك دەڵێن: لەساڵی ٨٣/ ٧٠٢ زایینی رویدا.

هۆکاری ئەم شەڕە ئەوە بو کە حەجاج بۆ شەڕی عەبدولرەحمان کوڕی محەممەد لەبەسرەوە مەبەستی کوفەی کرد و لەدێری قوڕە دابەزی. عەبدولرەحمان لەکوفە هاتەدەر و لەئەلجەماجیم ئوردوی لێدا. حەجاج وتی: عەبدولرەحمان لەجەماجیم دابەزیوە و من لەدێری قوڕە. ئایا نابێت ئەمە بەخراپی لێکبدەینەوە؟ لای عەبدولرەحمان خەڵکانی کوفە و بەسرە و قورئان خوێنەکان و پاسەوانانی سنور و شەڕکەرانی ناو پادگانەکان کۆبونەوە و بۆ شەڕ لەگەڵ حەجاج یەکیان گرت چونکە زۆرینەی خەڵك لەو بێزار بون. ئەوان سەد هەزار شەرکەر بون لەوانەی بەخششیان وەردەگرت یا وەریاننەدەگرت. حەجاجیش پێش دابەزین لەدێری قوڕە هێزی پشتیوانی بۆ گەیشت. هەردولای شەڕکەر لەدەوری خۆیان سەنگەریان هەڵکەند. خەڵك رۆژانە شەڕیان لەگەڵ یەك دەکرد و سەنگەرەکانی خۆیان لەیەك نزیك دەکردەوە..

دواتر عەبدولمەلیك و خەڵکانی شام وتیان: ئەگەر عێراقیەکان بە لەسەر کار لابردنی حەجاج رازی دەبن، فەرمانداری لێ دەستێنینەوە چونکە ئەم کارە ئاسانترە لەشەڕ لەگەڵ ئەوان و بەم کارە خوێنەکان بەفیڕۆ نارژێن. عەبدولمەلیك کوڕەکەی خۆی عەبداللە و براکەی محەممەد (کە لەسەرزەمینی موسڵ بو) بەسوپایەکی گەورە بۆ لای حەجاج رەوانەی کردن و فەرمانی پێدان پێشنیاری لەسەر کار لابردنی حەجاج بەخەڵکانی عێراق بکەن و بەخششەکانیان بەوان ببەخشن بەهەمان شێوە کە بەخەڵکانی شام دەدرێت. عەبدولرەحمان بۆ هەر کام لەشارەکانی عێراق کە بیەوێت دەتوانێت بڕوات و تا زیندوە و عەبدولمەلیك خەلیفەیە، فەرمانداری ئەو شارە بێت. ئەگەر عێراقیەکان بەم پێشنیارە رازی بون، ئەو دوانە حەجاج لەسەر کار لابەرن و محەممەد کوڕی مەروان فەرمانڕەوای عێراق بێت و ئەگەر عێراقیەکان رازی نەبون، حەجاج فەرمانڕەوای خەڵك و فەرماندەی کاروباری تایبەت بەجەنگ بێت و محەممەد کوڕی مەروان و عەبداللە

کوڕی عەبدولمەلیک گوێڕایەڵی فەرمانەکانی ئەو بن.

هیچ کارێکی دژوارتر لەمە بۆ حەجاج روینەدابو. دەترسا عێراقیەکان بەپێشنیاری لەسەر کار لابرانی ئەو رازی ببن و عەبدولمەلیک ئەو لەسەر کار لاببات. نامەی بۆ عەبدولمەلیک نوسی: سوێند بەخوا، ئەگەر لەگەڵ خەڵکانی عێراق رێگەی سازگاری بگریتەبەر و من لەکارەکەم دوربخەیتەوە، ئەوەندەی پێ ناچێت رێگەی ناسازگاری لەگەڵ تۆ دەگرنەبەر و شەڕی تۆ دەکەن و ئەم کارە تەنیا دەبێتە هۆی بوێری ئەم خەڵکانە. ئایا نەتبینیوە یا نەتبیستوە کە عێراقیەکان چۆن مالکی ئەشتەریان دژی عوسمان هەڵخراند و خوازیاری لەسەر کار لابرانی سەعید کوڕی عاص بون. کاتێك ئەویان لەسەر کار لابرد، یەك ساڵی نەخایاند هێرشیان کردە سەرعوسمان و خوێنیان ڕشت. ئاسن تەنیا بەئاسن دەتوانین بیکوتینەوە.

بەڵام عەبدولمەلیک بەمە رازی نەبو و دەیویست لەسەر کار لابردنی حەجاج بەعێراقیەکان پێشنیار بکات. کاتێك عەبدالله و محەممەد لەگەڵ حەجاج کۆبونەوە، عەبدالله کوڕی عەبدولمەلیک هاتەدەر و وتی: ئەی خەڵکانی عێراق، من کوڕی سەروەری باوەڕدارانم، ئەو ئەم پێشنیارانە بەئێوە دەکات. عێراقیەکان وتیان: ئەمشەو دەگەڕێینەوە بۆ شوێنەکانی خۆمان و لەم پێشنیارانە دەکۆڵینەوە. گەڕانەوە و عێراقیەکان راوێژیان کرد. کوڕی ئەشعەس وتی: پێشنیارێکی گرانبەهایان بەئێوە کردوە کەئەگەر پێی رازی بن دەرفەتێکی گونجاوە و دەبێت بیقۆزنەوە. ئەمڕۆ ئێوە لەگەڵ ئەوان بەرابەرن. ئەگەر لەشەڕی زاویە ستەمیان لەئێوە کرد، ئێوە ئەمڕۆ لەشەڕی شوشتەر بەسەر ئەواندا زاڵن. بەپێشنیارەکەیان رازی ببن چونکە ئێوە بەهێز و رێزدار لەبەرابەر خەڵکێکن کە لەئێوە دەترسن و ئێوە کەم و کوڕیەکانی ئەوان دەستنیشان دەکەن. بەردەوام کەسی بوێر لای ئەوان رێزی دەبێت و تا ئەو کاتەی زیندون (ئەگەر بەپێشنیارەکەیان رازی ببن) ئەوان قەرزاری ئێوە دەبن.

خەڵك لەهەمو لایەکەوە هاواریان کرد و وتیان: خواوەند ئەوانی لەناو بردوە و ئێستا لەناو بەدبەختی و کەم و کوڕی و لاوازیدا دەژین و ئێمە هێزێکی زۆر و بێ کۆتاییەمان لەبەردەستایە. نا سوێند بەخوا رازی نابین. دوبارە عەبدولمەلیکیان لەسەر کار لابرد.

یەکەم کەسان کەهەستان و قسەیان کرد، عەبدالله کوڕی زوابی سولەمی و عومەر کوڕی تیحان بون و ئەمە لەدێری جەماجیم رویدا. رێکەوتن و یەکیەتی ئەوان بۆ لەسەر کار لابردنی عەبدولەلیك لەدێری جەماجیم بەهێزتر لە رێکەوتنیان لەپارس بو.

لەم کاتەدا عەبدالله کوڕی عەبدولەلیك و محەممەد کوڕی مەروان بەحەجاجیان وت: ئەمە تۆ و سوپاکە و سوپاییەکان، درێژە بەکارەکانی خۆت بدە چونکە فەرمانیان بەئێمەداوە گوێرایەڵ و بیسەری فەرمانەکانی تۆبین. حەجاج وتی: وتم لەم کارانە مەبەستیان لەسەر کار لابردنی ئێومیە. ئەو دوانە وەك سەروەر سڵاویان بۆ نارد و ئەویش بەهەمان شێوە وەك سەروەر سڵاوی لەوان کرد. کاتێك عێراقیەکان لەجەماجیم لەسەر دورخستنەوەی عەبدولەلیك رێکەوتن، عەبدولرەحمان وتی: بەنی مەروان دایکم زەرقا عسەرکۆنە دەکەن. سوێند بەخوا هیچیان نەژادیان بەپاکی نەژادی من نیە، کوڕانی ئەبی عاص سەرفرازەکان لەپانتاییەکانی صەفوریەن. ئەگەر فەرمانڕەوایی تایبەت بێت بەقورەیشیەکان، چاوی ئەوان بەمن رۆن بۆتەوە، تۆوی ئەوان بوێرێکی وەك منی هێناوەتە دنیا و ئەگەر فەرمانڕەوایی تایبەت بەعەرەبەکان بێت، من کوڕی ئەشعەسم. ئەو دەنگی خۆی بەرز کردەوە تا خەڵك وتەکانی ببیستن. هەردولای شەڕکەر خۆیان ئامادە کرد.

حەجاج عەبدولرەحمان کوڕی سولەیمی کەلبی کردە فەرمانـدەی باڵی راستی سوپاکەی خۆی و عومارە کوڕی تەمیمی لەخمی کردە فەرماندەی باڵی چەپ. سوفیان کوڕی ئەبرەدی کردە فەرماندەی سوارەکان و عەبدالله کوڕی خوبەیبی حەکەمی کردە فەرماندەی پیادەکان. عەبدولرەحمان محەممەد باڵی راستی سوپاکەی بە حەجاج کوڕی حارسەی خەسعەمی و باڵی چەپی بە ئەبرەد کوڕی قورەی تەمیمی سپارد. عەبدولرەحمان کوڕی عەباس کوڕی ئەبی رەبیعەی هاشمی کردە فەرماندەی سوارەکان و فەرماندەیی پیادەکانی بەمحەممەد کوڕی سەعد کوڕی ئەبی وەقاص سپارد. عەبدالله کوڕی رێزامی حارسی کردە فەرماندەی پێشەنگەکانی و قورئان خوێنەکانی لەژێر فەرماندەیی جەبەلە کوڕی زەحر کوڕی قەیسی جوعفی کۆکردەوە کە سەعید کوڕی جوبەیر و عامری شەعبی و ئەبو ئەلبەختەری تایی و عەبدولرەحمان کوڕی ئەبی لەیل لەناویاندا دەبینران.

هەردولا پێشڕەویان دەستپێکرد و ڕۆژان شەڕی یەکتریان دەکرد. نیازە پێویستیەکانی خەڵکانی عێراق ڕۆژانە لەسواد و کوفەوە دەهات و ئەوان بەئاسودەیی ژیانیان بەسەر دەبرد. خەڵکانی شام لەتەنگانەدابون، نرخەکان زیادی کردبو، گۆشت دەست نەدەکەوت وەك بڵێی لەهەر چوارلاوە گەمارۆیان خستبونە سەر. بەم پێیە، لەبەیانیەوە تا ئێوارێ شەڕیان دەکرد. سەرئەنجام ڕۆژێك گەیشت کە تیایدا جەبەلە کوڕی زەحر کوڕی قەیس کوژرا. دەستەکەی ئەویان بەدەستەی قوڕئان خوێنەکان ناودەبرد. دوژمنان هێرشیان دەکردە سەریان و ئەوان لەشوێنەکەی خۆیان نەدەجولاّن چونکە ئەو پیاوێکی بەهێز و خۆڕاگر بو. ڕۆژێك هاوشێوەی ڕۆژانی پێشو هاتنەدەر و حەجاج ڕیزەکانی خۆی تەیار کرد و عەبدولرەحمان سوپاکەی خۆی بۆ شەڕ ئامادە کرد. حەجاج بۆ شەڕ لەگەڵ دەستەی قوڕئان خوێنەکان سێ دەستەی شەڕکەری ئامادە کرد و جەراح کوڕی عەبداللەی حەکەمی کردە فەرماندەی ئەوان. ئەوان سێ جار هێرشیان کردە سەر قوڕئان خوێنەکان بەشێوەیەك کە هەردەستەیەك کە هێرشی دەبرد قوڕئان خوێنەکان لەشوێنی خۆیان نەدەجولاّن و خۆڕاگریان دەکرد.

مردنی موغەیرە کوڕی موهەلیب

لەم ساڵەدا موغەیرە کوڕی موهەلیب لەخوراسان مرد. باوکی ئەوی کردبوە جێگری خۆی لەسنوری فەرمانڕەوایەتیەکەی. ئەو لەمانگی ڕەجەبی ساڵی ٨٢/ ئوتی ٧٠١ زایینی مرد. هەواڵی مەرگی ئەو بەیەزید کوڕی موهەلیب و سوپای شام گەیشت بەلاّم موهەلیبیان ئاگادار نەکردوە. یەزید فەرمانی بەژنەکاندا شین بگێڕن. موهەلیب وتی: ئەمە چیە؟ وتیان: موغەیرە مرد. وتی: هەموان لەلایەن خواوە هاتوین وبۆ لای ئەو دەگەڕێینەوە (بقرە/ ٢/ ١٥٦) بێ ئۆقرەیی لەخۆی نیشاندا و پرسەی خۆی ئاشکرا کرد. دەستەیەك لەکەسانی نزیك ئەویان سەرکۆنە کرد. ئەو یەزیدی ڕەوانەی مەرو و پێشنیاری کارە پێویستەکانی پێکرد. فرمێسکی چاوەکانی ڕیشیان تەڕکرد.

پێش ئەمە موهەلیب لەکێش نیشتەجێ ببو و لەگەڵ خەڵکەکەی شەڕی دەکرد. یەزید هاورێ لەگەڵ شەست یا حەفتا سوار بەرێکەوت. پێنسەد پیاوی شەڕکەر لەتورکەکان روبەرویان بونەوە. پرسیان: کێن؟ وتیان: بازرگان. وتیان: شتێکمان پێ بدەن. یەزید رازی نەبو بەڵام موجاعە کوڕی عەبدولرەحمان عەتکی جل و بەرگ و کەوانێکی بەوان بەخشی. ئەوان بەرێکەوتن بەڵام پەیمانەکەی خۆیان شکاند و گەڕانەوە و شەڕیان لەگەڵ کردن. پیاوێك لەخەواریج لای یەزید دەستبەسەر بوو. پیاوی خارجی وتی: بەزیندویی بمهێڵەوە. یەزید ئەوی ئازاد کرد و خارجی هێرشی کردە سەرئەوان و لەپشتەوە لەوانیدا و کەسێکی لەوان کوشت و جارێکیتر هێرشی بردە و کەسێکی دیکەی کوشت و بۆ لای یەزید گەڕایەوە. یەزید گەورەیەك لەگەورەکانی ئەوانی کوشت. لەم کاتەدا تیرێك بەرقاچی کەوت و ورەی ئەوان بەرز بویەوە. یەزید خۆڕاگری کرد تا جیایی لەنێوان ئەوان دروست کرد. وتیان: پەیمان شکێنیمان کرد و ئێستا ناگەرێینەوە تا بمرین یا بمرن یا شتێك بەئێمە بدەن. یەزید هیچی بەوان نەدا. موجاعە وتی: سوێندت دەدەم بەخوا، دەزانی کە موغەیرە مردوە، سوێندت دەدەم بەخوا کارێك مەکە تۆیش لەناو بچیت و داغی دڵی موهەلیب دو بەرابەر بێت. یەزید وتی: موغەیرە لەکۆتایی کارەکەی خۆی خۆش نەبو و منیش بەهەمان شێوە چاوپۆشی لەکۆتایی کارەکەی خۆم ناکەم. موجاعە دەستارێکی زەردی بۆ هاویشتن کە هەڵیانگرت و ڕۆشتن.

ئاشتی موهەلیب لەگەڵ خەڵکانی کێش

لەم ساڵەدا موهەلیب لەگەڵ خەڵکانی کێش ئاشتی کرد.

پاڵنەری ئەم کارە ئەوە بو کە گومانی لەدەستەیەك لەخەڵکانی موزەر کرد و ئەوانی خستە زیندان و دواتر ئاشتی کرد و گەڕایەوە و حورەیس کوڕی قوتبەی خوزاعی وەك جێگری خۆی دەستنیشان کرد و وتی: کاتێك بەهای ئازادی ئەوانت وەرگرت، بارمتەکانیان تەسلیم بکەرەوە.

موهەلیب بەرێکەوت و کاتێك گەیشتە شاری بەلخ، نامەی بۆ حورەیس نوسی: من دڵنیام نیم لەوەی ئەگەر بارمتەکانیان بۆ بگێڕیتەوە، هێرش نەکەنە سەر تۆ. کاتێك بەهای ئازادی ئەوانت وەرگرت، بارمتەکان ئازاد مەکە تا دەگەیتە سەرزەمینی بەلخ. حورەیس بەپاشایی کێشی وت: موهەلیب ئەمە و ئەوەی بۆ نوسیوم. ئەگەر بەهای ئازادی

ئەوان بەمن بسپێریت، بارمتەکان ئازاد دەکەم و بەرێدەکەوم و ئاگاداری دەکەمەوە کە نامەی دوەمی تۆ کاتێك بەمن گەیشت کە بەهای ئازادی ئەوانم وەرگرت و بارمتەکانم تەسلیم کردەوە.

پاشای کێش بۆ دانی بەهای ئازادی و وەرگرتنەوەی بارمتەکان پەلەی کرد و حورەیس گەڕایەوە کە تورکەکان ڕێگەیان لێگرت و وتیان: بەهای ئازادی خۆت و هاوڕێکانت بدە چونکە ئێمە چاومان بەیەزید کوڕی موهەلیب کەوت و ئەو بەهای ئازادی خۆیدا. حورەیس وتی: ئەگەر ئەو کارە بکەم، دایکی یەزید کوڕی موهەلیب منی هێناوەتە دونیا. ئەو لەگەڵ ئەوان شەڕی کرد و کوشتاری کردن و چەند کەسێکی لەوان ئەسیر کرد کە بەهای ئازادی خۆیاندا و ئازادی کردن و دواتر پارەکەیشی بۆ گەڕاندنەوە.

وتارەکەی بەگوێی موهەلیب گەیشت و وتی: ئەم کۆیلە خۆی لەوە بەگەورەتر دەزانێت کەدایکی یەزید ئەوی هێنابێتە دنیا. موهەلیب تورە بو و کاتێك حورەیس لەبەلخ ڕۆشتە لای، وتی: بارمتەکان لەکوێن؟ وەڵامی دایەوە، پێش گەیشتنی نامەکەی تۆ ئازادم کردن و ئەوەی ببوە هۆکاری ترسانی تۆ، لەناوم برد. وتی: درۆت کرد، ویستت خۆت لەوان نزیك بکەیتەوە. فەرمانیدا و جلەکانیان لەبەر داکەند. ئەو لەبیستنی ئەم قسەیە بێ ئۆقرە بو بەشێوەیەك موهەلیب گومانی کرد ئەو نەخۆشیەکی تایبەتی هەیە. ئەوی روت کردەوە و سی قامچی لێدا. حورەیس وتی: حەزم دەکرد سێسەد قامچیم لێبدا بەلام جلەکانی لەبەر دانەدەکەندم. سوێندی خوارد کەموهەلیب دەکوژێت. ڕۆژێك لەگەڵ موهەلیب سوار بو و فەرمانی بەدوکۆیلەکەی خۆیدا لەموهەلیب بدەن بەلام ئەو کارەیان نەکرد و وتیان: دەترسین تۆ بکوژێت. حورەیس چیتر نەدەڕۆشتە سەردانی موهەلیب. موهەلیب براکەی سابت کوڕی قوتبەی بەدوای ئەودا رەوانە کرد و پێی وت: تۆ وەك یەکێك لەکوڕەکانی خۆمیت کە هەندێکات ئەوانیش سزا دەدەم. سابت ڕۆشتە لای براکەی خۆی و داوای لێکرد سوار بێت و بڕواتە لای موهەلیب بەلام حورەیس رازی نەبو و سوێندی خوارد کەدەیکوژێت. سابت وتی: ئەگەر ئەمە بۆچونی تۆیە با پێکەوە بڕۆینە لای موسا کوڕی عەبداللە کوڕی خازم. سابت لەوە دەترسا کە حورەیس موهەلیب بکوژێت و دواتر هەمویان کوشتار بکرێن. ئەو لەگەڵ دوسەد پیاو لەکەسە نزیکەکانی خۆی هاتەدەر و بۆ لای موسا کوڕی عەبداللە بەرێکەوتن.

مردنی موهەلیب کوڕی ئەبی صوفرەو فەرمانداری کوڕەکەی یەزید

لەخوراسان

کاتێك موهەلیب لەگەڵ خەڵکی کێش پەیمانی ئاشتی مۆر کرد، یەزید بۆ مەرو گەڕایەوە. کاتێك موهەلیب گەیشتە مەروود، سورێژە یا کۆکە ڕەشەیی توش بو کە لەتاو ئازارەکەی گیانی سپارد. پێشنیاری بەحەبیبی کوڕی کرد نوێژی لەسەر بخوێنێت. پێی وتن: یەزیدم کردە جێگری خۆم، ڕێگەی ناسازگاری لەگەڵ ئەو مەگرنەبەر. کوڕەکەی موفەزەڵ پێی وت: ئەگەر تۆیش ئەوت پێش نەدەخست، ئێمە ئەو کارەمان دەکرد.

مناڵەکانی بانگ کرد و پێشنیاری پێکردن لەناو یەك تەبا و کۆك بن. چەند تیرێکی دارینی داوا کرد و ئەوانی بەیەکەوە بەست و وتی: ئایا ئێستا کە پێکەوە بەستراون، دەتوانن بیشکێنن؟ وتیان: نە. وتی: ئەگەر بڵاو ببنەوە، دەتوانن یەك یەك بیانشکێنن؟ وتیان: بەڵێ. وتی: یەکیەتی و پێکەوە بونی ئێوەیش هاوشێوەی ئەمەیە. وتی: پێشنیاری خواپەرستی و خۆپارێزیتان پێ دەکەم چونکە مردن دوا دەخات و سامانەکان فراوان و ژمارەکان زیاد دەکات. لەبڕین و پچڕاندنی پەیوەندی خزمایەتی ئاگادارتان دەکەمەوە چونکە ئەم کارە ئاگری بەدواوەدێت و ریسوایی و لاوازی دەردەخات. ئەرکی سەرشانی ئێوە بێت گوێڕایەڵ و ملکەچ بن. دەبێت کردارتان لەوتارتان باشتر بێت. لەوەڵام و هەڵەی زمان بترسن چونکە هەندێ کات پێی پیاو دەخزێت بەڵام زیندو دەمێنێتەوە بەڵام ئەگەر زمان هەڵە بکات، لەهەڵەکەی لەناودەچن. ئەو کەسانەی بۆ لای ئێوە هاتوچۆ دەکەن رێزیان لێبگرن چونکە هەرئەوەندە پیاوێك ئێواران یا بەیانی بگاتە لای ئێوە، بۆ بیرهێنانەوەی ئێوە بەسەندە دەکات. بەخشش پێش دەست قونجاوی بخەن، جوامێری زیندو بکەنەوە، چاکەکاری بکەنە پیشە، چونکە ئەگەری هەیە پیاوێك لەعەرەب، زیانی هەژاری پێ ببڕێت و لەناچاریدا بمرێت و ئەوسا نەزانن چۆن ڕووبەڕوی ئەم پێشهاتە ببنەوە. ئاگاداربن لەشەڕ بەچاوەڕوان بون و فریو دەست پێبکەن چونکە ئەم کارە لەبوێری باشترە. کاتێك شەڕ دەست پێبکات و کوشتار دروست ببێت، چارەنوس دەگات و لەم کاتەدا ئەگەر پیاو دورئەندێش بێت و سەرکەوتن بەدەست بێنێت، وەسفی دەکەن و ئەگەر شکست بخوات، دەڵێن: نەکەمتەرخەمی کرد، نەکەسێکی نەزان بو، بەڵکو چارەنوس بەسەریدا زاڵبو. ئەرکی سەرشانی ئێوەیە قورئان بخوێنن و حەدیسەکان فێر بن و بەکولتوری فرەزانان خۆتان تەیار و لەزۆربڵەیی لەکۆڕەکاندا خۆتان بەدور بگرن.

دواتر مرد، خوا لێی خۆش بێت. نەهار کوڕی تەوسعەی تەمیمی لەپرسەی ئەودا وتی:

الا ذهب المعروف و العز و الغنى   و مات الندى و الجنود بعد المهلب

اقام بمرو الورد رهن ضريحه   و قد غاب عنه كل شرق و مغرب

اذا قيل اى الناس اولى بنعمة   على الناس قلنا هو و لم نتهيب

یانی: بزانن کەچاکەکاری و رێزداری و بەتوانایی لەناوچو و بەخشش و دەستبلاوی لەدوای موهەلیب مرد. لەمەروورود بوبە بارمتەی ئارامگاکەی خۆی و سەراسەری رۆژهەلات و رۆژئاوا لەو چۆڵ بو. کاتێك بڵێن: لە ناو خەڵکان چ کەسێك بۆ بەخشین شیاوترە؟ ناترسین و دەڵێین: ئەوە (موهەلیبە).

کاتێك مرد، کوڕەکەی یەزید نامەی بۆ حەجاج نوسی و ئەوی لەمەرگی موهەلیب ئاگادار کردەوە. ئەو فەرمانڕەوایی یەزیدی پشت راست کردەوە.

بیرکردنەوەی چەند روداوێك

لەم ساڵەدا لە جەمادی الثانی / ژوئیەی ٧٠١ زایینی عەبدولەلیك ، ئەبان کوڕی عوسمانی لەفەرمانداری مەدینە لابرد و هشام کوڕی ئیسماعیلی مەخزومی لەجێگەی ئەودانا. هشام، ئەوفل کوڕی موساحقی لەسەرپەرەستی دامەزراوەی دادی مەدینە لابرد و عەمرۆ کوڕی خالیدی زەرقی لەشوێنەکەی ئەودانا.

هەروەها لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی مەوران بۆ شەڕی خەڵکی ئەرمەنستان بەرێکەوت و ئەوانی شکستدا. دواتر خوازیاری ئاشتی بون کە پەیمانی ئاشتی لەگەڵ ئەوان مۆر کرد و ئەبو شێخ کوڕی عەبداللەی کردە فەرمانداری ئەوان. خەڵکی ئەرمەنستان پەیمانیان شکاند و ئەبو شێخیان کوشت. دەستەیەك دەڵێن: ئەویان لەساڵی ٨٣/ ٧٠٢ زایینی کوشت.

هەروەها لەم ساڵەدا ئەم کەسانە مردن: عەبداللە کوڕی شەداد کوڕی هادی لەیسی کە لەدوجەیل کوژرا، ئەبوجەوزا ءئەوس کوڕی عەبداللە رێبعی، عەتا کوڕی عەبداللە سەلیمی پارسا، زادان، ئەبو وایل، عومەر کوڕی عوبەیداللە کوڕی مەعمەری تیمی لەتەمەنی شەست ساڵی و ئەبو ئومامە باهلی کەدەستەیەك دەڵێن: لەساڵی ٩١/ ٧١٠ زایینی مرد.

ڕوداوەکانی ساڵی هەشتا و سێی کۆچیو (٧٠٢ زایینی)

درێژەی شەڕی دێرئەلجەماجیم

کاتێك سێ دەستە شەڕکەرەکەی حەجاج هێرشیان کردە سەر قورئان خوێنەکان لەسوپاکەی عەبدولرەحمان (بەفەرماندەیی جەبەلە کوڕی زەحر)، جەبەلە هاواری کرد: ئەی عەبدولرەحمان کوڕی ئەبی لەیلی، ئەی دەستەی قورئان خوێنەکان، ئەمڕۆ هەڵاتن لەهیچ کەسێك بەئەندازەی هەڵاتنی ئێوە قێزەون و ناشیرین نیە، من لەعەلی کوڕی ئەبی تالبم بیست، کاتێك روبەروی خەڵکانی شام دەبوینەوە، دەیوت: ئەی خواپەرستەکان، هەر کەس ستەمێکی بینی کە بەرەوا دەزانرێت و کارێکی قێزەونی بینی کە بانگەشەی بۆ دەکرێت و لەدڵی خۆیدا سەرکۆنەی کرد، رزگاری بوە، هەرکەس بەزمانی خۆی سەرکۆنەی بکات، پاداشتی چاکەی پێدەبرێت و لەو هاورێیەی باشترە و هەرکەس بەشمشێر سەرکۆنەی کرد تا وتاری خوا سەرکەوێت و وتاری ستەمکاران ریسوا ببێت، کەسێکە رێگەی راستی بەتەواوی ناسیوە و دڵی لەگومان خاڵیە. شەڕ بکەن لەگەڵ ئەم خەڵکە خراپەکارە کە مافەکانیان پێشێل کرد، کارە قێزەونەکانیان برەو پێدا و راستی و دروستیان لەبەرچاو نەگرت و ستەمیان بەرەوا زانی.

ئەبوئەلبەختەری وتی: ئەی خەڵکینە، بۆ دین و دنیاتان شەڕ بکەن. شەعبی وتی: ئەی خەڵکینە، شەڕیان لەگەڵ بکەن و لێیان مەترسن چونکە سوێند بەخوا گومان ناکەم لەم جیهانە کەس لەوان ستەمکارتر و خراپەکارتر بێت. سەعید کوڕی جوبەیریش ئەم قسەی هێنایە سەرزمان. جەبەلە وتی: بەدڵ وبەگیان هێرش بکەنە سەر ئەوان و پشتیان تێمەکەن تا ریزەکانی ئەوان لەناو ببەن.

ئەوان پیاوانە هێرشیان کرد و دەستە شەڕکەرەکانیان لەشوێنی خۆیان هەڵکەند و بڵاوەیان پێکردن و پێشڕەویان کرد تا ریزەکانی ئەوانیان لەناو برد و ئەوانیان کوشتار کرد و گەڕانەوە و بینیان جەبەلە کوڕی زەحر کوژراوە وکەس نازانێت ئەو چۆن کوژراوە.

هۆکاری کوژرانەکەی ئەوەبو کاتێك هاورێکانی هێرشیان کردە سەر خەڵکانی شام و بڵاوەیان بەوان کرد، ئەو لەشوێنەکەی خۆی مایەوە تا هاورێکانی بگەڕێنەوە. دەستەیەك

لەخەڵکانی شام جیابونەوە و لەشوێنێکدا وەستان. کاتێك بینیان هاورێکانی جەبەلە پێشڕەویان کرد، بەیەکیان وت: ئەوە جەبەلەیە، تا کاتێك هاورێکانی سەرقاڵی شەڕکردنن، هێرشی بکەنەسەر و خوێنی برێژن. ئەوان هێرشیان کرد و جەبەلە پشتی تێنەکردن بەڵکو هێرشی کردە سەرئەوان تا ئەوەی کوشتیان. ئەو کەسەی جەبەلەی کوشت، وەلید کوڕی نەحیتی کەلبی بو. سەری ئەویان بردە لای حەجاج و ئەو مژدەی بەهاوەڵانیدا. کاتێك هاورێیانی جەبەلە گەڕانەوە و ئەویان بەکوژراو بینی، پەرێشان بون و یەکتریان لەمەرگی ئەو ئاگادار کردەوە. ئەبولبەختەری بەوانی وت: ئاگاداربن کوژرانی ئەو بەسەر دڵ وبۆچونی ئێوەدا زاڵ نەبێت، ئەو هاوشێوەی پیاوێك بو لەئێوە کەکاتی مەرگی گەیشت و نەیتوانی پێش یا دوای بخات. بەڵام لاوازی لەناو قورئان خوێنەکان دەرکەوت و خەڵکانی شام هاواریان کرد: ئەی دوژمنانی خوا، لەناوچون چونکە فەرماندەکەی ئێوە کوژرا.

لەم کاتەدا بێستام کوڕی مەصقەلە کوڕی هوبەیرەی شەیبانی ڕۆشتە لای ئەوان. ئەوان لەهاتنی ئەو شادمان بون و وتیان: پیاوێکی شیاو هات تا جێگەی جەبەلە بگرێتەوە. ئەو لەشاری ڕەی ەوە هات. کاتێك گەیشتە لای عەبدولرەحمان ئەوی کردە فەرماندەی خەڵکانی ڕەبیعە چونکە پیاوێکی زۆر بوێر بو. رۆژێك شەڕی کرد و ڕۆشتە ناو لەشکرەکەی حەجاج و سی ژنی بەئەسیری گرت و دواتر ئەوانی ئازاد کرد. حەجاج وتی: بەم کارە (ئازاد کردنی ژنانی ئێمە) ژنانی خۆیان پاراست چونکە ئەگەر ئەوانیان ئازاد نەدەکرد ئەو کاتەی بەسەر ئەواندا سەردەکەوتم، ژنەکانیانم ئەسیر دەکرد.

رۆژێك ئەبو حومەید عەبدولرەحمان کوڕی عەوق رواسی هاتەدەر و داوای شەڕکەری کرد. پیاوێك لەخەڵکانی شام روبەروی بویەوە و ئەم دوانە شەڕیانە کرد و هەرکام بەویتری وت: من جوامێری کەلابیم. لەیەکیان پرسی: تۆ کێیت؟ زانیان کە کوڕی مامی یەکن. لەیەك جیابونەوە. عەبداللە کوڕی رەزامی حارسی هاتەدەر و داوای شەڕکەری کرد. پیاوێك لەسوپاکەی شام روبەروی بویەوە و لەسەر دەستی ئەو کوژرا و ئەم کارە بۆ ماوەی سێ رۆژ بەردەوام بو.

بۆ رۆژی چوارەم، دوبارە هاتەدەر. خەڵکانی شام وتیان: ئەوا هات خوا بیکوژێت. ئەو داوای شەڕکەری کرد و حەجاج بەجەراحی وت: روبەروی ببەرەوە. جەراح روبەروی

بویەوە و عەبدالله پێی وت (لەبەر ئەوەی هاورێی بو)، ئەی جەراح، هاوار لەتۆ، بۆ هاتیت؟ وتی: گرفتاری تۆ بوم. وتی: ئایا دەتەوێت کارێکی باشتر بکەیت؟ وتی: چ کارێك؟ عەبدالله وتی: من رادەکەم و تۆ بۆ لای حەجاج دەگەرێیتەوە تا کارێکی چاکەت بۆ ئەنجام دابێت و ئەو دەسخۆشیت لێ دەکات. بەلأم من لەبەر تەندروست مانەوەی تۆ بەرگەی گرفتاری خەڵکەکەم دەگرم چونکە حەز ناکەم پیاوێکی وەك تۆم لەخەڵکەکەم کوشتبێت. وتی: ئەو کارە بکە. جەراح هێرشی کردە سەر عەبدالله و عەبدالله وەلأمی دایەوە. جەراح بەتوندی پەلاماریدا و مەبەستی کوشتنی ئەوی کرد. کۆیلەی عەبدالله لەسوچێکدا وەستابو و ناوی دەخواردەوە، هاواری کرد: سەرومرم ئەم پیاوە دەیەوێت تۆ بکوژێت! عەبدالله بۆ لای جەراح گەرایەوە و گورزێکی لەسەریدا و ئەوی خستە سەرزەوی و وتی: ئەی جەراح، پاداشتێکی خراپی منت دایەوە. من خوازیاری رزگاری تۆبوم و تۆ خوازیاری مەرگی من. برۆ تۆم بەخزمایەت و خەڵکەکەی خۆم بەخشی.

دوای مەرگی جەبەلە کوری سەعد، سەعید کوری جوبەیر و ئەبولبەختەری تایی هێرشیان دەکردە سەر خەڵکانی شام و بەئەندازەیەك پێشرەویان کرد کەلەگەڵ ئەوان تێکەلأو بون. شەر بۆ ماوەی سەد و سێ رۆژ بەردەوام بو چونکە دابەزینی ئەوان لەجەماجیم رۆژی سێیەمی رەبیعە الاوەل/ ٦ ئاوریلی ٧٠٢ زایینی و شکستی ئەوان لە ١٤ جەمادی الثانی / ١٥ ژانویە بو.

کاتێك رۆژی شکان گەیشت، زیاتر لەرۆژانی پێشو شەریان کرد. هاوەلأنی عەبدولرەحمان بەسەر سوپاکەی حەجاجدا سەرکەوتن و بەسەر ئەواندا زاڵبون و دڵنیا بون کەشکستیان دەدەن. لەم کاتەدا سوفیان کوری ئەبرەد فەرماندەی باڵی راستی سوپاکەی حەجاج هێرشی کردە سەر ئەبرەد کوری قورە تەمیمی فەرماندەی باڵی چەپی سوپاکەی عەبدولرەحمان. ئەبرەد کوری قورە بێ ئەوەی شەرێکی ئەوتۆ بکات پاشەکشێی کرد بەشێوەیەك خەڵك گومانیان کرد ئەو بەنهێنی بۆ شکست خواردن پەیمانی بەستوە. کاتێك پاشەکشێی کرد، ریزەکان لەیەك هەڵوەشان و خەڵك بەکۆڵی یەکدا هەڵدەگەران و عەبدولرەحمان رۆشتە سەر تەختی وتاردان و هاواری لەخەڵك کرد: ئەی بەندەکانی خوا، لای من کۆببنەوە. دەستەیەك لەدەوری کۆبونەوە. ئەو خۆراگری کرد تا خەڵکانی شام لێی نزیککەوتنەوە و هاوەلأنی ئەو پیاوانە شەریان کرد و خەڵکانی شام گەشتنە ناو

سوپاکەی ئەو. عەبدالله کوڕی یەزید کوڕی مەفزەلی ئەزدی هاتە لای و وتی: دابەزە چونکە دەترسم ئەسیر بکرێیت، ئەگەری هەیە ئەگەر بگەڕێیتەوە، سوپایەکی دیکە بۆ شەڕی ئەوان ئامادە بکەیت تا خوا ئەوان لەسەر دەستی تۆ لەناو ببات. عەبدولرەحمان لەگەڵ هاوەڵانی خۆی هەڵات بەشێوەیەك تەنانەت ئاوڕیان نەدایەوە. دواتر حەجاج ڕۆشتە ناو کوفە، محەممەد کوڕی مەروان بۆ موسڵ و عەبدالله کوڕی عەبدولمەلیك گەڕایەوە بۆ شام. حەجاج بەیعەتی لەخەڵك وەرگرت، هیچ کەسی نەدەگرت مەگەر ئەوەی پێی دەوت: شایەتی بدە کە لەدین هەڵگەڕاویتەوە. ئەگەر دەیوت: بەڵێ، بەیعەتی لەگەڵ دەکرد وەگەرنە سەری دەبڕی. پیاوێك لەخەسعەمیان بردە لای ئەو کە لەهەمو خەڵکان دوری کردبو و بەویان ڕاگەیاند کە ئەو لەگەڵ خەڵکان نەبوە. حەجاج پێی وت: تۆ چاوەڕوانی کۆتایی هاتنی شەڕ بویت (تا هەرکەس سەرکەوێت، پەیوەستی ئەو بیت) ئایا شایەتی دەدەیت کە ناباوەڕیت؟ وتی: پیاوێکی خراپ بم! من بۆ ماوەی هەشتا ساڵ خواپەرەستیم کردوە، دواتر شایەتی درۆ بۆ خۆم بدەم. وتی: دەتکوژم. وتی: ئەگەر بیشمکوژیت. حەجاج ئەوی سەربڕی و کەس لەخەڵکانی شام و عێراق نەمایەوە مەگەر ئەوەی سڵاوی بۆ نارد.

دواتر کومەیل کوڕی زیادی بانگ کرد وپێی وت. تۆ بویت کە ڕەخنەت لەسەرووەری باوەڕداران گرت و سەرکۆنەت کرد؟ ئارەزوم دەکرد بەشێوەیەك بکەویتە بەردەستم. کومەیل وتی: لەکام یەکێ ئێمە زیاتر توڕەیت؟ بۆ ئەو کە کینەی خەڵکانی لەدڵ گرت یا من کەلێی خۆش بوم؟ دواتر وتی: ئەی پیاوی سەقەفی، دیانەکانت نیشان من مەدە و هاوشێوەی گورگ مەمترسێنە چونکە سوێند بەخوا لەژیانی من زیاتر لەماوەی دو جار ئاو خواردنەوەی کەر نەماوەتەوە (کەر زۆر خێرا خێرا ئاو دەخواتەوە) هەر کارێك پێت خۆشە بیکە چونکە شوێنی بەیەك گەشتنەوەی ئێمە لای خوایە. حەجاج وتی: بەڵگەکان دژی تۆن. کومەیل وتی: بەو مەرجەی تۆ داوەر بیت. فەرمانیدا و سەریان بڕی. ئەو لەکەسە تایبەت و نزیکەکانی عەلی کوڕی ئەبی تالب بو. یەکێتریان دوای ئەو هێنا. حەجاج وتی: پیاوێك دەبینم کە گومان ناکەم شایەتی بۆ ناباوەڕی خۆی بدات. پیاو وتی: فریوم دەدەیت؟ من ناباوەڕترین پیاوی سەر ڕوی زەویم، لەفیرعەون ناباوەڕترم. حەجاج پێکەنی و ئازادی کرد.

حەجاج بۆ ماوەی یەکی مانگ لەکوفە مایەوە و خەڵکانی شامی لەناو خەڵکانی کوفە جێ کردوە. ئەو یەکەم کەس بو جێگەی سوپاکەی لەناو ماڵی کەسانیتر ئامادە دەکرد. ئەم شێوازە تا ئێستا لەناو وڵاتەکانی عەجەم فەرمانڕەوایە. بناغەی هەر شێوەیەکی سەرکۆنە کراوی کەدانا، گوناحەکەی و گوناحی بکەرەکانی تا رۆژی هەستانەوە، لەئەستۆی ئەودایە.

شەڕ لەمەسکەن

کاتێك عەبدولرەحمان شکستی خوارد، گەڕایەوە بۆ بەسرە و دەستەیەکی زۆر لەتێکشکاوەکان لەدەوری کۆبونەوە. لەناو ئەوان عوبەیداللە کوڕی عەبدولرەحمان کوڕی سەمورە کوڕی حەبیب کوڕی عەبدشەمسی قورەشی بو. فەرمانداری مەداین محەممەد کوڕی سەعد کوڕی ئەبی وەقاص بو. حەجاج سوپایەکی گردەسەر و محەمەد پەیوەستی عەبدولرەحمان بو. عەبدولرەحمان لەگەڵ خەڵکانێکی زۆر روبەروی حەجاج بویەوە کە بێستام کوڕی مەسقەلە کوڕی هوبەیرەی شەیبانی لەناویاندا بو. دەستەیەکی فراوان بۆ مەرگ بەیعەتیان لەگەڵ کرد. هەمویان لەمەسکەن کۆبونەوە. عەبدولرەحمان بەدەوری خۆی سەنگەری هەڵکەند بۆ ئەوەی تەنیا لەیەك قۆڵەوە شەڕ بکات.

خالید کوڕی جەریر کوڕی عەبداللە هاوڕێ لەگەڵ دەستەیەك بەنوێنەرایەتی خەڵکانی کوفە گەیشتنە لای. ئەوان بۆ ماوەی پانزە رۆژ لەشەعبان/ سێپتامبەر ٧٠٢ زایینی شەڕیان کرد. زیاد کوڕی غەیسەمی قینی فەرماندەی پادگانەکانی حەجاج کوژرا و مەرگی ئەو حەجاج و سوپاکەی راچڵەکاند. حەجاج شەوی کردە رۆژ و سوپاکەی خۆی بۆ شەڕ هاندا. کاتێك بەرەبەیانی بەیانی بویەوە، تاریك و رون شەڕیان دەست پێکرد و قورسترین شەڕەکانیان لەگەڵ یەك ئەزمون کرد. سوارەکانی سوفیان کوڕی ئەبرەد بڵاوەیان پێکرا و حەجاج فەرمانیدا بە عەبدولەلیك کوڕی موهەلیب هێرش بکاتە سەر سوپاکەی عەبدولرەحمان. سوپاکەی حەجاج لەهەمو قۆڵەکانەوە هێرشیان کرد و عەبدولرەحمان و سوپاکەی شکستیان خوارد و عەبدولرەحمان کوڕی ئەبی لەیلی فەقیە و ئەبولبەختەری تایی کوژران. بێستام کوڕی مەسقەلە کوڕی هوبەیرە هاوڕێ لەگەڵ چوارهەزار شەڕکەر لەخەڵکانی کوفە و بەسرە شەڕیان کرد و کاڵانی شمشێرەکانی خۆیان شکاند. ئەو هاوەڵانی خۆی بۆ شەڕ هاندا. بۆ چەندین جار هێرشیان کردە سەر خەڵکانی

شام و ریزەکانیان ئەوانیان تێکشکاند. حەجاج فەرمانی بەتیرهاوێژەکاندا تا تیربارانیان بکەن و خەڵکان ئەوانیان گەمارۆدا و جگە لەدەستەیەکی کەم هەمویان کوشتار کرد و کوڕی ئەشعەس بەناچاری روی لەسیستان کرد.

سەبارەت بەشکستی عەبدولرەحمان لەمەسکەن ئاماژەیان بەگێڕانەوەیەکی دیکەیش داوە: ئەوەی وتراوە ئەوەیە کە: ئەو و حەجاج لەمەسکەن کۆبونەوە. لەشکرگەی کوڕی ئەشعەس و حەجاج لەنێوان دیجلە و سەییب و کەرخ بو. ئەوان بۆ ماوەی مانگێك یا کەمتر شەڕیان کرد. دواتر پیرەپیاوێك رۆشتە لای حەجاج و ئەوی بۆ رێگەیەك لەپشت کەرخ لەناو دارستانێك کە تەنکە ئاوێك بو، رێنوێنی کرد. ئەو چوارهەزار پیاوی شەڕکەری لەگەڵ ئەو پیرەپیاوە رەوانە کرد و بەفەرماندەی ئەوانی وت: ئەگەر پیرەپیاو راستی کرد، هەزار درەمی پێ ببەخشە و ئەگەر درۆی کرد، بیکوژە. پیرەپیاو ئەوانی لەگەڵ خۆی برد. دواتر حەجاج بەشەڕ لەگەڵ سوپاکەی عەبدولرەحمان سەرقاڵ بو. حەجاج شکستی خوارد و هەڵات و لەروباری سەییب تێپەڕی. کوڕی ئەشعەس ئاسودە بۆ لەشکرگەکەی گەڕایەوە و لەشکرەکەی حەجاجی تاڵان کرد و هاوەڵانی کەرەستەی شەڕیان دانا تا بحەوێنەوە. نیوەکانی شەو لەناکاو بینیان شمشێری ئەو شەڕکەرانە گەمارۆیان خستونەتە سەر. لەهاوەڵانی عەبدولرەحمان زیاتر لەوەی بەشمشێر بکوژرێن لەناو ئاودا خنکان. حەجاج بەبیستنی دەنگ و هاواری شەڕکەران گەڕایەوە و سوپاکەی هەرکەسێکیان گرت، دەستبەجێ کوشتیان. ژمارەی کوژراوەکان چوارهەزار کەس بو و لەناو ئەوان: عەبدالله کوڕی شەداد کوڕی هاد، بێستام کوڕی مەسقەلە، عەمرۆ کوڕی زوبەیعەی رەقاشی، بشر کوڕی مونزەر کوڕی جارود و کەسانیتر.

ڕەوانەبونی عەبدولڕەحمان بۆ لای ڕۆتبیل

بەسەرهاتی ئەو و هاوەڵانی

کاتێك عەبدولڕەحمان لەشەڕی مەسکەن هەڵات، حەجاج شوێنی کەوت و کوڕەکەی محەممەدی هاوڕێ لەگەڵ عومارە کوڕی تەمیمی لەخمی (بەسوپایەك بەفەرماندەیی محەممەد) بەدوای ئەودا ڕەوانە کرد. عومارە ئەوی لەشوش بینی و ماوەیەك شەڕی لەگەڵ ئەزمون کرد کە عەبدولڕەحمان و سوپاکەی شکستیان خوارد و بەڕێکەوتن تا گەیشتنە شاپوور. کوردەکان لەدەوری ئەو کۆبونەوە. عومارە لەگەردەنە بەقورسی شەڕی لەگەڵ ئەوان کرد بەشێوەیەك خۆی و زۆر لەشەڕکەرانی سوپاکەی بریندار بون. عومارە شکستی خوارد و عوقەبەی بەوان سپارد.

عەبدولڕەحمان بەڕێکەوت تا گەیشتە کرمان و عومارە بەهەمان شێوە بەدوایەوە بو. یەکێك لەخەڵکانی شام ڕۆشتە ناو کۆشکێك لەبیابانی کرمان کەنوسراوێکی بینی کەیەکێك لەخەڵکانی کوفە چەندین هۆنراوەی لەحارس کوڕی حیلزەی یەشکوری تیا نوسیبو. قەسیدەیەکی دوورودرێژە کە ئاماژە بەچەند دێڕێکی دەدەین:

ایا لهفا و یا حزنا جمیعا و یا حر الفواد لما لقینا

ترکنا الدین و الدنیا جمیعا و اسلمنا الحلائل و البنینا

فما کنا اناسا اهل دین فنصبر فی البلاء اذ ابتلینا

ترکنا دورنا لطغام عك و انباذ القری و الاشعرینا

یانی: ئەی هاوار و درێغ بۆ هەر پێشهاتێك کەڕویدا، چەندە داغی دڵمان پێبڕا لەوەی ڕویدا. دین و دنیامان هەردوکی لەدەستدا و ژنان و منداڵەکانمان بەدوژمن سپارد. نە خەڵکێکی دینداربوین تا لەتاقی کردنەوە خۆڕاگری بکەینە پیشە نە پیاوانی شەڕ بوین تا خوێنی دوژمن بکەینە ناو شوشە. ماڵەکانی خۆمان بەڕیسوا و بێ سەروپێکانی (عەك) سپارد و گوندەکانمان تەسلیم بە ئەشعەریەکان و ئەنبات کرد.

کاتێك عەبدولڕەحمان گەیشتە کرمان، کارگوزارەکەی هاتە لای و ئاگاداری کردەوە کە هۆکارەکانی پێشوازی کردنی ئەوی ئامادە کردوە. عەبدولڕەحمان دابەزی و دواتر بەرەو

سیستان کۆچی کرد و ڕەوانەی زەرنج بو کە فەرماندارەکەی لەوێ بو. ئەو دەروازەکانی بەست و ڕێگەی لەڕۆشتنە ناوەوەی عەبدولرەحمان گرت. چەند ڕۆژێك مایەوە تا دەروازەکان بکاتەوە بەلاّم نەیتوانی. بەرەو بوست بەڕێکەوت کە عەییاز کوڕی هێمیان کوڕی هشامی سەدوسی شەیبانی وەك فەرماندار لەوێ دانا بو. عەییاز پێشوازی لێکرد. کاتێك هاوەلاّنی حەوانەوە، عەییاز ئەوەی بەست و بڕیاریدا تەسلیمی حەجاجی بکات و ئەمان بۆ خۆی وەربگرێت.

ڕۆتبیل پاشای تورکەکان بیستبوی کە عەبدولرەحمان گەیشتوە. بەرەو ڕوی ڕۆشت تا پێشوازی لێ بکات. کاتێك عەییاز ئەوی گرت، ڕۆتبیل لەبوست دابەزی و پەیامی بۆ عەییاز ڕەوانە کرد کە: سوێند بەخوا ئەگەر کەمترین ئازاری ئەو بدەیت یا تەنانەت تاڵە مویەك لەتەنافەکەی بکەیتەوە، لێرە ناڕۆم تا تۆ و بنەماڵەکەت کوشتار بکەم و ژن و منالّەکانت ئەسیر و سامانەکانتان وەك تالاّنی ببەم. عەییاز داوای ئەمانی لێکرد و عەبدولرەحمانی ئازاد کرد. عەبدولرەحمان بڕیاریدا عەییاز بکوژێت بەلاّم ڕۆتبیل ڕێگەی ئەو کارەی لێگرت.

دواتر عەبدولرەحمان هاورێ لەگەلّ ڕۆتبیل ڕۆشتە سەرزەمینەکەی ئەو. ئەو ڕێزی لە عەبدولرەحمان گرت و پێگەی بەرز کردەوە. لەم کاتەدا دەستەیەکی فراوان لەتێکشکاوەکان لەهاوەلاّنی عەبدولرەحمان و فەرماندە و ئەو کەسانەی بەئەمانەکەی حەجاج ڕازی نەببون و لەگۆڕەپانێك دوژمنایەتی ئەویان کردبو، بەدوای عەبدولرەحمان بەڕێکەوتن تا گەیشتنە سیستان. بەشەست هەزار پیاوی شەڕکەر ئەوانیان خەملاّند. ئەوان لەزەرنج دابەزین و گەمارۆیان خستە سەر دانیشتوانی ئەوێ و نامەیان بۆ عەبدولرەحمان نوسی و بانگیان کرد و ئاگاداریان کردەوە کە مەبەستی خوراسانیان هەیە تا لەوێ هێز لەخزم و هۆزەکان وەربگرن و خۆیان بەهێز بکەن. ئەو گەیشتە لای ئەوان. پێشتر عەبدولرەحمان کوڕی عەباس کوڕی حارس کوڕی عەبدولموتەلیب نوێژی لەگەلّ ئەوان دەخوێند تا عەبدولرەحمان گەیشت. کاتێك نامەکانی ئەوان بەدەستی عەبدولرەحمان گەیشت، بەرەو لای ئەوان بەڕێکەوت. ئەوان دەستیان بەسەر زەرنجدا گرت و بەرەو لای عومارە کوڕی تەمیم لەخەلّکانی شام پێشڕەویان کرد. هاوەلاّنی عەبدولرەحمان پێیان وت: ئێمە لەپانتاییەکانی سیستانەوە بۆ خوراسان ببە. وتی:

یەزید کوڕی موهەلیب لەوێیە کە پیاوێکی بەهێز و بوێرە و پاشایەتی خۆی تەسلیمی ئێوە ناکات. ئەگەر بڕۆینە ئەوێ، شەڕمان لەگەڵ دەکات و خەڵکانی شام شوێن پێی ئێمە هەڵدەگرن و بەمشێوەیە خەڵکانی خوراسان و شام بۆ شەڕ لەگەڵ ئێوە یەك دەگرن. وتیان: ئەگەر بڕۆینە خوراسان، شوێنکەوتەکانمان زیاتر دەبن لەدوژمنەکانمان.

عەبدولرەحمان لەگەڵ ئەوان بەرێکەوت تا گەیشتە هەرات. لەهاوەڵانی ئەو عوبەیدالله کوڕی عەبدولرەحمان کوڕی سەمورەی قورەیشی لەگەڵ دوهەزار پیاوی شەڕکەر هەڵات. عەبدولرەحمان بەوانی وت: من لەپەناگە و شوێنێکی ئارام بوم تا ئەوەی نامەکانی ئێوە گەیشت و وتتان بۆ لای ئێمە وەرە چونکە ڕێکەوتوین بەرێبەری تۆ شەڕ لەگەڵ دوژمنان بکەین. من هاتم و ئێوە بۆچونتان لەسەر ئەوە ئارامی گرت بەرەو خوراسان بڕۆین چونکە گومانتان دەکرد لەدەوری من کۆدەبنەوە و بڵاوەی لێناکەن. ئێستا عوبەیدالله کارێکی کرد کەخۆتان بینیتان. هەرکارێك پێتان خۆشە ئەنجامی بدەن چونکە من بۆ لای هاورێکەم دەگەڕێمەوە.

دەستەیەك لەوان بڵاوەیان لێکرد و دەستەیەك مانەوە. زۆرینەی سوپاکە لەگەڵ عەبدولرەحمان کوڕی عەباس مانەوە و بەیعەتیان لەگەڵ کرد. عەبدولرەحمان کوڕی محەممەد کوڕی ئەشعەس بۆ لای ڕۆتبیل گەڕایەوە و عەبدالله کوڕی عەباس بەرەو هەرات بەرێکەوت. لەوێ روبەروی روقادی ئەزدی بونەوە کەئەویان کوشت و یەزید کوڕی موهەلیب بۆ شەڕی ئەوان بەرێکەوت.

دەڵێن: کاتێك عەبدولرەحمان کوڕی ئەشعەس لەمەسکەن هەڵات، عوبەیدالله کوڕی عەبدولرەحمان کوڕی سەمورە ڕۆشتە هەرات و عەبدولرەحمان کوڕی عەباس ڕۆشتە سیستان. هەڵاتوانی سوپاکەی کوڕی ئەشعەس کۆبونەوە. ئەو لەگەڵ بیست هەزار شەڕکەر بەرەو خوراسان بەرێکەوت و لەهەرات دابەزی. روبەروی روقاد بونەوە و ئەویان کوشت. یەزید کوڕی موهەلیب کەسی بۆ لای ئەو رەوانە کرد و پەیامیدا کە:لەم سەرزەمینە فراوانە پانتایی دیکە بۆ تۆ هەیە و کەسانی کەم شکۆتر لەمن، بۆ شارێك کۆچ بکە کە فەرمانی منی لەسەر نەبێت چونکە من شەڕ کردن لەگەڵ تۆم پێ خۆش نیە، ئەگەر خوازیاری سامانیت، بۆت دەنێرم. وەڵامی دایەوە: ئێمە بۆ شەڕ یا مانەوە نەهاتوین بەڵکو کەمێك دەحەسێینەوە و کۆچ دەکەین و پێویستمان بەسامانی تۆ نیە.

عەبدولرەحمان کوڕی عەباس دەستی بەکۆکردنەوەی باج کرد. یەزید لەمە ئاگادار بویەوە. وتی: کەسێك بیەوێت بحەسێتەوە و کۆچ بکات باج لەخەڵك وەرناگرێت. یەزید بەرێکەوت و جارێکیتر پەیامی بۆ نارد کە: تۆ حەسایتەوە و قەڵەو بویت و باجت وەرگرت. ئەوەی کۆتکردەوە، لەگەڵ زیادەیەکیتر، بۆ تۆ بێت. لەشارەکەی من بڕۆ چونکە لەشەڕ کردن لەگەڵ تۆ بێزارم. عەبدولرەحمان تەنیا مەبەستی شەڕی بو. نامەی بۆ سوپاکەی یەزید نوسی و داوای لێکردن پەیوەستی ببن تا ئاسایشی هەردوجیهانیان پێبیرێت. یەزید لەم کارە ئاگادار بویەوە و وتی: چیتر بەگلەیی کردن چارەسەری ئەم کێشەیە ناکرێت. هێرشی کردەسەر و شەڕی لەگەڵ ئەزمون کرد هەرچەند شەرێکی ئەوتۆ روینەدا و سوپاکەی عەبدولرەحمان بڵاوەیان لێکرد بەڵام خۆی و دەستەیەك لەهاوەڵانی خۆڕاگریان کرد و شکستیان خوارد. یەزید فەرمانیدا شوێنی نەکەون. ئەوەی لەناو لەشکرگەکەی ئەودابو تالأنیان کرد و چەندین ئەسیریان گرت کە ئەم کەسانە لەناویاندا دەبینران: محەممەد کوڕی سەعد کوڕی ئەبی وەقاص، عومەر کوڕی موسا کوڕی عوبەیداللە کوڕی مەعمەر، عەباس کوڕی ئەسوەد کوڕی عەوف زوهری، هێلقام کوڕی نوعەیم کوڕی قەعقاع کوڕی مەعبەد کوڕی زورارە، فیروز حوصەین، ئەبونەلفەلەج کۆیلەی عوبەیداللە کوڕی مەعمەر، سەوار کوڕی مەروان، عەبدولرەحمان کوڕی تەڵحە کوڕی عەبداللە کوڕی خەلەف خوزاعی و عەبداللە کوڕی فوزالەی زەهرانی ئەزدی.

عەبداللە کوڕی عەباس ڕۆشتە سند و کوڕی ئەبی سەمورە بۆ مەرو. یەزید بۆ مەرو گەڕایەوە و ئەسیرەکانی بەسەبرە و ئەجدە بۆ لای حەجاج رەوانە کرد. کاتێك ویستی ئەوان رەوانە بکات، براکەی حەبیب وتی: تۆ کە عەبدولرەحمان کوڕی تەڵحە رەوانە دەکەیت، چۆن دەتوانیت سەیری خەڵکانی یەمان بکەیت؟ یەزید وتی: ئەو حەجاجە، زیان بەو ناگەیەنێت. حەبیبوتی: ئەگەر تۆی لەسەر کارەکەت لابردوە، ئەو رەوانە مەکە چونکە چاکەی زۆری لەگەڵ ئێمە کردوە و ماف لەملی ئێمەدایە. وتی: چ مافێك؟ وتی: باوکی تۆ یانی موهەلیبان بۆ سەد هەزار دەرەم لەمزگەوت زیندانی کرد کە تەڵحە ئەو برە پارەی بۆدا. یەزید ئەوی ئازاد کرد، هەروەها عەبداللە کوڕی فەزالەی رەوانە نەکرد چونکە ئەو لەخەڵکانی ئەزد بو بەڵام کەسانیتری رەوانە کرد.

کاتێك ڕۆشتنە لای حەجاج، بەدەرگاوانەکەی وت: کاتێك داوای سەروەری ئەوانم کرد، فیروز بێنە لای ئێمە. ئەو پێش بناغەدانانی شاری واست، لەواست ئەلقەصەب ژیانی بەسەر دەبرد. بەدەرگاوانەکەی وت: سەروەری ئەوان بێنە لای من. بەفیروزی وت: هەستە و فیروز هەستا و ئەوی بردە لای حەجاج. حەجاج پێی وت: ئەی باوکی عوسمان بۆ لایەنگریت لەوان کرد؟ سوێند بەخوا نەگۆشتی تۆ لەوە، نەخوێنت. وتی: ئاژاوەیەکی سەراسەری بو کە هەمو خەڵکانی گرتەوە. حەجاج وتی: ئەندازەی سامانەکەت بۆ من بنوسە. فیروز وتی: کوڕە، بنوسە، هەزار هەزار و دو هەزار هەزار (سێ ملیۆن دینار یا دەرم). سامانێکی زۆری باس کرد. حەجاج وتی: ئەم سامانە لەکوێیە؟ وتی: لای من. وتی: بیدە بەمن. وتی: خوێنم پارێزراو دەبێت؟ وتی: سوێند بەخوا لێت وەردەگرم و دواتر خوێنت دەرێژم. وتی: سوێند بەخوا خوێن و سامانی خۆم پێکەوە لەیەك شوێندا کۆناکەمەوە. حەجاج فەرمانیدا و ئەویان دورخستەوە.

دواتر محەممەد کوڕی سەعد کوڕی ئەبی وەقاصی بانگ کرد و پێی وت: ئەی سێبەری شەیتان! ئەی گومڕاترین و یاخیترینی خەڵکان! لەبەیعەت لەگەڵ یەزید کوڕی معاویە پەشیمان دەبیتەوە و خۆت دەکەیتە هاوشێوەی کەسانی وەك حسین کوڕی عەلی و عەبدالله کوڕی عومەر و دواتر لێدان لەچاووشێك دەدەیت. حەجاج بەردەوام بەگورز لەسەر و روخساری دەدا تا ئەوەی هەمو روخساری بەخوێن سوربو و سەرئەنجام فەرمانی کوشتنی ئەوی دەرکرد. عومەر کوڕی موسای بانگ کرد و وتی: ئەی کۆیلەی ژنان! بەگورز لەسەر سەری ئەو کوڕی جۆلا زادە (عەبدولرەحمان کوڕی ئەشعەس) دەوەستیت و هاورێ لەگەڵ ئەو لەگەرماو ساردی دەخۆیتەوە! عومەر کوڕی موسا وتی: ئەی سەروەر، ئاژاوەیەك بو کەچاکەکار و خراپەکاری گرتەوە و ئێمە کەوتینە ناوی و ئێستا خواوەند دەستی تۆی بەسەر ئێمەدا ئاوەڵا کردوە، ئەگەر لێمان خۆش بیت، لەچاکەکاری تۆیە و لەپێشی تۆ نیشان دەدات و ئەگەر سزامان بدەیت دەستەیەك ستەمکارت سزا داوە. حەجاج وتی: ئەوەی کە چاکەکار و خراپەکاری گرتۆتەوە، لەدرۆکانی تۆیە، تەنیا خراپەکارانی گرتەوە و چاکەکار لەوە رزگاری بو. بەڵام ئەوەی دان بەگوناحەکەتا دەنێیت، ئەگەری هەیە سودی تۆی تیا بێت. خەڵك هیوایان برد کە رزگاری بێت بەڵام حەجاج فەرمانی سەربڕینی ئەوی دەرکرد. دواتر هێلقام کوڕی

نوعەیمی بانگ کرد و پرسی: گومان بکەین کوڕی ئەشعەس بەخواستەکەی خۆی دەگەیشت، تۆ چ هیوایەکت هەبو؟ وتی: هیوادار بوم سەرکەوتن بەدەست بێنێت و من بکاتە فەرمانڕەوای عێراق بەهەمان شێوە کە عەبدولمەلیك تۆی کردۆتە فەرمانڕەوای ئەم ناوچەیە. فەرمانی کوشتنی ئەوی دەرکرد. دواتر عەبدالله کوڕی عامری بانگ کرد. کاتێك ڕۆشتە لای ئەو، وتی: ئەگەر رزگارت بێت، چاوت بەبەهەشت ناکەوێت! وتی: خوا پاداشتی کوڕی موهەلیب بداتەوە. حەجاج پرسی: کوڕی موهەلیب چی کرد؟ عەبدالله وتی:

لانه كاس فی اطلاق اسریة   و قاد نحوك فی اغلالها مضرا

وقی بقومك ورد الموت اسرتة   و كان قومك ادنی عنده خطرا

یانی: ئەو لەئازاد کردنی بنەماڵەکەی خۆی پێشدەستی کرد و خەڵکانی موزێری دەست و پێ بەستراو بۆ لای تۆ ڕەوانە کرد. خەڵکەکەی تۆی بۆ سەرچاوەی مەرگ و نەمان ڕەوانە کرد و خەڵکەکەی خۆی رزگار کرد. خەڵکەکەی تۆ لای ئەو بەهایان کەمتر بو.

حەجاج سەری داخست وەك بڵێی ئەو وتەیە کاریگەری لەسەردانا. وتی: تۆ چ کارێکت بەوە هەیە؟ فەرمانی سەربڕینی ئەوی دەرکرد. وتارەکەی بەهەمان شێوە لەناخی حەجاجدا مایەوە تا ئەوەی سەرئەنجام یەزیدی لەخوراسان لابرد و خستیە زیندانەوە.

فەرمانیدا فیروزیان بەدەم ئەشکەنجەوە کوشت. قامیشی سەرقەڵشاوی فارسیان بەجەستەیدا دەهێنا تا بروشێت و بریندار ببێت و دواتر سرکەیان پیادەکرد. کاتێك بینی زەمانی مەرگی نزیك بۆتەوە، بەئەشکەنجەدەرەکەی وت: خەڵك گومان دەکەن من کوژرام بەلاّم من سامانێکی زۆرم لای خەڵکان هەیە کەهیچ کات تەسلیمی ئێوەی ناکەن. من نیشانی خەڵکان بدە تا بزانن کەزیندوم و سامانەکەم تەسلیمی ئێوە بکەن. حەجاجیان لەوتەکەی ئاگادار کردەوە. وتی: ئەو نیشانی خەڵك بدەن. ئەویان بردە دەروازەی شار. ئەو لەناو خەڵکان هاواری کرد: هەرکەس من دەناسێت، بمناسێت و هەرکەس نامناسێت، بزانێت کە من فیروزم. من سامانم لەدەستی کەسانێك هەیە. هەر کەس شتێکی منی لایە، بۆ خۆی چونکە لەقەرزەکەی خۆم خۆش بوم و نابێت یەك

درەمی بەکەس بدات. ئەوانەی لێرمن ئەم پەیامە بەکەسانیتر بگەیێنن. حەجاج فەرمانی سەربڕینی ئەوی دەرکرد.

دوبارە فەرمانیدا کە عومەر کوڕی ئەبی قورەی کێندیان کوشت. ئەو پیاوێکی ڕێزدار بو. ئەعەشی هەمەدانی بانگ کرد. پێی وت: ئەی دوژمنی خوا، ئەو قەسیدەیە بۆ من بخوێنەرەوە کە تیادا وتبوت (بين الاشج و بين قيس باذح). وتی: ئەو قەسیدەیە دەخوێنمەوە کە تایبەت بەتۆ نوسیومە. حەجاج وتی: ئەوە بخوێنەرەوە. وتی:

ابى الله الا ان يتمم نورة — و يطفى نار الفاسقين فتخمدا
و يظهر اهل الحق فى كل موطن — و يعدل وقع السيف من كان اصيدا
و ينزل ذلا بالعراق و اهله — لما نقضوا العهد الوثيق الموكدا
و ما احدثوا من بدعة و عظيمة — من القول لم تصعد الى الله مصعدا
و ما نكثوا من بيعة بعد بيعة — اذ ضمنوها اليوم خاسوا بها غدا
و جبنا حشاه ربهم فى قلوبهم — فما يقربون الناس الا تهددا
فلا صدق فى قول و لا صبر عندهم — و لكن فخرا فيهم و تزيدا
فكيف رايت الله فرق جمعهم — و مزقهم عرض البلاد و شردا
فقتلاهم قتلى ضلال و فتنة — و جيشهم امسى ذليلا مطردا
و لما زحفنا لابن يوسف غدوة — و ابرق منه العارضان و ارعدا
قطعنا اليه الخندقين وانما — قطعنا و افضينا الى الموت مرصدا
فكافحنا الحجاج دون صفوفنا — كفاحا و لم يضرب لذالك موعدا
بصف كان الموت فى حجزاتهم — اذا ما تجلى بيضه و توقدا
دلفنا اليه فى صفوف كانها — جبال شروري او نعاف فشهمدا
فما لبث الحجاج ان سل سيفه — علينا فولى جمعنا و تبددا
و ما زاحف الحجاج الا رايته — معانا ملقى للفتوح معودا
و ان ابن عباس لفى مرجحنة — نشبهها قطعا من الليل اسودا
فما شرعوا رمحا و لا جردوا طبى — الا انما لاقى الجبان فجردها
و كرت علينا خيل سفيان كرة — بفرسانها و السمهرى مقصدا
و سفيان يهديها كان لواءها — من الطعن سند بات بالصبغ مجسدا

كهول و مرد من قضاعة حوله	مساعير ابطال اذا النكس عردا
اذا قال شدوا شدة حملوا معا	فانهل خرصان الرماح و اوردا
جنود امير المومنين و خيله	و سلطانه امسى عزيزا مويدا
فيهنى امير المومنين ظهوره	على امة كانوا سعاة و حسدا
نزوا يشتكون البغى من امرائهم	و كانوا هم ابغى البغاة و اعندا
وجدنا بنى مروان خير ائمة	و افضل هذا الناس حلما و سوددا
و خير قريس فى قريش اورمة	و اكرمهم الا النبى محمدا
اذا ما تدبرنا عواقب امره	وجدنا امير المومنين مسددا
سيغلب قوما حاربوا الله جهرة	مريضا و من والى النفاق و الحدا
كذاك يضل الله من كان قلبه	و ان كايدوه كان اقوى و اكيدا
و قد تركوا الاهلين و المال خلفهم	و بيضا عليهن الجلابيب خردا
يناديهم مستعبرات اليهم	و يذرين دمعا فى الخدود و اثمدا
انكثا و عصيانا و غدرا و ذلة	اهان الاله من اهان و ابعدا
لقد شام المصرين فرخ محمد	بحق و ما لاقى من الطير اسعدا
كما شام الله النجير و اهله	بجد له قد كان اشقى و انكدا

یانی: خواوەند خوازیاری هیچ كارێك نیە و هەر كارێك ئەنجام بدات مەگەر ئەوەی زۆرینەی تیشكی خۆی بلاّو بكاتەوە و روناكی خۆی بەهەمو شوێنێك بگەیێنێت و روناكی خراپەكاران بكوژێنێتەوە بەشێوەیەك خۆی دابمركێتەوە. ئەوانەی بەدوای راستی و دروستی دەگەرێن، لەهەمو شوێنێك سەركەوتویان دەكات و بەشمشێر سەری یاخیان دەپەرێنێت. ریسوایی بەسەر خەڵكانی عێراق دابارند لەبەر ئەوەی پەیمانە بەهێزەكانی خۆیان شكاند، چونكە كاری قێزەونی زۆریان ئەنجامدا و یاخی بون و هەڵیت و پڵیتیان هێنایە سەرزمان كە هیچ كامیان رێگەی ئاسمانی نەگرتەبەر، بەیعەتەكانیان یەك لەدوای یەك شكاند، ئەگەر ئەمرۆ بەیعەتێكیان پشت راست دەكردەوە، بەیانی پێشێلیان دەكرد و ترسێك كەخواوەند دڵی ئەوانی پێ لێوانلێو كرد بەشێوەیەك تەنیا بەترسەوە لەكەسێك نزیك دەكەونەوە. ئەوتارەكانیان راستی تیا دەبینرێت و نە لەكارەكانیاندا خۆڕاگرن، ئەوەی هەیانە، تەنیا شانازی كردنە بەخۆ و زیاد ویستن. ئێستا بینیت خواوەند چۆن

ئەوانی پرژ و بڵاو کردەوە و ئەوانی لەناو برد و بۆ هەمو سەرزەمینەکان دوریخستنەوە. کوژراوەکانی ئەوان کوژراوی گومرایی و ئاژاوەن و سوپاکەی ئەوان نیشانەیەك بۆ ریسوایی و لاوازی. کاتێك بەرەبەیان بۆ لای کوڕی یوسف پێشڕەویمان دەست پێکرد و دو کوڵمی سوربونەوە و هەورە بروسەکەیان لێ بەرزبویەوە، دو سەنگەرەکەمان بۆ لای ئەو برِی، نەڕۆشتینە لای ئەو بەڵکو بەرەو مەرگێك کە لەسەر رێگا دانیشتبو، بەرێکەوتین. حەجاج لەناو ریزەکانمان شەڕی لەگەڵ ئێمە ئەزمون کرد: شەرێکی پیاوانەی کرد و بەڵێنی بەهیچ کەسێك نەدا. لەگەڵ دەستەیەك کەوەك بڵێی نیشانی مەرگیان لەسەر ناڵاکانیان بەستبو و ئەمە لەکاتێکدا بو خودەی ئاسنینی ئەو وەك هەتاو دەستی بەدرەوشانەوە کرد. هاورێ لەگەڵ ریزەکان پێشڕەویمان کرد کە لەخۆڕاگریدا هاوشێوەی کێوەکانی شەرورا یا ئێعاف یا شەهمەد بون. ئەوەندەی نەخایاند حەجاج تیغە تیژەکەی خۆی دەرکێشا بەشێوەیەك ریزەکانی ئێمە تێکشکان و هەڵاتن. هەرجار کە حەجاج هێرشی برد، ئەوم بەپیاوێك بینی کە مەبەستێکی گەورەی هەیە، ئەندێشەیەکی بەهێز و دڵێك بۆ سەرکەوتنێکی هەمیشەیی. کوڕی عەباس هاورێ لەگەڵ سوپایەکی شەڕکەری سەرکوتکەر گەیشت کەتەنیا دەتوانین بە بەبەشێك لەشەوی تاریکی بشوبهێنین. نە رمیان بەرز کردەوە و نە شمشێریان لەکالآن دەرکێشا. پیاوی لاواز چاوی پێیکەوت و گیانی لەجەستەی سەند. سوپاکەی سوفیان هێرشیان کردە سەر ئێمە و سوارەکانی ئەوان بەشمشێرە دەرکێشراوەکان رویان لەئێمە کرد. سوفیان رێبەری ئەوانی دەکرد وەك بڵێی ئاڵاکەی ئەو لەزۆری خوێن رِشتن، قوماشێکی رێ رێی یەمانی بو کە بەرەنگی شین تێکەڵ کرابو. پیرەکان و گەنجەکانی قوزاعە لەدەوری ئەو بون، پاڵەوانانی شەڕ بون کاتێك پیاوی لاواز هەڵبێت. کاتێك دەڵێت: یالآ، هەمو پێکەوە هێرش بەرن و رمەکان لەخوێنی خراپەکاران تێراو بکەن. سوپا و سوارەکانی سەروەری باوەڕداران کە پاشایەتیەکەی بەهێز و گەورە بو. نۆشی گیانی سەروەری باوەڕداران بێت دەرکەوتنی ئەو لەسەر ئەو خەڵکانەی خراپەخوازی یەکتر و دوزمان و رژدی بەرەکان بون. هەستان و لەستەمی فەرمانڕەواکەیان هاواریان بەرز کردەوە بەلآم خۆیان لەوان ستەمکارتر بون. ئێمە کوڕەکانی مەروانمان بەباشترین رێبەر بینی کە لەروانگەی خۆڕاگری و سەروەری، لەهەمو خەڵکان لەپێشترن. باشترینی قوڕەیش لەروانگەی نەژاد و بنەماڵە بون و

لەپێشترینی ئەوان. جگە لەپێغەمبەری ئێمە محەممەد کە کەس شیاو نیە بۆ بەرابەر کردن لەگەڵ ئەو. کاتێك لەئەنجامی کاری سەروەری باوەڕداران بڕوانین، ئەو بەپیاوێکی بەبڕشت دەبینین. بەزوویی تێکدەشکێن ئەوانەی بەئاشکرا شەڕی خوایان کرد و ئەگەر فێڵ لەگەڵ ئەو بکەن، ئەو بەبەهێزتر و چارەسازتر دەبینن. بەمشێوەیە کە خوا کەسێك کە دڵی نەخۆش بێت و دورویی و بێ دینی بکاتە پیشە، گومڕایی دەکات. ئەوان کەسان و سامانەکانی خۆیان و ژنانی جەستە سپی کە جل و بەرگی بەزێرچنراو و شەرمەزاریان لەبەردابو، بەجێهێشت. ئەوانی بانگ کرد و ئەوان فرمێسکیان بەسەر کوڵمە ئاسکەکانی خۆیاندا دەباراند. دەیانوت: ئایا پەیمان شکێنی و یاخیگەری و فریوکاری؟ ئەو کەسەی ئایینی خوا ریسوا بکات و پشت گوێی بخات، خوا ریسوایی دەکات و لەناوی دەبات. منداڵە گەنجەکەی محەممەد هەردو شارەکەی ریسوا و زەلیل کرد چونکە ئەوەی کرد لەروی راستی و دروستی بو و باڵندەی بەخت بو ئەوەی بەسەر سەریەوە سورا. بەهەمان شێوە کە خواوەند نوجەیر و بنەماڵەکەی ریسوا کرد و ئەمە لەزیانی باوەگەورێی ئەو بو کە بەشێوەیەکی بەدبەخت و چارەرەش ژیا.

خەڵکانی شام وتیان: قسەیەکی جوانی کرد. خوا تەمەنی سەروەرمان درێژ بکات. حەجاج وتی: نا، چاکی نەوت. ئێوە نازان چە مەبەستێکی لەدڵدایە. دواتر وتی: ئەی دوژمنی خوا، سوێند بەخوا بۆ ئەم شێعرەت دەست خۆشیت لێ ناکەم، تۆئەمت لەتاو ئازار هێناوەتە سەرزمان چونکە ئەو سەرنەکەوت. مەبەستی ئەوەت کرد هاوەڵانت هان بدەیت. لەبەر ئەوەبو کە داوامان کرد ئەو قەسیدەیە بخوێنیتەوە کە دەڵێت (بین الاشج و بين قيس باذح) ئەو قەسیدەکەی خوێندەوە و کاتێك گەیشتە ئەمە کە (بخ بخ لوالده و للمولود). حەجاج وتی: دوای ئەمە هیچ کات بەخ بەخ ناکەیت. فەرمانیدا و سەریان بڕی.

لەم قەسیدەدا وتی: کوڕی عەباس، مەبەستی عەبدولرەحمان کوڕی عەباس کوڕی رەبیعە کوڕی حارس کوڕی عەبدولموتەلیب بو کە ئاماژەمان پێدا. وتی: سوفیان، مەبەستی سوفیان کوڕی ئەبرەدی کەلبی لەفەرماندەی سوپاکەی شام. وتی: منداڵە گەنجەکەی محەممەد، مەبەستی عەبدولرەحمان کوڕی محەممەد کوڕی ئەشعەس بو. وتی: (اشج)، محەممەد کوڕی ئەشعەس مەبەستی بو. وتی: (بين قيس) مەبەستی

مەعقەل کوڕی قەیسی ریاحی و باوەگەورێی عەبدولرەحمان کوڕی محەممەد کوڕی ئەشعەس لەدایکەوە. وتی: (کما شام اللە النجیر و اهله بجدله) مەبەستی ئەوە بو کە ئەشعەس کوڕی قەیس باوەگەورێی عەبدولرەحمان ، دوای مردنی پێغەمبەر(د.خ) لەدینی ئیسلام هەڵگەڕایەوە و هۆزی کێندە شوێنی کەوتن و کاتێك موسوڵمانان شەڕیان لەگەڵ کردن و لەنوجەیر گەمارۆیان خستنەسەر، هەمویان گرت و کوشتاریان کردن کە باسی ئەم روداوەمان لەکاتی گێڕانەوەی شەڕ لەگەڵ هەڵگەڕاوەکان لەدین کرد.

درێژەی داستان

دەڵێن: دو ئەسیریان بردە لای حەجاج کە فەرمانی کوشتنی ئەوانی دەرکرد. یەکێك لەوان وتی: من مافێکم لای تۆ هەیە؟ وتی: چیە؟ وتی: رۆژێك عەبدولرەحمان بەخراپە ناوی دایکی تۆی برد و من رێگەی ئەو کارەم لێگرت. حەجاج وتی: چ کەسێك ئەمە دەزانێت؟ وتی: ئەم ئەسیرەیتر. حەجاج پرسیاری لێکرد و پیاو ئەوی بەراستگۆ زانی. حەجاج وتی: بۆ تۆ وەك ئەم پیاوە بەرگریت لەدایکی من نەکرد؟ وتی: ئایا راستی هیچ سودێك بەمن دەگەیەنێت؟ وتی: بەڵێ. وتی: ئەوەی رێگر بو لەو کارە، رقێکە کە لەتۆ و خەڵکەکەت لەدڵی مندایە. حەجاج وتی: هەردوکیان ئازاد بکەن. ئەمەیان لەبەر بەرگری کردن لەدایکی من و ئەویان لەبەر ئەوەی راستی هێنایە سەرزمان.

دەڵێن: پیاوێك لەئەنسار رۆشتە لای عومەر کوڕی عەبدولعەزیز و وتی: من فلان کوڕی فلانم. باوەگەورێی من لەرۆژی شەڕی بەدر کوژرا و باوەگەورێکەیترم لەشەڕی ئۆحۆد. ئەو رێزداری خەڵکەکەی خۆی باس کرد. عومەر لەعەنسەبە کوڕی سەعید کوڕی عاصی روانی و وتی: سوێند بەخوا رێزداری راستەقینە ئەمەیە نەك شەڕکردن لەرۆژی مەسکەن و رۆژی جەماجیم و رۆژی واهیت. ئەم هۆنراوەی خوێندەوە:

تلك المكارم لا قعبان من لبن   شيبا بماء فعادا بعد ابوالا

یانی: رێزداری ئەمانەیە نەك دو پیاڵە شیر کە تێکەڵ بەئاوی دەکەن و دەیخۆنەوە و دواتر دەیکەنە گمیز.

بەسەرهاتی شەعبی لەگەڵ حەجاج

کاتێك سوپاکەی عەبدولرەحمان لەجەماجیم شکستیان خوارد، جارچیەکەی حەجاج جاڕیدا: هەرکەس پەیوەستی قوتەیبە کوڕی موسلیم بێت، ئەمانی پێ دەدرێت. حەجاج ئەوی کردبوە فەرمانداری رەی و موسلیم بەرەو ئەو دیارە بەرێکەوتبو. خەڵکێکی زۆر پەیوەستی بون کەیەکێك لەوان شەعبی بو. رۆژێك حەجاج ئەوی بیرکەوتەوە و سەبارەت بەو پرسیاری کرد. یەزید کوڕی ئەبی موسلیم وتی: ئەو ڕۆشتۆتە رەی بۆ لای قوتەیبە. حەجاج نامەی بۆ قوتەیبە نوسی تا شەعبی رەوانە بکات و ئەو شەعبی بۆ لای حەجاج نارد.

شەعبی دەڵێت: کاتێك لەحەجاج نزیك بومەوە، چاوم بەیەزید کوڕی ئەبی موسلیم کەوت کە هاوڕێم بو و لەگەڵ ئەو راوێژم کرد. وتی: تا دەتوانی داوای بەخشین بکە. هاورێ و براکانیشم ئەم پێشنیارەیان بەمن کرد. کاتێك ڕۆشتمە لای حەجاج، شتێکی جیاواز لەوەم بینی کە باسیان کردبو. ڕۆشتمە لای و هاوشێوەی سەرومرێك سڵاوم لێکرد و وتم: ئەی سەروەری من، خەڵکان پێشنیاریان کردوە لەسەر بنەمای ئەوەی خوا دەیزانێت و راست و دروستە داوای لێخۆشبون بکەم بەڵام سوێند بەخوا لێرەدا تەنیا راستی و دروستی دەهێنمە سەرزمان. سوێند بەخوا ئێمە دژی تۆ ڕاپەڕین و کەسانی دیکەمان هاندا و هەوڵماندا، ئەخراپەکارە بەهێزەکان بوین ئەچاکەکارە خۆپارێزەکان، ئێستا خوا سەرکەوتنی بەتۆ بەخشیوە. ئەگەر سزا بدەیت، تاوانی هەڵە و گوناحەکانی خۆمانە و ئەگەر ببەخشیت، لەپێشی تۆ نیشان دەدات و جیاواز لەمانە، راستی بەزیانی ئێمە بەتۆیە.

حەجاج وتی: سوێند بەخوا تۆ لای من خۆشەویستتر لەو کەسانەیت کە دێنە لای ئێمە و خوێن لەشمشێرەکانیان دەچۆرێت و دەڵێن: مەگەر ئەو کارەمان نەکرد، مەگەر لەو شەڕەدا ئامادە نەبوین: ئەی شەعبی تۆ ئەمانت پێ بەخشراوە، ئاسودە بە. خەڵکت دوای ئێمە چۆن بینی؟ وتم: خوا تەمەنی سەروەرم درێژ بکاتەوە، دوای تۆ بێ خەوی و نائارامیم کردە سورمەی چاوم و لە هەرشوێنێك تەختاییم بەمەترسیدار بینی و ترسم کردە هاوتای خۆم و هاورێ باشەکانم لەدەستدا. و لەنێوە جێگرێکی باشترم بۆ کەسانی ونبوی خۆم دەست نەکەوت. وتی: ئەی شەعبی برۆ بەلای کارەکانی خۆتەوە. من گەڕامەوە.

لەسەر کار لابردنی عومەر کوڕی ئەبی صەڵت لەرەی کردارەکانی ئەو

کاتێك حەجاج بەسەر کوڕی ئەشعەس سەرکەوت، خەڵکانێکی زۆر لەتێکشکاوەکان پەیوەستی عومەر کوڕی ئەبی صەڵت بون کە لەو پەرێشانیەدا، دەستی بەسەر شاری رەی دا گرتبو. کاتێك لەرەی کۆبونەوە، ویستیان کارێك بکەن تا لای حەجاج پێگەیان بەرز ببێتەوە و هەڵەی خۆیان لەجەماجیم پاك بکەنەوە. پێشنیاریان بەعومەر کرد حەجاج و قوتەیبە لەسەر کار لاببات. ئەو رازی نەبو. باوکیان لەم کارەدا بەشداری پێکرد کە پیاوێکی چاکەکار بو. ئەو پێشنیاری ئەم کارەی کرد و ناچاری کرد و پێی وت: کوڕی خۆم، ئەگەر ئەمان لەژێر ئاڵاکەی تۆدا بەرێکەون، ترسی ئەوەم نیە ئەگەر بەیانی بکوژرێیت. ئەو پێشنیارەکەی باوکی لەگوێ گرت.

کاتێك قوتەیبە لەرەی نزیك کەوتەوە، بەم هەواڵەی زانی و خۆی بۆ شەڕ ئامادە کرد. روبەروی یەك بونەوە و شەڕیان دەست پێکرد بەڵام هاوەڵانی عومەر پەیمان شکێنیان کردە پیشە. زۆربەیان لەخەڵکانی تەمیم بون. عومەر شکستی خوارد وبۆ تەبەرستان رۆشت و ئیسپەهبۆد پەنایدا و رێزی گرت وچاکەکاری لەگەڵ ئەو کردە پیشە. عومەر بەباوکی وت: تۆ منت بۆ یاخی بون دژی قوتەیبە و حەجاج ناچار کرد و من بەقسەم کردی هەرچەندە بۆچونی من و تۆ ناسازگار بو و من رازی نەبوم. ئێستا ئێمە لای ئیسپەهبۆد دابەزیوین، رێگە بدە پەلاماری بدەم و بیکوژم و دەست بەسەر وڵاتەکەیدا بگرم چونکە خەڵکانی پارس دەزانن ئەژادی من لەو بەرێزتر و لەپێشترە. باوك وتی: من ئەو کارە لەگەڵ پیاوێك ناکەم کە پەنای پێ بەخشین لەکاتێکدا ئێمە لەگیانی خۆمان دەترساین. ئەو رێزی لەئێمە گرت و لەماڵەکەی خۆی میوانداری کردین. عومەر وتی: تۆ لەنهێنیەکانی من ئاگادارتری.

قوتەیبە رۆشتە رەی و هەواڵی کارەکانی عومەر و هەڵاتنی ئەوی بۆ تەبەرستان بۆ حەجاج نوسی. حەجاج نامەی بۆ ئیسپەهبۆد نوسی و وتی: ئەوان یا سەری ئەوان بۆ من رەوانە بکە وگەرنە ئەمان لەسەر تۆ هەڵدەگیرێت. ئەسپەهبۆد خواردنی بۆ ئەوان ئامادە کرد و بانگێشتی کرد و عومەری کوشت و باوکی بەستەوە و بۆ لای حەجاج رەوانەی کرد. دەستەیەك دەڵێن: هەردوکیانی سەربڕی و سەری ئەوانی رەوانە کرد.

بناغەدانانی شاری واستو لەم ساڵەدا حەجاج بناغەی شاری واستی دارشت.

پاڵنەری ئەم کارە ئەوە بو کە حەجاج خەڵکانی کوفەی هاندا و فەرمانی ڕۆشتن بۆ خوراسانی پێدان و لەعەین حەمام لەشکری لێدا. لەو ڕۆژەدا گەنجێك لەخەڵکانی کوفە کە تازە بوکی بردبوە ماڵەکەی خۆی، شەوانە لەلەشکرگەکە گەڕایەوە و ڕۆشتە لای کچە مامەکەی خۆی. شەو کەسێك بەتوندی لەدەرگای ماڵەکەیدا ودەنگی بەزر کردەوە. پیاوێکی مەست لەخەڵکانی شام بو کە دەیویست ئازاری کچەکە بدات. کچە مامی ئەو پیاوە وتی: ئێمە لەم پیاوە دەترسین، هەمو شەوێك ئەم کارە دەکات. ئەو دەیەوێت ئازاری من بدات. من گلەییم بردە لای گەورەکان. پیاو بەژنەکەی وت: فەرمانی هاتنە ژورەوەی پێبدە. ژن ئەوی بردە ژور و پیاوەکە ئەوی کوشت. کاتێك بانگی نوێژی بەیانیان خوێند بۆ لەشکرگەکەی خۆی گەڕایەوە و بەکچە مامەکەی وت: کاتێك نوێژی بەیانیت خوێند، کەس بۆ لای خەڵکانی شام ڕەوانە بکە تا بێن و لاشەی هاورێکەیان ببەن. کاتێك تۆیان بردە لای حەجاج ڕاستیەکان بڵێ و لەهەمو کارەکان ئاگاداری بکەرەوە.

ژن ئەو کارەی کرد و ئەویان بردە لای حەجاج و ژن لەهەمو شتێك ئاگاداری کردەوە. حەجاج وتی: ڕاستت وت و کارێکی چاکت کرد. بەخەڵکانی شامی وت: هاورێکەتان بەخاك بسپێرن چونکە نەخوێنبایی هەیە نە تاوان، کوژراوی دەستی خوایە کە یەکڕاست دەڕواتە دۆزەخ. دواتر فەرمانیدا کەجاڕیاندا: کەس نەڕواتە سەر ماڵی کەسیتر.

حەجاج خەڵکانی شامی لەناو ماڵەکانی خەڵکانی کوفە جێ کردبویەوە. دوای ئەم فەرمانە، خەڵکانی شام هاتنەدەر و خێوەتیان هەڵدا. ئەو پێشەنگەکانی ڕەوانە کرد تا شوێنێکی شیاوی نیشتەجێ بون بدۆزنەوە کەناوی هەبێت. بەرێکەوت و لەشوێنی واست دابەزی. بینی خۆپارێزێك سوار لەسەر کەرێك دەگات. کاتێك گەیشتە شوێنی واست، کەرەکە میزی کرد و خۆپارێزی مەسیحی دابەزی و شوێنی میزەکەی هەڵکۆڵی و خۆڵەکەی هەڵگرت و خستیە ناو دیجلە. حەجاج سەیری دەکرد. وتی: ئەو بێننە لای من. پیاوەکەیان بردە لای. حەجاج وتی: بۆ ئەو کارەت کرد؟ وتی: لەنوسراوەکانی خۆماندا

دەبینین کە لەم شوێنەدا مزگەوێت دروست دەکرێت کە تا ئەو کاتەی یەك خواپەرەست لەسەر زەوی بمێنێت، لەو مزگەوتەدا پەرەستشی خوا دەکەن. حەجاج نەخشەی شاری واستی کێشا و مزگەوتەکەی لەهەمان شوێندا دروست کرد.

بیرکردنەوەی چەند رووداوێك

بەوتەی دەستەیەك، لەم ساڵەدا عەبدولەلیك ئەبان کوڕی عوسمانی لەفەرمانداری مەدینە لابرد و هشام کوڕی ئیسماعیلی لەجێگەی ئەودانا. فەرمانداران لەم ساڵەدا ئەو کەسانە بون کەپێشتر ئاماژەمان پێدان.

دەڵێن: حەجاج لەترسی عەبدولرەحمان کوڕی ئەشعەس ژن و منداڵەکانی خۆی بۆ شام رەوانە کردبو و خوشکەکەی زێنەب لەناویاندا بو کەنومەیر لەهۆنراوەکەی خۆی ئاماژەی پێداوە. کاتێك ئەشعەس شکستی خوارد، مژدەدەرێکی بەم هەواڵە بۆ لای عەبدولەلیك رەوانە کرد و نامەیەکی بۆ خوشکەکەی نوسی. زێنەب سوار لەسەر ئێستر بو کاتێك نامەکەی وەرگرت. ئێستر لەخش خشی کاغزەکە رەمی کرد و زێنەب کەوتە خوار و مرد.

لەم ساڵەدا ئەم کەسانە مردن: واسلە کوڕی ئەسقەع لە تەمەنی ١٠٥ ساڵی کەدەستەیەك دەڵێن: لەساڵی ٧٠٤/٨٥ زاییني لەتەمەنی ٩٨ ساڵیدا مرد. زێربن حوبەیش لەتەمەنی ١٢٢ ساڵی، ئەبو وایل شەقیق کوڕی سەلیمەی ئەسەدی کوفی کە لەساڵی یەکەمی کۆچی /٦٢٢ زاییني لەدایك ببو.

روداوەكانی ساڵی هەشتا و چواری كۆچی (٧٠٣ زایینی)

كوژرانی كوڕی قەریە

لەم ساڵەدا حەجاج، ئەیوب كوڕی قەریەی كوشت. ئەو لەناو سوپاكەی كوڕی ئەشعەس دژی سوپاكەی حەجاج شەڕی كردبو. كاتێك كوڕی ئەشعەس شكستی خوارد، ئەیوب پەیوەستی حەوەشب كوڕی یەزید كارگوزاری حەجاج بو لەكوفە. حەجاج داوی ئەوی كرد. ئەیوب وتی: لەگوناحەكەی من خۆش بە و ژیانم پێ ببەخشە چونكە هیچ ئەسپێكی ڕەسەن نیە مەگەر ئەوەی هەندێ كات ڕەم بكات و هیچ بوێرێك نیە مەگەر ئەوەی گرفتاری هەڵە بێت. و هیچ تیغێكی تیژ نیە مەگەر ئەوەی ڕۆژێك لەرۆژان كول ببێت. حەجاج وتی: هەرگیز! بێ گومان تۆ ڕەوانەی دۆزەخ دەكەم. ئەیوب وتی: كەواتە ئاسودەم بكە چونكە هەست بەگەرمیەكەی دەكەم. حەجاج فەرمانی سەربڕینی ئەوی دەركرد. كاتێك بەكوژراوی بینی، وتی: خۆزگە ئازادم دەكرد و گوێم لەقسەكەی دەگرت.

گرتنی قەڵای نەیزەك لەبادغیس

لەم ساڵەدا یەزید كوڕی موهەلیب دەستی بەسەر قەڵای نەیزەكدا گرت. ئەو سیخوڕەكانی بۆ ئەو پانتاییە ڕەوانە كردبو تا لەباروودۆخ ئاگاداری بكەنەوە. كاتێك لەباروودۆخ ئاگادار بویەوە، بەرێكەوت و گەمارۆی خستەسەر و دواتر دەستی بەسەرداگرت و هەمو سامانەكانی ئەو دیارەی تاڵان كرد. ئەم قەڵایە یەكێك بو لەبەهێزترین و شكۆدارترینی قەڵاكان. هەرجار كە نەیزەك دەیبینی، وەك ڕێزگرتن سەری لەزەوی دەسو و نوێژی بۆ دەبرد.

كەعب كوڕی مەعدانی ئەشعەری بۆ وەسفی نەیزەك وتویەتی:

و بادغيس التى من خل ذروتها	عز الملوك فان شاجار او ظلما
مينيعة لم يكدها قبله ملك	الا اذا واجهت جيشا له وجما
تخال نيزانها من بعد منظرها	بعض النجوم اذا ما ليلها عتما

یانی: بادغیس ئەو شوێنەیە کەهەر کەس بڕواتە سەر بەرزاییەکەی، بەسەر پاشاکاندا زاڵ دەبێت وئەوسا ئەگەر بخوازێت ستەم دەکاتە پیشە و ئەگەر بخوازێت دادپەروەری. بەهێزە، پێش ئەو هیچ پاشایەك مەبەستی ئەوی نەکردوە مەگەر ئەوەی روبەروی سوپایەکی گەورە بۆتەوە. ئاگرەکان لەتاو بەرزی و گەورەیی هاوشێوەی کۆمەڵێك ئەستێرەن کە لەشەوی تاریك درەوشانەوەیان دەست پێکردوە.

ئەم قەسیدەیە چەندین دێری هەیە. هەروەها سەبارەت بەدەست بەسەرداگرتنی لەلایەن یەزیدەوە وتی:

نفی نیزکا عن بادغیس و نیزك	بمنزلة اعیا الملوك اغتصابها
محلقة دون السماء کانها	غمامة ضیف زال عنها سحابها
و لا تبلغ الاروی شماریخها العلی	و لا الطیر الا نسرها و عقابها
و ما خوفت بالذئب ولدان اهلها	و لانبحت الا النجوم کلابها

یانی: ئەو نەیزەکی لەبادغیس دەرپەڕاند و قەڵای نەیزەك لەپێگەیەکدایە کەپاشاکان لەدەست بەسەرداگرتنی بێزار بون. لەنێوان زەوی و ئاسمان هەڵواسراوە، وەك پەڵە هەورێکە کەهەورەکەی پێوە نەماوەتەوە. بزنە کێوی ناتوانێت بگاتە بەرزاییەکەی و باڵندەکان لەسەرەوە ناتوانن هەڵبفڕن مەگەر لاشخۆر و هەڵۆ. منالی بنەماڵەکانی ترسیان لەهێرشی گورگ نیە و سەگەکان تەنیا بۆ ئەستێرەکان دەقروسکێنن.

ئەم قەسیدەیە چەندین بەیتی دیکەی هەیە.

کاتێك دەستی بەسەرداگرت، ئەم هەواڵەی بۆ حەجاج نوسی. دەبیرەکەی ئەو یەحیا کوڕی یەعمەری عەدەوانی هاوپەیمانی هوزەیل بو. ئەو بۆ حەجاجی نوسی: ئێمە روبەروی دوژمن بوینەوە و خوا دەستی ئێمەی بەسەر شانەکانی ئەوان ئاوەڵا کرد. دەستەیەکمان کوشت و دەستەیەکمان ئەسیر کرد و دەستەیەك بۆ سەر بەرزایی کوێستانەکان و ناو دۆڵەکان و دارستان و کەنارەکان رایان کرد. حەجاج پرسی: چ کەسێك دەبیری یەزیدە؟ وتیان: یەحیا کوڕی یەعمەر. حەجاج فەرمانیدا یەحیا سوار لەسەر ئەسپی پەیکەکان رەوانەی لای ئەوی بکەن. هاوشێوەی کەسێکی زمان پاراو و فەرەزان رۆشتە لای حەجاج. حەجاج وتی: زادەی کوێییت؟ یەحیا وتی: ئەهوازێ وتی: ئەم زمان پاراویەت لەکوێوە بەدەست هێناوە؟ وتی: قسەکانی باوکمم لەبەر کرد کەپیاوێکی زمان

شیرین بو. حەجاج وتی: ئاگادارم بکەرەوە ئایا خەڵکانی عەنبەسە کوڕی سەعید لەوتەکانی خۆیان گرفتاری هەڵە دەبن؟ وتی: بەڵێ، زۆر. بەشێوەیەکی نهێنی کە وشەیەك کەم دەکەیتەوە و وشەیەك زیاد دەکەیت. حەجاج وتی: سێ رۆژ مۆڵەتت پێدەدەم ئەگەر دوای ئەو سێ رۆژە بتبینم خوێنت دەرێژم. ئەو بۆ خوراسان گەڕایەوە.

بیرکردنەوەی چەند روداوێك

لەم ساڵەدا عەبدالله کوڕی عەبدولەلیك بۆ شەڕ لەگەڵ رۆمەکان رەوانە بو و دەستی بەسەر مەصیصەدا گرت و قەڵایەکی بۆ دروست کرد و سێسەد پیاوی شەڕکەری لەوێ دانا و بناغەی مەزگەوتی دارشت. پێشتر موسوڵمانان ئەو کارەیان ئەنجام نەدابو. لەم ساڵەدا هشام کوڕی ئیسماعیل لەگەڵ خەڵکان ئاییی حەجی بەجێهێنا. فەرمانداڕەکان کەسانی ساڵی پێشو بون. هەروەها لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی مەروان لەئەرمەنستان شەڕی کرد.

هەروەها لەم ساڵەدا عەبدالله کوڕی حارسی نەوفلی لەبەبەی عومان کۆچی دوایی کرد. ئەو دانیشتوی بەسرە بو و لەرۆژگای پێغەمبەر(د.خ) چاوی بەدنیا هەڵهێنا.

رووداوەکانی ساڵی هەشتا و پێنجی کۆچی (٧٠٤ زایینی)

لەناوچوونی عەبدولرەحمان کوڕی محەممەد کوڕی ئەشعەس

کاتێك عەبدولرەحمان لەهەراتەوە ڕۆشتە لای ڕۆتبیل، عەلقەمە کوڕی عەمرۆ ئەودی پێی وت: نامەوێت لەگەڵ تۆدا بێمە ناو ئەوشارە چونکە بۆ تۆ و هاورێکانت دەترسم. سوێند بەخوا ئێستاکە حەجاج دەبینم نامە و پەیك و پەیامی بۆ ڕۆتبیل ڕەوانە کردوە و ئەوی لەنێوان ترس و هیوا پەرێشان کردوە. دەبینم کە تۆ بۆ لای حەجاج ڕەوانە دەکات یا هەموتان دەکوژێت. من پێنسەد پیاوی شەرکەرم لەگەڵدایە کە لەسەر مەرگ پەیمانمان بەستوە. ئەو لەگەڵ عەبدولرەحمان نەڕۆشتە سەرزەمینەکەی ڕۆتبیل. دەیوت: ئێمە سوێندمان بۆ یەکتر خواردوە بڕۆینە ناو شارێك و خۆمان حەشار بدەین تا ئەمانمان پێدەبەخشن یا ڕێزدارانە گیان دەبەخشین. ئەو پێنسەد پیاوە مەودود خەڵکی بەسرەیان وەك فەرماندەی خۆیان دەستنیشان کرد و عومار کوڕی تەمیمی لەخمی هێرشی کردە سەر ئەوان. ئەوان خۆیان حەشاردا تا ئەمانی پێبەخشین و هاتنەدەر. عومارە پەیمانەکەی خۆی بردە سەر.

دوای ئەوە بەردەوام نامەکانی حەجاج دەگەشتە ڕۆتبیل: عەبدولرەحمان بۆ ئێمە ڕەوانە بکە و گەرنە سوێند بەو خوایەیی جگە لەو خوایەك نیە، هاورێ لەگەڵ هەزار هەزار پیاوی شەرکەر سەرزەمینەکەی تۆ لەژێر سمی ئەسپەکانمان پێشێل دەکەین.

عەبدولرەحمان پیاوێکی تەمیمی لەگەڵدابو کە بەعوبەید کوڕی سوبەیعی تەمیمی ناویان دەبرد. ئەو بوبە یەکێك لەکەسە نزیکەکانی ڕۆتبیل. قاسم کوڕی محەممەد کوڕی ئەشعەس بە عەبدولرەحمانی برای وت: من لەپەیمان شکێنی ئەم پیاوە تەمیمیە دەترسم، بیکوژە. عوبەید ترسی ئەوی لێ نیشت و لەزیانی ئەو لای ڕۆتبیل دووزمانی کرد و ڕۆتبیلی لەحەجاج ترساند و هانیدا بۆ پەیمان شکاندن لە گەڵ عەبدولرەحمان و پێی وت: من پەیمانت لەحەجاج بۆ وەردەگرم کە بۆ ماوەی حەوت ساڵ کاری بەسەرزەمینەکەی تۆ نەبێت لەسەر ئەو بنەمای کە عەبدولرەحمان تەسلیم بەو بکەیت. ڕۆتبیل ڕازی بو. عوبەید بەشێوەیەکی نهێنی ڕۆشتە لای عومار و لەکاروبارەکان ئاگاداری کردەوە و ئاماژەی بەو پەیمانە کرد کە بەڕۆتبیلی دابو. عومارە ئەوەی بۆ حەجاج نوسی

و ئەویش ڕازی بو. ڕۆتبیل سەری عەبدولرەحمان بڕی و بۆ حەجاجی نارد.

دەستەیەك دەڵێن: عەبدولرەحمان گیرۆدەی نەخۆشیی سیل ببو کە لەزیانەکەی کرد و ڕۆتبیل کەسێکی ڕەوانە کرد کە پێش بەخاك سپاردن سەریان لەجەستەی جیا کردەوە و بۆ حەجاجی نارد.

دەستەیەکی دیکە دەڵێن: کاتێك ڕۆتبیل بۆ سەری کوڕی ئەشعەس لەگەڵ عومارە کوڕی تەمیمی لەخمی پەیمانی بەست، عومارە حەجاجی ئاگادار کردەوە و ئەو بۆ ماوەی دەساڵ باج و خەراجی لەسەرزەمینەکەی ڕۆتبیل وەرنەگرت. ڕۆتبیل کەسی بۆ لای عەبدولرەحمان و سی کەس کەس لەبنەماڵەکەی ڕەوانە کرد کە ئامادە بون و ڕۆتبیل ئەوانی زیندانی کرد و بۆ لای عومارە ڕەوانەی کردن. عەبدولرەحمان خۆی لەسەرەوەی کۆشکەکە فڕێدایە خوار و مرد و عومارە سەری بڕی و ڕەوانەی حەجاجی کرد. حەجاج بۆ عەبدولمەلیکی نارد و ئەوی بۆ براکەی عەبدولعەزیز. شاعیرێك لەمبارەوە وتی:

هیهات موضع جثة من راسها   راس بمصر و جثة بالرحج

یانی: دورە جێگەی سەر لەپەیکەرەکەی، سەر لەمیسرە و پەیکەر لەشاری رەحج.

لەسەر کارلابردنی یەزید کوڕی موهەلیب لەخوراسان

دانانی براکەی موفەزەل کوڕی موهەلیب

لەم ساڵەدا، حەجاج یەزید کوڕی موهەلیبی لەفەرمانڕەوایەتی خوراسان لابرد.

پاڵنەر بۆ ئەم کارە ئەوە بو کە حەجاج جارێك وەك میوان ڕۆشتە لای عەبدولمەلیك. لەڕێگا خۆپارێزێکی مەسیحی بینی. پێیان وت: ئەو ئاگاداری نهێنیەکانی داهاتوە. بانگی کرد وپێی وت: ئایا لەنوسراوەکانتان شتێك سەبارەت بەرۆژگاری ئێستای ئێمە دەزانن؟ وتی: بەڵێ. پرسی: ناو براوە یا وەسف کراوە؟ وتی: هەموی دەبینم، هەندێکیان بێ ناو و تەنیا وەسف کراون و هەندێکیان ناویان براوە بێ ئەوەی وەسفیان کرابێت. وتی: وەسف کردنی سەرۆەری باوەرداران بەچ شێوەیەك دەبینن؟ وتی: ئەو لەرۆژگاری خۆماندا دەبینین، پاشایەکی بەختەوەر، هەر کەس ڕوبەڕوی ببێتەوە، لەناو دەچێت. پرسی: دوای ئەو؟ وتی: پیاوێك بەناوی وەلید دێتە سەر کار، دواتر پیاوێکی هاوناو لەگەڵ یەکێك لەپێغەمبەرەکان کاروبارەکان دەگرێتە دەست کە خەڵك لەبەخشندەیی ئەو سوود

وەردەگرن. وتی: ئایا دەزانی دوای من کێ دەبێتە فەرمانڕەوا؟ وتی: پیاوێك بەناوی یەزید؟ وتی: تایبەتمەندیەکانی دەزانیت؟ وتی: جگە لەوە هیچ نازانم. حەجاج گومانی کرد کە یەزید کوڕی موهەلیبە. بەرێکەوت و لە وتاری ئەو پیاوە ترسا بو. لەبەر ئەمە گەڕایەوە و نامەی بۆ عەبدولمەلیك نوسی و خراپەی یەزید و بنەماڵەکەی بەفراوانی باس کرد و ئاگاداری کردەوە کە ئەوان لایەنگری کوڕی زوبەیرن. عەبدولمەلیك بۆی نوسی: شوێنکەوتنی ئەوان بۆ بنەماڵەی زوبەیر بەهۆکارێك بۆ سەرکۆنە کردنی ئەوان نازانم، پێبەند بونیان بەوان، ناچاریان دەکات گوێڕایەڵ و فەرمانبەرێکی باش بن بۆ من.

حەجاج جارێکیتر نامەی بۆ عەبدولمەلیك نوسی و ئاگاداری کردەوە کە ئەگەری هەیە ئەوان پەیمان شکێنی بکەن. عەبدولمەلیك وەڵامی دایەوە: تۆ سەبارەت بە بنەماڵەی موهەلیب ئاماژەت بەچەندین بابەت داوە، پیاوێك بەمن بناسێنە کە شیاوی خوراسان بێت. ئەو قوتەیبە کوڕی موسلیمی ناوبرد؟ عەبدولمەلیك نوسی: بیکە بە فەرمانڕەوا.

یەزید ئاگادار بویەوە کە حەجاج ئەوی لەسەر کار لابردوە. بەکەسەکانی خۆی وت: گومان دەکەن حەجاج چ کەسێك دەکاتە فەرمانڕەوای خوراسان؟ وتیان: پیاوێك لەهۆزی سەقیف. وتی: هەرگیز، فەرمان بۆ یەکێك لەئێوە دەنوسێت و کاتێك من دەڕۆمە لای، ئەو لەسەر کار لادەبات و پیاوێك لەقەیس بۆ ئەو کارە دەستنیشان دەکات، خۆزگە ئەو قوتەیبە کوڕی موسلیم بێت.

کاتێك عەبدولمەلیك فەرمانیدا ئەو لەسەر کار لاببات، نەیویست سەرەتا بۆی بنوسێت کەئەوی لەسەر کار لابردوە. لەبەر ئەمە نامەی بۆ نوسی و فەرمانی پێدا موفەزەل کوڕی موهەلیب بکاتە جێگری خۆی و خۆی بگاتە لای حەجاج.

یەزید لەگەڵ حوزەین کوڕی مونزەری رەقاشی راوێژی کرد بۆ ئەوەی بزانێت چی بکات. حوزەین پێی وت: بمێنەرەوە و وا خۆت نیشان بدە کە نەخۆشیت و دواتر نامە بۆ سەروەری باوەڕداران بنوسە تا لەپۆستەکەی خۆت بتهێڵێتەوە چونکە ئەو چاکەخوازی تۆیە. یەزید وتی: ئێمە منالی بنەماڵەیەکین کە لەرێگەی فەرمانبەریەوە بۆ ئەم پێگە بەرز بوینەتەوە و لەبەر ئەمە من ناسازگاریم پێ پەسەند نیە. ئەو خۆی بۆ کۆچ کردن ئامادە کرد و چاوەڕوانی کرد. حەجاج نامەی بۆ موفەزەل نوسی: تۆم وەك فەرمانداری خوراسان دەست نیشان کرد. موفەزەل هانی یەزیدی دەدا بۆ ئەوەی زوتر بگاتە لای

حەجاج. یەزید پێی وت: حەجاج دوای من تۆ لەسەر کارەکەت ناهێڵێتەوە، ئەوەی ناچاری کردوە تۆ دەست نیشان بکات، ترس لەوەیە کە من دژی ئەو شۆڕش بکەم و خۆم بپارێزم. تۆ بەزوترین کات ئەمە دەبینیت.

یەزید لەمانگی رەبیع الثانی لەخوراسان هاتەدەر و حەجاج موفەزەلی برای بۆ ماوەی نۆ مانگ لە پێگەکەیدا هێشتەوە و دواتر ئەوی لەسەر کار لابرد.

دەستەیەك دەڵێن: هۆکاری لەسەر کار لابردنی ئەوە بو کە کاتێك حەجاج لە عەبدولرەحمان کوڕی ئەشعەس ئاسودەبو، جگە لەیەزید و بنەماڵەکەی هیچ هۆکارێکی بۆ نیگەرانی نەدەبینی چونکە ئەو هەمو عێراقیەکانی (جگە لەبنەماڵەی موهەلیب و هاورێکانیان لەخوراسان) سەرکوت و دەستەمۆ کردبو. لەیەزید و کەسانی بۆ عێراق دەترسا و بەردەوام پەیامی بۆ دەنارد تا یەزید بڕواتە لای و ئەو کاروباری شەڕ و دوژمنی دەگردە بیانو. حەجاج نامەی بۆ عەبدولمەلیك نوسی و پێشنیاری پێکرد یەزید لەسەر کار لاببات چونکە بنەماڵەکەی ئەو شوێنکەوتەی کوڕی زوبەیرن. عەبدولمەلیك وەڵامی دایەوە (ئاماژەمان پێدا). حوزەین بەیەزیدی وت:

امرتك امرا حازما فعصيتنى فاصبحت مسلوب الامارة نادما

فما انا بالباكى عليك صبابة و ما انا بالداعى لترجع سالما

یانی: بۆ کارێکی دورئەندێشانە ئامۆژگاریم کردیت کە نافەرمانی منت کرد و گەشتیتە شوێنێك کە فەرمانڕەواییان لێ وەرگرتیتەوە و تۆیان پەشیمان پشت گوێ خست. نە هاورێیانە بۆ تۆ دەگریم و نە لەخوا دەپارێمەوە تەندروست بگەرێیتەوە.

دەڵێت: کاتێك قوتەیبە گەیشتە خوراسان، بەحوزەینی وت: چیت بەیەزید وت؟ وتی: پێم وت:

امرتك امرا حازما فعصيتنى فنفسك اول اللوم ان كنت لائما

فان يبلغ الحجاج ان قد عصيه فانك تلقى امره متفاقما

یانی: بۆ کارێکی دورئەندێشانە ئامۆژگاریم کردیت و نافەرمانی منت کرد. ئێستا ئەگەر سەرکۆنە دەکەیت، خۆت سەرکۆنە بکە. ئەگەر حەجاج هەواڵی پێ بگات کە تۆ نافەرمانیت کردوە، روبەروی کارێکی دژوار دەبیتەوە.

قوتەیبە وتی: چ ئامۆژگاریەکەت کرد وا نافەرمانی تۆی کرد؟ ئامۆژگاریم کرد کە

هەرچەندە زێر و زیوی دەست کەوتوە، هەڵیگرێت و بڕواتە لای سەرووەرمان. دەستەیەك دەڵێن: قوتەیبە ئەوی بە پەرێشان بینی.

دەڵێن: حەجاج نامەی بۆ یەزید نوسی: بۆ شەڕی خارەزم بەرێکەوە. یەزید لەوەڵامدا نوسی: سامانەکەی کەمە و زیانەکەی زۆر. حەجاج نوسی: کەسێك وەك جێگری خۆت دەستنیشان بکە و وەرە بۆ لای من. نوسی: دەمەوێت بۆ شەڕی خارەزم بڕۆم. حەجاج نوسی: بۆ شەڕ لەخارەزم مەڕۆ چونکە بەو شێوەیە کە خۆت ئاماژەت پێدا. یەزید فەرمانی نەبرد وبۆ شەڕی خارەزم ڕۆشت و لەگەڵ خەڵکەکەی پەیمانی ئاشتی بەست و ئەسیری زۆری گرت و لەزستان مەبەستی گەڕانەوەی کرد. خەڵك بەسەرمایەکی سەخت گرفتار بون بەشێوەیەك جل و بەرگی ئەسیرەکانیان دادەکەند و لەبەریان دەکرد و ئەسیرەکان لەتاو سەرمان گیانیان سپارد. حەجاج بۆی نوسی: بگەرە لای من. ئەو دەڕۆشتە هەر شارێك، خەڵك بەگوڵ پێشوازیان لێدەکرد.

کوژرانی موسا کوڕی عەبدالله کوڕی خازم

لەم ساڵەدا موسا کوڕی عەبدالله کوڕی خازم لەتەرموز کوژرا.

هۆکاری ڕۆشتنی بۆ تەرموز ئەوە بو کە باوکی چەندین کەسی لەبەنی تەمیم کوشت (پێشتر ئاماژەمان پێدا) لەبەر ئەمە زۆرینەی هاورێکانی لەدەوری ئەو بلاوەیان کرد. لەبەر ئەمە هاتەدەر و مەبەستی نەیشابوری کرد بەلام ترسا کە بەنی تەمیم هێرش بکەنە سەر سامانەکانی لەمەرو و تالانی بکەن. بەموسای کوڕی وت: سامانەکانی من هەڵگرە و لەروباری بەلخ تێپەڕە و پەنا بۆ یەکێك لەپاشاکان ببە یا روبکەرە قەلایەك و لەوێ بمێنەرەوە. موسا لەگەڵ سەد و بیست سوار لەخەڵکانی مەرو هاتەدەر و کەسانێتر تا چوارسەد کەس پەیوەستی بون و خەڵکانێك لەبەنی سولەیم لەدەوری کۆبونەوە. ئەو ڕۆشتە زەم و شەڕی لەگەڵ خەڵکەکەی کرد و سامانێکی زۆری دەست کەوت و لەروبار تێپەڕی و بەرەو بوخارا بەرێکەوت و داوای لەفەمانرەوای ئەو سەرزەمینە کرد پەنای بدات. فەرمانداری بوخارا رازی نەبو. لەو ترسا و وتی: پیاوێکی خوێنڕێژە و هاوەڵانی هاشێوەی خۆی. من لەوان دڵنیا نیم. شتێکی پێدا و رەوانەی کرد. دەڕۆشتە لای هەر پاشایەك، مانەوەی ئەوی پەسەند نەدەکرد. سەرئەنجام ڕۆشتە سەمەرقەند و لەوێ مایەوە. پاشاکەی تەرخون رێزی لێگرت و فەرمانی مانەوەی پێدا. موسا تا ئەو کاتەی

خوا ویستی، لەو سەرزەمینە مایەوە.

خەڵکانی سەغد سفرەیەکیان هەیە کە گۆشت و نان و قاپێك سەرکە و شەرابی لەسەر دادەنێن.ساڵانە بۆ پاڵەوانەکانی سەغدی رادەخەن بەشێوەیەك کەسیتر لەدەوری ئەو سفرەیە کۆنابێتەوە. ئەگەر کەسێك لەو سفرەیە بخوات، دەبێت روبەروی پاڵەوان ببێتەوە و هەرکەس رکەبەرەکەی خۆی بکوژێت، سفرەکە تایبەت دەبێت بەو. یەکێك لەهاوەڵانی موسا پرسی: ئەم سفرەیە چیە؟ ئەویان ئاگادار کردەوە و ئەو تورە هات و وتی: ئەی پیاوی عەرەب، دەبێت شەڕ لەگەڵ من دەست پێبکەیت. موسا شەڕی لەگەڵ کرد و ئەوی کوشت. پاشای سەغد وتی: فەرمانی مانەوەم پێدان و رێزم لێگرتن و ئێوە پاڵەوانەکەی منتان کوشت. ئەگەر ئەمانم پێ نەبەخشیبون، کوشتارم دەکردن. لەسەرزەمینەکەی من کۆچ بکەن. ئەوان کۆچیان کرد.

موسا رۆشتە کێش کە فەرمانڕەواکەی نەیتوانی روبەروی ببێتەوە و لەبەر ئەمە داوای هاوکاری لەتەرخون کرد. موسا هاورێ لەگەڵ حەوتسەد سوار شەڕی دەستپێکرد. شەڕیان کرد تا شەو داهات. لەیەك جیابونەوە و زۆربەی هاوەڵانی موسا بریندار ببون. ئەو بەزورعە کوڕی عەلقەمەی وت: لای تەرخون چارەیەك بۆ ئێمە بدۆزەرەوە. زورعە رۆشتە لای و وتی: ئەی پاشا، تۆ چ نیازێکت بەکوشتنی موسا و هاورێکانی هەیە؟ تۆ دەستت بەو ناگات مەگەر ئەوەی بەئەندازەی سوپاکەی ئەو لەهاوەڵانی خۆت بکوژرێت و ئەگەر موسا و هەمو شەرکەرەکانی بکوژیت، هیچ سودێکت پێنابرێت چونکە ئەو لەناو عەرەبەکان پێگەیەکی بەرزی هەیە و هەرکەس بێتە خوراسان داوای خوێنی ئەو لەتۆ دەکات. پاشا وتی: ناتوانم کێش تەسلیمی ئەو بکەم. وتی: دەستی لێهەڵبگرە تا کۆچ بکات. ئەو دەستی لەموسا هەڵگرت.

موسا بەرێکەوت و رۆشتە تێرمێز. قەڵایەکی لەکەنار روبارەکە بینی. لەدەرەوەی قەڵاکە دابەزی و داوای لەپاشای تێرمێز کرد رێگەی چونە ناو قەڵاکەی پێبدات. تێرمێز پاشا رازی نەبو. موسا چەندین دیاری بۆ برد و بەچاکە هەڵس و کەوتی لەگەڵ کرد تا ئەوەی هاورێیەتیەکی گەرم لەناو ئەواندا دروست بو بەشێوەیەك پێکەوە دەرۆشتن بۆ راو. تێرمێز پاشا خواردنێکی ئامادە کرد و بانگێشتی موسای کرد تا نانی لەگەڵ بخوات. موسا هاورێ لەگەڵ سەد کەس لەهاوەڵانی خۆی دەرۆشتەدەر. ئەم جارەیش سەد کەس

لەهاوەڵانی خۆی هەڵبژارد و ئەوان پێکەوە ڕۆشتن و نانیان خوارد. کاتێك لەنان خواردن تەواو بون، وتی: لەپانتایی فەرمانڕەوایی من بڕۆ. موسا وتی: ناڕۆم تا ئەم قەڵایە ببێتە ماڵی من یا گۆڕی من. لەگەڵ ئەوان شەڕی کرد و دەستەیەك لەوانی کوشتار کرد و کەسانیتر هەڵاتن. موسا دەستی بەسەر ئەو قەڵایەدا گرت و تێرمێز پاشای دەرپەڕاند بەڵام زیانی لەخۆی و هاورێکانی نەدا. ئەوان ڕۆشتنە لای تورکەکان و داوای هاوکاریان لەوان کرد کەرازی نەبون و وتیان: شەڕ لەگەڵ ئەوان ناکەین. موسا لەتێرمێز مایەوە و دەستەیەك لەهاوەڵانی باوکی لەدەوری کۆبونەوە و بەمشێوەیە بەهێز بو. بەردەوام هێرشی دەکردە سەردەوروبەری خۆی.

دواتر بوکەیر کوڕی وەساج وەك فەرمانڕەوای خوراسان دەست نیشان کرا بەڵام کاری بەموسا نەبو. ئومەییە هات و خۆی مەبەستی ناسازگاری لەگەڵ بوکەیری کرد و دواتر گەڕایەوە بەهەمان شێوە کەئاماژەی پێدرا. دوای ناشتی بوکەیر، ئومەییە پیاوێکی لەخوزاعە لەگەڵ دەستەیەکی فراوان لەشەڕکەران بۆ شەڕی موسا ڕەوانە کرد. خەڵکانی تێرمێز ڕۆشتنە لای تورکەکان و داوای هاوکاریان کرد وئاگاداریان کردنەوە کە دەستەیەك لەعەرەبەکان هێرشیان کردۆتە سەر سەرزەمینەکەیان و گەمارۆیان خستۆتە سەر. تورکەکان لەگەڵ دەستەیەکی فراوان ڕۆشتنە لای پیاوی خوزاعی. تورکەکان و هاوەڵانی پیاوی خوزاعی، لەهەمو لایەکەوە گەمارۆیان خستە سەر موسا. ئەو لەسەرەتایی ڕۆژ لە گەڵ سوپاکەی خوزاعی شەڕی دەکرد ولەکۆتایی ڕۆژ لەگەڵ تورکەکان. بۆ ماوەی سێ مانگ لەگەڵ ئەوان شەڕی کرد. دواتر بڕیاریدا بەشێوەیەکی لەناکاو هێرش بکاتە سەر سوپاکەی پیاوی خوزاعی. عەمرۆ کوڕی خالید کوڕی حوصەینی کەلابی پێی وت: باشترە بەشێوەیەکی لەناکاو هێرش بکەیتە سەر عەجەمەکان چونکە عەرەبەکان وشیارترن و بۆ شەڕی شەوانە بوێرتر. کاتێك تورکەکانمان لەناوبرد، هێرش دەکەینە سەر عەرەبەکان.

ئەو لەشوێنەکەی خۆی مایەوە تا چەند کاتژمێرێك لەشەو تێپەڕی. موسا هاورێ لەگەڵ چوارسەد پیاوی شەڕکەر هاتەدەر و بە عەمرۆ کوڕی خالیدی وت: لەگەڵ ئێمە بەرێکەوە و لەگەڵ هاورێکانت لەنزیك ئێمە بمێنەرەوە. کاتێك بانگی تەکبیری ئێمەتان بیست، ئێوەیش تەکبیر بڵێن. بەرێکەوت تا گەشتە سەر سوپای تورکەکان. بۆ لای

سوپاکەی خۆی گەڕایەوە وئەوانی بۆ چەندین دەستەی شەڕکەر دابەش کرد و هێرشی کردە سەر تورکەکان. کاتێك پاسەوانەکان ئەوانیان بینی، پرسیان کێن؟ وتیان: ڕێبوارین. کاتێك لەپاسەوانەکان تێپەڕیان کرد، تەکبیریان وت و هێرشیان کردە سەرتورکەکان. تورکەکان نەکەوتبونە خۆ کەبینیان شمشێر کەوتۆتە نێوانیان. کوتنە گیانی یەکی و کوشتاری یەکیان دەست پێکرد و سەرئەنجام هەلاتن. لەموسوڵمانان شانزە کەس کوژران و ئەوان دەستیان بەسەر لەشکرگەی تورکەکاندا گرت و کەل و پەل و سامانێکی زۆریان دەست کەوت. خوزاعی و سوپاکەی شەویان کردە ڕۆژ و بەبینی ئەم کارە دڵگران بون و ترسان ئەو بەلایش بەسەر خۆیاندا بێت. عەمرۆ کوڕی خالید بەموسای وت: تۆ تەنیا بەفرت و فێڵ دەتوانی لەم شەڕەدا سەرکەوتن بەدەست بێنیت چونکە هاوڕێیانی ئەو زۆر و سوپاکەی فراوانن. ڕێگە بدە بڕۆمە لای ئەو ئەگەری هەیە بتوانم فریوی بدەم. ئێستا لێم بدە و لەئازاردانی من دڵگران مەبە. موسا وتی: بەدوای لێداندا دەگەڕێیت و پێشوازی لەمەرگ دەکەیت؟ وتی: مەرگ و کوژران، ڕۆژانە روبەروی دەبمەوە و بەلام لێدان، زۆر ئاسانە لەبەرابەر ئەوەی بۆی دەگەرێم. موسا پەنجا قامچی لێدا. عەمرۆ کوڕی خالید لەلەشکرەکەی موسا هاتەدەر و بەرەو لای سوپاکەی پیاوی خوزاعی بەرێکەوت و داوای ئەمانی کرد و وتی: پیاوێکم لەخەڵکانی یەمەن کە لەگەڵ عەبدالله کوڕی خازم ڕۆژگارم بەسەر دەبرد. کاتێك کوژرا، هاتمە لای کوڕەکەی و بومە هاوڕێی ئەو. ئەو گومانی لەمن کرد و وتی: تۆ سیخوڕی بۆ دوژمنەکەی ئێمە دەکەیت. من لەمەرگ ترسام و هەلاتم. پیاوی خوزاعی ئەمانی پێبەخشی و عەمرۆ کوڕی خالید لای ئەو مایەوە. ڕۆژێك ڕۆشتە لای ئەو و ئەوی بەتەنیا بینی بێ ئەوەی کەل و پەلی شەڕی پێبێت. بەشێوەیەکی چاکەخوازانە پێی وت: خوا سەروەرمان بپارێزێت، لەکاتێکی لەم شێوەدا نابێت کەل و پەلی شەڕ هاوڕێت نەبێت. وتی: کەرەستەی شەڕم هەیە. سوچی ڕاخەرەکەی خۆی بەرز کردەوە و شمشێرێکی بینی کە لەکالان دەرکێشراوە. عەمرۆ شمشێرەکەی هەلگرت و بەشێوەیەك لەپیاوی خوزاعیدا کەکوشتی و هاتەدەر و سوار ئەسپەکەی خۆی بۆ لای موسا گەڕایەوە. سوپاکە بلاوەیان لێکرد و دەستەیەکیان داوای ئەمانیان کرد وپەیوەستی موسا بون کەئەمانی پێ بەخشین. نومەییە کەسی بۆ شەڕی ئەو رەوانە نەکرد.

ئومەییە لەسەر کار لابرا و موهەلیب بوبە فەرمانداری خوراسان و خۆی گرفتاری موسا نەکرد و بەمناڵەکانی خۆی وت: ئاگادار بن هیچ کات دژی موسا نەوەستنەوە چونکە تا ئەم پیاوە بیرمەندە لەپێگەکەی خۆیدا بێت، ئێوە فەرمانڕەوای خوراسانن. ئەگەر کوژرا، پێش هەر کەسێك، فەرماندارێك لەقەیس دێتە خوراسان و مافەکانی ئێوە پێشێل دەکات. ئەویش خۆی گرفتاری موسا نەکرد.

موهەلیب، حورەیس کوڕی قوتبەی خوزاعی ئەشکەنجە کردبو. ئەو و براکەی سابت ڕۆشتنە لای موسا. کاتێك یەزید کوڕی موهەلیب هاتە سەرکار، سامانی ئەم دوانەی تاڵان کرد و ژنەکانی ئەوانی فڕاند و براکەیان (لەدایکەوە) یانی حارس کوڕی مونزەری کوشت. سابت ڕۆشتە لای تەرخون و سکاڵای لەیەزید کرد. سابت لای تورکەکان خۆشەویست و ناو و ناوبانگی لەناو ئەواندا هەبو. تەرخون کینەی ئەوی لەدڵ گرت و نەیزەك و سەبل و خەڵکانی بوخارا و سەغدی لەبەرابەر یەزید ئامادە کرد و هێرشیان کردە سەر موسا. هەڵاتوانی سوپاکەی عەبدولرەحمان کوڕی عەباس لەهەرات و سوپاکەی کوڕی ئەشعەس لەعێراق لەدەوری موسا کۆبونەوە کە ژمارەیان دەگەشتە هەشت هەزار پیاوی شەڕکەر. سابت و حورەیس پێیان وت: بەرێکەوە تا لەروبار تێپەڕی و یەزید لەخوراسان دەرپەڕێنیت و ئێمە تۆ بکەینە فەرمانڕەوای خۆمان. ویستی ئەو کارە بکات بەڵام هاوەڵانی پێیان وت: ئەگەر یەزید لەخوراسان دەرپەڕێنیت، سابت و براکەی دەست بەسەر ئەو سەرزەمینەدا دەگرن. ئەو بەرێنەکەوت و بە سابت و حورەیسی وت: ئەگەر یەزید دەرپەڕێنین، فەرماندارێکی دیکە لەلایەن عەبدولەلیکەوە دێت. ئێمە کارگوزارانی یەزید لە (ماوەرا ئەلنەهر) دەردەپەڕێنین تا ئەم سەرزەمینە بکەوێتە سنوری فەرمانڕەوایەتی ئێمە. ئەوان کارگوزارەکانی یەزیدیان دەرکرد و دەستیان بەکۆکردنەوەی باج و سامانەکان و پێگە و هێزیان زیادی کرد بەشێوەیەك تەرخون و هاورێکانی گەڕانەوە و سابت و حورەیس کاروبارەکانیان هەڵدەسوڕاند و موسا تەنیا ناوی وەك فەرماندار مایەوە.

بەموسایان وت: تۆ هیچ کارێکت بەدەستەوە نیە و سابت و حورەیس هەرچیان بوێت، ئەنجامی دەدەن، ئەم دوانە بکوژە و خۆت هەڵسوڕانی کاروبارەکان بگرە دەست. موسا رازی نەبو بەڵام ئەوان ئەوەندە پێداگریان کرد تا دڵی موسایان لەو دوانە پیس کرد

و مەبەستی کوشتنی ئەوانی کرد.

سەرقاڵی ئەم کارە بون کە هەپتالیەکان و توبەیتیان و تورکەکان بەسوپایەکی حەفتا هەزار کەسی هێرشیان کردنە سەر. ژمارەیان بەرادەیەك زۆر بو کە ئەو کەسانەی خودەیان لەسەردا نەبو یا خودەکانیان تەخت بو، هەژماریان نەدەکردن و تەنیا ئەوانەی خودەی ئاسنینیان لەسەردابو، هەژمار کران. موسا کوڕی عەبدالله کوڕی خازم روبەرویان بویەوە و بەهاوکاری سوپاکەی شەڕی لەگەڵ ئەوان کرد. پاشای تورکەکان لەگەڵ دەهەزار پیاوی شەڕکەر لەسەر تەپۆڵکەیەك وەستا و بەتەواوەتی خۆی بۆ شەڕ ئامادە کرد و شەڕ بەشێوەیەکی مەترسیدار بەردەوام بو. موسا وتی: ئەگەر ئەمانە کوشتار بکەن، ئەوانەی دیکە گرنگ نین. حورەیس کوڕی قوتبە هێرشی کردە سەر ئەوان و پێداگری کرد تا ئەوەی لەسەر تەپۆڵکەکە پاشەکشێی پێ کردن. زوبینێك بەرناوچاوانی حورەیس کەوت و هەردو سوپاکە لەیەك جیابونەوە. موسا بەشێوەیەکی لەناکاو هێرشی کردە سەرئەوان و براکەی خازم کوڕی عەبدالله کوڕی خازم هێرشی برد تا گەیشتە خێوەتی پاشاکەی ئەوان. ئەو بەدەسکی شمشێر لەپیاوێکی ئەوانیدا و ڕمێکی لەئەسپەکەی چەقاند. ئەسپەکەی ڕەمی کرد و پیاوەکەی خستە ناو روباری بەڵخەوە و پیاوەکە لەئاوەکەدا خنکا. لەتورکەکان ژمارەیەکی زۆر کوژران و ئەوانەی رزگاریان بو، مەینەتی و ڕەنجی زۆریان پێبڕا. حورەیس دوای دو رۆژ مرد.

موسا گەڕایەوە و سەرە بڕاوەکانی لەگەڵ خۆی هێنا و دو کۆشکی پێ دروست کرد. هاوەڵانی موسا وتیان: حورەیس کوژرا، سابتیش لەناو ببە. رازی نەبو. دەستەیەك لەوان ئەوەندە خراپەی سابتیان وت کە بەگوێی سابت گەیشت و ئەو محەممەد کوڕی عەبداللەی خوزاعی (مامی نەصر کوڕی عەبدولحەمید کارگوزاری ئەبو موسلیم لەشاری رەی) بۆ لەناو بردنی موسا بەشێوەیەکی نهێنی هەڵخراند. پێی وت: ئاگادار بە بەزمانی عەرەبی قسە نەکەیت وئەگەر لەتۆ بپرسن بڵێ لەئەسیرەکانم. ئەو کارەی کرد و پەیوەستی موسا بو و نۆکەری ئەوی دەکرد بەڵام لەگەڵ ئەوەیشدا سیخوری بۆ سابت و لەکاروبارەکان ئاگاداری دەکردەوە. شەوێك موسا بەوانی وت: لەوەی دەبێتە هۆی لەناوچونی خۆتان، زۆربڵەیی مەکەن، من نامەوێت بەشێوەیەکی ناجوامێرانە لەگەڵ ئەو هەڵس و کەوت بکەم. بەگومانی ئێوە دەبێت چۆن لەناوی ببەم؟ براکەی نوح پێی وت:

کاتێك بەیانی دێتە لای تۆ، دەیبەینە یەکێك لەماڵەکان و پێش ئەوەی بەتۆ بگات، سەری دەبڕین. وتی: سوێند بەخوا ئەم کارە دەبێتە هۆی لەناوچونی ئێوە، بەڵام خۆتان باشتر دەزانن.

ئەوپیاوە ڕۆشتە لای سابت و لەکاروبارەکان ئاگاداری کردەوە. سابت شەوانە لەگەڵ بیست سوار بەرێکەوت و لەوێ دورکەوتەوە. بۆ بەیانی، نە سابتیان بینی، نە ئەو پیاوە. زانیان کە ئەو سیخوڕی بۆ سابت دەکرد.

سابت گەیشتە حوشرا و دەستەیەکی فراوان لەعەرەب و عەجەم لەدەوری کۆبونەوە. موسا هێرشی کردەسەر و شەڕی لەگەڵدا کرد و سابت لەقەڵای ئەو شارەدا سەنگەری گرت. تەرخون هاوکاری کرد و موسا بۆ تێرمێز گەڕایەوە و سابت و تەرخون و خەڵکی کێش و نەسەف و بوخارا لەگەڵ ئەم دوانەدا بون. ژمارەیان بەهەشتا هەزار پیاوی شەڕکەر خەملاند. گەمارۆیان خستە سەر موسا تا ئەوەی خۆی و هاوەڵانی بێزار بون. کاتێك بارودۆخیان دژوار بو، یەزید کوڕی هوزەیل وتی: سوێند بەخوا پیاوانە لەگەڵ سابت شەڕ دەکەم یا لەم ڕێگادا دەمرم. ئەو بەرەو لای سوپاکەی سابت بەرێکەوت و داوای ئەمانی کرد. زوهەیر پێی وت: من ئەم پیاوە باشتر لەتۆ دەناسم، تەنیا بە چەنەبازی هاتۆتە لای تۆ، ئاگات لەخۆت بێت. سابت دوکوڕەکەی یەزید کوڕی هوزەیلی (بەناوەکانی زەحاك و قەدامە) وەك بارمتە گرت و تەسلیمی زوهەیری کرد.

یەزید مایەوە و بڕیاریدا لەساتێکی لەناکاو یەزید ببینێت وهێرش بکاتە سەری و خوێنی بڕێژێت بەڵام نەیتوانی کارێك بکات تا ئەوەی یەکێك لەکوڕەکانی زیادی قەصیری خوزاعی مرد و سابت ڕۆشتە لای تا دڵنەوایی بکاتەوە، خۆر ئاوا ببو و ئەو کەرەستەی شەڕی هەڵنەگرتبو. یەزید لەسابت نزیك کەوتەوە و شمشێری لەناوچاوی دا کە تا مێشکی ڕۆشتە خوار. دواتر هەڵات و ڕزگاری بو. تەرخون دوکوڕەکەی یەزید (زەحاك و قەدامەی) گرت و کوشتی. سابت تا حەوت ڕۆژ زیندبو و دواتر مرد و دوای ئەو تەرخون کاروباری عەجەمەکانی هەڵدەسوڕاند. زوهەیر بەشێوەیەکی سست و لاواز کاروباری تایبەت بەهاوەڵانی سابتی هەڵدەسوڕاند بەشێوەیەك کە لەپچڕان و بڵاوبونەوە نزیك کەوتنەوە و موسا مەبەستی ئەوەی کرد شەوانە و بەشێوەیەکی لەناکاو هێرش بکاتە سەر ئەوان تا ئەوەی تەرخونیان لەمەبەستەکەی موسا ئاگادار کردەوە، تەرخون

پێکەنی و وتی: موسا ناتەوانتر لەوەیە بڕواتە گەرماو و خۆی بشوات، چۆن دەتوانێت شەوانە بەشێوەیەکی لەناکاو هێرش بکاتە سەر من؟ ئەمشەو کەس نەخەوێت.

موسا هاورێ لەگەڵ هەشسەد پیاوی شەڕکەر هاتەدەر و هاوەڵانی خۆی بۆ چەندین دەستەی شەڕکەر دابەش کرد و بەشێوەیەکی لەناکاو هێرشی کردە سەر ئەوان. لای سوار و پیادە و چوارپێ تێندەپەڕین مەگەر ئەوەی بەڕم و شمشێر لێیان دەدا. ئەیزەك کەرەستەی شەڕی پۆشی و خۆڕاگرانە وەستا و تەرخون پەیامی بۆ موسا رەوانە کرد خۆت و سوپاکەت دەست لەشەڕ هەڵبگرن چونکە ئێمە بەیانی لێرە دەڕۆین. موسا گەڕایەوە و تەرخون و عەجەمەکان هەمویان گەڕانەوە.

دوای ئەوە خوراسانیەکان دەیانوت: پیاوێکی وەك موسامان نەبینیوە و نەمانبیستوە، دو ساڵ شان بەشانی باوکی شەڕی کرد و دواتر بەناو شارەکانی خوراساندا گەڕا و هێرشی کردە سەر پاشایەك و دەستی بەسەر تەخت وتاجەکەی ئەودا گرت و دەربەردەری کرد. سوپای تورك و عەرەب هێرشیان کردە سەر بەڵام خۆی نەدۆڕاند چونکە لەسەرەتایی رۆژ لەگەڵ عەرەبەکان شەڕی دەکرد و لەکۆتایی رۆژ لەگەڵ تورکەکان.

موسا بۆ ماوەی پانزە ساڵ لەو قەڵایەدا مایەوە و ماوەرا ئەلنەهر کەوتە ژێر فەرمانی ئەو و کەس نەیتوانی بەرابەری یا روبەروی ببێتەوە.

کاتێك یەزید کوڕی موهەلیب لەسەر کار لابرا و براکەی موفەزەل کوڕی موهەلیب هاتە سەر کار، ویستی پێگەی لای حەجاج بەرز ببێتەوە و ئەم پێگەیە لەرێگەی شەڕ کردن لەگەڵ موسا کوڕی عەبداللە کوڕی خازم بەدەست بێنێت. عوسمان کوڕی مەسعودی بەسوپایەك بۆ شەڕی ئەو رەوانە کرد و بۆ مودەرێك کوڕی موهەلیب (کە لەبەلخ بو) نامەی نوسی و فەرمانی پێدا بۆ شەڕی موسا بەرێکەوێت. ئەو هاورێ لەگەڵ پانزە هەزار پیاوی شەڕکەر لەروبار تێپەڕی و نامەی بۆ تەرخون و سەبل نوسی کە پەیوەستی بون. گەمارۆیان خستە سەر موسا و خۆی و هاوەڵانیان بێزار کرد.

موسا بۆ ماوەی دو مانگ لەتەنگانەدا مایەوە. عوسمان بەدەوری خۆی سەنگەری هەڵکەند و ئامادە بو چونکە دەترسا موسا بەشێویەکی لەناکاو هێرش بکاتە سەری. موسا بەهاوەڵانی خۆی وت: با شەڕ لەدەرەوە دەست پێبکەین، خۆڕاگری تاکەی! شەڕ لەگەڵ

ئەوان دەست پێبکەن یا سەردەکەون یا دەمرن. سەرەتا هێرش بکەنە سەر تورکەکان. ئەوان ڕۆشتنەدەر و موسا نەزر کوڕی سلێمان کوڕی عەبداللە کوڕی خازمی وەك جێگری خۆی لەشارەکە دەستنیشان کرد و پێی وت: ئەگەر کوژرام، شارەکە تەسلیمی عوسمان کوڕی مەسعود مەکە بەڵکو بەمودەرێك کوڕی موهەلیبی بسپێرە. ئەو هاتەدەر ویەك لەسەر سێی سوپاکەی بەرامبەر بەسوپاکەی عوسمان جێگیر کرد و پێی وتن: شەڕ لەگەڵ ئەو مەکەن مەگەر ئەوەی هێرش بکاتە سەرتان. مەبەستی تەرخون و سوپاکەی کرد و هێرشی برد. تەرخون شکستی خوارد و سوپاکەی موسا لەشکرگەکەی ئەویان گرت. تورکان و خەڵکانی سەغد هێرشیبان برد و لەنێوان موسا و قەلاَکە جیاییان دروست کرد. موسا لەشەڕ کردن بەردەوام بو. ئەسپەکەی ئەویان کوشت و موسا کەوتە سەر زەوی. بەیەکێك لەکۆیلەکانی خۆی وت: من سوار ئەسپەکەی خۆت بکە. وتی: مەرگ ترسێنەرە، بەلاَم لەپشت سەری من سواربە چونکە ئەگەر رزگارمان بێت، هەمومان رزگارمان بوە ونەگەر لەناو بچین، هەمومان لەناو دەچین. موسا لەپشت سەری ئەو سوار بو. کاتێك پەڕیە سەر ئەسپەکە، عوسمان سەیری کرد و وتی: سوێند بەپەروەردگاری کەعبە ئەوە موسایە! هێرشی کردە سەر موسا. ئەسپەکەی ئەویان کوشت و موسا لەگەڵ کۆیلەکەی کەوت. ئەویان کوشت و جارچیەکەی عوسمان جاڕیدا: هەرکەسێکتان گرت، ئەسیری بکەن بەلاَم مەیکوژن.

لەو ڕۆژەدا ژمارەیەکی فراوان لەئەسیرەکان بەتایبەت لەعەرەبەکان کوژران. ئەو عەرەبەکانی دەکوشت و لەکۆیلەکانی ئەوانی دەدا و دواتر ئازادی دەکردن. پیاوێکی دڵڕەق وبێ بەزەیی بو.

ئەو کەسەی موسای کوشت، واسێڵ کوڕی تەیلەسەی عەنبەری بو.

شارەکە لەدەستی نەزر کوڕی سلێمان مایەوە و تەسلیمی عوسمانی نەکرد بەڵکو بەدەستی مودەرێك کوڕی موهەلیبی سپارد کەئەویش ئەمانی پێبەخشی. مودەرێك شارەکەی تەسلیمی عوسمان کرد. موفەزەل نامەی بۆ حەجاج نوسی کە موسای کوشتوە. حەجاج وتی: هاوار لەم پیاوە! فەرمانی پێدەدەم ئەبو سەبرە بکوژێت و ئەو دەنوسێت کە بەرێگای خۆیدا ڕۆشتوە، دەنوسێت موسا کوڕی عەبداللە کوڕی خازمی کوشتوە. کوژرانی موسا ئەوی شادمان نەکرد چونکە ئەو لەخەڵکانی قەیس بو.

موسا لەساڵی ٨٥/ ٧٠٤ زایینی کوژرا. پیاوێك لەسوپاییەکان شمشێری لەقاچی موسادا. کاتێك قوتەیبە هاتەسەر کار، بەو پیاوەی وت: بۆ کاتێك جوامێری عەرەب کوژرا، شمشێرت لە قاچیدا؟ وتی: چونکە براکەمی کوشتبو. قوتەیبە فەرمانی کوشتنی ئەوی دەرکرد.

مەرگی عەبدولعەزیز کوڕی مەروان

وەرگرتنی بەیعەت بۆ وەلید کوڕی عەبدولمەلیك

عەبدولمەلیك کوڕی مەروان دەیویست جێگری و خەلافەت دوای خۆی بەبراکەی یانی عەبدولعەزیز نەسپێرێت و بۆ کوڕەکەی وەلید کوڕی عەبدولمەلیك بەیعەت وەربگرێت. قەبیصە کوڕی زەوایب ڕێگەی ئەم کارەی لێگرت و وتی: ئەم کارە مەکە چونکە بەمشێوەیە ناوی خۆت بەشێوەیەکی خراپ دەزڕێنیت، ئەگەری هەیە ئەو بمرێت و ئەم کارە بۆ تۆ ئاسان ببێت. عەبدولمەلیك دەستی لەمەبەستەکەی هەڵگرت بەڵام بەردەوام ئارەزوی دەکرد ئەو لەسەر کار لاببات و کوڕەکەی بکاتە جێگری خۆی. ڕۆژێك ڕوەح کوڕی زێنابع ڕۆشتە لای و وتی: ئەی سەروەری باوەڕداران، ئەگەر ئەو لەسەر کار لاببەیت، تەنیا دو بزن لەسەر ئەم کارە شاخ لەیەك گیر ناکەن و من خۆم یەکەم کەس دەبم بەیعەت لەگەڵ کوڕەکەت دەبەستم. وتی: با بزانین بەیانی بەخواستی خوا چی پێشدێت. ڕوەح لای عەبدولمەلیك خەوت. قەبیصە کوڕی زەوایب ڕۆشتە لای ئەو دوانە و بینی هەردوکیان خەوتون. عەبدولمەلیك دەرگاوانەکانی خۆی ڕاسپاردبوو هیچ کات ڕێگری لەقەبیسە نەکەن. ئەنگوستیلە و مۆر و نیشانی سکە لەدەستی ئەودابو و نامە و هەواڵەکان پێش عەبدولمەلیك بەو دەگەیشت. کاتێك ڕۆشتە لای، سڵاوی لێکرد و وتی: خوا پاداشتی عەبدولعەزیزی برات بداتەوە. وتی: ئایا مردوە؟ وتی: بەڵێ. وتی: هەموان لەلایەن خواوە هاتوین و بۆ لای ئەو دەگەڕێینەوە (بقرە/ ٢/ ١٥٦) دواتر ڕوی کردە ڕوەح و وتی: ئەوەی دەمانخواست، خوا بۆی ئامادە کردین و ئەمە بەریسوایی تۆ بو ئەی قەبیسە! قەبیسە وتی: ئەی سەروەری باوەڕداران، بۆچونی ڕاستە، چاوەڕوان بون و تێڕامانە لەکارەکان. عەبدولمەلیك وەڵامی دایەوە: هەندێ کات پەلە کردن دەبێتە هۆکارێك بۆ چاکیەکان، کاری عەمرۆ کوڕی سەعیدیت نەبینی، ئایا پەلە کردن لەو کارە باشتر نەبو لەچاوەڕوانی کردن؟

مردنی عەبدولعەزیز لەجەمادی الاوەل/ مەی ٧٠٤ زایینی لەمیسر بو. عەبدولەلیك پانتایی فەرمانڕەوایی ئەوی پەیوەستی سنوری فەرمانڕەوایەتی عەبداللەی کوڕی کرد و ئەوی وەك فەرمانڕەوایی میسر دەستنیشان کرد.

دەستەیەك دەڵێن: حەجاج نامەی بۆ عەبدولەلیك نوسی و وەرگرتنی بەیعەت بۆ وەلیدی بیرخستەوە و بۆ ئەم کارە دەستەیەکی وەك نوێنەری خۆی بۆ لای عەبدولەلیك رەوانە کرد. کاتێك عەبدولەلیك مەبەسەتی ئەوەی کرد عەبدولعەزیز لەسەر کار لاببات و بەیعەت بۆ وەلید وەربگرێت، نامەیەکی بۆ عەبدولعەزیز نوسی و وتی: باشترە رێگە بدەیت دوای من برازاکەت کاروبارەکان بگرێتەدەست. ئەو رازی نەبو. عەبدولەلیك دوبارە نامەی بۆ نوسی و وتی: خەلافەت بۆ تۆ بێت و دوای تۆ بۆ کوڕەکەم وەلید. عەبدولعەزیز بۆی نوسی: من لەکوڕەکەم ئەبوبەکر ئەوە دەبینم کە تۆ لەکوڕەکەت وەلید دەیبینی. عەبدولەلیك بۆی نوسی تا وەڵامدەرەوەی باج وسەرانەی میسر بێت. عەبدولعەزیز لەوەڵامدا نوسی: ئەی سەروەری باوەڕداران من و تۆ گەشتوینەتە ساڵێك کە هیچ یەك لەبنەماڵەی ئێمە پێی ناگات مەگەر ئەوەی مانەوەی کەم بێت. ئێمە نازانین کاممان سەرەتا دەمرێت. ئەگەر دەتوانی کارێك بکە تا رۆژگاری ماوە لەتەمەنی من بەفیرۆ نەدەیت. عەبدولەلیك دڵی بۆی سوتا و دەستی لێ هەڵگرت و بەکوڕەکانی خۆی وەلید و سلێمانی وت: ئەگەر خوا بیەوێت، خەلافەت بەئێوە ببەخشێت، کەس ناتوانێت رێگری لێ بکات. کاتێك عەبدولعەزیز بەداواکەی عەبدولەلیك رازی نەبو، عەبدولەلیك سەری بۆ ئاسمان بەرز کردەوە و وتی: ئەی خوایە، ئەو پەیوەندی لەگەڵ من پچڕاند، لەناوی ببە.

کاتێك عەبدولعەزیز مرد، خەڵکانی شام وتیان: کاروبارەکان بۆ جارێکی دیکە کەوتە دەست سەروەری باوەڕداران. کاتێك هەواڵی مەرگی ئەو بە عەبدولەلیك گەیشت، فەرمانی بەخەڵکدا تا لەگەڵ کوڕەکانی وەلید و سلێمان بەیعەت ببەستن. خەڵکان لەگەڵ ئەم دوانە بەیعەتیان بەست و عەبدولەلیك ئەم فەرمانەی بۆ شارەکان نوسی. فەرمانداری مەدینە هشام کوڕی ئیسماعیل بو. داوای لەخەڵکانی مەدینە کرد بەیعەت ببەستن کەهەمویان ئەو کارەیان کرد جگە لە سەعید کوڕی موسەییب کە خۆی بەدور گرت و وتی: تا عەبدولەلیك زیندوە، بەیعەت لەگەڵ کەس نابەستم. هشام لێیدا و ئەوی

بەشاردا گەڕاند تا ئەوەی گەشتە سەر تەپۆڵکەیەك کە لەوێ خەڵکانیان دەکوشت و لەداریان دەدان. دواتر ئەویان گەڕاندەوە و زیندانیان کرد. سەعید وتی: ئەگەر دەمزانی لەدارم نادەن، جل و بەرگم لەبەر نەدەکرد، بەڵام بەخۆمم وت، من لەدار دەدەن و دامدەپۆشن. ئەم هەواڵە بە عەبدولەلیك گەیشت، وتی: خوا هشام ناشیرین بکات، شیاو بو داوای بەیعەتی لێ بکات و ئەگەر رازی نەدەبوو، یا دەیکوشت یا ئازادی دەکرد. نامەی بۆ هشام نوسی وسەرکۆنەی کرد و وتی: سەعید مەبەستی نافەرمانی کردن و ناسازگاری کردن نیە.

سەعید لەگەڵ کوڕی زوبەیر بەیعەتی نەکردبو و وتبوی: بەیعەت ناکەم تا خەڵکان یەك کەس وەك خەلیفە هەڵبژێرن. جابر کوڕی ئەسوەد کارگوزاری کوڕی زوبەیر شەست قامچی لێدا. کوڕی زوبەیریان لەم کارە ئاگادار کردەوە کە نامەی بۆ جابر نوسی و سەرکۆنەی کرد و وتی: ئێمە کارمان بەسەعید چیە؟ دەست لەو هەڵبگرە.

دەستەیەك دەڵێن: بەیعەت وەرگرتن بۆ وەلید وسلێمان لەساڵی ٨٤/ ٧٠٣ زایینی بو بەڵام گێڕانەوەی یەکەم راسترە. ئەمە پێش گەڕانەوەی عەبدولعەزیز بو لەمیسر بۆ لای براکەی. کاتێك ماڵئاوایی لێکرد، عەبدولەلیك پێی وت: روخساری کراوەی خۆت نیشانی خەڵکان بدە و بەنەرمی هەڵس و کەوت بکە و میهرەبانی بکەرە پیشە کە لەمەبەست و ئارەزوەکانت نزیکت دەکاتەوە. بەجوانی بیر لەدەرگاوانەکەت بکەرەوە چونکە دەبێت یەکێك بێت لەکەسە نزیکەکانی تۆ چونکە ئەو زمان و روخساری تۆیە. کەس لەبەردەرگاکەت نەوەستێت مەگەر ئەوەی تۆ ئاگادار بکاتەوە کە ئایا بەبینینی رازی دەبیت یا نە. کاتێك دەرۆیتە ناو کۆڕەکان، وتار پێشکەش بکە تا عادەت بەتۆ بگرن و هاورێیەتی تۆ لەدڵی ئەواندا سەقامگیر و جێگیر ببێت. کاتێك روبەروی کارێکی دژوار دەبیتەوە، بەراوێژ کردن چارەسەری بکە چونکە ئەمە کلیلی چارەسەر کردنی کاروبارە دژوارەکانە. هیچ پیاوێك لەراوێژ کردن زیانی پێ ناگات. کاتێك رقی کەسێك لەدڵ دەگریت، سزاکەی دوابخە چونکە دوای چاوەڕێ کردن، بۆ ئەم کارە بەتواناتری تا گەڕاندنەوەی ئەو زەمانەی فەرمانەکەت دەرکردبو. ماڵئاوا.

بیرکردنەوەی چەند روداوێك

لەم ساڵەدا هشام کوڕی ئیسماعیلی مەخزومی لەگەڵ خەڵکان حەجی کرد. فەرمانداری رۆژهەلاّت و عێراق، حەجاج بو.

هەروەها لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی مەروان لەئەرمەنستان شەڕی کرد و هاوین و زستانی لەو سەرزەمینە بەسەر برد.

ئەم کەسانە لەم ساڵەدا مردن: عەمرۆ کوڕی حورەیسی مەحزومی، عەبدالله کوڕی حارس کوڕی جەزی زەبیدی کەدەستەیەك دەڵێن: لەساڵی ٨٧/ ٧٠٦ زایینی یا ٨٨/ ٧٠٧ زایینی مرد، عەبدالله کوڕی عامر کوڕی رەبیعە هاوپەیمانی بەنی عودەی کە لەساڵی مردنی پێغەمبەر(د.خ) چوارساڵ تەمەنی بو.

روداوەکانی ساڵی هەشتا و شەشی کۆچی(٧٠٥ زایینی)

مردنی عەبدولمەلیك

لەم ساڵەدا لەنیوەی شەوال/ ٩ ئۆکتۆبەری ٧٠٥ زایینی عەبدولمەلیك چاوی لەدنیا بەست. بەردەوام دەیوت: لەمانگی رەمەزان دەترسم چونکە لەم مانگەدا لەدایك بوم و لەم مانگەدا منیان لەشیر گرتەوە و لەم مانگەدا قورئانم کۆکردەوە و لەم مانگەدا بەیعەتیان لەگەڵ من بەست. لەبەر ئەمە لەنیوەی شەوال مرد وئەمە لەکاتێکدابو ترسی مردنی لەدڵدا نەبو. ساڵەکانی تەمەنی شەست یا شەست و سێ ساڵ بو. ماوەی خەلافەتی ئەو لەرۆژی کوژرانی کوڕی زوبەیر تا سەرەمەرگ، سیانزە ساڵ و چوارمانگ حەوت رۆژ کەم یا سیانزە ساڵ و پانزە رۆژ بو.

کاتێك نەخۆشیەکەی مەترسیدار بو، یەکێك لەپزیشکەکان وتی: ئەگەر ئاو بخواتەوە، دەمرێت. تینویەتی بێزاری کرد و بەوەلیدی وت ئاوم دەرخوارد بدە. وتی: هاوکاری مەرگی تۆ ناکەم. داوای لەفاتیمەی کچی کرد. وەلید رێگەی نەدا. وتی: یا رێگە بدە ئاوم پێ بدات یا تۆ لەسەر کار لادەبەم. وەلید وتی: ئێستا بیانوم نەما. کچەکە ئاوی پێدا و عەبدولمەلیك مرد. وەلید رۆشتە لای و فاتیمە لەسەر سەری دەگریا. وتی: سەروەری باوەڕدارانە چۆنە؟ وتی: باشترە. کاتێك ڕۆشتەدەر، عەبدولمەلیك وتی:

و مستخبر عنا يريد لنا الردى   و مستخبرات و الدموع سواجم

یانی: پیاوێك کەسەبارەت بەئێمە پرسیار دەکات و خوازیاری لەناو چونی ئێمەیە و زۆرن ئەو ژنانەی پرسیاری ئێمە دەکەن و فرمێسك هاوشێوەی باران لەچاویان دەبارێت.

ئەو پێشنیاری بەکوڕەکانی خۆی کرد و وتی: داواتان لێدەکەم خواپەرەست بن چونکە بەهێزترین پەناگە ئەوە. دەبێت گەورەی ئێوە نەرمی لەگەڵ بچوکەکان بگرێتەبەر و بچوکەکان رێز لەماف گەورەکان بگرن. گوێ لەبۆچونەکانی موسلیمە بگرن چونکە ئەو سەروەری ئێوەیە کە پەنای بۆ دەبەن و ئەو قەڵغانی ئێوەیە کە لەپەنای ئەودا تیر دەهاوێژن. رێز لەحەجاج بگرن چونکە تەختی وتاردانی بۆ ئێوە رازاندەوە و سەرزەمینەکانی بۆ ئێوە دەستەمۆ کرد و ریسوایی بەدوژمنەکانتان بەخشی. کوڕەکانی (دایکی بەردە)بن، (رۆپوشێك لەموی ڕەش کە لەخۆیەوە دەناڵێنن بۆ ئەوەی بەزیان

بەدور بن) تا لەزیانی دوپشك بەدور بن. بوێرانە روبەروی شەڕەکان ببنەوە چونکە شەڕ کردن مەرگ نزیك ناکاتەوە. بۆ چاکەکاران وەك چەپکە گوڵ بن کە پاداشت و ناوی چاکە، چاکەکاری بەشێوەیەکی هەمیشەیی دەمێنێتەوە. بەخششەکانی خۆتان بەمناڵەکانی بنەماڵە لەپێشەکان ببەخشن چونکە باشتر دەیپارێزن و زیاتر لەکەسانیتر سوپاسی ئێوە دەکەن. لەگوناحی گوناحکاران خۆش بن و ئەگەر داوای بەخشینیان کرد، رازی ببن و ئەگەر دوبارە گوناحیان ئەنجامدا، سزایان بدەن.

کاتێك مرد، وەلید نوێژی لەسەر خوێند و لەدەرەوەی دەروازەی جابیە بەخاکیان سپارد. هوشام ئەم هۆنراوەی خوێندەوە:

فما كان قيس هلكه هلك واحد   و لكنه بنيان قوم تهدما

یانی: مەرگی قەیس مەرگی پیاوێك نەبو، بنەماڵەیەك بو کە رووخا.

وەلید وتی: بێدەنگ بە چونکە لەسەر زمانی شەیتان قسە دەکەیت، بۆ هاوشێوەی ئەوس کوڕی حەجەر نەتوت:

اذا مقرم منا ذرا حد نابه   تخمط منا ناب آخر مقرم

یانی: کاتێك گەورەیەك لەنێمە ماڵئاوایی لەجیهان کرد، گەورەیەکی دیکە دێتەسەر کار و جڵەوی کاروبارەکان دەگرێتە دەست.

دەستەیەك دەڵێن: سلێمان بو هۆنراوەی یەکەمی خوێندەوە، راستیەکەی ئەوەیە چونکە هوشام لەم کاتەدا تەمەنی تەنیا چواردە ساڵ بو. شاعیرانی وەك کەسیر عێزەت و کەسانیتر لەپرسەی عەبدولمەلیکدا شێعریان هۆنیەوە کەیەکێکیان بەم شێوەیە:

سقاك ابن مروان من الغيث مسبل   اجش شمالي يجود و يهطل

فما في حياة بعد موتك رغبة   لحر و ان كنا الوليد نومل

یانی: ئەی کوڕی مەروان، خۆزگە بارانێکی خرۆشان و بەخشندە گەزەوی هەڵبکەنێت، بەسەر ئارامگاکەتا بباریێت. دوای تۆ ئارەزوی ژیانم نیە هەرچەندە وەلید هیوا و ئارەزوی ئێمەیە.

نەژاد و بنەماڵە و هاوسەرانی عەبدوڵەلیك

ناو و نەژادی بەمشێوە بو: باوکی وەلید عەبدولەلیك کوڕی مەروان کوڕی حەکەم کوڕی ئەبی عاص کوڕی ئومەییە کوڕی عەبدشەمس کوڕی عەبد مەنافە.

دایکی عایشە کچی معاویە کوڕی موغەیرە کوڕی ئەبی عاص کوڕی ئومەییە بو.

بەڵام هاوسەران و منالّەکانی ئەو: سلێمان و مەروانی گەورە و دەرج و عایشە بون کەدایکیان ولادە کچی عەباس کوڕی جەزءکوڕی حارس کوڕی زوهەیر کوڕی خوزەیمەی عەبەسی بو، یەزید، معاویە، مەروانی بچوك، دەرج و دایکی کولسوم کەدایکیان عاتیکە کچی یەزید کوڕی معاویە کوڕی ئەبی سوفیان بو، هشام کە دایکی دایکی هشام کچی ئیسماعیل کوڕی هشام کوڕی وەلید کوڕی موغەیرەی مەخزومی کەناوی عایشە بو. ئەبوبەکری بەکار کەدایکی عایشە کچی موسا کوڕی تەڵحە کوڕی عوبەیدالله بو، فاتیمە کە دایکی موغەیرە کچی موغەیرە کوڕی خالید کوڕی عاص کوڕی هشام کوڕی موغەیرە بو، عەبدالله، موسلیمە، مونزەر، عەنبەسە، محەممەد، سەعید ئەلخەیر و حەجاج کە دایکیان (دایکانی منالّ) بو، هەمو منالّەکانی نۆزدە کەس بون.

هاوسەرەکانی: شەقرا ءکچی موسلیم کوڕی حولەیسی تایی کەدایکی باوکی کچی عەبدالله کوڕی جەعفەر کوڕی ئەبی تالب بو. دەستەیەك دەڵێن: یەکێك لەهاوسەرەکانی کچی عەلی کوڕی ئەبی تالبە کە ئەمە راست نیە.

بەشێك لەشێوە و کردارەکانی ئەو

عەبدولەلیك پیاوێکی بیرمەند، خاوەن کلتور، فرمزان، زانا و تێگەیشتو بو.

باوکی زیاد دەڵێت: فەقیهەکانی مەدینە چوار کەس بون: سەعید کوڕی موسەییب، عوروە کوڕی زوبەیر، قەبیسە کوڕی زوەیب و عەبدولەلیك کوڕی مەروان. شەعبی دەڵێت: کەسم بیر نیە مەگەر لەو فرمزانتر بوم جگە لە عەبدولەلیك کوڕی مەروان کە سەبارەت بەهەرچی قسەم لەگەڵ کرد، بەزاناتر لەخۆمم بینی و هۆنراوەیەکم نەخوێندەوە مەگەر ئەوەی لەوبوارەدا زیاتر لەمنی دەزانی. جەعفەر کوڕی عوقەبەی خەتابی دەڵێت: بە عەبدولەلیك کوڕی مەروانیان وت: خێرا پیر بویت. وتی: رۆشتنە سەر تەختی وتاردان و ترس لەهەڵە لەوتارەکانم خێرا پیری کردم.

عەبدولمەلیك دەیوت: كەس نابینم لەخۆم بۆ فەرمانڕەوایی بەتواناتر بێت، كوڕی زوبەیر زۆری نوێژ دەخوێند و نوێژەكانی درێژ دەكردەوە و ڕۆژی زۆر دەگرت بەڵام لەبەر ئەوەی دەست وشك و ڕەزیل بو، شیاو نەبو بۆ فەرمانڕەوایی.

ئەبو میسهەر دەڵێت: لەنەخۆشی مردنەكەی بە عەبدولمەلیك كوڕی مەروانیان وت: بەچ شێوەیەك خۆت دەبینی؟ وتی: بەشێوەیەك كە خوای گەورە دەفەرمێت: تاق و تەنیا بۆ لای من هاتن بەهەمان شێوە كەیەكەم جار ئێوەم ئافراند، ئەوەی بەئێوەم بەخشی، لەپشت سەری خۆتان بەجێتان هێشت، دەستەبەرەكانتان لەگەڵ ئێوەدا نابینم كەگومانتان دەكرد لەنێوان ئێوەدا شەریكن. كاروبارەكان لەدەست ئێوەدا نەما وئەوەی گومانتان دەكرد بەكەڵكی ئێوە دێت، ونبو و لەناوچو (ئەنعام/ ٩٤/٦) موفەزەل كوڕی فەزاڵە لەگێڕانەوەیەك لەباوكی دەڵێت: دەستەیەك لە عەبدولمەلیك كوڕی مەروان فەرمانیان وەرگرت و ڕۆشتنە سەردانی و ئەمە لەكاتێكدا بو كە نەخۆشیەكەی دژوار و كۆیلەیەكی خەساو ئەوی خستبوە سەر سینەی خۆی. بەوانی وت: كاتێك هاتنە سەردانی من، كە ئەو دنیا باوەشی بۆ كردومەتەوە و ئەم جیهانە پشتی تێكردم. من كەوتمە بیری كارە هیوابەخشەكانم و زانیم شەرێك بوە كە لەكاتی دوربون لەكارە خراپەكان لەرێگەی خوادا كردومە. ئێستا پێشنیارتان پێدەكەم خۆتان لەدەربارە پیسەكانی ئێمە بەدور بگرن و بەدەوریدا مەسورێنەوە. سەعید كوڕی عەبدولعەزیز تەنوخی دەڵێت: كاتێك نەخۆشی مەرگ بەسەر عەبدولمەلیك زاڵبو، وتی: درگاكانی كۆشكەكەی من بكەنەوە، پیاوێكی جلشۆری بینی كە جل و بەرگ دەشوات، وتی: خۆزگە جل شۆرێك دەبوم. سەعید كوڕی عەبدولعەزیز وتی: سوپاس بۆ خوا كە ئەوانی ئارەزومەندی پێگەكەی ئێمە كرد و ئێمە تەماحكاری سوتاوی پێگەكەی ئەوان نەكرد.

سەعید كوڕی بەشیر دەڵێت: كاتێك نەخۆشیەكەی عەبدولمەلیك روی لەدژواری كرد، بەردەوام سەركۆنەی خۆی دەكرد و دەستی پەشیمانی لەناوچاوی دەسوو و دەیوت: خۆزگە بژێوی ڕۆژانەی خۆم ڕۆژ بەڕۆژ بەدەست دەهێنا و پەرستینی خوام دەكرد. ئەم داستانەیان بۆ كوڕی خازم گێڕایەوە، وتی: سوپاس بۆ ئەو خوایەی كەبەلایەكی بەسەر هێنان كە لەكاتی گیاندان ئارەزوی ڕۆژگاری ئێمە دەكەن و ئێمە لەكاتی مردن ئارەزوی پێگەی ئەوان ناكەین. مەسعود كوڕی خەلەف دەڵێت: عەبدولمەلیك لەكاتی نەخۆشیدا

دەیوت: سوێند بەخوا حەزم دەکرد کۆیلەی پیاوێك لەتەهامە دەبوم و مەڕ و ماڵاتەکەی ئەوم لەسارا و کێوەکاندا دەلەوەڕاند و خۆم لەبنچینەوە هیچ شتێك نەدەبوم.

عیمران کوڕی موسا کوڕی موئەدەب دەڵێت: دەگێڕنەوە کاتێك نەخۆشیەکەی دژوار بو، وتی. ببمبەنە سەر بەرزاییەك. ئەویان بردە سەر بانی کۆشکەکەی. لەتاو پەشیمانی، ئاخێکی ساردی هەڵکێشا و وتی: ئەی جیهان، چەندە خۆش بویت! درێژەکەت کورتە و گەورەکەت ورد و ئێمە بەتەواوی شەیدا و فریوخواردوی تۆ. دواتر ئەم هۆنراوەی خوێندەوە:

ان تناقش يكن نقاشك يار   ـب عذابا لا طوق لى بالعذاب

او تجاوزفانت رب صفوح   عن مسيى ذنوبه كالتراب

یانی: ئەی خوایە، ئەگەر لێکۆڵینەوە بکەیت، لێکۆڵینەوەکەت ئەشکەنجە دەبێت و من توانایی بەرگە گرتنی ئەشکەنجەم نیە و ئەگەر لێمان خۆش بیت، پەروەردگارێکی بەخشندەییت و گوناحکارێك دەبەخشیت کە گوناحەکانی بەئەندازەی خاك و خۆڵی بیابانە.

دەگێڕنەوە کە معاویە ئەم هۆنراوەی خوێندەوە. بەڵێ شیاوە عەبدولەلیك بەمشێوەیە بترسێت چونکە کەسێك دەستنیشان کردنی کەسێکی وەك حەجاج یەکێك لەگوناحەکانی بێت، دەزانێت لەکاتی ڕۆشتن بۆ ئەو دنیا، روبەروی چ چارەنوسێك دەبێتەوە.

ڕۆژێك عەبدولەلیك بەسەعید کوڕی موسەییبی وت: ئەی باوکی محەممەد، چاکەکاری دەکەم و شادمان نابم و خراپە دەکەم و داخی بۆ ناخۆم. وتی: لەئێستادا دڵت بەتەواوی مردوە.

عەبدولەلیك یەکەم کەس لەئیسلامدابو پەیمان شکێنی کرد. ئاماژەمان بەبەسەرهاتەکەی لەگەڵ عەمرۆ کوڕی سەعیددا. یەکەم کەس بو دیوانی لەفارسیەوە گێڕایەوە بۆ سەر زمانی عەرەبی، یەکەم کەس بو ڕێگەی قسە کردنی خەڵکانی لەبەردەم خەلیفەدا گرت چونکە پێشتر دەهاتنە لای خەلیفەکان و قسە و باسی خۆیان لەگەڵ باس دەکردن، یەکەم کەس بو رەزیلی کردە پیشە چونکە زۆر دەست وشك بو وپێیان دەوت (شەونمی بەرد)، یەکەم کەس بو ڕێگەی فەرماندان بۆ ئەنجامدانی کاری چاکەگرت و

دوای کوژرانی کوڕی زوبەیر لەوتارەکەی خۆی وتی: لەمە بەدوا هەر کەس بۆ گەڕانەوە بۆ لای خوا ڕێنوێنیم بکات، دەیکوژم.

خەلافەتی وەلید کوڕی عەبدولمەلیک

کاتێك عەبدولمەلیك کوڕی مەروانیان بەخاك سپارد، وەلید لەگۆڕستان گەڕایەوە و ڕۆشتە ناو مزگەوت و بەسەر تەختی وتاردان هەڵگەڕا و خەڵکان لەدەوری ئەو کۆبونەوە. وتارێکی پێشکەش کرد و وتی: هەموان لەلایەن خواوە هاتوین وبۆ لای ئەو دەگەڕێینەوە(بقره /١٥٦/٢). خوا پشت و پەنای ئێمە بۆ پرسەی سەروەری باوەڕدارانە. سوپاسی خوا دەکەین کە فەرمانڕەوایی بەئێمە بەخشی، هەستنە سەرپێ و بەیعەت بکەن.

یەکەم کەس بو دڵنەوایی خۆی دایەوە و پیرۆزبایی لەخۆی کرد. یەکەم کەس بو بۆ وەرگرتنی بەیعەت هەستایە سەرپێ. عەبدالله کوڕی هومامی سەلولی دەیوت:

الله اعطاك التی لا فوقها　　و قد اراد الملحدون عوقها

عنك و یابی الله الا سوقها　　الیك حتی قلدوك طوقها

یانی: خوا بەتۆی بەخشی و لەو گەورەتر نیە، ناباوەڕان ویستیان نەهێڵن ئەو کارە بەتۆ بگات بەڵام خواوەند تەنیا تۆی ویست و خەڵك گەردنبەندی رازاوەی ئەو کارەیان کردە ملی تۆ.

دەستەیەك دەڵێن: کاتێك وەلید ڕۆشتە سەر تەختی وتاردان، سوپاسی خوای کرد و وتی: ئەی خەڵکینە، ئەوەی خوا بیەوێت، کەس ناتوانێت ڕێگەی لێ بگرێت و ئەوەی خوا نەیەوێت کەس ناتوانێت بیهێنێتەدی. ئەمە فەرمانی خواوەند و لەسەر بنەمای زانستی نهێنی ئەوە. ئەوە فەرمانێکە خواوەند بۆ پێغەمبەران و هەڵگرانی تەختەکەی خۆی نوسی. ئەو بەرەو پێگەی چاکەکاران بەرێکەوت کە سەرپەرەستی ئەم خەڵکە بو و لەلایەن خواوە فەرمانی پێدرابو سەختگیری لەگومانکەران بکات و دڵنەوایی باوەڕداران و چاکەکاران بداتەوە و ئەوەی خوا لەچرا و ئاڵاکانی ئیسلام هەڵیکردوە، بەشەکاوەیی بهێڵێتەوە و ئەمە هاوشێوەی ئەنجامدانی ئایینی حەج لەسنورەکان و هێرش کردنە سەر دوژمنانە. نە لاواز بو نە کەمتەرخەمی کرد. ئەی خەڵکینە، بەڵێن بدەن فەرمانبەر و گوێڕایەڵ بن و لەگەڵ خەڵکان بمێننەوە چونکە دێو هاونشینی خەڵکانی تەنیایە. ئەی خەڵکینە، هەرکەس ڕێگەی ناسازگاری لەگەڵ ئێمە بگرێتەبەر، لەملی دەدەین و هەر کەس بێدەنگ بێت، بەدەردی خۆی

دەمرێت. دواتر هاتە خوار، خوێنرێژێکی ستەمکار بو.

فەرمانداری قوتەیبە کوڕی موسلیم لەخوراسان و کارەکانی ئەو لەم ساڵەدا

لەم ساڵەدا قوتەیبە کوڕی موسلیم وەك کارگوزاری حەجاج لەخوراسان، بەرەو ئەو سەرزەمینە بەرێکەوت. کاتێك گەیشتە ئەو دیارە کەموفەزەل سوپاکەی بۆ شەڕ ئامادە دەکرد. قوتەیبە وتارێکی پێشکەش بەخەڵکان کرد و ئەوانی بۆ شەڕ هاندا. دواتر بەناو ئەواندا گەڕا و بەرێکەوت و ئەیاس کوڕی عەبدالله کوڕی عەمرۆی وەك سەرپەرەستی کاروباری جەنگی مەرو دەستنیشان کرد و عوسمان کوڕی سەعیدی کردە لێپرسراوی کۆکردنەوەی باج و خەراج.

کاتێك گەیشتە تالەقان، دێدارەکانی بەلخ لەدەوری کۆبونەوە و لەگەڵ ئەو بەرێکەوتن. لەروبار تێپەڕی کرد و پاشای چەغانیەکان بەدیاری و کلیلە زێرینەکان پێشوازی لێکرد و ئەوی بردە ناو سەرزەمینەکەی خۆی. قوتەیبە لەگەڵ ئەو بەرێکەوت و ئەم سەرزەمینەی پێ سپارد چونکە پاشای ئاخرون و شومان بەشێوەیەکی خراپ هەڵس و کەوتی لەگەڵ دەکرد.

قوتەیبە لەوێوە بەرەو ئاخرون و شومان بەرێکەوت کە سەرزەمینی تەخارستانە. پاشاکەی لەسەر بنەمایی بڕێك درەم یا دینار پەیمانی ئاشتی لەگەڵ کرد کە قوتەیبە رازی بو و دواتر بۆ مەرو گەڕایەوە و براکەی ساڵح کوڕی موسلیمی وەك جێگری خۆی لەسەر سوپاکەی دەستنیشان کرد. ساڵح دوای قوتەیبە، کاشان و ئورشتی گرت کە لەناوچەکانی فەرغانەیە. هەروەها دەستی بەسەر ئاخشکیت دا گرت کە شاری کۆنی فەرغانەیە. نەسر کوڕی سەیار لەگەڵ ئەودابو و بەشێوەیەکی بوێرانە شەڕی دەکرد.

دەستەیەك دەڵێن: قوتەیبە لەساڵی ٧٠٤/٨٥ زایینی هاتە خوراسان و سوپاکەی کۆکردەوە و لەئاخرون و شومان شەڕی کرد و دواتر بۆ مەرو گەڕایەوە. دەستەیەك دەڵێن: ئەو لەم ساڵەدا مایەوە و لەروبار تێنەپەڕی و ئەمە لەبەر پەرێشانی کاروبارەکانی بەلخ بو چونکە دەستەیەك لەسنورەکانی ئەو ئاڵای شۆڕشیان هەڵکردبو و قوتەیبە روبەروی ئەوان بویەوە. یەکێك لەو کەسانەی بەئەسیری گرتی، ژنەکەی بەرمەك باوکی

خالیدی بەرمەکی بو. بەرمەك فەرمانداری نەوبەهار بو. ژن کەوتە دەستی عەبداللە کوڕی موسلیم برای قوتەیبە کە بێدرەنگ لەگەڵ ئەودا خەوت. دواتر خەڵکی بەلخ لەگەڵ قوتەیبە ئاشتیان کرد و ئەو فەرمانی ئازاد کردنی ئەسیرەکانی دەرکرد. ژنی بەرمەك بە عەبداللەی وت: من لەتۆ دوگیانم. مەرگی عەبداللە نزیك کەوتەوە و ئەو پێشنیاری کرد منالی ناو سکی ژنەکە پەیوەستی بنەماڵەکەی بکەن و ژنەکە بۆ مێردەکەی بگەڕێیننەوە. دەڵێن: منالەکانی عەبداللە کوڕی موسلیم لەرۆژگاری مەهدی لەکاتی هاتنی ئەو بۆ رەی رۆشتنە لای خالید و خوازیاری ئەو بون. موسلیم کوڕی قوتەیبە بەوانی وت: لەسەر ئێوە پێویستە ئەگەر بەپەیوەست کردنی ئەو بەخۆتان رازین، بەهاوسەرگیری ئەو رازی ببن. ئەوان بەرەلایان کرد. بەرمەك پزیشك بو.

بیرکردنەوەی چەند روداوێك

لەم ساڵەدا موسلیم کوڕی عەبدولمەلیك لەسەرزەمینی رۆم شەڕی کرد.

هەروەها لەم ساڵەدا حەجاج یەزید کوڕی موهەلیبی خستە زیندان و حەبیب کوڕی موهەلیبی لەکرمان لەسەر کار لابرد و عەبدولمەلیکی لەفەرماندەیی پاسەوانەکانی خۆی دورخستەوە.

لەم ساڵەدا هشام کوڕی ئیسماعیلی مەخزومی لەگەڵ خەڵك حەجی کرد. فەرمانڕەوای عێراق و سەراسەری رۆژهەلات حەجاج کوڕی یوسف بو.

هەروەها لەم ساڵەدا ئەم کەسانە مردن: ئوسید کوڕی زوهەیری ئەنساری، عەمرۆ کوڕی ئەبی سەلیمە کوڕی دایکی ئەبی سەلیمە، عەلقەمە کوڕی وەقاصی لەیسی کە چاوی بە پێغەمبەر(د.خ) کەوتبو، قەبیسە کوڕی زوەیبی خوزاعی کە لەساڵی یەکەمی کۆچی/ ٦٢٢ زایینی لەدایك بو و پێغەمبەر(د.خ) یەکەم خواردنی دەرخواردداو ئەو فەقیهە و مۆرداری عەبدولمەلیك بو، سەعید کوڕی زەیدی ئەنساری کە لەرۆژگاری پێغەمبەر(د.خ) لەدایك بو، سەلە کوڕی دایکی سەلە، عەبداللە کوڕی ئەبی ئەوفی ئەسلەمی کەدەستەیەك دەڵێن: لەساڵی ٧٠٦/٨٧ زایینی مرد و لەشەڕکەرانی خەیبەر و حودەیبیە بو و لەکۆتایی رۆژگاری پێغەمبەر(د.خ) لەدایك بو، لاحیق کوڕی حومەیدی ئەبو موجەلەزی سەدوسی.

رووداوەکانی ساڵی هەشتا و حەوتی کۆچی (٧٠٦ زایینی)

فەرمانداری عومەر کوڕی عەبدولعەزیز لەمەدینە

لەم ساڵەدا وەلید، هشام کوڕی ئیسماعیلی لەحەوتی رەبیع الاوەل/ ٢٦ فەوریەی ٧٠٦ زایینی لەسەر کار لابرد. فەرمانڕەوایی ئەو لەم شارەدا چوارساڵ یەك مانگ کەمتر درێژەی کێشا. لەجیاتی ئەو عومەر کوڕی عەبدولعەزیزی وەك فەرمانداری مەدینە دەستنیشان کرد. ئەو لەمانگی رەبیع الاوەل وەك فەرماندار رۆشتە ئەو شارە. باروبنەکەی عومەریان بەسی وشتر برد. ئەو لەماڵی مەروان دابەزی. خەڵك لەدەوری کۆبونەوە و سڵاویان بۆ نارد. کاتێك لەنوێژی نیمەڕۆ تەواو بو، دەکەس لەشارەزاییانی دینی مەدینەی بانگ کرد: عروە کوڕی زوبەیر، ئەبوبەکر کوڕی سلێمان کوڕی ئەبی خەیسەمە، عوبەیدالله کوڕی عەبدالله کوڕی عوتبە کوڕی مەسعود، ئەبوبەکر کوڕی عەبدولرەحمان کوڕی حارس، سلێمان کوڕی یەسار، قاسم کوڕی محەممەد، سالم کوڕی عەبدالله کوڕی عەمرۆ، عەبدالله کوڕی عوبەیدالله کوڕی عومەر، عەبدالله کوڕی عامر کوڕی رەبیعە و خارجە کوڕی زەید. ڕۆشتنە لای و بەوانی وت: ئێوەم بۆ کارێك کۆکردۆتەوە کە لەبەرابەردا پاداشتی خواییتان پێدەبرێت و دەبنە یارانی راستی و دروستی: دەمەوێت هیچ کارێك بەبێ راوێژ کردن بەیەکێك لەئێوە کە لە شاردا بێت، ئەنجام نەدەم. ئەگەر بینیتان یەکێك لەکارگوزارەکانی من ستەمکاری دەکات یا دینارێك بەزۆر لەکەسێك وەردەگرێت، خوا دەکەمە پارێزەی ئەو کەسەی لەکاروبارەکانی ئەو کارگوزارەم ئاگادارم بکاتەوە. ئەوان هاتنەدەر و زمانیان بۆ وەسف کردنی ئەو گردەوە و بڵاوەیان لێکرد.

وەلید نامەی بۆ عومەر کوڕی عەبدولعەزیز نوسی تا هشام کوڕی ئیسماعیل بەریسوایی لەبەرابەر خەڵکدا بوەستێنێت (تا لای ئەو تێپەڕن و جوێنبارانی بکەن). وەلید دڵی لەو پیس کردبو. هشام کوڕی ئیسماعیل بەردەوام لەگەڵ عەلی کوڕی حسین

بەشێوەیەکی خراپ هەڵس و کەوتی دەکرد و هشام ترسا کە عەلی کوڕی حسین و کەسەکانی بێن و دادی دڵی خۆیان وەربگرن. لەم کاتەدا عەلی کوڕی حسین ڕۆشتە لای کەسە نزیکەکانی خۆی و فەرمانی پێدان بەهیچ شێوەیەك زمان بۆ سەرکۆنە کردنی هشام نەکەنەوە. عەلی کوڕی حسین لای ئەو تێپەڕی کە لەبەرابەر خەڵك وەستابو و جوێنی دەبیست. عەلی زیانی پێنەگەیاند و هشام بانگی کرد: خوا باشتر دەزانێت پێغەمبەری خۆی لەناو کێدا هەڵدەبژێرێت (ئەنعام/٦/١٢٤).

ئاشتی نەیزەك و قوتەیبە

کاتێك قوتەیبە لەگەڵ پاشای شومان پەیمانی ئاشتی بەست، نامەی بۆ نەیزەك پاشای بادغیس نوسی و داوای لێکرد دیلە موسوڵمانەکان ئازاد بکات. نامەی نوسی و ئەوی ترساند: نەیزەك ترسا و ئەسیرەکانی ئازاد کرد. قوتەیبە بەسولەیم ناصح کۆیلەی عوبەیدالله کوڕی ئەبی بەکرە نامەیەکی بۆ ڕەوانە کرد وپێشنیاری ئاشتی پێکرد و مژدەی پێدا کە ئەمانی پێدەبەخشێت. نامەی بۆ نوسی و سوێندی خوارد ئەگەر نەگاتە لای ئەو، هێرش دەکاتە سەری و لەهەر شوێنێك بێت دەیدۆزێتەوە و بۆ ئەم کارە ئەوەندە هەوڵ دەدات تا سەرکەوتن بەدەست دێنێت یا لەم ڕێگایەدا دەمرێت.

سولەیم بەنامەکەوە گەیشتە لای نەیزەك. نەیزەك راوێژی لەگەڵ کرد و وتی: ئەی سولەیم، چاکە لای خاوەنەکەی تۆ نیە، نامەیەکی بۆ من نوسیوە کە بۆ کەسێکی وەك منی نانوسن. سولەیم پێی وت: ئەو پیاوێکی سەختگیر لەپاشایەتیەکەی خۆیەتی، مێهرەبانە ئەگەر بەنەرمی هەڵس و کەوتی لەگەڵ بکەن و دڵرەقە ئەگەر روبەروی ببنەوە. کەواتە نابێت توندی نامەکەی تۆ بڕەنجێنێت. بەمیهرەبانی و چاکە هەڵس و کەوتی لەگەڵ بکە. نەیزەك لەگەڵ سولەیم هەستا و خەڵکی بادغیس پەیمانی ئاشتیان لەگەڵ بەست لەسەر ئەو بنەمای کە قوتەیبە نەڕواتە ئەو سەرزەمینە.

شەڕ لەگەڵ ڕۆم

دەڵێن: لەم ساڵەدا مەسلمە کوڕی عەبدولەلیك بۆ شەڕی ڕۆمیەکان بەرێکەوت و ژمارەیەکی فراوانی لەوان لەسوسەنە لەپانتاییەکانی مەصیصە کوشتار کرد و دەستی بەسەر قەلاکاندا گرت. دەستەیەك دەڵێن: ئەو کەسەی لەم ساڵەدا شەڕی کرد، هوشام

کوڕی عەبدولمەلیك بو کەفەلاگانی بولەق، ئەخرەم، پولیس و قومقومی گرت و نزیکەی هەزار شەڕکەر لەشەڕکەرە عەرەب ئاساکانی کوشت و ژن و منالەکانی ئەوانی بەئەسیری گرت.

شەڕی قوتەیبە لەبیکەند

کاتێك قوتەیبە لەگەڵ نەیزەك ئاشتی کرد، تا کاتی نزیك بونەوەی وادەی جەنگ لەوێ مایەوە و لەساڵی ٨٧/ ٧٠٦ زایینی بۆ شەڕی بیکەند (نزیکترین شارەکانی بوخارا لەروبار) بەرێکەوت. کاتێك لای ئەوان دابەزی، داوایان لەخەڵکانی دەوروبەر و لەناو ئەوان خەڵکانی سەغد کرد تا هاوکاریان بکەن. ئەوان لەگەڵ سوپایەکی فراوان هێرشیان کردە سەر موسوڵمانەکان و رێگەیان لەقوتەیبە گرت. قوتەیبە نەیتوانی هیچ نێردراوێك رەوانە بکات وبۆ ماوەی دومانگ هیچ هەواڵێکی نەگەیشت. کاتێك حەجاج بینی هەواڵەکانی ئەو ناگات، دڵی بۆ سوپاییەکان سوتا و فەرمانی بەخەڵکدا لەمزگەوتەکان بۆ ئەوان بپارێنەوە. ئەوان هەمو رۆژێك شەڕیان دەکرد.

قوتەیبە سیخورێکی لەناو عەجەمەکان هەبو کە پێیان دەوت توندەر. خەڵکی بوخارا برێك سامانیان پێدا تا قوتەیبە لەشارەکەی ئەوان دوربخاتەوە. ئەو رۆشتە لای قوتەیبە و بەشێوەیەکی نهێنی پێی وت: حەجاج لەسەر کار لابراوە و فەرمانداڕێکی تازە بۆ خوراسان هاتوە، باشترە لەگەڵ خەڵك بگەرێیتەوە. قوتەیبە فەرمانی کوشتنی ئەوی دەرکرد لەبەر ئەوەی ئەو هەواڵە بلاو نەبێتەوە و خەڵك لەناو نەچن. دواتر فەرمانی بەسوپاکەی خۆیدا بوێرانە شەڕ بکەن. ئەو ئازایانەتر لەجاران شەڕی لەگەڵ ئەوان ئەزمون کرد. ناباوەڕان شکستیان خوارد و بۆ شارەکان هەلاتن و موسوڵمانان شوێنیان کەوتن و تا توانیان ئەوانیان کوشتار کرد و ئەسیریان کردن. ئەوانەی لەشارەکەدا بون، لەناو قەلاکان سەنگەریان گرت و قوتەیبە فەرمانی بەکرێکارەکاندا بورج و دیواری قەلاکە خاپور بکەن. خەڵکان خوازیاری ئاشتی بون و ئەو پەیمانی ئاشتی لەگەڵ ئەوان بەست و کارگوزارێکی بۆ ئەوان دیاری کرد و مەبەستی گەڕانەوەی کرد. کاتێك پێنج فەرسەخ رێگەی بڕی، پەیمانی ئاشتی خۆیان شکاند و کارگوزار و هاورێیانی ئەویان کوشت. قوتەیبە هێرشی کردە سەر ئەوان و دیوارەکەی روخاند و ئەوان بۆ جاری دوەم خوازیاری ئاشتی بون کە رازی نەبو و بەزۆری شمشێر رۆشتە ناو شارەکەی ئەوان و پیاوە

شەڕکەرەکانی کوشتار کرد.

لەناو ئەو کەسانەی لەشارەکەدا گرفتار بون، پیاوێکی یەك چاو بو کە تورکەکانی دژی موسوڵمانان هاندەدا. بەقوتەیبەی وت: بەهای ئازادی خۆم لەبری دانی پێنج هەزار پارچەی پەرنیان دەبەخشم کە بایەکەی هەزار هەزار (درەم یا دینارە). قوتەیبە راوێژی لەگەڵ خەڵك کرد. وتیان: ئەمە زیادەیەکە لەتاڵانیەکان، زیانی ئەم پیرە پیاوە دەتوانێت چی بێت! وتی: نە سوێند بەخوا لەمەدوا هیچ موسوڵمانێك ترسی تۆی ناکەوێتە دڵ. فەرمانی سەربڕینی ئەوی دەرکرد.

تاڵانیەکانیان لەگەل و پەلی شەڕ و دەفرە زێرین و زیوینەکان و کەرەستەکانی تر بەدەست هێنا کە هیچ کەس ژمارە و ئەندازەکەی نەدەزانی. لەسەراسەری خوراسان هاوشێوەی ئەو تاڵانیەیان دەست نەکەوتبو. موسوڵمانان بەم شێوەیە بەهێز بون. دابەش کردنی سامانە تاڵان کراوەکان بە عەبدالله کوڕی والانی عەدەوی (پیاوێك لەبەنی مێلکان) سپێردرا. قوتەیبە ئەوی بەراستکار راستکار زادە ناو دەبرد کە راست کردار بو.

یەکێك لەگێڕانەوەکان سەبارەت بەراست کرداری باوکی ئەوە بو کە جارێك موسلیمی باهلی باوکی قوتەیبە بە والانی وت: من بڕێك سامانم هەیە و دەمەوێت بەتۆی بسپێرم بەشێوەیەك کەس نەزانێت. والان وتی: سامانەکەت بەپیاوێکی بڕواپێکراوی خۆت بۆ فلان شوێن و فیسارە شوێن بنێرە و فەرمانی پێبدە کاتێك لەوێ پیاوێك دەبینێت، سامانەکە دابنێت و بگەڕێتەوە. موسلیم سامانەکەی کردە ناو هەمیانەیەك و باری ئیسترێکی کرد و بەیەکێك لەکۆیلەکانی خۆی وت: ئەم سامانە بۆ فلان شوێن و فیسارە شوێن ببە و کاتێك لەوێ پیاوێکت بینی کە دانیشتوە، ئێسترەکە بەرەلا بکە و بگەڕێرەوە. کۆیلە ئەو کارەی کرد و بەرێکەوت. والان پێشتر ڕۆشتبوە ئەوێ و چاوەڕوانی هاتنی نێردراوەکەی دەکرد. نێردراوەکەی موسلیم دواکەوت و لەبەر ئەمە والان گەڕایەوە چونکە گومانی دەکرد موسلیم پەشمیان بۆتەوە. پیاوێك لەبەنی تەغلەب هات و لەوێ دانیشت و کۆیلەی موسلیم هات و ئەوی بینی و سڵاوی لێکرد و ئێسترەکەی تەسلیم کرد و گەڕایەوە. پیاوی تەغلەبی ئێستر و سامانەکەی هەڵگرت وبۆ ماڵی خۆی گەڕایەوە. موسلیم گومانی کرد والان سامانەکەی هەڵگرتوە و لەبەر ئەمە پرسیاری لێنەکرد تا ئەوەی پێویستی بو. ڕۆشتە سەردانی و وتی: سامانەکەم بۆ بگێڕەوە. وتی: هیچم

وەرنەگرتوە و تۆ لای من سامانت نیە. موسلیم بەردەوام لای خەڵك سكاڵای لێدەكرد. رۆژێك سكاڵای دەست پێكرد و پیاوی تەغلەبی دانیشتبو. تەغلەبی بەتەنیا لەگەڵی دانیشت و سەبارەت بەسامانەكەی پرسیاری لێكرد و موسلیم ئاگاداری كردەوە. پیاوی تەغلەبی ئەوی بردە ماڵەكەی خۆی و سامانەكەی بۆ گەڕاندەوە و ئەوی لەچۆنیەتی روداوەكە ئاگادار كردەوە. دوای ئەوە موسلیم بەردەوام دەرۆشتە لای هۆز و خەڵكان و داوای لێخۆشبونی والانی دەكرد و لەچۆنیەتی روداوەكە ئاگاداری دەكردنەوە (ئەگەر ئەفسانەكە راست بێت بەڵگەیە بۆ راست كرداری پیاوی تەغلەبی نەك والان).

دەڵێت: لەم ساڵەدا قوتەیبە دەستی بەسەر بیكەنددا گرت و بۆ مەرو گەرایەوە.

بیركردنەوەی چەند روداوێك

لەم ساڵەدا عومەر كوڕی عەبدولعەزیز فەرمانداری مەدینە لەگەڵ خەڵك حەجی كرد. سەرپەرەستی دامەزراوەی دادی مەدینە لەئەستۆی ئەبوبەكر كوڕی عەمرۆ كوڕی حەزمدا بو.

فەرمانداری خوراسان و عێراق لەدەستی حەجاجدا بو و جێگری ئەو لەبەسرە لەم ساڵەدا جەڕاح كوڕی عەبدالله حەكەمی بو و سەرپەرەستی دامەزراوەی دادی بەسرە عەبدالله كوڕی ئۆزەینە. سەرپەرەستی دامەزراوەی دادی كوفە ئەبوبەكر كوڕی ئەبو موسا ئەشعەری بو.

ئەم كەسانە لەم ساڵەدا مردن: عوبەیدالله كوڕی عەباس لەمەدینە یا یەمەن كە یەك ساڵ لەعەبدالله كوڕی عەباس بچوكتر بو، موتەریف كوڕی عەبدالله كوڕی شێخەیر لەتاعونە گشتیەكەی خەڵكانی بەسرە، مێقدام كوڕی مەعدی كەربی كێندی كە چاوی بە پێغەمبەر(د.خ) كەوتبو و دەستەیەك دەڵێن: لەساڵی ٧١٠/٩١ زایینی كۆچی دوایی كرد و ئومەییە كوڕی عەبدالله كوڕی ئوسید.

روداوەکانی ساڵی هەشتا و هەشتی کۆچی (٧٠٧زایینی)

دەست بەسەردا گرتنی تەوانە لە پانتاییەکانی رۆم

لەم ساڵەدا مەسلەمە کوڕی عەبدولمەلیك و عەباس کوڕی وەلید کوڕی عەبدولمەلیك بۆ شەڕ لەشارەکانی رۆم بەرێکەوتن. وەلید پێشتر نامەی بۆ خاوەنی ئەرمەنستان نوسیبو و فەرمانی پێدابو تا بۆ پاشای رۆم نامە بنوسێت و ئاگاداری بکاتەوە کە خەزەریەکان و پاشاکانی دیکەی کوێستانەکانی ئەرمەنستان کۆبونەوە و مەبەستی ولاتەکەی ئەویان هەیە. وەلید فەرمانی ئامادەبونی بەخەڵکانی شامدا تا بۆ شەڕی ئەرمەنستان بەرێکەون. سوپایەکی گەورەی کۆکردەوە و هەمو کەرەستەکانی شەڕی بەشێوەیەکی فراوان هەڵگرت و بەرەو جەزیرە بەرێکەوت و دواتر رێگەی خۆی بۆ رۆم گۆڕی. ئەوان لەگەڵ رۆمیەکان شەڕیان کرد و شکستیان پێ هێنان و دواتر رۆمیەکان هێرشیان کرد و موسوڵمانەکان شکستیان خوارد و هەڵاتن. عەباس لەگەڵ چەند کەسێك خۆڕاگری کرد کەیەکێك لەوان ئەبو موحەیریزی جومەحی بو. عەباس پێی وت: خوێنەرانی قورئان کەئارەزوی بەهەشتیان دەکرد، لەکوێن؟ کوڕی موحەیریز وتی: بانگیان بکە تا لەدەوری تۆ کۆببنەوە. عەباس هاواری کرد: ئەی خوێنەرانی قورئان! هەمویان لەدەوری کۆبونەوە و شەڕیان کرد تا رۆمیەکان شکستیان خوارد و ئەوان رۆشتنە ناو تەوانە و موسوڵمانان گەمارۆیان خستنەسەر و لەجەمادی الاوەل/ ئاوریلی ٧٠٧ زایینی دەستیان بەسەرداگرت.

دەڵێن: لەم ساڵەدا وەلید کوڕی یەزید کوڕی عەبدولمەلیك لەدایك بو.

نۆژەن کردنەوەی مزگەوتی پێغەمبەر(د.خ)

دەڵێن: لەم ساڵەدا لەمانگی رەبیع الاوەل، فەوریەی ٧٠٧ زایینی وەلید نامەی بۆ عومەر کوڕی عەبدولعەزیز نوسی و فەرمانی پێدا ماڵی هاوسەرەکانی پێغەمبەر پەیوەستی مزگەوتی پێغەمبەر(د.خ) بکات و دەوروبەری مزگەوتەکە تا دوسەد گەز لەدوسەد گەز بکرێت. پێی وت: ئەگەر توانیت، قیبلە بێنیتە پێش، تۆ پێگەی خاڵەکانی

خۆت باش دەزانیت و دەزانیت لەگەڵ تۆدا ناسازگاری ناکەن، هەرکام لەوان رازی نەبو، زەوی و ماڵەکەی بەشێوەیەکی دادپەروەرانە بخەملێنن و ماڵەکانیان بەسەردا خاپور بکەن و بەهاکەیان پێ بدەن چونکە نمونەیەکی باشتان لەعومەر و عوسمان بۆ بەجێ ماوە.

عومەر ئەوانی بانگ کرد ونامەکەی وەلیدی بۆ خوێندنەوە. ئەوان بەبەهاکە رازی بون کە پێیان درا و کرێکارەکان دەستیان بەوێران کردنی ماڵی هاوسەرانی پێغەمبەر(د.خ)کرد و ئەو سەرقاڵی نۆژەنکردنەوەی مزگەوتی پێغەمبەر(د.خ) بو و بۆ ئەو مەبەستە کرێکاری لەشامەوە هێنا. وەلید کرێکارەکانی رەوانە کردبو. نامەی بۆ پاشای رۆم نوسی و ئاگاداری کردەوە کە مزگەوتی پێغەمبەر(د.خ)وێران کردوە تا دوبارە نۆژەنی بکاتەوە. پاشای رۆم هەزار مسقاڵ زێر و سەد کرێکار و چل وشتر کاشی بۆ رەوانە کرد کە وەلیدیش رەوانەی مەدینەی کرد. عومەر و خەڵکان کۆبونەوە و بناغەی پایەکانیان دانا و نۆژەن کردنەوەیان دەست پێکرد.

دەڵێن: لەم ساڵەدا مەسلیمە کوڕی عەبدولەلیك جارێکیتر شەڕی لەگەڵ رۆمیەکان کرد و دەستی بەسەر سێ قەلایی (کۆنستانتین و ئەخرەم و غەزالەدا) گرت و نزیکەی هەزار کەس لەعەرەب ئاساکانی کوشت و سامانەکانی تالآن کرد.

شەڕ نومشك و رامیسە

دەڵێن: لەم ساڵەدا قوتەیبە کوڕی موسلیم بۆ شەڕ لەنومشك بەرێکەوت و براکەی خۆی یەسار کوڕی موسلمی وەك فەرمانداری مەرو دەستنیشان کرد. خەڵك پێشوازیان لێکرد و ئەو پەیمانی ئاشتی لەگەڵ بەستن و دواتر بەرەو رامیسە بەرێکەوت کە خەڵکەکەی بەئاشتی پێشوازیان لێکرد و قوتەیبە بۆ مەرو گەڕایەوە.

دواتر تورکەکان هاورێ لەگەڵ سەغدیەکان و خەڵکی فەرغانە بەسوپایەکی دوسەد هەزار کەسی هاورێ لەگەڵ پاشاکەیان کورینعابون خوشکەزای پاشای چین هێرشیان کردەسەر. ئەوان روبەروی موسوڵمانەکان بوونەوە و لەگەڵ عەبدولرەحمان کوڕی موسلیم برای قوتەیبە شەڕیان کرد. ئەو فەرماندەی کۆتایی سوپاکەبو و لەنێوان ئەو تا پێشەنگەکانی سوپاکەی قوتەیبە یەك میل دوری بو. تورکان ئەویان بینی و شەڕیان لەگەڵ کرد. قوتەیبە گەڕایەوە و عەبدولرەحمان بینی کە شەڕ لەگەڵ تورکەکان دەکات و

ئەوەندەی نەماوە تورکەکان بەسەر موسوڵمانەکاندا سەرکەون. کاتێك موسوڵمانەکان قوتەیبەیان بینی، گیانیان ئارام و چاویان روناك بویەوە وتا کاتی نیمەڕۆ شەڕیان کرد. لەم شەڕەدا نەیزەك پیاوانە شەڕی کرد کە هاورێی قوتەیبە بو. تورکەکان شکستیان خوارد و قوتەیبە گەڕایەوە و لەشوێنی تەرموز روباری بڕی و گەڕایەوە بۆ ناو مەرو.

کارە چاکەکانی وەلید

لەم ساڵەدا وەلید نامەی بۆ عومەر کوڕی عەبدولعەزیز نوسی و فەرمانی پێدا رێگاکان و گەردەنەکان ئەمن و ئارام بکات و چاڵاوەکان هەڵکەنێت و بناغەی سەدێکی گەورە دابرێژێت. عومەر ئەو کارەی کرد و ئاوەکەی بەردایەوە. کاتێك وەلید حەجی کرد و ئەوەی بینی، پەسەندی کرد و چەندین کەسی راسپارد تا پاسەوانی لێبکەن. بەخەڵکان و سەردانکەرانی مزگەوتی وت لەو ئاوە بخۆنەوە. نامەی بۆ هەمو شارەکان نوسی رێگاکان ئەمن و ئارام و چاڵاوەکان هەڵکەنن. رێگەی لەچەتە و رێگرەکان کرد و رۆژی و بژێوی بۆ دیاری کردن.

بیرکردنەوەی چەند رواداوێك

لەم ساڵەدا عومەر کوڕی عەبدولعەزیز لەگەڵ خەڵك حەجی کرد و دڵنەوایی دەستەیەك لەقورەیشیەکانی دایەوە و مەڕومالاتی لەگەڵ خۆی بۆ مەککە برد و لەشوێنی زونەلحەلیفە ئیحرامی بەست و کاتێك گەیشتە تەنعیم، بیستی کە ئاو لەمەککە کەمە و مەترسی تینویەتی هەڕەشە لەحاجیەکان دەکات. عومەر وتی: دەبێت لەخوا بپاڕێینەوە. هەموان پاڕانەوە و بەرێکەوتن و هاورێ لەگەڵ باران و لافاوی دۆڵەکان گەیشتنە ماڵی خوا. خەڵکانی مەککە لەزۆری ئاوەکە ترسان و باران عەرەفەی گرتەوەو سەرسەوزی و شادابی لەمەککە فراوان بو.

دەستەیەك دەڵێن: لەم ساڵەدا عومەر کوڕی وەلید کوڕی عەبدولمەلیك ئایینی حەجی ئەنجامدا.

فەرمانداره‌کان ئەو کەسانە بون کە ساڵی پێشتر فەرمانڕەوایەتیان دەکرد.

لەم ساڵەدا ئەم کەسانە مردن: سەهل کوڕی سەعدی ساعدی کە دەستەیەك دەڵێن لەساڵی ٩١/ ٧١٠ زایینی مردوە و تەمەنی ئەو بەسەد ساڵ دەزانن. عەبداللە کوڕی بوسری

مازنی لەمازن کوڕی مەنسور لەو کەسانەی کە لەهەردو قیبلە لەگەڵ پێغەمبەر(د.خ)نوێژی خوێند. ئەو دوایین کەس لەهاوەڵانی پێغەمبەر(د.خ) بو کە لەشام کۆچی دوایی کرد.

روداوەکانی ساڵی هەشتا و نۆی کۆچی (٧٠٨ زایینی)

شەڕ لەگەڵ رۆمیەکان

دەڵێن: لەم ساڵەدا مەسلەمە کوڕی عەبدولمەلیك و عەباس کوڕی وەلید کوڕی عەبدولمەلیك شەڕیان لەگەڵ رۆمیەکان کرد و مەسلەمە دەستی بەسەر قەڵایی عەموریەدا گرت و عەباس قەڵایی ئازەرولیە. ئەو شەڕی لەگەڵ دەستەیەك لەرۆمیەکان کرد و ئەوانی تێکشکاند.

دەستەیەك دەڵێن: مەسلەمە مەبەستی عەموریەی کرد و لەوێ روبەروی دەستەیەکی فراوان لەرۆمیەکان بویەوە و شکستی پێهێنان و دەستی بەسەر هێرقەلە و قەمونیەدا گرت و عەباس لەهاوین لەپانتاییەکانی بەزنەدون شەڕی ئەزمون کرد.

شەڕی قوتەیبە لەبوخارا

لەم ساڵەدا نامەی حەجاج بەدەستی قوتەیبە گەیشت کە فەرمانی پێدەدا مەبەستی وەردان خوداه بکات. ئەو لەلای (زەم) لەروباری پەڕیەوە و لەسەر رێگەی بیابان روبەروی خەڵکانی سەغد و کێش و نەسەف بویەوە. ئەوان هاورێ لەگەڵ سوپایەکی گەورە شەڕیان لەگەڵ کرد و قوتەیبە بۆ ماوەی دو شەو ورۆژ شەڕی لەگەڵ ئەوان ئەزمون کرد و دواتر مەبەستی شەڕی لەگەڵ وەردان خوداه پاشای بوخارا کرد بەڵام نەیتوانی کارێکی ئەوتۆ ئەنجام بدات و بۆ مەرو گەڕایەوە و هەواڵەکانی بۆ حەجاج نوسی. حەجاج نامەی بۆ نوسی تا چۆنیەتی هێرش کردنەکەی بۆ بنوسێت. قوتەیبە ئەو کارەی کرد. حەجاج بۆی نوسی تا لەگوناحەکەی خۆی تۆبە بکات و لەفلانە شوێن و فیسارە شوێنەوە هێرش ببات. نوسی: خەڵکانی کێش کوشتار بکە و نەسەف خاپوور و لەوەردان مەگەرێرەوە و خەڵکان پەرێشان بکە. لەسەر گەردەنەکان پاسەوانەکان جێگیر و گفتوگۆ لەگەڵ من مەکە.

دەستەیەك دەڵێن: گرتنی بوخارا لەساڵی ٩٠/ ٧٠٩ زایینی رویداکە بەخواستی خوا ئاماژەی پێدەدەین.

فەرمانداری خالید کوڕی عەبدالله قەسری لەمەککە

دەڵێن: لەم ساڵەدا خالید کوڕی عەبدالله قەسری وەك فەرمانداری مەککە دەستنیشان کرا. وتارێکی پێشکەشی خەڵك کرد و وتی: ئەی خەڵکینە، کێ بەرێزترە؟ جێگری پیاو لەسەر کەسان و بنەماڵەکەی یا نێردراوی ئەو بۆ لای ئەوان؟ سوێند بەخوا ئێوە هەست بە لەپێشی و گەورەیی خەلیفە ناکەن مەگەر ئەوەی من بڵێم: ئیبراهیم (هاورێی خوا) داوای ئاوی لێکرد و خوا ئاوێکی تاڵ و سوێری دەرخوارددا و خەلیفە داوای ئاوی لێکرد کە خوا شیرینترین ئاوی پێ بەخشی. مەبەستی لەئاوی سوێر و تاڵ زەمزەم و لەئاوی شیرین ئەو چاڵە بو کە وەلید لەگەردەنەی تەویی لەگەردەنەی حەجون هەڵیکەندبو. ئاوەکەی شیرین بو و ئاوەکەیان دەهێنا و دەیانرشتە ئەستێلکێك لای زەمزەم تا گەورەیی وپیرۆزی زەمزەم ئاشکرا ببێت. ئەو چاڵە وشکی کرد و پڕبویەوە و ئاوی تیا نەما بەشێوەیەك ئەمڕۆکە کەس نازانێت لەکوێدا بوە.

دەستەیەك دەڵێن: لەساڵی ٩١/ ٧١٠ زایینی یا ٩٤/ ٧١٤ خالید کوڕی عەبدالله قەسری بو بەفەرمانداری مەککە کە ئاماژەی پێدەدەین.

کوژرانی زاهر پاشای سند

لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی قاسم کوڕی محەممەد کوڕی حەکەم کوڕی ئەبی عەقیلی سەقەفی کە هاوتای حەجاج بو لەداوەری، زاهر کوڕی صەعصەعە پاشای سندی کوشت و دەستی بەسەر وڵاتەکەیدا گرت. حەجاج کوڕی یوسف، ئەوی کردبوە فەرمانداری ئەو سنورە و شەش هەزار شەڕکەری لەگەڵ رەوانە کردبو وهەمو پێویستیەکان لەسامان و دەرزی و دەزوی خستبوە بەردەست. محەممەد بەرەو مەکران بەرێکەوت و چەند رۆژێك لەوێ مایەوە و دواتر رویکردە قەنزەبور و دەستی بەسەر ئەو ناوچەدا گرت و دواتر رۆشتە ئارماییل و دەستی بەسەردا گرت و لەوێوە بەرەو دەیبوجل بەرێکەوت و رۆژی هەینی لەوێ دابەزی. ئەو کەشتیانەی شەڕکەران و کەرەستەکانی شەڕی هەڵگرتبو، گەیشتن. کاتێك لەدەیبل دابەزی، سەنگەری هەڵکەند و خەڵکانی لەشوێنەکانی خۆیان جێگیر کرد و بەردهاوێژێکی دانا کە پێیان دەوت (عروس) (بووك) کەجێگەی پێنسەد پیاوی شەڕکەری پڕدەکردەوە. لەدەیبل بتێکی گەورەیی لێبو کە دەکەڵێکی گەورە لەسەر

سەری جێگیر کرابو و ئالأیەکی سور کە کاتێك با هەڵیدەکرد، لەشارەکەدا دەشەکایەوە و دەسوڕایەوە و پێیان دەوت (بۆد). بۆد بەدەوری خۆیدا دەسوڕایەوە. بۆد بتێکی گەورە لەژێر بینایەکی گەورە لەژێر چەپکە گوڵێکی هەڵواسراو بو و ئەم دەکەڵە لەسەر ئەو چەپکە گوڵە. هەرچیان دەپەرەستی بە (بۆد) ناویان دەبرد.

محەممەد بۆ ماوەیەکی زۆر گەمارۆی خستە سەر ئەو سەرزەمینە و بە بەردهاوێژەکە بەردێکی بۆ بووکی دەکەڵەکە هاویشت کە تێکیشکاند وناباوەڕان ئەمەیان بەخراپە لێکدایەوە. دواتر ئەوان لەشارەکە هاتنەدەر و محەممەد روبەرویان بویەوە و شەڕی کرد و تێکیشکاندن وبۆ ناوشارەکە پاشەکشێی پێکردن. فەرمانیدا پەیژەکانیان هێنا و پیاوە شەڕکەرەکان بەسەریدا هەڵگەران. یەکەم کەس کە ڕۆشتەسەر، پیاوێك لەخەڵکانی کوفە بەناوی مەردا بو. شار بەزۆری شمشێر دەستی بەسەرداگیرا و محەممەد بۆ ماوەی سێ ڕۆژ لەو شارەدا کوشتاری کرد و کارگوزارەکەی زاهر هەلأت. محەممەد چوار هەزار کەس لەموسوڵمانەکانی لەو شارەدا نیشتەجێ کرد بناغەی مزگەوتێکی داڕشت و لەوێوە بەرەو بیرون بەرێکەوت. خەڵکەکەی نامەیان بۆ حەجاج نوسیبو و پەیمانی ئاشتیان لەگەڵ مۆر کردبو. ئەوان پێشوازیان لەمحەممەد کرد و خواردنیان بۆ هێنا و موسوڵمانانیان بردە ناوشارەکەی خۆیان. محەممەد لەوێ بەرێکەوت و لەهەر شارێك تێپەڕی دەکرد، دەستی بەسەردا دەگرت تا ئەوەی گەیشتە روبارێك لەخوارەوەی مێهران. خەڵکی سەربیدس ڕۆشتنە لای و پەیمانی ئاشتیان لەگەڵ مۆر کرد. محەممەد باجی لەسەر دانان و لەشارەکەی ئەوان ڕۆشت و رویکردە سەهبان و دەستی بەسەردا گرت و دواتر بەرەو روباری مێهران ڕەوانە بو و لەوێ دابەزی.

زاهر لەکارەکانی ئەو ئاگادار بویەوە و بۆ شەڕخۆی ئامادە کرد و سوپایەکی بۆ سەدوستان نارد. خەڵکەکەی خوازیاری ئەمان و ئاشتی بون کەئەمانی پێبەخشین و باجی لەسەر دانان. دواتر محەممەد لەنزیك سەرزەمینەکانی راسێل پاشا لەسەر ئەو پردەی هەڵیبەستبو، لەروباری مێهران پەڕیەوە. زاهر گرنگی بەکارەکانی ئەو نەدەدا. محەممەد و موسوڵمانان روبەروی بونەوە. زاهر سوار لەسەر فیل و فیلەکان لەدەوری ئەو و (تکاکرە) هاورێیەتی ئەویان دەکرد. شەڕێکی قورسیان دەست پێکرد کە هاوشێوەکەی نەبیستراوە. زاهر دابەزی و لەکاتی ئێواری کوژرا. ناباوەڕان شکستیان خوارد و

موسوڵمانان تا توانیان ئەوانیان کوشتار کرد. بکوژەکەی زاهر وتی:

الخیل تشهد یوم ذاهر و القنا و محمد بن القاسم بن محمد

انی فرجت الجمع غیر معرد حتی علوت عظیمهمبمهند

فترکته تحت العجاج مجندلا متعفر الخدین غیر موسد

یانی: ڕمەکان شایەتن و ئەسپەکان و محەممەد کوڕی قاسم کوڕی محەممەد، کە من ئەو سوپایەم تێکشکاند و شمشێرێکی هیندیم لەناوچاوی سەروەری ئەواندا. ئەوم لەناو تەپ و تۆزی گۆڕەپان لەناو خاك و خوێنی خۆیدا بەجێهێشت بەشێوەیەك هەردو کولمی لەزەوی دەدرا و سەرێنێك نەبو سەربکاتە سەری.

کاتێك زاهر کوژرا، محەممەد دەستی بەسەر سەرزەمینەکانی سنددا گرت و شاری راوەری بەزۆری شمشێر کردەوە. ژنەکەی زاهر لەم شارەدا بو کە لەترسی گرفتار بون خۆی و هەمو کەنیزەکان و سامانەکەی ئاگر تێبەردا.

محەممەد بەرەو برەهمەن ئاوای کۆنە لەدو فەرسەخی مەنصورە بەرێکەوت. هێشتا مەنصور مێرگەلآن و ئاباوەڕان لەوێ مۆڵیان خواردبو. ئەوان لەگەڵ محەممەد شەڕیان کرد و محەممەد بەزۆر دەستی بەسەردا گرت و ژمارەیەکی فراوانی کوشتار کرد و دەستی بەسەر شارەکەدا گرت.

لەوێ هاتەدەر و مەبەستی (رورو بەغروری) کرد و خەڵکانی ساوەندی چاویان پێیکەوت کە داوای ئەمانیان کرد و محەممەد بەوانی بەخشی و پەیمانی لێوەرگرتن تا میوانداری موسوڵمانەکان بکەن. چەندین ساڵ دواتر خەڵکی ئەو سەرزەمینە باوەڕیان بەئیسلام هێنا. دواتر بەرەو بەسمەد پێشڕەوی کرد و لەگەڵ خەڵکەکەی پەیمانی ئاشتی بەست و گەیشتە رور (لەشارەکانی سند لەداوێنی کوێستان) وبۆ ماوەی چەند مانگێك گەمارۆی خستەسەر کەسەرئەنجام پەیمانی ئاشتیان لەگەڵ بەست و محەممەد لەوێوە بەرەو سکەکە بەرێکەوت و دەستی بەسەردا گرت و لەروباری بەیاس تێپەڕی و خۆی گەیاندە موڵتان کە خەڵکەکەی شەڕیان لەگەڵ کرد و شکستیان خوارد. بۆ ناوشارەکە پاشەکشێیان کرد و محەممەد گەمارۆی خستە سەریان. پیاوێك هات و ڕێگەیەکی نیشاندا کە لەوێوە دەڕۆشتە ئاو شارەکە. محەممەد ڕێگەی ئاوی لێگرتن. کاتێك تینویەتی زۆری بۆ هێنان، خۆیان تەسلیم کرد و لەسەر فەرمانی محەممەد هاتنەدەر. محەممەد

شەڕکەرانی کوشت و ژنان و منداڵەکان خزمەتکارەکانی بۆدی ئەسیر کرد کە شەش هەزار کەس بون. چەندین کۆپەڵەی گەورە زێڕیان دەست کەوت کە زێڕەکانیان لەسەربانێکی بەرزەوە رژاندە ناو ماڵێك بەدرێژایی دەگەز و پانی هەشت گەز. لەبەر ئەمە موڵتانیان بە (کەلێنی ماڵی زێڕ) ناوبرد. مەبەستیان لەکەلێن لێرەدا سنورە. بۆدی موڵتانی شکۆیەکی ئەوتۆی بو کە سامان و دیاریان لەهەمو ناوچەکانەوە بۆ دەهێنا و لەشارە جۆراوجۆرەکانەوە خەڵك بۆ سەردان کردنی دەهاتن و لەوێ سەروریشی خۆیان دەتاشی. گومانیان دەکرد بتەکەی ئەوان ئەیوبی پێغەمبەرە.

پانتایی سنورەکانی ژێر دەستی محەممەد فراوان بو و حەجاج هەزینەی ئەو سنورەی خەملآند کە بەشەست هەزار هەزار (شەست ملیۆن) درەم بەراوەردی کرد. حەجاج ئەو سامانانەی بژارد کەبەدەستی خۆی گەیشتبو و بینی کەسەد هەزار هەزار و بیست هەزار هەزار (سەد و بیست ملیۆن) درەمە. وتی: شەست هەزار هەزار درەم سوودمان برد و تۆڵەی خۆمان سەندەوە و سەری زاهرمان کەوتە ژێر پێ.

حەجاج مرد. بەخواستی خوا چارەنوسی محەممەد لەکاتی ئاماژەدان بەمەرگی حەجاج باس دەکەین.

دانانی موسا کوڕی نەصیر لەئەفریقیە

لەم ساڵەدا وەلید کوڕی عەبدولمەلیك ، موسا کوڕی نەصیری وەك فەرمانداری ئەفریقیە دەستنیشان کرد. باوکی ئەو نەصیر فەرماندەی پاسەوانەکانی معاویە بو. کاتێك معاویە بۆ شەڕی صەفین بەرێکەوت، نەصیر هاورێیەتی نەکرد. معاویە وتی: بەخششەکانی من بۆ تۆ زانراوە، بۆ هاورێیەتیم ناکەیت؟ نەصیر وتی: بەسوپاس کردنی تۆ ناباوەڕی کەسێك ناکەم کە لەتۆ بۆ سوپاس کردن شیاوترە. مەبەست خوای گەورەیە. معاویە بێدەنگ بو.

موسا گەیشتە ئەفریقیە و بینی ساڵح لەوێیە کەئەویش لەلایەن حەسانەوە وەك جێگری خۆی لەم ناوچەیە دەستنیشان کراوە. بەربەریەکان دوای ڕۆشتنی حەسان چاوی تەماحیان بڕیە ئەم ناوچەیە. کاتێك موسا گەیشت، ساڵحی لەسەر کار لابرد. بیستی کە لەسوج و قوژبنەکانی ئەو سەرزەمینە خەڵکانێك ژیان بەسەر دەبەن کە یاخی گەریان کردۆتە پیشە. کوڕەکەی خۆی عەبداللەی بۆ شەڕی ئەوان رەوانە کرد. عەبدالله شەڕی

لەگەڵ ئەوان کرد و شکستی پێهێنان و هەزار سەر ئەسیری گرت. باوکی لەرێگەی دەریاوە بۆ دورگەی مەیومرقەی نارد کە تالآنیکرد. سامانێکی ئەوەندەی لەوێ تالآن کرد کە نەژمێردرا. کوڕەکەی هارونی بۆ شەڕی خەلکانیتر ڕەوانە کرد کەبەسەر ئەواندا سەرکەوت و بەئەندازەی براکەی ئەسیری گرت. خۆی شەڕی لەگەڵ خەلکانێکیتر کرد و هەمان ئەندازە سامانی تالآن کرد. پێنج لەسەر یەکی ئەسیرەکانیان بەشەست هەزار کەس خەملآند (و هەمو ئەسیرەکان ١٢٠٠٠٠ سەر). کەس ئاماژەی بەوە نەدا کە ئەم ژمارەیان بەئەسیری گرتبێت.

دوای ئەوە، لەئەفریقیە وشکەساڵی دەرکەوت و گرانی تەنگی بەخەلکان هەڵچنی. ئەو خەلکی کۆکردەوە و نوێژی بارانی لەگەڵ خوێندن و لەخوا پاڕایەوە. دواتر وتارێکی پێشکەش کردن کە ئاماژەی بەوەلید نەدا. لەهۆکاری ئەم کارەیان پرسی و وتی: ئێرە پێگەیەکە کە سلآو بۆ کەس نانێرن و تەنیا بیری خوای گەورە دەکەنەوە. باران بەسەر خەلکدا باری و بایی کالآ و کەل وپەلەکان هەرزان بویەوە. بۆ شەڕی تەنجە بەرێکەوت و مەبەستی لەناو بردنی پاشماوەی بەربەرەکانی کرد. ئەوان لەترسا رایانکردبو. شوێنیان کەوت و کوشتارێکی مەترسیداری لەناو خەلکاندا خستەگەڕ تا گەشتە سوسی خوارو چیتر کەسی لەبەرابەر خۆیدا نەبینی. بەربەریەکان داوای ئەمانیان کرد و ملکەچی فەرمانەکانی بون. ئەو کۆیلەکەی خۆی تارق کوڕی زیادی کردە فەرمانداری ئەو ناوچەیە. دەستەیەك دەڵێن: ئەو پیاوێکی (صەدەفی) بو. سوپایەکی گەورەی کردە هاورێی کە زۆربەیان لەبەربەریەکان بون. چەندین کەسی دیاری کرد تا قورئان و ئایینەکانی ئیسلامیان فێر بکەن. دواتر بۆ ئەفریقیە گەڕایەوە. لای قەلآی مەجانە تێپەڕی کرد کە خەلکەکەی لەناو قەلآکەدا سەنگەریان گرت. کەسانێکی دیاری کرد کە گەمارۆیان خستە سەر ئەو قەلآیە. فەرماندەکەیان بوشر کوڕی بەهمان بو. بوشر دەستی بەسەر قەلآکەدا گرت و لەبەر ئەمە قەلآکەیان بە قەلآی بوشر ناوبرد و تا ئێستایش بەو ناو دەناسرێت. لەئەفریقیە کەس نەمایەوە لەبەرابەر ئەو خۆڕاگری بکات.

دەستەیەك دەڵێن: فەرمانڕەوایی موسا لەساڵی ٦٩٧/٧٨ زایینی بو. عەبدولعەزیز کوڕی مەروان (کارگوزاری براکەی عەبدولەلیك کوڕی مەروان) ئەوی وەك فەرمانداری ئەفریقیە دەستنیشان کرد.

بیرکردنەوەی چەند روداوێك

لەم ساڵەدا مەسلەمە کوڕی عەبدولمەلیك لەسنورەکانی ئازەربایەجانەوە هێرشی کردە سەرتورکەکان و دەستی بەسەر چەندین قەڵا و شاردا گرت.

عومەر کوڕی عەبدولعەزیز حەجی لەگەڵ خەڵك کرد. کارگوزارەکان کەسانی ساڵی پێشو بون.

لەم ساڵەدا عەبدالله کوڕی سەعلەبە کوڕی صوغەیری عوزری هاوپەیمانی بەنی زوهرە کۆچی دوایی کرد. دەڵێن: لەدایك بونی ئەو چوار ساڵ پێش کۆچ/ دەوروبەری ساڵی ٦١٨ زایینی یا لەساڵی شەشی کۆچی/ ٦٢٧ زایینی بو. هەروەها زەلیم کۆیلەی عەبدالله کوڕی سەعد کوڕی ئەبی سەرح لەئەفریقیە مرد.

ڕووداوەکانی ساڵی نەوەدی کۆچی (٧٠٩ زایینی)

گرتنی بوخارا

پێشتر ئاماژەمان بەوەدا کاتێك قوتەیبە لای وەردان خوداه پاشای بوخارا گەڕایەوە، نامەی حەجاجی بەدەست گەیشت کە فەرمانی پێدەدا بگەڕێتەوە. نیشانیدا لەکوێەوە دەبێت هێرش بکاتە سەر ئەو سەرزەمینە. کاتێك فەرمانەکەی حەجاجی بەدەست گەیشت، قوتەیبە لەساڵی ٧٠٩/٩٠ زایینی بۆ شەڕ ڕەوانە بو. وەردان خوداه خەڵکانی سەغد و تورکەکانی دەوروبەری خۆی هەڵخڕاند و ئەوانیش دەستی هاوکاریان بۆ درێژ کرد. قوتەیبە پێش دەستی کرد و گەمارۆی خستە سەرشارەکە. کاتێك هێزە پشتیوانەکان بۆ هاوکاری ئەوان هاتن، بۆ شەڕ لەگەڵ موسوڵمانەکان لەشار هاتنەدەر و شەڕیان دەست پێکرد. خەڵکانی ئەزد وتیان: ئێمە لەسوچێکدا جێگیر بکە تا کوشتاریان بکەین! قوتەیبە وتی: پێشڕەوی بکەن. ئەزدیەکان پێشڕەویان کرد و شەڕێکی قورسیان دەست پێکرد. ئەزدیەکان شکستیان خوارد و بۆ ناو لەشکرگەکەی خۆیان پاشەکشێیان کرد و بتپەرستەکان شوێنیان کەوتن و ئەوانیان تێکشکاند و گەیشتنە لەشکرگەکەی ئەوان بەشێوەیەك ژنان شەقەزللەیان لەروخساریان دەدا و شین و ڕۆڕۆیان دەست پێکرد. دو باڵی سوپای موسوڵمانان هێرشیان کردە سەر تورکەکان و بۆ شوێنەکانی خۆیان پاشەکشێیان پێکردن. تورکەکان لە (نەشەز) خۆڕاگریان کرد. قوتەیبە وتی: چ کەسێك دەتوانێت لەو شوێنە دەریانپەڕێنێت؟ کەس هەنگاوی نەبردە پێش. ڕۆشتە لای بەنی تەمیم و وتی: شەڕێکە هاوشێوەی شەڕەکانی ئێوە. وەکیع ئاڵاکەی هەڵگرت و وتی: ئەی بەنی تەمیم، ئایا بەتەنیا جێم دەهێڵن؟ وتیان: نا ئەی باوکی موتەریف.

هورەیم کوڕی ئەبی تەحمە فەرماندەی سوارەکانی ئەوان بو و فەرماندەی گشتی وەکیع. وەکیع ئاڵاکەی پێدا و وتی: ئەی هورەیم، پێشڕەوی بەسوارەکانت بکە. هوڕەیم پێشڕەوی دەست پێکرد و وکیع هاورێ لەگەڵ پیادەکان بەدوای ئەودا. هوڕەیم گەشتە ڕوبارێك لەنێوان خۆی و سوپای تورکەکان و وەستا. وەکیع وتی: ئەی هورەیم، پێشڕەوی بکە. هورەیم هاوشێوەی وشترێکی مەست سەیری کرد و وتی: ئەسپەکانم بخەمە ناو ئەم ڕوبارە؟ ئەی ئەزان، ئەگەر بخلیسکێن، هەمویان لەناو دەچن. وەکیع وتی: ئەی زادەی ژنی

بۆگەن، نافەرمانی فەرمانەکەی من دەکەیت! دارێکی بەدەستەوە بو و بەو دارە لێیدا. هورەیم هاوڕێ لەگەڵ سوارەکان لەروبارەکە تێپەڕی. وەکیع گەیشتە روبارەکە و پردێکی هەڵبەست و بەهاوەڵانی خۆی وت: هەرکەس بۆ گیان بەخشین ئامادەیە، تێپەڕێت و گەرنە لەشوێنەکەی خۆی بمێنێتەوە. تەنیا هەشسەد پیاوی شەڕکەر پەڕینەوە. کاتێك ئەوانی پەڕاندەوە و لەدوژمن نزیك کەوتەوە، بەهورەیمی وت: من بەشمشێر ورم هێرش دەبەم و تۆ لەگەڵ سوارەکانت ئەوان بەخۆتەوە سەرقاڵ بکە. وەکیع هێرشی برد و شەڕی دەست پێکرد و هورەیم هاوڕێ لەگەڵ سوارەکانی. ئەوەندە شەڕیان کرد تا لەتەپۆڵکەکە پاشەکشێیان پێکردن و قوتەیبە هاواری کرد: نابینن دوژمن شکستی خواردوە؟ کەس نەپەڕیەوە تا دوژمنان بەتەواوی پاشەکشێیان کرد. خەڵك پەڕینەوە و قوتەیبە وتی: هەر کەس سەرێکی بڕاو بێنێت، سەد درهەمی پێ دەبەخشم. سەری زۆریان کۆکردەوە. لەو رۆژەدا پانزە کەس لەبەنی قورەیع هاتن و هەرکام سەرێکیان پێبو. دەوترا، کێیت؟ دەیوت: لەخەڵکی قورەیعە. پیاوێکی ئەزدی سەرێکی هێنا. پێیان وت: کێیت؟ وتی: قورەیعیم؟ قوتەیبە وتی: بۆ درۆت کرد؟ وتی: بینیم هەر کەس کە سەر دێنێت، دەڵێت: قورەیعیم. گومانم کردە هەر کەس سەری پێ بێت دەبێت بڵێت: قورەیعیم. قوتەیبە پێکەنی.

خاقان و کوڕەکەی بریندار بون و خوا سەرکەوتنی بەموسوڵمانان بەخشی و حەجاجیان لەم سەرکەوتنە ئاگادار کردەوە.

ئاشتی قوتەیبە لەگەڵ خەڵکانی سەغد

کاتێك قوتەیبە خەڵکی بوخارای سەرکوت کرد، خەڵکانی سەغد ترسیان لێ نیشت. تەرخون پاشاکەیان لەگەڵ دو سوارە گەیشتنە نزیك لەشکرگەکەی ئەو و داوای پیاوێکیان کرد تا قسەی لەگەڵ بکەن. قوتەیبە حەییانی نەبتی رەوانە کرد و تەرخون خوازیاری ئاشتی بو لەسەر بنەمای دانی باج. قوتەیبە بەداواکەی رازی بو و ئاشتی کرد. تەرخون بۆ وڵاتەکەی و قوتەیبە هاوڕێ لەگەڵ نەیزەك گەڕایەوە.

پەیمان شکێنی نەیزەك و گرتنی تاڵەقان

دەڵێن: کاتێك نەیزەك هاوڕێ لەگەڵ قوتەیبە لەبوخارا گەڕایەوە، نەیزەك لەفراوان بونی سنوری فەرمانڕەوایی ئەو ترسی لێ نیشت و بەهاوەڵانی خۆی وت: من لەگەڵ ئەم پیاوەدام بەلاّم لێی دڵنیا و ئاسودە نیم. باشترە فەرمانێکی لێوەربگرم و بگەڕێمەوە. وتیان: ئەو کارە بکە. قوتەیبە لەئامول بو کەنەیزەك داوای فەرمانی لێکرد. قوتەیبە فەرمانی پێدا و نەیزەك گەڕایەوە و مەبەستی تەخارستانی کرد تا گەیشتە نەوبەهار. ماوەیەك مایەوە و نوێژی خوێند و داوای پیرۆزی لەخوا کرد و بەهاوەڵانی خۆی وت: گومانم نیە قوتەیبە لەفەرمانەکەی خۆی پەشمیان بۆتەوە و ئەوەندە ناخایەنێت بۆ موغەیرە کوڕی عەبداللە نامە دەنوسێت و داوای لێدەکات من زیندانی بکات.

قوتەیبە لەو فەرمانەی بەنەیزەکیدا پەشمیان بویەوە و نامەی بۆ موغەیرە رەوانە کرد تا نەیزەك بگرێت و زیندانی بکات. نەیزەك بەرێکەوت و موغەیرە شوێنی کەوت و ئاگادار بویەوە کە ڕۆشتۆتە ناو دۆڵەکانی خولم. موغەیرە گەڕایەوە و نەیزەك نافەرمانی فەرمانی قوتەیبەی کرد و بۆ ئیسپەهبۆدی بەلخ، بازن پاشای مەروورود، پاشای تاڵەقان، پاشای فاریاب و پاشای جوزجان نامەی نوسی و بۆ دژایەتی کردنی قوتەیبە هانیدان. ئەوان بە بانگەوازەکەی رازی بون. نەیزەك بەهارانی دیاری کرد تا لەوێ کۆببنەوە و شەڕ لەگەڵ قوتەیبە بکەن. نامەی بۆ کابول شا نوسی و خوازیاری هاوکاری کردنی بو. سامان و کەل و پەلەکانی خۆی بۆ لای ئەو رەوانە کرد و داوای لێکرد ئەگەر ناچار بێت، پەنای ببەخشێت. کابول شا بەڵێنی هاوکاری پێدا.

جەبغویە پاشای تەخارستان پیاوێکی ناتەوان بو. نەیزەك ئەوی گرت و بەندێکی زێرینی لەدەست و پێی بەست تا رێگەی ناسازگاری لەگەڵ نەگرێتەبەر. جەبغویە پاشا بو و نەیزەك کۆیلەی ئەو. بەڵێنی لێوەرگرت و کارگوزاری قوتەیبەی لەوڵاتەکەی دەرکرد. پێش گەیشتنی زستان و پێش ئەوەی سوپاییەکان بلاّوەی لێبکەن، قوتەیبە ئاگادار بویەوە کە نەیزەك شۆڕشی دەستپێکردوە. براکەی عەبدولرەحمان کوڕی موسلیمی هاوڕێ لەگەڵ دوانزە هەزار پیاوی شەڕکەر بۆ بروقان رەوانە کرد و پێی وت: لەوێ بمێنەرەوە و هیچ کارێك مەکە تا زستان تەواو دەبێت. ئەوسا هێرش بکەسەر تەخارستان کە من لەتۆ نزیکم.

قوتەیبە بەرێکەوت و کاتێك زستان لەکۆتاییەکانی خۆی نزیك بویەوە، بۆ نەیشابور و شارەکانی دیکە نامەی نوسی تا سوپاییەکان پەیوەستی ببن. ئەوان پێش کاتی دیاریکراو لەدەوری ئەو کۆبونەوە و عەبدولرەحمان بەرەو تالەقان بەرێکەوت کە پاشاکەی لەگەڵ نەیزەك هاوپەیمان و ئالای شۆڕشی هەڵگردبو. قوتەیبە هێرشی کردەسەر و کوشتارێکی گرانی لەناو خەڵکانی تالەقان بەرێخست و ژمارەیەکی زۆر لەوانی لەداردا کە لەدو ریزی بەرابەر تا چوار فەرسەخ درێژ بویەوە. ئەم ساڵە پێش لە شەڕی نەیزەك کۆتایی هات و ئێمە درێژەی کارەکانی نەیزەك لەکاتی گێڕانەوەی روداوەکانی ساڵی ٩١ کۆچی/ ٧١٠ زایینی، بەخواستی خوا، باس دەکەین.

هەڵاتنی یەزید کوڕی موهەلیب و براکانی لەزیندانەکەی حەجاج

دەڵێن: لەم ساڵەدا یەزید کوڕی موهەلیب و براکانی کە لەزیندانەکەی حەجاجدابون، هەڵاتن. حەجاج ڕۆشتە رستەق ئاباد تا سوپاییەکان بۆ شەر رەوانە بکات چونکە کوردەکان دەستیان بەسەر وڵاتی فارسدا گرتبو. یەزید کوڕی موهەلیب و براکانی عەبدولەلیك و موفەزەل لەگەڵ سوپاییەکان لەگەڵ ئەو بەرێکەوتن. حەجاج سەنگەری بەدەروی خێوەتەکەیان هەڵکەندبو و ئەوانی لەنزیك خێوەتەکانی خۆیەوە دەست بەسەر و زیندانی کردبو. پاسەوانەکانی ئەوان لەخەڵکانی شام بون. ئەو داوای شەش هەزار دەرەمی لەوان دەکرد و بۆ وەرگرتنی ئەوانی ئەشکەنجە دەکرد و یەزید پیاوانە خۆڕاگری کرد و ئەمە زیاتر دەبوە هۆی توڕە بونی حەجاج. بەحەجاجیان وت تیرێکی بەرکەوتوە و نوکی تیرەکە بەشێوەیەك لەگۆشتی جەستەی چەقیوە کەنەگەر دەستی لێ بدەن، هاواری بۆ ئاسمان بەرز دەبێتەوە. فەرمانیدا بەئازارادانی ئەو قاچەی ئەشکەنجەی بکەن. کاتێك ئەو کارەیان کرد، هاواری کرد. خوشکەکەی هند کچی موهەلیب هاوسەری حەجاج بو و کاتێك هاوار و ناڵەی براکەی بیست، قیژاندی و ناڵاندی. حەجاج تەلاقیدا. دواتر دەستی لێهەڵگرتن و خوازیاری وەرگرتنی شەش هەزار دەرەمەکە بو. ئەوان هەوڵیاندا تا پارەکە کۆبکەنەوە و گیانی خۆیان رزگار بکەن. پەیامیان بۆ براکەیان مەروان لەبەسرە رەوانە کرد تا چەندین ئەسپ هەڵبگرێت و ببێتە دەستەبەریان و وا نیشان بدات کە مەبەستی فرۆشتنی ئەسپەکانی هەیە تا قەرزەکەی ئەوان بداتەوە. ئەو کارەی کرد. براکەی دیکەیان یانی حەبیب لەبەسرە لەژێر ئەشکەنجەدا بو.

یەزید بۆ پاسەوانەکان خواردنێکی ئامادە کرد و فەرمانیدا کە شەرابێکی زۆریان هێنا. ئەوان خواردیانەوە و سەرقاڵ بون. یەزید جل وبەرگی چێشت لێنەری لەبەر کرد و ریشێکی سپی هاوشێوەی ریشی ئەوی بۆ خۆی دروست کرد و هاتەدەر. یەکێك لەپاسەوانەکان ئەوی بینی و وتی: پێم وابێت یەزید بەمشێوەیە بەرێگادا دەرۆشت. لێی نزیك کەوتەوە و بینی کە ریشی سپیە و لەبەر ئەمە وازی لێ هێنا و گەڕایەوە. موفەزەلیش هاتەدەر و کەس پێی نەزانی. سوار کەشتیەکی ئامادە بون: یەزید و موفەزەل و عەبدولمەلیك شەوانە بەرێکەوتن تا بەرەبەیان داهات. کاتێك بەیانی داهات، پاسەوانەکان ئاگادار بونەوە و ئەم هەواڵەیان بەحەجاج گەیاند. حەجاج ترسا و گومانی کرد ئەوان خەڵکانی خوراسان دژی ئەو هاندەدەن و دەست بەسەر ئەو سەرزەمینەدا دەگرن. نامەی بۆ قوتەیبە نوسی و ئاگاداری کردەوە.

کاتێك یەزید گەیشتە زۆلکاوەکان، سوارەکان پێشوازیان لێکرد و سواربون. رێنیشاندەرێك لەخەڵکانی کەلب هاورێیەتی ئەوانی دەکرد. ئەوان لەرێگەی سەماوە بەمەبەستی رۆشتن بۆ شام بەرێکەوتن. دوای دو رۆژ ئەم هەواڵە بەحەجاج گەیشت و پێی وترا کە ئەوان رێگەی شامیان گرتۆتەبەر. حەجاج نامەی بۆ وەلید کوڕی عەبدولمەلیك نوسی و لەم کارە ئاگاداری کردەوە.

یەزید بەرێکەوت و لەفەلەستین لای وەهیب کوڕی عەبدولرەحمان ئەزدی دابەزی کەلای سلێمان کوڕی عەبدولمەلیك رێزدار بو. وەهیب رۆشتە لای سلێمان و لەبەسەرهاتی یەزید و براکانی ئاگاداری کردەوە و وتی لەترسی حەجاج پەنایان بۆ هێناوە. وتی: ئەوان بێنە لای من چونکە ئەمانیان هەیە و تا ئەو کاتەی من زیندوم دەستی کەس بەوان ناگات. ئەوان لەشوێنێکی ئارام و ئاسودەدا بون.

حەجاج نامەی بۆ وەلید نوسی: بنەماڵەی موهەلیب خیانەتیان لەئەمانەتی خوادا کردوە و لەدەستی من رایان کردن و پەنایان بۆ سلێمان برد. وەلید گومانی کردبو ئەوان بۆ ئاژاوە نانەوە رودەکەنە خوراسان. کاتێك زانی پەنایان بۆ براکەی خۆی بردوە، ئارام بویەوە بەڵام بۆ ئەو سامانەی لەگەڵ خۆیان بردبویان، داخی دەخوارد و تورە بو. سلێمان نامەی بۆ وەلید نوسی: یەزید لای منەوە و ئەمانم پێ بەخشیوە. ئەو تەنیا سێ هەزار هەزار دەرەم قەرزارە بەڵام حەجاج قەرزەکەی بەشەش هەزار دەرەم دەزانێت کە سێ

هەزار درهەمی داوە و پاشماوەکەی من دەیدەم. وەلید نوسی: سوێند بەخوا ئەمانی پێ نابەخشم تا بۆ لای من رەوانەی نەکەیت. سلێمان بۆی نوسی: ئەگەر ئەو بۆ لای تۆ رەوانە بکەم، خۆیشم لەگەڵی دێم. وەلید وتی: سوێند بەخوا ئەگەر بێیت، ئەمانی پێ نابەخشم. یەزید وتی: من رەوانە بکە چونکە سوێند بەخوا نامەوێت لەنێوان ئێوەدا دوژمنایەتی دروست ببێت و حەز ناکەم خەڵکان من بەهۆکاری ئەم ئاژاوەیە بزانن. نامەیەکی بۆ بنوسە و داوای بەخشینی منی لێبکە.

سلێمان ئەوی لەگەڵ ئەیوبی کوڕی رەوانە کرد. وەلید فەرمانیدا زنجیر لەدەست و پێی بکات و رەوانەی بکات. سلێمان بەکوڕەکەی وت: کاتێك گەشتنە لای سەروەری باوەڕداران، تۆ لەگەڵ یەزید لەناو یەك زنجیر بڕۆنە ژوور. ئەو کارەی کرد. کاتێك وەلید برازاکەی خۆی لەزنجیردابینی، وتی: سلێمان منی شەرمەزار کرد. ئەیوب نامەکەی باوکی بەمامی سپارد و پێی وت: ئەی سەروەری باوەڕداران، گیانم قوربانی تۆ بێت، ئەمانەکەی باوکم بەفیڕۆ مەدە چونکە شیاوترین کەسی رێز لەئەمانەکەی بگرێت. هیوای کەسێك لەناو مەبە کە بەهیوایی رزگار بون و تەندروستی لای ئێمە پەنای بۆ ئێمە هێناوە. ئەو کەسەی بەهیوایی بەخشینی تۆ روی لەبارەگاکەت کردوە، ریسوا مەکە. وەلید نامەکەی سلێمانی خوێندەوە و بینی سلێمان داوای کردوە ببێتە نێوەنجیگەر و بەڵێنی داوە قەرزەکەی یەزید کوڕی موهەلیب بداتەوە. کاتێك نامەکەی خوێندەوە، وتی: بارودۆخمان لەسلێمان دژوار کرد. یەزید قسەی کرد و داوای بەخشینی کرد و وەلید ئەمانی پێبەخشی وبۆ لای سلێمان گەڕایەوە. وەلید بۆ حەجاجی نوسی: چونکە یەزید و براکانی پەنایان بۆ براکەم برد، نەمتوانی هیچیان لەگەڵ بکەم، دەستبەرداری ئەوان ببە. حەجاج ئەو کارەی کرد.

ئەبو عویەیینە کوڕی موهەلیب لای حەجاج بو و هەزار هەزار درەم قەرزی لەئەستۆدا بو کەوازی لەقەرزەکەی هێنا و حەبیب کوڕی موهەلیبی ئازاد کرد.

یەزید کوڕی موهەلیب لای سلێمان مایەوە و بەردەوام خواردنی بۆ دروست دەکرد و دیاری پێشکەش دەکرد. یەزید هیچ دیاریەکی بۆ نەدەهات مەگەر ئەوەی بۆ سلێمانی دەنارد و سلێمان هیچ دیاریەکی پێنەدەگەیشت مەگەر ئەوەی نیوەی بەیەزید دەبەخشی و هیچ کەنیزێکی هەڵنەدەبژارد مەگەر ئەوەی بۆ یەزیدی رەوانە دەکرد.

بیرکردنەوەی چەند روداوێك

لەم ساڵەدا مەسلەمە کوڕی عەبدولمەلیك لەسەرزەمینی رۆم شەڕی کرد و پێنج قەلاَکەی سورییەی گرت.

عەباس کوڕی وەلید بۆ شەڕ رەوانە بو تا گەیشتە ئەرزەن و سەرزەمینی سورییەی بڕی.

لەم ساڵەدا وەلید کوڕی عەبدولمەلیك ، قورە کوڕی شەریکی کردە فەرمانڕەوای میسر و براکەی عەبداللە کوڕی عەبدولمەلیکی لەسەر کار لابرد.

هەروەها لەم ساڵەدا رۆمیەکان خالید کوڕی کیسان پاشای دەریایان بەئەسیری گرت و پاشاکەیان ئەوی وەك دیاری بۆ دەرباری وەلید رەوانە کرد.

لەم ساڵەدا عومەر کوڕی عەبدولعەزیز فەرمانداری مەدینە و مەککە و تایف لەگەڵ خەڵکان ئایینی حەجی بەجێهێنا.

فەرمانڕەوای عێراق و سەراسەری رۆژهەلاَت حەجاج کوڕی یوسف بو و کارگوزارەکەی لەبەسرە جەراح کوڕی عەبداللە حەکەمی و سەرپەرەستی دامەزراوەی دادی بەسرە عەبدولرەحمان کوڕی ئۆزەینە، فەرمانداری خوراسان قوتەیبە کوڕی موسلیم و فەرمانداری میسر قورە کوڕی شەریك.

ئەم کەسانە لەم ساڵەدا مردن: مالك کوڕی ئەنسی ئەنساری کەدەستەیەك دەڵێن: لەساڵی ٧١١/٩٢ یا ٩٣/ ٧١٢ زایینی لەتەمەنی ٩٦ ساڵی یا ١٠٦ ساڵی یا ١٠٧ ساڵی یا ١٠٣ ساڵی کۆچی دوایی کرد، ئەبو ئەلعالیەی ریاحی لەشوال/ ئوتی ٧٠٩ زایینی، ئەسر کوڕی عاصمی لەیسی ئەحوی کە رێزمانی زمانی عەرەبی لە ئەبوالاسوەدی دوئەلی فێر بو. دەستەیەك دەڵێن: لەساڵی ٩٠/ ٧٠٩ زایینی کۆچی دوایی کرد.

ڕوداوەکانی ساڵی نەوەد و یەکی کۆچی (٧١٠ زایینی)

درێژەی بەسەرهاتەکانی قوتەیبە لەگەڵ نەیزەك

پێشتر ئاماژەمان پێدا کە نەیزەك لەقوتەیبە جیابویەوە و ڕویکردە تاڵەقان و قوتەیبە بەرەو ئەو دیارە بەرێکەوت و خەڵکانێکی زۆری کوشتار کرد. کاتێك دەستی بەسەر تاڵەقاندا گرت، براکەی عەمرۆ کوڕی موسلیمی وەك فەرمانداری ئەو سەرزەمینە دیاری کرد. دەستەیەك دەڵێن: پاشاکەی شەڕی لەگەڵ قوتەیبە نەکرد و قوتەیبە ئازاری بەو نەگەیاند. دز و ڕێگرەکان لەو سەرزەمینە بون کە قوتەیبە ئەوانی کوشتار کرد. دواتر قوتەیبە بەرەو فاریاب بەرێکەوت و پاشاکەی ڕێگەی سازگاری گرتەبەر و داوای بەخشینی کرد. قوتەیبە ئەوی بەخشی و کەسی نەکوشت و عامر کوڕی مالکی حەمانی وەك کارگوزاری خۆی دەست نیشان کرد.

بەرەو بەلخ بەرێکەوت کە خەڵکەکەی پێشوازیان لێکرد بەڵام ئەو تەنیا بۆ ماوەی یەك ڕۆژ لەوێ مایەوە و بەدوای براکەی خۆی یانی عەبدولرەحمان بەرێکەوت تا لەدۆڵی خولم هاوکاری بکات. نەیزەك بەرەو بەغلان بەرێکەوت و شەرکەرانی خۆی لەلێواری دۆڵەکە و دربەندەکان جێگیر کرد تا پارێزگاری لێبکەن. دەستەیەکی دیکە لەشەڕکەرانی خۆی لەپشتی دۆڵەکە بۆ پاسەوانی کردن جێگیر کرد. قوتەیبە چەندین ڕۆژ لەوێ مایەوە و لەنزیك دۆڵەکە شەڕی لەگەڵ ئەوان کرد بەڵام نەیتوانی بڕواتە ناو دۆڵەکە و هیچ ڕێگەیەکی نەدەزانی تا خۆی بەنەیزەك بگەیێنێت مەگەر دۆڵ یا بیابانێك کە سوپاکەی نەیاندەتوانی لێی تێپەڕ بکەن. لەبەر ئەمە سەرگەردان مایەوە. پیاوێك هات و داوای ئەمانی لێکرد بەو مەرجەی بۆ ڕێگەی چونە ناوەوی پشت دۆڵەکەی نیشان بدات. قوتەیبە ئەمانی پێبەخشی و پیاوێکی لەگەڵ ڕەوانە کرد کەئەوانی لەپشت دۆڵی خولمەوە بۆ ناو قەلاَکە ڕێنوێنی کرد. سوپاکەی نەیزەك ئاسودە بون کە سوپاکەی قوتەیبە شەوانە هێرشیان کردە سەریان وکوشتاریان کردن. ئەوانەی زیندو مانەوە بۆ قولاَیی دۆڵەکە رایان کرد. قوتەیبە ڕۆشتە ناو دۆڵەکە و دواتر قەلاَکە و لەوێوە بەرەو سەمنگان بەرێکەوت. چەند ڕۆژێك لەوێ مایەوە و ئەوسا شوێنپێی نەیزەکی هەڵگرت و

براکەی عەبدولرەحمانی وەك پێشەنگی خۆی رەوانە کرد.

نەیزەك لەماڵەکەی خۆی کۆچی کرد و دۆڵی فەرغانەی بڕی و باروبنە و سامانەکەی خۆی بۆ لای کابول شا رەوانە کرد. بەرێکەوت تا لەکورز دابەزی و عەبدولرەحمان بەدوایەوە بو. عەبدولرەحمان لەبەرابەر کورز دابەزی و قوتەیبە لەشوێنێك کەدوریەکەی لەعەبدولرەحمان تەنیا دو فەرسەخ بو. نەیزەك لەکورز سەنگەری گرت و ئەمان بینیان هیچ رێگەیەك نیە بۆ ئەوەی دەستیان بەنەیزەك بگات مەگەر دۆڵێك کە چوارپێکان نەیاندەتوانی لەو رێگەوە بڕۆن. قوتەیبە بۆ ماوەی دو مانگ گەمارۆی خستەسەر تا ئەوەی خواردن و خۆراکی نەیزەك روی لەکەمبون کرد و نەخۆشی ئاوڵە لەناو سوپاکەی بڵاوبویەوە و جەبغویەییش بەم نەخۆشیە گرفتار بو.

قوتەیبە لەزستان ترسا. سەلیمی ئامۆژگاری بانگ کرد و پێی وت: بڕۆ لای نەیزەك و پلانی فریوێك دابڕێژە تا بیهێنیتە لای من. ئەگەر فریونەدرا و رازی نەبو، ئەمانی پێ ببەخشە و بزانە ئەگەر لەکاتی گەڕانەوە ئەو لەگەڵ تۆدا نەبینم، دەتکوژم. وتی: نامە بۆ عەبدولرەحمان بنوسە تا ناسازگاری لەگەڵ من نەکات. قوتەیبە نامەی بۆ نوسی و سەلیم ڕۆشتە لای عەبدولرەحمان و پێی وت: چەندین کەس رەوانە بکە تا لەلێواری دۆڵەکەدا جێگیر ببن و کاتێك من لەگەڵ نەیزەك دێمەدەر، لەپشتەوە هێرش بکەنە سەر ئێمە و لەنێوان ئێمە و دۆڵەکە جیایی دروست بکەن. عەبدولرەحمان چەندین شەرکەری رەوانە کرد کەسوار لەسەر ئەسپ لەو شوێنەدا وەستان. سەلید چەند بارێکی قورسی خواردن و شیرینی و شتی دیکەی لەگەڵ خۆی هەڵگرت و ڕۆشتە لای نەیزەك و پێی وت: تۆ فێڵت لەقوتەیبە کرد و رێگەی ناسازگاریت گرتەبەر. نەیزەك پرسی: بۆچونی تۆ چیە؟ سەلیم وتی: بۆچونی من ئەوەیە بڕۆیتە لای ئەو، چونکە ئەو لەم سەرزەمینە ناڕوات، قوتەیبە سوێندی خواردوە ج لەناو بچێت ج رزگاری بێت، زستان لەم سەرزەمینە بەسەر ببات. نەیزەك پرسی: چۆن بێ بەخشینی ئەمان بڕۆمە لای ئەو؟ سەلیم وتی: گومان ناکەم ئەمان بەتۆ ببەخشیت چونکە کینەی تۆی لەدڵدایە و دڵی لێوانلێوە لەڕق و توڕەیی، بەڵام بەگومانی من باشتر وایە لەهاتنی تۆ ئاگادار نەبێت تا کاتێك دەست دەخەیتە ناو دەستی، چونکە هیوادارم شەرم دایگرێت و لەتۆ خۆش ببێت. نەیزەك وتی: گیانم ئەم کارەی پێ خۆش نیە و ئەگەر بمبینێت، دەمکوژێت. سەلیم وتی: هاتوم بۆ لای

تۆ بۆ ئەوەی پێشنیاری چاکەت پێ بکەم، ئەگەر گوێ لەپێشنیارەکانی من بگریت، هیوادارم رزگارت بێت، ئەگەر ناخوازیت، دەگەڕێمەوە.

سەلیم خواردنەکانی خۆی هێنا کە هاوشێوەی ئەوەیان نەبینیبو. یارانی نەیزەك تالآنیان کرد و نەیزەك لەم کارە رەنجا. سەلیم وتی: من ئامۆژگاری تۆ دەکەم چونکە چاکەخوازی تۆم. دەبینم سوپاکە بێزاربون وئەگەر ئەم گەمارۆیە درێژە بکێشێت، دڵنیام ئەوان لەگەڵ تۆ نامێنن و پارێزگاریت لێ ناکەن، برۆ بۆ لای قوتەیبە. نەیزەك وتی: لەگیانم دەترسم. تەنیا کاتێك دەرۆمە لای کە ئەمانم پێ ببەخشێت، هەرچەند دەزانم بەو شێوەیش دەمکوژێت بەلآم ئەمە لای من پەسەندترە. سەلیم وتی: ئەمانی پێ بەخشیویت، ئایا من بەراستگۆ نازانیت؟ وتی: نە. هاوەلآنی پێیان وت: بەوتەکانی رازی ببە چونکە سەلیم تەنیا راستی دەهێنێتە سەر زمان.

نەیزەك هاتەدەر و صول و جەغبویە و صول تەرخان جێگری جەغبویە هاوڕێیەتیان دەکرد و تەرخان، فەرماندەی پاسەوانەکان و شەقران برازاکەی نەیزەکی خستە زیندان. کاتێك لەدۆڵەکە هاتنەدەر، ئەو سوارانەی عەبدولرەحمان جێگیری کردبون، هێرشیان کردنەسەر و رێگریان لەتورکەکان(هاوەلآنی نەیزەك)گرت. نەیزەك پێی وت: ئەمە سەرەتای فریوەکەتانە. سەلیم وتی: نەهاتنی ئەوان بۆ تۆ باشترە. سەلیم و نەیزەك و هاوڕێکانی بەرێکەوتن و ڕۆشتنە لای قوتەیبە. ئەوانی خستە زیندان و نامەی بۆ حەجاج نوسی و داوای لێکرد تا فەرمانی کوشتنی نەیزەك بدات. قوتەیبە معاویە کوڕی عامر کوڕی عەلقەمەی عولەیمی رەوانە کرد کە هەمو کالآکان و هەمونەو کەسانەی لەوێ ژیانیان بەسەر دەبرد، لەگەڵ ئەودا رەوانەی کرد. قوتەیبە چاوەڕێی کرد تا نامەی حەجاج گەیشت. نامەی حەجاج چل رۆژ دوای ئەوە گەیشت و فەرمانی کوشتنی نەیزەکی تیا نوسرا بو. قوتەیبە خەڵکی کۆکردەوە و سەبارەت بەکوشتنی ئەو راوێژی لەگەڵ کردن. بەشێوەی ناسازگار گفتوگۆیان کرد. زێرار کوڕی حوصەین وتی: لەتۆم بیست کە دەتوت: پەیمانی خوام لەملدا بێت ئەگەر دەستم بەنەیزەك بگات، خوێنی دەرێژم. ئەگەر نەیکوژێت، خوا هیچ کات تۆ بەسەر ئەودا سەرکەوتو ناکات.

نەیزەکی بانگ کرد و سەری ئەوی بەدەستی خۆی بڕی و فەرمانی کوشتنی صول و برازاکەی نەیزەکی دەرکرد. لەسوپاکەی نەیزەك حەوتسەد (یا دوانزە هەزار کەسیان)

سەربڕی و نەیزەك و برازاكەیان لەداردا و سەری ئەو دوانەیان بۆ حەجاج ڕەوانە كرد. نەهار كوڕی تەوسعە سەبارەت بەكوژرانی نەیزەك وتی:

لعمری لنعمت غزوة الجند غزوة   قضت نحبها من نیزك و تعلت

یانی: سوێند بەگیانی خۆم شەڕی ئەم سوپایە شەڕێكی پەسەندكراو بو كە دادی دڵیان لەنەیزەك وەرگرت و سەرفراز گەڕانەوە.

زەنیر كۆیلەی عەباسی باهلی كیسەیەكی نەیزەكی هەڵگرت كەچەندین گەوهەری تیا بو و زۆربەی دارایی و خەرجی سەرزەمینەكانی ئەو لەو گەوهەرانە دابین دەكرا. جەبغویەی ئازاد و منەتباری كرد و بۆ لای وەلید ڕەوانەی كرد كە لەوێ مایەوە تا وەلید مرد.

خەڵكان دەیانوت: نەیزەك بەفریوی قوتەیبە كوژرا. یەكێك وتی:

فلا تحسبن الغدر حزما فربما   ترقت به الاقدام یوما فزلت

یانی: هەرگیز فریو بەدورئەندێشی مەزانە چونكە زۆرجار هەنگاوەكان بەپایەكەیدا سەردەكەون و لەسەرەوە بۆ خوارەوە تلێر دەبنەوە.

كاتێك قوتەیبە نەیزەكی كوشت، بۆ مەرو گەڕایەوە و پاشای جوزجان كەسی ڕەوانە كرد و داوای ئەمانی كرد. قوتەیبە ئەمانی پێ بەخشی لەسەر ئەو بنەمای كەبڕواتە لای. ئەو داوای بارمتەی كرد. قوتەیبە، حەبیب كوڕی عەبدالله باهلی بۆ لای ئەو ڕەوانە كرد و پاشای جوزجان چەندین كەسی وەك بارمتە بۆ لای قوتەیبە ڕەوانە كرد و خۆی بەرێكەوت و پەیمانی ئاشتی لەگەڵ بەست و گەڕایەوە و لەتاڵەقان مرد. خەڵكانی جوزجان وتیان: ژەهرخواردیان كردوە. لەبەر ئەمە حەبیبیان كوشت و قوتەیبەیش بارمتەكانی سەری بڕی.

شەڕی شومان و كێش و نەسەف

لەم ساڵەدا قوتەیبە ڕۆشتە شومان و گەمارۆی خستەسەر.

هۆكاری ئەم كارە ئەوە بو كەپاشاكەی كارگوزارەكەی قوتەیبەی دەركرد. قوتەیبە دو نێردراوی بۆ لای ئەو ڕەوانە كرد. یەكیان لەعەرەبەكان بەناوی عەیاش و ئەویتریان لەخەڵكانی خوراسان. ئەوانی ڕەوانە كرد تا داوا لەپاشای شومان بكەن تا ئەوەی لەپەیمانی ئاشتیەكە لەئەستۆی گرتوە، جێبەجێ بكات. ئەم دوانە ڕۆشتنە لای شومان.

خەڵك روبەرویان بونەوە و تیربارانیان گردن. خوراسانیەکە گەڕایەوە و عەیاش لەگەڵ ئەوان شەڕی کرد کەکوشتیان و شوێنەواری شەست برینیان لەسەر جەستەی دۆزیەوە.

قوتەیبە خۆی بەرێکەوت و کاتێك گەیشتە ئەوێ، ساڵح کوڕی موسلیم برای قوتەیبە پیاوێکی بۆ لای پاشاکە رەوانە کرد و داوای لێکرد گوێرایەڵ و ملکەچی خۆی نیشان بدات و بەڵێنیدا ئەگەر رێگەی ئاشتی بگرێتەبەر، رەزامەندی قوتەیبە بۆ ئەو بەدەست دێنێت. ساڵح لەگەڵ پاشاکە هاورێ بو. پاشا رازی نەبو و وتی: من پارێزراوترینی پاشاکانم، ئایا من لەقوتەیبە دەترسێنیت؟ ئەو سەنگەری هەڵکەند و قوتەیبە هێرشی کردە سەر و کەشکەنجیرەکانی بۆ دانا و قەڵاکەی ئەوی بەردباران کرد و پیاوێکی لەنزیکەکەکانی پاشا کوشت. کاتێك ترسی زاڵبونی قوتەیبەی کەوتە دڵ، هەرچی سامان و زێر و زیوی بو، کۆی کردەوە و خستیە ناو چاڵێك کە کەس قولاییەکەی نەدەزانی. دواتر قەڵاکەی کردەوە و روبەرویان بویەوە و شەڕی کرد تا کوژرا. قوتەیبە بەزۆر دەستی بەسەر قەڵاکەدا گرت و شەرکەرانی کوشت و ژنان و منداڵانی ئەسیر کرد.

دواتر بەرەو کێش و نەسەف بەرێکەوت و ئەم دوشارەی گرت. شاری فاریابی سوتاند چونکە لەبەرابەر ئەو خۆڕاگریان کرد و دوای ئەوە بەشاری سوتاو ناوی دەرکرد. عەبدولرەحمانی برای لەکێش و نەسەفەوە بۆ سەغد رەوانە کرد کە پاشاکەی تەرخون بو. عەبدولرەحمان هەمو بەندەکانی پەیمان نامەی ئاشتی لێ سەند و بارمتەکانی تەسلیم کرد و گەڕایەوە بۆ بوخارا بۆ لای قوتەیبە کە لەکێش و نەسەفەوە بۆ ئەو شارە رۆشتبو. ئەوان بۆ مەرو گەڕانەوە. کاتێك قوتەیبە لەبوخارا بو، بوخارا خوداە کە گەنجێکی تازە پێگەیشتوبو، وەك پاشای ئەو شارە دەستنیشانی کرد و ئەو کەسانەی لەناو برد کەگومانی دەکرد رێگەی ناسازگاری لەگەڵ ئەو پاشایە دەگرنەبەر.

دەڵێن: قوتەیبە خۆی رۆشتە سەغد. کاتێك گەڕایەوە، خەڵکانی سەغد وتیان: تۆ بەریسوایی و دانی باج رازی بویت لەگەڵ ئەوەی پیرەپیاوێکی بەتەمەنی، ئێمە پێویستیمان بەتۆ نیە. تەرخون خۆی کوشت.

بیرکردنەوەی چەند رووداوێك

دەڵێن: لەم ساڵەدا وەلید، خالید کوڕی عەبداللەی قەسری وەك فەرمانداری مەککە دەستنیشان کرد. خالید تا کاتی مردنی وەلید فەرماندار بو. پێشتر لەساڵی ٨٩/ ٧٠٨ زایینی ئاماژەمان بەم گێڕانەوەیەدا. کاتێك بوبە فەرمانداری مەککە، وتارێکی پێشکەشی خەڵك کرد و کاری خەلافەتی لەبەرچاوی ئەواندا بەگەورە نیشاندا و داوای فەرمانبردن و گوێڕایەڵی لێکردن و وتی: ئەگەر بزانم ئەم ئاژەڵە کێویی و دەشتیانە کە لەناو بارەگایی خوایی هاتوچۆ دەکەن، کاتێك دێنە قسە، زمان بۆ نافەرمانی و ناسازگاری دەکەنەوە، دەریان دەپەرێنم. ئەرکی سەرشانی ئێوەیە فەرمانبەر و لەگەڵ خەڵکان هاودەنگ بن چونکە سوێند بەخوا هەر کەس بێننە لای من و بڵێن خراپەی دژی سەروەری باوەڕداران وتوە، لەبارەگایی خواییدا لەداری دەدەم. من ئەنجامداری بێ چەند و چونی فەرمان و نوسراوەکانی خەلیفەم. تەنگی بەخەڵکان هەڵچنی.

لەم ساڵەدا وەلید کوڕی عەبدولمەلیك حەجی لەگەڵ خەڵك کرد. کاتێك ڕۆشتە ناو مەدینە، ڕۆشتە ناو مزگەوتەوە و سەیری بیناکەی کرد. خەڵکانیان لەمزگەوت کردەدەر جگە لەسەعید کوڕی موسەییب کە هیچ کام لەپاسەوانەکان بوێری دەرکردنی ئەویان نەبو. پێیان وت: باشترە لەشوێنەکەت هەستیت. وتی: هەڵناستم مەگەر ئەو کاتەی هەمیشە هەڵدەستم. وتیان: باشترە سڵاو بۆ سەرورەی باوەڕداران بنێریت. وتی: سوێند بەخوا ئەو کارە ناکەم. عومەر کوڕی عەبدولعەزیز دەڵێت: بەردەوام ئەوم لەسوچ و قوژبنەکانی مزگەوتەکەدا دەسوراندەوە تا نەیبینێت. وەلید روی کردە قیبلە و سەعیدی بینی و وتی: ئەو پیرە پیاوە کێیە؟ سەعیدە؟ عومەر وتی: بەڵێ سەعیدە و ئەمە حاڵ و کاریەتی و ئەگەر بزانێت تۆ لێرەیت، دێت و سڵاوت بۆ دەنێرێت بەڵام پیرە و سۆمایی چاوەکانی کزە. وەلید وتی: تێگەیشتم، ئێستا ئێمە دەڕۆینە لای. بەرێکەوت تا گەیشتە لای و وتی: ئەی پیرەپیاو چۆنی؟. سوێند بەخوا سەعید لەشوێنەکەی نەجولا و وتی: سوپاس بۆ خوا کەباشم، سەروەری باوەڕداران چۆنە و چۆن دەژیت؟ وەلید گەڕایەوە و وتی: ئەمە پاشماوەی پیاوەکانە.

لەمەدینە بڕێکی فراوان سامان و دەفرە زێڕین و زیوینەکانی دابەش کرد. نوێژی هەینی خوێند و وتاری یەکەمی بەدانیشتانەوە خوێندەوە و دواتر هەستایە سەرپێ و

وتاری دووەمی پێشکەش کرد. ئیسحاق کوڕی یەحیا دەڵێت: بەرەجاکوڕی حەیوە (لەگەڵ وەلید دابو) وتم: ئایا ئەم کارە دەکەن؟ وتی: بەڵێ، زۆرجار. معاویە ئەم کارەی دەکرد و کەسانیتر بەدوای ئەودا درێژەیان بەم کارەدا. پێیان وت: بۆ لەمبارەوە قسەی لەگەڵ ناکەیت؟ وتی: گێڕایەوە کە قەبیصە کوڕی زوەیب لەمبارەوە قسەی لەگەڵ عەبدولەلیک کرد بەلاّم گوێی لێنەگرت. وتی: عوسمان بەم شێوەیە وتارەکانی دەخوێندەوە. دەڵێت: وتم: سوێند بەخوا لەسەر پێ دەوەستا و وتارەکەی پێشکەش دەکرد. رەجا ءوتی: بەمشێوە بۆ ئەوانیان گێڕاوەتەوە و ئەوان درێژە بەم کارە دەدەن. ئیسحاق دەڵێت: لەناو خەلیفەکان کەسم نەبینیوە لەو سەرکێشتر و ستەمکارتر.

فەرمانداری شارەکان هەمان کەسانی ساڵی پێش بون جگە لەمەککە کە فەرماندارەکەی خالید کوڕی عەبداللەی قەسری بو. دەستەیەك دەڵێن: کارگوزارەکەی وەلید لەم ساڵەدا عومەر کوڕی عەبدولعەزیز کوڕی مەروان بو.

لەم ساڵەدا عەبدولعەزیز کوڕی مەروان شەڕی هاوینەی کرد. فەرماندەی سوپاکەی مەسلەمە کوڕی عەبدولەلیك بو.

هەروەها لەم ساڵەدا وەلید مامەکەی خۆی لەفەرمانداری جەزیرە و ئەرمەنستان لابرد و براکەی مەسلەمە کوڕی عەبدولەلیکی لەجێگەکەی ئەودانا. مەسلەمە لەپانتاییەکانی ئازەربایەجان شەڕی لەگەڵ تورکەکان کرد تا گەشتە باس و و دەستی بەسەر شار و قەلاّکاندا گرت و کەشکەنجیرەکانی دانا.

روداوەکانی ساڵی نەوەد و دووەمی کۆچی (٧١١ زایینی)

لەم ساڵەدا مەسلەمە کوڕی عەبدولمەلیك لەسەرزەمینی رۆم شەڕی کرد و دەستی بەسەر سێ قەڵاکەدا گرت و کۆچی بەخەڵکی سوێسنەی کرد بۆ سەرزەمینی رۆم.

دەست بەسەرداگرتنی ئاندۆلۆس

لەم ساڵەدا تارق کوڕی زیاد کۆیلەی موسا کوڕی نوصەیر لەگەڵ دوانزە هەزار پیاوی شەڕکەر هێرشی کردە سەر ئاندۆلۆس و روبەروی پاشاکەیان بویەوە کە ناوی ئازەرینۆگ بو لەخەڵکانی ئیسفەهان لەپاشاکانی عەجەمی ئاندۆلۆس. تارق بەسوپاکەی خۆی هێرشی کردەسەریان و ئازەرینۆگ لەگەڵ سوپاکەی خۆی پێشڕەوی کرد. تاجی پاشایەتی لەسەر نابو و هەمو زێر وزیو و جلە گرانبایبەکانی تایبەت بەپاشاکانی لەبەر کردبو. شەڕێکی دژوار و قورسیان کرد و ئازەرینۆگیان کوشت و ئاندۆلۆس دەستی بەسەرداگیرا. ئەم روداوە لەساڵی ٧١١/٩٢ زایینی رویدا.

ئەمە، ئەو گێڕانەوەیە ئەبو جەعفەری تەبەری سەبارەت بەگرتنی ئاندۆلۆس ئاماژەی پێداوە بەڵام لەناوچەیەکی بەو گەورەییە و بەم سەرکەوتنە بایەخدارە نابێت تەنیا بەم گێڕانەوەیە بەسەندە بکرێت. من بەشێوەیەکی بەربلاو ئاماژە بەچۆنیەتی گرتنی ئەو شارە دەکەم و مێژووەکەی بەپێی نوسراوەی خەڵکەکان ئاماژە پێدەدەم چونکە ئەوان خۆیان لەمێژووی شارەکەیان شارەزاتر و ئاگادارترن.

مێژووی ئاندۆلۆس لەسەرەتاوە

دەڵێن: یەکەمین خەڵکان کە لەو سەرزەمینە نیشتەجێ بون، لەرەگەزێك بەناوی ئاندۆلۆس بون کەوڵاتەکەیان بەناوی خۆیانەوە ناوی دەرکرد. دواتر ناوەکە بوبە عەرەبی و گۆڕا بۆ ئاندۆلۆس. مەسیحیەکان ئاندۆلۆس بە (ئیشبانیە (ئیسپانیا) ناو دەبەن و ئەمە لەناوی پیاوێك بەناوی ئیشبانس وەرگیراوە کە لەوێ لەداردرا. دەستەیەك دەڵێن: بەناوی پاشایەك لەرۆژگاری کۆن کە پێیان دەوت ئیشبان کوڕی تیتس. بەتلیموس ئاماژەی بەم ناوەداوە. دەستەیەك دەڵێن: لە ناوی ئاندۆلۆس کوڕی یافس کوڕی نوحەوە

وەرگێراوە چونکە یەکەم کەس بو ئەو ناوچەی ئاوەدان کردەوە. دەستەیەك دەڵێن: یەکەم خەڵکان کە دوای تۆفانەکەی نوح لەوێ مانەوە، خەڵکانێك بون پێیان دەوت ئاندۆلۆسیەکان کە ئەو سەرزەمینەیان ئاوەدان کردەوە و ئاگر پەرەست بون و پاشایەتی بۆ رۆژگارێکی درێژ لەناو خۆیاندا بەردەوام بو. دواتر خوا گیرۆدەی وشکەساڵی کردن کە بۆ چەندین ساڵ بەردەوام بو و زۆربەیان لەناوچون و ئەوانەی توانای هەڵاتنیان بو، هەڵاتن و ئاندۆلۆس بۆ ماوەی سەد ساڵێك کەسی تیا نەدەژیا. دواتر خواوەند ئەفریقیەکانی بۆ ئاوەدان کردنەوەی ئەو سەرزەمینە رەوانە کرد و خەڵکانێك رۆشتنە ناو ئەو سەرزەمینە کە پاشای ئەفریقیە بۆ کەم کردنەوەی ژمارەی دانیشتوانەکەی (بەدوای وشکەساڵی بەردەوام لەسنوری فەرمانڕەوایەتی خۆی کە خەڵکەکەی لەفەوتان نزیك ببونەوە) ئەوانی بۆ ئەو دیارە رەوانە کرد. ئەوانی هاورێ لەگەڵ فەرماندەیەك لەکەسەکانی خۆی سوار کەشتیەکان کرد کە لەدورگەی قادس لەنگەریان خست و ئاندۆلۆسیان بینی کە سەرزەمینەکانی سەرسەوز و روبارەکانی لێوانلێوە لەئاو. لەوێ مانەوە و ئەو سەرزەمینەیان ئاوەدان کردەوە و پاشایەکیان بۆ خۆیان دەستنیشان کرد تا فەرمانڕەوایەتی ئەوان بگرێتەدەست و کاروبارەکانیان راپەرێنێت. ئەوان لەسەر ئایینی پێشینانی خۆیان بون و پایتەختەکەیان (تاڵقەی وێران) لەپانتاییەکانی ئەشبیلە بوکە بناغەیان دارشت و ئاوەدانیان کردەوە و ماڵەکانیان لەوێ دروست کرد و بۆ ماوەی سەد و پەنجا ساڵ لەوێ ژیانیان بەسەر برد. بەدرێژایی ئەم رۆژگارە یانزە پاشا فەرمانڕەوایەتی ئەوانیان کرد.

دواتر خواوەند عەجەمەکانی رۆمی رەوانە کرد کە پاشاکەیان ئیشبان کوڕی تیتس بو. شەڕی لەگەڵ ئەوان کرد و کوشتاری کردن و گەمارۆیان خستە سەر پایتەختەکەی ئەوان چونکە لەو شارەدا سەنگەریان گرتبو. ئەو لەبەرابەر ئەوان ئیشبانیەی دروست کرد و وەك پایتەختی خۆی هەڵیبژارد. ژمارەی سوپاکەی فراوان بو و بەم پێیە ستەمکاری دەست پێکرد. هێرشی کردە سەر بیت المقدس و تالآنی کرد و لەو شارە سەد هەزار شەرکەری کوشت و بەردە مەرمەرەکانی بۆ ئیشبانیە و ناوچەکانی دیکەی سەرزەمینەکەی گواستەوە و خوانی (سفرە) سلێمان کوڕی داوودی تالآن کرد. ئەمە ئەو خوانەیە تارق کوڕی زیاد لەکاتی گرتنی تەلێتەڵە دەستی بەسەردا گرت لەگەڵ گۆی

زێرین و بەردێکی قورس کە لەماردە دۆزرایەوە.

ئەم پیاوە ئەشبان بو کە خزر لەکاتی کێڵانی زەوی ئەوی بینی وپێی وت: ئەی ئیشبان، بەم زوانە رۆژێك دەگات بەختەوەر دەبیت و دەبیتە پاشا و لەپێشیت پێ دەبرێت. کاتێك ئیلیایی مێهرەبان بێتەسەر کار، لەگەڵ بنەماڵەی پێغەمبەر بەنەرمی هەڵس و کەوت بکە. ئیشبان وتی: ئایا گاڵتەم پێدەکەیت؟ کەسێکی وەك من چۆن دەتوانێت ببێتە پاشا؟ خزر وتی: ئەو کەسە پاشایەتی بەتۆ بەخشی کە داردەستەکەی تۆی بەمشێوەیە دروست کرد. ئیشبان سەیری داردەستەکەی کرد و بینی گەڵا و گوڵی کردوە. ترسا و خزر لەبەرچاویدا نەما. ئیشبان باوەڕی بەوتەکانی کرد. گەڕایەوە بۆ ناو خەڵکەکەی و پلەکانی پێشکەوتنی بڕی تا ئەوەی بو بەپاشای ولاتێکی گەورە و بۆ ماوەی بیست ساڵ پاشایەتی کرد. پاشایەتی ئیشبانیەکان دوای ئەو بەردەوام بو و پەنجا و پێنج کەس لەوان فەرمانڕەوایەتیان کرد.

دواتر کەسانێك بەناوی بشنولیات لەعەجەمەکان لەبەرابەر ئەوان دابەزین. پاشاکەیان تەیش کوڕی نیتە بو و ئەمە کاتی دەرکەوتنی عیسا مەسیح بو. خەڵکی بشنولیات بەسەر ئەو سەرزەمینەدا زاڵبون و پاشایەتیان گرتەدەست. پایتەختەکەیان شاری ماردە بو و بیست و حەوت کەس لەوان بونە پاشا.

دواتر خەڵکانی گوت لەگەڵ پاشاکەیان هێرشیان کردە سەریان و بەسەر ئاندۆلۆسدا زاڵبون و لەم کاتەوە ئەوانیان لەپاشای شارەکانی رۆم جیا کردەوە. دەرکەوتنی ئەوان لەپانتاییەکانی ئیتاڵیە (ئیتاليا) لەرۆژهەلاتی ئاندۆلۆس بو. ئەوان هێرشیان کردە سەر سەرزەمینەکانی مەجدونیە لەو ناوچەیە و ئەمە لەرۆژگاری سزار کلیۆزیوس (سێیەم سزار) رویدا کە روبەرویان بویەوە و ئەوانی شکستدا و کوشتاری کردن. دوای ئەوە تا رۆژگاری کۆنستانتین پاشایەتیان دەست نەکەوتەوە. لەرۆژگاری ئەو جارێکی دیکە هێرشیان کردەوە. ئەوسوپایەکی بۆ شەڕی ئەوان رەوانە کرد کە لەبەرابەر ئەو نەیانتوانی خۆڕاگری بکەن و گێڕانەوەی مێژووی ئەوان تا رۆژگاری فەرمانڕەوایی سزار ونبوە. ئەوان شازادیەك بەناوی لەزریکیان کردە فەرمانڕەوایی خۆیان. ئەو بتپەرەست بو. بەرەو شارەکانی رۆم بەرێکەوت تا مەسیحیەکان بۆ پەرستینی بتەکان ناچار بکات. کردارێکی قێزەونی لێ بینرا و هاوەڵانی لەدەوری ئەو بلاوەیان لێکرد و لەدوری براکەی

کۆبونەوە و شەڕیان لەگەڵ ئەو کرد. داوای هاوکاری لەپاشای ڕۆم کرد کە سوپایەکی بۆ هاوکاری کردنی ئەو ڕەوانە کرد. براکەی شکستی خوارد و باوەڕی بەئاییینی مەسیحی هێنا. فەرمانڕەوایەتی ئەو سیانزە ساڵ بو. دوای ئەو ئێکریت و دوای ئەو ئێملریك و دواتر وەگدیش بەپاشایەتی گەیشتن و دووبارە گەڕانەوە سەر ئایینی بتپەرەستی. ئەو سەد هەزار کەسی لەهاوەڵانی خۆی کۆی کردەوە و بەرەو ڕۆم بەرێکەوت. پاشای ڕۆم سوپایەکی بۆ شەڕی ئەو ڕەوانە کرد کە شکستیاندا و کوشتیان.

دوای ئەو ئێلریك هاتەسەر کار کە پیاوێکی بێدین و بوێر بو. ئەو بەرێکەوت تا تۆڵەی وەگدیش و کەسانێك بکاتەوە کە هاورێ لەگەڵ ئەو کوژرا بون. گەمارۆی خستە سەر ڕۆمیە و خەڵکەکەی خستە تەنگانەوە و بەزۆری شمشێر ڕۆشتە ناو ئەو شارە و سامانەکانی ئەوانی تاڵان کرد و چەندین کەشتی شەڕکەری کۆکردەوە و بەرەو دورگەی سیسیل بەرێکەوت تا دەستی بگرێت و تاڵانی بکات. زۆرینەی سوپاکەی لەناو دەریادا خنکان و خۆی لەناو ئەو کەسانەدا بو کە لەئاوەکەدا خنکان.

دوای ئەو ئەتلوف هاتە سەر کار وبۆ ماوەی سێ ساڵ پاشایەتی کرد و لەشاری ئیتالیە هاتەدەر و لەشاری گالیس لەدوری ئاندۆلۆس نیشتەجێ بو و لەوێوە بەرەو بەرشەلۆنە (بارسلۆن) بەرێکەوت.

دوای ئەو براکەی بۆ ماوەی سێ ساڵ، والیا، بوردزاریش سی و سێ ساڵ، کوڕەکەی ترشمەند، براکەی لەزریك سیانزە ساڵ، ئوریك حەفدە ساڵ، ئەلریك بەتلوشە بیست و سێ ساڵ، ئیشلیك، ئیملیك دو ساڵ، توزیۆش حەفدە ساڵ و پێنج مانگ، تودتکدلیس یەك ساڵ و سێ مانگ، ئەسلە پێنج ساڵ، ئەتلەنجە پانزە ساڵ، لیوبا سێ ساڵ و دواتر براکەی لویلد فەرمانڕەوایەتیان کرد. لویلد یەکەم کەس بو تولدۆی کردە پایتەختی خۆی و لەوێ نیشتەجێ بو تا لەناو وڵاتەکەیدا بێت و بتوانێت لەگەڵ نەیاران شەڕ و سەرکوتیان بکات. بەردەوام لەگەڵ نەیاران شەڕی کرد تا دەستی بەسەر سەراسەری ئاندۆلۆسدا گرت و بناغەی شاری رکوبلی دانا و چەندین باغ و بێستانی گەورەی تیا دروست کرد. ئەم شارە لەتولدۆوە نزیك و بەناوی کوڕەکەیەوە ناوی نا. بۆ شەڕی خەڵکانی بشکنس بەرێکەوت و ئەوانی دەستەمۆ و ملکەچ کرد و لەکچی کوڕی پاشای فەرەنگ (ناوی کچەکە ئارمانگلیدا) خوازبێنی کرد و ئەوی کردە هاوسەری خۆی و لەئیشبیلە

نیشتەجێی کرد. ئەم کچە بۆ نافەرمانی کردن لەبەرابەر باوکی هانیدا و ئەو شۆڕشی دەست پێکرد. باوکی بۆ شەڕی ئەو رەوانە بو و گەمارۆی خستنەسەر و رۆژگاری لێ تاڵ کردن و بەزۆری شمشێری دەستی بەسەرداگرت و کوڕەکەی خستە زیندانەوە کە تاکۆتایی تەمەنی بەم شێوەیە گرفتار بو.

دوای لویلد کوڕەکەی رکرد بو بەپاشا کەپیاوێکی کردار جوان و قەشەکانی لەدەوری خۆی کۆکردەوە و گۆڕانکاری لەچۆنیەتی فەرمانڕەوایەتی باوکیدا کرد و ولأتەکەی تەسلیمی ئەوان کرد کە نزیکەی هەشتا قەشە بون. ئەو پیاوێکی داوێن پاك و خۆپارێز بو و جل و بەرگی مەسیحیەکانی لەبەر دەکرد. بناغەی کەنیسەی ناسراو بەناوی (وزکە) یا کەنیسەی شاری (ئەلوزگە)ی لەبەرابەر شاری وادی ئاش دارشت. دوای خۆی کوڕەکەی لیوبا بەپاشایەتی گەیشت و شێوەی باوکی گرتەبەر. پیاوێك لەگوتیەکان بەناوی بسریك بەشێوەیەکی لەناکاو کوشتی و خۆی (بێ رەزامەندی خەڵکانی ئاندۆلۆس) لەسەر تەختی پاشایەتی دانیشت. پیاوێکی ستەمکار و یاخی بو و لەبەر ئەمە یەکێك لەکەسە نزیکەکانی دژی ئەو راپەری و کوشتی.

دوای ئەو گندمار دوساڵ و سیسفوت بۆ ماوەی نۆ ساڵ پاشایەتیان کرد. ئەو پیاوێکی چاکەخواز و کردار پاك بو. دوای ئەو کوڕە سێ مانگەکەی هاتەسەر کار و مرد. دوای ئەوان شەنتلە بو بەفەرمانڕەوا کە پاشایەتیەکەی هاوکات بو لەگەڵ دەرکەوتنی پێغەمبەر(د.خ) و پیاوێکی پەسەند کراو بو. دوای ئەو سشنند پێنج ساڵ، خەنتەلە شەش ساڵ، خەندس چوار ساڵ، بنیان هەشت ساڵ و ئەروی بۆ ماوەی حەوت ساڵ پاشایەتیان کرد.

لەرۆژگاری فەرمانڕەوایەتی ئەو وشکەساڵیەکی مەترسیدار رویدا کە ئەوەندەی نەمابو ئاندۆلۆس لەزیانی برسیەتی لەناو بچێت.

دوای ئەو کوڕەکەی ئابکە (پیاوێکی ستەمکار و سەرکۆنە کراو) و دواتر کوڕەکەی گیتشە پاشایەتیان کرد. فەرمانڕەوایی ئەو لەساڵی ٧٧ کۆچی/ ٦٩٦ زایینی دەستی پێکرد. پیاوێکی کردار پاك و نەرم و مێهرەبان بو و هەمو ئەو کەسانەی ئازاد کرد کەباوکی زیندانی کردبون و سامانی خەڵکانی بۆ خاوەنەکانیان گەڕاندەوە.

مرد و دو کوڕی لەدوای خۆی بەجێهێشت کەخەڵکانی ئاندۆلۆس بەپاشایەتی ئەو

دوانە رازی نەبون و کەسێکیان بەناوی رزریك کردە پاشا کەپیاوێکی بوێر بەڵام لەبنەماڵەی پاشاکان نەبو. شێوازی پاشاکانی ئاندۆلۆس ئەوە بو کە کوڕان و کچەکانی خۆیان بۆ تولدۆ دەنارد تا لەخزمەتی پاشادابن و تەنیا خزمەتی ئەو بکەن و بەم شێوەیە ببنە کەسێکی بیرمەند و فرەزان. کاتێك دەگەنە تەمەنی هاوسەرگیری، پاشا ئەوان دەکاتە هاوسەری یەك و مارەییان پێدەبەخشێت. کاتێك رزریك بەپاشایەتی گەیشت، بولیان پاشای دورگەی سەوز و سەبتە و کەسانیتر کچێکیان بۆ نارد کەپەسەندی کرد و مۆری کچێنی لێ هەڵگرت. کچ چۆنیەتی ئەم کارەی بۆ باوکی نوسی کەتوڕە بو و بۆ موسا کوڕی نوصەیر کارگوزاری عەبدولمەلیك کوڕی مەروان لەئەفریقیە نامەی نوسی و ملکەچی خۆی نیشاندا و داوای لێکرد بڕواتە وڵاتەکەی ئەو. موسا بەرێکەوت و یولیان رۆشتە ناو شارەکانی ئەو و لەو بۆ خۆی و هاوەڵانی پەیمانە دڵخۆشکەرەکانی وەرگرت. دواتر وەسفی ئاندۆلۆسی بۆ کرد و بۆ رۆشتن بۆ ئەوێ هانیدا و ئەمە لەکۆتایی ساڵی نەوەد/ ئۆکتۆبەری ٧٠٩ زایینی رویدا.

موسا نامەی بۆ وەلید نوسی و ئاگاداری کردەوە کە خواوەند چ سەرکەوتنێکی پێ بەخشیوە و یولیان پێشنیاری چ کارێکی پێکردوە. وەلید بۆی نوسی: شەڕکەران کەم کەم و بارسوك بۆ ئەو دیارە رەوانە بکە و موسوڵمانان گرفتاری ئەو دەریا مەترسیدارە مەکە. موسا نوسی: دەریا نیە بەڵکو دورگەیەکە کەکۆتاییەکەی دیارە. وەلید نوسی: بەشەرکەرە بارسوکەکان تاقی بکەرەوە هەرچەندە ئەو دورگەیە بەو شێوەیە بێت کە تۆ دەڵێیت.

ئەو پیاوێك لەکۆیلەکانی خۆی بەناوی تەریف هاورێ لەگەڵ چوارسەد پیاوی شەرکەر و سەد ئەسپ رەوانە کرد کەسوار چوار کەشتی بون کە گەشتنە دورگەیەك کەدواتر بەدورگەی تەریف ناوی دەرکرد چونکە ئەو پیاوە (تەریف) لەوێ دابەزی. دوای ئەوە هێرشیان کردە سەر دورگەی سەوز و سامانێکی زۆری تاڵان کرد و لەمانگی رەمەزانی ساڵی ٩١/ ژوئیەی ٧١٠ تەندروست گەڕایەوە. کاتێك خەڵك ئەمەیان بینی، رویان لەگۆڕەپانەکان کرد.

دواتر موسا یەکێك لەکۆیلەکانی خۆی بەناوی تارق کوڕی زیاد کەفەرماندەی پێشەنگەکان بو، لەگەڵ حەوت هەزار پیاوی شەڕکەر لەموسوڵمانان (زۆرینەیان لەبەربەریەکان و موالیەکان و کەمینەیان لەعەرەبەکان) رەوانە کرد کەبەرەو دەریا

بەرێکەوتن و دوای ئەوە مەبەستی کێوێکی بەرزیان کرد و لەوێ دابەزین کە لەو ڕۆژەوە تا ئێستا بەناوی کێوی تارق (جبل طارق)ناو دەبرێت. کاتێك لەرۆژگاری دواتر عەبدئەلمۆمن لەم ناوچەیە بو بەپاشا، فەرمانیدا کە لەسەرەوەی ئەم کێوە شارێکیان دروست کرد و بەکێوی سەرکەوتن ناویان برد بەلأم ئەم ناوە زۆر نەمایەوە و خەڵك بەناوی یەکەم (جبل طارق)ناویان بردەوە.

هاتنی تارق بۆ ئەو شوێنە لەمانگی رەجەبی ساڵی ٩٢ کۆچی/ مارس – ئاوریلی ٧١١ زایینی بو. کاتێك تارق سوار کەشتی بو، خەوی لێکەوت. پێغەمبەری(د.خ) لەخەودا بینی کە لەگەڵ موهاجیرەکان و ئەنساردایە و ئەوان شمشێریان بەستوە و کەوانەکانیان کردۆتە مل. پێغەمبەر(د.خ) پێی وت: ئەی تارق، بۆ ئەنجامدانی ئەرکەکەت هێرش ببە. پێغەمبەر(د.خ) فەرمانی پێدا لەگەڵ موسوڵمانەکان بەنەرمی و مێهرەبانی هەڵس و کەوت بکات. دواتر تارق سەیری کرد و بینی پێغەمبەر(د.خ) وهاوەڵانی ڕۆشتنە ناو ئاندۆلۆس و لەپێش خۆی و سوپاکەیەوە بەرێکەوتن. لەخەو هەستا و شادمان بو و مژدەی بەهاورێکانیدا و ورەی گرت و بێ گومان دەیزانی کەسەرکەوتن بەدەست دێنێت.

کاتێك سوپاکەی تارق گەشتنە کێوەکە، بەرەو دەشتەکە هاتەخوار و دەستی بەسەر دورگەی سەوزدا گرت و لەوێ پیرێژنێکی بینی. ژن پێی وت: من مێردێکم هەبو کەپێشهاتەکانی لەپێشەوە دەزانی و لەگەڵ خەڵك سەبارەت بەفەرماندەیەك قسەی دەکرد کەدێتە شارەکەی ئەوان و دەستی بەسەردا دەگرێت. بەم شێوەیە وەسفی دەکرد کە سەرێکی گەورەی هەیە و خاڵێکی رەش لەسەر شانی چەپیەتی کەمووی لێ رواوە. تارق جلەکانی لابرد و خاڵەکەی بەسەر شانی خۆیەوە بینی. جارێکیتر مژدەیان پێدا و هاورێکانی هەمو شادمان بون. لەکێوەکە هاتەخوار و دورگەی سەوز و شوێنەکانی دیکەی گرت و قەلآ کوێستانیەکەی بەجێهێشت.

درێژەی گێرانەوەی دەست بەسەردا گرتنی ئاندۆلۆس

کاتێك رزریکیان ئاگادار کردەوە کە تارق دەستی بەسەر ولأتەکەیدا گرتوە، توڕە بو و ئەم کارەی بەگەورە زانی. ئەو دور لەکاروباری ولأتەکەی و سەرقاڵی شەرەکانی خۆی بو. لەو شەڕە دەستی هەڵگرت و سوپایەکی کۆکردەوە کە دەڵێن ژمارەکەی دەگەیشتە سەد

هەزار کەس. کاتێك ئەم هەواڵە بەتارق گەیشت، نامەی بۆ موسا نوسی و داوای هاوکاری لێکرد و لەسەرکەوتنەکانی خۆی ئاگاداری کردەوە و پێی وت کە ئێستا پاشای ئاندۆلۆس بەسوپایەکی گەورە بۆ شەڕی ئەم خۆی ئامادە کردوە کەناتوانێت لەبەرابەر ئەوان خۆڕاگری بکات. موسا پێنج هەزار پیاوی شەڕکەری رەوانە کرد و ژمارەی موسوڵمانەکان بۆ دوانزە هەزار شەڕکەر زیادی کرد. یولیان هاورێیەتی موسوڵمانانی کرد و کاری سیخوڕی بۆ ئەوان ئەنجامدەدا و جێگە لاواز و زیان وەرگرەکانی وڵاتەکەی نیشانی سوپاکەی تارق دەدا. رزریك لەگەڵ سوپاکەی خۆی روبەری ئەوان بویەوە و لەکەنارەکانی روباری لەکە لەدەوروبەری شەزونە بۆ شەڕ ریزیان بەست و ئەمە دو رۆژی کۆتایی مانگی رەمەزانی ساڵی ٩٢/ ١٩ ژوئیەی ٧١١ زایینی رویدا. شەڕ هەشت رۆژی خایاند. فەرماندەی باڵی چەپ و راستی سوپاکەی دو کوڕەکەی پاشا و پێش ئەوان شازادەکانی دیکە بون. ئەوان رێککەوتن بۆ زیان گەیاندن بەرزریك لەگۆڕەپانی شەڕ هەڵبێن. بەیەکیان وت: کاتێك دەستی موسوڵمانەکان بەتاڵانیەکان پڕ ببێت، بۆ وڵاتەکەی خۆیان دەگەڕێنەوە و پاشایەتی بۆ خۆمان دەمێنێتەوە. ئەوان شکستیان خوارد و رزریك و سوپاکەی بەدوای ئەواندا. رزریك لەناوی روبارەکەدا خنکا و تارق تا شاری ئەستەجە شوێنیان کەوت. خەڵکەکەی هاورێ لەگەڵ شکست خواردوەکان کە ژمارەیان فراوان بو، روبەروی یەك بونەوە و شەرێکی قورسیان ئەزمون کرد. خەڵکانی ئاندۆلۆس شکستیان خوارد و دوای ئەوە موسوڵمانەکان گرفتاری شەرێکی ئەوتۆ نەبون. تارق لەسەر کانیەك دابەزی کە دوریەکەی تا شاری ئەستەجە چوار میلە و لەو کاتەوە بەکانیەکەی تارق ناوی دەبەن (عین طارق).

کاتێك گوتیەکان هەواڵی ئەم شکستەیان بیست، خواوەند ترسی خستە دڵیانەوە و گومانیان کرد کەئەویش وەك تەریف هەڵس و کەوت دەکات. تەریف بەشێوەیەك خۆی نیشانی ئەواندا بو کەخۆی و هاوەڵانی ئەوان دەخۆن. کاتێك رۆشتنە ناو تولدۆ و شارەکانی ئاندۆلۆسیان چۆڵ کرد، یولیان پێی وت: لەئاندۆلۆس تەواو بویت، ئێستا سوپاکەت بۆ هەمو سوچ و کەنارەکان رەوانە بکە و خۆت بەرەو کوردووا بەرێکەوە. ئەو سوپاکەی خۆی لەشاری ئەستەجەوە رەوانە کرد، سوپایەك بۆ کوردووا، سوپایەك بۆ گرە نادا، سوپایەك بۆ ماڵت، سوپایەك بۆ تەدمیر و خۆی لەگەڵ بەشی زۆری سوپاکەی بەرەو

ژیان بەرێکەوت تا لەوێوە بەرەو تولدۆ بڕوات. کاتێك گەشتە تولدۆ، شارەکەی بەچۆل بینی و زانی کە دانیشتوانەکەی بۆ شارێك لەو سەری کێوەکە بەناوی مایە کۆچیان کردوە.

ئەو سوپای کە بۆ کوردووا ڕۆشت، شوانێك ڕێگەی کەلێنی ناو دیواری شارەکەی نشیاندان کە شەڕکەران لەوێوە ڕۆشتنە ناو و گرتیان.

ئەو سوپایی کەڕۆشتە تەدمیر، روبەروی پاشاکەیان تەدمیر(کە ناوی خۆی لەسەر شارەکە بو و پێش ئەو بە ئەرویلە ناودەبرا) بویەوە. تەدمیر سوپایەکی گەورە هاورێیەتی دەکرد. بەو پەڕی هێزەوە شەڕی لەگەڵ موسوڵمانان کرد و سەرئەنجام شکستی خوارد و خەڵکانێکی زۆر لەسوپاکەی کوژران. تەدمیر فەرمانی بەژنەکاندا کەرەستەی شەڕ هەڵگرن، دواتر لەگەڵ موسوڵمانان لەسەر ئەو بنەمایە لەگەڵ موسوڵمانان ئاشتی کرد. سوپا ڕەوانە کراوەکانی دیکە دەستیان بەسەر ئەو ناوچانەدا گرت کە مەبەستی گرتنیان کردبو.

تارق، کاتێك بینی دانیشتوانی تولدۆ شارەکەیان چۆڵ کردوە، جولەکەکانی بۆ ئەو سەرزەمینە کۆچ پێکرد و خەڵکانێك لەهاوەلانی خۆی پەیوەستی ئەوان کرد و خۆی بەرەو دۆلی بەرد بەرێکەوت و لەرێگەی کەلێنێکەوە بەناوی (کەلێنی تارق کە تا ئەمڕۆ بەو شێوەیە ناو دەبرێت) کێوەکەی بڕی و گەیشتە شارێك بەناوی (شاری خوان) و لەوێ خوانەکەی سلێمان کوڕی داوودی بینی کە کەنارەکانی لەبەردی سەوز و پایەکانی لەگەوهەر و مروارید و مەرجان و یاقوت و ... بو. شەست و هەشت پایەی هەبو. دواتر ڕۆشتە شاری مایە و تالانی کرد و لەساڵی ٩٣/ ٧١٢ زایینی بۆ تولدۆ گەڕایەوە.

دەڵێن: تارق ڕۆشتە ناو سەرزەمینی گلیکیە تا بەشاری ئەسترکە گەیشت و دواتر بۆ گلیکیە گەڕایەوە. ئەو سوپایانەی کە لەشاری ئەستەجەوە ڕەوانەی کردبون، دوای گرتنی شارەکان لەگلیکیە پەیوەستی تارق بونەوە.

شەڕەکانی موسا کوڕی نوصەیر

موسا کوڕی نوصەیر لەمانگی ڕەمەزانی ساڵی ٩٣/ ژوئەنی ٧١٢ زایینی لەگەڵ دەستەیەکی فراوان گەیشتە ئاندۆلۆس. لەکارەکانی تارق ئاگاداریان کردەوە و لەبەر ئەمە رژدی پێبرد. کاتێك لەروباری ئاندۆلۆس تێپەڕی و لەدورگەی سەوز دابەزی، پێی وترا:

ڕێگەی تارق بگرە بەر. ڕازی نەبو و ڕێنومایيکەرەکانی پێيان وت: تۆ بۆ ڕێگەيەکی باشتر و ئەو شارانەی دەستيان بەسەردا نەگيراوە، ڕێنوێنی دەکەين. پوليان مژدەی سەرکەوتنی گەورەی پێ بەخشی. موسا شادمان بو.

ئەويان بۆ شاری کوری سەليم برد کەبەزۆری شمشێر دەستی بەسەردا گرت و دواتر بەرەو شاری کرمونە بەرێکەوت کە بەهێزترين قەلای ئاندۆلوس لەوێ جێگير بو. پوليان و کەسانی تايبەت بەو ڕۆشتنە ناو شارە و وەك شکست خواردوەکان بەکەل و پەلی شەڕەوە ڕۆشتنە لای ئەوان. موسا سوارە شەڕکەرەکانی ڕەوانە کرد کەشەوانە دەستيان بەسەردا گرت و موسولمانان ڕۆشتنە ناو شارەکە. دواتر بەرەو ئەشبيلە (يەکێك لەگەورەترين و بەهێزترين شارەکانی ئاندۆلوس) بەرێکەوت و بۆ ماوەی چەند مانگێك گەمارۆی خستەسەر و دەستی بەسەردا گرت. خەلکەکەی هەلاتن و موسا جولەکەکانی لەو شارەدا جێگير کرد و بەرەو شاری ماردە بەرێکەوت و گەمارۆی خستە سەر. خەلکەکەی ڕوبەڕويان بونەوە و شەڕێکی قورسيان دەست پێکرد. موسا لەشەودا شەڕکەرانی لەسەر ڕێگەکەی ئەوان جێگير کرد کە ناباوەڕان ئەوانيان نەبينی. کاتێك بەيانی داهات، پێشڕەويان دەست پێکرد. ئەوان بەشێوازی ڕۆژانەی خۆيان ڕوبەڕوی موسولمانان بونەوە و موسولمانان لەسەر ڕێگەکەيان هێرشيان کردنەسەر و لە هەرچوار لاوە گەمارۆياندان و لەنێوان ئەوان و شارەکە جياييان دروست کرد و تا ئەو جێگەی توانيان ئەوانيان کوشتار کرد کەدەستەيەك ڕزگاريان بو و بۆ ناو شارەکە گەڕانەوە. شارەکە زۆر بەهێز بو. بۆ چەند مانگێك لەسەر گەمارۆدانی ئەوان بەردەوام بو و شەڕی لەگەلّ دەکردن. دواتر بەزرێ پۆشێك پێشڕەويان دەست پێکرد و ديواری شارەکەيان ڕوخاند. خەلکەکەی ڕوبەڕوی موسولمانەکان بونەوە و لەبەردەم بورجەکەدا کوشتاريان کردن کە لەو ڕۆژەوە تا ئێستا بە بورجی گيانبەخشەکان بەناو بانگە. دواتر لەکۆتايی ڕەمەزانی سالّی ٩٤ لەڕۆژی جەژنی ڕەمەزان/ ٣٠ ژوئەنی ٧١٣ زايينی دەستيان بەسەردا گرت و پەيمانی ئاشتيان لەگەلّ بەستن لەسەر ئەو بنەمايی کە هەمو سامانی کوژراوەکانی ڕۆژی شەڕ لەسەر ڕێگاکان و سامانی هەلاتوان بۆ گليکيە و سامان و زێر و زيو و خشلەکانی کەنيسەکان بۆ موسولمانان بێت.

دواتر خەلکی ئشبيليە کۆبونەوە و مەبەستی ئەو شارەيان کرد و موسولمانانيان لەو

شارەدا کوشتار کرد. موسا کوڕەکەی خۆی عەبدولعەزیزی بەسوپایەکی گەورە ڕەوانە کرد کە بەزۆری شمشێر دەستیان بەسەر شارەکەدا گرت و خەڵکەکەیان کوشتار کرد. لەوێوە بەرەو لەبلە و باژە بەرێکەوتن و ئەم دو ناوچەیان گرت و بۆ ئەیشبیلە گەڕانەوە.

موسا ڕۆشتە ساراگواسا و شارەکانی دەوروبەری و دەستی بەسەر هەمویاندا گرت و لەقولایی شارەکانی فەرەنگ پێشرەوی کرد و گەیشتە دەشتێکی پان و بەرین کەچەندین شوێنەواری لێ بینرا. بتێکی گەورەی وەستاوی بینی کە ئەم وشانەیان لەسەر هەڵکەندبو: ئەی منداڵەکانی ئیسماعیل، کۆتایی ئێوە ئێرەیە، بگەڕێنەوە و ئەگەر پرسیان بۆ کوێ دەگەڕێنەوە، ئاگادارتان دەکەمەوە بۆ ناسازگاری لەناو خۆتانا دەگەڕێنەوە بەشێوەیەك شمشێرەکان لەناو خۆتاندا دەسوڕێنن و ملی یەکتر دەپەڕێنن و ئەمە کارێکە لەئێستاوە دەستتان پێکردوە.

گەڕایەوە و لەم کاتەدا نێردراوەکەی وەلید گەیشتە لای و فەرمانی پێدەدا لەئاندۆلۆس پاشەکشێ بکات و بگەڕێتەوە بۆ لای وەلید. ئەم کارەی بەناخۆش زانی و ڕێگەی هەڵخەلەتاندنی نێردراوکەی گرتەبەر. دواتر بۆ سەرزەمینەکانی دوژمن لەشوێنێك بەناوی پانتایی بت ڕۆشتەدەر و کوشتاری کرد و ئەسیری گرت و کەنیسەکانی روخاند و ناقوسەکانی تێکشکاند تا گەیشتە سەر تاشەبەردی بەلای لەدەریایی سەوز و بەهەمان شێوە بەهێز و سەرفەراز بو. نێردراوێکی دیکە لەلایەن وەلیدەوە گەیشت و بەردەوام فەرمانی گەڕانەوەی پێدەدا. تەنانەت جڵەوی ئەسپەکەی گرت و رایکێشا. گەشتی نێردراوەکەی دیکەی وەلید لەشاری گلیکیە بو. ئەو لەرێگەیەکی دور لەنێوان دو کێوی ناسراو بەناوی (شارێی موسا)وە هات و تارق لەسنورەکانی سەرەوە خۆی پێگەیاند و ئەوی لەگەڵ خۆی گەڕاندەوە و هەمویان پێکەوە گەڕانەوە.

موسا کوڕی خۆی عەبدولعەزیزی کردە جێگری خۆی لەئاندۆلۆس و کاتێك دەریایی بڕی و ڕوی کردە سەبتە، فەرمانڕەوایی ئەم شارە و تانژە و سنورەکانی دەوروبەری بە عەبدولمەلیکی کوڕی بەخشی. کورە گەورەکەی خۆی یانی عەبداللەی کردە فەرمانڕەوایی ئەفریقیە و خۆی بەرەو شام بەرێکەوت و ئەو سامانەی لەئاندۆلۆس بەدەستی هێنابو، هاورێ لەگەڵ پاشەکەوتەکان و خوانەکەی سلێمانی هەڵگرت و سی هەزار کچ لەشازادەکانی گوت و گەورەکانی ئەوان بۆ شامی برد. ئەوەندە گەوهەر و کالای

جۆراوجۆری بەدەست هێنابو کە نەدەخەملێنران. کاتێك گەیشتە شام کە وەلید کوڕی عەبدولەلیك مردبو و سلێمان کوڕی عەبدولەلیك کاروباری خەلافەتی گرتبوە دەست. ئەو موسای نەدەویست. ئەوی لەهەمو کارەکانی دورخستەوە و خستیە زیندان و قەرزێکی زۆری خستە ملی بەشێوەیەك ناچار بو داوای هاوکاری لەعەرەبەکان بکات.

دەستەیەك دەڵێن: کاتێك گەیشتە شام، وەلید زیندو بو. موسا نامەی بۆ وەلید نوسیبو و رایگەیاندبو کە خۆی دەستی بەسەر ئاندۆلۆسدا گرتوە. داستانی خوانەکەی سلێمان کوڕی داوودی بۆ نوسیبو. کاتێك گەیشتە لای ئەو، ئەوەی بەدەستی هێنابو نیشانیدا. تارق هاوڕێیەتی دەکرد. تارق وتی: ئەوە من بەدەستم هێناوە. موسا ئەوی بەدرۆزن ناوبرد. تارق پێی وت: سەبارەت بەپایە ونبوەکەی پرسیاری لێ بکە. وەلید ئەو پرسیارەی لێکرد بەلام موسا ئاگادار نەبو. تارق دەریهێنا و نیشانیدا و وتی بۆ ئەم مەبەستە شاردبومەوە. وەلید زانی تارق راست دەکات. تارق بۆیە ئەو کارەی کرد چونکە پێشتر موسا لێیدا بو ونەوی خستبوە زیندان تا وەلید کەسی رەوانە کرد و ئازادی کرد. دەستەیەك دەڵێن: ئەوی زیندانی نەکرد.

دەڵێن: کاتێك رۆمیەکان گەیشتنە سەرزەمینی ئاندۆلۆس، لەپایتەختەکەیان خانوێکی لێبو کە هەر پاشایەك دەهاتە سەر کار، قوفڵێکی لێدەدا. کاتێك پاشایەتی کەوتە دەست گوتیەکان، درێژەیان بەم کارەی نەواندا و کاتێك رزریك بوبە پاشا، هەوڵیدا هەمو قوفڵەکان بکاتەوە بەلام گەورەکانی شار رێگەی ئەم کارەیان لێگرت. ئەو ئامۆژگاریەکانی ئەوانی لەگوێ نەگرت و قوفڵەکانی کردەوە و لەناو ماڵەکە وێنەی عەرەبەکانی بینی کەدەستاری سوریان لەسەر وسوار ئەسپە سپی و خۆڵەمێشیەکان بون. نوسراوێکی لێ بو کەتیایدا هاتبو: کاتێك دەرگای ئەم ماڵە بکەنەوە، ئەم خەڵکە (عەرەبەکان) دێنە ناو ئەم شارە. ئاندۆلۆس لەو ساڵەدا دەستی بەسەرگیرا.

ئەم گێرانەوەیە سەبارەت بەگرتنی ئاندۆلۆس بەسە. پاشماوەی گێڕانەوەی گرتنی ئاندۆلۆس بۆ کاتی خۆی دوادەخەین کەبەخواستی خوای گەورە بەهەمان شێوە کە بەڵێنمان داوە، ئاماژەی پێدەدەین.

شەڕی دورگەی سەردانیە

ئەم دورگەیە لەدەریایی رۆم (دەریایی سپی ناوەڕاست) جێگیرە ویەکێك لەگەورەترین دورگەکان جگە لەدورگەی سیسیل و کرتە و میوەی فراوانی هەیە. کاتێك موسا دەستی بەسەر سەرزەمینەکانی ئاندۆلۆسدا گرت، دەستەیەك لەسوپاکەی خۆی بەرەو دەریا رەوانە کرد کە لەساڵی ٩٢/ ٧١١ زایینی گەیشتنە ئەم دورگەیە. لەم کاتەدا مەسیحیەکان دەفرە زێرین و زیوینەکانی خۆیان کۆکردەوە و خستیانە ناو لەنگەرگەکە و سامانەکانی خۆیان لەسەربانی پەرستگایەکی گەورە داشارد. موسوڵمانان لەم دورگەیە بەرادەیەك سامان و گەوهەریان دەستکەوت کە نەدەخەمڵێنرا و نەدبژێردرا. تالآنی زۆریان لەسەر یەك کەڵەکە کرد. پیاوێك لەموسوڵمانان خۆی لەلەنگەرگەکەدا شۆرد و قاچی لەشتێك گیری کرد. دەریهێنا وبینی تەختەیەکی زیوینە. موسوڵمانەکان هەمو سامانەکانی ئەو سەرزەمینەیان کۆکردەوە. دواتر پیاوێك لەموسوڵمانەکان ڕۆشتە ناو کەنیسەکە وسەیری کۆترێکی کرد و تیرێکی بۆ هاویشت کە بەری نەکەوت و سەقفەکەی کون کرد و تەختەیەك شکا و شتێك هاوشێوەی دینار ڕژایە خوار. موسوڵمانەکان هاتن و هەمویان هەڵگرت و بەردەوام تالآنیەکانیان زیادی دەکرد. بەشێوەیەك هەندێ لەموسوڵمانەکان پشیلەیان سەردەبڕی و ناوسکیان پاك دەکردەوە و پڕیان دەکرد لەزێر و زیو و لەسەر رێگا دایان دەنان و لەکاتی ڕۆشتن هەڵیان دەگرتن. دەستەیەك کالآنی شمشێرەکانی خۆیان پڕدەکرد.

کاتێك سوار کەشتی بون، دەنگێکیان بیست کەدەیوت: ئەی خوایە، فریایی خنکاوان لەئاودا بکەوە. ئەوان تا دوایین کەسیان لەئاودا خنکان. زۆربەی خنکاوەکانیان بینی کە زێر و زیویان بەخۆیانەوە بەستوە.

لەساڵی ١٣٥/٧٥٢ زایینی عەبدولرەحمان کوڕی حەبیب کوڕی ئەبی عوبەیدەی فێهری بۆ شەڕ لەم دورگەیە بەرێکەوت و خەڵکەکەی کوشتار کرد. دواتر لەسەر بنەمای دانی باج پەیمانی ئاشتیان لەگەڵ بەست و باج لەوان وەرگیرا و دوای ئەو کەس شەڕی لەو سەرزەمینە نەکرد و رۆمیەکان ئەو ناوچەیان ئاوەدان کردەوە.

کاتێك ساڵی ٣٢٣/ ٩٣٥ زایینی گەیشت، مەنصور کوڕی قایمی عەلەوی پاشای ئەفریقیە چەندین کەشتی شەرکەری لەمەهدیەوە رەوانە کرد کە شەڕکەرەکانی

لەجنوە(جینوا) تێپەڕین و دەستیان بەسەر ئەم شارەدا گرت و خەڵکی سەردانیەیان سەرکوت کرد و ئەسیریان گرت و چەندین کەشتیان سوتاند و شاری جینوایان خاپور کرد و هەمو سامانەکەیان تالآن کرد.

لەساڵی ١٠١٦/٤٠٦ زایینی موجاهیدی عامری لەدانیەوە بۆ شەڕ لەو شارە بەرێکەوت. پاشاکەی بەسەد و بیست کەشتی لەدەریادابو. موجاهید دەستی بەسەرداگرت و زۆرینەی پیاوەکانی کوشت و ژن و منداڵەکانی ئەسیر کرد. پاشای رۆم ئەمەی بیست و رۆمیەکان لەدەوری کۆبونەوە و لەرێگەی (وشکانی گەورەوە) بەسوپایەکی گەورە هێرشیان کردە سەریان کە موسوڵمانان شکستیان خوارد و لەدورگەی سەردانیە دەرپەڕێنران و دەستەیەك لەکەشتیەکانیان کەوتە دەست رۆمیەکان و براکەی موجاهید و کوڕەکەی عەلی کوڕی موجاهید ئەسیر کران. موجاهید لەگەڵ پاشماوەکان گەڕایەوە و دوای ئەو کەس شەڕی لەو دورگەیە نەکرد.

بۆیە هەمو گێرانەوەکانی تایبەت بەم دورگەیەمان لێرەدا ئاماژە پێدا چونکە کەم بون و ئەگەر لەشوێنە جیاوازەکان و ساڵە جیاوازەکان ئاماژەیان پێدەدرا، بەو شێوەی کەدەبێت بیرهێنانەوەیان ئاسان نەدەبو.

بیرکردنەوەی چەند روداوێك

لەم ساڵەدا مەسلەمە کوڕی عەبدولەلیك لەسەرزەمینی رۆم شەڕی کرد و دەستی بەسەر سێ قەلآکەدا گرت و خەڵکی سوێسنەی بۆ سەرزەمینی رۆم کۆچ پێکرد. هەروەها لەم ساڵەدا قوتەیبە لەسیستان شەڕی کرد. دەستەیەك لەمێژوو نوسان ئاماژەیان بەم گێرانەوەیە داوە. ئەو مەبەستی رۆتبیلی کرد و کاتێك لەسیستان دابەزی، رۆتبیل چەندین نێردراوی بۆ ئاشتی رەوانە کرد و قوتەیبە رازی بو و عەبدەریە کوڕی عەبداللەی لەیسی وەك فەرمانداری ئەوان دەستنیشان کرد.

هەروەها لەم ساڵەدا عومەر کوڕی عەبدولعەزیز لەگەڵ خەڵکان حەجی کرد. کارگوزاری شارەکان هەمان کەسانی ساڵەکانی پێشتر بون.

لەم ساڵەدا مالك کوڕی ئەوس کوڕی حەدسانی بەسری لەبنەماڵەی نەصر کوڕی معاویە لە تەمەنی ٩٤ ساڵی لەمەدینە کۆچی دوایی کرد.

روداوەکانی ساڵی نەوەد و سێی کۆچی (٧١٢ زایینی)

ئاشتی خوارەزم شا و دەست بەسەردا گرتنی خام جەرد

لەم ساڵەدا قوتەیبە لەگەڵ خوارەزم شا ئاشتی کرد.

چۆنیەتیەکەی ئەوەی کە پاشای خوارەزم کەسێکی لاواز و ناتەوان بو و لەبەر ئەمە برا گەورەکەی خورەزاد بەسەریدا زاڵبو. کاتێك دەیبیست کەسێك لەپاشا نزیك بۆتەوە یا شتێك تایبەت بوە بەو، چ کەنیز چ سامان، ئەسپ، کچ یا خوشك یا ژنێکی جوان، کەسی رەوانە دەکرد و دەیگرت و کەس نەیدەتوانی رێگەی ئەم کارەی لێبگرێت و تەنانەت پاشاییش توانای روبەروبونەوەی ئەوی نەبو، ئەگەر لەو کارانەی ئاگاداریان دەکردەوە، دەیوت: ناتوانم هیچ کارێك لەگەڵ ئەودا بکەم. بەلاّم پاشا لێی تورە بو.

کاتێك ئەم کارانەی بەردەوام بو، نامەی بۆ قوتەیبە نوسی و داوای لێکرد بڕواتە ناو ولاّتەکەی ئەو تا کاروبارەکان بەو بسپێرێت. پەیمانی بەست کە براکەی خۆی و هەرکەسێك لەگەڵ پاشایەتی ئەو ناسازگارە، تەسلیمی ئەو بکات تا بەو شێوەی کەدەخوازێت هەڵس و کەوتیان لەگەڵ بکات. قوتەیبە بەداواکەی رازی بو و هێزەکانی خۆی بۆ روبەرو بونەوە لەگەڵ دوژمن ئامادە کرد و واینیشاندا کەمەبەستی هێرش کردن سەر خەڵکانی سەغدی لەسەردایە. قوتەیبە لەشاری مەروە بەرێکەوت و خوارزەم شا کارگوزارەکانی خۆی کۆکردەوە وبەوانی وت: قوتەیبە دەیەوێت هێرش بکاتە سەر خەڵکانی سەغد و کاری بەئێوە نیە، با لەم بەهارە سەرسەوزەی خۆمان چێژ وەربگرین.

ئەوان دەستیان بەرابوردان وکات بەسەر بردن کرد و نەکەوتنە خۆ مەگەر ئەو کاتەی قوتەیبە لە هەزار ئەسپ دابەزی. خوارزەم شا بەهاوەلاّنی خۆی وت: چی دەبینن؟ وتیان: دەبێت شەڕ بکەین. وتی: بەلاّم من شەر پەسەند ناکەم چونکە خەڵکانێکی بەهێزتر و بەشکۆتر لەئێمە لەبەرابەر ئەو چۆکیان داداوە، من شتێکی پێدەبەخشم و ناچاری دەکەم بگەرێتەوە. ئەوان رازی بون.

خوارەزم شا بەرێکەوت و لەشاری پیل کەبەهێزترین شاری سەرزەمینەکەی ئەو و لەوسەری ماوەرا ءئەلنەهر جێگیر بو، دابەزی، بەلاّم قوتەیبە لەروباری نەپەڕیەوە.

خوارەزم شا چەندین کەسی بۆ لای ئەو رەوانە کرد و لەسەر بنەمای پێدانی دەهەزار سەر (مەڕومالاَت) و زێر و زیوی فراوان ئاشتی لەگەڵ کرد بەو مەرجەی قوتەیبە لەبەرابەر خام جەرد هاوکاری بکات. قوتەیبە رازی بو.

دەستەیەك دەڵێن: لەسەر بنەمای پێدانی سەد هەزار سەر (مەڕومالاَت) ئاشتی لەگەڵ کرد و دواتر قوتەیبە عەبدولرەحمانی برای بۆ شەڕی خام جەرد رەوانە کرد کە سەرقاڵی شەڕ لەگەڵ خوارەزم شا بو. عەبدولرەحمان شەڕی لەگەڵ کرد و کوشتی و دەستی بەسەر سەرزەمینە پان و بەرینەکەی ئەودا گرت و چوار هەزار کەس لەوانی ئەسیر کرد و بۆ لای قوتەیبە رەوانەی کرد کە هەموویانی کوشت. قوتەیبە براکەی خوارەزم شا و ئەیارانی رادەستی ئەو کرد کەئەوانی کوشتار کرد و سامانی ئەوانی بۆ قوتەیبە رەوانە کرد.

دەست بەسەردا گرتنی سەمەرقەند

کاتێك قوتەیبە ئاشتی خوارەزم شای بەدەست هێنا، موجەشەر کوڕی موزاحیمی سولەمی بەنهێنی پێی وت: ئەگەر رۆژێك لەرۆژەکان مەبەستی خەڵکانی سەغد بکەیت، ئەو رۆژە ئێستایە چونکە ئەوان ئاسودەن و گومان ناکەن ئەم ساڵ کەس هێرش بکاتە سەریان. دوری تۆ لەوان تەنیا دەرۆژ رێگایە. قوتەیبە وتی: کەسێك ئەم کارەی بەتۆ پێشنیار کردوە؟ وتی: نە. وتی: کەس لەتۆی بیستوە؟ وتی: نە. وتی: ئەگەر کەسێك سەبارەت بەم نهێنیە یەك وشە بێنێتە سەرزمان، بێ گومان دەتکوژم.

کاتێك بەیانی داهات، فەرمانی بە عەبدولرەحمانی برایدا لەگەڵ سوارکاران و تیرهاوێژەکان بەرێکەوێت و باروبنە پێش خۆی بخات تا دەیانباتە مەرو. ئەو رۆژە تا شەو رێگەی بڕی و کاتێك شەو داهات، قوتەیبە بۆی نوسی: کاتێك بەیانی داهات، باروبنە بۆ مەرو رەوانە بکە و خۆت لەگەڵ سوارەکان و تیرهاوێژەکان بەرەو سەغدیەکان بەرێکەوە و ئەم هەواڵە نهێنی بێت چونکە منیش بەدوای تۆدا بەرێدەکەوم. عەبدولرەحمان فەرمانەکانی قوتەیبەی بەئەنجام گەیاند و قوتەیبە وتارێکی بۆ خەڵك خوێندەوە و وتی: سەغدیەکان سەرقاڵ و گرفتاری کارەکانی خۆیانن و پەیمانەکەیان لەگەڵ ئێوە خستۆتە ژێرپێ و ئەو کارانەیان کردوە کەهەمووان لێی ئاگادارن. من هیوادارم خوارەزم و سەغد هاوشێوەی شەڕی بەنی قورەیزە و بەنی نەزیر (لەرۆژگاری

پێغەمبەر(د.خ)) بێت. دواتر بەرێکەوت و سێ یا چوار ڕۆژ دوای عەبدولرەحمان گەیشت. خەڵکی بوخارا و خوارەزم لەگەڵ ئەودا بەرێکەوتن و یەك مانگ لەو کاتەوەی گەمارۆیان خستبوە سەرئەوان، شەڕیان لەگەڵ ئەوان کرد.

خەڵکانی سەغد بێزار بون چونکە گەمارۆکەی سەریان درێژەی کێشا. لەبەر ئەمە نامەیان بۆ پاشای چین و ئێخشیدی فەرغانە نوسی: ئەگەر عەرەبەکان بەسەر ئێوەدا زاڵ ببن، ئەو بەڵایەتان بەسەر دێنن کە بەسەر ئێمەدا هێنایان. بەجوانی لەم کارە بڕوانن و هەمو هێزی خۆتان بخەنە گەڕ. ئەوان لێکۆڵینەوەیان کرد و وتیان: ئێمە لەژێردەستەکانی خۆمان زیانمان پێدەگات چونکە ئەوان وەك ئێمە پەرێشان نابن و ناشڵەژێن. ئەوان شازادەکان و شەڕکەران و پاسەوانانی سنورەکانی خۆیان کۆکردەوە فەرمانیان پێدان بەشێوەیەکی لەناکاو هێرش بکەنە سەر لەشکرگەکەی قوتەیبە چونکە ئەو سەرقاڵی شەڕ لەگەڵ خەڵکانی سەغدە و گەمارۆی خستۆتە سەر سەمەرقەند. ئەوان یەکێك لەکوڕەکانی خاقانیان کردە سەروەری خۆیان و بەرێکەوتن.

قوتەیبە لەم کارە ئاگادار بویەوە و لەسوپاکەی خۆی چوارسەد یا شەشسەد پیاوی بوێری هەڵبژارد و لەم هەواڵە ئاگاداری کردنەوە و فەرمانی پێدان بەرەو لای دوژمن بەرێکەون. ئەوان بەسەرکردایەتی ساڵح کوڕی موسلیم بەرێکەوتن و لەدو فەرسەخی لەشکرگەکەی ئەوان دابەزین. ساڵح دو دەستەی شەڕکەری لەسەر ڕێگەکەی ئەوان جێگیر کرد. کاتێك نیوەی شەو تێپەڕی، دوژمنان گەیشتن و کاتێك ساڵحیان بینی، هێرشیان کردەسەر و شەڕ دەستی پێکرد، دو دەستە شەڕکەرەکە لەچەپ و ڕاستەوە لەشوێنی خۆحەشاردانیان هاتنەدەر. پیاوانی تێکۆشەرتر لەوان نەبینراوە. یەکێك لەوان وتی: سەرقاڵی شەڕ بوین کە لەژێر تاریکی شەو قوتەیبەم بینی کە بەنهێنی هاتبو و شەڕی دەکرد. شمشێرێکم وەشاند کە لەو کارە بەتەواوی دڵم خۆش بو. وتم: دایك و باوکم قوربانی تۆبن، شێوەی شەڕی من چۆن دەبینیت؟ وتی: بێدەنگ بە، خوا دەمت بشکێنێت. دەڵێت: ئەوانمان کوشتار کرد و جگە لەهەڵاتوان کەس لەوان ڕزگاری نەبو. ئێمە جل و بەرگ و کەل و پەلەکانی شەڕی ئەوانمان هەڵگرت و سەری ئەوانمان لەجەستە جیا کردەوە و چەندین کەسمان ئەسیر کرد. پرسیم کە: چ کەسانێکمان کوشت؟ وتیان: هەر کەسێك کەکوشتتان، شازادە و پاڵەوانەکانی ئەوان بون کەهەرکام

دەیتوانی روبەروی سەد پیاوی شەڕکەر ببێتەوە. ناوی ئەوانمان لەسەر گوێچکەیان نوسی و کاتێك بەیانی بویەوە، گەڕاینەوە بۆ ناو لەشکرگەکەمان. نەبینرا هیچ کەسێك بەئەندازەی ئێمە کوژرا و ئەسیر و کەل و پەلی شەڕ و ئەسپ و پشتێنە زێرینەکانی کۆکردبێتەوە. دەڵێت: قوتەیبە رێزی لەمن و هاوەڵەکانم گرت. گومانم کرد ئەو لەو خەڵکە (سەغدیەکان) ئەو هەوڵ و تێکۆشانە دەبینێت کەمن بینیم.

کاتێك سەغدیەکان ئەمەیان بینی، ورمیان روخا و قوتەیبە کەشکەنجیرەکانی هەڵبەست و بەردبارانی کردن وکەلێنێکی گەورەی دروست کرد. لەو کەلێنەوە پیاوێکی بینی کە جوێنی بەقوتەیبە دەدا. یەکێك لەتیرهاوێژەکان تیرێکی بۆهاویشت و کوشتی. قوتەیبە دەهەزار درەمی پێ بەخشی. یەکێك لەموسوڵمانەکان قوتەیبەی بینی وەك بڵێی لەگەڵ خۆی قسەی دەکرد و دەیوت: ئەی سەمەرقەند تاکەی دێو هێلانەکەی لەناو تۆدا دەبێت؟ سوێند بەخوا ئەگەر بەیانی دابێت، دورترین شوێنەکانی تۆ خاپور دەکەم. ئەو پیاوە گەڕایەوە و بەهاورێکانی خۆی وت: کەسانێکی زۆر بەیانی دەکوژرێن. ئەوانی لەبەسەرهاتەکەی قوتەیبە ئاگادار کردەوە. کاتێك بەیانی داهات، قوتەیبە فەرمانی بەخەڵکدا لەشەڕ زیاتر تێبکۆشن. ئەوان هەوڵیاندا و شەڕی روی لەدژواری کرد. قوتەیبە فەرمانی پێدان خۆیان بەکەلێنەکە بگەیێنن. ئەوان قەڵغانەکانی خۆیان بەرز کردەوە و هێرشیان کرد تا خۆیان گەیاندە کەلێنەکە و لەوێ وەستان. سەغدیەکان ئەوانیان زوبین باران کرد بەڵام عەرەبەکان پاشەکشێیان نەکرد. سەغدیەکان کەسیان بۆ لای قوتەیبە رەوانە کرد و وتیان: ئەمرۆ پاشەکشێ بکە و بەیانی لەگەڵ تۆ پەیمانی ئاشتی مۆر دەکەین. قوتەیبە وتی: ئاشتی ناکەین مەگەر ئەوەی کەلێنەکە لەبەردەستی سوپاکەی ئێمەدا بێت. دەستەیەك دەڵێن: بەم شێوە نەبو بەڵکو قوتەیبە وتی: کۆیلەکان بێزاربون، بگەڕێنەوە چونکە سەرکەوتن لەگەڵ ئێومیە. ئەوان گەڕانەوە و قوتەیبە بەیانی پەیمانی ئاشتی لەگەڵ ئەوان مۆر کرد لەسەر ئەو بنەمای کە دوهەزار هەزار و دوسەد هەزار مسقاڵ زێر بدەن و ساڵانە سی هەزار سوارەی شەڕکەر بۆ لای ئەو رەوانە بکەن و شارەکان چۆڵ و تەسلیمی قوتەیبەی بکەن بەشێوەیەك کە هیچ شەڕکەرێکی تیا نەبێت تا دەڕواتە ناو شارەکان و مزگەوتێك دروست بکات و لەو مزگەوتەدا نوێژ بخوێنێت و دواتر وتارێك پێشکەش بەخەڵکان بکات و نان بخوات و بگەڕێتەوە.

کاتێك پەیمانی ئاشتی کۆتایی هات و ئەوان شاریان چۆڵ کرد و ئەمان مزگەوتەکەیان دروست کرد، قوتەیبە لەگەڵ چوار هەزار شەرکەری هەڵبژێردراوی خۆی ڕۆشتە ناو شار و مزگەوتەکە. نوێژی خوێند و وتارێکی پێشکەش کرد و نانی خوارد و دواتر پەیامی بۆ سەغدیەکان نارد: هەرکەس لەنێوە کەدەیەوێت کالاکانی خۆی هەڵبگرێت با بێت چونکە من لەم شارە نارۆمەدەر مەگەر تەنیا بەو شێوەی کە پەیمانم لەسەر بەستوە. هیچ شتێك وەرناگرم بەلام سوپاکەم لەم شارەدا دەمێنێتەوە.

دەستەیەك دەڵێن: ئەو لە ئاشتی نامەکەدا ئەمەی نوسی کە دەبێت سەد هەزار سوارەی شەرکەری پێ بدەن و ئاتەشکەدەکان بەو بسپێرن تا زێر و زیوەکانی تالان بکات و بتخانەکان تا سامانی ئەو شوێنانەیش هەڵبگرێت. ئەو هەمو سامانەکانی تالان کرد. بتەکانیان لای ئەو کۆکردەوە کە هاوشێوەی کۆشکێکی گەورە بون. هەمو بتەکانی روت کردەوە و دواتر فەرمانی سوتاندنی ئەوانی دەرکرد. غوزەك هاتە لای و وتی: سوپاس کردنی تۆ لەسەر من پێویستە، ئازاری بتەکان مەدە چونکە هەندێ بت لەناو ئەواندایە کە هەر کەس لەناویان ببات، لەناو دەچێت. قوتەیبە وتی: ئەوان بەدەستی خۆم لەناو دەبەم. ئاگری هەڵگرت و تەکبیری وت و ئەوانی سوتاند. لەناو خۆڵەمێشی بتەکان بزماریان دۆزیەوە کە کێشەکەی پەنجا هەزار مسقاڵ (٢٣٢٠٠٠ گرەم) بو.

ئەو لەسەغد کچێکی لەبنەماڵەی یەزدگێرد دەست کەوت و ئەوی بۆ لای حەجاج رەوانە کرد و حەجاجیش بۆ وەلیدی رەوانە کرد کە یەزید کوڕی وەلیدی بۆ هێنایە دونیا.

فەرمانی بەغوزەکدا لەو شارە کۆچ بکات و کۆچی کرد.

دەستەیەك دەڵێن: خەڵکانی سەمەرقەند دژی موسوڵمانەکان راپەڕین و لەرۆژی جەژنی رەمەزان شەڕیان لەگەڵ کردن. لەو رۆژەدا قوتەیبە فەرمانیدا و تەختێکیان بۆ هێنا. تەختەکەیان لەسەر بەرزاییەك دانا و لەسەری دانیشت. ئەوان لەموسوڵمانەکانیان دەدا تا لەقوتەیبە تێپەڕین و ئەو بەهەمان شێوە شمشێر لەدەست دانیشتبو. دو باڵی سوپاکەی ئیسلام هێرشیان کردە سەر کەسانێك کە دڵی سوپای موسوڵمانانیان تێکشکاندبو. ئەوانیان شکستدا و بۆ ناو لەشکرگەکەیان پاشەکشێیان پێکردن و ژمارەیەکی زۆر لەخەڵکانی سەغدیان کوشتار کرد و عەرەبەکان ڕۆشتنە ناو شارەکە و

پەیمانی ئاشتیان لەگەڵ بەستن. غوزەك خورادنێكی ئامادە كرد و قوتەیبەی بانگێشت كرد. قوتەیبە لەگەڵ دەستەیەك لەهاورێكانی خۆی ڕۆشتە لای و كاتێك پاشا لێی جیابویەوە، داوای سەمەرقەندی لێكرد و بەپاشایی وت: لەم شارە كۆچ بكە. ئەو هیچ ڕێگە چارەیەكی دیكەی نەبینی و قوتەیبە ئەم ئایەیی خوای گەورەی خوێندەوە: ئەو عادی یەكەمی بەرەو لەناوچون برد، و خەڵكانی سەمودی بۆ دڵی ئەمان پەلكێش كرد و هیچ لەوان نەمایەوە (نجم/٥٣/٥٠-٥١).

لەو پیاوەی كە قوتەیبە بۆ گەیاندنی هەواڵی سەركەوتنی سەمەرقەند بەحەجاج ڕەوانەی كردبو، داستانێك دەگێڕنەوە كەدەیوت: دوای ئەوە حەجاج منی بۆ لای وەلید ڕەوانە كرد. من لەكاتی بەرەبەیان گەیشتمە دیمەشق و ڕۆشتمە مزگەوت. پیاوێكی كوێر لای من بو. لەمنی پرسی: خەڵكی كوێیت؟ وتم: خوراسان. لەسەركەوتنی سەمەرقەند ئاگادارم كردەوە. وتی: سوێند بەو كەسەی محەممەدی بەراستی و دروستی ڕەوانە كرد، تەنیا بەفرت و فێڵ دەستتان بەسەر ئەم شارەدا گرت! ئێوە ئەی خوراسانیەكان، ئەو كەسانەن كەپاشایەتی لەدەستی ئومەوییەكان دەردێنن و یەك یەكی خشتەكانی دیمەشق لە شوێنەكانیان هەڵدەكەنن. كاتێك قوتەیبە دەستی بەسەر سەمەرقەندا گرت، وتیان: ئەمە بەهێزترین پیاوە كە دوو كەڵە كێوەی بەیەك تیر دەكوژێت. لەبەر ئەوەی چونكە ئەو لەیەك ساڵدا دەستی بەسەر سەمەرقەند و بوخارادا گرت. كاتێك سوارەیەك لەكاتی تیرهاویشتن دو كەڵەكێوی بەیەكەوە دەكوشت، دەیانوت: (عادی عیرین). كاتێك دەستی بەسەر سەمەرقەندا گرت، نەهار كوڕی تەوسعەی بانگ كرد و وتی: ئەی نەهار چی لێهات ئەوەی كەوتت:

الاذهب الغزو المقرب للغنى   و مات الندى و الجود بعد المهلب

اقاما بمرو الرود رهن ضريحه   و قد غيبا عن كل شرق و مغرب

یانی: شەڕی سودبەخش نەما و گەورەیی و ڕێزداری دوای موهەلیب مردن. ئەم دوانە لەمەروورود پەیوەستی ئارامگاكەی ئەو بون و لەڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا خۆیان شاردەوە.

ئایا ئەمە شەڕی سوودبەخش نیە؟ وتی: نا، لەو باشترە. من ئەو كەسەم كەدەڵێم:

و ما كان مذكنا و لا كان قبلنا   و لا هو فيما بعدنا كابن مسلم

اعم لاهل الشرك قتلا بسيفه   و اكثر فينا مقسما بعد مقسم

یانی: لەو کاتەوەی ئێمە بوین و لەو کاتەی پێش ئێمە و دوای ئێمە، پیاوێك هاوشێوەی قوتەیبە کوڕی موسلیم بونی نیە. هەمو بتپەرستەکانی کوشتار کرد و سات بەسات زێر و مەبەست خوازراوەکانی لەناو ئێمەدا دابەش دەکرد.

دەڵێت: شاعیرەکان لەمبارەوە شێعری زۆریان هۆنیەوە و لەناو ئەوان کومیت قەسیدەیەکی بو کە تیایدا دەیوت:

كانت سمرقند احيانا يمانية   فاليوم تنسبها قيسية مضر

یانی: سەمەرقەند بۆ رۆژگارێکی درێژ یەمانی بو بەلأم ئەمرۆ موزەریەکان بەقەیسی ناوی دەبەن.

کەعبی ئەشقەری یا پیاوێك لەجوعفی وتی:

كل يوم يحوى قتيبة نهبا   و يزيد الاموال مالا جديدا

باهلى قد البس التاج حتى   شاب منه مفارق كن سودا

دوخ الصغد بالكتائب حتى   ترك الصغد بالعراء قعودا

فوليد يبكى لفقد ابيه   و اب موجع يبكى الوليدا

یانی: هەر رۆژ قوتەیبە تالأنیەکی تازەی دەهێنایەوە و سامانێکی تازەی بەسامانەکان زیاد دەکرد. پیاوێکی باهلیە کە تاجی کردۆتە سەر و مووەکانی کەپێشتر رەش بون، لەشکۆی ئەو سپی بون. خەڵکانی سەغدی بەدەستە شەڕکەرەکان سەرکوت کرد بەشێوەیەك لەناو بیابانە بێ کۆتاییەکان لەخاك و خوێنی خۆیاندا گەوزان. ئێستا ئەم خەڵکە لەدو دەستە بەدەر نین: منداڵێکی کەم تەمەن کە لەکوژرانی باوکی دەگریت و باوکێك کە بۆ کوژرانی گەنجەکەی خۆی فرمێسك لەچاوەکانی دەرژێنێت.

قوتەیبە بۆ مەرو گەڕایەوە. خوراسانیەکان دەیانوت: قوتەیبە فێڵی لەکاری خەڵکانی سەمەرقەند کرد و بەفریوکاری دەستی بەسەر ئەم شارەدا گرت.

کارگوزارکەی ئەو لەخوارەزم ئەیاس کوڕی عەبدالله بو کەفەرماندەیی کاروباری تایبەت بەشەری لەئەستۆدا بو بەلأم پیاوێکی ناتەوان و لاوازی لەخۆی نیشان دەدا. سەرپەرەستی باج کۆکردنەوە لەئەستۆی عوبەیدالله کوڕی ئەبی عوبەیدالله کۆیلەی موسلیمدا بو. خوارەزمیەکان ئەیاسیان بەناتەوان بینی و بۆ شەڕ لەگەڵ ئەو کۆبونەوە.

عوبەیداللە نامەی بۆ قوتەیبە نوسی. قوتەیبە عەبداللەی برای وەك فەرماندەی ئەو سەرزەمینە دەستنیشان کرد و فەرمانی گرتنی ئەیاس و حەیانی نەبتی پێدا تا سەد قامچی لەهەرکامیان بدات و مووی سەر و روخساری ئەوان بتاشێت. کاتێك عەبداللە نزیك کەوتەوە، کەسی بۆ لای ئەیاس رەوانە کرد و ئاگاداری پێدا. ئەیاس لەخوارەزم دورکەوتەوە و عەبداللە هات و حەیانی گرت و سەروریشی تاشی.. دواتر قوتەیبە سوپایەکی بەسەرکردایەتی موغەیرە کوڕی عەبداللە رەوانە کرد. ئەم هەواڵە بەخوارەزمیەکان گەیشت و منداڵی ئەو کەسانەی بەدەستی خوارەزم شا کوژرا بون، لەشەڕ خۆیان بەدور گرت و وتیان: هاوکاریت ناکەین. ئەو بۆ سەرزەمینی تورکەکان هەڵات. موغەیرە هات و بەکوشتن و ئەسیر کردن سەرقاڵ بو و پاشماوەکان لەسەر دانی باج ئاشتیان لەگەڵ کرد. ئەو بۆ لای قوتەیبە گەڕایەوە کە فەرماندەیی ئەیشابوری پێبەخشی.

گرتنی تولێدۆ لەئاندۆلۆس

ئەبو جەعفەری تەبەری دەڵێت: لەم ساڵەدا موسا کوڕی نوصەیر لەکۆیلەکەی تارق کوڕی زیاد توڕە بو و لەمانگی رەجەب/ ئاوریلی ٧١٢ زایینی بەرەو ئانۆدلۆس بەرێکەوت و کوڕەکەی عەبداللە کوڕی موسای وەك جێگری خۆی لەئەفریقیە دەستنیشان کرد. تارق پێشوازی لێکرد و رەزامەندی موسای بەدەست هێنا. موسا بەداوای لێخۆشبونەکەی رازی بوو و ئەوی بۆ تولێدۆ (تەلێتەڵە) لەشارە گەورەکانی ئاندۆلۆس رەوانە کرد کە تا کردووا (قەرتەبە) بیست رۆژ رێگا بو. دەستی بەسەردا گرت و خوانەکەی سلێمانی دەستکەوت. ئەم خوانە لەگەوهەر و زێڕ بو. و خوا زاناترە.

دەڵێم: تەبەری شتێکی بەمە زیاد نەکردوە. من لەرووداوەکانی ساڵی ٩٢/ ٧١١ کۆچی سەبارەت بەگرتنی ئاندۆلۆس و هاتنی موسا کوڕی نوصەیر ئاماژەم بەچەندین بابەت دا کە پێویست ناکات لێرەدا دوبارەیان بکەمەوە. جگە لەوەی کە تەبەری وتویەتی ئەوە موسا بو(لەکاتی مانەوەی لەئاندۆلۆس) تارقی رەوانە کرد و تارق دەستی بەسەر شاری تولێدۆدا گرت. ئەوەی خەڵکی ئاندۆلۆس لەگێڕانەوەی مێژووی خۆیان ئاماژەی پێدەکەن ئەوەیە کە باسمان کرد.

لەسەر کار لابردنی عومەر کوڕی عەبدولعەزیز لەحیجاز

دەڵێن: لەم ساڵەدا وەلید عومەر کوڕی عەبدولعەزیز لەحیجاز و مەدینە لابرد.

هۆکارەکەی ئەوە بو کە عومەر نامەی بۆ وەلید نوسی و ئاگاداری کردەوە کە حەجاج ستەمکاری لەعێراق کردۆتە پیشە و نە لەروی راستی و دروستیەوە بەڵکو بەخراپە ئەوان سەرکوت دەکات. هەواڵی ئەم کارە بەحەجاج گەیشت و نامەی بۆ وەلید نوسی: ئەو دەستە لەهەڵگەڕاوەکان لەدین کە لای من بون، کۆچیان کرد و رویان کردۆتە مەککە و مەدینە. ئەمە دبێتە هۆکاری لاوازی ولات و خەلافەتی تۆ. وەلید نامەی بۆ نوسی و راوێژی لەگەڵ کرد بۆ ئەوەی کەسێك بۆ مەککە و مەدینە دەستنیشان بکات. ئەو خالید، عەبداللە و عوسمان کوڕی حەیانی پێ پێشنیار کرد. وەلید خالیدی کردە فەرمانداری مەککە و عوسمانی کردە فەرمانداری مەدینە. عومەری لەسەر کار لابرد.

کاتێك عومەر لەمەدینە هاتەدەر، وتی: دەترسم لەو خراپ کارانە بم کەمەدینە لەخۆی دوریان دەخاتەوە. مەبەستی وتارەکەی پێغەمبەر(د.خ) بو کەدەیفەرمو: مەدینە خراپەکاران لەخۆی دوردەخاتەوە.

لەسەر کار لابردنی ئەو لەمانگی شەعبان/ مەی ٧١٢ زایینی بو. کاتێك خالید گەیشتە مەککە، عێراقیەکانی لەو شارە دەرکرد و ئەو کەسانەی عێراقیەکانیان هێنابوە ماڵەکانی خۆیان یا خانویان بەوان بەکرێ دابو، ئاگاداری کردنەوە و ستەم و بێدادی لەسەر خەڵکانی مەککە گرتە پێشە و رێگەی جێ کردنەوەی عێراقیەکانی لێگرتن. لەرۆژگاری عومەر کوڕی عەبدولعەزیز بەشێوەیەك بو کەهەرکەس ترسی حەجاج دەکەوتە دڵیەوە، پەنای بۆ مەککە و مەدینە دەبرد.

دەستەیەك دەڵێن: وەلید عوسمان کوڕی حەیانی کردە فەرمانداری مەدینە. لەکاتی گێڕانەوەی رووداوەکانی ساڵی ٩١/ ٧١٠ زایینی ئاماژەمان بەوەدا کەدەستەیەك ئاماژە بەدەستنیشان کردنی خالید لەمەککە دەکەن.

بیرکردنەوەی چەند روداوێك

لەم ساڵەدا عەباس کوڕی وەلید لەسەرزەمینی رۆم شەڕی کرد و دەستی بەسەر سنوری بانین و تەرسوس و سبستیەدا گرت.

هەروەها لەم ساڵەدا مەروان کوڕی وەلید بە مەبەستی شەڕ کردن گەیشتە خەنجەرە.

هەروەها لەم ساڵەدا مەسلەمە بۆ شەڕ لەپانتاییەکانی رۆم بەرێکەوت و دەستی بەسەر ماسیسە و (قەڵایی ناسن) و غەزالە لەسنوری ماڵت (مەڵیتە)دا گرت.

لەم ساڵەدا وشکە ساڵی لەئەفریقیە رویدا و موسا کوڕی نوصەیر نوێژی بارانی خوێند و باران باری.

لەم ساڵەدا وەلید کوڕی عەبدولەلیك نامەی بۆ عومەر کوڕی عەبدولعەزیز نوسی (پێش لابردنی ئەو) و فەرمانی پێدا لەخوبەیب کوڕی عەبداللە کوڕی زوبەیر بدات و سەهۆڵاوی بەسەردا بکات. عومەر پەنجا قامچی لێدا و لەزستاندا ئاوی ساردی پیاکرد و ئەوی لەمزگەوت دانیشاند کە لەهەمان رۆژدا مرد.

لەم ساڵەدا عومەر کوڕی عەبدولعەزیز حەجی لەگەڵ خەڵك کرد. فەرمانداری شارەکان ئەو کەسانە بون کە ناماژەمان پێدان جگە لەمەدینە کەفەرماندارەکەی عوسمان کوڕی حەیان بو کە لەمانگی شوال دو رۆژ بۆ کۆتایی ئەو مانگە/ ٦ ئوتی ٧١٢ زایینی گەیشتە ئەو شارە. پێشتر ناماژەمان بەدەستنیشان کردنی خالید کوڕی عەبداللە لەمەککەدا لەساڵی ٨٩/ ٧٠٨ زایینی و ٩١/ ٧١٠ زایینی.

لەم ساڵەدا ئەبوئەل شەعسا ءجابر کوڕی زەید و ئەبو ئەلعەتاهیە بورا ء(زیاد کوڕی فیروز) مردن. ئەمە جیاوازە لە ئەبو ئەلعەتاهیەی ریاحی کە لەساڵی ٩٠/ ٧٠٩ زایینی مرد. ئەبو ئەل عەتاهیەی یەکەم، کۆیلەی ژنێکی بیابانگەڕ لەبەنی ریاح بو. هەروەها لەم ساڵەدا بیلال کوڕی ئەبی دەردای ئەنساری دادیار لەدیمەشق کۆچی دوایی کرد.

ڕوداوەکانی ساڵی نەوەد و چواری کۆچی (٧١٣ زایینی)

کوژرانی سەعید کوڕی جوبەیر

دەڵێن: لەم ساڵەدا سەعید کوڕی جوبەیر کوژرا.

هۆکاری کوژرانەکەی ڕاپەڕینی ئەو لەگەڵ عەبدولرەحمان کوڕی محەممەد کوڕی ئەشعەس بو. کاتێك حەجاج عەبدولرەحمانی بۆ شەڕی ڕۆتبیل ڕەوانە کردبوو، سەعید کوڕی جوبەیری کردبوە سەرپەرەستی دابەش کردنی تالآنیەکان لەناو سوپاکەی. کاتێك عەبدولرەحمان حەجاجی لەسەر کار لابرد، سەعید لەو کەسانە بو شوێنی کەوت. کاتێك عەبدولرەحمان شکستی خوارد وبۆ سەرزەمینی ڕۆتبیل هەلآت، سەعید روی لەئیسفەهان کرد. حەجاج نامەی بۆ کارگوزاری خۆی لەئیسفەهان نوسی و فەرمانی گرتنی سەعیدی پێدا. کارگوزار فەرمانەکەی جێبەجێ نەکرد و کەسی بۆ لای سەعید ڕەوانە کرد و ئاگاداری کردەوە تا لەو شارە بڕوات. ئەو لەو شارە هاتەدەر و ڕوی لەئازەربایەجان کرد و بۆ ڕۆژگارێکی درێژ لەوێ مایەوە و لەدرێژی ڕۆژگار بێزار و خەمبار بو. ڕۆشتە مەککە و لەوێ نیشتەجێ بو. کەسانی دیکەی هاوشێوەی ئەو دەبینران کە بەنهێنی ژیانیان بەسەر دەبرد و ناوی خۆیان بەکەس نەدەوت.

کاتێك خالید کوڕی عەبدالله بوبە فەرمانداری مەککە، بەسەعید وترا: پیاوێکی خراپەکارە، باشترە مەککە بەجێبێڵێت. وتی: ئەوەندە هەلآتم کە لای خوا شەرمەزار بو و ئێستا دەزانم ئەوەی خوا بۆ چارەنوسی منی داناوە، ڕۆژێك روبەروم دبێتەوە. کاتێك خالید گەیشتە کوفە، وەلید نامەی بۆ نوسی و فەرمانی پێدا عێراقیەکان بۆ لای حەجاج ڕەوانە بکات. ئەو سەعید کوڕی جوبەیر و موجاهید و تەڵەق کوڕی حەبیبی گرت و ڕەوانەی کرد. تەڵەق لەرێگا مرد و موجاهید کەوتە زیندان و مایەوە تا حەجاج مرد.

ئەوانی لەگەڵ دو پاسەوان ڕەوانە کرد. یەکیان بۆ کارێك ڕۆشت و ئەوی دیکەیان مایەوە. بەسەعیدی وت کە لەخەو هەستابو: ئەی سەعید من لەخوێنی تۆ سوێند بەخوا تەنیا پاکی دەبینم چونکە لەخەودا بینیم کە بەمن وترا: هاوار لەتۆ! خۆت لەخوێنی سەعید ڕزگار بکە! ئێستا بۆ هەر شوێنێك دەخوازیت بڕۆ و دڵنیابە من بەشوێن تۆدا

ناگەرێم. سەعید رازی نەبو. ئەو پاسەوانە سێ جار ئەو خەوەی بینی و سێ جار پێشنیاری هەڵاتنی بەسەعید کرد و سەعید هەر سێ جارەکە رازی نەبو.

ئەویان بردە کوفە و لەماڵێکدا جێگەیان کردەوە و قورئان خوێنەکان هاتوچۆیان بۆ لای ئەو دەست پێکرد. لەگەڵ ئەوان قسەی دەکرد و بەشادمانیەوە پێدەکەنی و کچە بچوکەکەی لەسەر داوێنی بو. کاتێك سەیری زنجیر و بەندی پێی کرد، دەستی بەگریان کرد. ئەویان بردە لای حەجاج. کاتێك بردیانە لای حەجاج، وتی: نفرینی خوا لەزادەی ژنی مەسیحی (یانی خالید). خالید ئەوی رەوانە کردبو. درێژەی بەقسەکانی خۆیدا: ئایا پێگەی ئەوم لەمەککە نەدەپاراست؟ بەڵێ، سوێند بەو ماڵەی لەمەککەیە. دواتر روی کردە سەعید و وتی: ئەی سەعید! ئایا تۆم لەئەمانەتەکەی خۆم نەکردە شەریك؟ نەمکرد؟ ئایا تۆ بۆ کاروبارەکان دەستنیشان نەکرد؟ وتی: بەڵێ. حەجاج وتی: چ هۆکارێك بۆ راپەڕین دژی من هانیدایت؟ سەعید وتی: من پیاوێك لەموسوڵمانانم، هەندێ کات بەرێگەی راستتدا دەڕۆم و هەندێ کات بەرێگەی هەڵە. حەجاج کەمێك ئارام بویەوە. دواتر درێژەی بەگفتوگۆکەدا و بابەتێکی دیکەی هێنایە گۆڕ. سەعید وتی: بەیعەتێك لەئەستۆی مندا بو. حەجاج توڕە بو و وتی: ئەی سەعید، مەگەر من نەڕۆشتمە مەککە و کوڕی زوبەیرم کوشت و بەیعەتم لەخەڵکەکەی و تۆ بۆ سەروەری باوەڕداران وەرگرت؟ وتی: بەڵێ. حەجاج وتی: مەگەر وەك فەرماندار نەهاتمە ناو کوفە و بەیعەتەکەم تازە کردەوە و بۆ جاری دوەم لەتۆ بەیعەتم بۆ سەروەری باوەڕداران وەرگرت؟ وتی: بەڵێ. حەجاج وتی: کەواتە تۆ دو جار بەیعەتی سەروەری باوەڕدارانت خستۆتە ژێرپێ و بەبەیعەتێك بۆ جوڵای لەجوڵابو ئەمەکدار مایتەوە! سوێند بەخوا تۆ دەکوژم! سەعید وتی: من بەختەوەرم بەهەمان شێوە کە دایکم بەو ناوە بانگی کردم. حەجاج فەرمانیدا و سەریان بڕی. سەری سەعید بەسەر زەویدا دەسوڕایەوە و داتر ئارامی گرت و کڵاوێکی خڕی سپی بەقوماشێکی ناسکی وردی ڕەشی لەسەردابو. کاتێك سەری کەوتە سەرزەوی، لێوەکانی بۆ دوجار سوپاسی خوایان کرد، جارێك بەدەنگی بەرز و جارێك بەهێواشی.

کاتێك سەعید کوژرا، ئاوزی حەجاج پەرێشان بو. بەردەوام دەیوت: زنیجرەکانی ئێمە لەپێی سەعید بکەنەوە. هەرکاتێك دەخەوت، سەعیدی لەخەودا دەبینی کەداوێنی

جلەکانی دەگرت و هاواری دەکرد: ئەی دوژمنی خوا! بۆ منت کوشت؟ حەجاج هاواری دەکرد: من کارم بەسەعید چی بو! سەعید چ خراپەیەکی لەگەڵ من کرد! بۆ ئەوم کوشت.

شەڕی چاچ و فەرغانە

لەم ساڵەدا قوتەیبە لەروبار تێپەڕی و لەسەر خەڵکانی بوخارا و کێش و نەسەف و خوارەزم کۆکردنەوەی بیست هەزار شەڕکەری کردە فەرمانێکی پێویست. شەڕکەران لەدەوری کۆبونەوە و قوتەیبە ئەوانی بۆ چاچ رەوانە کرد و خۆی رێگەی فەرغانەی گرتەبەر و رۆشتە ناو خجندە. خەڵکان لەبەرابەر ئەو ریزیان بەست و چەندین جار شەڕیان تاقی کردەوە. لەهەمو شەڕەکاندا موسوڵمانان سەردەکەوتن. دواتر قوتەیبە بەرەو کاشان پایتەختی فەرغانە بەرێکەوت و ئەو سوپایەی بەرەو چاچ رەوانە ببو، پەیوەستی بون. ئەوان دەستیان بەسەر ئەو ناوچەیەدا گرت و زۆربەیان سوتاند. قوتەیبە بۆ مەرو گەڕایەوە. سەحبان سەبارەت بەشەڕەکەی ئەوان لەخجندە وتی:

فسل الفوارس فی خجـ	ـــندة تحت مرهفة العوالی
هل کنت اجمعهم اذا	هزموا و اقدم فی القتال
ام کنت اضرب هامة الـ	ـعاتی و اصبر للعوالی
هذا و انت قریع قیـــ	ـس کلها ضخم النوال
و فضلت قیسا فی الندی	و ابوك فی الحجج الخوالی
و لقد تبین عدل حکـــ	ـفیهم فی کل حال
تمت مروءتکم و نا	غی عزکم غلب الجبال

یانی: لەو سوارکارانە بپرسە کە لە شەڕی خجندە لەژێر سێبەری رمەکان چی رویدا و چی پێشهات. ئایا مەگەر بەو شێوە نەبو کەکاتێك هەلآتن، ئەوانم کۆکردەوە و بەرەو گۆڕەپانی شەڕ پێشڕەویم کرد؟ یا گەردنی یاخیانم دەپەڕاند و لەبەرابەر لێدانی رمە گیان ستێنەکان خۆڕاگریم دەکرد. ئەمە دەزانی و تۆ هاوخەباتی قەیسیەکانیت چونکە بەخششەکانیان فراوانن. تۆ و باوکت لەرۆژگارانی رابردو لەبەخشش پێش خەڵکانی قەیس کەوتنەوە. دادپەروەری داوەری تۆ لەهەر کێشەیەك ئاشکرا بو و جوامێری ئێوە گەشتە بەرزترین ترۆپك و رێزداری ئێوە بەرزایی کوێستانەکانی تێپەڕاند.

بیرکردنەوەی چەند رووداوێك

لەم ساڵەدا عەباس کوڕی وەلید لەسەرزەمینی رۆم شەڕی کرد و دەستی بەسەر ئەنتاکیەدا گرت. هەروەها لەم ساڵەدا عەبدولعەزیز بۆ شەڕ بەرێکەوت و گەیشتە غەزالە و وەلید کوڕی هوشامی موعیتی بۆ بورجی حەمام پێشڕەوی کرد و یەزید کوڕی ئەبی کەبشە تا قولآیی سوریە ئەسپی غاردا.

لەم ساڵەدا چەندین ئەردهەژێن لەشام رویدا کە چل رۆژ بەردەوام بو و شارەکانی وێران کرد. زۆربەی ئەرد هەژێنەکان لەئەنتاکیە رویاندا.

هەروەها لەم ساڵەدا قاسم کوڕی محەممەدی سەقەفی دەستی بەسەر سەرزەمینی هینددا گرت.

ئەم کەسانە لەم ساڵەدا مردن: عەلی کوڕی حسین (ئیمامی چوارەمی شیعەکان) لەسەرەتایی ئەم ساڵە، عوروە کوڕی زوبەیر، سەعید کوڕی موسەییب وئەبوبەکر کوڕی عەبدولرەحمان کوڕی حارس کوڕی هشام.

وەلید، سلێمان کوڕی حەبیبی وەك سەرپەرەستی دامەزراوەی دادی شام دەستنیشان کرد و مەسلەمە کوڕی عەبدولمەلیك لەگەڵ خەڵکان حەجی کرد. دەستەیەك دەڵێن: عەبدولعەزیز کوڕی وەلید کوڕی عەبدولمەلیك ئایینی حەجی ئەنجامدا. کارگوزاری مەککە خالید کوڕی عەبداللە، کارگوزاری مەدینە عوسمان کوڕی حەیان، کارگوزاری میسر قورە کوڕی شەریك و کارگوزاری خوراسان قوتەیبە بو.

ڕوداوکانی ساڵی نەوەد و پێنجی کۆچی (٧١٤ زایینی)

شەڕی چاچ

دەڵێن: لەم ساڵەدا حەجاج سوپایەکی لەعێراقەوە بۆ هاوکاری قوتەیبە ڕەوانە کرد کە بەهێزی ئەو درێژەی بەشەڕەکانیدا. کاتێك بەچاچ یا کەشماهان گەیشت، لەمەرگی حەجاج لەمانگی شوال، ژوئەنی ٧١٤ زایینی ئاگادار بویەوە و خەمبار و لەدڵتەنگی خۆی ئەم هۆنراوەی خوێندەوە:

لعمری لنعم المرء من آل جعفر   بحوران امسی اعقلته الحبائل

فان تحی لا املل حیاتی و ان تمت   فما فی حیاة بعد موتك طائل

یانی: سوێند بەگیانی خۆم پیاوێکی چاکەکار بو ئەو کەسەی لەبنەماڵەی جەعفەر لەدایك بو و لەسەرزەمینی حوران لەجل و بەرگی مەرگیانەوە ئاڵاند. ئەگەر زیندو بمێنیت، لەژیان بێزار نابم و ئەگەر بمریت، ژیان دوای تۆ هیچ سودێکی نیە.

ئەو بۆ مەرو گەڕایەوە و خەڵکان بڵاوەیان لێکرد و نامەی وەلیدی پێگەیشت بەم شێوەیە: سەروەری باوەڕداران لەئەزمونی چاکەی تۆ و هەوڵ و تێکۆشانی تۆ بۆ شەڕ دژی خراپەکاران لێکۆڵینەوەی کرد. سەروەری باوەڕداران پێگەی تۆ بەرز دەکاتەوە و ئەو کارە لەگەڵ تۆ دەکات کە شیاوی بۆی. درێژە بەشەڕەکانی خۆت بدە و لەخوا بپارێرەوە و بەردەوام نامەکانی خۆت بۆ سەروەری باوەڕداران بنێرە تا بەو شێوەیە بێت وەك بڵێی من لەنزیکەوە سەیری کارەکانی تۆ دەکەم و چاودێری ئەو سنورانە دەکەم کەدەستیان بەسەردا دەگریت.

مردنی حەجاج کوڕی یوسف

دەڵێن: لای عومەر کوڕی عەبدولعەزیز ئاماژەیان بەستەمکاری حەجاج و کارگوزارەکانی سەردەمی وەلید دا. وتی: حەجاج لەعێراق، وەلید لەشام، قورە لەمیسر، عوسمان لەمەدینە، خالید لەمەککە! ئەی خوا هەمو جیهان لێوانلێو بو لەستەمکاری، خەڵکەکەت ڕزگار بکە! ئەوەندەی نەخایاند حەجاج کوڕی یوسف و قورە کوڕی شەریك

لەیەك مانگدا مردن. وەلید دوا بەدوای ئەوان مرد و عوسمان و خالید لەسەر کار لابران و خواوەند وەڵامی داواکەی عومەر کوڕی عەبدولعەزیزی دایەوە.

ئەمە داستانە هاوشێوەی داستانەکەی عەبدالله کوڕی عومەر لەگەڵ زیاد کوڕی ئوبیەیە چونکە ئەو نامەی بۆ معاویە نوسی: کاروبارەکانی عێراق بەدەستی چەپی خۆم هەڵدەسورێنم و دەستی راستم بێکارە. دەیویست حیجاز پەیوەستی فەرمانڕەوایەتی ئەو بکات. کاتێك ئەم هەواڵە بە کوڕی عومەر کوڕی خەتاب گەیشت، وتی: ئەی خوایە، ئێمە لەدەستی راستی زیاد بپارێزە و عێراقیەکان لەدەستی چەپی. یەکەم هەواڵ کە دوای ئەو پاڕانەوەیە بە کوڕی عومەر گەیشت، هەواڵی مردنی زیاد بو.

مردنی ئەو لەشواڵی ساڵی ٩٥/ ژوئەنی ٧١٤ زایینی بو. دەستەیەك دەڵێن: پێنج رۆژ بۆ کۆتایی رەمەزان/ ١٣ ژوئەنی ٧١٤ زایینی لەتەمەنی ٥٤ یا ٥٣ ساڵی ماڵئاوایی لەجیهان کرد و ماوەی فەرمانڕەوایەتی ئەو لەعێراق بیست ساڵی خایاند. کاتێك وادەی مەرگی گەیشت، بۆ نوێژ کردن کوڕەکەی عەبدالله کوڕی حەجاج، بۆ شەڕی کوفە و بەسرە یەزید کوڕی ئەبی کەبشە و بۆ باج کۆکردنەوە یەزید کوڕی ئەبی موسلیمی دەستنیشان کرد. وەلید دوای مەرگی حەجاج پێگەی ئەوانی بەهێز کرد و هیچ کام لەکارگوزارەکانی حەجاجی نەگۆڕی.

نەژاد و کرداری حەجاج

نەژادی بەمشێوەیە: باوکی محەممەد حەجاج کوڕی یوسف کوڕی حەکەم کوڕی ئەبی عەقیل کوڕی عامر کوڕی مەسعود کوڕی موعتەب کوڕی مالك کوڕی کەعب کوڕی عەمرۆ کوڕی سەعد کوڕی عەوف کوڕی سەقیفی سەقەفی.

قوتەیبە کوڕی موسلیم دەڵێت: حەجاج وتارێکی بۆ ئێمە خوێندەوە و کەوتە بیری گۆڕستان. بەردەوام دەیوت: ماڵی تەنیاییە، ماڵی بێ کەسیە، ماڵی بێ ئاشنایی، ماڵی ئەوەیە، ماڵی ئەمەیە..... ئەوەندەی وت و گریا و خەڵکانی گریاند. دواتر وتی: لەسەروەری باوەڕداران عەبدولەلیکم بیست کەدەیوت: لەکاتی قسە کردن لەمەروانم بیست کەدەیوت: عوسمان قسەی بۆ ئێمە کرد و وتی: هەرگیز پێغەمبەر سەیری گۆڕێکی نەکرد یا ئاماژەی بەگۆڕێك نەدا مەگەر ئەوەی دەستی بەگریان کرد. لەمبارەوە حەدیسی جیاوازی دیکە لە کوڕی عەباس و ئەنس ئاماژەیان پێدراوە..

کوڕی عەوف دەڵێت: هەرجار کەگوێم لەقوڕئان خوێندنی حەجاج دەبو، بیرم دەکەوتەوە کە ئەو بۆ ڕۆژگارێکی درێژ لێکۆڵینەوەی لەسەر کردوە. ئەبو عەمرۆ کوڕی عەلا ءدەڵێت: کەسم زمان شیرینتر لەحەجاج و حەسەن نەبینی بەڵام حەسەن زمان شیرینتر بو. عەبدولەلیك کوڕی عومەیر دەڵێت: ڕۆژێك حەجاج وتی: کەسێك کە لەخزمەتی ئومەوییەکان ئەزمونی باشی هەبێت، هەستێت تا زێر و زیوی پێ ببەخشین. پیاوێك هەستا و وتی: من ئەزمونی باشم هەیە زێر و زیوم پێ ببەخشە. حەجاج وتی: چ ئەزمونێك؟ پیاو وتی: من حسین کوڕی عەلیم کوشت. وتی: چۆن کوشتت؟ وتی: جەستەی ئەوم بەرم کون کون کرد و بەشمشێر لەت لەت و لەکوشتنی ئەو کەسم نەکردە شەریکی خۆم. حەجاج وتی: تۆ لەگەڵ ئەو لەیەك شوێندا کۆنابنەوە، ون بە! هیچی پێنەدا.

دەڵێن: عەبدولەلیك نامەی بۆ حەجاج نوسی و فەرمانی پێدا ئەسلەم کوڕی عەبدی بەکری بکوژێت. هەواڵێکی ناخۆشیان لەو بە وەلید دابو. حەجاج بانگی کرد. ئەسلەم وتی: سەروەری باوەڕداران لێرە نیە بەڵام تۆ هەیت. خوای گەورە دەفەرمێت: ئەی باوەڕداران، کاتێك خراپەکارێك هەواڵێك بۆ ئێوە دێنێت، بەجوانی لێکۆڵینەوەی لەسەر بکەن (کەراست دەکات یا درۆ) ناگادار بن لەروی نەزانیەوە زیان لەکەس نەدەن و دواتر لەوەی ئەنجامتان داوە، پەشیمان ببنەوە (حجرات/٦/٤٩). ئەوەی لەمنەوە گێڕاویانەتەوە، هەڵێت و پڵیتە. نامە بۆ سەروەری باوەڕداران بنێرە کە من نانی بیست و چوار ژن دەدەم. ئەوانی بانگ کرد. دایکی بو، پوری، ژنەکەی، کچەکەی...... و لەکۆتایی هەمویان کچێکی دەساڵ. پێی وت: تۆ چی ئەسلەمیت؟ وتی: سەروەرمان بەختەوەر بێت، کچی ئەوم. دواتر ئەم هۆنراوەی خوێندەوە:

احجاج لم تشهد مقام بناته — و عماته یندبنه اللیل اجمعا
احجاج لم تقبل به ان قتلته — ثمانا و عشرا و اثنین و اربعا
احجاج من هذا یقوم مقامه — علینا فمهلا ان تزدنا تضعضعا
احجاج اما ان تجود بنعمة — علینا و اما ان تقلنا معا

یانی: ئەی حەجاج، با شایەتی ئەو دیمەنە نەبیت کە کچەکان و پورەکانی ئەو سەراسەری شەو بەشین و ڕۆڕۆ بەسەر ببەن. ئەی حەجاج، ئەوە پەسەند مەکە بیکوژیت

و هەشت کەس و دە و دو و چوار کەس پرسەگێر بکەیت. ئەی حەجاج، چ کەسێکە جێگەی خاڵی ئەو بۆ ئێمە پڕدەکاتەوە؟ کەمێك چاوەڕێ بە و ئێمە لەوەی کەهەین، لاوزاتر و هەژارتر مەکە. ئەی حەجاج، بەگەورەیی خۆت بیبەخشە یا هەمومان بەزیندویی بهێڵەرەوە یا هەمومان لەگەڵ ئەو بکوژە.

حەجاج گریا و وتی: سوێند بەخوا هەرگیز رۆژگاری ئێوە رەش و لەوەی کەهەن پەرێشانترتان ناکەم.

نامەی بۆ عەبدولەلیك نوسی و لەبەسەرهاتی ئەو پیاوە و هۆنراوەی ئەو کچە ئاگاداری کردەوە. عەبدولەلیك نوسی: ئەگەر بەو شێوەیە کەباسی دەکەیت چاکەی لەگەڵ بکە و دڵنەوایی ئەو کچە بدەرەوە. حەجاج ئەو کارەی کرد.

عاصم کوڕی بەهدەلە دەڵێت: لەحەجاجم بیست کەدەیوت: تا ئەو جێگەی دەتوانن، لەخوا بترسن. ئەمە ئایەیە، ببیستن و فەرمان ببەن و لەرێگەی خوادا خەرج بکەن کە بۆتان باشترە. ئەمە ئایە نیە. سوێند بەخوا ئەگەر فەرمانتان پێبدەم لەم دەرگاوە بڕۆنە دەر و ئێوە لەو دەرگاوە بڕۆنەدەر (بەپێی ئایینی ئیسلام) ڕشتنی خوێنتان بۆ من ڕەوایە. نەبینم کەس بەپێی ڕێنوێنیەکانی کوڕی دایکی عەبد (یانی عەبداللە کوڕی مەسعود) قورئان بخوێنێت چونکە دەیکوژم. سوێند بەخوا ئەوە لەقورئان دەسڕمەوە، ئەگەر بەئێسقانی ورچیش بێت. ئەمەیان بۆ ئەعمەش گێڕایەوە و من بیستم. وتی: سوێند بەخوا بەکوێرایی چاوی تۆ بەو شێوەیە قورئان دەخوێنم.

ئەوزاعی دەڵێت: عومەر کوڕی عەبدولعەزیز وتی: ئەگەر هەمو نەتەوەکان خراپەکارانی خۆیان کۆبکەنەوە و ئێمە بەتەنیا حەجاج بەرین، بەسەر هەموویاندا زاڵ دەبێت. مەنصور دەڵێت: لەئیبراهیم شوجاعی سەبارەت بە حەجاج پرسیارم کرد. وتی: مەگەر خوا نەیفەرموە: نفرینی خوا لەستەمکاران بێت (هود/١٨/١١). شافعی دەڵێت: بۆ منیان گێڕایەوە کەجارێك عەبدولەلیك کوڕی مەروان بەحەجاجی وت: هیچ کەس نیە مەگەر ئەوەی لەکەم و کووڕیەکانی خۆی ئاگادارە. ئاماژە بەکەم و کوڕیەکانی خۆت بدە و هیچیان مەشارەوە. حەجاج وتی: ئەی سەروەری باوەڕداران، من پیاوێکی سەرسەخت و ڕقاوی و کینە لەدڵم. عەبدولەلیك پێی وت: کەواتە تۆ لەگەڵ شەیتان خزمیت. حەجاج وتی: ئەگەر شەیتان من ببینێت، رێگەی ئاشتی لەگەڵ من دەگرێتەبەر.

حەسەن دەڵێت: لەعەلیم بیست کە لە سەرتەختی وتاردان وتی: خوایە، من ئەوانم ناسودە کرد و ئەوان منیان ترساند، چاکەی ئەوانم ویست و ئەوان فرت و فێڵیان کرد. ئەی خوایە پیاوێکی سەقەفی بکەرە فەرمانڕەوای ئەوان تا لەسەر بنەمایی ئایینەکانی رۆژگاری جاهلی فەرمانڕەوایەتی خوێن و سامانی ئەوان بکات. دواتر عەلی کوڕی ئەبی تالب ئاماژەی بەتایبەتمەندیەکانی ئەو کەسەدا: کۆکەرەوەی خەوش و خۆڵ، سەرچاوەی خراپیەکان، سەوزەی سەرزەوی دەخوات و پێستەکەی لەبەر دەکات. حەسەن وتی: سوێند بەخوا ئەمە تایبەتمەندیەکانی حەجاجە.

حەبیب کوڕی ئەبی سابت دەڵێت: عەلی بەپیاوێکی وت: نەمریت تا گەنجە سەقەفیەکە ببینیت. پێیان وت: ئەی سەروەری باوەڕداران گەنجی سەقەفی کێیە؟ وتی: پیاوێکە کە رۆژی هەستانەوە پێی دەڵێن: پانتاییەك لەپانتاییەکانی جەهەننەم بۆ ئێمە پڕبکەرەوە و ئەو بەتەنیا پڕی دەکاتەوە، پیاوێك کەبیست یا بیست و چەند ساڵ فەرمانڕەوایەتی دەکات و هیچ گوناحێك لەگوناحەکان نامێنێتەوە مەگەر ئەوەی ئەنجامی دەدات. ئەگەر تەنیا یەك گوناحی نەکراوە مابێت و لەنێوان ئەو و گوناحەکە دەرگایەکی داخراو بێت، بەپێ دەرگاکە دەشکێنێت تا ئەنجامی بدات. بەهێزی ئەوانەی لەژێر فەرمانی ئەودان، کەسانێك دەکوژێت کەرێگەی ناسازگاری ئەو دەگرنە بەر.

دەڵێن: ئەو کەسانەی حەجاج بەئەشکەنجە ئەوانی کوشت، بژاردیان و ژمارەیان بۆ سەد وبیست هەزار کەس بەرز بویەوە. دەڵێن: رۆژێك حەجاج لای خالید کوڕی یەزید کوڕی معاویە تێپەڕی. پیاوێك بەخالیدی وت: ئەمە کێیە؟ خالید وتی: بە بە! ئەمە عەمرۆ کوڕی عاصە. حەجاج ئەمەی بیست و گەڕایەوە و وتی: سوێند بەخوا لەوە شادمان نیم کە عاص کوڕی وایل من بێنێتە دنیا. من زادەی پیرە بەئەزمونەکانی سەقیف و پیاوە فرمزانەکانی قوڕەیشم. ئەو کەسەم بەم شمشێرەی خۆم سەد هەزار کەسم کوشت کەهەمویان شایەتیان دەدا کە باوکت شەرابخۆر بوە و بەنهێنی بتەکانی دەپەرستی. دواتر گەڕایەوە و وتی: بە بە! عەمرۆ کوڕی عاص! ئەمە شایەتی خۆیەتی کە لەبەرابەر یەك نافەرمانی سەد هەزار کەسی کوشتوە.

کارەکانی محەممەد کوڕی قاسم دوای مەرگی حەجاج و کوژرانی ئەو

کاتێك حەجاج کوڕی یوسف مرد، محەممەد کوڕی قاسم لەملتان بو کەهەواڵی مەرگی ئەوی بیست و بۆ رور و بەغرور گەڕایەوە کەخۆی دەستی بەسەردا گرتبو. بەخششەکانی لەناو خەڵکدا دابەش کرد و بۆ شەڕی دەیلەمیەکان رەوانەی کردن. خەڵکانی بەیلەم شەڕیان نەکرد و گوێڕایەڵی خۆیان نیشاندا. خەڵکی سورەشتیش داوای ئاشتیان کرد، ئەم شارە شوێنی بەیەك گەشتنی خەڵکانی بەسرمیە و خەڵکەکەی لەرێگەی بازرگانی لەدەریاوە ژیانیان بەسەر دەبرد. دواتر محەممەد بەرەو کیرج بەرێکەوت و دوهر روبەروی بویەوە بەلام شکستی خوارد و هەلات و بەوتەی هەندێ کەس کوژرا. خەڵکی شارەکە تەسلیمی فەرمانەکانی محەممەد بون و ئەو دەستی بەکوشتار و ئەسیر کردنی ئەوان کرد. شاعیر وتی:

نحن قتلنا ذاهرا و دوهرا   و الخيل تردى منسرا فمنسرا

یانی: ئێمە بوین کە زاهر و دوهرمان کوشت و ئەسپەکان گایەل گایەل بەرەو لەناوچون غاریاندەدا.

وەلید کوڕی عەبدولەلیك مرد و سلێمان کوڕی عەبدولەلیك هاتەسەر کار و یەزید کوڕی ئەبی کەبشەی سەکسەکی وەك فەرمانداری سند دەستنیشان کرد کەمحەممەدی گرت و زیندانی کرد و ئەوی بۆ عێراق گەڕاندەوە. محەممەد ئەم هۆنراوەی خوێند:

اضاعونى و اى فتى اضاعوا   ليوم كريهة و سداد ثغر

یانی: منیان پێشێل کرد و چ گەنجێکیان پێشێل کرد، گەنجێك بەکاروباری شەڕ و پڕکردنەوەی کەلێنەکان سەرقاڵ بو.

خەڵکی سند بۆ محەممەد گریان. کاتێك گەیشتە عێراق، ساڵح کوڕی عەبدولرەحمان ئەوی لەواست زیندانی کرد. وتی:

فلئن ثويت بواسط و بارضها   رهن الحديد مكبلا مغلولا

فلرب قينة فارس قد رعتها   و لرب قرن قد تركت قتيلا

یانی: ئەگەر لەسەرزەمینی واست و ناوچەکانی بمێنمەوە و زنجیری ئاسنین لەدەست و پێمدا بێت، زۆر لەهاوسەرانی پاڵەوانەکانم ترساند و زۆر کەسی یاخی و سەرکێشم لەخوێنی خۆیدا گەوزاند.

هەروەها وتی:

ولو كنت اجمعت الفراتر لوطئت   اناث اعدت للوغى و ذكور
و ما دخلت خيل السكاسك ارضنا   و لا كان من عك على امير
و ما كنت للبد المزونى تابعا   فيالك دهر بالكرام عثور

یانی: ئەگەر مەبەستی هەڵاتن لەگۆڕەپانی شەرم لەسەردا دەبو، چەندە زۆربون ئەو ژن و پیاوانەی بۆ شەڕ خۆیان ئامادە کردبو. هەرگیز سوپای سەکاسك نەیاندتوانی بگەنە ناو سەرزەمینەکەی ئێمە و لەخەڵکانی عەك کەس نەدەبوە فەرمانڕەوای ئێمە و من هەرگیز شوێنکەوتەی بتەکەی مزونی نەبوم. ئەی هاوار لەو رۆژگارەی بەردەوام رێزداران لەزەوی دەدات!

ساڵح ئەوی لەگەڵ دەستەیەك لەبنەماڵەی ئەبو عەقیل ئەشکەنجە کرد تا هەمویانی کوشت. حەجاج ئادەم براکەی ساڵحی کوشت چونکە لەسەر بیروباوەڕی خەواریج ژیانی بەسەر دەبرد. حەمزە کوڕی بەیزی حەنەفی لەپرسەی محەممەد وتی:

ان المروءة و السماحة و الندى   لمحمد بن قاسم بن محمد
ساس الجيوش لسبع عشرة حجة   يا قرت ذلك سودادا من مولد

یانی: جوامێری و بەخشش و دەست کراوەیی تایبەتە بەمحەممەد کوڕی قاسم کوڕی محەممەد. بۆ ماوەی حەڤدە ساڵ فەرماندەیی سوپایەکی لەئەستۆدا بو. لەو کاتەوەی لەدایك بو، لەسەرەوەریەوە نزیك بو.

یەزید کوڕی ئەبی کەبشە هەژدە رۆژ دوای گەشتنی بەسەرزەمینی سند کۆچی دوایی کرد و سلێمان کوڕی عەبدولەلیك، حەبیب کوڕی موهەلیبی کردە فەرمانڕەوایی ئەو ناوچەیە. کاتێك گەیشتە ئەو دیارە، پاشاکانی سند بۆ وڵاتەکەی خۆیان گەڕابونەوە و سوپاکەی جەیشبە کوڕی زاهر بۆ برەهمەن ئاوا رۆشتبو. حەبیب لەکەنارەکانی روباری مێهران دابەزی و خەڵکان لەبەرابەر ئەو سەری ملکەچیان دانەواند. ئەو لەگەڵ خەڵکانێکی دیکە شەڕی کرد و بەسەریاندا سەرکەوت.

دوای ئەوە سلێمان مرد و عومەر کوڕی عەبدولعەزیز هاتەسەر کار و نامەی بۆ پاشای وڵاتەکان نوسی وپێشنیاری ئیسلام و ملکەچ بونی پێکردن لەسەر ئەو بنەمای کە فەرمانڕەوایەتی ئەوان بکات و ئەومیان پێببڕێت کە بەموسوڵمانەکان دەبڕێت و ئەومیان

لەسەر بێت کە لەسەر موسوڵمانەکانە. پاشاکان و جەیشبە باوەڕیان هێنا و ناوی عەرەبیان بۆ خۆیان هەڵبژارد.

عەمرۆ کوڕی موسلیمی باهلی کارگوزاری عومەر کوڕی عەبدولعەزیز بو لەو سەرزەمینە. ئەو هێرشی کردە سەر چەندین ناوچە لەهیندستان و سەرکەوتنی بەدەست هێنا. دواتر جونەید کوڕی عەبدولرەحمان لەرۆژگاری هوشام کوڕی عەبدولمەلیك بوبە فەرمانڕەوایی سند و ڕۆشتە روباری مێهران بەڵام سوپاکەی زاهر ڕێگەی پەڕینەوەیان لێگرتن و زاهر بۆی نوسی: من و کارگوزارەکانم باوەڕمان بەئیسلام هێنا و ئەو پیاوە چاکەکارە منی بۆ ئەم کارە دەستنیشان کرد و من لەتۆ دڵنیا نیم. ئەو بارمتەی بۆ رەوانە کرد و بارمتەی لێگرت و بەڵێنی پێدا باجی وڵاتەکەی بدات. دواتر لەیەك جیابونەوە و جەیشەبە ناباوەڕی هەڵبژاردەوە و شەڕی لەگەڵ موسوڵمانەکان کرد. دەستەیەك دەڵێن: ئەو شەڕی نەکرد بەڵام جونەید ڕێگەی ناسازگاری و ستەم کردنی لەگەڵ ئەو گرتەبەر و لەبەر ئەمە سوپا و کەشتیەکانی کۆکردەوە و بۆ شەڕ خۆی ئامادە کرد. جونەید بەکەشتیە شەڕکەران بۆ شەڕی ئەو بەرێکەوت. لەبوتەیحە روبەروی یەك بونەوە و جەیشەبە ئەسیرکرا چونکە کەشتیەکەی لەقوڕ چەقیبو. جونەید ئەوی کوشت و صەعصەعە کوڕی زاهر هەڵات و مەبەستی ڕۆشتن بۆ عێراقی کرد تا سکاڵا لەپەیمان شکێنی جونەید بکات. جونەید ڕێگەی چاکە و نەرمی لەگەڵ گرتەبەر تا ئەو کاتەی دەستی خستە ناو دەستی جونەید و جونەید لەم کاتەدا کوشتی.

جونەید بۆ شەڕی کیرج بەرێکەوت چونکە ئەوان پەیمانەکەی خۆیان شکاندبو. ئەو قەڵاکوتێکی هەڵگرت و دیواری شارەکەی پێ وێران کرد و ڕۆشتە ناو شارەکە و بەکوشتار و ئەسیر کردنی خەڵکان سەرقاڵ بو و کارگوزارەکانی بۆ مەرمز و مەندەل و دەهنەج و بورۆنج رەوانە کرد. جونەید بەردەوام دەیوت: ئەگەر بێ ئۆقرەیی بکەن زیاتر لەوەیان لێدەکوژرێت کە لەکاتی خۆراگری لێیان دەکوژرێت. سوپایەکی بۆ ئۆزیەن رەوانە کرد. ئەم سوپایە هێرشی برد و دەوروبەری شارەکەیان سوتاند. جونەید دەستی بەسەر بەیلماندا گرت و جگە لەوەی خۆی بردی، چل هەزار درەم کۆکرایەوە و بەو ئەندازەیە، خۆی هەڵیگرت. جونەید، تەمیمی کوڕی زەیدی قینی دەستنیشان کرد کە ناتەوانی لەخۆی نیشاندا و لەنزیکی دەیبول مرد.

لەرۆژگاری ئەو موسوڵمانان لەولاتی هند هاتنەدەر و پێگە و شوێنەکانی خۆیان بەجێهێشت. دواتر حەکەم کوڕی عەوامی کەلبی هاتەسەر کار و خەڵکانی هند ناباوەڕ بون جگە لە خەڵکی قەصە. ئەو بناغەی شارێکی دارشت و ناوی ناو مەحفوزە و کردی بەپەناگەی موسوڵمانان. عەمرۆ کوڕی محەممەد کوڕی قاسم هاورێیەتی دەکرد کەحەکەم کارە دژوارەکانی بەو دەسپارد. ئەوی لەشاری مەحفوزەوە بۆ شەڕ رەوانە کرد. کاتێك گەڕایەوە، ئاگاداری کردەوە کە سەرکەوتنی بەدەست هێناوە. شارێکی دروست کرد و ناوی نا مەنسورە. ئەو شارەیە کە فەرمانداراەکان لەوێ دادەبەزن. ئەوەی دەست دوژمن کەوتبو، لەدەستی ئەوانی دەرهێنا و خەڵکەکەی گوێرایەڵی خۆیان نیشاندا. خالیدی قەسری دەیوت: سەیرە! جوامێری عەرەبەکان (یانی تەمیمیەکانم) بۆ هەڵسورانی کارەکان راسپارد بەلام خەڵك ئەویان بەتەنیا جێهێشت. دواتر بەرچاو تەنگترین پیاوی عەرەبەکانم بۆ راپەڕاندنی کارەکان دەستنیشان کرد و خەڵکان ملکەچی فەرمانەکانی بون. دواتر حەکەم کوژرا. کارگوزارەکانی بۆ شەڕی دوژمنان دەڕۆشتن و دەستیان بەسەر ناوچەکاندا دەگرت و ئەوەی دەیانویست، هەڵیان دەگرت چونکە دەوڵەتی ئومەوی لەو کاتەدا لاواز و ناتەوان بو تا سەردەمی دەروشاوەی دەوڵەتی عەباسی نزیك کەوتەوە. ئێمە بەخواستی خوا گێڕانەوەکانی تایبەت بەسند لەکاتی خەلافەتی مەئمونی عەباسی ئاماژە پێدەدەین.

بیرکردنەوەی چەند روداوێك

لەم ساڵەدا عەباس کوڕی وەلید لەسەرزەمینی رۆم شەڕی کرد و هێراکلە و شوێنەکانی دیکەی گرت.

هەروەها لەم ساڵەدا سەراسەری هند دەستی بەسەرداگیرا جگە لەکیرج و مەندەل.

لەم ساڵەدا عەباس کوڕی وەلید دەستی بەسەر قێنسریندا گرت.

لەم ساڵەدا وەزاحی و نزیکەی هەزار پیاو کەهاورێیەتی ئەویان دەکرد، لەسەرزەمینی رۆم کوژران.

لەم ساڵەدا مەنصور، عەبدالله کوڕی محەممەد کوڕی عەلی کوڕی عەبدالله کوڕی عەباس چاوی بەدنیا هەڵهێنا.

لەم ساڵەدا بشر کوڕی وەلید کوڕی عەبدولمەلیك لەگەڵ خەڵك حەجی کرد.

کارگوزارەکان هەمان کەسانی ساڵانی پێشو بون.

ئەم کەسانە لەم ساڵەدا مردن: ئەبو عوسمان عەبدولرەحمان کوڕی مەل ئەهدی لە تەمەنی ١٣٠ ساڵی کەسەبارەت بەمەرگی ئەو ئاماژەیان بەگێرانەوەیەکی دیکە داوە، ئەبو عەمرۆ سەعد کوڕی ئەیاسی شەیبانی لەتەمەنی ١٢٠ ساڵی، سوفەینە کۆیلەی پێغەمبەر(د.خ) کە لەرۆژگاری فەرمانڕەوایەتی حەجاج مرد، سالم کوڕی ئەبی جەعد، جەعفەر کوڕی عەمرۆ کوڕی ئومەییەی زەمری برای شیری عەبداللە کوڕی مەروان، ئەبو ئەحوەص عەوف کوڕی مالك کوڕی نەزلەی جوشەمی کوفی کە لەرۆژگاری فەرمانڕەوایەتی حەجاج بەدەستی خەواریج کوژرا.

روداوەکانی ساڵی نەوەد و شەشی کۆچی (٧١٤- ٧١٥ زایینی)

گرتنی شاری کاشغەر لەسەر دەستی قوتەیبە

لەم ساڵەدا قوتەیبە لەکاشغەر شەڕی کرد. بۆ ئەو دیارە بەرێکەوت و ژنان و منالآنی شەڕکەرانی سوپاکەی لەگەڵ خۆی برد تا ئەوان لەسەمەرقەند بەجێبێڵێت. کاتێك لەروبار تێپەڕی، پیاوێکی لەسەر رێگای روبارەکەدانا تا رێگە نەدات ئەوانەی دەگەڕێنەوە بەبێ مۆڵەتی ئەو لەروبارەکە بپەڕێنەوە. بەرەو فەرغانە بەرێکەوت و کەسانێکی بۆ دۆڵی عەصام رەوانە کرد تا رێگەی کاشغەر خۆش بکەن. ئەمە نزیکترین شارەکانی چینە. لەگەڵ بەهمەن کوڕی کەبیر سوپایەکی بۆ کاشغەر رەوانە کرد کە تالآنی زۆریان دەستکەوت و چەندین کەسیان ئەسیر کرد. ملی ئەوانی مۆر کرد و لەقولآیی سەرزەمینی ئەوان پێشڕەوی کرد تا لەچین نزیك کەوتەوە.

پاشای چین بۆی نوسی: پیاوێکی رێزدار بۆ لای من رەوانە بکە تا لەخۆتان و دینەکەتان ئاگاداری بکاتەوە. قوتەیبە دەپیاوی جوان روخسار و قسە خۆش و بەهێز و خواپەرست و فرمزانی هەڵبژارد و فەرمانیدا بەباشترین شێوە بیانرازێننەوە و باروبنەی فراوانیان بخەنە بەردەست و جل وبەرگی گرانبایی لەهەوریشمیان لەبەر و سوار ئەسپە رەسەنەکانیان بکەن. هوبەیرە کوڕی موشەمرەجی کەلابی هاورێی ئەوانی دەکرد. بەوانی وت: کاتێك دەڕۆنە لای پاشای چین، ئاگاداری بکەنەوە کە من سوێندم خواردوە نەگەڕێمەوە تا ئەو کاتەی سەرزەمینەکەی ئەوان بەسمی ئەسپەکانی خۆم دەشێلم و مۆر لەملی پاشاکەی ئەوان بدەم و باج کۆبکەمەوە.

ئەوان بەسەرکردایەتی هوبەیرە بەرێکەوتن. کاتێك گەیشتن، پاشای چین ئەوانی بانگێشت کرد. ئەوان لەسەر جل و بەرگە زێرینەکانی خۆیان جلی سپیان لەبەر کردبو، عاباکانیان خستبوە سەرشان و قاچیان بەپێڵآوی جوان و بۆنی خۆشیان لەخۆیان دابو. لەکاتێکدا گەورەکانی ولآتی چین لای پاشا بون، رۆشتنە لای. پاشا یا هیچ کام لەهاوەلآنیان قسەیان لەگەڵ نەکردن. ئەوان هەستان و هاتنەدەر. پاشا بەهاوەلآنی خۆی وت: ئەوانتان چۆن بینی؟ وتیان: کەسانێکمان بینی کە هاوشێوەی ژنەکانی ئێمە بون.

بۆ بەیانی، ئەوانی بانگ کردەوە. جل و بەرگی ئاڵ و والآیان لەبەر کرد و دەستاری خەزیان لەسەرنا و عابا بەزێر چنراوەکانیان خستە سەرشان و لەکاتی بەرەبەیان ڕۆشتنە لای پاشا. کاتێك ڕۆشتنە ژوور، پێیان وترا بگەڕێنەوە. پاشا بەهاوەڵانی خۆی وت: ئەمڕۆ ئەوانتان چۆن بینی. وتیان: ئەمڕۆ هاوشێوەی پیاوان بون. بۆ ڕۆژی سێیەم ئەوانی بانگ کردەوە. ئەوان جل و بەرگی شەڕیان لەبەر کرد و خودەیان کردە سەر. شمشێری ئاودار و ڕمی گیان ستێنیان هەڵگرت و تیروکەوانیان کردە شان. پاشا سەیری کردن و ئەوانی بەکێوی ئاسنین هاتەبەرچاو. کاتێك نزیك کەوتنەوە، ڕمەکانیان لەزەوی کوتا و بۆ پێشەوە ڕۆشتن. بەوان وترا: بگەڕێنەوە. سوارئەسپەکانی خۆیان بون و بۆ پێشەوە غاریاندا وەك بڵێی لەناو گۆڕەپانی شەڕدان. پاشا بەهاوەڵانی خۆی وت: ئەوان چۆن دەبینن؟ وتیان: هەرگیز هاوشێوەی ئەوانمان نەبینیوە.

کاتێك شەو داهات، کەسی بۆ لای ئەوان ڕەوانە کرد و وتی: سەرۆکەکەی خۆتان بۆ لای من بنێرن. ئەوان هوبەیرە کوڕی موشەمرەجیان ڕەوانە کرد. پاشایی چین پێی وت: شکۆ و مەزنی منتان بینی و بینیتان کەس ئێوەی لەزیانی من نەپاراست، ئێوە هاوشێوەی هێلکە لەدەستی مندان. پرسیارێکتان لێدەکەم کەئەگەر ڕاستیەکەی بەمن نەڵێن، دەتانکوژم. وتیان: بپرسە. وتی: بۆ لەڕۆژی یەکەم و دوەم بەو شێوەیە هاتنە لای من؟. وتیان: ڕۆژی یەکەم ئەو جل و بەرگەیە کە لەناو کەسەکانی خۆمان لەبەری دەکەین، ڕۆژی دوەم بۆ کاتێکە کە بۆ وەرگرتنی ئەمان دەڕۆینە لای فەرمانڕەواکانی خۆمان و ڕۆژی سێیەم بۆ ڕوبەڕوبونەوەی دوژمنانە. پاشا وتی: بەشێوەیەکی جوان ڕۆژگار بەسەر دەبەن. بەسەروەری خۆتان بڵێن بگەڕێتەوە چونکە من لەکەمی ژمارەی سوپاکەی ئەو ئاگادارم. ئەگەر نەگەڕێنەوە، سوپایەك ڕەوانە دەکەم تا لەناوتان ببات. وتیان: چۆن سوپاکەمان ژمارەکەی کەمە لەکاتێکدا پێشەنگەکانی لای تۆیە و کۆتایی سوپاکە لەشوێنی ڕوانی دارزەیتون؟ بەڵام ئەوەی کە ئێمە لەکوشتن دەترسێنیت، ئێمە هەمومان ڕۆژێکی کۆتاییمان هەیە و ئەگەر کاتی بگات، باشتر وایە بکوژرێین. ئێمە نە لەمەرگ دەترسین نە لەکوشتن. سەروەری ئێمە سوێندی خواردوە نەگەڕێتەوە تا سەرزەمینی ئێوە لەژێر سمی ئەسپەکانی پێشێل بکات و مۆر لەملی پاشا بدات و باجتان لێوەربگرێت.

پاشا وتی: ئێمە سوێندەکەی دەهێنینە دی. کەمێك خاك دەنێرین تا ئەسپی لەسەر

غار بدات، دەستەیەك لەمناڵەكانی خۆمان دەنێرین تا مۆر لەملیان بدات و باجی بۆ ڕەوانە دەكەین تا پەسەندی بكات. پاشا دیاری بۆ ڕەوانە كرد و چوار لەشازادەكانی نارد و لەگەڵ ئەوان خاك. چاكەی لەگەڵ نێردراوەكان كرد و ڕێزی گرتن. ئەوان ڕۆشتنە لای قوتەیبە. قوتەیبە باجەكەی وەرگرت و مۆری لەملی شازادەكاندا و بەسەر خۆڵەكە ئەسپی غاردا. سەواد كوڕی عەبدولمەلیكی سەلولی وتی:

لاعیب فی الوفد الذین بعثهم　　　للصین ان سلكوا طریق المنهج
كسروا الجفون علی القذی خوف الردی　　　حاشا الكریم هبیرة بن مشمرج
ادی رسالتك التی استرعیته　　　فاتاك من جنث الیمین بمخرج

یانی: ئەو نوێنەرانەی بۆ چین ڕەوانەت كرد، هەمویان لەسەر ڕاستی و دروستی بون. پێڵوەكان لەیەك نەدران و لەترسی لەناو چون ئەو كارەیان كرد، هەر بژیت ڕێزدارێك كە هوبەیرە كوڕی موشەمرەجە. بەباشترین شێوە پەیامەكەی گەیاند و ڕێگەی نەدا سوێندەكەت بكەوێت.

قوتەیبە هوبەیرەی بۆ لای وەلید ڕەوانە كرد. ئەو لەدێهاتێكی پارس مرد و سەواد لەپرسەی ئەودا وتی:

لله در هبیرة بن مشمرج　　　ماذا تضمن من ندی و جمال
و بدیهة یعیابها ابناؤها　　　عند احتفال مشاهد الاقوال
كان الربیع اذا السیوف تتابعت　　　و اللیث عند تكعكع الابطال
فسقی بقریة حیث امسی قبره　　　غر یرحن بمسبل هطال
بكت الجیاد و الصافنات لفقده　　　و بكاه كل مثقف عسال
و بكته شعث لم یجدن مواسیا　　　فی العام ذی السنوات و الامحال

یانی: خۆشەویستی خوای لەسەر بێت هوبەیرە كوڕی موشەمرەج چونكە هۆكارەكانی فراوانی و بەخشندەیی لەگەڵدا بو. وتارێكی لەناكاو و جوانی دەهێنایە سەرزمان و ئەمە لەكاتێكدا بو منداڵەكانی ئەم زمانە لەوتار ناتەوان دەبون و شاعیرە پایەبەرزەكان لەكۆڕەكان زمانیان وەك هەنگوین بۆ وتار دەكردەوە. كاتێك شمشێرەكان یەك لەدوای یەك دادەبارین، ئەو بەهاران بو. و كاتێك پاڵەوانەكان ژیانیان دەستاند، ئەو شێری ژیان بو. لە(قەریە) ئەو شوێنەی ئارامگاكەیەتی، هەورە باران زاكان ئەویان تێراو كرد. ئەسپە

تیژپێکان بۆ ڕۆشتنی ئەو گریان و هەر ڕمێکی نەرمی چەماوە بارانی فرمێسکیان لەنوکی ڕمەکانەوە باراند. هەمو ژنە قژ پەرێشانەکان شینیان بۆ کرد کە لەدوای ئەو، لەوشکەسالێەکان و قاتوقڕیەکان سەرپەرەستێکی ڕێزداریان بەخۆیانەوە نەبینی.

قوتەیبە سەرقاڵی شەڕ بو کە هەواڵی مەرگی وەلیدی پێگەیشت.

هەرساڵ کە قوتەیبە لەشەڕ دەگەڕایەوە، دوانزە ئەسپ و دوانزە مایینی دەکڕی و تاکاتی شەڕ چاوەڕوان دەبو. کاتێك، وەرزی شەڕ دەهات، ئەوانی دەستەمۆ دەکرد و پێشەنگەکانی سوار دەکرد. پێشەنگەکانی لەناو سوارکارە ئازاکانی سوپاکەی هەڵدەبژارد و کەسانێکی لەعەجەمەکان دیاری دەکرد تا ڕاوێژیان لەگەڵ بکات و گوێ لەئامۆژگاریەکانیان بگرێت. کاتێك پێشەنگەکانی ڕەوانە دەکرد، فەرمانی دەدا، تەختەیەك بێنن و نیگارێکی لەسەر بکێشن. دواتر دەیکرد بەدو لەت. نیوەی خۆی هەڵیدەگرت و نیوەی دەدا بەپێشەنگەکان تا لەشوێنی دیاریکراودا (لەبن دار یا نزیك ئاوێك) بەخاکی بسپێرن. بەدوای پێشەنگەکان کەسێکی ڕەوانە دەکرد تا بزانێت ڕاستیان وتوە یا نا.

لەم ساڵەدا بوشر کوڕی وەلید شەری زستانەی کرد و ئەمە لەکاتێکدا بو وەلید ماڵئاوایی لەجیهان کردبو.

مردنی وەلید کوڕی عەبدولمەلیك

لەنیوەی جەمادی الثانی ئەم ساڵە/ ٢٥ فەوریەی ٧١٥ زایینی وەلید کوڕی عەبدولمەلیك مرد. گێڕانەوەیەکە کە هەمو مێژوونوسان لەسەری کۆکن. ڕۆژگاری خەلافەتی وەلید نۆ ساڵ و حەوت مانگ یا نۆ ساڵ و هەشت مانگ یا یانزە مانگ درێژەی کێشا. ئەو لەدێری موڕان بو و ئەویان لەدەرەوەی (دەروازەی خرد) بەخاك سپارد. عومەر کوڕی عەبدولعەزیز نوێژی لەسەر خوێند. ساڵەکانی تەمەنی چل و دو ساڵ و شەش مانگ یا ٤٥ ساڵ یا ٤٦ ساڵ یا ٤٩ ساڵ درێژەی کێشا. نۆزدە کوڕی لەدوای خۆی بەجێهێشت. پیاوێکی ناشیرین و خراپەکار بو. کاتێك بەڕێگادا دەڕۆشت، بێدادگەری دەکرد. بەردەوام ئاو لەلوتی دەهاتە خوار. سەبارەت بەو وتیان:

فقدت الولید و انفا له   کمپل العصیل بدا ان یبولا

یانی: وەلیدم لەدەستدا و لوتی ئەو، هاوشێوەی بێچوە وشترێکی جیا لەدایکی بو

کەبەردەوام بیەوێت میز بکات.

کاتێك جەستەیان شۆر کردەوە، ئەژنۆکانی بەرەو ملی چەمانەوە. کوڕەکەی پرسی: باوکم چۆن ژیانی بەسەر برد؟ عومەر کوڕی عەبدولعەزیز کە لەگەڵ ئەو کەسانەدا بو وەلیدیان بەخاك دەسپارد، وتی: سوێند بەخوا باوکت خێرا ماڵئاوایی لێکردین. عومەر وانەی لە وەلید وەرگرت.

کرداری وەلید

وەلید لای خەڵکانی شام باشترین خەلیفەی ئەوان بو. چەندین مزگەوتی دروست کرد کە مزگەوتی مەدینە و مزگەوتی شام لەوان بون. هەروەها (مسجد الاقصی) نۆژەن کردەوە. زێری بەسواڵکەرەکان دەبەخشی. بەهەر پەککەوتەیەك نۆکەرێکی بەخشی و بۆ هەر کوێرێك ڕێنیشاندەرێك. لەکاتی خەلافەتی ئەو چەندین وڵات دەستیان بەسەردا گیرا کە ئاندۆلۆس و کاشغەر و هیند لەناویاندا بون.

هەندێ کات لای سەوزە فرۆشێك تێدەپەڕی و دەسکەیەك سەوزەی لێدەکری و دەیپرسی: بایی چەندە؟ دەیوت: فلسێك. وەلید دەیوت: بەهاکەی زیاد بکە.

حەزی لەبیناسازی و زەویداری دەکرد. خەڵکان لەرۆژگاری ئەو چاویان بەیەك دەکەوت و سەبارەت بەکار و باری بیناسازی پرسیاریان کرد. سلێمان کوڕی عەبدولەلیك شەرابخۆر و مێباز بو و خەڵك لەرۆژگاری ئەو سەبارەت بەخواردن و کردن پرسیاریان لەیەك دەکرد. عومەر کوڕی عەبدولعەزیز پیاوێکی خواپەرەست بو و خەڵك لەرۆژگاری ئەو سەبارەت بەکارە چاکەکان پرسیاریان دەکرد و دەیانوت: دوێنێ شەو چیت بینی، چەند سوڕەی قورئانت لەبەرە و چەندە بەرۆژو دەبیت؟

وەلید پێش مردن نەخۆش کەوت و بێهۆش بو و ئەو چەند رۆژەی نەخۆشی بەشێوەی مردوەکان ژیانی بەسەر برد. پرسەیان بۆ گێڕا و پەیکەکان هەواڵی مەرگی ئەویان بۆ ئەم لاولا گواستەوە. حەجاج وتی: هەموان لەلایەن خواوە هاتوین و بۆ لای ئەو دەگەڕێینەوە (بقرە/٢/١٥٦). ئەو خۆی بەستونێکەوە بەستەوە و وتی: ئەی خوایە، کەسێك مەکەرە فەرمانڕەوایی من کەخۆشەویستی لەدڵدا نەبێت چونکە زۆر جار ئارەزووم کرد من پێش ئەو بمرێنیت! بەم شێوەیە گریا تا پەیك هات و هەواڵی بەهۆش هاتنەوەی وەلیدی پێدا. کاتێك وەلید هاتەهۆش، وتی: کەس بەئەندازەی حەجاج لە

بەۆش هاتنەوەی من شادمان نەبو. زیندو مایەوە تا حەجاج ڕۆشتە لای.

وەلید دەیویست براکەی لەسەر کار لاببات و بۆ کوڕەکەی خۆی عەبدولعەزیز بەیعەت وەربگرێت بەڵام سلێمان رازی نەبو. نامەی بۆ کارگوزارەکانی خۆی نوسی و ئەم پێشنیارەی پێکردن بەڵام جگە لەحەجاج و قوتەیبە کەس رازی نەبو. وەلید نامەی بۆ سلێمان نوسی و بانگی کرد. سلێمان خۆی ماتڵ کرد. وەلید بڕیاریدا خۆی بڕوات و لەسەر کار لاییبات، خێوەتەکانی خۆی ئامادە کرد بەڵام پێش ڕەوانە بون کۆچی دوایی کرد.

کاتێك مەبەستی ئەوەی کرد مزگەوتی دیمەشق دروست بکات، کەنیسەیەکی لەوێ بینی کە خاپوری کرد و بناغەی مزگەوتەکەی دارشت. کاتێك عومەر کوڕی عەبدولعەزیز هاتەسەر کار، مەسیحیەکان سکاڵایان گەیاندە لای ئەو. عومەر بەوانی وت: ئەوەی لەدەرەوەی شاردابوە بەزۆری شمشێر دەستی بەسەرداگیراوە، ئێمە کەنیسەکەتان بۆ دەگەڕێنینەوە بەڵام کەنیسەی (توما) کە بەزۆر دەستی بەسەردا گیراوە، وێران و لەجێگەکەی مزگەوتێك دروست دەکەین. وتیان: نا، ئەو کەنیسەیە بۆ ئێوە و کەنیسەی تۆما بۆ خۆمان.

وەلید لەکاتی قسە کردن بەناراستی وتەکانی دەهێنایە سەرزمان چونکە ڕێزمانی عەرەبی بەباشی نەدەزانی. عەرەبێکی بیابان نشین ڕۆشتە لای و باسی زاواکەی کرد کەپەیوەندی لەگەڵیدا هەیە. وەلید وتی: (من ختنك)(بەفەتحەی لەسەر نون) چ کەسێك تۆی خەتەنە کردوە؟ دەبو بڵێت: (من ختنك) (بەزەممەی نون)یانی: زاواکەی تۆ کێیە؟ عەرەبی بیابان نشین گومانی ئەوەی کرد پرسیاری خەتەنە دەکات نەك زاواکەی. وتی: یەکێك لەپزیشکەکان. سلێمان وتی: سەرومری باوەڕداران دەپرسێت من ختنك (بەزەممەی نون) (زاواکەی تۆ کێیە؟) بیابان نشین وتی: ئاها، فلان کەس. باوکی بۆ ئەم کارەی سەرکۆنەی دەکرد و دەیوت: کەس نابێتە سەروەری عەرەبەکان مەگەر ئەوەی بەتەواوی شارەزایی زمانی ئەوان بێت. ئەو شارەزایانی ڕێزمانی کۆکردەوە و ڕۆشتە ناو ماڵێك. بۆ ماوەی شەش مانگ مایەوە وشەو و ڕۆژ هەوڵیدا بەڵام لەڕۆژی یەکەم نەزانتر هاتەدەر. عەبدولەلیك پاساوی بەدەستەوە نەما. کاتێك هاتەسەر کار، هەر سێ ڕۆژە و خەتمێکی قوڕئانی دەکرد. لەمانگی ڕەمەزان ڕۆژی یەك جار قوڕئانی خەتم دەکرد.

رۆژێك وتاری بۆ خەڵك دەدا و ئەم ئایەی بەمشێوەیە خوێندەوە: (یا لیتها کانت القاضیة (الحاقه/٦٨/٢٧) بەزەممەی تا ءخوێندیەوە (یانی خۆزگە مەرگ دەبو). عومەر کوڕی عەبدولعەزیز کە لەوێ ئامادەبو، وتی: بەڵێ، خۆزگە کاتی مەرگی تۆ دەهات و ئێمەی ئاسودە دەکرد.

خەلافەتی سلێمان کوڕی عەبدولمەلیك وبەیعەتی خەڵکان لەگەڵ سلێمان

لەم ساڵەدا، لەو رۆژەی کە وەلید چاوی لەدنیا بەست، خەڵك لەگەڵ سلێمان کوڕی عەبدولمەلیك بەیعەتیان بەست. ئەو لەم کاتەدا لەشاری رەملە (لەشارەکانی فەلەستین) ژیانی بەسەر دەبرد.

هەروەها لەم ساڵەدا حەوت رۆژ بۆ کۆتایی رەمەزان/ یەکی ژونەنی ٧١٥ زایینی سلێمان کوڕی عەبدولمەلیك، عوسمان کوڕی حەیانی (فەرمانداری مەدینە) لەسەر کار لابرد و لەجێگەکەی ئەو ئەبوبەکر کوڕی محەممەد کوڕی حەزمی دەستنیشان کرد. عوسمان سوێندی خواردبو بۆ بەیانی بەقامچی لەمحەممەد دەدات و ریشی دەتاشێت. کاتێك شەو داهات، پەیك گەیشت و رۆشتەماڵی ئەبوبەکر و ئەوی وەك فەرماندار ناساند و فەرمانی لەسەر کارلابردن و لیدان و زیندانی کردنی عوسمانی پێدا.

هەروەها لەم ساڵەدا سلێمان، یەزید کوڕی ئەبی موسلیم (فەرمانداری عێراق)ی لەسەر کار لابرد و یەزید کوڕی موهەلبی کردە فەرماندار و ساڵح کوڕی عەبدولرەحمانی کردە سەرپەرەستی باج و خەراج و فەرمانی پێدا بەنی عەقیل کوشتار وئەشکەنجە بکات چونکە ئەوان لەبنەماڵە و کەسەکانی حەجاج بون. ئەو کەسەی کاری ئەشکەنجە کردنی گرتە ئەستۆ، عەبدولمەلیك کوڕی موهەلیب بو. یەزید کوڕی موهەلیب زیاد کوڕی موهەلیبی بۆ شەڕ لەگەڵ عوسمان دیاری کردبو.

کوژرانی قوتەیبە

لەم ساڵەدا قوتەیبە کوڕی موسلیمی باهلی لەخوراسان کوژرا.

داستانی کوژرانی بەمشێوە بو کە وەلید کوڕی عەبدولمەلیك مەبەستی ئەوەی کرد سلێمان کوڕی عەبدولمەلیك وەك جێگری خۆی لەخەلافەت لەسەر کار لاببات و کوڕەکەی خۆی یانی عەبدولعەزیز کوڕی وەلید بۆخەلافەت دەستنیشان بکات. بەهەمان شێوە کەناماژەمان پێدا، حەجاج و قوتەیبە لەم کارەدا هاوکاریان دەکرد. کاتێك وەلید مرد و سلێمان هاتە سەر تەخت، قوتەیبە ترسا کەسلێمان، یەزید کوڕی موهەلیب وەك فەرمانڕەوایی خوراسان دەستینشان بکات. قوتەیبە نامەیەکی بۆ سلێمان کوڕی عەبدولمەلیك نوسی و پیرۆزبایی لێکرد و ئەزمونی گوێرایەڵی و فەرمان بردنی خۆی لەوەلید و عەبدولمەلیك بیرخستەوە و وتی ئەگەر لەفەرمانڕەوایەتی خوراسان دوری نەخاتەوە، هاوشێوەی ئەوان گوێرایەڵ و فەرمانبەری ئەمیش دەبێت. نامەیەکی دیکەی نوسی و سەرکەوتنەکان و وڵات گرتنەکان و پێگەی و شکۆی خۆی لای ئێرانیەکان هێنایە سەر زمان و سەرکۆنەی بنەماڵەی موهەلیبی کرد و سوێندی خوارد ئەگەر یەزید بکاتە فەرمانڕەوای خوراسان ئەو لەسەر کار لادەبات. نامەی سێیەمی نوسی و سلێمانی وەك خەلیفە لەسەر کار لابرد. نامەکانی بەپیاوێك لەخەڵکی باهلە ڕەوانە دەکرد و پێی وت: نامەی یەکەمی پێ بدە، ئەگەر یەزید لەوێ بو، نامەکە بخوێنێتەوە و پێی بدات، نامەی دوەمی پێ بدە ئەگەر بیخوێنێتەوە و بیدات بەیەزید، نامەی سێیەمی پێبدە. ئەگەر نامەی یەکەمی خوێندەوە و نیشانی یەزیدی نەدا، دو نامەکەی دیکەی نیشان نەدات.

نێردراوی قوتەیبە گەیشتە لای سلێمان و بینی کە یەزید کوڕی موهەلیب لای ئەو دانیشتوە. نامەکەی پێدا کە سلێمان خوێندیەوە و بەیەزیدیدا. نامەی دوەمی پێدا کەخوێندنیەوە و نیشانی یەزیدیدا. نامەی سێیەمی خوێندەوە کە ڕەنگی روخساری گۆڕا و مۆری کرد و نیشانی کەسی نەدا.

دەستەیەك دەڵێن: لەنامەی سێیەمدا نوسرابو، ئەگەر من وەك فەرمانڕەوای خوراسان نەهێڵیتەوە و ئەمان و ئارامیم پێ نەبەخشی، بێ گومان تۆ لەسەر کار لادەبەم و پایتەختەکەت پڕدەکەم لەسوار و پیادەکان بۆ شەڕ کردن لەگەڵ تۆ.

دواتر سلێمان فەرمانیدا شوێنی حەوانەوە بۆ نێردراوکەی قوتەیبە ئامادە و ڕێزی

لێ بگرن. شەو بانگی کرد و هەزاران دیناری پێبەخشی و فەرمانی فەرمانڕەوایەتی قوتەیبەی لەخوراسان پێدا و نێردراوێکی لەگەڵ ئەو رەوانە کرد. کاتێك هەردوکیان گەشتنە حولوان، هەواڵیان پێگەیشت کە قوتەیبە چیتر گوێ لەفەرمانەکانی سلێمان ناگرێت. نێردراوی سلێمان گەڕایەوە.

کاتێك قوتەیبە بریاریدا سلێمان لەسەر کار لاببات، راوێژی بەبراکانی خۆی کرد. عەبدولرەحمانی برای پێی وت: دەستەیەك هەڵبژێرە و هەر کەسێك لێی دەترسی لەناو ئەو دەستەدا دایبنێ و دەستەیەکی دیکە بۆ مەرو رەوانە بکە و بەرێکەوە تا لەسەمەرقەند دابەزیت. بەهاورێکانی خۆت بڵێ: هەرکەس ئارەزوی مانەوەی هەیە نامە بنوسێت و هەرکەس دەخوازێت بڕوات، زۆری لەسەر نیە. تەنیا چاکەخوازان لای تۆ دەمێننەوە و کەس رێگەی ناسازگاری لەگەڵ تۆ ناگرێتەبەر.

عەبداللەی برای پێی وت: لێرە سلێمان لەسەر کار لاببە چونکە هیچ کەس سەرپێچی لەفەرمانی تۆ ناکات. قوتەیبە لەوێ سلێمانی لەسەر کار لابرد و خەڵکی بۆ ئەو کارە هاندا و خراپەکاری پێشینیانی سلێمان و کرداری سەرکۆنەکراوی ئەوانی بیری خەڵکان خستەوە. کەس وەڵامی نەدایەوە. قوتەیبە توڕە بو و وتی: خوا سەرکەوتنی پێ نەبەخشێت ئەو کەسەی ئێوە هاوکاری دەکەن. سوێند بەخوا ئێوە لەدەوری بزنێك کۆبونەوە و نەتانتوانی شاخەکانی بشکێنن، ئەی خەڵکانی پەستی بێ سەر و پێی زەکاتخۆر! بەهەمان شێوە کەوشترەکانی زەکات کۆدەکەنەوە، ئێوەم لەکەنارەکانەوە کۆکردەوە! ئەی خەڵکی بەکر کوڕی وایل! ئەی خاوەندی درۆ و فێڵ و فریو! شانازی بەکام کارەی خۆتانەوە دەکەن؟ بەشەرەکان یا ئاشتیەکان؟ ئەی شوێنکەوتەکانی موسەیلەمەی درۆزن! ئەی بەنی زەمیم و ئاڵێم بەنی تەمیم! ئەی هاورێیانی شەراب خۆرەکان و ئەی شوێنکەوتەکانی ستەمکاری، لەرۆژگاری جاهلی فێڵ و فریوتان بەزیرەکی لەقەڵەمدەدا! ئەی شوێنکەوتەکانی سەجاح! (شوێنکەوتەکانی ژنی پێغەمبەر ناسای درۆزنە) ئەی خەڵکی بێ بەزەیی عەبد قەیس، جڵەوی ئەسپەکانتان گرتوە! ئەی خەڵکی ئەزد، لەجیاتی تەنافە ئەستورەکانی کەشتی، تەناف زێرینی سوارکاریتان بەدەست هێناوە! ئەمە لەئایینی ئیسلام کارێکی سەرکۆنە کراوە. ئەی هیچ و پوچەکانی دوشارەکە! لەشوێنی روانی (قەیسوم) (مەشکە یا تورەکەی شوان) و گیاکان ئێوەم

کۆکردەوە کە سوارکەر وگا دەبون! کاتێك کۆبونەوە، ئەمە و ئەوەتان وت! سوێند بەخوا وەك لاولاو لەیەکتانەوە دەئاڵێنم! بەدوای ئەم (صلّیانە) (گیایەکە کە وشتر حەزی لەخواردنیەتی) نەڕەی شێران دێت! ئەی خوراسانیان، ئایا دەزانن کێ بۆتە فەرمانڕەواتان. یەزید کوڕی مەروان بۆتە فەرمانڕەوایی ئێوە. لەئێستاوە دەتوانم ببینیم کە فەرمانداری تازە دێت و دەست بەسەر ماڵ و سامانی ئێوەدا دەگرێت. دوورترین نیشانەکان تیرباران بکەن. خەڵکانی شام تا کەی دەیانەوێت ئێوە بدۆشن؟ ئەی خەڵکانی خوراسان! لەپشتەکانی من بکۆڵنەوە تا بزانن لەروانگەی دایك و باوك و زادگە و دین و ئارمان عێراقیم و ئێوە ئەم ئارامی و ئاسایشەتان پێبڕاوە کە دەیبینن. خوا دەرگای شارەکانی بەرووی ئێوەدا کردۆتەوە و تالآنیەکانی ئێوەی پاراستوە. ژن سوار لەسەر وشتر لەشاری مەرو دەڕواتە خوراسان بێ ئەوەی ترسی هەبێت و ئازاری پێ بگات. بۆ ئەم ئارامیە سوپاسی خوا و داوای زیاتری لێ بکەن.

دواتر دابەزی و ڕۆشتە ناو ماڵەکەی خۆی. کەسەکانی هاتنە لای و سەرکۆنەیان کرد و وتیان: هیچ کات تۆمان هاوشێوەی ئەمڕۆ نەبینیوە. وتی: کاتێك قسەم کرد و کەس وەڵامی نەدامەوە، تورە بوم و نەمزانی چیم هێنایە سەرزمان. خەڵکان پەرێشان بون و لەسەر کار لابردنی سلێمانیان بەناخۆش دەزانی و لەبەر ئەمە بۆ دژایەتی کردنی قوتەیبە هاودەنگ و هاوڕابون. یەکەم کەسان کە قسەیان کرد، خەڵکانی ئەزد بون. ڕۆشتنە لای حوصەین کوڕی مونزەر و وتیان: ئەو پیاوە داوای لەسەر کار لابردنی خەلیفە دەکات کەدەبێتە هۆی فیرۆیی ژیان و ئاینی ئەم جیهانەمان، جوێنی بەئێوەیشدا، دەڵێی چی؟ وتی: خەڵکانی موزەر لەخوراسان فراوانن و تەمیم زۆرینەی ئەوانن و ئەوان سوارکارە بەئەزمونەکانی خوراسانن و رێگە نادەن جگە لەخەڵکانی موزەر کەس فەرمانڕەوایەتی ئەوان بکات. ئەگەر لەو کارە دوریان بخەنەوە، هاوکاری قوتەیبە دەکەن. ئەم ئامۆژگاریەیان لەگوێ گرت و وتیان: لەخەڵکانی تەمیم چ کەسێك پەسەند دەکەیت؟ وتی: جگە لەوەکیع کەس پەسەند ناکەم. حەیانی نەبتی موالی بەبەنی شەیبان وتی: کەس جگە لە وەکیع جڵەوی ئەم کارە ناگرێتە دەست، لەهەتاوی گەرم و سوتێنەر نوێژ دەخوێنێت و خوێنی خۆی دەبەخشێت و خۆی بۆ کوژران تەرخان دەکات. ئەگەر فەرمانداری تازە بگات، بۆ گوناحەکانی لێکۆڵینەوەی لەگەڵ

دەكات، ئەو بیر لەئەنجامی كارەكان ناكاتەوە. بنەماڵەیەكی هەیە كە پارێزگاری لێدەكەن. جیاواز لەوە، ئەو داغدارە و خوازیاری خوێنی قوتەیبەیە چونكە فەرمانڕەوایی لێ وەرگرتەوە و بەزەرار كوڕی حوصەینی زەببی بەخشی.

خەڵك بەنهێنی هاتوچۆی یەكیان دەكرد و شۆڕش دژی قوتەیبەیان بڵاو دەكردەوە. بەقوتەیبەیان وت: جگە لەحەیان كەس كاری ئەم خەڵكە بەرەو فیرۆی ڕێنوێنی ناكات. قوتەیبە مەبەستی ئەوەی كرد بەشێوەیەكی لەناكاو بیكوژێت. حەیان بەنەرمی لەگەڵ نۆكەر و فەرمانبەرانی خۆی هەڵس و كەوتی دەكرد و لەبەر ئەمە ئەوان خۆشیان دەویست. قوتەیبە پیاوێكی بانگ كرد و فەرمانی كوشتنی حەیانی پێدا. یەكێك لەنۆكەران ئەمەی بیست و حەیانی لێ ئاگادار كردەوە. كاتێك نێردراوی قوتەیبە هات و داوای حەیانی كرد، ئەو خۆی نەخۆش خست. خەڵك ڕۆشتنە لای وەكیع و داوایان لێكرد ڕێبەرایەتی ئەوان لەدەست بگرێت. وەكیع ڕازی بو.

لەم كاتەدا لەخوراسان نۆهەزار شەڕكەری خەڵكی بەسرە و خەڵكی عالیەی لێ بو، خەڵكانی بەكر حەوت هەزار شەڕكەر بەسەركردایەتی حوصەین كوڕی مونزەر، تەمیمیەكان دەهەزار شەڕكەر بەسەركردایەتی زەرار كوڕی ئەبی حوصەین، خەڵكانی عەبدقەیس چوار هەزار شەڕكەر بەسەركردایەتی عەبداللە كوڕی عیلوان، لەخەڵكانی ئەزد دەهەزار شەڕكەر بەسەركردایەتی عەبداللە كوڕی حوزان، لەخەڵكانی كوفە حەوت هەزار شەڕكەر بەسەركردایەتی جەهم كوڕی ئەبی زەحر، لەموالیەكان حەوت هەزار شەڕكەر بەسەركردایەتی حەیان كە لەخەڵكانی دەیلەم بو. دەستەیەك دەڵێن: خوراسانی بو و لەبەر ئەمە بەنەبتی بانگیان دەكرد چونكە زمانی دەگیرا. (كۆی هەموویان پەنجا و چوار هەزار شەڕكەر بو).

حەیان كەسی بۆ لای وەكیع رەوانە كرد و وتی: ئەگەر هاوكاری تۆ بكەم، ئایا تا ئەو كاتەی زیندوم و زیندویت، باجی پانتاییەكانی ڕۆژئاوایی روباری بەلخ بەمن دەبەخشیت؟ وتی: بەڵێ. حەیان بەعەجەمەكانی وت: ئەوان لە بێ دینی خۆیان شەڕی یەك دەكەن، وازیان لێ بێنن با یەك كوشتار بكەن. ئەوان ڕازی بون. خەڵك بەنهێنی لەگەڵ وەكیع بەیعەتیان بەست.

بەقوتەیبەیان وت: خەڵك بەنهێنی لەگەڵ وەكیع بەیعەتیان بەستوە. ئەو زەرار

کوڕی سەنانی زەببی وەك سیخوڕی خۆی بۆ ناو هاوەڵانی وەکیع ڕەوانە کرد کە بەنهێنی بەیعەتیان لەگەڵ بەستبو و بەم شێوەیە قوتەیبە لەهەمو ڕوداوەکان ئاگادار بویەوە. لەبەر ئەمە کەسێکی بەدوای وەکیعدا ڕەوانە کرد. نێردراو ئەوی بینی کە پێی خۆی بەرەنگی سور ڕەنگ کردوە، چاوبەندێکی خستۆتە سەرچاو و دوپیاو لای ئەو لەسەر قاچی ئەفسون دەنوسن. بەنێردراوی وت: دەبینی کە قاچم چی لێهاتوە. نێردراو گەڕایەوە و ئەم هەواڵەی بەقوتەیبە گەیاند. قوتەیبە ئەوی گەڕاندەوە و وتی: بەهەمان شێوە، سوار ئەسپی بکەن و بیهێنن. وەکیع وتی: ناتوانم. قوتەیبە بەسەرکردەی پاسەوانەکانی خۆی وت: بڕۆ وەکیع بێنەرە لای من، ئەگەر ڕازی نەبو، بیکوژە. چەندین سواری لەگەڵ ڕەوانە کرد. دەستەیەك دەڵێن: شوعبە کوڕی زوهەیرەی تەمیمی ڕەوانە کرد. وەکیع وتی: ئەی کوڕی زوهەیر، کەمێك بمێنەرەوە تا دەستە شەڕکەرەکان بگەن. وەکیع جل و بەرگی شەڕی پۆشی و هاواری لەخەڵك کرد کە بۆ هاوکاری کردنی لەدەوری کۆبونەوە. سوار ئەسپەکەی خۆی بو و هاتەدەر. پیاوێك پێشی لێگرت. وەکیع وتی: نەژادت لەکێیە؟ وتی: لەبەنی ئەسەد. وەکیع وتی: ناوت چیە؟ وتی: زەرغامە. وەکیع پرسی: باوکت کێیە؟ وتی: لەیس. وەکیع ئاڵاکەی خۆی پێدا. دەستەیەك دەڵێن: ئاڵاکەی لەدەستی عوقەبە کوڕی شەهابی مازنیدا بو. خەڵك دەستە دەستە لەهەمو لایەکەوە لەدەوری کۆبونەوە. پێشڕەوی بەوان کرد و وتی:

قوم اذا حمل مكروهة   شد السراسيف لها و الحزيم

یانی: ڕێزدارێك کە کاتێك کارێکی ناپەسەند ڕوبەری ئەو دەکەنەوە، قۆڵ و کەمەر بۆ ڕوبەڕوبونەوەی هەڵدەکات.

لەدەوری قوتەیبە کەسان و خزمان و هاوەڵە تایبەتەکانی کۆبونەوە و ئەیاس کوڕی بەیهەس کوڕی عەمرۆ کوڕە¬مامی قوتەیبە لەناویاندا بو. قوتەیبە فەرمانی بەپیاوێك دا کە جاڕیدا: ئای بەنی عامر لەکوێن؟ موحەفەر کوڕی جەزی عەلابی لەخەڵکانی قەیس کە قوتەیبە ئەویشی ڕەنجاندبو، وتی: لەو شوێنەدا بەدوایاندا بگەڕێ کە بۆ ئەوێ دورت خستنەوە. قوتەیبە وتی: بانگیان بکە: لەبەر خوا، لەبەر خزمایەتی! موحەفەر وتی: تۆ پەیوەندی خزمایەتیت پچڕاند. قوتەیبە وتی: بانگیان بکە: داوای لێبوردنتان لێدەکەم. دوبارە موحەفەر وتی: خوا ئێمە نەبەخشیت ئەگەر بتبەخشین. لەم کاتەدا قوتەیبە

وتی:

یا نفس صبرا علی ما کان من الم اذ لم اجد لفضول العیش اقرانا

یانی: ئەی گیانی من، بۆ ئازارەکەت، خۆڕاگر بە چونکە بۆ روبەروبونەوە لەگەڵ دژواریەکانی ژیان، پشتیوانەکانم نەبینی.

داوای ماینێکی تیژپێی دەستەمۆی کرد و هەوڵیدا سوار بێت بەڵام ماینەکە سەرکێشی کرد تا ئەو جێگەی قوتەیبەی هیلاك و بێزار کرد. کاتێك ئەمەی بینی، بۆ لای تەختەکەی خۆی گەڕایەوە و دانیشت و وتی: بەرەڵایی بکەن، پێشهاتێکە دەبێت رو بدات. حەیانی نەبتی ڕۆشتە لای عەجەمەکان و قوتەیبە هێشتا لەو تورە و لێی رەنجا بو. عەبدالڵەی برای قوتەیبەی پێی وت: هێرشیان بکەسەر. حەیان وتی: هێشتا کاتی ئەوە نەهاتوە. عەبداللە وتی: کەوانەکەم پێ بدە. وتی: ئەمڕۆ ڕۆژی تیر و کەوان نیە. حەیان بەکوڕەکەی خۆی وت: کاتێك بینیت من کڵاوەکەی خۆم سوڕاند و بەرەو سوپاکەی وەکیع ڕۆشتم، هاورێ لەگەڵ عەجەمەکانی هاورێت پەیوەستی من ببە.

کاتێك حەیان کڵاوەکەی سوڕاند، عەجەمەکان پەیوەستی سوپاکەی وەکیع بون و تەکبیریان وت. قوتەیبە ساڵحی برای بۆ لای خەڵکەکە رەوانە کرد. پیاوێك لەبەنی زەببە یا بەلعەم تیرێکی بۆ هاویشت کە بەر سەری کەوت. سەری کەوتە سەرشانی و بەهەمان شێوە بردیانە لای قوتەیبە و لەنوێژگە دایاننا. قوتەیبە چەند ساتێك لای ئەو دانیشت.

خەڵکان کۆبونەوە و عەبدولرەحمان برای قوتەیبە روبەرویان بویەوە. خەڵکانێکی زۆری کۆڵان و بازار ئەویان تیرباران کرد و کوشتیان. خەڵك ئاخوڕی وشترەکان و چوارپێکانی قوتەیبەیان سوتاند و لەو نزیك بونەوە. پیاوێك لە باهلە بەرگری لێکرد. قوتەیبە پێی وت: خۆت رزگار بکە. پیاوەکە وتی: ئەگەر ئەو کارە بکەم پیاوێکی پەست و ریسوا دەبم چونکە تۆ خۆراك و پۆشاکی گەرمت بەمن بەخشی و ئێستاکە بەجێت بێڵم. سوپاییەکان نزیك کەوتنەوە و خۆیان گەیاندە خێوەتەکانی و تەنافەکانیان قرتاند. قوتەیبە بەقورسی بریندار بو. جەهم کوڕی زەحر کوڕی قەیس بەسەعدی وت: دابەزە و سەری ببڕە. سەعد دابەزی و خێوەتەکەی دڕاند و سەری قوتەیبەی بڕی. لەگەڵ قوتەیبە عەبدولرەحمان و عەبداللە و ساڵح و حوصەین و عەبدولکەریم و موسلیم و کوڕەکەی کەسیر کوژران. دەستەیەك دەڵێن: عەبدولکەریم لەقەزوێن کوژرا.

ژمارەی خزمەکانی قوتەیبە کە لەگەڵ ئەودا کوژران، پانزە کەس بو. عەمرۆ کوڕی موسلیم برای قوتەیبە رزگاری بو. خاڵەکانی ئەویان رزگار کرد. دایکی غەبرا ءکچی زێرار کوڕی قەعقاع کوڕی مەعبەد کوڕی زورارەی قەیسی بو. کاتێك قوتەیبە کوژرا، وەکیع ڕۆشتە سەر تەختی وتاردان و وتی: بەسەرهاتی من و قوتەیبە بەو شێوەیە کە پێشینیان وتویانە:

من ينك العير ينك نياكا

یانی: هەرکەس کەڵە کێویەکی نێر بگێت وەك ئەوە وایە گانگەرێکی زۆر گانکەری گابێت.

دوبارە وتی: قوتەیبە دەیویست من بکوژێت بەڵام من پیاوکوژێکم کە خەڵکانێکی زۆر دەکوژم.

قد جربوني ثم جربوني   من غلوتين و من المئين

حتى اذا شبت و شيبوني   خلوا عناني و تنكبوني

یانی: منیان تاقی کردەوە و تاقیان کردمەوە، لەرێگەی دوجار تیر هاوێشتن و سەدان ئەزمون. کاتێك پیربوم و پیریان کردم، هەوساری ئەسپەکەیان بەرەڵا کردم و بەجێیان هێشتم.

دوبارە وتی: من باوکی موتەریفم. وتی:

انا ابن خندف تنميني قبائلها   بالصالحات و عمي قيس عيلانا

یانی: من کوڕی خێندەفم کە هۆزەکان من بەکەسێکی چاکەکار دەزانن و مامی من قەیس کوڕی عەیلانە.

دواتر ریشی خۆی گرت و وتی:

شيخ اذا حمل مكروهة   شد الشر اسيف لها و الحزيم

یانی: پیرەپیاوێك کە کاتێك روبەروی کارێکی دژواری دەکەنەوە، بۆ روبەرو بونەوە قۆلی لێ هەڵدەکات.

سوێند بەخوا دەکوژم و کەسانێکی زۆر دەکوژم. لەدار دەدەم و کەسانێکی زۆر لەدار دەدەم. ئەم سنوردارە روسپیەی ئێوە بەهای ئێوەی زیاد کردوە، سوێند بەخوا پەیمانەیەك بۆ چوار درەم دەگەڕێنێتەوە یا لەداری دەدەم! سلاو بۆ پێغەمبەرەکەتان

بنێرن. دواتر لەسەر تەختی وتاردان هاتە خوار. وەکیع داوای سەر و ئەنگوستیلەکەی قوتەیبەی کرد. خەڵکانی ئەزد هەڵیان گرت. وەکیع بەشمشێری دەرکێشراو هاتەدەر و وتی: سوێند بەو خوایەی جگە لەو خوایەك نیە، نارۆم تا سەری قوتەیبە تەسلیمی من دەکەن یا سەرم لەدەست دەدەم. حوزەین وتی: ئەی باوکی موتەریف، ئارام بە، سەری قوتەیبە بۆ تۆ دەهێنن. حوزەین ڕۆشتە لای خەڵکانی ئەزد (چونکە سەروەری ئەوان بو) و فەرمانی پێدان سەری قوتەیبە تەسلیمی وەکیع بکەن. ئەوان سەری قوتەیبەیان رادەستی قوتەیبە کرد. وەکیع سەری قوتەیبەی لەگەڵ دەستەیەك کە هیچ پیاوێکی تەمیمی لەناویاندا نەبو، بۆ لای سلێمان کوڕی عەبدولەلیك رەوانەی کرد. وەکیع بەڵێنەکەی لەگەڵ حەیانی نەبتی بردەسەر.

کاتێك کە سەری قوتەیبە و سەری کەس و هاوەڵانیان بردە لای سلێمان، هوزەیل کوڕی زوفەر کوڕی حارس لای ئەو دانیشتبو. وتی: ئەی هوزەیل، ئایا لەم کارە رەنجایت؟ وتی: ئەگەر رەنجابێتم، کەسانێکی زۆر لەگەڵ من ڕەنجاون. سلێمان وتی: داوای ئەوەم نەکرد. سلێمان بۆیە ئەم قسەی بە هوزەیل وت چونکە هوزەیل و قوتەیبە هەردوکیان لەقەیسی عەیلان بون. دواتر فەرمانیدا و سەرەکانیان بەخاك سپارد. کاتێك قوتەیبە کوژرا، پیاوێك لەخوراسانیەکان وتی: ئەی عەرەبەکان! ئێوە قوتەیبەتان کوشت! سوێند بەخوا ئەگەر لەئێمە دەبو و دەمرد، دەمانخستە ناو تابوتێك و لەپیرۆزی ئەو داوای باران و بەختەوەریمان دەکرد. کەس تا ئێستا لەخوراسان وەك قوتەیبە هەڵس و کەوتی نەکردوە، مەگەر ئەوەی پەیمان شکێنی لەگەڵ گەورەی خۆیدا کردبێت. بەسەرهاتەکە بەمشێوە بو کە حەجاج نامەی بۆ قوتەیبە نوسی بو: لەگەڵ ئەوان فێڵ بەکار ببە و لەرێگەی خوادا کوشتاریان بکە.

ئیسپەهبۆد وتی: قوتەیبە کوڕی موسلیم و یەزید کوڕی موهەلیبتان لەناو برد کە دوسەروەری عەرەبەکان بون. پێیان وت: کامیان لای تۆ گەورەتر و خاوەن شکۆتر بو؟ وتی: ئەگەر قوتەیبە لەدورترین کون لەرۆژئاوا زیندانی دەبو و یەزید فەرمانڕەوایەتی ئێمەی دەکرد، شکۆ و مەزنی قوتەیبە لەدڵی ئێمەدا گەورەترە. فەرزدق لەپرسەی قوتەیبەدا وتی:

اتانی و رحلی فی المدینة وقعة ... لا ل تمیم اقعدت کل قائم

یانی: من لەمەدینە بوم و باروبنەم لێرەدا بو کەهەواڵێك سەبارەت بەبنەماڵەی تەمیم بەمن گەیشت کە هەرکەسێکی لەجێگەی خۆیدا وشك دەکرد.

عەبدولرەحمان کوڕی جومانەی باهلی لەپرسەی قوتەیبدا وتی:

کان ابا حفص قتیبة لم یسر بجیش الی جیش و لم یعل منبرا

و لم تخفق الرایات و الجیش حوله وقوف و لم یشهد له الناس عسکرا

دعته المنایا فاستجاب لربه و راح الی الجناب عفا مطهرا

فما رزی الاسلام بعد محمد بمثل ابی حفص فبکیه عبهرا

یانی: وەك بڵێی ئەبو حەفص قوتەیبە هەرگیز هێرشی نەکردە سەر سوپایەك و نەڕۆشتە سەرتەختی وتاردان. وەك بڵێی سوپا و ئاڵاکان لەدەوروبەری ئەو نەکەوتنە جووڵە و نەشەکانەوە و خۆڕاگریان نەکرد و خەڵکان زیانی شەڕکەرانی ئەویان نەچێشت. مەرگ ئەوی بانگێشت کرد و ئەو وەڵامی بانگەوازەکەی خوای خۆی دایەوە و پاك و پاکیزە بەرەو بەهەشت ڕۆشت. دوای محەممەد، داغێکی بەم گەورەییە لەئیسلامدا نەبینراوە، کەواتە ئەی عەبهەر، بۆ ئەو لەجیاتی فرمێسك، خوێن و گەوهەر ببارێنە.

عەبهەر کەنیزێکی (دایکی منالّ) قوتەیبە بو. پیرانی غەسان وتیان: لەتەپۆڵکەی (لاشخۆر) بوین کە پیاوێکمان بەداردەستێك و هەمانەیەکەوە بینی. وتمان: لەکوێوە دێیت؟ وتی: لەخوراسان. وتمان: هیچ هەواڵێکی تازەت پێیە؟ وتی: بەڵێ، دوێنێ قوتەیبە کوڕی موسلیم کوژرا. لەوتەکانی ئەو سەرمان سوڕما. کاتێك زانی ئێمە باوەڕی پێناکەین، وتی: چی دەڵێن ئەگەر ئەمشەو من لەئەفریقیە ببینن؟ لەئێمە دورکەوتەوە و بەرێگەی خۆیدا ڕۆشت. بەئەسپەکانمان شوێنی کەوتین کەپێش تیشکی چاو دەکەتەوە.

بیرکردنەوەی چەند روداوێك

دەستەیەك دەڵێن: لەمانگی صەفەری ئەم ساڵە، ئۆکتۆبەری ٧١٤ زایینی یا ساڵی ٩٥/ ٧١٣- ٧١٤ (لەو مانگەی کە حەجاج تیایدا مرد) قورە کوڕی شەریکی عەبسی فەرمانداری میسریش مرد.

لەم ساڵەدا ئەبوبەکر کوڕی محەممەد کوڕی عەمرۆ کوڕی حەزم فەرمانداری مەدینە، ئاینی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا.

عەبدولعەزیز کوڕی عەبداللە کوڕی خالید کوڕی ئەسید فەرمانداری مەککە بو، یەزید کوڕی موهەلیب فەرمانداری جەنگ و نوێژ بو لەعێراق، ساڵح کوڕی عەبدولرەحمان سەرپەرەستی کۆکردنەوەی باج، سوفیان کوڕی عەبداللە کەندی کارگوزاری یەزید کوڕی موهەلیب بو لەبەسرە، عەبدولرەحمان کوڕی ئۆزەینە سەرپەرەستی دامەزراوەی دادی بەسرە، ئەبوبەکر کوڕی ئەبی موسا سەرپەرەستی دامەزراوەی دادی کوفە و وەکیع کوڕی ئەبی ئەسوەد فەرماندەی کاروباری تایبەت بەجەنگ لەخوراسان بو.

لەم ساڵەدا ئەم کەسانە مردن: شورەیحی قازی لەتەمەنی ١٢٠ ساڵی کەدەستەیەك دەڵێن: لەساڵی ٩٧/ ٧١٥- ٧١٦ زایینی کۆچی دوایی کرد. عەبدولرەحمان کوڕی ئەبی بەکرە، مەحمود کوڕی لوبەیدی ئەنساری لەهاوەڵانی پێغەمبەر(د.خ)، عەبداللە کوڕی مۆحەیرێز لەکاتی فەرمانڕەوایی وەلید و دەستەیەك دەڵێن: ئەو چاوی بە پێغەمبەر کەوتبو، ئەبو سەعیدی مەقبەری کە لەگۆڕستانەکان ژیانی بەسەر دەبرد و بەو ناوە بانگ دەکرا، ئیبراهیم کوڕی یەزیدی نەخەعی فەقیە، ئیبراهیم کوڕی عەبدولرەحمان کوڕی عەوف لەتەمەنی ٧٥ ساڵی، عەبداللە کوڕی عومەر کوڕی عوسمان کوڕی عەفان لەرۆژگاری فەرمانڕەوایەتی وەلید کوڕی عەبدولمەلیك، محەممەد کوڕی ئوسامە کوڕی زەید کوڕی حارسە، عەباس کوڕی سەهل کوڕی سەعدی ساعدی.

ڕوداوەکانی ساڵی نەوەد و حەوتی کۆچی (٧١٥- ٧١٦ زایینی)

کوژرانی عەبدولعەزیز کوڕی موسا کوڕی نوصەیر

هۆکاری کوژرانەکەی ئەوە بو کە باوکی ئەوی کردە فەرمانڕەوای ئەندۆلۆس. پێشتر ئاماژەمان بەم بابەتەدا کە لەکاتی گەڕانەوە ئەو لەشام بو. ئەو ئەم سەرزەمینەی سەقامگیر کرد و کاروبارەکانی هەڵسوڕاند و پارێزگاری لەسنورەکان کرد و لەکاتی فەرمانڕەوایی خۆی دەستی بەسەر چەندین شاردا گرت کە دوای باوکی هێشتا دەستیان بەسەردا نەگیرا بو. پیاوێکی چاکەخواز و ڕێزدار بو. ئەو ژنی ڕێدریك (رزریقی) کردە هاوسەری خۆی و ئەم ژنە جێگەیەکی تایبەتی لەدڵی ئەو دا کردەوە و لەخۆشەویستی ئەو کەڵکی وەرگرت. ژن بەسەریدا زاڵبو و ناچاری کرد فەرمان بەهاوەڵان و خەڵکانی وڵاتەکەی خۆی بدات تا سوجدەی بۆ ببەن و هەرکاتێك دەڕۆنە لای (بەهەمان شێوە کە بۆ هاوسەری پێشوتری ئەو کارەیان دەکرد) کوڕنوشی بۆ ببەن. پیاو بەژنەکەی وت: ئەمە لەئائینی ئێمەدا نیە. ژن ئەوەندەی لەگەڵ وت تا سەرئەنجام فەرمانیدا لەو شوێنەی تیایدا کۆدەبویەوە، دەلاقەیەك دروست بکەن. کاتێك یەکێك دەهاتە ناو، بەناچاری وەك کەسێك کەکوڕنوش ببات، سەری دادەنەواند وەك بڵێی سوجدەی بۆ دەبات. ژن بەوە ڕازی بو. ژن کەبە مەبەستەکەی خۆی گەشتبو، پێی وت: ئێستا بویتە یەکێك لەپاشاکان، تەنیا ئەوە ماوە لەو زێڕ و خشڵانەی لای منە، تاجێکت بۆ دروست بکەم و بیکەمە سەرت. عەبدولعەزیز ڕازی نەبو. ژن پێداگری کرد تا ئەو کارەی کرد. ئەم کارە بۆ موسوڵمانەکان ئاشکرا بو بەشێوەیەك کەوتیان: ئەو باوەڕی بەئایینی مەسیحی هێناوە. هەستیان بەنهێنی دەلاقەکەیش کرد و دژی ئەو ڕاپەڕین و لەکۆتایی ساڵی ٩٧/ ٧١٦ زایینی ئەویان کوشت. دەستەیەك دەڵێن: سلێمان کوڕی عەبدولعەزیز لەباوکی موسا کوڕی نوصەیر تورە بو و پەیامی بۆ سوپاکەی عەبدولعەزیز ڕەوانە کرد تا بیکوژن. ئەوان لەکاتێکدا کەنوێژی بەیانی دەخوێند و سوری فاتیحە و واقیعەی دەخوێندەوە، هێرشیان کردە سەر و بەشمشێرەکانی خۆیان سەریان بڕی و بۆ لای سلێمان

ڕەوانەیان کرد. سلێمان ئەوەی بەباوکی نیشاندا و باوکی پیاوانە لەبەرابەر ئەم کارە خۆڕاگری کرد و وتی: گیان بەخشینی لێ پیرۆز بێت، سوێند بەخوا پیاوێکتان کوشت کە شەوی بەنوێژ خوێندن بەسەر دەبرد و ڕۆژەکان بەڕۆژو دەبو. ئەم کارەیان بەهەڵەیەکی سلێمان لەقەڵەمدا. لەسەر بنەمای ئەم گێڕانەوەیە، کوژرانی ئەو لەکۆتایی ساڵی ٩٨/ ٧١٧ زایینی رویدا.

سلێمان، حور کوڕی عەبدولرەحمانی سەقەفی وەك فەرمانداری ئاندۆلۆس دەستنیشان کرد کە فەرمانڕەوایی ئەو سەرزەمینەی کرد تاکاتی هاتنە سەرکاری عومەر کوڕی عەبدولعەزیز کەئەوی لەسەر کار لابرد. ئەمە کۆتایی ئەو باسە بو کە دەمانویست بەشێوەیەکی چڕوپڕ سەبارەت بەکوژرانی عەبدولعەزیز ئاماژەی پێ بدەین.

هەروەها لەم ساڵەدا سلێمان کوڕی عەبدولمەلیك، عەبداللە کوڕی موسا کوڕی نوصەیری لەفەرمانداری ئەفریقیە دورخستەوە و محەممەد کوڕی یەزیدی قورەشی لەجێگەکەی ئەودانا. عومەر کوڕی عەبدولعەزیز لەجیاتی ئەو لەساڵێ ١٠٠/ ٧١٨- ٧١٩ زایینی ئیسماعیل کوڕی عەبداللەی هێنایە سەرکار. ئەو پیاوێکی چاکەکار بو و هەمو بەربەرییەکان لەرۆژگاری ئەو باوەڕیان بەئیسلام هێنا.

فەرمانداری یەزید کوڕی موهەلیب لەخوراسان

هۆکاری ئەم کارە بەو شێوە بو کاتێك سلێمان کوڕی عەبدولمەلیك، یەزیدی کردە فەرمانڕەوایی عێراق، کاروبارەکانی تایبەت بەجەنگ و نوێژ و باجی بەو سپارد. یەزید بەخۆی وت: حەجاج عێراقی وێران کردوە و من ئەمڕۆ دەسەڵاتداری عێراقم. هەرکاتێك بگەمە ئەو سەرزەمینە، لەسەر وەرگرتنی باج خەڵکان ئەشکەنجە و بەزۆر لێیان دەستێنم و هاوشێوەی حەجاج زیندانەکان لەوان پڕدەکەم و ئەوەی خوا بۆ ئاسوودەی پێی بەخشیون، لێیان وەردەگرمەوە و ئەگەر هاوشێوەی حەجاج زێڕ و گەوهەر بەسلێمان کوڕی عەبدولمەلیك نەدەم، لەمن ڕازی نابێت. یەزید ڕۆشتە لای سلێمان و وتی: ئایا پیاوێکت پێ بناسێنم کەشارەزایی کاروباری تایبەت بەباج کۆکردنەوەیە تا بۆ ئەو کارە رایسپێریت؟ وتی: بەڵێ. وتی: ساڵح کوڕی عەبدولرەحمان لەموالیەکانی بەنی تەمیم. سلێمان بۆ ئەو کارە رایسپارد و پێش یەزید ئەوی ڕەوانە کرد. ئەو لەواسط دابەزی و یەزید روی لەو دیارە کرد. خەڵکان هاتنەدەر و پێشوازیان لێکرد. ساڵح

بەعاباییەکی فش و گەورە هاتەدەر و لەپێش خۆیەوە چوارسەد پیاو لەخەڵکانی شامی ڕەوانە کرد و چاوی بەیەزید کەوت. یەزید دابەزی. ساڵح کاروبارەکانی لەو دژوار کرد. یەزید هەزار سفرەی ڕاخست کەخواردنی بەخەڵك دەدا. ساڵح ڕێگەی ئەو کارەی لێگرت. یەزید وتی: بەهاکەی بۆ من بنوسە. یەزید کالآیەکی کری و قەواڵەیەکی لەبەرابەر بەهاکەی بۆ ساڵح نوسی. ساڵح بەقەواڵەکە ڕازی نەبو و وتی: باجەکان بەشی ئەم کارانەی تۆ ناکات و سەروەری باوەڕداران ڕازی نابێت و لەسەر ئەم کارە تۆ دەخرێیتە زیندان. یەزید پێکەنی و وتی: ئەم جارە ئەم بڕە پارە بدە و دڵنیا بە جارێکی دیکە ئەو کارە دوبارە ناکەمەوە. ساڵح ئەو کارەی کرد.

سلێمان خوراسانی پەیوەستی سنوری فەرمانڕەوایەتی یەزید نەکردبو. یەزید لەعێراق بێزار بو چونکە ساڵح کاروبارەکانی لەو دژوار کرد. ئەو عەبدالله کوڕی ئەهتەمی بانگ کرد و وتی: دەمەوێت لەکارێکدا راوێژت پێ بکەم کە منی نیگەران کردوە و حەز دەکەم ئەو کارە بۆ من ئەنجام بدەیت. وتی: ئەنجامی دەدەم. وتی: بەهەمان شێوە کەدەبینیت، لەتەنگانەدام ولەم کارە بێزاربوم و خوراسان پیاوێکی شارەزا و بەئەزمونی لێ نیە، ئایا هیچ ڕێگە چارەیەك دەبینیت؟ وتی: بەڵێ. من بۆ لای سەروەری باوەڕداران ڕەوانە بکە. وتی: ئەوەی لەگەڵ تۆدا باسم کرد، نهێنی بێت. نامەی بۆ سلێمان کوڕی عەبدولەلیك نوسی و ئەوی لەکاروبارەکانی عێراق ئاگادار کردەوە و وەسفی کوڕی ئەهتەمی کرد کەپیاوێکی شارەزا و ئاگایە. کوڕی ئەهتەمی لەگەڵ پەیکەکەی بۆ شام ڕەوانە کرد. کوڕی ئەهتەم ڕۆشتە لای سلێمان و لەگەڵ ئەو کۆبویەوە. سلێمان وتی: یەزید نامەی بۆ نوسیوم و ئاگاداری کردومەتەوە کە شارەزایی کاروبارەکانی تایبەت بەعێراق و خوراسانیت، سەبارەت بەوسەرزەمینانە چی دەزانیت؟ وتی: شارەزاترین کەس بۆ ئەو سەرزەمینەم، لەوێ لەدایك بوم و لەوێ گەورە بوم و بەتەواوی شارەزایی هەڵس و کەوت جۆنیەتی بیرکردنەوەی خەڵکەکەییم. وتی: پیاوێك دەستنیشان بکە تا بیکەمە فەرمانڕەوایی خوراسان. وتی: سەروەر باوەڕداران باشتر دەزانێت چ کەسێك بکاتە فەرمانڕەوا، ئەگەر ناوی کەسێك ببات، بۆچونی خۆمی پێ دەڵێم. سلێمان ئاماژەی بەپیاوێك لەقوڕەیش دا و کوڕی ئەهتەم وتی: لەپیاوانی خوراسان نیە. سلێمان وتی: عەبدولەلیك کوڕی موهەلیب. عەبدالله کوڕی ئەهتەم وتی: شیاو نیە و پشت لەو

کارە دەکات چونکە نەدەتوانێت وەك باوکی فێڵ و فریو بەکار ببات و نەوەك براکەی بوێر و ئازایە. ئەو ئاماژەی بەچەندین کەس دا و لەکۆتاییدا ناوی وەکیع کوڕی ئەبی ئەسوەدی هێنایە سەرزمان. کوڕی ئەهتەم وتی: ئەی سەروەری باوەڕداران، وەکیع پیاوێکی بوێر، سەروەری و پێشڕەوە و هیچ کەسێك بۆ سوپاسی من و ئەو بەخششانەی بەمنی بەخشیوە، شیاوتر لەو نیە چونکە دادی دڵی منی وەرگرت و تۆڵەی لەدوژمنەکەم سەند بەڵام سەروەری باوەڕداران مافێکی گەورەتری لەملی مندایە و چاکەخوازی بۆ ئەو لەپێشتر لەهەر کارێکە. وەکیع بەوشێوەیە کە هەرکاتێك سەد سوارەی لەژێر فەرمانی خۆیدا بینیبێت، شۆڕشی دەست پێکردوە، لەناو خەڵکان کەسێکی نەناسراوە وبەردەوام بۆ ئاژاوە نانەوە ئامادەیە. سلێمان وتی: هاوار لەتۆ، چ کەسێك پێشنیار دەکەیت؟ کوڕی ئەهتەم وتی: پیاوێك کە من دەیناسم و سەروەری باوەڕداران ناوی نەبرد. وتی: کێیە؟ وتی: ناوی نابەم تا ئەوەی سەروەری باوەڕداران بەڵێن بدات ئەمە بەنهێنی بهێڵێتەوە و ئەگەر لەم کارە ئاگادار بویەوە، پارێزگاری لەگیانی من بکات. سلێمان وتی: بەڵێن دەدەم. کوڕی ئەهتەم وتی: یەزید کوڕی موهەلیب. سلێمان وتی: ئەو عێراقی زیاتر لەخوراسان خۆش دەوێت. کوڕی ئەهتەم وتی: دەزانم بەڵام باشترە ناچاری بکەیت لەعێراق جێگرێك بۆ خۆی دەستنیشان بکات و بەرەو خوراسان بەرێکەوێت. سلێمان وتی: بۆچونی ڕاستت بەمن وت. فەرمانی بۆ یەزید نوسی و ئەوی کردە فەرمانڕەوایی خوراسان و فەرمانەکەی بە کوڕی ئەهتەمدا ڕەوانە کرد. کوڕی ئەهتەم ڕۆشتە لای یەزید و فەرمانی پێدا هەمان ڕۆژ بۆ بەرێکەوتن ئامادە بێت. یەزید هەمان ڕۆژ کوڕەکەی خۆی موخەلیدی بۆ خوراسان ڕەوانە کرد و خۆی دوای ئەو بەرێکەوت. جەراح کوڕی عەبداللە حەکەمی وەك فەرمانداری واست و عەبداللە کوڕی هیلالی کەلابی وەك فەرمانداری بەسرە و براکەی مەروان کوڕی موهەلیبی بۆ کار و نیازەکانی خۆی لەم شارە (چونکە زیاتر لەهەمو براکانی بڕوای بەو بو) و حەرمەلە کوڕی عومەیری لەخمی وەك فەرمانداری کوفە دەستنشیان کرد کە بۆ ماوەی چەند مانگێك لەسەر کارەکەی مایەوە و دواتر ئەوی لابرد و بەشیری کوڕی حەیانی نەهدی کردە فەرمانداری کوفە. خەڵکی قەیس گومانیان دەکرد قوتەیبە دژی خەلیفە شۆڕشی نەکردوە. لەبەر ئەمە کاتێك یەزید بەرەو خوراسان بەرێدەکەوت، سلێمان فەرمانی پێدا سەبارەت بەقوتەیبە پرسیار بکات. ئەگەر

قەیسیەکان شایەتیان دا کە قوتەیبە شۆڕشی نەکردوە، وەکیع بەتاوانی کوشتنی ئەو زیندانی بکات. کاتێك موخەلید کوڕی یەزید گەیشتە مەرو، ئەوی گرت و خستیە زیندان و هاورێکانی ئەشکەنجە کرد. ئەم کارانەی پێش گەیشتنی باوکی ئەنجامدا. فەرمانڕەوایی وەکیع لەخوراسان دە یا نۆ مانگی خایاند. دواتر یەزید لەم ساڵەدا گەیشت و لەخوراسان دابەزی. ئەو خەڵکانی شام و خوراسانیەکانی لەخۆی نزیك کردەوە. نەهار کوڕی تەوسعە لەمبارە وتی:

و ما كنا نؤمل من امير　　　كما كنا نؤمل من يزيد
فاخطا ظننا فيه و قدما　　　زهدنا فى معاشرة الزهيد
اذا لم يعطنا نصفا امير　　　مشينا نحوه مشى الاسود
فمهلا يا يزيد انب الينا　　　و دعنا من معاشرة العبيد
نجى و لانرى الا صدودا　　　على انا نسلم من بعيد
و نرجع حائبين بلا نوال　　　فما بال التهجم و السدود

یانی: ئەوەی لەیەزید هیوادار بوین، لەهیچ فەرمانڕەوایەکی دیکە چاوەڕێمان نەدەکرد. بەڵام گومانەکەی ئێمە سەبارەت بەو ڕاست نەبو و ئێمە لەکۆنەوە پێکەوە ژیان لەگەڵ خەڵکانی سەرکۆنە کراو و پەستمان بەناخۆش زانیوە. ئەگەر فەرماندارەکەمان داد و ماف ئێمە نەدات، هاوشێوەی شێرانی ژیان دژی ئەو رادەپەڕین. ئاگادار بە و لەشوێنەکەی خۆتبە، یەزید و داوای لێبوردن لەئێمە بکە و ئێمە لەهاوەڵی لەگەڵ کۆیلەکان دوربخەرەوە. بەرەو لای تۆ دێین بەڵام ڕێگاکان داخراون و لەدورەوە سڵاوت بۆ دەنێرین بەڵام بێ وەرگرتنی بەخشش دەگەڕێینەوە. ئەم ستەم و هێرش بردن و ڕێگرتنە بۆ چیە؟

بیرکردنەوەی چەند روداوێك

لەم ساڵەدا سلێمان کوڕی عەبدولەلیك سوپایەکی بۆ شەڕ لەکۆنستانتین نۆپێل و کوڕەکەی داوودی بۆ شەڕی هاوینە رەوانە کرد کەدەستی بەسەر قەلأی (زن)دا گرت.

هەروەها لەم ساڵەدا مەسلەمە لەسەرزەمینی وەزاحیە شەڕی کرد و دەستی بەسەر قەلأیەکدا گرت کە وەزاح پاشای وەزاحیە بناغەی بۆ دارشتبو.

لەم ساڵەدا عومەر کوڕی هوبەیرە لەسەرزەمینی رۆم شەڕی کرد و لەدەریاوە هێرشی برد و زستانی لەو ناوچەیە گوزەراند.

لەم ساڵەدا سلێمان کوڕی عەبدولەلیك ئاینی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا.

داوود کوڕی تەڵحەی حەزرەمی لەم ساڵەدا لەفەرمانداری مەککە دورخرایەوە. ماوەی فەرمانداری ئەو لەم شارە شەش مانگی خایاند و لەجێگەی ئەو عەبدولعەزیز کوڕی عەبدالله کوڕی خالید هاتە سەرکار. فەرمانداری شارەکان ئەو کەسانە بون کە پێشتر ئاماژەمان پێدان.

ئەم کەسانە لەم ساڵەدا مردن: عەتا ءکوڕی یەسار کەدەستەیەك وتویانە: لەساڵی ١٠٣/ ٧٢١ زایینی مرد، موسا کوڕی نوصەیر کەدەستی بەسەر ئاندۆلۆسدا گرت و مەرگی ئەو لەرێگەدا روویدا، قەیس کوڕی ئەبی حازمی بەجلی کەزیاتر لەسەد ساڵ ژیا و کاتێك رۆشتە لای پێغەمبەر(د.خ) کەکۆچی دوایی کردبو و حەدیسی لەدەکەس لەهاوەڵانی پێغەمبەر(د.خ) گێڕاوەتەوە، دەستەیەك دەڵێن: حەدیسی لە عەبدولرەحمان کوڕی عەوف نەگێڕاوەتەوە (ئەو دەکەسە ئەوانە بون کە مزدەی بەهەشتیان پێ بەخشرابو). لەکۆتایی ژیانی ئاوزی لەدەستدا. سالم کوڕی ئەبی جەعد لەموالیەکانی بنەماڵەی ئەشجەع. ناوی ئەشجەع رافیعە.

روداوەکانی ساڵی نەوەد و هەشتی کۆچی (٧١٦- ٧١٧ زایینی)

گەمارۆ خستنە سەر کۆنستانتین نۆپیڵ و (قوستەنتینە)

لەم ساڵەدا سلێمان کوڕی عەبدولمەلیك بەرەو دابق بەڕێکەوت و سوپایەکی بەسەرکردایەتی براکەی مەسلەمە کوڕی عەبدولمەلیك کۆکردەوە تا بەرەو کۆنستانتین نۆپێل بەرێبکەوێت. لەم کاتەدا پاشای رۆم مرد و ئەلیون لەئازەربایەجانەوە هاتە لای و لەم هەواڵە ئاگاداری کردەوە و بەڵێنیدا دەرگای رۆم بەروی ئەودا بکاتەوە. سلێمان مەسلەمەی لەگەڵ ئەودا رەوانە کرد. ئەم دوانە بەرەو کۆنستانتین نۆپێل بەرێکەوتن و کاتێك لێی نزیك کەوتنەوە، مەسلەمە فەرمانی بەسوارەکان دەدا دو پەیمانە خۆراك بەدوای ئەسپەکانی خۆیانەوە ببەستن تا دەگەنە کۆنستانتین نۆپێل. ئەو کارەیان کرد. کاتێك گەیشتنە ئەو شارە، فەرمانیدا خۆراکەکان برێژن کە سوارەکان لەیەك شوێندا رۆیان کرد و تەپۆلکەیەکی هاوشێوەی کێویان دروست کرد. بەموسوڵمانانی وت: لەم خۆراکە مەخۆن و هێرش بکەنە قولایی سەرزەمینەکەی ئەوان و کشتوکاڵ بکەن. ئەو ماڵە دارینەکانی دوروست کرد وزستان و هاوینی لەوێ بەسەر برد و خەڵکان زەویەکانیان کێلا و ئەو خۆراکە لەبیاباندا مایەوە و خەڵك لەبەرهەمی کشتوکاڵی خۆیان و تالانیە بەدەست هاتوەکانی خۆیان رۆژیان دەخوارد و لەوەی بەدەستیان دەهێنا رۆژیان هەڵدەگرت. مەسلەمە وەك کەسێکی سەرکەوتو لەرۆم مایەوە وگەورەکانی خەڵك وەك خالید کوڕی مەعدان و موجاهید کوڕی جەبر و عەبداللە کوڕی زەکەریای خوزاعی هاورێیەتیان دەکرد.

رۆمیەکان کەسیان بۆ لای مەسلەمە رەوانە کرد و پێشنیاریان کرد بۆ هەر کەسێك دینارێك بدەن بەڵام ئەو رازی نەبو. رۆمیەکان بەئەلیونیان وت: ئەگەر موسوڵمانان لەولاتەکەی ئێمە دوربخەیتەوە، تۆدەکەین بەپاشای خۆمان. ئەلیون بەڵێنی لەوان وەرگرت و دوای هاتە لای مەسلەمە و پێی وت: رۆمیەکان دەزانن کە لەگیان و دڵەوە شەڕ لەگەڵ ئەوان ناکەیت و تا ئەو کاتەی خۆراکت هەیە، درێژە بەگەمارۆکەت دەدەیت. ئەگەر خۆراکەکانی خۆت بسوتێنیت، ملکەچی فەرمانەکانی تۆ دەبن. مەسلەمە فەرمانی

سوتاندنی خۆراكەكانیدا و رۆمیەكان بەم كارە بەهێز بون و كاروبارەكان بەشێوەیەك لەموسوڵمانان دژوار بو كە هەموویان لەمردن نزیك بونەوە. ئەمە بەردەوام بو تا ئەو كاتەی سلێمان مرد. دەستەیەك دەڵێن: ئەلیون ئەم فێڵەی لەمەسلەمە كرد و پێشنیاری پێكرد تەنیا بەئەندازەی یەك شەو خواردن ببەنە ناو رۆم تا خەڵكانی رۆم ئەو بەراستگۆ بزانن چونكە فەرمانی ئەو و فەرمانی موسلیمە یەكێكە و ئەوان ئەمانیان هەیە لەولاتەكەی خۆیان بێنەدەر و ئەسیری نەكرێن. مەسلەمە فەرمانیدا. ئەلیون كەشتی و پیاوەكانی ئامادە كردبو كە لەو شەوەدا خورادنەكەیان برد و لەو سەرزەمین و بێستانانە شتێكی بەرچاویان نەهێشتەوە. ئەلیون بو بەكەسێكی دوژمن و خیانەتكار. بەشێوەیەك فێڵی لێكرا كەئەگەر ژنێك دەبو، سەركۆنەیان دەكرد. سوپاییەكان كەوتنە رەنجێكی فراوانەوە بەشێوەیەك هیچ سوپایەك پێشتر روبەروی ئەم پێشهاتە نەببویەوە. تەنانەت سوارەكان دەترسان بەتەنیا لەناو لەشكرگەكەیان بێنەدەر. چوارپێكان و پێست و گەڵای دارەكان و پێستی گیانداران و هەر شتێكی دیكەیان دەكردە خواردنی خۆیان. سلێمان لەدابق بو. زستان گەیشت و نەیتوانی هاوكاری ئەو سوپایە بكات تا مرد.

درێژەی روداوەكان

لەم ساڵەدا سلێمان بۆ ئەیوبی كوری وەك جێنشینی خۆی لەخەڵك بەیعەتی وەرگرت بەڵام كورەكەی پێش خۆی مرد.

هەروەها لەم ساڵەدا شاری صەقالیە (ئێسلاوان) دەستی بەسەردا گیرا. خەڵكی بورجان هێرشیان كردە سەر مەسلەمە كوری عەبدولمەلیك و سوپاكەی ئەو ژمارەیان كەم بو. لەبەر ئەمە، بۆ سلێمان كوری عەبدولمەلیك نامەی نوسی و داوای هاوكاری كرد كە پێی گەیشت. ئیسلاوەكان فێڵیان كرد و هەڵاتن.

هەروەها لەم ساڵەدا وەلید كوری هشام و عەمرۆ كوری قەیس بۆ شەر بەرێكەوتن و كەسانێك لەخەڵكی ئەنتاكیەیان كوشتار و ئەسیركرد و وەلید كەسانێكی لەخەڵكانی نزیك رۆم وەك ئەسیر لەگەڵ خۆیدا هێنا.

گرتنی جەرجان و تەبەرستان

لەم ساڵەدا یەزید کوڕی موهەلیب، دوای هاتنی بۆ خوراسان، لەجەرجان و تەبەرستان شەڕی کرد.

هۆکاری ڕۆشتنی بۆ شەڕ لەم دو شارە و گرنگیدان پێیان، ئەوە بو کاتێك لەشام لای سلێمان ژیانی بەسەر دەبرد، هەرجار قوتەیبە دەستی بەسەر سەرزەمینێکدا دەگرت، بە یەزیدی دەوت: نابینی خواوەند لەسەر دەستی قوتەیبە چۆن دەرگای شارەکانمان بۆ دەکاتەوە؟ یەزید دەیوت: لەجەرجان چی کرد؟ ئەو شارەیە ڕێگەی بەستوە و قومس و نەیشابوری بەفیرۆداوە. دوبارە دەیوت: ئەم وڵات گرتنانە گرنگیان نیە دەبێت دەست بەسەر جەرجاندا بگیرێت.

کاتێك سلێمان ئەوی کردە فەرمانڕەوایی خوراسان، زیاتر ئارەزومەندی گرتنی جەرجان بو. ئەو هاوڕێ لەگەڵ سەد هەزار شەرکەر لەخەڵکانی شام و عێراق و خوراسان مەبەستی ئەو سەرزەمینەی کرد. ئەم سەد هەزار کەسە جیاواز لەموالیەکان و خۆبەخشەکان بون. جەرجان هێشتا بەتەواوی نەببو بەشار، پانتاییەك لەکێو و دۆڵ و دەربەند و ڕێگە باریك و دژوارەکان بو کە پیاوێك لەدەروازەکەی دەوەستا وکەس نەیدەتوانی بڕواتە ناوی. ئەو لەکەهستانەوە (قەهستان) دەستی پێکرد و گەمارۆی خستەسەر. خەڵکەکەی تورك بون. گەمارۆی خستە سەریان. خەڵکەکەی دەهاتنەدەر و شەڕیان دەکرد و بەردەوام شکستیان بەموسوڵمانان دەهێنا. ئەگەر شکستیان دەخوارد پەنایان بۆ قەلاکەیان دەبرد. ڕۆژێك هاتنەدەر و موسوڵمانان ڕوبەڕویان بونەوە و شەڕێکی قورسیان دەستپێکرد. محەممەد کوڕی ئەبی سەبرە هێرشی کردە سەر پیاوێکی تورك ئەژاد کە ڕێگەی پێشڕەوی موسوڵمانانی گرتبو. دو زەربەیان لەیەکدا و شمشێری تورکەکە لەخودەکەی محەممەد گیری کرد. کوڕی ئەبی سەبرە ئەوی گرت و کوشتی و گەڕایەوە و خوێن لەشمشێرەکەی دەچۆڕی و شمشێری تورکەکە بەهەمان شێوە بەخودەکەیەوە بو. خەڵك دیمەنێکی جوان و دلگیریان بینی.

دوای ئەوە، ڕۆژێك یەزید هاتەدەر و بۆ شوێنێك گەڕا تا لەوێوە هێرشیان بکاتە سەر. چوارسەد پیاوی شەڕکەر لەگەورەکان و سەرانی خەڵك هاوڕێیەتیان دەکرد. نەکەوتبونەخۆ کە تورکەکان بەچوار هەزار پیاوی شەڕکەر هێرشیان کردنەسەر. شەڕیان

دەست پێکرد و یەزید ئازایانە شەڕی دەکرد. شەڕکەران گەڕانەوە. ئەوان تینویان ببو و لەبەر ئەمە بۆ کانیاوەکە گەڕانەوە و ئاویان خواردەوە و دوژمنان پاشەکشێیان کرد.

دواتر یەزید بۆ شەڕ دژی ئەوان پێداگری کرد و هۆکارەکانی بژێوی لەوان گرتوە بەشێوەیەك بەتەواوی لاواز و ناتەوان ببون. صول فەرمانداری کەهستان کەسی بۆ لای یەزید رەوانە کرد و خوازیاری ئاشتی بو لەسەر بنەمای ئەوەی بەخۆی و کەسانی بنەماڵەکەی ئەمان ببەخشێت و سامانەکەی بۆ خۆی بێت تا شارەکەیان تەسلیم بکات. یەزید ئاشتی لەگەڵ کرد و بەڵێنەکەی بردەسەر و رۆشتە ناو شارەکە و سامان و گەنج و ئەسیری زۆری گرت. چواردە هەزار تورکی بەئەشکەنجە کوشت و نامەی بۆ سلێمان کوڕی عەبدوڵەلیك نوسی و لەکارەکان ئاگاداری کردەوە.

دواتر بەرەو جەرجان بەرێکەوتن. پێشتر خەڵکەکەی لەگەڵ سەعید کوڕی عاص پەیمانی ئاشتیان بەستبو و لەسەر ئەم پەیمانی ئاشتیە باجیان دەدا بەو شێوەی کە هەندێ کات سەد هەزار و هەندێ کات دوسەد هەزار و هەندێ کات سێسەد هەزاریان دەدا(دینار یا درەم؟). هەندێ کات باجیان دەدا و هەندێ کات نا. ئەوان پەیمانەکەیان شکاند و شارەکەی خۆیان بەهێز کرد و باجیان نەدا. دوای سەعید کەس روی لەو ناوچەیە نەکرد و جەرجانیەکان رێگاکانیان بەست. خەڵکان هەمو تەنیا لەرێگەی فارس و کرمانەوە رێگەی خوراسانیان دەگرتە بەر. یەکەم کەس کە رێگەی قومسی تەخت و سازگار کرد، قوتەیبە کوڕی موسلیم لەکاتی فەرمانڕەوایی کردنی خوراسان بو. بەو شێوە مایەوە تا یەزید بوبە فەرمانڕەوایی خوراسان و خەڵکانی جەرجان بەئاشتی پێشوازی و باجیان زیاد کرد. بەمە رازی بوو و پەیمانی ئاشتی لەگەڵ بەستن.

کاتێك کەهستان و جەرجان دەستی بەسەردا گیرا، چاوی تەماحی لەتەبەرستان بڕی و ئارەزوی گرتنی ئەو شارەی کرد و بڕیاریدا بۆ گرتنی ئەو شارە بەرێکەوێت. عەبداللە کوڕی موعەمەری یەشکری وەك کارگوزاری خۆی لەساسان و کەهستان دەستنیشان کرد و روی کردە خوارەوەی جەرجان لەنزیکی تەبەرستان و راشد کوڕی عەمرۆی لەگەڵ چوارهەزار کەس لەئیزوسا بەجێهێشت و ڕۆشتە ناو سەرزەمینەکانی تەبەرستان. پاشاکەی، ئیسپەهبۆد، کەسی رەوانە کرد و داوای ئاشتی کرد لەسەر ئەو بنەمای کەیەزید لەتەبەرستان بڕواتەدەر. یەزید رازی نەبو و هیوادار بو بتوانێت دەست بەسەر ئەو

شارەدا بگرێت. براکەی ئوبو عۆبەیینە لە قۆڵێکەوە و کوڕەکەی خۆی خالید کوڕی یەزیدی لەقۆڵێکی دیکەوە و ئەبو جەهمی کەلبی لەقۆڵێکیترەوە رەوانە کرد. وتی: کاتێك بەیەك گەیشتن، ئەبو عۆبەیینە سەرکردەی هەموان بێت. ئەبو عۆبەیینە بەرێکەوت و یەزید ئوردوی لێدا.

ئیسپەهبۆد، گیلانیەکان و دەیلەمیەکانی هەڵخڕاند کە لەدەوری ئەو و لەسەر بەرزایی کێوێك کۆبونەوە. بتپەرستەکان لەکێوەکەدا شکستیان خوارد و موسوڵمانان شوێنیان کەوتن تا گەشتنە دەروازەی دۆڵەکە. موسوڵمانان ڕۆشتنە ناو دۆڵەکە و بتپەرستەکان ڕۆشتنە سەرکێوەکە و موسوڵمانان مەبەستی بەرزاییەکانیان کرد کە بارانی بەرد و تیریان بەسەردا باراندن. ئەبو عۆبەیینە شکستی خوارد و موسوڵمانان هەڵاتن و سوار کۆڵی یەك دەبون و لەبەرزایی کێوەکە سەرەوخوار دەبونەوە تا گەشتنە ئوردوگاکەی یەزید کوڕی موهەلیب. دوژمنان شوێنیان نەکەوتن و ئیسپەهبۆد لەوان ترسا. خەڵکانی جەرجان و سەرکردەکەیان، مەرزبان، داوایان لێکردن تا هێرش بکەنە سەر موسوڵمانان و هۆکارەکانی ژیان لەیەزید بگرنەوە و رێگەی ئەو لەگەڵ سەرزەمینە ئیسلامیەکان ببەستن. بۆ ئەم کارە مژدەی پاداشت و بەخششیان پێدەدان. ئەوان بەشێوەیەکی لەناکاو هێرشیان کردە سەر موسوڵمانان و کوشتاریان کردن چونکە ئەو شەوە ئاگا بون. عەبداللە کوڕی مەعمەر و هاوڕێکانی هەمویان کوژران بەشێوەیەك کەس لەوان رزگاری نەبو. نامەیان بۆ ئیسپەهبۆد نوسی تا رێگەکان و دۆڵەکان ببەستێت.

ئەم هەواڵە بەیەزید و هاوەڵانی گەیشت و ئەوانی ترساند. یەزید لای حەیانی نەبتی سکاڵای کرد و وتی: ئەوەی لەنێوان من و تۆدا بوە، رێگەی ئەوەت لێناگرێت کە چاکەخوازی موسوڵمانان و چارەسەرکەری کێشەکانی ئەوان بیت، تۆ لەکاروبارەکان جەرجان ئاگادار بویتەوە، رێگەیەك بۆ بەدەست هێنانی ئاشتی بدۆزەرەوە. حەیان ڕۆشتە لای ئیسپەهبۆد و وتی: من پیاوێك لەئێوەم هەرچەندە دینەکەم جیایی لەنێوانماندا دروست کردوە. چاکەخوازی ئێوەم و تۆم لەیەزید زیاتر خۆش دەوێت. ئەو کەسی بۆ دەرباری خەلیفە رەوانە کردوە و داوای هاوکاری کردوە و هێزە پشتیوانەکان بەرێکەوتون. سوپاکەی ئێوە زیانیان لەبەشێکی سوپاکەی داوە و من دڵنیا نیم ئەگەر ئەو

سوپایە هێرشتان بکەنەسەر بتوانن لەبەرابەر ئەوان خۆراگری بکەن، خۆت ئاسودە بکە و پەیمانی ئاشتی لەگەڵ ببەستە. ئەگەر تۆ لەگەڵ ئەو ئاشتی بکەیت، شمشێری تیژی خۆی بەرەو لای خەڵکانی جەرجان دەسورێنێت چونکە پەیمانەکەیان شکاند و شەڕکەرانی موسوڵمانیان کوشتار کرد. لەسەر بنەمای پێدانی حەوتسەد هەزار یا پێنسەد هەزار دینار و چوارسەد باری زەعفەران (یا بەهاکەی بەزێر) و چوارسەد پیاو، بەهەر پیاوێك قەڵغانێك و جامێکی سیمین و جل و بەرگی هەوریشمین و شاڵ و قوماش پەیمانی ئاشتی لەگەڵ بەستن و بۆ لای یەزید گەڕایەوە و وتی: کەس رەوانە بکە و تاوانی ئاشتیان لێ وەربگرە. یەزید کەسی رەوانە کرد و ئەوەی لەپەیمانی ئاشتیەکە حەیان نوسیبوی، وەریگرت. دواتر روی کردە جەرجان. یەزید دوسەد هەزار درەم تاوانی لەسەر حەیان دانابو. هۆکارەکەی ئەوەبو کە حەیان بۆ موخەلید کوڕی یەزید نامەی نوسی و لەخۆیەوە دەستی پێکرد. کوڕەکەی موقاتیل کوڕی حەیان پێی وت: نامە بۆ موخەلید دەنوسیت و لەخۆتەوە دەست پێدەکەیت؟ وتی: بەڵێ و ئەگەر پەسەندی نەکات، ئەو بەڵای بەسەردادێت کە بە سەر قوتەیبەدا هات. موخەلید نامەکەی بۆ باوکی رەوانە کرد و یەزید لەبەر ئەم کارە دوسەد هەزار درەم تاوانی لەسەر دانا.

دەستەیەك دەڵێن: هۆکاری رۆشتنی یەزید بۆ جەرجان ئەوە بو کەصولی تورکی لەکەهستان و بوحەیرە ژیانی بەسەر دەبرد. ئەمە دورگەیەکە کە پێنج فەرسەخ لەکەهستانەوە دورە و هەردوك لە جەرجان لەنزیکی خوارەزمە. ئەو هێرشی دەکردە سەر فیروز بن گول سنورداری جەرجان و سەرزەمینەکەی تالان دەکرد. فیروز ترسا و رۆشتە لای یەزید لەخوراسان. یەزید لەهۆکاری هاتنەکەی پرسی: وتی: لەصول ترسام و هەڵاتم. صول جەرجانی گرت. یەزید بەفیروزی وت: ئایا فێڵێك دەتوانی بکەیت تا بۆ شەڕ کردن هانی بدەیت؟ وتی: بەڵێ، تەنیا یەك رێگە هەیە کەئەگەر بەدەستی بێنێت، دەتوانی بیکوژی یا خۆی تەسلیم بەتۆ دەکات. وتی: چیە؟ وتی: بۆ ئیسپەهبۆد نامە بنوسە و داوای لێبکە فێڵ لەصول بکات تا لەجەرجان بمێنێتەوە و بۆ ئەم کارە پاداشتێك بۆ ئیسپەهبۆد دیاری بکە. ئەو بۆ نزیك بونەوە لەوصل نامەکەی تۆی بۆ دەنێرێت کە لە جەرجان کۆچ دەکات و لەبوحەیرە دادەبەزێت. ئەگەر لەگورگان کۆچ بکات، دەتوانیت گەمارۆی بخەیتە سەر و لەناوی ببەیت. یەزید ئەو کارەی کرد و پەنجا هەزار دیناری

وەك پاداشت بۆ ئیسپەهبوّد دیاری کرد تا رێگەی ڕۆشتن بۆ بوحەیرە لەصول بگرێت و لەجەرجان بیهێڵێتەوە. ئیسپەهبوّد نامەکەی بۆ صول رەوانە کرد و کاتێك نامەکەی پێگەیشت، بەرەو بوحەیرە بەرێکەوت و لەقەلاّکاندا سەنگەری گرت. هەواڵی بەرێکەوتنی بەیەزید گەیشت. هاتەدەر و لەگەڵ فیروز بەرەو جەرجان بەرێکەوت. کوڕەکەی موخەلیدی کردە جێگری خۆی لەخوراسان و کوڕەکەی تری یانی معاویەی کردە فەرمانداری سەمەرقەند و کێش و نەسەف و بوخارا و حاتەم کوڕی قەبیصە کوڕی موهەلبی کردە فەرمانداری تەخارستان. بەرێکەوت و گەیشتە جەرجان و ڕۆشتە ناو شارەکە و کەس رێگەی لێ نەگرت. لەوێوە بەرەو بوحەیرە بەرێکەوت و لەوێ گەمارۆی خستە سەر صول. صول دەهاتەدەر و شەڕی لەگەڵ دەکرد و دەگەڕایەوە. شەش مانگ بەم شێوەیە بەردەوام بون و لەم کاتەدا مەرگ و نەخۆشی لەناو ئەواندا بلاّو بویەوە. صول کەسی رەوانە کرد و داوای ئەمانی بۆ خۆی و کەسانی بنەماڵەکەی و سێسەد کەس لەکەسە نزیك و تایبەتیەکانی خۆی کرد تا بوحەیرەی تەسلیم بکات. یەزید رازی بو و سول لەگەڵ سێسەد کەس لەوانەی خۆشی دەویستن، ڕۆشتەدەر.

یەزید چواردەهەزار کەس لەتورکەکانی بەنەشکەنجە کوشت و کەسانیتری ئازاد کرد. شەڕکەران داوای رۆژی و تالاّنی خۆیانیان دەکرد و یەزید بەئیدریس کوڕی حەنزەلەی عەممی وت: ئەو سامانەی لەبوحەیرەیە بیخەمڵێنە تا لەناو سوپاکەدا دابەشی بکەین. ئیدریس نەیتوانی زۆری سامانە جۆراوجۆرەکانی بوحەیرە بخەمڵێنێت، بەیەزیدی وت: چونکە لەناو دەفرەکاندایە ناتوانم بیژمێرم، با گوێنیەکان ببژێن و ئەوەی لەناویاندایە بیخەمڵێنن و بەسەر سوپاییەکاندا دابەشی بکەن و بەم شێوەیە هەر کەسێك کەشتێك هەڵبگرێت، دەزانین چەندە گەنم و جۆ و برنج و کونجی و هەنگوینی هەڵگرتوە. ئەو کارەیان کرد و شتی زۆریان هەڵگرت. شەهر کوڕی حەوشەب سەرپەرەستی گەنجینەکانی یەزید کوڕی موهەلیب بو. سەبارەت بەو وتیان کە هەمانەیەکی دزیوە. یەزید لەوبارەوە پرسیاری کرد و شەهر گەڕاندیەوە و یەزید دوبارە بەشەهری بەخشی و یەکێك لەمبارەوە وتی:

لقد باع شهر دينة بخريطة   فمن يامن القراء بعدك يا شهر

یانی: شەهر دینەکەی خۆی بەهەمانەیەك گۆڕییەوە، ئەی شەهر، دوای تۆ، چ

کەسێك ئەمینی قورئان خوێنەکان بێت؟

مورەی حەنەفی وتی:

یا ابن مهلب نا اردت الی امری لولاك كان كصالح القراء

یانی: ئەی کوڕی موهەلیب، تۆ چ کارێکت بەم پیاوە بو، چونکە ئەگەر تۆ نەدەبویت، لەقورئانە خوێنە ڕێزدار و شیاوەکان دەبو.

یەزید لەجەرجان تاجێکی گەوهەرنیشانی دەست کەوت. وتی: کەس دەناسن، دڵ بەمە نەبەستێت؟ وتیان: نە. محەممەد کوڕی واسعی ئەزدی بانگ کرد و وتی: ئەم تاجە بگرە. وتی: پێویستم پێی نیە. وتی: سوێندت دەدەم. وەریگرت. یەزید فەرمانی بەپیاوێکدا بەنهێنی شوێنی بکەوێت تا بزانێت چی لەتاجەکە دەکات. بینی گەیشتە سواڵکەرێك کە داوای پشیزێکی لێکرد و محەممەد تاجەکەی پێ بەخشی. پیاوی سواڵکەری گرت و بردیە لای یەزید و لەو بەسەرهاتە ئاگاداری کردەوە. یەزید تاجەکەی وەرگرت و لەجیاتی ئەوە سامانێکی فراوانی بەسواڵکەرەکە بەخشی.

دەست بەسەردا گرتنەوەی دوبارەی جەرجان

ئێمە ئاماژەمان بەگرتنی جەرجان و کەهستان و پەیمان شکێنی خەڵکەکەیدا. کاتێك یەزید لەگەڵ ئیسپەهبوّدی تەبەرستان ئاشتی کرد، بەرەو جەرجان بەرێکەوت و پەیمانی لەگەڵ خوا بەست ئەگەر بەسەر جەرجانیەکان سەرکەوتویی بکات شمشێر لەوان هەڵنگرێت تا بەخوێنی ئەوان گەنم بکاتە ئارد و نان بکات و بیخوات. ڕۆشتە ئەو شارە و لەقەڵای فەجا گەمارۆی خستە سەر خەڵکەکەی. کەسێك کە دانیشتوی ئەم قەڵایەك بێت بۆ ماوەیەك پێویستی بەخواردن و خواردنەوە نابێت. یەزید بۆ ماوەی حەوت مانگ گەمارۆی لەسەر دانان. ئەوان دەهاتنەدەر و شەڕیان لەگەڵ دەکرد و دەگەڕانەوە.

لەهەمان کات کەبەم شێوەیە بەردەوام بون، پیاوێك لەعەجەمەکانی خوراسان بۆ ڕاو هاتە دەر. دەستەیەك دەڵێن: پیاوێك لەخەڵکانی تەی بو. ئەو بزنە کێویەکی لەو کوێستانە بینی و نەهاتەخۆ تا گەیشتە لای سوپاکەی ئەوان. گەڕایەوە و وای نیشاندا کە بۆ لای سوپاکەی خۆی دەگەڕێتەوە. جلەکانی بەری لەت لەت کرد و وەك نیشانە بەدارەکانەوە هەڵیدەواسی و دواتر هاتە لای یەزید و ئاگاداری کردەوە. یەزید بەڵێنی پێدا خوێنبایی پیاوێکی پێببەخشێت ئەگەر ئەوان بۆ ئەو قەڵایە ڕێنوێنی بکات. ئەو

سێسەد پیاوی هەڵبژارد و خالید کوڕی یەزیدی کردە فەرماندەی ئەوان و پێی وت: تۆ کە ژیانت دەستەمۆ کرد، لەلایەن ئەو پیاوەوە سەرکوت نەکرێیت، ئاگاداربە کە تێکشکاو بۆ لای من نەگەڕێیتەوە. جەهم کوڕی زەحری پەیوەستی ئەو کرد و بەو پیاوەی وت: کەی دەگەنە ئەوێ؟ وتی: بەیانی. بەیانی لەکاتی نوێژی ئێوارێ. یەزید وتی: هەوڵ دەدەم لەکاتی نیمەڕۆ شەڕ لەگەڵ ئەوان بکەم.

ئەوان بەڕێکەوتن و کاتێك بەیانی داهات و نیمەڕۆ گەیشت، یەزید هەمو خێوەتەکانی سوپاکەی سوتاند و بڵێسەکانی ئاگر بۆ ئاسمان بەرز بویەوە. دوژمنەکان سەیری ئاگرەکەیان کرد و ترسان و هاتنەدەر و یەزید روبەرویان بویەوە و شەڕیان دەست پێکرد. هاوەڵانی یەزید کەبۆ شەڕی تورکەکان بەڕێکەوتبون، پێش نوێژی ئێوارێ هێرشیان کردە سەر ئەوان. جەرجانیەکان لەو قوڵەوە هەستیان بەئاسودەیی دەکرد و یەزید لەم قوڵەوە شەڕی لەگەڵ ئەوان دەکرد. نەهاتبونەخۆ کە بانگی تەکبیریان لەپشت سەری خۆیانەوە بەست. هەمویان بۆ ناو قەڵاکانی خۆیان پاشەکشێیان کرد. موسوڵمانان کەوتنە گیانیان و کوشتاریان کردن و سەرئەنجام خۆیان تەسلیمی موسوڵمانان کرد و ملکەچی فەرمانەکانی یەزید بون. ئەو ژن و منداڵەکانی ئەسیر و شەڕکەرانی کوشتار دەکرد و بەدرێژایی دو فەرسەخ داری ئیعدامی هەڵواسی و راست و چەپی رێگەی لەکوژراوانی ئەوان پڕ دەکرد. دوانزە هەزار کەسی ئەوانی بردە دەشتی جەرجان و وتی: هەر کەس دەیەوێت تۆڵە بستێنێت، دڵی خۆی فێنك بکاتەوە. موسوڵمانەکان چوارچوار و پێنج پێنج دەیانکوشت. خوێنی ئەوانی کردە ئاشەکان تا گەنم بکاتە ئارد و نان بکات و بیخوات و سوێندەکەی خۆی بێنێتەدی. گەنمی کردە ئارد و نانی کرد و خواردی. دەڵێن: چل هەزار کەس لەوانی کوشت.

ئەو شاری جەرجانی دروست کرد کەپێشتر دوروست نەکرابو. جەهم کوڕی زەحری جوعەفی کردە فەرمانڕەوایی جەرجان و بۆ خوراسان گەڕایەوە. دەستەیەك دەڵێن: بەمشێوە نەبو بەڵکو یەزید لەکاتی بەڕێکەوتنی هاوەڵانی بەوانی وت: کاتێك گەیشتنە شار، چاوەڕێ بن و کاتێك بەرەبەیان داهات، تەکبیر بڵێن و هێرش بکەنە سەر دەروازەکان چونکە من لەوێ دەبینن کە خەڵکانم لەوێ کۆکردۆتەوە. کاتێك کوڕی زەحر رۆشتە ناو شارەکە، تا ئەو کاتەی یەزید دیاری کردبو، چاوەڕێی کرد، کاتێك بەرەبەیان

داهات، تەكبیری وت و خەڵكان ترس كەوتە دڵیان. سوپاكەی یەزید هەر كەسێكیان دەبینی، دەستبەجێ دەیانكوشت. توركەكان ترسان و سەرگەردان بون و نەیاندەزانی روو لەكوێ بكەن. یەزید دەنگی تەكبیری بیست و لەگەڵ خەڵكەكەی خۆی بەرەو دەروازەكە پێشرەوی كرد بەڵام كەسی نەبینی رێگەی لێ بگرێت یا بەرهەڵستی بكات چونكە سەرقاڵی شەڕ لەگەڵ موسوڵمانەكان بون. لەهەمان سات رۆشتە ناو قەڵاكە و خەڵكەكەی كردە دەر و لەچەپ و راست بەدرێژایی دوفەرسەخ داری ئیعدامی هەڵواسی. خەڵكەكەی ئەسیر و سامانەكانی تاڵان و نامەی بۆ سلێمان كوڕی عەبدولمەلیك نوسی و لەسەركەوتنەكەی خۆی ئاگاداری كردەوە و رایگەیاند كە لەقەڵاكە شەشسەد هەزار دیناری وەك تاڵانی دەست كەوتوە. دەبیرەكەی موغەیرە كوڕی ئەبی قورە لەموالیەكانی بەنی سەدوس ئامۆژگاری كرد و پێی وت: ئەندازەی سامانەكە مەنوسە چونكە یەكێك لەم دو پێشهاتە رودەدات: یا بەزۆری دەزانێت و فەرمان دەدات هەمو سامانەكە رەوانە بكەیت یا بەتۆی دەبەخشێت. دواتر تۆ دیاریەكان جیا دەكەیتەوە و بۆ ئەوەی رەوانە دەكەیت بەڵام هەرچەندە رەوانە بكەیت، ئەو بەكەمی دادەنێت. تۆ دەبینم كە هەمو سامانەكەی خۆت بەدیاری بۆ ئەو دەنێریت بەڵام ئەو رازی ناكات. دواتر ئەم سامانانە لەناو دەفتەرەكانی ئەواندا دەمێنێتەوە وئەگەر كەسێك دوای تۆ بێتە سەر كار، داوایان دەكات وئەگەر جڵەوی كاروبارەكان بگرێتە دەست، بەچەندین بەرابەری ئەوە رازی نابێت. نامەی بۆ بنوسە و داوای لێبكە، بۆ ئەم دیارە كۆچ بكات. دواتر خۆت لەهەمو شتێك ئاگاداری بكەرەوە چونكە بەم شێوەیە زیانەكانی بۆ تۆ كەمترە. یەزید رازی نەبو، نامەكەی مۆر كرد و رەوانەی كرد. دەستەیەك دەڵێن: بڕی ئەو سامانە چوار هەزار هەزار دینار بو.

بیرکردنەوەی چەند رووداوێك

لەم ساڵەدا ئەیوب کوڕی سلێمان کوڕی عەبدولمەلیك (جێگری خەلیفە) کۆچی دوایی کرد. هەروەها لەم ساڵەدا شاری ئێسلاوان دەستی بەسەردا گیرا. لەمبارەوە ئاماژەیان بەگێڕانەوەیەکی دیکە داوە کە پێشتر ئاماژەمان پێدا. هەروەها لەم ساڵەدا داوود کوڕی سلێمان لەسەرزەمینی رۆم شەڕی کرد و قەلای (زن)ی لەنزیك مالَت (مەلَتیە) گرت. لەم ساڵەدا چەندین ئەردهەژێنی گەروە لەجیهان رویدا و بۆ ماوەی شەش مانگ بەردەوام بو.

ئەم کەسانە لەم ساڵەدا مردن: عوبەیدالله کوڕی عەبدالله کوڕی عوتبە کوڕی مەسعود، ئەبو عوبەیدە کۆیلەی عەبدولرەحمان کوڕی عەوف (ناسراوی بەناوی مەولای کوڕی ئەزهەر) عەبدولرەحمان کوڕی یەزید کوڕی حارسەی ئەنساری و سەعید کوڕی مەرجانە لەموالیەکانی قوڕەیش. مەرجانە مامی بو و ناوی باوکی عەبداللەیە.

لەم ساڵەدا عەبدولعەزیز کوڕی عەبدالله کوڕی خالید کوڕی ئەسید فەرمانداری مەککە ئایینی حەجی لەگەڵ خەڵك ئەنجامدا. کارگوزارەکان هەمان کەسانی پێشو بون جگە لەفەرمانداری بەسرە کە یەزید، سوفیان کوڕی عەبداللەی کەندی دەست نیشان کرد.

روداوەکانی ساڵی نەوەد و نۆی کۆچی (٧١٧ - ٧١٨ زایینی)

مردنی سلێمان کوڕی عەبدولەلیك

لەم ساڵەدا دە رۆژ بۆ کۆتایی مانگی صەفەر/ یەکی ئۆکتۆبەری ٧١٧ زایینی سلێمان کوڕی عەبدولەلیك کۆچی دوایی کرد. رۆژگاری خەلافەتی ئەو دو ساڵ و پێنج مانگی خایاند. دەستەیەك دەڵێن: لەدە رۆژی یەکەمی مانگی صەفەر/ ٢٢ سێپتامبەری ٧١٧ زایینی مرد کەبەم شێوەیە ماوەی خەلافەتی دو ساڵ و هەشت مانگ پێنج رۆژ کەم درێژەی کێشا. عومەر کوڕی عەبدولعەزیز نوێژی لەسەر خوێند. خەڵکان دەیانوت: سلێمان کلیلی چاکەکاریە، حەجاج لەفەرمانڕەوایی ئەوان دورکەوتەوە و سلێمان هاتەسەر کار و ئەسیرەکانی ئازاد و زیندانەکانی خاڵی کرد و هەڵس و کەوتی چاکەی لەگەڵ خەڵك گرتەبەر و عومەر کوڕی عەبدولعەزیزی هێنایە سەرکار. لەدابق لەسەرزەمینی قێنسرین مرد. رۆژێك جل و بەرگی سەوزی لەبەر کرد و دەستارێکی سەوزی لەسەر بەست، سەیری ئاوێنەی کرد و وتی: من هەمان پاشایی بەختەوەرم. هەینیەك تێنەپەڕی کەمرد. کەنیزەکەی سەیری کرد. وتی: بۆ سەیر دەکەیت؟ وتی:

انت نعم المتاع لو كنت تبقى　　غير ان لا بقاء للانسان

بيس فيما علمته فيك عيب　　كان فلا الناس غير انك فان

یانی: تۆ کاڵایەکی باشیت ئەگەر دەمایتەوە بەڵام هاوار (لەمرۆژە) چوونکە نامێنیتەوە. لەکەم و کوڕیەکانی خەڵکان هیچ بەهرەیەکت نیە جگە لەوەی کەتۆیش دەمریت.

دەڵێن: سلێمان لەگەڵ جەستەی پیاوێك لەدابق بەرێگادا دەڕۆشت و ئەویان لەگۆڕستانێك بەخاك سپارد. لەو خاکەی هەڵگرت و وتی: چەندە خاکێکی بۆنخۆشە! هەینیەك تێنەپەڕی کە لەتەنیشت ئارامگای ئەو پیاوە بەخاکیان سپارد.

دەڵێن: سلێمان حەجی کرد و شاعیرەکان حەجیان کرد. کاتێك گەیشتە مەدینە، هاوڕێ لەگەڵ چوارسەد ئەسیری رۆمی پێشوازیان لێکرد. سلێمان دانیشت و نزیکترین کەس لەو عەبداللە کوڕی حەسەن کوڕی عەلی کوڕی ئەبی تالب بو. بەتریقەکەیان

هێنایە پێش. سلێمان وتی: ئەی عەبداللە، هەستە و بیکوژە. عەبداللە شمشێری لەپاسەوانێك وەرگرت و سەری جیا کردەوە. ئەوانیتریان بەکەسانی دیکە سپارد تا بیانکوژن. پێشنیاری ئەم کارەیان بە گەورەکان دەکرد. پیاوێك لەرۆمیەکانیان بەجەریر سپارد. بەنی عەبەس شمشێرێکی تیژیان پێدا کە لەپیاوەکەی دا و سەری خستە سەر زەوی. ئەسیرێکیان بەفەرەزدق دا و شمشێرێکی کولیان خستە بەردەست کە چەندین شمشێری لێدا بەلام نەیتوانی هیچ کارێك بکات. سلێمان و خەڵکان پێکەنیتن و بەنی عەبەس (خاڵەکانی سلێمان) ئەویان سەرکۆنە کرد. ئەو شمشێرەکەی فرێدا و وتی:

و ان يك سيف خان او قدر اتى   بتاخير نفس حتفها غير شاهد

فسيف بنى عبس و قد ضربوا به   نبا بيدى ورقاء عن راس خالد

كذاك سيوف الهند تنبوا ظباتها   و تقطع احيانا مناط القلائد

یانی: ئەگەر شمشێرەکە کول بو یا چارەنوس گرتنی گیانێکی دواخست کە هێشتا کۆتاییەکەی نەهاتوە، شمشێری بەنی عەبەس لەدەستی خالید لەبڕینی سەری وەرقا ء ناتەوان بو. بەم شێوەیە، شمشێرە تیژە هیندیەکان هەندێ کات کول دەبن و هەندێ کات ملوانکەیەکی زێرین گەردنی پەری پەیکەرەکان دەبڕێت.

وەرقا ء هەمان وەرقا ءکوڕی جەزیمەی عەبەسیە کە بە شمشێر لەخالید کوڕی جەعفەر کوڕی کەلابیدا. خالید هێرشی کردە سەر باوکی وەرقا ءو بەشمشێر لێیدا و کوشتی و دوای ئەوە وەرقا ءگەیشت و چەندین شمشێری لەخالید دا بەلام نەیتوانی کارێك بکات. وەرقا عکوڕی زوهەیر وتی:

رايت زهيرا تحت كلكل خالد   فاقبلت اسعى كالعجول ابادر

فشلت يمينى يوم اضرب خالدا   و يمنعه منى الحديد المظاهر

یانی: زوهەیرم لەژێر جەستەی خالیدا بینی و بەپەلە بەرەو لای ڕۆشتم. گۆج بێت دەستی ڕاستم ئەو ڕۆژەی کە لەخالیدمدا وئەو ئاسنەی لەبەری کردبو، لەبەرابەر شمشێرەکەی من پارێزگاری لێکرد.

خەلافەتی عومەر کوڕی عەبدولعەزیز

لەم ساڵەدا عومەر کوڕی عەبدولعەزیز بویە خەلیفە.

هۆکارەکەی ئەوە بو کە سلێمان کوڕی عەبدولەلیك(بەهەمان شێوە کەئاماژەمان پێدا) لەدابق نەخۆش کەوت. کاتێك نەخۆشیەکەی دژوار بو، وەسیەتی کرد و خەلافەتی بەیەکێك لەکوڕەکانی سپارد کە هێشتا منالْ بو. رەجا ءکوڕی حەیوە پێی وت: ئەی سەرومری باوەڕداران، چی دەکەیت؟ لەو شتانەی خەلیفە لەگۆڕەکەیدا ئاسودە دەکات ئەوەیە کە جێگرێکی شیاو بۆ خۆی دیاری بکات. سلێمان وتی: داوای چاکە لەخوا دەکەم و دەپارێمەوە تا رێنوێنیم بکات، بیر لەم کارە دەکەمەوە بەلاّم هێشتا بڕیاری کۆتاییم نەداوە. سلێمان چەند رۆژێکی دیکە چاوەڕێی کرد و دواتر وەسیەتەکەی دڕاند و رەجا ی بانگ کرد و وتی: ئەندێشەت سەبارەت بەداوودی کوڕەم چۆنە؟ وتی: ئەو لەبەرچاوی تۆ نیە و لەکۆسنتانتین ئۆپێلە و تۆ نازانی کە زیندوە یا مردوە. سلێمان وتی: کێ بە شیاو دەزانیت بۆ خەلافەت؟ رەجا ءوتی: هەر کەس تۆ پەسەندی بکەیت. سلێمان وتی: سەبارەت بە عومەر کوڕی عەبدولعەزیز چی دەڵێیت؟ رەجا ءدەڵێت: وتم: سوێند بەخوا پیاوێکی چاکەکار و رێزدارە. سلێمان وتی: بەو شێوەیە کە تۆ دەڵێیت، ئەگەر ئەو دیاری بکەم و دوای ئەو کەس دەستنیشان نەکەم ئاژاوە دروست دەبێت و رێگە نادەن فەرمانڕەوایی بکات مەگەر ئەوەی خۆی کەسێك دیاری بکات. عەبدولەلیك پێشنیاری بەوەلید و سلێمان کردبو دوای خۆیان یەزید کوڕی عەبدولەلیك بکەنە خەلیفە. سلێمان فەرمانیدا کە دوای عومەر کوڕی عەبدولعەزیز یەزید کوڕی عەبدولەلیك بکەنە خەلیفە. یەزید ئامادە نەبو و لەمەککە ئایینی حەجی (عەمرەی) ئەنجامدەدا. رەجا ء دەڵێت: وتم: فەرمان فەرمانی تۆیە. سلێمان قەڵەمی هەڵگرت و نوسی:

بەناوی خواوەندی بەخشندەی بەخشەر، ئەمە فەرمانێکە لەبەندەی خوا، سەرومری باوەڕداران سلێمان کوڕی عەبدولەلیك بۆ عومەر کوڕی عەبدولعەزیز. من تۆم کردە جێگری خۆم لەدوای خۆم و لەدوای تۆ یەزید کوڕی عەبدولەلیك. فەرمانەکانی ببیستن و فەرمانبەر بن و لەخوا بترسن و ناسازگاری مەکەنە پیشە چونکە دوژمنان چاوی تەماحیان لەئێوە بڕیوە. نامەکەی مۆر کرد و کەسی بەدوای کەعب کوڕی جابری

عەبەسی سەرکردەی پاسەوانەکانی رەوانە کرد و وتی: کەسانی بنەماڵە و نزیکەکانم لەدەوری من کۆبکەرەوە. کەعب ئەوانی کۆکردەوە. دوای هاتنی ئەوان سلێمان بەرەجا ی وت: وەسیەتەکەی منیان بۆ بخوێنەرەوە و فەرمانیان پێبدە دوای من لەگەڵ جێگرەکەم بەیعەت بکەن.

رەجا ئەو کارەی کرد. وتیان: بڕۆین و سڵاو لەسەرومری باوەڕداران دەکەین؟ وتی: بەڵێ. ڕۆشتنە لای سلێمان. سلێمان بەوانی وت: ئەم وەسیەتە فەرمانی منە. ببیستن و فەرمانبەر بن وئەو کەسەی دیاریم کردوە بەسەرومری خۆتانی بزانن. ئەوان یەك یەك بەیعەتیان کرد و بڵاوەیان لێکرد.

رەجا ئەڵێت: دوای ئەوە عومەر کوڕی عەبدولعەزیز هاتە لای من و وتی: دەترسم ئەم کارەیان بەمن سپاردبێت، سوێندت دەدەم بەخواوەندی خوا، ئەگەر ئەو کارەیان بەمن سپاردوە، ئاگادارم بکەرەوە تا داوای بەخشین بکەم و پێش ئەوەی نەتوانم هیچ کارێك بکەم، خۆم لەم کارە دوربخەمەوە. رەجا ئوتی: لەئێستادا یەك وشە لە من نابیستیت. عومەر کوڕی عەبدولعەزیز تورە لای من ڕۆشت.

رەجا ئەڵێت: دوای ئەوەی چاوم بەهوشام کوڕی عەبدولمەلیك کەوت و وتی: من لای تۆ پارێزراوم و هاورێیەتیەکەی کۆن لەنێوان ئێمەدا هەیە، لەم کارە ئاگادارم بکەرەوە تا ئەگەر کەسێك جگە لەمن بۆ ئەم کارە دەست نیشان کراوە، بارودۆخ بگۆڕم. سوێند بەخوا ئەم نهێنیە بەهیچ کەسێك ناڵێم. رەجا ئەڵێت: ئامادە نەبوم یەك وشە بێنمە سەر زمان. هوشام گەڕایەوە و بەردەوام داخی دەخوارد و دەیوت: ئەی هاوار، ئەگەر من نیم، کەواتە کێ بۆتە خەلیفە؟ ئایا ئەگەری هەیە خەلافەت لەناو منداڵەکانی عەبدولمەلیکدا نەمابێت؟

رەجا ئەڵێت: ڕۆشتمە لای سلێمان و بینیم لەمەرگ نزیك بۆتەوە. هەرجار کە بێهۆش دەبو، بەرەو روی قیبلە دەمسوڕاند و کاتێك دەهاتە هۆش، دەیوت: هێشتا کاتی نەهاتوە. دو سێ جار ئەم کارەم کرد. بۆ سێیەمین جار، وتی: ئەگەر شتێکت دەوێت، هەر ئێستا دەست پێبکە، شایەتی دەدەم خوایەك جگە لەخواوەند نیە و محەممەد نێردراوی ئەوە. بەرەو رووی قیبلە سوڕاندم کەچاوی لەجیهان بەست. کاتێك چاوەکانیم خستە سەریەك و دامپۆشی و دەرگاکەم داخست، کەسم بەدوای ژنەکەیدا رەوانە کرد. وتی:

چۆن ژیان بەسەر دەبات؟ وتم: خەوتوە و داپۆشراو. نێردراو سەیری کرد کەداپۆشرابو، گەڕایەوە و ژنەکەی ئاگادار کردەوە. دەڵێت: کەسێکم لەبەردەرگا دانا کە باوەڕم پێی بو و فەرمانم پێدا لەوێ دور نەکەوێتەوە و رێگە نەدات کەس بڕواتە لای خەلیفە. دەڵێت: هاتمەدەر و کەسم بەدوای کەعب کوڕی جابر رەوانە کرد تا بنەماڵە و کەسەکانی سلێمان کۆبکاتەوە. هەموویان لەمزگەوتی دابق کۆبونەوە. وتم: بەیعەت بکەن. وتیان: جارێك کردمان. وتم: جارێکی دیکە بەیعەت بکەن، ئەمە فەرمانی سەروەری باوەڕدارانە. ئەوان دوبارە بەیعەتیان کرد. کاتێك دوای مەرگیش بەیعەتیان کردو دڵنیابوم کاروبارەکانم جێگیر کردوە، وتم: بڕۆنە لای سەروەری باوەڕداران چونکە مردوە. وتیان: هەموان لەلایەن خواوە هاتوین وبۆ لای ئەو دەگەڕێینەوە (بقرە/٢/١٥٦) وەسیەتەکەم خوێندەوە و کاتێك گەیشتمە ناوی عومەر کوڕی عەبدولعەزیز، هوشام وتی: سوێند بەخوا هەرگیز لەگەڵ ئەو بەیعەت ناکەین. وتم: سوێند بەخوا دەتکوژم، هەستە و بەیعەت بکە. هەستا و بەناچاری هاتە پێش. رەجا ءوتی: بازوی عومەر کوڕی عەبدولعەزیزم گرت و ئەوم لەسەر تەختی وتاردان دانیشاند و لەتاو ئەو بارە قورسەی کەوتبوە سەرشانی بەردەوام سرودی مەرگی دەخوێند و هوشام لەتاو ئەوەی فەرمانڕەوایی بەدەست نەهێنا بو، پرسەی دەگێڕا.

سلێمانیان شۆرد و کفنیان کرد و عومەر کوڕی عەبدولعەزیز نوێژی لەسەر خوێند و دواتر دفنیان کرد. کاتێك رێ و رەسمی بەخاك سپاردن تەواو بو، چوارپێ سواریەکانی پاشایان هێنا کە هەوساری هەرکام لەدەست جڵەودارێکدا بو. وتی: ئەمە چیە؟ وتیان: چوارپێکانی تایبەت بەخەلافەت. وتی: چوارپێکەی خۆم باشترە. سوار چوارپێکەی خۆی بو و ئەوانی دیکەی گەڕاندەوە. بەرێکەوت. وتیان: بۆ دەرباری خەلافەت؟ وتی: ژنان و منداڵەکانی ئەبو ئەیوب (سلێمان) لەوێ ژیان بەسەر دەبەن. خێوەتەکەی خۆم بەسە تا ئەو کاتەی لەوێ دەڕۆن. لەماڵەکەی خۆی مایەوە تا ئەو شوێنەیان چۆڵ کرد.

رەجا ءدەڵێت: ئەوەی لەگەڵ چوارپێکانی ماڵی سلێمان کردی، لای من پەسەند بو. دواتر دەبیرێکی بانگ کرد و نامەیەکی بۆ خوێندەوە و فەرمانی پێدا چەندین دانەی لێ بنوسنەوە و بۆ شارەکانی رەوانە بکەن.

کاتێك هەواڵی مەرگی سلێمان بە عەبدولعەزیز کوڕی وەلید گەیشت (و هێشتا

ئاگادار نەبو بۆ عومەر کوڕی عەبدولعەزیز بەیعەت وەردەگرن) ئالآی هەڵگرد و داوای لەخەڵکان کرد فەرمانبرداری لێ بکەن. ئاگاداریان کردەوە کە لەسەر پێشنیاری سلێمان بەیعەتیان لەگەڵ عومەر کوڕی عەبدولعەزیز کردوە. بەرێکەوت و هاتە لای عومەر. عومەر پێی وت: بیستومە لەگەڵ کەسانی دەوروبەری خۆت بەیعەتت بەستوە و مەبەستی ئەوەت کردوە بەسوپاکەت بێیتە ناو دیمەشق! وتی: ئەو کارەم کردوە بەلآم بەو شێوە بو کاتێك بیستم سلێمان مردوە وکەسی دیاری نەکردوە، ترسام کە سامانەکان تالآن بکەن. عومەر وتی: ئەگەر بەیعەت بکەیت و کاروباری تایبەت بەفەرمانڕەوایی بگریتە دەست، دژایەتی تۆ ناکەم و لەماڵەکەی خۆم دادەنیشم. عەبدولعەزیز وتی: دەمەوێت کە تۆ خەلیفە بیت. بەیعەتی کرد. خەڵك چاوەڕوان بون سلێمان کوڕەکانی خۆی پشت گوێ بخات و عومەر کوڕی عەبدولعەزیز بێنێتە سەرکار.

کاتێك خەڵکان لەگەڵ عومەر کوڕی عەبدولعەزیز بەیعەتیان کرد، بەژنەکەی فاتیمە کچی عەبدولمەلیکی وت: ئەگەر هاوڕێیەتی منت دەوێت، هەرچی خشڵ و زێڕ و گەوهەرە، بۆ گەنجینەی موسوڵمانان بگەڕێنەرەوە کە تایبەت بەوان چونکە من بەبونی ئەوان لەگەڵ تۆدا لەیەك ماڵدا نامێنمەوە. ژن هەمو خشڵەکانی گەڕاندەوە.

کاتێك عومەر مرد و برای ئەو ژنە (یەزید) هاتە سەرکار، خشڵەکانی بۆ گەڕاندەوە و وتی: دەزانم کە عومەر ستەمی لەتۆ کردوە. ژن وتی: سوێند بەخوا هەرگیز. وەری نەگرت و وتی: کەسێك نیم لەکاتی ژیان گوێڕایەڵی قسەکانی بکەم و دوای مەرگی نا. یەزید خشڵەکانی هەڵگرت و بەهاوسەر و منداڵەکانی خۆی بەخشی.

جوێندان و سەرکۆنە کردنی عەلی کوڕی ئەبی تالب

ئومەوییەکان سوکایەتیان بەعەلی کوڕی ئەبی تالب دەکرد تا کاتێك عومەر کوڕی عەبدولعەزیز لەسەر تەختی خەلافەت دانیشت. سەرکۆنەی ئەم کارەی کرد و فەرمانی بۆ کارگوزارانی شارەکان نوسی تا ئەم کارە ناڕەوا بکەن.

هۆکاری خۆشویستنی عەلی کوڕی ئەبی تالب ئەوە بو کە دەیوت: لەمەدینە زانستەکان فێردەبوم لای عوبەیدالله کوڕی عەبدالله و عوتبە کوڕی مەسعود. هەواڵێکیان بیست کە من سەرکۆنەی عەلی کوڕی ئەبی تالبم کردوە. رۆژێك رۆشتمە لای و بینیم کە نوێژ دەخوێنێت. نوێژەکەی درێژ کردەوە و من چاوەڕێم دەکرد. کاتێك تەواو بو رووی کردە من و وتی: کێ بەتۆی وتوە خواوەند دوای رازی بون لەشەڕکەرانی بەدر و ئەوکەسانەی بەیعەتی رضوانیان بەست، لەوان توڕە بوە؟ وتم: نەمبیستوە. وتی: باسی ئەوەیان بۆ من کرد کە سەرکۆنەی عەلی کوڕی ئەبی تالب دەکەیت. وتم: داوای بەخشین لەخواوەند و لەتۆ دەکەم! ئەو کارە فێزەونەم لەبیر کرد. باوکیشم کاتێك قسەی دەکرد و دەکەوتە بیری عەلی کوڕی ئەبی تالب و بەشێوەیەکی خراپ باسی دەکرد، گیرۆدەی زمان گیران بو. وتم: باوکە تۆ بەباشی قسە دەکەیت بەلام کاتێك دەگەیتە عەلی کوڕی ئەبی تالب و دەتەوێت خراپەی ئەو بڵێیت، زمانت دەگیرێت. وتی: تۆ هەستت بەوە کرد؟ وتم: بەڵێ. وتی: کوڕم کەسانی دەوروبەری ئێمە ئەگەر وەك ئێمە ئاگاداری کارو کردەوەکانی عەلی کوڕی ئەبی تالب بن، لەدەوری ئێمە بلاو دەبنەوە و لەدەوری کوڕەکانی ئەو کۆدەبنەوە.

کاتێك عومەر هاتە سەرکار، ئارەزومەندی مەبەستەکانی ئەم دنیایە نەبو تا باری ئەم گوناحە بخاتە سەرشان. ئەو کارانەی پشت گوێ خست و نامەی بۆ هەمو شارەکان نوسی و فەرمانیدا ئەو کارە ناڕەوا بکەن و لەجیاتی ئەوە ئەم ئایە بخوێنن: خواوەند فەرمان بەچاکەکاری و دادپەوەری دەدات و لەخراپە و ستەم دورمان دەخاتەوە و ئامۆژگاریتان دەکات ئەگەری هەیە ئەوتان بیربکەوێتەوە (نحل/١٦/٩٠) ئەم کارەی لای خەڵکان بەچاکە ناوی برا و بۆ ئەم کارەی وەسفیان کرد. لەناو ئەوان کەسیر عێزەت وتی:

ولیت و لم تشتم علیا و لم تخف　　　بریا و لم تتبع مقالة مجرم

تکلمت بالحق المبین و انما　　　تبین آیات الهدی بالتکلم

و صدقت معروف الذی قلت بالذی فعلت فاضحی راضیا کل مسلم

آلا انما یکفی بعد زیفه من الاود البادی ثقاف المقوم

یانی: بوی بەپاشا و زمانت بۆ خراپ وتنی عەلی نەکردوە و بێ گوناحیت نەترساند و وتاری ستەمکارانت نەبیست. بەئاشکرا بەدوای راستی و دروستیدا گەڕایت، چونکە نیشانەکانی رزگاربون بەقسەکردن رون دەبێتەوە. بەو کارەی ئەنجامت دا، چاکەی ئەوەی باست کرد، پشت راستت کردەوە و هەمو موسوڵمانانت رەزامەند کرد. بۆ جوامێر، دوای گەڕانەوە لەستەمکاری ئەوەندە بەسە کە چەماوەیەك راست بکاتەوە و خراپەیەکی ئاشکرا لەناو ببات.

کاتێك عومەر ئەم هۆنراوەی بیست، وتی: بەم شێوەیە ئێمە رزگار بوین.

بیرکردنەوەی چەند روداوێك

لەم ساڵەدا عومەر کوڕی عەبدولعەزیز بۆ مەسلەمە لەسەرزەمینی رۆم نامەی نوسی و فەرمانی پێدا لەگەڵ هاورێکانی خۆی لەموسوڵمانان بگەڕێتەوە. ئەسپی رەسەن و خۆراکێکی زۆری رەوانە کرد و فەرمانی بەخەڵکدا هاوکاریان بکەن. هەروەها لەم ساڵەدا تورکەکان هێرشیان کردە سەر ئازەربایەجان و دەستەیەك لەموسوڵمانانیان کوشت. عومەر، حاتەم کوڕی نوعمانی باهلی رەوانە کرد کە تورکەکانی کوشتار کرد بەشێوەیەك تەنیا ژمارەیەکی کەم لەوان رزگاری بو.. پەنجا کەسیان وەك ئەسیر بردە لای عومەر کوڕی عەبدولعەزیز.

هەروەها لەم ساڵەدا یەزید کوڕی موهەلیبی لەفەرمانداری عێراق لابرد و عودەی کوڕی ئەرتاتی فەزاری بۆ بەسەرە رەوانە کرد و عەبدولحەمید کوڕی عەبدولرەحمان کوڕی زەید کوڕی خەتابی عەدەوی قورەشی کردە فەرمانداری کوفە و ئەبو زەنادی پەیوەستی ئەو کرد و موسا کوڕی وەجیهی حێمیری بەدوای یەزید کوڕی موهەلیب رەوانە کرد.

لەم ساڵەدا ئەبوبەکر کوڕی محەممەد کوڕی عەمرۆ کوڕی حازم کارگوزاری عومەر لەمەدینە ئاییی حەجی لەگەڵ خەڵك ئەنجامدا. فەرمانداری مەککە عەبدولعەزیز کوڕی عەبدالله کوڕی خالید بو، فەرمانداری کوفە عەبدولحەمید، سەرپەرەستی دامەزراوەی دادی کوفە عامری شەعبی، لەبەسرە عودەی کوڕی ئەرتات فەرماندار و

سەرپەرەستی دامەزراوەی داد حەسەن کوڕی ئەبی ئەلحەسەنی بەسری بو. دواتر عودەی داوای دەستە لەکارکێشانەوەی کرد کە عومەر رازی بو و ئەیاس کوڕی معاویەی کردە سەرپەرەستی دامەزراوەی داد. دەستەیەك دەڵێن: بەم شێوە نەبو بەڵکو حەسەن گلەیی کرد کەعودەی لەسەر کارەکەی لابرد و ئەیاسی کردە سەرپەرەستی دامەزراوەی داد. فەرمانڕەوایی خوراسان جەراح کوڕی عەبداللە حەکەمی بو.

لەم ساڵەدا ئەم کەسانە مردن: نافع کوڕی جوبەیر کوڕی موتعیم لەمەدینە، مەحمود کوڕی رەبیع کە لەرۆژگاری پێغەمبەر(د.خ) لەدایك بو، ئەبو زەبییان کوڕی حوصەین کوڕی جوندەبی جونوبی باوکی قابوس، ئەبو هاشم عەبداللە کوڕی محەممەد کوڕی عەلی کوڕی ئەبی تالب لەزیانی ئەو ژەهرەی دوای گەڕانەوە لەشام دەرخواردیاندا، سلێمان کوڕی عەبدولمەلیك کوڕی مەروان کەسێکی دیاری کرد تا ژەهر خواردی کرد. کاتێك ئەوی بینی، بۆ لای محەممەد کوڕی عەلی کوڕی عەبداللە کوڕی عەباس لە حومەیمە گەڕایەوە و لەکارەکەی خۆی ئاگاداری کردەوە و پێی وت کە خەلافەت بەکوڕەکانی ئەو دەگات و دبێت چی بکات. دواتر لای ئەو مرد. عوبەیداللە کوڕی شورەیح گۆرانیبێژی بەناوبانگ و ئەبو خەتاب عەبدولرەحمان کوڕی کەعب کوڕی مالك.

روداوەکانی ساڵی سەدی کۆچی (٠٧١٨- ٧١٩)

دەسپێکردنی شۆڕشی شوزەبی خارجی

لەم ساڵەدا شوزەبی خارجی شۆڕشی دەستپێکرد و خەڵکی بۆ شەر لەگەڵ فەرمانڕەواکانی ئومەوی هاندا. ناوی بەستام و نەژادی لەبەنی یەشکر لەجوخی دەژیا. هەشتا پیاو هاورێیەتیان دەکرد. عومەر کوڕی عەبدولعەزیز بۆ کارگوزاری خۆی لەکوفە نامەی نوسی و فەرمانی پێدا دژی ئەوان شەڕ نەکات تا ئەو کاتەی خوێن ڕشتن و ستەمکاری دەکەنە پیشە و ئەگەر ئەو کارەیان کرد پیاوێکی دورئەندێش و بەهێز بۆ روبەرو بونەوەی ئەوان رەوانە بکات.

عەبدولحەمید، محەممەد کوڕی جەریر کوڕی عەبداللەی بەجلی هاورێ لەگەڵ دو هەزار شەڕکەر رەوانە کرد و فەرمانی رێز گرتن لەپێشنیارەکانی عومەر کوڕی عەبدولعەزیزی پێدا. عومەر نامەی بۆ بەستام نوسی وله هۆکاری شۆڕشەکەی پرسی. کاتێك نامەی عومەری بەدەست گەیشت کەمحەممەد کوڕی جەریر روبەروی ببویەوە بەلاّم لەشوێنەکەی خۆی نەدەجولا و هیچ کارێکی نەدەکرد.

لەنامەکەی عومەردا هاتبو: بیستوومە بۆ رێزگرتن لەتوڕەیی خواوەند و پێغەمبەرەکەی شۆڕشت دەست پێکردوە. لەمن بۆ ئەو کارە شیاوتر نیت. بۆ لای من وەرە تا لەمبارەوە پێکەوە گفتوگۆ بکەین. ئەگەر راستی و دروستی لای ئێمە بێت، باوەڕ بەو باوەڕە دێنێت کە خەڵکان باوەڕیان پێکردوە بەلاّم ئەگەر راستیەکان لای تۆ بێت، لێکۆڵینەوە دەکەین بۆ ئەوەی بزانین دەبێت چ کارێك ئەنجام بدەین.

بەستام نامەی بۆ عومەر نوسی: دادپەروەریت کرد، دو پیاو رەوانە دەکەم تا لێکۆڵینەوە لەکاروبارەکانی تۆ بکەن و لەگەڵ تۆدا بپەیڤن. پیاوێك بەناوی عاصم (موالی حەبەشی بۆ بەنی شەیبان) و پیاوێکی دیکەی لەبەنی شەیبان بۆ لای عومەر رەوانە کرد. ئەوان لەحوناصرە ڕۆشتنە لای عومەر. بەم دوانەی وت: چ هۆکارێك بۆ ئەم شۆڕشە پاڵی پێوەناون و لە چ کارێك توڕەن؟ عاصم وتی: لەهەڵس و کەوتی تۆ توڕە نین، تۆ لەسەر بنەمای دادپەروەری کاروبارەکان هەڵدەسورێنیت. ئێمە ئاگادار بکەرەوە ئایا ئەم خەلافەتی ئێوە بەراوێژ کردن و رەزامەندی خەڵك بوە یا بەزۆر ئەو کارەتان گرتۆتە

دەست.

عومەر وتی: نە داوای فەرمانڕەوایی لێ کردن، نەکاری ئەوانم بەزۆر گرتە دەست. پیاوێك پێش من بۆ ئەم کارە رایسپاردم و من ئەو کارەم لەئەستۆ گرت و کەس جگە لەئێوە رەخنەی نەگرت و خەلافەتی منی بەناخۆش نەزانی. ئێوە لەسەر ئەو باوەڕەن هەرکەسێك دادپەروەری بکاتە پیشە و لەسەر بنەمای راستی و دروستی فەرمانڕەوایی خەڵك بکات، دەبێت بە فەرمانڕەوایی ئەو رازی بن. من بەو پیاوە بزانن. ئەگەر پشتم کردە راستی و دروستی، هیچ فەرمانێك لەمن لەئەستۆی ئێوەدا نەبێت.

وتیان: لەنێوان ئێمە و تۆ تەنیا یەك شتە. وتی: چیە؟. وتی: بینیمان رەخنەت لەکاروباری بنەماڵەکەی خۆت گرت و بەستەمکار لەقەڵەمت دان. ئەگەر تۆ لەسەر رێگەی راست و ئەوان لەسەر رێگەی گومڕایین، نفرینیان بکە و بێزاری خۆت لەوان دەربڕە. عومەر وتی: تێگەیشتم کە ئێوە بۆ بەدەست هێنانی مەبەستەکانی ئەم دنیایە شۆڕشتان دەست پێنەکردوە بەڵکو بۆ بەدەست هێنانی ئەو دنیا، بەلام رێگەتان ون کردوە. خوای گەورە و رێزدار پێغەمبەرەکەی وەك کەسێکی نفرینکەر رەوانە نەکرد. ئیبراهیمی پێغەمبەر وتی: هەرکەس شوێنکەوتەیی من بێت، لەمنە و هەر کەس نافەرمانی بکاتە پیشە، تۆ گەورەیەکی میهرەبانی (ئیبراهیم/١٤/٣٦) دوبارە خوای گەورە فەرمویەتی: ئەوانە ئەو کەسانەن خوای گەورە رێنوێنی کردن، لەوان داوای رێنوێنی بکە (ئەنعام/٦/٩٠) من کارەکانی ئەوانم بەستەمکاری لەقەڵەمدا، تەنیا ئەم سەرکۆنە کردنە بەسە. نفرین کردنی خەڵکی سەرزەوی کارێکی شیاو نیە کە هیچ رێگە چارەیەکی نەبێت. ئەگەر دەڵێن: پێویست و شیاوە، پێم بڵێن، چ کاتێك نفرینی فیرعەونتان کردوە؟ وتی: بیرم نایەت نفرینی ئەوم کردبێت. عومەر وتی: کێشە نیە کە تۆ نفرینی فیرعەون نەکەیت کەخراپترینی خەڵکانی سەرزەوی بو، بەلام من دەبێت بنەماڵە و کەسەکانم نفرین بکەم لەکاتێکدا هەمویان نوێژیان دەخوێنند وبەرۆژو دەبون. وتیان: بەم هەمو ستەمەوە ناباوەڕ نین؟ عومەر وتی: نا، چونکە پێغەمبەری خوا بانگەشەی باوەڕهێنانی کرد و هەرکەس باوەڕی پێ هێنا، پێشوازی لێکرد، و هەر کەسێك کەگوناحی کرد، قامچی لێدا و سزایدا.

پیاوی خارجی وتی: پێغەمبەری(د.خ)خوا خەڵکی بۆ باوەڕ هێنان بەتاقانەیی

خواوەند و باوەڕ کردن بەنوسراوەی خواوەند بانگ دەکرد. عومەر وتی: هیچ کام لەوان نەیدەوت لەسەر بنەمای شێوازی پێغەمبەر(د.خ) کردوەکانم ئەنجام دەدەم بەلآم ئەوان ستەمیان لەخۆیان کرد و دەیانزانی ئەم کارە نارەوایە. لەبەر ئەمە بو نەزانەکان بەسەر ئەواندا زاڵبون. عاصم وتی: لەوەی لەگەڵ کارەکانی تۆ ناسازگارە، بێزاری خۆت دەربڕە و فەرمانەکانی ئەوان بەقێزەون لەقەڵەم بدە. عومەر وتی: سەبارەت بەئەبوبەکر و عومەر قسە بکەن ئایا لەسەر راستی و دروستی نەبون؟ وتیان: لەسەر راستی و دروستی بون. عومەر وتی: ئایا دەزانن کاتێك ئەبوبەکر شەڕی هەڵگەڕاوەکانی کرد، خوێنی ڕشت و ئەسیری کرد و سامانەکانی بەتالآنی برد؟ وتیان: بەڵێ. عومەر وتی: ئایا دەزانن عومەر دوای ئەو بەهای ئازادی وەرگرت و ئەسیرەکانی بۆ بنەماڵەکانیان گەڕاندەوە؟ وتیان: بەڵێ. عومەر وتی: ئایا عومەر کوڕی خەتاب بێزاری لەئەبوبەکر دەربڕی؟ وتیان: نە. عومەر وتی: سەبارەت بەنەهرەوانیەکان بەمن بڵێن کە پێشڕەوانی ئێوە بون، ئایا دەزانن خەڵکی کوفە هاتنەدەر بەلآم خوێنی کەسیان نەڕشت و سامانی کەسیان تالآن نەکرد و دەرکراوکانی ئەوان لەخەڵکانی بەسرە، عەبدالله کوڕی خەباب و کەنیزێکی دوگیانیان سەربڕی؟ وتیان: بەڵێ. عومەر وتی: ئایا ئەوەی خەڵکانی نەکوشت، لەوەی خوێنی ڕشت و دەستی بەگوناحەکان پیس کرد، بێزاری خۆی دەربڕی. وتیان: نە. عومەر وتی: ئایا هیچ کام لەئێوە بێزاری خۆتان لەم دەستەیە دەردەبڕن؟ وتیان: نە. عومەر وتی: کێشە نیە کە ئێوە عومەر و ئەبوبەکر و خەڵکانی کوفە و بەسرەتان خۆش بوێت لەکاتێکدا دەزانن کردوەکانیان جۆراوجۆرە، بەلآم من دەبێت بێزاری لەبنەماڵەکەم دەربڕم لەکاتێکدا دینەکەمان یەکێکە. لەخوا بترسن چونکە ئێوە زاناکانن، بەشتێك رازی دەبن کە پێغەمبەر(د.خ) سەرکۆنەی کردوە و سەرکۆنەی شتێك دەکەن کە پێغەمبەر(د.خ) پێی رازی بوە. لای ئێوە کەسێك بەئاسودەیی ژیان بەسەر دەبات کە لەو ترساوە و کەسێك لەئێوە دەترسێت کە ئەو ئەمانی پێ بەخشیوە. کەسانێك لەئێوە دەترسن کە شایەتی دەدەن خوایەك جگە لەخوا نیە و محەممەد بەندە و نێردراوی خوایە و ئەو کەسانەی لای پێغەمبەری خوا ئەمانیان پێ بەخشراوە و خوێن و سامانەکەیان پارێزراوە، بەدەستی ئێوە دەکوژرێن بەلآم شوێنکەوتەکانی ئاینەکانی دیکە لای ئێوە ئەمانیان هەیە و پارێزگاری لەخوێن و سامانی ئەوان دەکەن.

یەشکری وتی: ئایا پیاوێکت بینیوە ببێتە فەرمانڕەوایی سامان و خوێنی خەڵکان و لەناو ئەوان بەدادپەروەری هەڵس و کەوت بکات و دواتر کارەکان دوای خۆی بەکەسێکی بێ ئەزمون بسپێرێت، ئایا ئەو راستی و دروستی کە خواوەند فەرمانی پێداوە، بەئەنجامی گەیاندوە و ئاسودە بوە؟ عومەر وتی: نە. وتی: ئایا ئەم کارە دوای خۆت بەیەزید دەسپێریت لەگەڵ ئەوەی دەزانیت ئەو لەسەر بنەمایی دادپەروەری هەڵس و کەوت ناکات؟ عومەر وتی: نە، کەسێك پێش من ئەوی بۆ ئەم کارە راسپارد و موسڵمانان لەمن زیاتر شارەزایی کاروبارەکانی خۆیانن. وتی: ئایا گومان دەکەیت کەسێك کە ئەو کارەی ئەنجام داوە، رێگەی راست و دروستی بڕیوە؟ عومەر گریا و وتی: سێ رۆژ مۆڵەتم پێ بدەن.

ئەو دوانە هاتنەدەر و دوای سێ رۆژ گەڕانەوە و عاصم وتی: شایەتی دەدەین کە تۆ لەسەر راستی و دروستیت. عومەر بەپیاوی یەشکری وت: تۆ چی دەڵێیت؟ وتی: ئەوەی هێناتە سەرزمان، کەم و کوڕی تیا نەبو بەڵام هیچ فەرمانێك بۆ کاری موسوڵمانان نادەم و تەنیا وتەکانی تۆ بەوان دەگەیێنم تا بزانم بەڵگە و پاساویان چیە.

عاصم لای عومەر مایەوە کە فەرمانیدا بەخششی پێ بدەن و عاصم دوای پانزە رۆژ مرد. عومەر بەردەوام دەیوت: کاری یەزید منی لەناو برد و من نەمتوانی وەڵامی ئەو پرسیارە بدەمەوە. داوای بەخشین لەخواوەند دەکەم.

ئومەوییەکان ترسان کە سامانەکانیان لەدەست بڕوات و عومەر کوڕی عەبدولعەزیز یەزید وەك جێگری خۆی لەسەر کار لاببات. لەبەر ئەمە کەسێکیان راسپارد کە عومەر کوڕی عەبدولعەزیزی ژەهرخوارد کرد. سێ رۆژی نەخایاند کەنەخۆش کەوت و مرد. محەممەد کوڕی جەریر لەبەرابەر خەواریج ئوردوی لێدابو. هیچ کام شەڕیان لەگەڵ یەك نەدەکرد. چاوەڕوان بون تا نێردراوەکان لای عومەر کوڕی عەبدولعەزیز بگەڕێنەوە. عومەر مرد و کاروبارەکان بەو شێوە بو.

گەمارۆ خستنە سەر یەزید کوڕی موهەلیب

داناني جەراح کوڕی عەبدالله لەخوراسان

دەڵێن: لەم ساڵەدا عومەر عەبدولعەزیز بۆ عودەی کوڕی ئەرتات نامەی نوسی و فەرمانی پێدا یەزید کوڕی موهەلیب زیندانی و بۆ لای ئەو رەوانەی بکات. عومەر بۆی نوسیبو جێگرێك بۆ خۆی دەستنیشان بکات و برواتە لای. ئەو کوڕەکەی موخەلیدی وەك جێگری خۆی دەستنیشان کرد و لەخوراسان ڕۆشتەدەر و لەواست دابەزی. دواتر سوار کەشتی بو و مەبەستی بەسرەی کرد. عودەی کوڕی ئەرتات، موسا کوڕی وەجیهی حێمیری رەوانە کرد کە لەکەناری روباری مەعقەل لەسەر پردەکە بەیەزید گەیشت و ئەوی زیندانی و بۆ لای عومەر کوڕی عەبدولعەزیز رەوانەی کرد. عومەر بانگی کرد. ئەو یەزید و بنەماڵەکەی بەدوژمن دەزانی و دەیوت: ئەوانە ستەمکارە یاخیەکانن و من کەسانی لەو شێوەم خۆش ناوێت. یەزیدیش رقی لەعومەر کوڕی عەبدولعەزیز بو و دەیوت: ریاکارە. کاتێك عومەر هاتە سەرکار، یەزید تێگەیشت کە ئەو لەریاکاری بەدورە. کاتێك عومەر داوای یەزیدی کرد، سەبارەت بەسامانەکانی لێکۆڵینەوەی لەگەڵ کرد کە پێشتر ئامارەکەی بۆ سلێمان کوڕی عەبدولەلیك نوسیبو. یەزید وتی: من لای سلێمان ئەو پێگەیەم بو کەخۆت دەزانی. لەبەر ئەوە ئاماژەم بەو برە سامانەدا تا ناوبانگی ئەو کارە شکۆدارە بەگوێی خەڵکان بگەیێنم چونکە دەمزانی سلێمان لەمبارەوە لێکۆڵینەوە لەگەڵ من ناکات. عومەر پێی وت: سەبارەت بەتۆ هیچ چارەیەکم نیە مەگەر ئەوەی زیندانیت بکەم، لەخوا بترسە و ئەوەی مافی موسوڵمانان لای تۆیە بیگەرێنەرەوە چونکە من ناتوانم لەوە خۆش ببم.

عومەر ئەوی لەحەلەب زیندانی کرد و جەراح کوڕی عەبداللەی حەکەمی هەڵبژارد و وەك فەرمانداری خوراسان بۆ ئەو دیارە رەوانەی کرد. موخەلید کوڕی یەزید لەخوراسان هاتەدەر و سامانێکی فراوانی لەناو خەڵکان دابەش کرد. دواتر هاتە لای عومەر و وتی: ئەی سەروەری باوەڕداران، خوا ئەزمونێکی دیکە بۆ ئەم خەڵکە دیاری کرد کە تۆی کردە فەرمانڕەوایی ئەوان و ئێمە گرفتاری ئەو ئەزمونە بوین. کارێك مەکە ئێمە ببینە بەدبەخترینی خەڵکان لەزیانی فەرمانڕەوایی تۆ. بۆ ئەو پیرە پیاوەت خستۆتە زیندان؟ من قەرزەکەی ئەو لەئەستۆ دەگرم، لەسەر بنەمای پێدانی شتێك

لەگەڵ من رێکبکەوە و هەرچی دەخوازیت داوای بکە. عومەر وتی: نایکەم مەگەر ئەوەی هەموی بدات. موخەلید وتی: ئەی سەروەری باوەڕداران، ئەگەر شایەت یا بەڵگەت هەیە ئەو کارە بکە و وەگەرنە قسەکانی یەزید بەراست بزانە و ئەگەر نەیکرد، لەگەڵ ئەو ئاشتی بکە. عومەر وتی: تەنیا بەگەڕاندنەوەی هەمو سامانەکە رەزامەند دەبم. موخەلید لای عومەر هاتەدەر و عومەر وتی: ئەمە لەباوکی باشترە. موخەلید زۆری نەخایاند کەکۆچی دوایی کرد. عومەر کوڕی عەبدولعەزیز نوێژی لەسەر خوێند و وتی: ئەمرۆ جوامێرەکەی عەرەب مرد. دواتر ئەم هۆنراوەی خوێندەوە:

بکوا حذیفة لم یبکوا مثله   حتی تبید خلایق لم تخلق

یانی: بۆ حوزەیفە بگرین کە بۆ کەسی هاوشێوەی ئەو نەگریاون، ئەوەندە بگرین کە ئافرێنراوە نەمرەکان، بەرەو لەناوچون بڕۆن.

کاتێك یەزید رازی نەبو سامانەکان بۆ عومەر بگەڕێنێتەوە، جل وبەرگی پەشیمینی لەبەر کرد و سوار وشتری کرد و وتی: بیبەن بۆ دەهلەك. کاتێك ئەویان بە بەرچاوی خەڵکدا بردەدەر، بەردەوام دەیوت: ئایا من کەس و کار و بنەماڵەم نیە؟ چونکە دز و خراپەکاران بۆ دەهلەك دەبەن. سەلامە کوڕی نەعیمی خەولانی رۆشتە لای عومەر و وتی: ئەی سەروەری باوەڕداران، یەزید بۆ زیندان بگەڕێنێرەوە چونکە دەترسم ئەگەر ئەو رەوانە بکەیت، خەڵکەکەی لەدەست پاسەوانەکان رزگاری بکەن چونکە بەتەواوەتی گوێرایەڵ و ملکەچی فەرمانەکانی ئەون. عومەر ئەوی بۆ زیندان گەڕاندەوە کە لەزیندان مایەوە تا ئەو کاتەی هەواڵی نەخۆش کەوتنی عومەر کوڕی عەبدولعەزیز پێ گەیشت.

لەسەر کارلابردنی جەراح کوڕی عەبدالله و هێنانە سەرکاری عەبدولرەحمان کوڕی نوعەیم

دانانی عەبدولرەحمان کوڕی عەبدالله

دەڵێن: لەم ساڵەدا، عومەر کوڕی عەبدولعەزیز ، جەراح کوڕی عەبداللەی حەکەمی لەفەرمانداری خوراسان لابرد و عەبدولرەحمان کوڕی نوعەیمی بەشیری لەجێگەکەی ئەو دانا. لەسەر کار لابردنی جەراح لەمانگی رەمەزان/ ئاوریلی ٧١٩ زایینی بو.

هۆکاری ئەم کارە ئەوە بو کاتێك یەزید لەفەرمانداری خوراسان دورخرایەوە، کارگوزاری عێراق کارگوزارێکی بۆ جەرجان دەستنیشان کرد کەجەهم کوڕی زەحری جوعەفی گرت چونکە ئەو کارگوزرای یەزید کوڕی موهەلیب بو لەجەرجان. ئەوی خستە زیندان هەروەها هەمو ئەو کەسانەی لەگەڵ ئەو دابون و دوای ئەوە بەرەو لای جەراح لەخوراسان بەرێکەوت. خەڵکی جەرجان فەرماندارەکەیان ئازاد کرد و جەراح بەجەهمی وت: ئەگەر کوڕە مامم نەدەبوییت، رێگەم بەم کارەی تۆ نەدەدا. جەهم وتی: ئەگەر کوڕە مامم نەدەبویت، نەدەهاتمە لای تۆ.

جەهم ئاوەڵزاوای جەراح بو چونکە هەردوکیان کچی حوصەین کوڕی حارسیان کردبوە هاوسەری خۆیان. بەلأم ئەوەی کەدەڵێن کوڕە مامی یەك بون بەم شێوە بو کە حەکەم و جوعفی کوڕەکانی سەعدی قەشیرین.

جەراح پێی وت: ناسازگاریت لەگەڵ رێبەرەکەت کرد، بەرەو جەنگ بەرێکەوە، ئەگەری هەیە سەرکەوتن بەدەست بێنیت و ئەو لەتۆ خۆش ببێت. ئەوی بۆ شەڕ لەگەڵ خەڵکانی خوتەل رەوانە کرد کە تالأنی لەوان بەدەست هێنا وگەڕایەوە. جەراح دەستەیەکی نوێنەرایەتی بۆ لای عومەر کوڕی عەبدولعەزیز رەوانە کرد کە لەدو پیاوی عەرەب و پیاوێك لەموالیەکان بەناوی ئەبو صەید پێکهاتبون. دو عەرەبەکە قسەیان کرد و پیاوی موالی بێدەنگ بو. عومەر وتی: تۆ لەدەستەی نوێنەران نیت؟ وتی: بەڵێ. وتی: بۆ قسە ناکەیت؟ وتی: ئەی سەروەری باوەرداران، بیست هەزار موالی بێ بەخشش و رۆژی شەڕ دەکەن و بیست هەزار کەسی ئەمان بەخشراو باوەڕیان بەئیسلام هێناوە و هێشتا باج دەدەن و بۆ ئەم کارە لەئازار و رەنجدان. فەرمانداری ئێمە پیاوێکە تەنیا

لەگەڵ من ڕێکبکەوە و هەرچی دەخوازیت داوای بکە. عومەر وتی: نایکەم مەگەر ئەوەی هەموی بدات. موخەلید وتی: ئەی سەروەری باوەڕداران، ئەگەر شایەت یا بەڵگەت هەیە ئەو کارە بکە و وەگەرنە قسەکانی یەزید بەراست بزانە و ئەگەر نەیکرد، لەگەڵ ئەو ئاشتی بکە. عومەر وتی: تەنیا بەگەڕاندنەوەی هەمو سامانەکە ڕەزامەند دەبم. موخەلید لای عومەر هاتەدەر و عومەر وتی: ئەمە لەباوکی باشترە. موخەلید زۆری نەخایاند کەکۆچی دوایی کرد. عومەر کوڕی عەبدولعەزیز نوێژی لەسەر خوێند و وتی: ئەمرۆ جوامێرەکەی عەرەب مرد. دواتر ئەم هۆنراوەی خوێندەوە:

بكوا حذيفة لم يبكوا مثله   حتى تبيد خلايق لم تخلق

یانی: بۆ حوزەیفە بگرین کە بۆ کەسی هاوشێوەی ئەو نەگریاون، ئەوەندە بگرین کە ئافرێنراوە نەمرەکان، بەرەو لەناوچون بڕۆن.

کاتێك یەزید ڕازی نەبو سامانەکان بۆ عومەر بگەڕێنێتەوە، جل وبەرگی پەشیمینی لەبەر کرد و سوار وشتری کرد و وتی: بیبەن بۆ دەهلەك. کاتێك ئەویان بە بەرچاوی خەڵکدا بردەدەر، بەردەوام دەیوت: ئایا من کەس و کار و بنەماڵەم نیە؟ چونکە دز و خراپەکاران بۆ دەهلەك دەبەن. سەلامە کوڕی نەعیمی خەولانی ڕۆشتە لای عومەر و وتی: ئەی سەروەری باوەڕداران، یەزید بۆ زیندان بگەڕێنێرەوە چونکە دەترسم ئەگەر ئەو ڕەوانە بکەیت، خەڵکەکەی لەدەست پاسەوانەکان ڕزگاری بکەن چونکە بەتەواوەتی گوێڕایەڵ و ملکەچی فەرمانەکانی ئەون. عومەر ئەوی بۆ زیندان گەڕاندەوە کە لەزیندان مایەوە تا ئەو کاتەی هەواڵی نەخۆش کەوتنی عومەر کوڕی عەبدولعەزیز پێ گەیشت.

لەسەر کارلابردنی جەراح کوڕی عەبدالله و هێنانە سەرکاری

عەبدولرەحمان کوڕی نوعەیم

دانانی عەبدولرەحمان کوڕی عەبدالله

دەڵێن: لەم ساڵەدا، عومەر کوڕی عەبدولعەزیز ، جەراح کوڕی عەبداللەی حەکەمی لەفەرمانداری خوراسان لابرد و عەبدولرەحمان کوڕی نوعەیمی بەشیری لەجێگەکەی ئەو دانا. لەسەر کار لابردنی جەراح لەمانگی رەمەزان/ ئاوریلی ٧١٩ زایینی بو.

هۆکاری ئەم کارە ئەوە بو کاتێك یەزید لەفەرمانداری خوراسان دورخرایەوە، کارگوزاری عێراق کارگوزارێکی بۆ جەرجان دەستنیشان کرد کەجەهم کوڕی زەحری جوعەفی گرت چونکە ئەو کارگوزرای یەزید کوڕی موهەلیب بو لەجەرجان. ئەوی خستە زیندان هەروەها هەمو ئەو کەسانەی لەگەڵ ئەو دابون و دوای ئەوە بەرەو لای جەراح لەخوراسان بەرێکەوت. خەڵکی جەرجان فەرماندارەکەیان ئازاد کرد و جەراح بەجەهمی وت: ئەگەر کوڕە مامم نەدەبوییت، رێگەم بەم کارەی تۆ نەدەدا. جەهم وتی: ئەگەر کوڕە مامم نەدەبویت، نەدەهاتمە لای تۆ.

جەهم ئاوەڵزاوای جەراح بو چونکە هەردوکیان کچی حوصەین کوڕی حارسیان کردبوە هاوسەری خۆیان. بەڵام ئەوەی کەدەڵێن کوڕە مامی یەك بون بەم شێوە بو کە حەکەم و جوعفی کوڕەکانی سەعدی فەشیرین.

جەراح پێی وت: ناسازگاریت لەگەڵ رێبەرەکەت کرد، بەرەو جەنگ بەرێکەوە، ئەگەری هەیە سەرکەوتن بەدەست بێنیت و ئەو لەتۆ خۆش ببێت. ئەوی بۆ شەڕ لەگەڵ خەڵکانی خوتەل رەوانە کرد کە تالآنی لەوان بەدەست هێنا وگەڕایەوە. جەراح دەستەیەکی نوێنەرایەتی بۆ لای عومەر کوڕی عەبدولعەزیز رەوانە کرد کە لەدو پیاوی عەرەب و پیاوێك لەموالیەکان بەناوی ئەبو صەید پێکهاتبون. دو عەرەبەکە قسەیان کرد و پیاوی موالی بێدەنگ بو. عومەر وتی: تۆ لەدەستەی نوێنەران نیت؟ وتی: بەڵێ. وتی: بۆ قسە ناکەیت؟ وتی: ئەی سەروەری باوەڕداران، بیست هەزار موالی بێ بەخشش و رۆژی شەڕ دەکەن و بیست هەزار کەسی ئەمان بەخشراو باوەڕیان بەئیسلام هێناوە و هێشتا باج دەدەن و بۆ ئەم کارە لەئازار و رەنجدان. فەرمانداری ئێمە پیاوێکە تەنیا

پارێزگاری لەخەڵکەکەی خۆی دەکات و ستەمکارانە بەرگری لەوان و ستەم لەئێمە دەکات و دەڕواتە سەر تەختی وتاردان و دەڵێت: کاتێك هاتمە لای ئێوە کەسێکی مێهرەبان بەڵام ئێستاکە تورە و بێ بەزەییم. سوێند بەخوا یەك کەس لەخەڵکەکەی خۆم باشتر لەسەد کەس لەکەسانیترە و زیاتر ئەوانم خۆش دەوێت. ئەم فەرمانداره، شمشێرێك لەشمشێرەکانی حەجاجە کە بەستەمکاری فەرمانڕەوایەتی کردوە. عومەر وتی: کەسێکی وەك تۆ شیاوە ببێتە نوێنەر.

عومەر نامەی بۆ جەراح نوسی: سەیری خەڵکانی دەوروبەری خۆت بکە و هەر کەس روو لەقیبلە نوێژ دەخوێنێت، باجی لێ وەرمەگرە. خەڵکان بەخێرایی باوەڕیان بەئیسلام هێنا. بەجەراحیان وت: خەڵك لەترسی باج باوەڕیان بەئیسلام هێناوە، ئەوان بەخەتێنە کردن تاقی بکەرەوە. جەراح هەواڵی ئەم کارەی بۆ عومەر نوسی. عومەر وەڵامی دایەوە: خوا محەممەدی وەك نێردراو رەوانە کردوە نەك وەك کەسێکی خەتێنەکەر. دوبارە عومەر وتی: پیاوێکی راستگۆ بێننە لای من کە سەبارەت بەخوراسان بەراستی قسە بێنێتە سەرزمان. پێیان وت: داوای ئەبو مێجلەز بکە. عومەر بۆ جەراحی نوسی: وەرە بۆ لای من و ئەبو مێجلەز لەگەڵ خۆت بێنە و کاروباری تایبەت بەشەڕ لەخوراسان بە عەبدولرەحمان کوڕی نوعەیمی عامری بسپێرە. جەراح ڕۆشتە سەر تەختی وتاردان و وتی: ئەی خوراسانیەکان، بەم جلّ و بەرگانەی بەرم و بەئەسپەکەی خۆم هاتمە لای ئێوە و لەسامانی ئێوە جگە لەم شمشێرەم هەڵنەگرتوە. لای ئەو جگە لەئەسپ و ئێسترێك هیچی دیکە نەدەبینرا. بەرێکەوت و کاتێك گەیشتە لای عومەر، عومەر لێی پرسی: کەی بەرێکەوتیت؟ وتی: لەمانگی رەمەزان. عومەر وتی: راستی کرد ئەو کەسەی تۆی بەبێمێشك و بێ ئاوز ناساند، بۆ نەمایتەوە تا رۆژوەکانت بگریت و دواتر بەرێکەویت.

پێشتر جەراح بۆ عومەری نوسیبو: من هاتمە خوراسان و کەسانێکم بینی کە ئاژاوە نانەوە ئەوانی سەرخۆش کردوە و ئێستا خۆشەویسترین کار لای ئەوان ئەوەیە کەسنورەکانی خواوەند ببەزێنن، جگە لەشمشێر و قامچی هیچ شتێك رێگەی ئەم کارەیان لێ ناگرێت بەڵام حەزم نەدەکرد بەبێ فەرمانی تۆ هیچ کارێك بکەم. عومەر بۆی نوسی: ئەی کوڕی دایکی جەراح، تۆ بۆ ئاژاوە بەتەماحتر لەوانیت، هیچ خواپەرەست

یا ئەمان بەخشراوێك بەبێ هۆ نەدەیتە بەرفامچی، لەسزاكان بترسە چونكە بۆ لای خواوەندێك دەگەرێیتەوە كە ئاگای لەپێلو خستنە سەریەكی چاوەكانە و بەنهێنی دڵەكان دەزانێت، دۆسیەكەی خۆت دەخوێنیتەوە و دەبینیت (هیچ ورد و بچوكێك لەقەڵەم ناخات مەگەر ئەوەی حسێبیان بۆ دەكات) كەهف/ ١٨/ ٤٩.

كاتێك جەراح ڕۆشتە لای عومەر و ئەبو مێجلەزیش لەگەڵیدابو، عومەر پێی وت: من لە عەبدولرەحمان كوڕی عەبداللە ئاگادار بكەرەوە. وتی: پاداش بەپیاوە تێكۆشەرەكان دەدات، سزای دوژمنان دەدات، هەركارێك بیەوێت ئەنجامی دەدات و ئەگەر یار و هاوەڵی لەپشت بێت، هەنگاو بۆ پێشەوە دەبات. وتی: ئەی عەبدولرەحمان كوڕی نوعەیم؟ وتی: ئارەزومەندی ئارامی و چاوڕوانیە و من خۆشم دەوێت. عومەر ئەوی كردە لێپرسراوی نوێژ و كاروباری تایبەت بەجەنگ و عەبدولرەحمان قەشیری كردە سەرپەرەستی كۆكردنەوەی باج و نامەی بۆ خەڵكی خوراسان نوسی: من عەبدولرەحمان بۆ كاروباری تایبەت بەجەنگ و عەبدولرەحمان كوڕی عەبداللەم بۆ كۆكردنەوەی باج دەستنیشان كرد. فەرمانی ئەو كارەی بۆ ئەو دوانە نوسی و پێشنیاری چاكەكاری پێكردن.

عەبدولرەحمان كوڕی نوعەیم لەخوراسان بو تا كاتێك كە عومەر كوڕی عەبدولعەزیز مرد و دوای ئەو یەزید كوڕی موهەلیب كوژرا و مەسلەمە كوڕی عەبدولعەزیز، حارس كوڕی حەكەمی رەوانە كرد. فەرمانڕەوایی ئەو زیاتر لەساڵ و نیوێكی خایاند.

دەسپێکی بانگەوازی عەباسیەکان

لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی عەلی کوڕی عەبداللە کوڕی عەباس مژدەدەرانی بۆ هەمو سوچ و کەنارەکان رەوانە کرد.

هۆکاری ئەم کارە ئەوە بو کە محەممەد لەسەرزەمینی شەرات لەسنوری فەرمانڕەوایەتی بەلقای شام ژیانی بەسەر دەبرد. ئەبو هاشم عەبداللە کوڕی محەممەد کوڕی حەنیفە لەشام ڕۆشتە لای سلێمان و محەممەد کوڕی عەلی لەگەڵ ئەو کۆبویەوە و ڕێزی لێگرت. ئەبو هاشم ڕۆشتە لای سلێمان و ئەویش ڕێزی لێگرت و نیازەکانی بەراوەردە کرد. لەزانست و زمان پاراوی ئەو شتی زۆری بینی کەرژدی پێبرد و لێی ترسا و لەبەر ئەمە کەسێکی دیاری کرد کە لەسەر ڕێگەکەی دانیشت و شیری ژەهراوی دەرخواردا.

کاتێك ئەبو هاشم هەستی بەزیانەکەی کرد، مەبەستی ڕۆشتن بۆ حومەیمە لەپانتاییەکانی شەراتی کرد کەمحەممەد لەوێ بو. لای ئەو دابەزی و ئاگاداری کردەوە کە خەلافەت بەمناڵەکانی ئەو دەگات و ئامۆژگاری کرد تا کاروبارەکانی ڕاپەڕێنێت. ئەبو هاشم شوێنکەوتەکانی خۆی لەخەڵکانی خوراسان و عێراقی ئاگادار کردەوە کە خەلافەت بەبنەماڵەی محەممەد کوڕی عەلی دەگات. فەرمانی پێدان دوای ئەو شوێن ئەم بکەون.

کاتێك ئەبو هاشم مرد، لەدەوری محەممەد کۆبونەوە و پەیمانیان لەگەڵ بەست و گەڕانەوە و خەڵکیان بۆ شوێنکەوتنی ئەو هاندا. خەڵك رازی بون. نێردراوەکانیان بۆ کەنارەکان رەوانە کرد: مەیسەرە بۆ عێراق و محەممەد کوڕی خونەیس و ئەبو عێکرەمە و حەیانی عەتار خاڵی ئیبراهیم کوڕی سەلیمە بۆ خوراسان رەوانە کرد کە جەراحی حەکەمی فەرمانڕەوایەتی دەکرد. فەرمانی پێدان پێشنیاری ڕێبەرایەتی ئەو و بنەماڵەکەی بەخەڵکان بکەن. چاویان بەکەسانێك کەوت و بەنامەی ئەو کەسانەی وەڵامی بانگەوازەکەیان دابویەوە، رویان لەمحەممەد کوڕی عەلی کرد و تەسلیمی مەیسەرەیان کرد کە بۆ محەممەد کوڕی عەلی کوڕی عەبداللە کوڕی عەباسی رەوانە کرد. ئەبو محەممەد صادق بۆ محەممەد کوڕی عەلی دوانزە پیاوی لەگەورەکان هەڵبژارد و لەناو ئەوان: سلێمان کوڕی کەسیری خوزاعی، لاهیز کوڕی قورەیزی تەمیمی، قەحتەبە کوڕی شەبیبی تایی، موسا کوڕی کەعبی تەمیمی، خالید کوڕی ئیبراهیم ئەبو داوود

لەشەیبان کوڕی زوهەل، قاسم کوڕی موجاشعی تەمیمی، عیمران کوڕی ئیسماعیل ئەبو ئەلنەجم موالی بنەماڵەی ئەبو موعیت، مالك کوڕی هەیسەمی خوزاعی، تەڵحە کوڕی زورەیقی خوزاعی، عەمرۆ کوڕی ئەعیەن ئەبو حەمزە موالی خوزاعە، شیبل کوڕی تەهمان ئەبو عەلی هێرەوی موالی بەنی حەنیفە و عیسا کوڕی ئەعیەن موالی خوزاعە. حەفتا پیاوی هەڵبژارد کە محەممەد کوڕی عەلی نامەی بۆ نوسین تا نمونەی کارەکانیان بێت و بەشێوازێك لەقەڵەم بدرێت تا بەو پێیە کاروبارەکانیان ئەنجام بدەن.

بیرکردنەوەی چەند رووداوێك

لەم ساڵەدا عومەر کوڕی عەبدولعەزیز فەرمانی بەخەڵکی تەرەندە دا لەماڵت پاشەکشێ بکەن. تەرەندە لەقولاَییەکانی سەرزەمینی رۆمدایە و لەماڵتەوە سێ فەرسەخ دورە. عەبداللە کوڕی عەبدولمەلیك لەساڵێ ٧٠٢/٨٣ زایینی لەوێ شەڕ و موسوڵمانانی لەوێ نیشتەجێ کرد. لەم کاتەدا شاری ماڵت وێرانە بو. سوپاییەکان لەجەزیرەوە دەهاتنە لای ئەوان تا کاتی بەفر بارین و دواتر دەگەڕانەوە. بەم شێوەیە بو تا ئەوەی عومەر هاتە سەر کار و فەرمانی پێدان بۆ ماڵت بگەڕێنەوە. لەترسی دوژمنان تەرەندەی چۆڵ و وێرانی کرد و جەعونە کوڕی حارس پیاوێك لەبەنی عامر کوڕی صەعصەعەی کردە فەرمانداری ماڵت.

هەروەها لەم ساڵەدا عومەر کوڕی عەبدولعەزیز بۆ پاشاکانی سند نامەی نوسی و پێشنیاری ئیسلامی پێکردن لەسەر ئەو بنەمای کە پاشای ولاَتەکانی خۆیان بن و ئەوەی لەسەر موسوڵمانانە پێویستە لەسەر ئەوانیش پێویست و ئەوەی تایبەت بە موسوڵمان بێت، تایبەت بەوانیش بێت. عومەر بەم شێوەیە فەرمانڕەوایی دەکرد. جەبیشە کوڕی زاهر باوەڕی بەئیسلام هێنا و پاشاکان خۆیان بەناوە عەرەبیەکان ناساند. عومەر، عەمرۆ کوڕی موسلیم برای قوتەیبە کوڕی موسلیمی وەك کارگوزاری ئەو ناوچەیە دەست نیشان کردبو. ئەو هێرشی کردە سەر چەندین بەشی هندستان و سەرکەوتنی بەدەست هێنا و پاشاکانی سند کە باوەڕیان بەئیسلام هێنابو لەرۆژگاری فەرمانڕەوایەتی عومەر و یەزید کوڕی عەبدولمەلیك فەرمانڕەوایەتی ولاَتەکانی خۆیان کرد و کاتێك رۆژگاری هوشام گەیشت، لەئیسلام هەڵگەڕانەوە کە بەخواستی خوای گەورە ئاماژە بەهۆکارەکانی دەدەین.

لەم ساڵەدا عومەر کوڕی عەبدولعەزیز، عومەر کوڕی هوبەیرەی فەزاری کردە فەرمانداری جەزیرە.

هەروەها لەم ساڵەدا عومەر کوڕی عەبدولعەزیز وەلید کوڕی هشام موعیتی و عەمرۆ کوڕی قەیسی کێندی بۆ شەڕی هاوینە رەوانە کرد.

ئەبوبەکر کوڕی محەممەد کوڕی عەمرۆ لەم ساڵەدا حەجی لەگەڵ خەڵك کرد. فەرماندارەکان هەمان کەسانی ساڵی پێشو بون کەپێشتر ئاماژەیان پێدرا جگە لەکارگوزاری خوراسان. فەرماندە کاروباری تایبەت بەجەنگ لەخوراسان عەبدولرەحمان کوڕی نوعەیم و سەرپەرەستی کۆکردنەوەی باج عەبدولرەحمان کوڕی عەبداللە بون (لەکۆتاییەکانی ئەم ساڵەدا).

هەروەها لەم ساڵەدا عومەر کوڕی عەبدولعەزیز، ئیسماعیل کوڕی عەبداللە موالی بەنی مەخزومی کردە فەرمانداری ئەفریقیە و سەمح کوڕی مالکی خەولانی کردە فەرمانداری ئاندۆلۆس. لەرۆژگاری عەبدولمەلیك ئەمانەت و باوەڕداری ئەوی بۆ سەلمێنرابو و لەبەر ئەمە وەك فەرماندار دەست نیشانی کرد.

ئەم کەسانە لەم ساڵەدا مردن: ئەبو توفەیل عامر کوڕی وایلە لە مەککە (ئەو دوایین کەس لەهاوەڵانی پێغەمبەر(د.خ) بو کەمرد) شەهر کوڕی حوەشب کەدەستەیەك دەڵێن: لەساڵی ١١٢/ ٧٣٠ زایینی مرد، قاسم کوڕی موخەیمێرەی هەمەدانی، موسلیم کوڕی یەساری فەقیە کەدەستەیەك دەڵێن: لەساڵی ١٠١/ ٧١٩- ٧٢٠ مرد، ئەبو ئەمامە ئەسعەد کوڕی سەهل کوڕی حونەیفە لەرۆژگاری پێغەمبەر(د.خ) لەدایك بو و پێغەمبەر(د.خ) ناوی لێنا، بوسر کوڕی سەعد موالی حەزرەمیەکان، عیسا کوڕی تەڵحە کوڕی عەبداللەی تەمیمی، محەممەد کوڕی جوبەیر کوڕی موتعم، رێبعی کوڕی حەراشی کوفی کەدەستەیەك دەڵێن: لەساڵی ١٠٤/ ٧٢٢ زایینی مرد، حەنش کوڕی عەبداللەی صەنعانی لەهاوەڵانی عەلی کە کاتێك عەلی کوژرا، حەنش بۆ میسر کۆچی کرد و یەکەم کەس بو مزگەوتی گەورەی سەرقستەی لەئاندۆلۆس دروست کرد.

روداوەکانی ساڵی سەد و یەکی کۆچی (٧١٩- ٧٢٠ زایینی)

هەڵاتنی کوڕی موهەلیب

پێشتر ئاماژەمان بەچەنیەتی زیندانی کرانی یەزید کوڕی موهەلیبدا. ئەو لەزیندان مایەوە تا ئەو کاتەی نەخۆشیەکەی عومەر کوڕی عەبدولعەزیز گران بو. لەم کاتەدا بیری لەرێگەی هەڵاتن کردەوە. لەیەزید کوڕی عەبدولمەلیك ترسا چونکە ئەو بنەماڵەی ئەبو عەقیلی ئەشکەنجە کردبو. دایکی حەجاج (کچی محەممەد کوڕی یوسف برای حەجاج کوڕی یوسف) ژنی یەزید کوڕی عەبدولمەلیك بو.

هۆکاری ئەشکەنجە کردنی ئەوان ئەوە بو کاتێك سلێمان کوڕی عەبدولمەلیك بو بەخەلیفەی موسوڵمانان، بنەماڵەی ئەبو عەقیلی گرت و بەیەزید کوڕی موهەلیبی سپارد تا سامانەکانیان لێ وەربگرێتەوە. یەزید ئەوانی ئەشکەنجە کرد وکەسانی بەرەو بەلقا ء(لەدەوروبەری دیمەشق) رەوانە کرد کە گەنجی حەجاج کوڕی یوسف و ژن و منالەکانی لەوێ بون. ئەوانیان لەگەڵ سامانەکان بردە لای یەزید. یەکێك لەوان دایکی حەجاج (ژنی یەزید کوڕی عەبدولمەلیك)بو. دەستەیەك دەڵێن: نە، ئەو خوشکی بو. داوایان لەیەزید کوڕی عەبدولمەلیك کرد تا لای یەزید کوڕی موهەلیب نێوەنجیگەری بکات، یەزید بۆ ئەم کارە ڕۆشتە ماڵی کوڕی موهەلیب و داوای بەخشینی ئەوانی کرد. یەزید کوڕی موهەلیب بەداواکەی یەزید کوڕی عەبدولمەلیك رازی نەبو. یەزید کوڕی عەبدولمەلیك وتی: ئەوەی داوای دەکەیت، لەئەستۆی دەگرم. کوڕی موهەلیب رازی نەبو. یەزید پێی وت: سوێند بەخوا ئەگەر جڵەوی کاروبارەکان بگرمە دەست، یەکێك لەئەندامانی جەستەی تۆ دەبرم! کوڕی موهەلیب وتی: سوێند بەخوا ئەگەر ببیتە خەلیفە، سەد هەزار شمشێروەشێن بۆ شەری تۆ کۆدەکەمەوە. یەزید کوڕی عەبدولمەلیك ئەوەی لەئەستۆی ئەو ژنەدا بو، (نزیکەی سەد هەزار دینار) لەئەستۆی گرت. دەستەیەك دەڵێن: پێش ئەوە بو.

کاتێك نەخۆشیەکەی عومەر کوڕی عەبدولعەزیز روی لەدژواری کرد، کوڕی موهەلیب لەیەزید کوڕی عەبدولمەلیك ترسا و کەسی بۆ لای هاورێکانی خۆی رەوانە کرد کە وشتر و ئەسپیان بۆ ئامادە کرد و شوێنێکیان دیاری کرد تا لەوێ بڕواتە لای ئەوان.

بۆ فەرماندارانی حەلەب و پاسەوانەکانی زیندانی خۆی زێر و زیوی رەوانە کرد و وتی: سەروەری باوەڕداران نەخۆش کەوتوە و هیوایی چاکبونەوەی لێ ناگرێت، ئەگەر یەزید بێتە سەر کار خوێنی من دەرێژێت. ئەویان لەزیندان هێنایە دەر کە بۆ شوێنی دیاریکراو لای هاورێکانی هەلات. سوارچوارپێکان بو و مەبەستی رۆشتن بۆ بەسرەی کرد و نامەی بۆ عومەر کوڕی عەبدولعەزیز نوسی و وتی: سوێند بەخوا ئەگەر هیوام بەچاکبونەوەی تۆ دەبو، لەزیندان هەڵنەدەهاتم بەلام ترسام یەزید بێتەسەر کار و بەناخۆشترین شێوە بمکوژێت. نامەکە کاتێك بەدەستی عومەر کوڕی عەبدولعەزیز گەیشت کەبەقورسی هەناسەی دەکێشا. عومەر وتی: ئەی خوایە ئەگەر زیانی موسوڵمانانی دەوێت، ئەو پەیوەستی مەرگ بکە و گیانی بڕەنجێنە چونکە گیانی منی ڕەنجاند.

یەزید کوڕی موهەلیب لەسەر رێگەی خۆی لای هوزەیل کوڕی زوفەر کوڕی حارس تێپەری کە لێی دەترسا. هوزەیل نەکەوتبوە خۆ کە یەزید ڕۆشتە ناو ماڵەکەی و داوای شیری کرد و خواردی. هوزەیل شەرم دایگرت و پێشنیاری ئەسپ و شتی دیکەی پێکرد کە یەزید وەرینەگرت.

سەبارەت بەترسی کوڕی موهەلیب لەیەزید کوڕی عەبدولەلیك ئاماژەیان بەگێڕانەوەی دیکەداوە کە بەخواستی خوا لەکاتی خۆیدا ئاماژەی پێدەدەین.

مردنی عومەر کوڕی عەبدولعەزیز

دەڵێن: عومەر کوڕی عەبدولعەزیز لەمانگی رەجەبی ساڵی ١٠١/ ژانویەی ٧٢٠ زایینی کۆچی دوایی کرد. نەخۆشیەکەی بیست و چەند رۆژی خایاند. کاتێك نەخۆش کەوت پێیان وت: باشترە دەرمانی خۆت بکەیت. وتی: ئەگەر بزانم نەخۆشیەکەم بەخواردنی گوێچکەم چاك دەبێتەوە، گوێچکەم ناخورێنم. باشترین شوێن لای خواوەندە کە بەرەو لای ئەوێ کۆچ دەکەم. ئەو لە خانەقای سەمعان یا خوناسرە بو کەمرد و لەسەمعان بەخاکیان سپارد. ماوەی خەلافەتی دو ساڵ و پێنج مانگ درێژەی کێشا و ساڵەکانی تەمەنی ٣٩ ساڵ و چەند مانگ یا ٤٠ ساڵ و چەند مانگ. نازناوەکی ئەبو حەفص بو و پێیان دەوت (سەرشکاوی ئومەوییەکان) چونکە لەمناڵیدا یەکێك لەچوارپێکانی باوکی لەقەی لەسەریدا و شکاندی. کوڕ رۆشتەی لای دایکی. دایك دڵنەوایی دایەوە و سەرکۆنەی باوکی کرد لەبەر ئەوەی پەرەستاری بۆ کوڕەکەی دیاری نەکردوە. عەبدولعەزیز پێی وت: دایکی عاصم، بێدەنگ بو و خۆزگەم بەحاڵی تۆ ئەگەر کوڕەکەت سەرشکاوی ئومەوییەکان بێت.

مەیمون کوڕی مێهران دەڵێت: عومەر کوڕی عەبدولعەزیز دەیوت: کاتێك وەلیدم بەخاك سپارد، کفنم لەروخساری هەڵگرت و بینیم رووی ڕەش بوە. کاتێك مردم و بەخاکت سپاردم، سەیری روخسارم بکە بزانە چی دەبینیت. مەیمون دەڵێت: ئەو کارەم کرد و روخساریم بەگەشتر بینی لەو کاتانەی هێشتا لەژیاندا بو.

دەڵێن: عەبداللە کوڕی عومەر دەیوت: خۆزگە دەمزانی چ کەسێك لەبنەماڵەی عومەر نیشانەیەك بەروخساریەوە هەیە و زەوی لێوانلێو دەکات لەدادپەروەری.

دایکی عومەر کوڕی عەبدولعەزیز دایکی عاصم کچی عاصم کوڕی عومەری خەتاب بو. نەژادی عومەر بەم شێوە بو: عومەر کوڕی عەبدولعەزیز کوڕی مەروان کوڕی حەکەم کوڕی ئەبی ئەلعاص کوڕی ئومەییە. شاعیرەکان سەبارەت بەمەرگی ئەو چەندین شێعریان هۆنیەوە کە لەناویاندا کەسیری عێزەت وتی:

اقول لما اتانی ثم مهلکه: لا تبعدن قوام الحق و الدین

قد غادروا في ضريح اللحد منجدلا   بدير سمعان قسطاس الموازين

یانی: کاتێك لەویٚ بوم و هەواڵی مەرگی ئەوم بیست، وتم: دور نەبێت کۆڵەکەی دین و راستی و دروستی، لەژێر کێلی ئارامگا و لە خانەقای سەمعان جێگەی پیاوێکیان کردۆتەوە کە شایەنی راستگۆی ئەندازەگرتنەکان بو.

جەریر و فەرزدق و کەسانیتریش شێعریان بۆ پرسەی ئەو هۆنیوەتەوە.

کاروکردوەکانی عومەر کوڕی عەبدولعەزیز

دەڵێن: کاتێك بو بەخەلیفە، نامەی بۆ یەزید کوڕی موهەلیب نوسی: دوای سلاو، سلێمان کوری عەبدولەلیك بەندەیەك لەبەندەکانی خوا بو کە خوای ئەوی بەخشی و بۆ لای خۆی بردەوە و دەرگایی پاشایەتی بەرووی مندا ئاوەلا کرد و دوای من یەزید کوڕی عەبدولەلیك. ئەوەی خوا منی بۆ دەستنیشان کردوە، بۆ من ئاسان نیە. ئەگەر ئارەزومەندی ژن و سامان دەبوم، لەوەی بەمنی بەخشیوە، باشترین کەڵکم وەردەگرت کە هەرکام لەئافرێنراوەکانی وەریانگرتوە. من لەم کارەی کە بەهۆیەوە تاقی دەکرێمەوە، لێکۆڵینەوە و لێپرسینەوەیەکی دژوار دەبینم مەگەر ئەوەی خوا بمبەخشێت. ئەو کەسانەی لای من بون بەیعەتیان کردوە. دەبێت لەکەسانی دەوروبەری خۆت بەیعەت وەربگریت.

کاتێك نامەکەی خوێندەوە: پێیان وت: لەکارگوزارانی ئەو نیت چونکە وتارەکەی لەوتاری کەسانی پێشوی بنەماڵەکەی ناچێت. یەزید داوای لەخەڵك کرد بەیعەت ببەستن کە هەموان بەیعەتیان کرد.

موقاتیل کوڕی حەیان دەڵێت: عومەر نامەی بۆ عەبدولرەحمان کوڕی نوعەیم نوسی و وتی: دوای سلاو، هاوشێوەی کەسێك هەڵس و کەوت بکە کەدەزانێت خوا کردەوەی خراپەکاران نابەخشێت.

توفەیل کوڕی مێرداس دەڵێت: عومەر بۆ سلێمان کوڕی ئەبی سری نامەی نوسی: کاروان سەراکان دروست بکە و ئەو موسوڵمانانەی لای تۆوە تێدەپەڕن بۆ شەو و رۆژێك میوانداریان بکە و هەر کەس نەخۆشە، دو شەو و رۆژ و ئەگەر لەرێگە بەجێ مابێت، پەیوەستی بنەماڵە و کەسەکانی بکە. کاتێك نامەکەی عومەری بەدەست گەیشت، خەڵکی سەمەرقەند پێیان وت: قوتەیبە ستەمی لە ئێمە کرد و پەیمانەکەی ئێمەی خستە

ژێرپێ و وبەزۆر ولآتەکەمانی لەدەست دەرهێناین و تۆوی ستەمکاری چاند. ئێستا خوا دادپەروەری بلآو کردۆتەوە. داوای فەرمانێك بکە تا دەستەیەك لەنوێنەرەکانمان بڕۆنە لای. ئەو داوای فەرمانی بۆ کردن و دەستەیەکی بۆ لای عومەر کوڕی عەبدولعەزیز رەوانە کرد. عومەر سەبارەت بەوان فەرمانی بۆ سلێمان کوڕی ئەبی سری نوسی: خەڵکی سەمەرقەند لەستەمکاری و خراپەکاری سلێمان سکالآ دەکەن کە بەزۆر ئەوانی لەسەرزەمینەکەیان دەرپەڕاندوە. کاتێك نامەکەی من بەدەستی تۆ دەگات، کەسێك وەك داوەر دەستنیشان بکە تا لێکۆڵینەوە لەکاروبارەکانیان بکات، ئەگەر لەبەرژەوەندی ئەوان داوەری کرد عەرەبەکان بۆ ناو لەشکرگەکان بگەڕێنەرەوە بەهەمان شێوە کەپێش زاڵبونی قوتەیبە بەسەر سەمەرقەند لەناو لەشکرگەکاندا دەژیان. دەڵێت: سلێمان، جومەیع کوڕی حازری داوەری دەست نیشان کرد کەفەرمانیدا عەرەبەکانی سەمەرقەند بۆ ناو لەشکرگەکەیان دوربخەنەوە و بەشێوەیەکی بەرابەر شەڕیان لەگەڵ بکەن و پەیمانێکی تازە بێت یا سەرکەوتنێکی دیکە بەزۆری شمشێر. خەڵکانی سەغد وتیان: بەم بڕیارە رازین و شەڕێکی دیکە دەست پێناکەین. هەموان بەو بڕیارە رازی بون.

داوود کوڕی سلێمانی جوعەفی وتی: عومەر بۆ عەبدولحەمید نامەی نوسی: دوای سلآو، کوفیەکان گرفتاری ئەزمون و سەختی و ستەمکاری بون و فەرمانەکانی خواوەندیان سەبارەت بەوان ئاوەژۆ کردوە و فەرمانڕەواکان شێوەیەکی قێزەونیان سەقامگیر کردوە. کۆڵەکەی بنچینەی دین، دادپەروەری و چاکەکاریە. هیچ شتێك گرانباییتر لەکردوەکانت نەبێت چونکە گوناحەکەی ناتوانی بەکەمبایی لەقەڵەم بدەیت. شوێنە ئاوەدانەکان وێران مەکە و ئاوچەکان ببوژێنەرەوە و ئەوەندەی لێ وەربگرە کە بەرگەی بگرێت. لەشوێنە ئاوەدانەکان تەنیا باج وەربگرە کەدەبێت مێهرەبانی و ئارامی خەڵکی لەگەڵدا بێت. کرێی سکەلێدەرەکان وەرمەگرە، ئەدیاریەکانی ئەوروز، ئە جەژنی مێهرگان، ئەبەهای نوسراوەکان، ئە کرێی ولآت گرتنەکان، ئەکرێیماڵەکان و ئە پارەی هاوسەرگیری وەرمەگرە. لەوکەسانەی باوەڕیان بەئیسلام هێناوە، باج مەستێنە. لەم کارانە فەرمانەکانی من جێبەجێ بکە چونکە تۆم بۆ کارێك دەستنیشان کردوە کە خوا فەرمانی پێکردوم. لەبڕینی دەست وپێ و کوشتن پەلە مەکە تا من لەچۆنیەتی کارەکان ئاگادار بکەیتەوە. هەر کەس لەمناڵەکانی ئەو شارە دەیەوێت بەرەو حەج بەرێکەوێت،

سەد درەم یا دیناری پێ ببەخشە تا حەجەکەی بکات. ماڵئاوا.

عوسمان کوڕی عەبدولحەمید دەڵێت:باوکم وتی کە فاتیمە کچی عەبدولمەلیك ژنی عومەر کوڕی عەبدولعەزیز، وتی: کاتێك عومەر نەخۆش کەوت، شەوێك بەتەواوی نائارام بو. ئێمە تا بەیانی بەئاگا ماینەوە. کاتێك بەیانی داهات، فەرمانم بەپەرستارێك بەناوی مەرسەد دا لای ئەو بمێنێتەوە تا ئەگەر نیازێکی بو بەراوەردەی بکات. دواتر خەوتین. کاتێك هەتاو گەیشتە ناوەڕاستی ئاسمان، هەستام و ڕۆشتمە لای بەلأم بینیم مەرسەد لەدەرەوەیماڵەکە خەوتوە. وتم: بۆ هاتیتە دەر؟ وتی: عومەر منی کردەدەر و پێی وتم: کەسێك دەبینم کە نەلەخەڵکانە و نە لەپەریەکان. هاتمەدەر و بینیم ئەم ئایە دەخوێنێت: ئەو دنیا تایبەت دەکەین بەکەسانێك کە خوازیاری ستەمکاری و یاخیگەری نەبن لەم دنیا. و ئەنجامی تایبەتی خۆپارێزانە (قصص/ ٢٨/ ٨٣) دەڵێت: ڕۆشتمە ژوور و بینیم دوای ڕۆشتنەدەرەوەی من بەرەو قیبلە سوڕاوە و مردوە.

مەسلەمە کوڕی عەبدولمەلیك دەڵێت: لەکاتی نەخۆشی ڕۆشتمە سەردانی عومەر کوڕی عەبدولعەزیز. کراسەکەیم بەچڵکن بینی و بەهاوسەرەکەیم وت: کراسەکەی سەروەری باوەڕداران بشۆن. وتی: ئەو کارە دەکەین. گەڕامەوە و بینیم کراسەکەی وەك خۆیەتی. وتم: مەگەر فەرمانم نەدا کراسەکەی بشۆن؟ ژنەکەی وتی: سوێند بەخوا تەنیا ئەو کراسەی هەیە. دەڵێن: پارەی ڕۆژانەی تەنیا دو درەم بو.

دەڵێن: عەبدولعەزیز کوڕەکەی بۆ مەدینە ناردبو تا زانستەکان فێر ببێت. نامەی بۆ سالح کوڕی کەیسان نوسی تا سەرپەرەستی عومەر بگرێتە ئەستۆ. ڕۆژێك عومەر لەنوێژ دواکەوت و درەنگی کرد. وتی: بۆ درەنگت کرد؟ وتی: ژنی سەرتاش قژی بۆ چاك دەکردم. ئەو ئەم هەواڵەی بۆ باوکی نوسی. باوکی نێردراوێکی ڕەوانە کرد و مایەوە تا سەری عومەری تاشی.

محەممەد کوڕی عەلی باقر (ئیمامی پێنجەمی شیعەکان) دەڵێت: هەر خەڵکێك نەژادێکیان هەیە و نەژادی ئومەوییەکان عومەر کوڕی عەبدولعەزیزە کە لەڕۆژی هەستانەوە وەك نەتەوەیەك حەشر دەکرێت.

موجاهید دەڵێت: ڕۆشتین تا زانستەکان فێری عومەر بکەین، ئەوەندەی نەخایاند ئەو زانستەکانی فێری ئێمە دەکرد.

مەیمون دەڵێت: زاناکان لەبەرابەر عومەر زانستخواز بون. بەعومەر وترا: سەرەتایی خۆپارێزی تۆ چۆن بو؟ وتی: رۆژێك مەبەستی ئەوەم کرد لەکۆیلەیەك بدەم، بەمنی وت: لەو شەوە بترسە کە بەیانیەکەی رۆژی هەستانەوە بێت. هەروەها عومەر وتی: لەو کاتەوەی زانیم درۆ زیان بە درۆکەر دەگەیەنێت، چیتر درۆم نەکرد.

ریاح کوڕی عوبەیدە دەڵێت: عومەر کوڕی عەبدولعەزیز هاتەدەر و پیرەپیاوێك پشتی بەدەستی ئەو بەستبو. کاتێك لەکارەکەی تەواوبو و ڕۆشتەمژوور، وتم: خوا سەروەری باوەڕداران بپارێزێت، ئەو پیرە پیاوە کێ بو پشتی بەدەستی تۆ بەستبو؟ وتی: ئەوت بینی؟ وتم: بەڵێ. وتی: ئەو خزری برام بو کە ئاگاداری کردمەوە دەبمە فەرمانڕەوایی ئەم خەڵکە و دادپەروەری دەکەمە پیشە.

دەڵێت: چوارپێ تایبەتەکانی خەلیفەیان بردە لای عومەر و داوای کاو و جۆیان کرد. عومەر فەرمانیدا کە ئەوانیان فرۆشت و بەهاکەیان تەسلیمی گەنجینە کرد. وتی: من ئێسترەکەی خۆمم بەسە. دەڵێت: کاتێك لەرێ و رەسمی بەخاك سپاردنی سلێمان کوڕی عەبدولمەلیك گەڕایەوە، کۆیلەکەی ئەوی بەخەمبار بینی و لەهۆکارەکەی پرسی: عومەر وتی: هیچ کام لە ئۆمەتی محەممەد لەرۆژهەڵات و رۆژئاوایی ئەم زەمینە نیە مەگەر ئەوەی کەدەمەوێت مافەکەی خۆی (بێ داوا کردن لەمن) بدەم. کاتێك ڕۆشتە سەر تەخت، بەژن و کەنیزەکانی خۆی وت بەهۆی ئەو کارەی کەوتۆتە سەرشانی چیتر ناتوانێت کاتێکی زۆر لەگەڵ ئەوان بەسەر ببات، ئەوان دەتوانن بمێننەوە یا لێی جیا ببنەوە. ئەوان گریان و مانەوەیان هەڵبژارد.

دەڵێت: کاتێك عومەر کوڕی عەبدولعەزیز بوبە فەرمانڕەوا، ڕۆشتە سەرتەختی وتاردان و سوپاسی خواوەندی بەخشندەی کرد. یەکەم وتاربو پێشکەشی دەکرد. وتی: ئەی خەڵکینە، هەرکەس دەیەوێت لەگەڵ ئێمەدا بێت، پێنج کار ئەنجام بدات وەگەرنە لەئێمە نزیك نابێتەوە: نیازی کەسێك بەئێمە بگەیەنێت کەدەستی بەئێمە ناگات، بەهەوڵ و تێکۆشانی خۆی بەباشترین شێوە هاوکاری ئێمە بکات، بۆ چاکیەکان ڕێنوێنیمان بکات، لای ئێمە خراپەی کەس نەهێنێتە سەرزمان، ئەو قسەی هیچ کەڵکێکی نیە، باسی نەکات. شاعیران و وتارخوێنەکان لەدەوری ئەو بڵاوەیان لێکرد و فەقیە و خۆپارێزەکان مانەوە و وتیان: ناتوانین لەم پیاوە دور بکەوینەوە مەگەر ئەوەی کرداری

لەگەڵ وتاری ناسازگار بێت.

کاتێك بو بەخەلیفە، قورەیشیەکانی بانگ کردو گەورەکانی خەڵکی کۆکردەوە و پێی وتن: فەدەك لەدەستی پێغەمبەردا(د.خ)بو و ئەو داراییەکەی بۆ شوێنێك خەرج دەکرد کەخوا نیشانی دەدا. ئەبوبەکر و عومەریش بەهەمان شێوە هێشتیانەوە. بەلاّم مەروان هەموی بەکەسەکانی خۆی بەخشی و ئێستا گەشتۆتە دەستی من بەلاّم وەك سامانی من لەقەڵەم نادرێت تا سامانەکەی بۆ کارەکانی خۆم خەرج بکەم. ئێوە بەشایەت دەگرم کە بۆ شێوەی سەردەمی پێغەمبەر دەیگێڕمەوە. پشتی خەڵك لەوتارەکەی لەرزی و تەماحکاران لەستەمی ئەو (و بەرژەوەندی خۆیان) بیّ هیوا بون.

دەڵێن: عومەر کوڕی عەبدولعەزیز بەکۆیلەکەی خۆی موزاحیمی وت: کەسەکانم سامانەکانیان بەمن بەخشی کە نەشیاوە بۆ ئەوان کە ببەخشن و نە شیاوە بۆ من کە وەریبگرم. ئێستا بڕیارمداوە دیاری و سامانەکان بۆ خاوەنەکانیان بگێڕمەوە. کۆیلەکەی وتی: چی لەمناڵەکانت بکەین؟ فرمێسك لەچاوەکانی هاتەخوار و وتی: ئەوان بەخوا دەسپێرم. موزاحیم هاتەدەر و ڕۆشتە لای عەبدولەلیك کوڕی عومەر و پێی وت: سەروەری باوەڕداران مەبەستی ئەنجامدانی ئەو کارەی کردوە و ئەمە کارێکە زیان لەئێوە دەدات و لەبەر ئەمە ڕێگەی ئەو کارەم لێگرت. عەبدولەلیك پێی وت: وەزیرێکی خراپیت! دواتر هەستا و ڕۆشتە لای باوکی و وتی: موزاحیم بەو شێوەیە ئاگاداری کردمەوە، بۆچونی تۆ چیە؟ وتی: دەمەوێت ئەمشەو ئەنجامی بدەم. وتی: پەلە بکە ئەگەری هەیە پێشهاتێك بۆ تۆ روبدات یا شتێکی دیکە لەدڵتا دروست ببێت. عومەر دەستی بۆ ئاسمان بەرز کردەوە و وتی: سوپاس بۆ تۆ خوایە کە مناڵێکت پیّ بەخشیم کە لەکاروباری دینی هاوکاریم دەکەن. هەمان کات هەستا و سامانەکانی بۆ خاوەنەکایان گەڕاندەوە.

دەڵێت: کاتێك عومەر کوڕی عەبدولعەزیز بو بەخەلیفە، ئەوەی لەدەستی کەسان و خزمەکانیدا بو، وەریگرتوە و بە (ستەمکاری) ناوی برد. بەنی ئومەییە ڕۆشتنە لای پورەکەی فاتیمە کچی مەروان و سکالاّیان کرد. ژن هاتە لای عومەر و وتی: ئەی سەروەری باوەڕداران، قسە بکە. عومەر وتی: خوا محەممەدی وەك هۆکارێکی میهرەبانی بۆ هەموان رەوانە کرد نە بەڵگەیەك بۆ ئەشکەنجە کردن. دواتر ئەوی بردەوە و

روبارێکی بۆ خەڵك بەجێهێشت کە وەك یەك لێی بخۆنەوە. دواتر ئەبوبەکر هاتەسەر کار و پارێزگاری لەو روبارە کرد، عومەر بو بەخەلیفە و کارەکانی ئەم دوانەی درێژە پێدا. دواتر یەزید و مەروان و کوڕی عەبدولمەلیك و دو کوڕەکەی وەلید و سلێمان یەك لەدوای یەك هاتن و روبارەکەیان هەڵلوشی تا ئەوەی کاروبارەکان کەوتە ئەستۆی من و ئەو روبارە گەورەیە وشکی کرد و خاوەنەکانی تێراو نابن مەگەر ئەوەی بۆ شێوەی یەکەمی بگەرێتەوە. ژن وتی: بەسە، دەمویست گوێم لەم وتارە بێت، ئەگەر ئەمە مەبەستی تۆیە، هەرگیز قسەکانت لەبیر ناکەم. ژن بۆ لای ئەوان گەڕایەوە و لەوتەکانی عومەر ئاگاداری کردنەوە. دەستەیەك دەڵێن: ئەو ژنە وتی: بەنی ئومەییە ئەمە و ئەوە دەڵێن. کاتێك عومەر ئەو قسانەی هێنایە سەرزمان، ژن وتی: ئەوان لەزیانەکەی خۆیان ئاگادارت دەکەنەوە. عومەر توڕە بو و وتی: ئەگەر لە هەر زیانێك جگە لەرۆژی هەستانەوە بترسم، هیوادرام کە لێی ئاسودە نەبم. ژن بۆ لای ئەوان گەڕایەوە و ئاگاداری کردنەوە و وتی: ئێوە ئەم کارەتان بەخۆتان کرد، لەگەڵ منداڵەکانی عومەر کوڕی خەتاب پەیوەندی هاوسەریگریتان بەست و عومەر کوڕی عەبدولعەزیز هات کە هاوشێوەی باوەگەورێی خۆیەتی. ئەوان بێدەنگ بون.

دەڵێت: سوفیانی سەوری وتی: خەلیفەکان پێنج کەسن: ئەبوبەکر، عومەر، عوسمان عەلی، عومەر کوڕی عەبدولعەزیز. کەسانیتر بەزۆر لەسەر تەختی خەلافەت دانیشتون.

دەڵێت: شافیعیش ئەم بۆچونەی هەیە. وتی: نامەی بۆ کارگوزارەکانی دەنوسی کەسێ کار ئەنجام بدەن: ئەم پێشنیارانە لەناو ئەواندا دەسوڕا: زیندو کردنەوەی شێوازی پێغەمبەر(د.خ) و مراندی کارە تازە و ناڕەواکان، دابەش کردنی سامانەکان لەرۆژی تەنگانەوە و خۆ دورخستنەوە لەستەمکاری.

دەڵێت: فاتیمە کچی حسین کوڕی عەلی وەسفی دەکرد و دەیوت: ئەگەر عومەر کوڕی عەبدولعەزیز دەمایەوە، نیازمەندی کەس نەدەبوین.

فاتیمە هاوسەری عومەر کوڕی عەبدولعەزیز وتی: جارێك رۆشتمەی لای و بینیم لەنوێژگەکەی خۆی دانیشتوە و بارانی فرمێسك دەرژێنێت بەشێوەیەك کە ریشی بەتەواوی تەڕ بوە. وتم: هیچ رویداوە؟ وتی: بومە سەرپەرەستی کاروبارەکانی ئۆمەتی محەممەد و کەوتمە بیری هەژاری برسی، نەخۆشی هیلاك، شەڕکەران، ستەملێکراوان،

سەرکوتکراوان، بێ ناشناکان، زیندانیەکان، پیرە بەتەمەنەکان، ئەوانەی نانخۆری زۆریان هەیە و سامانی کەم و کەسانیتر. زانیم کە خواوەند لەرۆژی هەستانەوە سەبارەت بەوان پرسیار لەمن دەکات و ئەو کەسەی داوای من دەکات محەممەدە کەبۆ دادگایی خوا پەلکێشم دەکات. ترسام کە نەتوانم لەم دادگایە بەرگری لەخۆم بکەم. بەزەییم بەخۆمدا هاتەوە و دەستم بەگریان کرد.

دەڵێن: کاتێك ئەخۆشی مەرگ بەسەر کورەکەی یانی عەبدولەلیك زاڵبو(و ئەو بەهێزترینی هاوەڵانی لەکاروباری دادپەروەری بو)، عومەر رۆشتە لای و پێی وت: کورم، حاڵت چۆنە؟ وتی: لەسەر رێگەی راستی و دروستیم. عومەر وتی: کورم، ئەگەر تۆ لەشایەنەکەی مندا بیت باشترە لەوەی من لەشایەنەکەی تۆدا بم. کور وتی: باوکە ئەگەر مەبەستەکەی تۆ بێتەدی، بۆ من باشترە تا ئەوەی مەبەستەکەی من بێتەدی. ئەو لەکاتی ئەخۆشی لەتەمەنی حەفدە ساڵی کۆچی کرد.

دەڵێن: عەبدولەلیك بەعومەری باوکی وت: ئەی سەروەری باوەڕداران، چی بەخواوەند دەڵێیت ئەگەر بەشێوەیەك بڕۆیتە لای کە مافەکانت زیندو نەکردبێتەوە و ناڕاستیەکانت لەناو نەبردبێت؟ وتی: کورم، باوك و باوەگەورێکانی تۆ خەڵکیان لەرێگەی راستی و دروستی بۆ لارێ و رێگەی چەوتی برد و کاروبارەکان کاتێك کەوتە دەستی من کە خراپە بەتەواوی بلاّوببویەوە و راستی نەما بو. بەلاّم ئایا جوان نیە کە هیچ رۆژێك هەتاو هەڵنایەت مەگەر ئەوەی مافێکم زیندو کردبێتەوە و ناراستیەکەم لەناو بردبێت؟ مەگەر باشتر نیە مەرگی من لەم کاتەدا بێت؟ هەروەها پێی وت: ئەی سەروەری باوەڕداران، کاروبارەکانی خوا راپەڕێنە هەرچەندە لەزیانی من و تۆ بێت. عومەر وتی: کورم ئەگەر ئەوەی مەبەستی تۆیە، لەناکاو دەستی پێبکەم، ناچار دەبم شمشێر بەکار بێنم، ئەو کارەی تەنیا بەزۆری شمشێر سەقامگیر دەبێت، هیچ سودێکی نیە. دوبارە هەمان وتەی هێنایەوە سەرزمان.

دەڵێن: عومەر کوڕی عەبدولعەزیز بۆ کارگوزارەکانی نامەیەکی هاوشێوەی نوسی: دوای سلاّو، خوای گەروە و رێزدار، خاوەنانی ئیسلامی بەرێز کردوە، گەورەیی و رێزداری پێ بەخشیون و ریسوایی و ناتەوانی کردۆتە بەشی کەسانێك کە ناسازگاری لەگەڵ ئەمان دەکەن. خاوەنانی ئیسلامی کردۆتە باشترینی ئۆمەتەکان کەواتە ئاگادار بن کاروباری

موسوڵمانان بەیەکێك لەخەڵکە ئەمان بەخشراوەکان یا کۆکەرەوانی باج نەسپێرن کە دەست و زمانی ئەوان بۆ سەر موسوڵمانان بکەنەوە و ریسوایان بکەن کە خوا رێزی لێگرتون و ناتەوانیان بکەن کە خواوەند بەتوانایی پێبەخشیون و ئەوان بکەنە ئامانجی فێڵ و زیانی ئەوان و لەگەڵ ئەمەیشدا لەفرت و فێڵی ئەوان ئاسودە نەبن چونکە خواوەند دەفەرمێت: لەبێگانەکان کەس وەك پشتیوانی خۆتان هەڵمەبژێرن چونکە لە ناتەوان کردنی ئێوە کەمتەرخەمی ناکەن و حەز بەرەنج و ئازاری ئێوە دەکەن (ال عمران/٣/١١٨) هاورێیەتی و دۆستایەتی جولەکە و مەسیحیەکان مەکەن چونکە ئەوان هاورێ و دۆستی یەکترن (مائده/٥/٥١).

ئەوەندە لەئاگادار کردنەوە و دادپەروەری بۆ ئێوە بەسە.

بیرکردنەوەی روداوێك

بەوتەی دەستەیەك، لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی مەروان و ئەبو صاڵحی زەکوان مردن.

خەلافەتی یەزید کوڕی عەبدولمەلیک

لەم ساڵەدا یەزید کوڕی عەبدولمەلیک کوڕی مەروان لەسەر تەختی خەلافەت دانیشت. نازناوەکەی ئەبو خالید بو. براکەی سلێمان کوڕی عەبدولمەلیک فەرمانیدابو دوای عومەر کوڕی عەبدولعەزیز ببێتە خەلیفەی موسوڵمانان. کاتێك سەردەمی مردنی عومەر نزیك کەوتەوە، پێیان وت: نامە بۆ یەزید بنوسە و پێشنیاری پێبکە بەچاکە لەگەڵ خەڵك هەڵس وکەوت بکات. وتی: پێشنیاری چ کارێکی پێ بکەم؟ لەکوڕەکانی عەبدولمەلیك کوڕی مەروانە! دواتر قەڵەمی هەڵگرت و نوسی: دوای سڵاو، ئەی یەزید بترسە، کە نائاگایی کەوتن و روخانی بەدواوە دێت بەهەمان شێوە کە لەهەڵەکانی تۆ خۆش نابن و رێگەی گەڕانەوەت بۆ ئاوەڵا ناکەن. ئەوەی دوای مەرگ بەجێی دێڵێت، بۆ کەسێکی بەجێ دێڵێت کەسوپاسی تۆ ناکات و دواتر دەڕۆیتە لای کەسێك کە بەبەڵگە و پاساوەکانی تۆ رازی نابێت. ماڵئاوا.

کاتێك یەزید هاتە سەرکار، ئەبوبەکر کوڕی محەممەد کوڕی عەمرۆی لەفەرمانداری مەدینە لابرد و عەبدولرەحمان کوڕی زوحاك کوڕی قەیسی فیهری وەك فەرماندار دەستنیشان کرد و عەبدولرەحمان، سەلە کوڕی عەبداللە کوڕی عەبدئەلئەسەدی کردە سەرپەرەستی دامەزراوەی داد و ویستی لەگەڵ ئەبوبەکر کوڕی محەممەد ناسازگاری بکات بەڵام هیچ بیانو و بەڵگەیەکی دژی ئەو دەست نەکەوت تا ئەوەی عوسمان کوڕی حەیان لەدەستی ئەبوبەکر لای یەزید کوڕی عەبدولمەلیك گلەیی کرد کە دوجار بەقامچی لێیداوە، داوای لەخەلیفە کرد تۆڵەی بستێنێتەوە. یەزید بۆ عەبدولرەحمان کوڕی زوحاك نامەی نوسی و وتی: دوای سڵاو، لێکۆڵینەوە بکە و بزانە بەچ هۆکارێك ئەبوبەکر لە کوڕی حەیانی داوە، ئەگەر بۆ کارێکی ئاشکرا یا کارێکی نادیار لێیداوە، هیچی لێ مەپرسە.

کوڕی زوحاك کەسی بەدوای ئەبوبەکر رەوانە کرد و دوجار قامچی لێدا و هیچی لێ نەپرسی.

یەزید لێکۆڵینەوەی لەهەمو کارەکانی عومەر کوڕی عەبدولعەزیز کرد و ئەوەی

لەگەڵ خۆی بەناسازگاری بینی، ئاڵوگۆڕی تیا کرد و لەهیچ خراپەیەکی ئەم جیهان و ئەو جیهانە نەترسا و دوری نەکرد. یەکێك لەو کارانە ئەوە بو کە محەممەد کوڕی یوسف برای حەجاج کوڕی یوسف فەرمانڕەوایەتی یەمەنی دەکرد. ئەو باجێکی تازەی لەسەر خەڵکی ئەو وڵاتەدانا. کاتێك عومەر کوڕی عەبدولعەزیز هاتەسەرکار، نامەی بۆ کارگوزارەکەی خۆی نوی کە بە لەسەدا پانزە بەسەندە بکات و ئەو باجەی محەممەد کوڕی یوسف دیاری کردوە، پشت گوێ بخات. وتی: مشتێك گەنمە شامی لای من خۆشەویستر لەو باجەیە. کاتێك یەزید هاتە سەرکار، فەرمانی وەرگرتنی ئەو باجەی دەرکردەوە و بۆ کارگوزارەکەی نوسی: ئەو باجەیان لێ وەربگرە تەنانەت ئەگەر هەمویان لەناوچون.

کوژرانی شوەزبی خارجی

پێشتر ئاماژەمان پێدا کە ئەو لەبەرابەر ستەمی ئومەوییەکان شۆڕشی دەست پێکرد و کەسی بۆ لای عومەر کوڕی عەبدولعەزیز ڕەوانە و گفتوگۆی لەگەڵ کرد. کاتێك عومەر مرد، عەبدولحەمید کوڕی عەبدولڕەحمان کوڕی زەید کوڕی خەتاب (فەرماندار‌ی کوفە) مەبەستی ئەوەی کرد گوێڕایەڵی خۆی بەیەزید کوڕی عەبدولمەلیك نیشان بدات و پێگەی لای ئەو بەرز ببێتەوە. لەبەر ئەمە نامەی بۆ محەممەد کوڕی جەریر نوسی و فەرمانی پێدا شەڕ لەگەڵ شوەزب (ناوی بێستام بو) دەست پێبکات. هێشتا دو نێردراوەکەی شوەزب نەگەڕابونەوە و لەمەرگی عومەر کوڕی عەبدولعەزیز ئاگادار نەبو.

کاتێك بینیان محەممەد بۆ شەڕی خۆی ئامادە دەکات، شوەزب کەسی ڕەوانە کرد و وتی: بۆ پێش کاتی دیاریکراو خۆتان ئامادە دەکەن؟ مەگەر بەڵێنمان بەیەك نەدابو چاوەڕێ بین تا نێردراوەکان دەگەڕێنەوە؟ محەممەد وەڵامی دایەوە: ناتوانین بەم شێوەیە دەستبەرداری ئێوە بین. خەواریج وتیان: ئەوان ئەو کارەیان دەست پێناکەن مەگەر ئەوەی ئەو پیاوە چاکەکارە مردبێت.

هەردولا شەڕیان کرد و چەند کەسێك لەخەواریج برینداربون و ژمارەیەکی زۆر لەخەڵکانی کوفە کوژران و ئەوانی دیکە هەڵاتن. محەممەد کوڕی جەریر پشتی بریندار و بۆ ناو کوفە هەڵات. خەواریج شوێنیان کەوتن تا گەشتنە کوفە و دواتر بۆ شوێنەکانی خۆیان گەڕانەوە.

شوەزب چاوەڕوانی هاتنەوەی نێردراوەکانی خۆی دەکرد. ئەو دوانە گەڕانەوە و لەمەرگی عومەر ئاگاداریان کردەوە. یەزید ئەو کەسانەی لای تەمیم کوڕی حوباب بون، هاورێ لەگەڵ دوهەزار پیاوی شەڕکەر بۆ شەڕی خەواریج ڕەوانەی کردن. ئەو، ئاگاداری کردنەوە کە یەزید بەشێوەی ڕۆژگاری خەلافەتی عومەر، دەستبەرداریان نابێت. ئەوان نفرینیان کرد و هاورێ لەگەڵ ئەو یەزید کوڕی عەبدولمەلیکیان نفرین کرد و شەڕیان دەسپێکرد و ئەویان کوشت و سوپاکەیان کوشتار کرد کەدەستەیەکیان بۆ ناو کوفە هەڵاتن و دەستەیەکیان بۆ لای یەزید. ئەم جارە یەزید، نەجدە کوڕی حەکەمی ئەزدی لەگەڵ دەستەیەك شەڕکەر بۆ شەڕی خەواریج ڕەوانە کرد کە ئەویش کوژرا و هاورێکانی شکستیان خوارد. یەزید، سەحاج کوڕی وەداعی لەگەڵ دو هەزار شەڕکەر بۆ شەڕی ئەوان ڕەوانە کرد کەئەویشیان کوشت و سوپاکەیان تێکشکاند. چەند کەسێك لەخەواریج و لەناو ئەوان هودبە کوڕی مامی شوەزب کوژران. ئەیوب کوڕی خەولی لەپرسەی ئەواندا وتی:

ترکنا تمیما فی الغبار ملحبا	تبکی علیه عرسه و اقاربه
و قد اسلمت قیس تمیما و مالکا	کما اسلم الشحاج امس اقاربه
و اقبل من حران یحمل رایة	یغالب امر الله و الله غالبه
فیا هدب للهیجا یا هدب للندی	و یا هدب للخصم الا لد یحاربه
ویا هدب کم من ملجم قد اجبته	و قد اسلمته للریاح جوالبه
و کان ابو شیبان خیر مقاتل	یرجی و یخشي حربه من یحاربه
ففاز و لا قی الله فی الخیرکله	و خدمه بالسیف فی الله ضاربه
تزود من نیاه درعا و مغفرا	و عضبا حساما لم تخنه مضاربه
و اجرد محبوك السراة کانه	اذا انقض و افی الریش حجن مخالبه

یانی: تەمیم مان لەناو بای گۆڕەپان بەجەستەیەکی لەت و پەت بەجێهێشت بەشێوەیەك کە ئێستا ژنە گەنجەکەی و کەسەکانی بۆی دەگریین. قەیس، مالك و تەمیمی بەدەستی مەرگ سپارد کە دوێنێ شەحاج بەدەستی نزیکەکانی بەمەرگ سپێردرا. لەحەرانەوە هات و ئاڵای هەڵگرد تا بەسەر فەرمانی خوادا زاڵبێت بەڵام سەرکەوتن بەردەوام تایبەتە بەخواوەند. ئەی هودبە شەڕ، ئەی هودبە بەخشین، ئەی

هودبە، ئەی کە لەگەڵ دوژمنێکی سەرسەخت پیاوانە شەڕ و سەرکوتت کرد. ئەی هودبە، چەند زۆرن ئەو پاڵەوانانەی داوای روبەرووبونەوەیان لێکردیت و وەڵامت دانەوە و ئەوانت کوشت و هاورێکانیان ئەوانیان تەسلیمی هەڵکردنی باکان کرد. ئەبو شەیبان باشترین شەڕکەر بو، هەموان هیوایان بەو بو و دوژمنان لەشەڕ کردن لەگەڵ ئەو دەترسان. ئەو رزگاری بو و لەگەڵ هەمو چاکیەکان بۆ لای خواوەند کۆچی کرد و بکوژەکەی (کە لەرێگەی خوادا هەوڵی دەدا) بەشمشێر لەت و پەت کرد. لەم جیهانە زرێ و خودەیەکی هەڵگرت تا شەرکەری ئامادەی شەڕ لەرێگەی خوادا بێت، شمشێرێکی هەڵگرت کە لەهاورێیەتی بازوە بەتواناکانی خۆی دورینەخستەوە. پێشەنگ ئاسا هێرشی برد، سەیری پشت و دواوەی خۆی نەکرد تا پشتیان بەشمشێر کردە دوکەرت و کاتێك کەوتە سەرزەوی، دەتوت لاشخۆرێکە کە باڵەکانی دەکردەوە و بەچنگە گەورەکانی خۆی بۆ راوی نێچیر دەپەرێت.

خەواریج لەشوێنی خۆیان مانەوە تا مەسلەمە کوڕی عەبدولەلیك گەڕایەوە بۆ کوفە و کوفیەکان لەبونی خەواریج لای ئەو سکاڵایان کرد و ئەویان لەشوەزب ترساند. مەسلەمە، سەعید کوڕی عەمرۆی حەرەشی کەسوارەیەکی بەئەزمون بو، لەگەڵ دەهەزار پیاوی شەڕکەر بۆ روبەروبونەوە لەگەڵ شوەزب رەوانە کرد. شوەزب لەشوێنەکەی خۆیدا بو کەئەوان گەیشتن. شوەزب و هاورێکانی سوپایەکی ئەوەندە گەورەیان بینی کە دەیاندەزانی ناتوانن خۆڕاگری بکەن. شوەزب بەهاوەڵانی خۆی وت: هەر کەس خوازیاری گیان بەخشینە، ئێستا روبەروی بۆتەوە و هەرکەسێك خوازیاری جیهانە بزانێت کە لەدەستی چوە. ئەوان کاڵانی شمشێرەکانی خۆیانیان شکاند و هێرشیان برد و ریزەکانی سوپاکەی سەعیدیان بڕی بەشێوەیەك کەسەعید لەریسوایی ترسا و سەرکۆنەی سوپاکەی خۆی کرد و وتی: ئەی بێ باوکینە، لەم دەستە کەمە هەڵدێن! ئەی خەڵکانی شام، شەرێکە هاوشێوەی شەڕەکانی پێشوی ئێوە! ئەوان هێرشیان کرد و شوەزب و سوپاکەیان کوشتار کرد.

مەرگی محەممەد کوڕی مەروان

لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی مەروان کوڕی حەکەم برای عەبدولمەلیك مرد. ئەو فەرمانداری ئەرمەنستان و ئازەربایەجان و جەزیرە بو و چەندین جار شەڕی لەگەڵ رۆمیەکان و خەڵکی ئەرمەنستان کردبو. پیاوێکی بوێر و ئازا بو و عەبدولمەلیك لەبەر ئەمە رژدی پێ دەبرد. کاتێك کاروبارەکان بۆ عەبدولمەلیك سامانداران، ئەوەی لەدڵیدابو، ئاشکرای کرد. محەممەد خۆی ئامادە کرد تا بەرەو ئەرمەنستان بەرێکەوێت. کاتێك ماڵئاوایی لە عەبدولمەلیك کرد، لەهۆکاری ڕۆشتنەکەی پرسی کە محەممەد وتی:

وانك لا ترى طردا لحر   كالصاق به بعض الهوان

فلو كنا بمنزلة جميعا   جريت و انت مضطرب العنان

یانی: هیچ دورکەوتنەوەیەك بۆ پیاوی ئازا، بەئازارتر لەوە نیە کە بەریسوای بزانن. ئەگەر هەمومان لەیەك پێگەدا دەبوین، من ئەسپم غاردەدا و تۆ جڵەوێکی پەرێشان دەبویت.

عەبدولمەلیك وتی: سوێندت دەدەم تا بمێنیتەوە چونکە لەمنەوە هیچ ڕەنجێك بەتۆ ناگات. رێگەی میهرەبانی لەگەڵ ئەو گرتەبەر. کاتێك وەلید مەبەستی ئەوەی کرد لەسەر کار لایببات، هیچ کەس جگە لەمەسلەمە کوڕی عەبدولمەلیك بەم کارە رازی نەبو.

هاتنی یەزید کوڕی موهەلیب بۆ بەسرە و ڕا پەڕاندنی خەڵك دژی یەزید کوڕی عەبدولمەلیك

بەهەمان شێوە کەپێشتر ئاماژەی پێدرا، لەم ساڵەدا یەزید کوڕی موهەلیب لەزیندانی عومەر کوڕی عەبدولعەزیز هەلات. کاتێك عومەر مرد و خەڵك لەگەڵ یەزید کوڕی عەبدولمەلیك بەیعەتیان کرد، یەزید کوڕی عەبدولمەلیك بۆ عەبدولحەمید کوڕی عەبدولرەحمان و عودەی کوڕی ئەرتات نامەی نوسی و ئەم دوانەی ئاگادار کردەوە کە یەزید کوڕی موهەلیب هەلاتوە و دەبێت لەبەرابەر ئەو وکارەکانی وشیار و چاوکراوە بن. فەرمانی بەعودەیدا هەمو کەسەکانی بنەماڵەی موهەلیب لەبەسرە بگرێت و بیانخاتە زیندان، کەسانی وەك: موفەزەل کوڕی موهەلیب، حەبیب کوڕی موهەلیب و مەروان کوڕی موهەلیب. ئەوانی گرت و زیندانی کردن. یەزید کوڕی موهەلیب هات تا گەیشتە قوتقوتانە. عەبدولحەمید سوپایەکی بۆ روبەروبونەوەی ئەوان رەوانە کرد کە فەرماندەکەی هوشام کوڕی موساحیقی عامری بو. ئەم سوپایە بەرێکەوت و لەعوزەیب دابەزی. یەزید کوڕی موهەلیب لەنزیکی ئەوانەوە تێپەڕی بەلام هێرشیان نەکردە سەر. یەزید کوڕی موهەلیب بەرەو بەسرە بەرێکەوت و بینی کە عودەی کوڕی ئەرتات خەڵکانی بەسرەی کۆکردۆتەوە و لەدەوری شار سەنگەری هەڵکەندوە و فەرماندەیی سوارەکانی بەموغەیرە کوڕی عەبداللە کوڕی ئەبی عەقیلی سەقەفی سپاردوە. یەزید هاورێ لەگەڵ ئەو کەسانەی لەگەڵیدا بون، گەیشت و براکەی محەممەد کوڕی موهەلیب لەگەڵ کەسانێك لەخەڵك و دۆستان و شوێنکەوتەکانیان پێشوازیان لێکرد. عودەی کوڕی ئەرتات بۆ هەرگەرەکێك لەگەڕەکەکانی بەسرە پیاوێکی دیاری کرد: بۆ ئەزدیەکان موغەیرە کوڕی زیاد کوڕی عەمرۆ عەتەکی، بۆتەمیمیەکان موحریز کوڕی حومرانی سەعدی، بۆ گەرەکی بەکریەکان موفەرەج کوڕی شەیبان کوڕی مالك کوڕی مێسمەع، بۆ خەڵکی عەبدقەیس مالك کوڕی مونزەر کوڕی جارود و بۆ خەڵکی عالیە عەبدولعەلی کوڕی عەبداللە کوڕی عامر. خەڵکی عالیە ئەم کەسانە بون: قورەیش، کەنانە، ئەزد، بەجەیلە، خەسعەم، هەمو قەیسی عیلان و موزەینە. بەکوفیەکان و خەڵکی عالیە

(روبعی خەڵکانی مەدینە) دەوترا).

یەزید کوڕی موهەلیب هات. لای هەر دەستەیەك لەسوارکارەکان و لای هەر هۆزێك لەهۆزەکانی ئەوان تێدەپەڕی، رێگەکەیان بۆ چۆڵ دەکرد. یەزید گەیشت و لەماڵەکەی خۆی دابەزی. خەڵك هاتوچۆیان دەکرد. کەسی بۆ لای عودەی کوڕی ئەرتات رەوانە کرد و پەیامیدا کە: براکانم بۆ لای من رەوانە بکە و من لەسەر بەسرە لەگەڵ تۆ ئاشتی دەکەم و بەتۆی دەسپێرم تا ئەوەی دەمەوێت لەیەزید کوڕی عەبدولەلیکی وەربگرم. رازی نەبو. حەمید کوڕی عەبدولەلیك کوڕی موهەلیب بۆ لای یەزید کوڕی عەبدولەلیك بەرێکەوت و یەزید کوڕی عەبدولەلیك هاورێ لەگەڵ ئەو خالیدی قەسیری و عەمرۆ کوڕی زەیدی حەکەمی بەئەمان نامەیەك بۆ یەزید کوڕی موهەلیب و کەسەکانی رەوانەی لای فەرمانداری بەسرە کرد.

یەزید کوڕی موهەلیب دەستی بەبلاّو کردنەوەی سامانەکان کرد و زێڕ و زیوی بەخەڵکان دەبەخشی و خەڵکان لەدەوری کۆبونەوە. عودەی کوڕی ئەرتات تەنیا یەك درەم یا دو درەمی دەبەخشی و دەیوت: بۆ من رەوا نیە جگە لەدرەمێك لەگەنجینە(ئەویش بەفەرمانی یەزید کوڕی عەبدولەلیك)بەئێوە ببەخشم. بەم ئەندازەیە بەسەندە بکەن تا لەمبارەوە فەرمان بگات. فەرەزدق لەمبارەوە وتی:

اظن رجال الدرهمین تقودهم   الی الموت ئاجال لهم و مصارع

و اکیشهم من قر فی قعر بیته   و ایقن ان الموت لابد واقع

یانی: گومانم ئەوەیە ئەو کەسانەی دو درەمیان وەرگرت کۆتاییەکانی ژیانی ئەوان و کوشتنەگەکەیان بەرەو مەرگیان دەبات. زرنگترینی ئەوان کەسێکە بخزێتە قوڵایی ماڵەکەی خۆی و بێ گومان دەزانێت مەرگ خوازراو و نەخوازراو دەگات.

بەنی عەمرۆ کوڕی تەمیم لەریزی هاوەڵانی عودەیدا نەمان و لەمێربەد دابەزین. یەزید کوڕی موهەلیب یەکێك لەکۆیلەکانی خۆی بەناوی دارسی بۆ لای ئەوان رەوانە کرد کەهێرشی کردە سەریان و شکستیدان. کاتێك خەڵك لەدەوری یەزید کوڕی موهەلیب کۆبونەوە، هاتەدەر و لەجەبانەی بەنی یەشکر دابەزی کە نیوەی رێگە تا کۆشك بو. قەیسیەکان و شامیەکان و تەمیمیەکان روبەروی بونەوە و بۆ ماوەیەك شەڕیان کرد. سوپاکەی یەزید هێرشیان کردە سەریان کەشکستیان خوارد و کوڕانی موهەلیب شوێنیان

کەوتن تا لەکۆشکەکە نزیك کەوتنەوە. عودەی خۆی روبەرویان بویەوە و لەیارانی ئەو موسا کوڕی وەجیهی حێمەیری و حارس کوڕی موصریفی ئەودی (لەسوارکارەکانی حەجاج و گەورەکانی شام) کوژران و سوپاکەی عودەی شکستی خوارد. براکانی یەزید کە لەزینداندا بون، دەنگەکانیان بیست کە بەزیندان دەگات و زوبینەکانیان بینی بەسەر دەرگا و دیواری زیندانەکە دەبارێت. عەبدولەلیك کوڕی موهەلیب بەوانی وت: گومانم دەکەم کە براکەمان یەزید سەرکەوتنی بەدەست هێناوە و من لەموزەریەکان و ئەو خەڵکانەی شام کە لەگەڵ عودەی هاودەستەن، ئاسودە نیم و دڵنیام پێش ئەوەی یەزید بگات، دێن و ئێمە لەناو دەبەن. دەرگاکان ببەستن. ئەو کارەیان کرد. ئەوەندەی نەخایاند کە عەبدالله کوڕی دینار موالی بەنی عامر (فەرماندەی پاسەوانەکانی عودەی) بەرەو دەرگاکان ڕۆیشت و لەگەڵ هاوەڵانی مەبەستی کردنەوەی دەرگاکانی کرد بەڵام هیچ کارێکی بۆ نەکرا و خەڵك گەیشتن و پاشەکشێیان بەوان کرد.

یەزید کوڕی موهەلیب هات و لەماڵی سلێمان کوڕی زیاد کوڕی ئوبیە لەتەنیشت کۆشك نیشتەجێ بو. پەیژەکانیان هێنا و دەستیان بەسەر کۆشکدا گرت. عودەی کوڕی ئەرتاتیان بردە لای یەزید کە خستیە زیندان و وتی: ئەگەر براکانی منت زیندانی نەدەکرد، تۆم زیندانی نەدەکرد.

کاتێك یەزید سەرکەوت، گەورەکانی بەسرە لەتەمیم و قەیس و مالك کوڕی مونزەر بۆ کوفە هەڵاتن و دەستەیەك لەخەڵکانی شام پەیوەستی ئەوان بون. موغەیرە کوڕی زیاد کوڕی عەمرۆ عەتەکی بەرەو شام بەرێکەوت و خالیدی قەسری و عەمرۆ کوڕی ئەبی یەزیدی حەکەمی بینی کە حەمید کوڕی عەبدولەلیك کوڕی موهەلیب لەگەڵ ئەو دوانە بو و ئەمان نامەیان بۆ یەزید کوڕی موهەلیب هێنابو لەگەڵ هەمو ئەو شتانەی کەداوای دەکرد. ئەو دوانە پرسیاری بارودۆخ و هەواڵەکانیان لێپرسی و ئەو دور لەچاوی حەمید لەگەڵ ئەم دوانە کۆبویەوە و ئاگاداری کردنەوە و وتی: دەتانەوێت بۆ کوێ بڕۆن؟ پێیان وت کە: ئەمان نامەی خەلیفەیان پێیە. وتی: یەزید دەستی بەسەر بەسرەدا گرتوە، کەسانێکی کوشتوە و عودەی کوڕی ئەرتاتی خستۆتە زیندان، بگەڕێنەوە. گەڕانەوە و حەمیدیان لەگەڵ خۆیان برد. حەمید بەو دوانەی وت: سوێندتان دەدەم ناسازگاری لەفەرمانی خەلیفە مەکەن چونکە کوڕی موهەلیب بەهەمو شتێکی ئێوە رازی

دەبێت. ئەم پیاوە و کەسەکانی بەردەوام لەدوژمنەکانی ئێمە بون، گوێ لەقسەکانی مەگرن. گوێیان لەوتەکانی ئەو نەگرت و گەڕانەوە و حەمیدیان لەگەڵ خۆیان برد.

عەبدولحەمید کوڕی عەبدولرەحمان لەکوفە خالید کوڕی یەزید کوڕی موهەلیب و حەمال کوڕی زەحری گرت (کە لەهیچ کارێکدا بەشدار نەبون) و دەست بەسراو بۆ شام ڕەوانەی کردن. یەزید کوڕی عەبدولەلیك ئەم دوانەی خستە زیندان و لەزیندان مانەوە تا مردن. یەزید کوڕی عەبدولەلیك شتێکی بۆ کوفە ڕەوانە کرد تا بەسەر خەڵکانی ئەو شارە دابەش بکرێت، مژدەی زیاد کردنی بەخششەکانی پێدان. براکەی مەسلەمە کوڕی عەبدولەلیك لەگەڵ برازاکەی عەباس کوڕی وەلید کوڕی عەبدولەلیك هاورێ لەگەڵ حەفتا هەزار پیاوی شەڕکەر لەخەڵکانی شام و جەزیرە بەرەو کوفە بەرێکەوتن. دەستەیەك دەڵێن: هەشتا هەزار کەس بون. ئەوان بەرەو عێراق ڕۆیشتن. مەسلەمە ڕەخنەی لەعەباس دەگرت و سەرکۆنەی دەکرد. لەبەر ئەمە ناسازگاری لەناو ئەواندا دروست بو و عەباس بۆی نوسی:

الا نفسی فداك ابا سعید   و تقصر عن ملاحاتی و عذلی

فلولا ان اصلك حین ینمی   و فرعك منتهی فرعی و اصلی

و انی ان رمیتك هضت عظمی   و نالتنی اذا نالتك نبلی

لقد انكر تنی انكار خوف   یقصر منك عن شتمی و اكلی

كقول المرء عمرو فی القوافی   ارید حیاته و یرید قتلی

یانی: ئەی باوکی سەعید، گیانم قوربانی تۆ بێت، لەرەخنە گرتن و سەرکۆنە کردنی من دەست هەڵبگرە. داستان بەم شێوەیە ئەگەر بەدوای ڕەچەڵەکی تۆدا بگەڕێن و لقەکانی تۆ بدۆزنەوە، دەگاتە ڕیشەی من و بەلقەکانی من کۆتایی دێت. ئەگەر تیر بۆ تۆ بهاوێژم، ئێسقانی خۆم دەشکێنم و کاتێك زوبینی من لەجەستەی تۆ بچەقێت، سەرەتا جەستەی خۆم دەدرێت. تۆ لەبەر ترس منت لەبەرچاو نەگرت و ئەمە بو بۆ جوێندان و سەرکۆنە کردنی من پاڵی پێوە نایت. ئەمە هاوشێوەی داستانی ئەو پیاوە شاعیرە (عەمرۆیە) کەوتی: من خوازیاری ژیانی ئەوم و ئەو خوازیاری مەرگی من.

دەستەیەك دەڵێن: ئەمە هۆنراوەی عەباس و دەستەیەك دەڵێن: وتاری کەسانی دیکە دەگێڕنەوە و دەڵێنەوە.

هەواڵی ئەم کارە بەیەزید کوڕی عەبدولمەلیك گەیشت کە کەسی رەوانە کرد و ئەوانی ئاشت کردەوە. ئەم دوانە گەیشتنە کوفە و لەنوخەیلە دابەزین. مەسلەمە وتی: خۆزگە موهەلیب فورسایی شەڕی لەم گەرما سوتێنەرە نەدەخستە سەرشانی ئێمە. حەیانی نەبتی موالی بەنی شەیبان وتی: من بەڵێن دەدەم کە لەگۆڕەپانی شەڕ بەسلامەتی رزگاری دەبێت. عەباس وتی: نەحلەت لەدایکت! تۆ نەبتی باشتر لەعەرەبی دەزانیت! حەیان وتی: خوا رووی تۆ رەش بکات کە ئێستا سور و سپیە و نیشانەی خەلافەتی پێوە نیە. مەسلەمە وتی: ئەی ئەبو سوفیان، وتەکەی عەباس تۆی نەڕەنجاند. حەیان وتی: ئەو ئەهمەق (گێژ)ە. دەیویست بڵێت: ئەو ئەحمەقە.

کاتێك سوپاکەی یەزید کوڕی موهەلیب هەواڵی هاتنی خەڵکانی شامیان بەسەرکردایەتی مەسلەمە بیست، ترسان. ئەم هەواڵە بەکوڕی موهەلیب گەیشت. لەناو خەڵك وتارێکی پێشکەش کرد و وتی: سوپاییەکانم بینی کە ترساون و دەڵێن: خەڵکانی شام گەیشتن. مەگەر شامیەکان چین؟ هەمویان نۆ شمشێرن کە حەوتیان لەگەڵ منە و دو شمشێر دژی من. مەسلەمە تەنیا کولەیەکی زەردە کە لەگەڵ ژمارەیەکی زۆر لە بەربەریەکان و جەرمەقیەکان و جەرجەمیەکان و نەبتیەکان و دێهاتیەکان و نەزانەکان و تازە باوەڕداران بۆ ئەم دیارە هاتوە. مەگەر ئایا خەڵکانێکی هاوشێوەی ئێوە نین؟ ئازاریان دەبێت بەهەمان شێوەی ئێوە. ئێوە هیواتان بەخوایە و ئەوان نا. بازوو و مشتەکانتان بەقەرز بدەن بەمن و شەقەزللە لەروخساریان بدەن تا هەڵبێن. خەڵکانی بەسرە بەفەرمانەکانی یەزید رازی بون و ئەو کارگوزارەکانی خۆی بۆ ئەهواز و فارس و کرمان رەوانە کرد و مودرێکی برای بۆ خوراسان نارد کە عەبدولرەحمان کوڕی نوعەیم فەرمانڕەوایەتی دەکرد. ئەو بەخەڵکی ئەو ناوچەی وت: ئەوە مودرێکە کەهاتوە تا شەڕ و ئاژاوە لەناو ئێوەدا دروست بکات و زیانتان پێ بگەیەنێت. ئێوە لەسەرزەمینێکدا دەژین کە ئارامی باڵی بەسەردا کێشاوە و خۆتان گوێڕایەڵی سەروەری خۆتانن. بەنی تەمیم بەرێکەوتن تا بیپارێزن. ئەم هەواڵە بەنەزدیەکانی خوراسان گەیشت. نزیکەی دو هەزار سوار لەوان هاتنەدەر و مودرێکیان لەبیابان بینی وپێیان وت: تۆ خۆشەویستترینی خەڵکان لای ئێمەیت، براکەت شۆڕشی کردوە، ئەگەر سەرکەوێت، لەبەرژەوەندی ئێمەدایە و ئێمە لەزوترین کات پەیوەستی ئێوە دەبین و بۆ ئەم کارە شیاوترینی

خەڵکانین. بەڵام ئەگەر بەپێچەوانەوە بێت، لەوەی ئێمە گیرۆدەی رەنج و ئازار دەکەیت، هیچ سودێکت پێ نابرێت. ئەو لەشارەکەی ئەوان هاتەدەر. کاتێك خەڵکانی بەسرە لەدەوری یەزید کۆبونەوە، قسەی بۆ ئەوان کرد و ئاگاداری کردنەوە کە بانگەشەی گەڕاندنەوە و ژیاندنەوەی شێوازی پێغەمبەر(د.خ) دەکات و ئەوان بۆ شەر لەرێگەی خوا هان دەدات و گومان دەکات کە شەڕ کردن لەگەڵ خەڵکانی شام پاداشتێکی گەورەتری هەیە لەشەڕ کردن لەگەڵ تورکەکان و خەڵکانی دەیلەم.

حەسەنی بەسرە ئەم قسانەی بیست. دەنگی خۆی بەرز کردەوە و وتی: سوێند بەخو تۆمان هەم هاوشێوەی فەرماندار بینیوە هەم فەرمانبەر، شیاو نیە بۆتۆ ئەم قسانە بێنیتە سەرزمان. هاورێکانی هەستان و دەمیان گرت و دایانیشاند. لەمزگەوت هاتنەدەر و بینیان نەزر کوڕی ئەنس کوڕی مالك لەبەردەرگای مزگەوت وەستاوە و دەڵێت: ئەی بەندەکانی خوا، لەوەی وەڵامی بانگەوازی گەڕانەوە بۆ شێوەی پێغەمبەر(د.خ) بدەنەوە، هیچ زیانێك نابینن چونکە سوێند بەخوا لەکاتی لەدایك بونتانەوە، جگە لەچەند رۆژی فەرمانڕەوایی عومەر کوڕی عەبدولعەزیز ، نە بینیوتانە و نەبینیومانە. حەسەنی بەسری وتی: نەزریش شایەتی دەدات. حەسەن لای خەڵك تێپەڕی و بینی ئاڵاکانیان هەڵکردوە و چاوەڕوانی هاتنەدەرەوەی یەزیدن و دەڵێن: داوای گەڕانەوە بۆ شێوەی دو عومەرمان لێدەکات (عومەر کوڕی خەتاب و عومەر کوڕی عەبدولعەزیز). حەسەن دەیوت: یەزید دوێنێکە ملی ئەو کەسانەی سەرِدەبڕی و سەری ئەوانی بۆ بەنی مەروان رەوانە دەکرد و بەم کارەی دەیویست رەزامەندی ئەوان بەدەست بێنێت، کاتێك لەوان رەنجا و بێ هیوابو، رمێکی بەرز کردەوە و پەڕۆیەکی تێوەپێچاند و وتی: من رێگەی ناسازگاری لەگەڵ ئومەوییەکان دەگرمەبەر، لایەنگیریم لێ بکەن. ئەوان وتیان: دەیکەین. وتی: من ئەوان بۆ گەڕانەوە بۆ شێوەی دو عومەر بانگ دەکەم. شێوەی عومەرەکان فەرمانمان پێدەدات زنجیر لەقاچی بکەین و بیخەینە زیندان. کەسانێك لەهاورێکانی وتیان: دەڵێی لەکردەوەی خەڵکانی شام رەزامەندیت؟ وتی: من لەوان رەزامەندم؟ خوا قێزەونیان بکات و لەناویان ببات. مەگەر خەڵکانی شام نەبون رێزی بارەگایی خوایان پێشێل کرد و سێ رۆژی بەردەوام خەڵکەکەیان کوشتار کرد و ژنە داوێن پاکەکانیان کردە کۆیلەی خۆیان و لەبەفیرۆدانی ئایین شەرمیان نەدەکرد، دواتر رویان لەکەعبە کرد

و خاپوریان کرد و بەردەکانیان هەڵکەند و پەردەکانیان سوتاند. نفرینی خوا لەوان بێت و کۆتایی کارەکانیان بەخراپە کۆتایی بێت.

یەزید لەبەسرە بەرێکەوت و براکەی مەروان کوڕی موهەلیبی لەوێ دەستینشان کرد و روی کردە واست. کاتێك بەرەو واست رەوانە بو، لەگەڵ یارانی خۆی راوێژی کرد. حەبیبی برای و کەسانی دیکە پێیان وت: باشترە برۆین و لەپارس دابەزین و دۆڵ و گەردنەکان بگرین. خۆمان لەخوراسان نزیك و شەڕ لەگەڵ خەڵکانی شام درێژ بکەینەوە چونکە خەڵکانی کوێستان پەیوەستی تۆ دەبن و دەبینن کە شوێن و قەلا بەهێزەکان لەدەستی تۆدایە. یەزید وتی: من ئەمە پەسەند ناکەم، ئێوە دەتانەوێت بمکەنە مەلێك لەسەر بەرزایی کێوەکان. حەبیب وتی: بۆچونی راست کەدەبوا لەسەرەتایی کارەکەمان ئەنجامەمان بدایە، لەدەستمان چو. کاتێك بەسەر بەسرەدا زاڵبویت، پێم وتیت سوارەکان بەسەرکردایەتی کەسێکی بنەماڵەکەت بۆ کوفە رەوانە بکە کە عەبدولحەمید فەرمانڕەوایەتی دەکات. لەگەڵ حەفتا پیاوی شەڕکەر لای ئەو تێپەڕیتیت و ناتەوانت کرد. ئەو لەبەرابەر سوارەکانی تۆ ناتەوانتر دەبو. شامیەکان دەستیان بەسەر ئەو شارەدا گرت لەکاتێکدا زۆربەی خەڵکانی کوفە شوێنکەوتەی تۆ بون. باشتر بو تۆ فەرمانڕەوایەتی کوفیەکان بکەیت نە شامیەکان، بەلأم بەوتەکانم رازی نەبویت. ئێستا بۆچونی خۆمت پێ دەڵێم: سوارکارەکان بەسەرکردایەتی یەکێك لەکەسانی بنەماڵەکەت رەوانە بکە تا بەرەو جەزیرە ئەسپ غاربدەن پێش ئەوەی شامیەکان دەستی بەسەردا بگرن. ئەوان لەیەکێك لەقەلأکان دابەزن و تۆ بەدوای ئەواندا بەرێکەوە. کاتێك سوپاکەی شام مەبەستی تۆ بکات، سوپاکەی تۆ لەجەزیرە رێگە نادەن هێرش بکەنە سەر تۆ. لەوێ دەمێننەوە و لەهێرش کردنە سەر تۆ رێگریان لێ دەکەن تا دەگەیتە لایان. هاوەڵانی تۆ لەموسڵ، پەیوەستی تۆ دەبن و عێراقیەکان و سنورنشینەکانیش و تۆ لەسەرزەمینێك بەبەهای هەرزان و کاڵای فراوان شەڕی ئەوان دەکەیت و سەراسەری عێراق وەك پشتیوانە لە پشت سەری تۆیە. یەزید وتی: حەز ناکەم سوپاکەم بکەم بەدو بەش. کاتێك گەیشتە واست، چەند رۆژێك مایەوە و ساڵ کۆتایی پێ هات.

بیرکردنەوەی چەند رووداوێك

لەم ساڵەدا عەبدولرەحمان کوڕی زوحاك کوڕی قەیس ئاییـنی حەجی لەگەڵ خەڵك ئەنجامدا. ئەو فەرمانداری مەدینە بو. فەرمانداری مەککە عەبدولعەزیز کوڕی عەبدالله کوڕی خالید کوڕی ئەسید، فەرمانداری کوفە عەبدولحەمید، سەرپەرەستی دامەزراوەی دادی کوفە شەعبی، فەرمانداری خوراسان عەبدولرەحمان کوڕی نوعەیم و بەسرە لەدەستی کوڕی موهەلیبدا بو.

لەم ساڵەد ئیسماعیل کوڕی عوبەیدالله لەفەرمانڕەوایەتی ئەفریقیە لابرا و لەجیاتی ئەو یەزید کوڕی ئەبی مولسیم دەبیری حەجاج بۆ ئەو کارە دەستنیشان کرا. لەوێ بو کە کوژرا کە بەخواستی خوای گەورە ئاماژەی پێدەدەین.

ئەم کەسانە لەم ساڵەدا مردن: موجاهید کوڕی جەبر کەدەستەیەك دەڵێن: لەساڵی ٧٢١/١٠٣ زایینی یا ساڵی ١٠٤/ ٧٢٢ زایینی مرد و لەم کاتەدا تەمەنی ٨٨ ساڵ بو. عەمار کوڕی جەبر (بەوتەی هەندێ کەس)، ئەبو ساڵح زەکوان، عامر کوڕی ئەکسەمەی لەیسی، ئەبو ساڵح سەمان کە پێیان دەوت زەیات (رۆن فرۆش) چونکە رۆنی دەفرۆشت، ئەبو عەمرۆ سەعید کوڕی ئەیاسی شەیبانی لە تەمەنی ١٢٧ ساڵی کە پێغەمبەری(د.خ) نەبینی، ئەبو ئەلقاسم عوبەیدە کوڕی ئەبی لەبابەی عامری (لەکاتی خەلافەتی عومەر کوڕی عەبدولعەزیز).

ڕوداوەکانی ساڵی سەد و دووی کۆچی (٧٢٠ - ٧٢١ زایینی)

کوژرانی یەزید کوڕی موهەلیب

یەزید کوڕی موهەلیب لە واسەتەوە بەڕێکەوت و کوڕەکەی معاویە کوڕی یەزیدی وەك کارگوزاری خۆی لەم شارە دەستنیشان کرد و ئەسیرەکان و گەنجینەی پێ سپارد. خۆی لەسەر لێواری ڕوباری نیل بەڕێکەوت تا لەعەقر دابەزی و براکەی عەبدولەلیك کوڕی موهەلیبی بۆ کوفە ڕەوانە کرد. عەباس کوڕی وەلید لەسورا پێشوازی لێکرد و شەڕ لەنێوانیاندا دروست بو. هاوەڵانی عەبدولەلیك هێرشیان برد و پاشەکشێیان پێکردن. کەسانێك لەتەمیم و قەیس لەخەڵکی بەسرە هاوڕێیەتیان دەکردن. هاواریان کرد: ئەی خەڵکانی شام، خوا، خوا، ئێمە لەبەرابەر دوژمن بەتەنیا جێ مەهێڵن! سوپاکەی عەبدولەلیك ئەوانیان بۆ کەنارەکانی ڕوبارەکە ڕاونابوو. خەڵکانی شام وتیان: ترستان لەسەر نیە، ئێمە لەسەرەتایی شەڕ بەمشێوەیە هێرش دەبەین. دواتر هێرشیان برد و سوپاکەی عەبدولەلیك بڵاوەیان لێکرد و تێکشکاو بۆ لای یەزید گەڕانەوە. مەسلەمە هات و لەکەنارەکانی فورات بەڕێکەوت و ڕێگەی خۆی تا ئەنبار بڕی و لەپردەکەی تێپەڕی تا خۆی گەیاندە کوڕی موهەلیب. کەسانێکی زۆر لەخەڵکانی کوفە و سنورنشینەکان پەیوەستی کوڕی موهەلیب بون. بۆ ئەو کەسانەی پەیوەستی ببون و هەروەها سوپای خەڵکانی مەدینە، عەبدالله کوڕی سوفیان کوڕی یەزید کوڕی مەغفەلی ئەزدی کردە فەرماندە، بۆ سوپاکەی مەزحەج و ئەسەد نوعمان کوڕی ئیبراهیم کوڕی ئەشتەری کردە فەرماندە، بۆ کیندە و ڕەبیعە محەممەد کوڕی ئیسحاق کوڕی ئەشعەس و بۆ تەمیم و هەمەدان حەنزەلە کوڕی عەتاب کوڕی وەرقای تەمیمی کردە فەرماندە و هەموویانی لەژێر فەرماندەیی موفەزەل کوڕی موهەلیب کۆکردەوە. دەبیرخانەی کوڕی موهەلیب ناوی سەد هەزار شەڕکەری تۆمار کرد. وتی: خۆزگە لەجیاتی ئەمانە کەسەکانی خۆم دەبون کە ئێستا لەخوراسان ژیان بەسەر دەبەن. دواتر لەناو ئەوان وتارێکی پێشکەش کرد و ئەوانی بۆ شەڕی هاندا.

عەبدولحەمید کوڕی عەبدولڕەحمان لەنوخەیلە ئوردوی لێدابو، ڕوبارەکەی بڕی و

پاسەوانەکانی لەسەر ڕێگەی خەڵکانی کوفە دانا تا پەیوەستی کوڕی موهەلیب نەبن. ئەو دەستەیەکی بەسەرکردایەتی سەبرە کوڕی عەبدولرەحمان کوڕی مێخنەف بۆ شەڕ لەگەڵ مەسەلە ڕەوانە کردبو. مەسەلە کەسی ڕەوانە کرد کە عەبدولحەمیدی لەفەرمانداری کوفە لابرد و محەممەد کوڕی عەمرۆ کوڕی وەلید کوڕی عوقبەی لەجێگەکەی ئەو دانا.

یەزید سەرانی سوپاکەی خۆی کۆکردەوە و وتی: بەباشم زانی کە دوانزە هەزار شەڕکەر کۆبکەمەوە و ئەوان لەگەڵ براکەی خۆم محەممەد کوڕی موهەلیب ڕەوانە بکەم تا بەشێوەیەکی لەناکاو هێرش بکەنە سەر مەسلەمە و لەگەڵ خۆیان پوش و پەڵاش هەڵبگرن تا سەنگەرەکانی ئەوان پربکەنەوە و تا کۆتاییەکانی شەو لەشەڕ کردن بەردەوام بن. دواتر هێزە پشتیوانەکان بۆ هاوکاری ئەوان ڕەوانە بکەم و ئەم کارە تا بەرەبەیان بەردەوام بێت. کاتێك بەرەبەیان داهات، لەگەڵ سوپاکەی خۆم هێرشیان بکەمەسەر و بەتەواوی لەناویان ببەم. هیوادارم بەمشێوەیە خوا ئێمە بەسەر ئەواندا زاڵ بکات. سومیدع وتی: ئێمە پێشنیاری گەڕانەوە بۆ شێوازی پێغەمبەر(د.خ) و نوسراوی خوامان پێکردن و ئێستا گومان دەکەن بەم بانگەوازەی ئێمە ڕازی بون. شیاو نیە بۆ ئێمە فرت و فێڵ بەکار ببەین یا پەیمان بشکێنین تا لەپەیمانەکەی خۆیان پەشیمان ببنەوە. ڕوبە (سەرکردەی مەرجیەکان) و هاوەڵانی وتی: ڕاست دەکات، دەبێت ئەو کارە بکەین. یەزید وتی: هاوار لەئێوە! ئایا ئومەوییەکان بەراستگۆ دەزانن کە لەسەر بنەمای نوسراوی خواوەند کردوەکانیان ئەنجام بدەن؟ مەگەر ئەوان نەبون لەڕۆژگاری کۆنەوە تا ئێستا، دینیان پێشێل کردوە! ئەوان فریوتان دەدەن و هەڵتاندەخەڵەتێنن. من مەروانیەکانم بینیوە و لەوان فێڵبازتر و پەیمان شکێنترم نەبینیوە و لەناو ئەوان ئەم کولە زەردە (مەسلەمە) لەهەمویان خراپترە. وتیان: شەڕ ناکەین تا لەبەڵێنەکەی خۆیان پەشیمان ببنەوە.

مەروان کوڕی موهەلیب لەبەسرە بو و خەڵکی بۆ شەڕ لەگەڵ خەڵکانی شام هاندەدا. حەسەنی بەسری ڕێگەی ئەو کارەی لێدەگرتن. کاتێك ئەم هەواڵە بەمەروان گەیشت، لەناو خەڵکدا وتارێکی خوێندەوە و ئەوان بۆ هەوڵدان و خۆئامادە کردن هەڵخڕاند. وتی: ئاگاداریان کردومەتەوە کە ئەم پیرە گومڕا خۆ نوێنە(ناوی نەبرد) خەڵك لەم کارە دور دەخاتەوە. سوێند بەخوا ئەگەر دراوسێکەی قامیشێك لەکوخەکەی بدزێت، بەشێوەیەکی

بەردەوام خوێن لەلوتی دێت. سوێند بەخوا یا دەست لەم کارەی هەڵدەگرێت و یاخیە مل ئەستور و پەستە نەزانەکان لەخۆی دور دەکاتەوە یا جەستەی بەسۆهانێکی زبر دەروشێنین.

کاتێك ئەم قسانە بەگوێی حەسەن گەیشت، وتی: سوێند بەخوا حەز ناکەم خوا بەریسوا کردنی ئەو من بەرێز بکات. کەسانێك لەیارانی پێیان وت: ئەگەر مەبەستی تۆ بکات و تۆ بتەوێت، پارێزگاریت لێ دەکەین. بەوانی وت: لەم کاتەدا بۆ کارێك ئێوەم هانداوە کە خۆم رێگەی لێ دەگرم. فەرمانتان پێدەدەم دەست لەکوشت و کوشتاری یەك هەڵبگرن و بۆ هاوکاری کردنی من شەڕ لەگەڵ کەسانی دیکە نەکەن، ئەوسا بڵێم بۆ پاسەوانی کردن لەمن کوشتاری یەك بکەن! ئەم وتانە بەگوێی مەروان گەیشت. کاروباری لەوان سەخت کرد و شوێنیان کەوت و لەدەوری حەسەنی بەسری بلاوەی پێکردن. دەستی لەحەسەن هەڵگرت.

روبەروو بونەوەی یەزید کوڕی موهەلیب و مەسلەمە کوڕی عەبدولەلیك هەشت رۆژی خایاند. کاتێك رۆژی هەینی چواردەمی صەفەر، ٢٤ ئوتی ٧٢٠ زایینی گەیشت، مەسلەمە کەسی بۆ لای وەزاح رەوانە کرد و فەرمانی پێدا لەگەڵ کەشتیەکان بێتەدەر و پردەکە ئاگر تێبەربدات. ئەو کارەی کرد. مەسەلە هاتەدەر و سوپاکەی شامی بۆ شەڕ ئامادە کرد و دواتر روبەروی کوڕی موهەلیب بویەوە. فەرماندەی باڵی راستی سوپاکەی بەجەبەلە کوڕی مەخرەمەی کێندی و باڵی چەپی بەهوزەیل کوڕی زەفەر کوڕی حارسی کەلابی سپارد. عەباس کوڕی وەلید فەرماندەی باڵی راستی سوپاکەی خۆی بە سەیف کوڕی هانی هەمەدانی و باڵی چەپی بە سوەید کوڕی قەعقاعی تەمیمی بەخشی. فەرماندەی هەمو سوپاکە مەسلەمە بو.

یەزید کوڕی موهەلیب هاتەدەر و فەرماندەی باڵی راستی بەحەبیب کوڕی موهەلیب و باڵی چەپی بە موفەزەل کوڕی موهەلیب سپارد. پیاوێك لەخەڵکانی شام هاتەدەر و داوای روبەروبونەوەی لێکرد. محەممەد کوڕی موهەلیب هاتەدەر و بەشمشێر لێیدا. پیاو دەستی خۆی کردە قەڵغان چونکە دەسکێشی ئاسنینی لەدەستا بو. شمشێرەکە لەدەستی چەقی، باوەشی بەگەردنی ئەسپەکەیدا کرد و هەڵات.

کاتێك وەزاح لەپردەکە نزیك کەوتەوە، ئاگری تێبەردا کە دوکەڵ هاوشێوەی ستونێك

بۆ ئاسمان بەرزبویەوە. خەڵك روبەروی یەك بونەوە و ئاگری شەڕ بڵێسەی سەند بەڵام بەتەواوەی هێشتا خۆش نەببو. کاتێك خەڵك دوکەڵەکەیان بینی و زانیان پەردەکە ئاگری گرتوە، هەڵاتن. بەیەزیدیان وت: خەڵك رایان کرد. وتی: لەترسی چی رایان کرد؟ ئایا شەڕێکی ئەوتۆ رویدا کە شیاوی هەڵاتن بێت؟ پێی وترا: پەردەکە ئاگری گرت وکەس توانای خۆڕاگری نیە. وتی: خوا بەنەحلەتیان بکات! مێشولە بون کەدوکەڵیان تێبەردان و هەمویان رایان کرد. دواتر لەگەڵ هاورێکانی هاتەدەر و وتی: قامچی لەروخساری هەڵاتوان بدەن. ئەو کارەیان کرد تا دەستەیەکی فراوان لەدەوری کۆبونەوە و هاوشێوەی کێوێك لای ئەو ریزیان بەست. وتی: وازیان لێ بێنن هیوادرام هیچ کات لەگەڵ ئەوان لەیەك شوێن کۆنەبمەوە. بەرەڵایان بکەن، خوا لێیان خۆش بێت، هاوشێوەی مەڕبون کە گورگ پەلاماریدان و پەرێشانی کردن.

یەزید بیری لەهەڵاتن نەدەکردەوە. یەزید کوڕی حەکەم کوڕی ئەبی ئەلعاصی سەقەفی (برازای عوسمان کوڕی ئەبی ئەلعاص یاری پێغەمبەر(د.خ) کە لەگەڵ حەکەم کوڕی ئەبی ئەلعاص پەیوەندی خزمایەتی نیە) هاتە لای کوڕی موهەلیب و ئەو لەواست بو. پێی وت: پاشایەتی بەنی مەروان بەفیڕۆچو، ئەگەر ئەمە نازانی، بیزانە. وتی: نەمزانیبو. کوڕی حەکەم وتی:

فعش ملكا اومت كريما فام تمت   و سيفك مشهور بكفك تعذر

یانی: هاوشێوەی پاشاکان بژی یا وەك کەسێکی رێزدار بمرە چونکە ئەگەر بمریت و شمشێری دەرکێشراوت لەدەستا بێت، پاساوت هەیە.

وتی: ئەگەری هەیە. کاتێك یەزید هەڵاتنی سوپاکەی بینی، وتی: ئەی سومیدەع، بزانە بیرۆکەی من باشتر بو یا بیرۆکەی تۆ؟ پێم نەوتی ئەم خەڵکە چیان دەوێت؟ وتی: بەڵێ. سومەیدەع دابەزی و یەزید و سوپاکەیشی بەهەمان شێوە. دەستەیەك دەڵێن: سوار ئەسپێکی خۆڵەمێشی بو. کەسێك هاتە لای و وتی: براکەت حەبیب کوژرا. وتی: ژیان دوای ئەو سودی نیە، سوێند بەخوا دوای شکست حەزم بەژیان نەدەکرد و ئێستا بەناخۆشتری دەزانم، بۆ پێشەوە برۆن! زانیان کە بەدوای مەرگدا دەگەڕێت. ئەو کەسانەی کوژرانیان پەسەند نەدەکرد هێواش هێواش لەدەوری ئەو بڵاوەیان لێکرد و دەستەیەکی چاکەکار لەگەڵ ئەودا مانەوە و یەزید بەهەمان شێوە پێشڕەوی دەکرد. لای

هەردەستەیەکی سوار کەتێدەپەڕی، ریزەکانیانی تێکدەشکاند و هێرشی دەکردە سەر هەردەستەیەك، هەڵدەهاتن. بەرەو لای مەسلمە پێشڕەوی کرد و جگە لەکوشتنی ئەو مەبەستی هیچی دیکەی نەکرد. کاتێك لێی نزیك کەوتەوە، مەسلمە ئەسپەکەی هێنا تا سواری بێت. سوپا سوارەکەی شام لەدەوری کۆبونەوە. یەزید و سومەیدەع و محەممەد کوڕی موهەلیب کوژران.

پیاوێك لەکەلب لەوێ بو کە پێیان دەوت فەحل کوڕی عەیاش. کاتێك سەیری یەزیدی کرد، وتی: سوێند بەخوا ئەمە یەزیدە، سوێند بە خوا یا دەیکوژم یا دەمکوژێت! چ کەسێکە لەگەڵ من هێرش بباب و هاوەڵانی سەرقاڵ بکات تا بتوانم خۆم بەو بگەیەنم؟ دەستەیەك لەگەڵ ئەو هێرشیان برد و بۆ ماوەیەك شەڕیان کرد و دواتر هەردو دەستە لەدەوری یەزید و ئەو پیاوە بڵاوبونەوە، یەزیدیان بەکوژراو بینی و پیاوەکە هێشتا کەمێك گیانی تیا مابو. ئەو دەستی بۆ لای هاوەڵانی خۆی درێژ کرد و یەزیدی نیشاندان کە یانی من یەزیدم کوشت و ئەو منی کوشتوە.

کۆیلەیەك لەبەنی مورە سەری یەزیدی هێنا. پێی وترا: تۆ ئەوت کوشت؟ وتی: نە. کاتێك بردیانە لای مەسلەمە، بەخالید کوڕی عوقبە کوڕی ئەبی موعیت بۆ یەزید کوڕی عەبدولمەلیکی رەوانە کرد. دەستەیەك دەڵێن: بەم شێوە نەبو بەڵکو هوزەیل کوڕی زەفەر کوڕی حارسی کەلابی ئەوی کوشت بەڵام لەبەر لەخۆرازی بون، سەری نەبڕی.

کاتێك یەزید کوژرا، موفەزەل کوڕی موهەلیب شەڕی لەگەڵ شامیەکان دەکرد و لەکوژرانی براکەی و شکستی سوپاکەی ئاگادار نەبو. هەرجار کە هێرشی دەکردە سەر شامیەکان، لەدەوری ئەو بڵاوەیان دەکرد و ئەو دوبارە هێرشی دەبرد و لەقوڵایی سوپاکەیان پێشڕەوی دەکرد. عامر کوڕی عەممەیسەلی ئەزدی لەگەڵ ئەو شمشێری دەوەشاند و دەیوت:

قد علمت ام الصبی المولود   انی بنصل السیف غیر رعدید

یانی: دایکی منالی کەم تەمەن بەباشی دەزانێت من لەتیژی دەمی شمشێرەکان ناترسم.

ماوەیەك شەڕیان کرد کە خەڵکی رەبیعە شکستیان خوارد. موفەزەل روی تێکرد و هاواری کرد: هێرش بەرەن، هێرش! سوێند بەخوا هیچ کات هەڵاتو نەبون و ئەمە

عادەتی ئێوە نیە، با عێراقیەکان بەهۆی ئێوە زیانیان پێ نەگات، گیانم قوربانی ئێوە بێت! گەڕانەوە و مەبەستی هێرش کردنیان کرد. کەسێك هاتە لای و وتی: زۆر دەمێکەیە یەزید و محەممەد و حەبیب کوژراون وخەڵك هەڵاتون، تۆ لێرە چی دەکەیت؟ خەڵك لەدەوری ئەو بڵاوەیان لێکرد و موفەزەل بەرەو واست بەڕێکەوت. لەناو عەرەبەکان کەس لەو شمشێر وەشێنتر و تێکۆشەرتر بۆ کۆکردنەوەی خەڵکان نەبو و نەبینراوە. دەستەیەك دەڵێن: بەم شێوە نەبو بەڵکو براکەی عەبدولەلیك هات و نەیویست لەکوشتنی براکەی ئاگاداری بکاتەوە بۆ ئەوەی ئەویش ئارەزومەندی مەرگ نەبێت. لەبەر ئەمە پێی وت: سەروەرمان بەرەو واست بەڕێکەوتوە. موفەزەل لەگەڵ پاشماوەی منداڵەکانی موهەلیب بەرەو واست بەڕێکەوت و کاتێك لەکوژرانی یەزید ئاگادار بویەوە سوێندی خوارد کەهەرگیز لەگەڵ عەبدولەلیك قسە نەکات. قسەی لەگەڵ نەکرد تا لەقەندابیل کوژرا. چاوی لەشەڕەکە بریندار ببو و دەیوت: عەبدولەلیك منی ڕیسوا کرد چونکە خەڵکان منیان بینی و وتیان: ئەمە پیرەپیاوە یەك چاوە تێکشکاوەکە! بۆ ڕاستی بەمن نەوت تا خۆم بەکوشت بدەم؟ دواتر وتی:

ولا خیر فی طعن الصنادید بالقنا   و لا فی القاء الحرب بعد یزید

یانی: کوشتنی پاڵەوانەکان بە ڕمە گیان ستێنەکان و شەڕ کردن لەگۆڕەپانی شەڕ، دوای یەزید، ناخۆشە و هۆکاری دڵتەنگیە.

کاتێك موفەزەل لەگۆڕەپان هێنرایەدەر، سوپاکەی شام هاتنە ناو لەشکرگەکەی یەزید. ئەبو روبە سەرکردەی مەرجیەکان ماوەیەك لەرۆژ شەڕی لەگەڵ کردن. مەسلەمە نزیکەی سێسەد کەسی بەئەسیری گرت و ڕەوانەی کوفەی کرد کە لەوێ زیندانی کران. نامەی یەزید کوڕی عەبدولەلیك بەمحەممەد کوڕی عەمرۆ کوڕی وەلید گەیشت و فەرمانیدا ئەسیرەکان بکوژن. ئەو بە عوریان کوڕی هەیسەم سەرکردەی پاسەوانەکانی خۆی فەرمانیدا بیست بیست و سی سی ئەوان بێنێتەدەر و سەریان ببڕێت. نزیکەی سی کەس لەتەمیمیەکان هەستان و وتیان: ئێمە بوینە هۆکاری تێکشکانی خەڵکان، لەئێمەوە دەستپێبکەن وپێش کەسانیتر ئێمە بکوژن. عوریان ئەوانی هێنایەدەر و سەری بڕین و ئەوان بەردەوام دەیانوت: بۆینە هۆکاری شکستی خەڵکان و ئەمە سزاکەمان بو. کاتێك لەکوشتنی ئەوان تەواو بون، نێردراو بەفەرمانی مەسلەمەوە گەیشت کە فەرمانی دەدا

دەست لەکوشتنی ئەسیرەکان هەڵبگرن. مەسلەمە لەحیرە دابەزی.

کاتێك هەواڵی شکست و کوژرانی یەزید بە شاری واست گەیشت، کورەکەی معاویە سی و دو ئەسیری هێنایەدەر و سەری برین، لەناو ئەوان: عودەی کوری ئەرتات، محەممەد کوری عودەی کوری ئەرتات، مالیك کوری مێسمەع، عەبدولەلیك کوری مێسمەع و کەسانی دیکە. دواتر بەرەو بەسرە بەرێکەوت و سامان و گەنجینەی لەگەڵ خۆی هەڵگرت. موفەزەل کوری موهەلیبیش گەیشت. کەسانی موهەلیب لەبەسرە کۆبونەوە و کەشتیەکانیان ئامادە کرد و چاوەروانی رۆشتن بۆ ناو دەریایان دەکرد. یەزید کوری موهەلیب، وەداع کوری حومیدی ئەزدی وەك فەرمانداری قەندابیل دەستنیشان و پێی وتبو: من بۆ شەری ئەم دوژمنانە دەرۆم و ئەگەر روبەرویان دەبومەوە، لەگۆرەپان نەدەهاتمەدەر تا کۆتایی ژیانی من بگات. ئەگەر سەرکەوتم رێزت لێ دەگرم و ئەگەر کوژرام تۆ لەقەندابیل دەمێنیتەوە تا کەسانی بنەماڵەکەی من بگەنە لای تۆ و لەوێ بمێننەوە تا ئەمان وەردەگرن. من لەناو هەمو کەسەکانم تۆم هەڵبژارد و هیوادارم بۆ ئەم کارە شیاو بیت. سوێند و بەڵێنی لێ وەرگرت ئەگەر کەسانی بنەماڵەکەی پەنایان بۆبرد، چاکەیان لەگەڵدا بکات.

کاتێك کەسان و بنەماڵەی یەزید کوری موهەلیب لەبەسرە کۆبونەوە، ژنان و سامانەکانی خۆیان بۆ ناو کەشتیەکان برد و رۆشتنە قوڵایی دەریا تا گەشتنە دەوروبەری کرمان. لەکەشتیەکان دابەزین و ژنان و سامانەکانی خۆیان سوار چوارپێکان کرد. مەفەزەل کوری موهەلیب لەپێش ئەوانەوە بەرێگادا دەرۆشت. هەڵاتوانێکی زۆر لەکرمان ژیانیان بەسەر دەبرد کە لەدەوری موفەزەل کۆبونەوە. مەسلەمە کوری عەبدولەلیك ، مەدرەك کوری زەبی کەلبی بەدوای ئەو و هەڵاتوان رەوانە کرد. مەدرەك موفەزەلی بینی و هەڵاتوان لەسەر گەردەنەیەك هاورێیەتیان دەکرد. گەرانەوە و لەگەڵ مەدرەك و سوپاکەی شەریان کرد و شەرەکەیان بەرەو دژواری رۆشت. لەیارانی موفەزەل دو کەس کوژران:، نەعمان کوری ئیبراهیم کوری ئەشتەری نەخەعی و محەممەد کوری ئیسحاق کوری محەممەد کوری ئەشعەس. پاشای کەهستان، صول بەئەسیری گیرا. عوسمان کوری ئیسحاق کوری محەممەد کوری ئەشعەس بریندار بو وهەڵات تا گەیشتە حولوان. رێنومایی سوپاکەی مەسلەمەیان کرد کەئەویان گرت و کوشتیان و سەریان بۆ مەسلەمە

لەحیرە رەوانە کرد. کەسانێك لەهاوەڵانی کوڕی موهەلیب گەڕانەوە و داوای ئەمانیان کرد وپێیان بەخشرا، لەناو ئەوان: مالك کوڕی ئیبراهیم کوڕی ئەشتەر، وەرد کوڕی عەبدالله کوڕی حەبیبی سەعدی تەمیمی و کەسانیتر.

بنەماڵەی موهەلیب و هاوڕێکانیان ڕۆشتنە قەندابیل. مەسلەمە کەسی بەدوای مەدرەك کوڕی زەب رەوانە کرد و ئەوی گەڕاندەوە و هیلال کوڕی ئەحوزی تەمیمی بەدوای ئەواندا رەوانە کرد کە لەقەندابیل خۆی بەوان گەیاند. کەسانی موهەلیب مەبەستی ئەوەیان کرد بڕۆنە ناو ئەو شارە بەلام وەداع کوڕی حەمید ڕێگەی لێگرتن. هیلال کوڕی ئەحوز لەبنەماڵەی موهەلبیب ئەپچڕابو. کاتێك روبەروی یەك بونەوە، وەداع لەباڵی راست بو و عەبدولەلیك کوڕی هیلال لەباڵی چەپ. ئەم دوانە هەردوکیان ئەزدی بون. هیلال کوڕی ئەحوز ئاڵای ئەمانی هەڵکرد. وەداع کوڕی حەمید و عەبدولەلیك کوڕی هیلال ڕۆشتنە ژێر ئاڵاکە و خەڵکان لەدەوری بنەماڵەی موهەلیب بڵاوبونەوە. کاتێك مەروان کوڕی موهەلیب ئەمەی بینی، مەبەستی کوشتنی ژنەکانی کرد تا نەکەونە دەست سوپاکەی مەسلەمە. موفەزەل ڕێگەی ئەم کارەی لێگرت و وتی: ئەوان لەلایەن ئەم خەڵکەوە ترسیان لەسەر نیە. ئەو ژنەکانی نەکوشت. دواتر شمشێرەکانی خۆیان هەڵگرت و شەڕیان کرد وتا دوایین کەسیان کوژرا: موفەزەل کوڕی موهەلیب، عەبدولەلیك کوڕی موهەلیب، زیاد کوڕی موهەلیب، مەروان کوڕی موهەلیب، معاویە کوڕی یەزید کوڕی موهەلیب، مێنهال کوڕی ئەبی عۆیەیینە کوڕی موهەلیب، عەمرۆ کوڕی قەبیصە کوڕی موهەلیب و موغەیرە کوڕی موهەلیب. سەری ئەوانیان بڕی و ناوی هەرکامیان لەسەر کاغەزێك نوسی وکردیانە ناو کونی گوێچکەیان. ئەمانە جگە لە ئەبو عۆیەیینە کوڕی موهەلیب و عومەر کوڕی یەزید کوڕی موهەلیب و عوسمان کوڕی موفەزەل کوڕی موهەلیب بون کە پەنایان بۆ ڕۆتبیل برد. هیلال کوڕی ئەحوز منداڵ و ژن و سەری براوی بنەماڵەی موهەلبی بۆ لای مەسلمە لەحیرە رەوانە کرد. مەسلەمەیش بۆ یەزیدی نارد و ئەویش بۆ لای عەباس کوڕی وەلید فەرمانداری حەلەب کە سەرەکانی بەنوکی ڕمەکانەوە کرد و لەناو شاردا هەڵیکردن. مەسلەمە بڕیاریدا ژن و منداڵەکان بفرۆشێت. جەراح کوڕی عەبدالله حەکەمی ئەوانی بەسەد هەزار دینار کڕی و ئازادی کردن و مەسلەمە هیچی لەجەراح وەرنەگرت.

کاتێك هەواڵی کوژرانی یەزید کوڕی موهەلیب بەیەزید کوڕی عەبدولەلیك گەیشت، لەم سەرکەوتنە شادمان بو و کاتێك تۆڵەی خۆی لەو لەرۆژگاری پێش خەلافەتی خۆی وەرگرتەوە، شادانتر بو.

هۆکاری دوژمنی ئەم دوانە ئەوە بو کە کوڕی موهەلیب رۆژێك لەرۆژگاری فەرمانڕەوایەتی سلێمان کوڕی عەبدولەلیك لەگەرماو هاتەدەر و (غالیەی) زۆری بەسەر و روی خۆیدا پرژاند و لای یەزید کوڕی عەبدولەلیك (کە لای عومەر کوڕی عەبدولعەزیز دانیشتبو) تێپەڕی کرد. یەزید کوڕی عەبدولەلیك بەشێوەیەکی گاڵتەئامێز وتی: خوا ئەم دنیایە لەناو ببات، خۆزگە غالیە یەك مسقاڵی بەهەزار دینار دەبو و جگە لەرێزدارەکان کەس نەیدەتوانی بیکرێت! کوڕی موهەلیب بیستی و وتی: خۆزگە غالیە لەقورگی شێردا دەبو کە جگە لەمن کەس نەیدەتوانی بەدەستی بێنێت. یەزید کوڕی عەبدولەلیك پێی وت: سوێند بەخوا ئەگەر رۆژێك بێمەسەر کار، بێ چەند و چون تۆ دەکوژم. کوڕی موهەلیب وتی: سوێند بەخوا ئەگەر بێیتە سەرکار، بەپەنجا هەزار شمشێر هێرش دەکەمە سەرت. ئەمە هۆکاری دوژمنایەتی نێوانیان بو. ئاماژەیان بە بەسەرهاتی دیکەداوە کە پێشتر ئاماژەمان پێدا.

ئەسیرەکان سیانزە کەس بون. کاتێك ئەوانیان بردە لای یەزید کوڕی عەبدولەلیك، کەسێر عێزەت وتی:

حلیم اذا ما نال عاقب مجملا	اشد عقاب او عفا لم یثرب
فعفوا امیر المومنین و حسبة	فما تاته من صالح لك یکتب
اساؤوا فان تصفح فانك قادر	و افضل حلم حسبة حلم مغضب

یانی: خۆڕاگرێکی لێبورە کەکاتێك سزا بدات، لەرێگەی چاکەکاریەوە دژوارترین سزاکان دەدات یا خۆش دەبێت و سەرکۆنە ناکات. بیانبەخشە ئەی سەروەری باوەڕداران، پاداشت لەخوا بوێت، چونکە هەر کارێکی چاکە کەئەنجامی بدەیت، بۆت دەنوسرێت. خراپەیان کرد، ئەگەر ببەخشیت، بۆ ئەو کارە بەتواناییت، لەپێشترین خۆڕاگری، لەروانگەی پاداش، بەخششی پیاوی توڕەیە.

یەزید کوڕی عەبدولەلیك پێی وت: ئەی ئەبو صەخر، مەبەستەکەت دوورە! خزمایەتی بۆ خۆت بپارێزە چونکە هیچ رێگەیەك بۆ بەخشینی ئەوان نیە. خوای گەورە

ئەوانی بەکارە قێزەونەکانیانەوە بۆ لای من رەوانە کردوە. دواتر فەرمانی کوشتنی ئەوانیدا. کوڕێکی منداڵ مایەوە کەوتی: بمکوژن چونکە منداڵ نیم. یەزید وتی: بزانن توکی بەری رواوە یا نە. کوڕ وتی: خۆم باشتر دەزانم. لەخەودا ژنم بینیوە و لەگەڵیدا جوت بوم (مەبەست شەیتانی بونە). یەزید فەرمانی کوشتنی ئەوی دەرکرد.

ناوی ئەسیرە کوژراوەکان بەم شێوە بو: موعارك کوڕی یەزید کوڕی موهەلیب، عەبدالله کوڕی یەزید، موغەیرە کوڕی یەزید، موفەزەل کوڕی یەزید، مێنجاب کوڕی موفەزەل، دورەید کوڕی موفەزەل کوڕی موهەلیب، حەجاج کوڕی موفەزەل، غەسان کوڕی موفەزەل، شەبیب کوڕی موفەزەل، فەزل کوڕی موفەزەل و موفەزەل کوڕی قەبیسە کوڕی موفەزەل. سابت کوڕی قوتنە لەپرسەی یەزید کوڕی موهەلیب وتی:

ابی طول هذا الليل ان يتصرما　　وهاج لك الهم الفواد المتيما

ارقت و لم تارق معی ام خالد　　و قد ارقت عينای حولا مجرما

علی هالك هد العشيرة فقده　　دعته المنايا فاستجاب و سلما

علی ملك بالعقر يا صاح جنبت　　كتائبه و استورد الموت معلما

اصيب و لم اشهد و لو كنت شاهدا　　لسلبت ان لم يجمع الحی ماتما

و فی غير الايام يا هند فاعلمی　　لطالب و تر نظرة ان تلوما

فعلی ان مالت بی الريح ميلة　　علی ابن ابی ذبان ان يتندما

امسلم ان تقدر عليك رماحنا　　ننذقك بها فی الاساود مسلما

و ان نلق للعباس فی الدهر عثرة　　نكافئة باليوم الذی كان قدما

قصاصا و لم نعد الذی كان قد اتی　　الينا و ان كان ابن مروان اظلما

ستعلم ان زلت بك النعل زلة　　و اظهر اقوام حياء مجمجما

من الظالم الجانی علی اهل بيته　　اذا احضرت اسباب امر و ابهما

و انا لعطافون بالحلم بعد ما　　تری الجهل من فرط اللئيم تكرما

و انا لحلالدن بالثغر لا نری　　به ساكنا الا الخميس العرمر ما

نری ان للجيران حقا و ذمة　　اذا الناس لم يرعوالذی الجار محرما

و انا لنقری الضيف من قمع الذری　　اذا كان رفد الرافدين تجشما

یانی: درێژایی شەو لەڕۆشتن بەرەو کۆتاییەکەی لەجووڵە کەوت و خەم، دڵی

سوتاوی تۆی دەکولاند. بەئاگا مامەوە بەلام دلدارەکەم دایکی خالید لەگەلم بەئاگا نەمایەوە، چاوەکانم بۆ یەك ساڵی رەبەق خەویان لێ نەکەوت. ئەمە لەحەسرەتی پیاوێکی رێزدار بو کە کوژرانی هەمو خەلکی راچلەکاند، مەرگ بانگی کرد و وەلامی دایەوە. هاورێی من، ئەم داخ بۆ مەرگی پاشایەك بوو کە لەگۆرەپانی شەڕ گیانی بەخشی و دەستە شەرکەرەکانی ترسابون و ئەو هاوشێوەی پالەوانێك بەرەو ئامێزی مەرگ غاریدا. لەخاك و خوێندا گەوزا و من لەوێ نەبوم و ئەگەر شایەتی مەرگی دەبوم و کەسەکانم پرسەیان بۆ نەدەگێرا، خۆم بەتەنیا جل وبەرگی پرسەم لەبەر دەکرد. لەسورانی رۆژگارەکان (ئەمە بزانە ئەی هند) خوازیاری خوێن، ئەگەر چاوەڕێ بێت، زانایيەکی قوولی هەیە. ئەگەری هەیە ئەگەر بابی رووداوەکان من بسورێنێت و لای کوڕی باوکی زەبان تێپەڕم بکات، کارێك بکەم کە لەبونی خۆی پەشیمان ببێتەوە. ئەی مەسلەمە، ئەگەر رمەکانی ئێمە بەتۆ بگەن، ژەهری ماری زەنگیت پێ دەچێژن بەشێوەیەك بێ یار و پشتیوان بمێنیتەوە. ئەگەر لەعەباس هەلەیەك ببینین، لەبەرابەر ئەو رۆژە، سزایەکی بەرچاوی پێ دەبەخشین. بەپێی ئایینی تۆلە سەندنەوە ئەو کارە دەکەین و لەوەی ئەنجامی داوە، خۆش نابین چونکە کوڕی مەروان ستەمکارترە. بەم زوانە، ئەگەر پێلاوەکان لەقاچتا بخلیسکێت و کەسانێك لەخەلك شەرمێکی شاراوە ئاشکرا بکەن، بزانە کە ستەمکاری گوناحکار لەسەر بنەمالەکەی کێیە، ئەمە لەکاتێکدایە کە هۆکارەکانی کارێك یەك دەگرن و دواتر بەرەو تاریکی دەڕوات. ئێمە لایەنگرانی خوێنساردی و خۆڕاگرین و لەبەرچاو نەگرتنی گوناحی گوناحکاری پەست بەجۆرێك لەرێزداری دەزانین. لەو سنورانەدا نیشتەجێین کە هیچ کەس لەوێ نیشتەجێ نابێت مەگەر ئەوەی سوپایەکی گەورە روو لەو دیارە بکات. دەبینم کە دراوسێکان ماف و ئەمانیان هەیە، ئەگەر چی خەلکان بەشێوەیەکی شیاو رێز لەدۆستایەتی و دراوسێیەتی ناگرن. بەفرمێسکی چاو میوانداری میوانەکان دەکەین ئەوکاتەی بەخشەرەکان کۆتایی بەبەخشینەکانیان بێنن.

بۆ پرسەی ئەو چەندین قەسیدەی هۆنیوەتەوە.

بەلام ئەبو عۆیەیینە کوڕی موهەلیب، هند کچی موهەلیبی بۆ لای یەزید کوڕی عەبدولەلیك رەوانە کرد و داوای ئەمانی کرد کە ئەمانی پێ بەخشی. عومەر کوڕی

یەزید کوڕی موهەلیب و عوسمان کوڕی موفەزەل کوڕی موهەلیب زیندو مانەوە تا ئەسەد کوڕی عەبداللەی قەسری بو بەفەرمانداری خوراسان و ئەمان نامەی بۆ ئەو دوانە رەوانە کرد کە هاتنە خوراسان.

دانانی مەسلەمە لەعێراق و خوراسان

کاتێك مەسلەمە لەشەڕی یەزید کوڕی موهەلیب تەواو بو، براکەی یەزید کوڕی عەبدولمەلیك فەرمانڕەوایی کوفە و بەسرە و خوراسانی پێبەخشی. ئەو محەممەد کوڕی عەمرۆ کوڕی وەلیدی وەك کارگوزاری خۆی لەکوفە دەستنیشان کرد. دوای بنەماڵەی موهەلیب، شەبیب کوڕی حارسی تەمیمی کاروبارەکانی بەسرەی هەڵدەسوراند. مەسلەمە، عەبدولرەحمان کوڕی سلێمانی کەلبی وەك فەرماندارى ئەو شارە دەستنیشان کرد و عەمرۆ کوڕی یەزیدی تەمیمی کردە سەرکردەی پاسەوانەکان. عەبدولرەحمان مەبەستی ئەوەی کرد خەڵکانی بەسرە ببینێت و گوشتاریان بکات بەلاّم عەمرۆ کوڕی یەزید رێگەی ئەو کارەی لێگرت و داوای دە رۆژ مۆڵەتی کرد و ئەم هەواڵەی بۆ مەسلەمە نوسیی. مەسلەمە ئەوی لابرد و عەبدولمەلیك کوڕی بیشر کوڕی مەروانی لەجیگەی ئەودانا و عەمرۆ کوڕی یەزیدی وەك سەرکردەی پاسەوانەکان هێشتەوە.

دەستنیشان کردنی سەعید خوزەینە لەخوراسان

مەسلەمە، سەعید کوڕی عەبدولعەزیز کوڕی حارس کوڕی حەکەم کوڕی ئەبی ئەلعاص کوڕی ئومەییە کەپێیان دەوت سەعیدی خوزەینە، وەك فەرمانداری خوراسان دەستنیشانی کرد. بۆیە بەو ناوە بانگیان دەکرد چونکە پیاوێکی نەرم و بەتوانا بو. پاشای ئەبغەر ڕۆشتە لای و بینی کە جل وبەرگی ڕەنگاورەنگی لەبەر کردوە و دەوروبەری پڕە لەدۆشەك و پشتیە ڕەنگینەکان. کاتێك هاتەدەر، پێیان وت: سەروەری ئێمەت چۆن بینی؟ وتی: خوزەینە بو. لەو ڕۆژەوە بەخوزەینە ناویان دەبرد. خوزەینە خاتونی دێدار یا کەیبانوە.

سەعید کچی مەسلەمەی کردبوە هاوسەری خۆی و لەبەر ئەمە بو ئەوی کردە فەرمانداری خوراسان. کاتێك مەسلەمە سەعیدی بۆ ئەو کارە ڕاسپارد، بەرەو ئەو دیارە بەرێکەوت و شوعبە کوڕی زوهەیری ئەهشەلی وەك فەرمانداری سەمەرقەند دیاری کرد. بەرەو ئەو دیارە بەرێکەوت و ڕۆشتە سەغد. خەڵکەکەی لەڕۆژگاری عەبدولرەحمان کوڕی نوعەیم ناباوەڕ ببون. دواتر پاشگەز بونەوە و ڕێزیان لەپەیمانی ئاشتیەکە گرت. شوعبە لەناو خەڵکانی سەغد وتارێکیدا و دانیشتوانی عەرەب نەژادی سەرکۆنە کرد و ئەوانی بەترسنۆك لەقەڵەمدا و وتی: لەناو ئێوەدا نەپیاوێکی بریندار دەبینم نە ناڵەی ئازارێك. داوای لێخۆشبونیان کرد و فەرماندارەکەیان عێلبا ءکوڕی حەبیبی عەبدیان بەلاواز لەقەڵەمدا.

سەعید کارگوزارەکانی عەبدولرەحمان کوڕی عەبداللەی کە لەڕۆژگاری عومەر کوڕی عەبدولعەزیز هاتبونە سەرکار، خستە زیندان و دواتر ئازادی کردن. دواتر سەعیدیان ئاگادار کردەوە کە جەهم کوڕی زەحری جوعفی و عەبدولعەزیز کوڕی عەمرۆ کوڕی حەجاجی زەبیدی و مونتەجیع کوڕی عەبدولرەحمان ئەزدی (تا هەشت کەس) لەلایەن یەزید کوڕی موهەلیب بۆ کارە دژوارەکان دیاری کراون و لای ئەوان سامانێکی زۆری موسوڵمانان کەڵەکە کراوە کە بەخیانەت هەڵیانگرتوە. کەسی ڕەوانە کرد و ئەوانی لە (قەڵای کۆن) لەمەرو زیندانی کرد. جەهم کوڕی زەحری سوار کەرێك کرد و لەناو شاردا

سوراندی و سەد قامچی لێدا و فەرمانی دەرکرد ئەو و هەشت کەسەکەی دیکە بەومرقا ء کوڕی ئەصر بسپێرن تا ئەشکەنجەیان بکات. ومرقا عداوای لێبوردنی کرد و سەعید ئەوی بەخشی و ئەوانی بە عەبدولحەمید کوڕی دێسار و عەبدولەلیك کوڕی دێسار و زوبەیر کوڕی ئەشیت موالی باهلە سپارد کە جەهم کوڕی زەحر و عەبدولعەزیز کوڕی عەمرۆ مونتەجیع کوڕی عەبدولرەحمانیان لەژێر ئەشکەنجەدا کوشت و قەعقاع وکەسانی دیکەیان تا سنوری مەرگ ئەشکەنجە کرد. ئەوان لەناو زینداندا بون کە تورکەکان و سەغدیەکان بۆ شەڕی عەرەبەکان پێشڕەویان کرد و سەعید فەرمانیدا و ئازادی کردن. دەیوت: خوا زوبەیر نفرین بکات کە جەهمی کوشت.

وەرگرتنی بەیعەت بۆ جێنشینی هوشام و وەلید

کاتێك یەزید کوڕی عەبدولەلیك سوپای بۆ شەڕی یەزید کوڕی موهەلیب رەوانە کرد (کە ئاماژەمان پێدا) و دواتر مەسلەمە کوڕی عەبدولەلیك و عەباس کوڕی وەلید کوڕی عەبدولەلیکی کردە فەرماندەی سوپاکەی خۆی، پێیان وت: ئەی سەروەری باوەڕداران، عێراقیەکان خەڵکانێکی پەیمان شکێن وئاژاوەچین، ئێمە روبەروی جەنگێکی مەترسیدار بوینەتەوە و ئەگەری هەیە روداوەکان روبدات و ئێمە لەوە دڵنیا نین کەعێراقیەکان شۆڕش بکەن و بڵێن: سەروەری باوەڕداران مرد، دواتر هێزی ئێمە تێکبشکێت و سوپاکەمان بڵاوەی لێبکەن، ئەگەر هاوشێوەی عەبدولعەزیز کوڕی وەلید وەسیەتت دەکرد، کارێکی باشت ئەنجامداوە.

ئەم هەواڵە بەمەسلەمە کوڕی عەبدولەلیك گەیشت. ئەو هاتە لای براکەی یەزید و وتی: ئەی سەروەری باوەڕداران، کامیان لای تۆ بەرێزترە، براکەت یا برازاکەت؟ وتی: براکەم. وتی: کەواتە براکەت بۆ خەلافەت شیاوترە. یەزید وتی: ئەگەر کوڕم نەدەبو، براکەم بۆ ئەو کارە شیاوترە بو تا برازاکەم. وتی: کوڕەکەت هێشتا گەنجە، لەگەڵ هوشام کوڕی عەبدولەلیك بۆ خەلافەت بەیعەت بکە و دوای ئەو بۆ کوڕەکەت وەلید بەیعەت وەربگرە. وەلید کوڕی یەزید لەو کاتەدا تەمەنی پانزە ساڵ بو. ئەو بۆ هوشام کوڕی عەبدولەلیك و دواتر بۆ کوڕەکەی وەلید کوڕی یەزید کوڕی عەبدولەلیك بەیعەتی وەرگرت. یەزید تەمەنی درێژەی کێشا و کوڕەکەی پێگەیشت. هەرجار کە یەزید ئەوی دەبینی، دەیوت: خوا داوەری نێوان من و کەسێك بێت کە هوشامی لەنێوان من و تۆ

جێگە کردەوە.

شەڕی تورکەکان

کاتێك سەعید بو بەفەرماندارى خوراسان، خەڵك ئەویان بەسست و ناتەوان لەقەڵەمدا و بە خوزەینە ناویان برد. شوعبەی وەك فەرماندارى سەمەرقەند دیارى کرد و دواتر لەو کارە دورى خستەوە. تورکەکان چاوی تەماحیان لەو سەرزەمینە بڕی و خاقان ئەوانی کۆکردەوە و بەرەو سەغد رەوانەی کردن. کورصول فەرماندەی تورکەکان بو. بەرێکەوتن تا لەکۆشکی باهلی دابەزین.

دەستەیەك دەڵێن: گەورەیەك لەگەورەکان داوای ژنێکی لەباهلە کرد کە لەو کۆشکەدا ژیانی بەسەر دەبرد. ژن رازی نەبو و پیاوەکە تورە بو. هیوادراربون دانیشتوانی ئەو کۆشکە بەئەسیری بگرن. کورصول هات و گەمارۆی خستە سەر دانیشتوانی کۆشك کە نزیکەی سەد بنەماڵە لەگەڵ ژن و منالەکانیان لەوێ دەژیان. لەسەمەرقەند عوسمان کوڕی عەبدالله کوڕی موتەریف کوڕی شەخیر فەرماندار بو کەسەعید دوای شوعبە بۆ ئەو کارە رایسپارد. نامەیان بۆ نوسی. ترسان کە هێزە پشتیوانەکان درەنگ بگەنە لایان. لەبەر ئەمە لەگەڵ تورکەکان لەسەر پێدانی چل هەزار (دینار یا درەم؟) ئاشتیان کرد و حەفدە کەسیان وەك بارمتە تەسلیمی ئەوان کرد. عوسمان خەڵکی کۆکردەوە و موسەییب کوڕی بیشری ریاحی خۆبەخشانە خۆی بۆ شەڕ ناونوس کرد و لەگەڵ ئەو چوار هەزار کەس بەهەمان شێوە خوازیاری رۆشتن بۆ شەڕ بون لەناو ئەوان شوعبە کوڕی زوهەیر و سابت کوڕی قوتنە لەگەڵ دەستەیەکی دیکە لەپاڵەوانە بەئەزمونەکان. کاتێك ئوردویان لێدا، موسەییب بەوانی وت: ئێوە دەڕۆنە شەڕی سوارکارە تورکەکان کە فەرماندەکەیان خاقانە. پاداشی کارەکەتان ئەگەر خۆڕاگرى بکەن، بەهەشتە و سزاکەتان ئەگەر رابکەن، ئاگر. هەرکەس مەبەستی شەڕ و خۆڕاگرى هەیە، هەنگاو بنێتە پێش. هەزار و سێسەد کەس پاشگەز بونەوە. چەند فەرسەخێك رێگەیان بڕی، دوبارە وتاری یەکەمی هێنایە سەرزمان و هەزار کەسی دیکە پاشگەز بونەوە. فەرسخێکی دیکە بەرێگادا رۆشت و قسەکانی دوبارە کردەوە و هەزار شەڕکەری دیکەیش پاشگەز بونەوە. بەرێکەوت تا گەیشتە دو فەرسەخی ئەوان و دابەزی. تورکی خاگان پاشا (فی) هاتە لای ئەوان و وتی: لێرە هیچ دێدارێك نەمایەوە مەگەر ئەوەی لەگەڵ تورکەکان بەیعەتی کرد

جگە لەمن کە سێسەد شەڕکەرەم لەژێر فەرماندایە. ئەوان لەگەڵ تۆدان و من هەواڵێکم پێیە. ئەوان ئاشتیان لەگەڵ تورکەکان کرد و حەفدە کەسیان وەك بارمتە لای ئەوان دانا تا پەیمانی ئاشتیان لێ وەربگرن. کاتێك بیستیان ئێوە بەرێکەوتون، بارمتەکانیان کوشت، بەیانی بۆ شەڕ روبەروی یەك دەبنەوە تا دەست بەسەر کۆشکەکەدا بگرن.

موسەییب دوپیاوی رەوانە کرد، پیاوێك لەعەرەبەکان وپیاوێك لەپارسەکان، ئەوان بەرێکەوتن تا باس و خواسەکانی ئەو خەڵکە بێنن. لەشەوی تاریکدا بەرێکەوتن کە تورکەکان لەدەوروبەری کۆشکەکە ئاویان کۆکردبویەوە و کەس نەیدەتوانی دەستی بەوێ بگات. لەکۆشکەکە نزیك کەوتنەوە کە پێشەنگەکانیان بانگیان کردن. پێیان وت: بێدەنگ بە و عەبدولەلیك کوڕی دێسار بۆ لای ئێمە بنێرە. ئەوی بانگ کرد. ئاگاداریان کردەوە کە موسەییب لەم نزیکانەیە. وتیان: ئایا دەتوانن ئەمشەو تا بەیانی پارێزگاری لەخۆتان بکەن؟ وتیان: مەبەستی ئەوەمان کردوە پێش خۆمان ژنەکانمان بەرەو مردن پێش بخەین و دواتر هەمومان گیان ببەخشین. ئەو دوانە بۆ لای موسییب گەڕانەوە و ئاگاداریان کردەوە. بەهاوەڵانی وت: من بۆ شەڕی ئەم خەڵکە دەڕۆم، هەرکەس دەیەوێت جیا ببێتەوە، رێگەی خۆی بگرێتەبەر. کەس جیانەبویەوە و هەمویان بۆ مەرگ پەیمانیان لەگەڵ بەست.

بەیانی بویەوە و کۆشکەکە لەو ئاوەی تورکەکان هەڵیانبەستبو، بەهێزتر ببو. کاتێك تەنیا نیو فەرسەخ لەتورکەکان دور بوو، دابەزی و مەبەستی ئەوەی کرد شەوانە بەشێوەیەکی لەناکاو هێرش بکاتە سەریان. کاتێك شەو داهات، داوای خۆڕاگری لەشەڕکەرانی کرد و وتی: دەبێت دروشمەکەتان (یا محەممەد) بێت. شوێن هەڵاتوان مەکەون، چوارپێکانیان لەناو ببەن چونکە کاتێك ئەسپەکانی خۆیان لەدەست بدەن، بەبوونی ئێوە زیاتر زیانیان بەردەکەوێت، هێزی ئێوە کەم نیە. ئەگەر حەوتسەد شمشێر لەناکاو هێرش بکاتە سەر سوپایەك، تێکی دەشکێنێت هەرچەند ژمارەکەی فراوان بێت. کەسیری دەبوسی کردە فەرماندەی باڵی راستی خۆی و سابت کوڕی قوتنەی کردە فەرماندەی باڵی چەپ کە لەخەڵکانی ئەزد بوو. کاتێك لەوان نزیك کەوتنەوە(و ئەمە لەکاتی بەرمبەیان بو) تەکبیریان وت. تورکەکان راچڵەکان و موسوڵمانان هێرشیان کرد و چوارپێکانیان لەناوبرد. موسەییب و شەڕکەرانی هاورێی دابەزین و بەو پەڕی هێزیانەوە

شەڕیان کرد. دەستی راستی بەختەری مەرایی فرتا کە شمشێری بەدەستی چەپی گرت و ئەو دەستەیشیان فرتاند و لەشەڕ کردن بەردەوام بوو تا کوژرا. سابت کوڕی قوتنە گەورەیەك لەگەورەکانی تورکی کوشت و تورکەکان هەڵاتن و جارچی موسەییب جاڕیدا: شوێنیان مەکەون چونکە لەترسا نازانن ئێوە شوێنیان کەوتون یا نە، مەبەستی کۆشك بکەن و جگە لەناو هیچ شتێك هەڵمەگرن و ئەو کەسانە پێش خۆتان بخەن کەدەتوانن بەرێگادا بڕۆن. هەرکەس ژن یا منداڵێك یا ناتەوانێك بەهیوایی پاداشتی ئەو دنیا هەڵبگرێت، پاداشتەکەی لای خوایە و هەر کەس نەخوازێت، چل درەمی پێ بدەن، ئەگەر لەکۆشك لەئەمان بەخشراوەکان کەسی لێبو، ئەوانیش رزگار بکەن. کۆشك نشینەکانیان هەڵگرت و ڕۆشتنە لای خەڵکان. ئەوانی لەکۆشەکەی جێگە کردەوە و خواردنی پێدان. دواتر رەوانەی سەمەرقەند بون. بۆ بەیانی تورکەکان گەڕانەوە بەڵام کەسیان لەکۆشکەکە نەبینی جگە لەکوژراوەکانی خۆیان. وتیان: ئەوانەی هێرشیان کردە سەر ئێمە، لەخەڵکان نەبون، بەڵکو لەپەریەکان بون. سابت کوڕی قوتنە وتی:

فدت نفسی فوارس من تمیم	غداة الروع فی ضنك المقام
فدت نفسی فوارس اکنفونی	علی الاعداء فی رهج القتام
بقصر الباهلی و قد راونی	احامی حین ضن بة المحامی
بسیفی بعد حطم الرمح قدما	اذودهم بذی شطب حسام
اکر علیهم الیحموم کرا	ککر الشرب انیة المدام
اکر لدی غمرات آلموت حتی	تجلت لا یضیق به مقامی
فلو لا الله لیس له شریك	و ضربی قونس الملك الهام
اذا لسعت نساء بنی دثار	امام الترك بادیة الخدام
فمن مثل المسیب فی تمیم	ابی بشر کقادمة الحمام

یانی: گیانم بەقوربانی سوارە بەئەزمونەکانی تەمیم بێت کە لەبەرەبەیانی ئەو شەڕە مەترسیدارە، لەو تەنگانەیە، پیاوانە هەوڵیاندا. لەکۆشکی باهلی بون، منیان بینی کەپارێزگاری لەخەڵکەکەی، خۆم دەکەم چونکە لەم کاتەدا پاسەوانەکان لەشەڕ خۆیان بەدور دەگرت. دوای ئەوەی ڕمەکەم شکا، شمشێرم لەکالآن دەرکێشا، شمشێرێکی تیژ. ئەسپە تیژپێکەی خۆم بۆ سەر ئەوان غار پێدەدا و بەردەوام رووم تێدەکردن بەهەمان

شێوە کە مەیخۆران بەردەوام پیاڵە بۆ یەك دەگێرن. لەو کاتی گیان بەخشین، بەردەوام هێرشم دەبرد تا بای گۆڕەپان دامرکایەوە و لەتەنگانە رزگارم بو. ئەگەر خواوەندی بێ هاوتا وشمشێر وەشاندنی یەك لەدوای یەکی من لە ناوچاوی پاشای دورئەندێشی نەدەبوو، ژنانی بەنی دێسار لەبەرابەر تورکەکان دەکەوتنە سەرچۆك و لەحەسرەتا پشتی دەستیان بەدیان دەخوارد. لەناو تەمیمیەکان چ کەسێك وەك باوکی بوشر موسەییبە؟ ئەو کۆتری پێشەنگی شەڕکەرانە.

لەو شەوەدا یەکێك لەچاوەکانی معاویە کوڕی حەجاجی تایی کوێر و دەستی گۆج بو. ئەو لەلایەن سەعدەوە تا پلەی فەرمانداری بەرز کرایەوە. سەعد بۆ وەرگرتنەوەی قەرزێك کە لەئەستۆیدابو، ئەوی گرت و خستیە زیندان و دواتر تەسلیمی شەداد کوڕی خولەیدی باهلی کرد کە زێری لێ بستێنێت. شەداد تەنگی پێ هەڵچنی. معاویە وتی: ئەی خەڵکی قەیس، رۆشتمە کۆشکی باهلی و دەستێکی چالاك و چاوێکی تیژبینم بوو، چاوێکم کوێر و دەستێکم گۆج و لەگەڵ ئەوەیشدا پیاوانە شەڕم کرد و بنەماڵەکانی ئێوەم لەدەستی تورکەکان رزگار کرد لەکاتێدا هەمویان لەکوژران و ئەسیرکران نزیك ببونەوە. ئێستا سەروەرەکەتان ئەو کارەم لەگەڵ دەکات کە دەیبینن، لەبەرابەر ئەو بمپارێزن. شەداد دەستی لێ هەڵگرت. یەکێك لەو کەسانەی لەکۆشکدا بوو، وتی: کاتێك دو لای شەڕکەر، شەڕیان دەست پێکرد، لەزۆری دەنگی هاواری پیاوان و حیلەی ئەسپەکان و دەنگی بەریەك کەوتنی شمشێرەکان گومانمان کرد رۆژی هەستانەوە دەستی پێکردوە.

شەڕ لەگەڵ خەڵکانی سەغد

لەم ساڵەدا سەعید خوزەینە لەرووبار تێپەڕی و شەڕی لەگەڵ خەڵکانی سەغد کرد چونکە پەیمانەکەی خۆیان شکاند و لەبەرابەر موسوڵمانەکان هاوکاری تورکەکانیان کرد. خەڵك بەسەعیدیان وت: تۆ شەڕ ناکەیت و تورکەکان هێرشیان کردوە و خەڵکانی سەغد لەئیسلام هەڵگەڕاونەتەوە. ئەو روباری بەمەبەستی روبەروبونەوە لەگەڵ سەغدیەکان بڕی. تورکەکان و دەستەیەك لەخەڵکانی سەغد روبەروی بونەوە و موسوڵمانان ئەوانیان تێکشکاند. سەعید وتی: شوێنیان مەکەون چونکە سەغدیەکان بێستانی سەرومری باوەڕدارانن (چونکە ئەوان دەکاتە کرێکار و بەرهەمەکانیان وەك میوەیەکی شیرین دەخوات) ئێوە ئەوانتان تێکشکاند، ئایا دەتانەوێت لەناویان ببن؟ ئێوە ئەی خەڵکانی عێراق، چەندین جار لەگەڵ خەلیفە شەڕتان کردوە، ئایا ئێومیان لەناو برد؟ سورە کوڕی حوڕ بەحەیانی نەبتی وت: شوێنیان مەکەوە ئەی حەیان. وتی: نێچیرێکی خواییە، وازی لێ ناهێنم. وتی: ئەی نەبتی، بگەڕێرەوە. وتی: خوار روخسارت نەبتی بکات.

موسوڵمانان پێشڕەویان کرد تا گەیشتنە دۆڵێك کە لەنێوان ئەوان و مێرگەلانەکە جیایی دروست کردبو. دەستەیەك لەوان پەڕینەوە. تورکەکان لەسەر رێگە دانیشتبون، کاتێك موسوڵمانان گەیشتن، هاتنەدەر وهێرشیان کردنە سەر. موسوڵمانان شکستیان خوارد و هەڵاتن تا گەشتنە دۆڵەکە. لەوێ لەبەرابەر تورکەکان خۆڕاگری و پاشەکشێیان پێکردن. دەستەیەك دەڵێن: بەم شێوە نەبو بەڵکو تێکشکاومکان، شەرکەرە پیادەکانی پادگانی موسوڵمانان بون. نەکەوتبونە خۆ کە لەناکاو بینیان تورکەکان لەناو دارستانەکەوە هێرشیان کردنەسەر. سەرکردەی سوارەکان شوعبە کوڕی زوهەیر بو. تورکەکان بەشێوەیەکی خێرا هەڵمەتیان برد کەموسوڵمانان نەیانتوانی سوار ئەسپەکانیان ببن. شوعبە شەڕی لەگەڵ ئەوان کرد و کوژرا و پەنجا کەسی دیکە لەگەڵ ئەودا کوژران، شەڕکەرانی ناو پادگانەکە شکستیان خوارد و موسوڵمانان لەم شکستە ئاگادار بونەوە. خەلیل کوڕی ئەوسی عەبشەمی (پیاوێك لەبەنی زالم) سوار لەسەرئەسپەکەی هاواری کرد: ئەی بەنی تەمیم، لەدەوری من کۆببنەوە، من خەلیلم!

دەستەیەك لەدەوری كۆبونەوە و بەهاوكاری ئەوان هێرشی كردە سەر دوژمن و زەویگیری كردن تا فەرماندە لەگەڵ شەڕكەرانی موسوڵمان گەیشت و دوژمن هەڵات. خەلیل بو بەسەركردەی سوارەكانی بەنی تەمیم تا نەصر كوڕی سەیار هاتە سەركار. دواتر فەرماندەیی ئەوان بە حەكەم كوڕی ئەوس گەیشت.

لەساڵی داهاتودا، پیاوانێكی لەتەمیم بۆ وەزغیش رەوانە كرد و وتیان: خۆزگە روبەروی دوژمن دەبوینەوە و شوێنیان دەكەوتین. هەرجار كەسەعید هێزە شەڕكەرەكانی رەوانە دەكرد و ئەوان سەركەوتنیان بەدەست دەهێنا و تالانی و ئەسیریان دەگرت، ئەسیرەكانی دەگەڕاندەوە و سزای شەڕكەرانی دەدا. هیجری شاعیر وتی:

سريت الى الاعداء تلهو بلعبة   و ايرك مسلول و سيفك مغمد

و انت لمن عاديت عرس خفية   و انت علينا كالحسام المهند

یانی: روبەروی دوژمنان بویتەوە و گەمەت دەست پێكرد و لەم كاتەدا كێرت خەساو و شمشێرەكەت لەكالاندا بوو. تۆ بۆ دوژمنان، بوكێكی ناو پەردە و بۆ ئێمە شمشێری هیندیت.

سەعید دەستی لەبەرێوبەردنی كارەكانی خەڵك هەلگرت و خەڵك ئەویان بەسست و ناتەوان لەقەڵەمدا.

پیاوێك لە بەنی ئەسەد بەناوی ئیسماعیل بەردەوام لەگەڵ مەروان كوڕی محەممەد ژیانی بەسەر دەبرد. ئیسماعیل لای سەعید لەهاورێیەتی لەگەڵ مەروان قسەی كرد. سەعید وتی: ئەو بێ دایك و باوكە چ كارمیە! ئیسماعیل وتی:

زعمت خذينة انني ملط   لخذينة الميرآة و المشط

و مجامر و مكاحل جعلت   و معازف و بخدها نقط

افذاك ام زعف مضاعفة   و مهند من شانه القط

لقرس ذكر اخي ثقة   لم يغذه التانيث و اللقط

یانی: خوزمینە گومانی كرد من بێ باوك و دایكم، خوزمینە شایانی ئاوێنە و شانەیە. ئیسپەندەر دەسوتێنێت، كل لەچاوانی دەكات، تار دەژەنێت و خاڵ لەروخساری دەكوتێت. ئەوە باشترە یا زرێیەكی چەند توێ، هەورێكە زۆر دەبارێت و هەرجار زیاتر دەبارێت، و شمشێری هیندی كە بەردەوام سەرپڕین پیشەیەتی. بۆ پیاوێكی ئەستور و

چوارشانە و شیاوی خۆشویستن کە شێوە ژنانەکان و بوختانەکان، گلاوی ناکەن.

ئەم قەسیدەیە چەندین دێری دیکەی هەیە.

مەرگی حەیانی نەبتی

پێشتر سەبارەت بەحەیان کوڕی نەبتی قسەمان کرد و ئەمە کاتی گێڕانەوەی بەسەرهاتی قوتەیبە بوو کە چۆن کوژرا و دواتر حەیان بو بەسەروەر و لەپێشی پێبڕا و لەخوراسان ناو و ناوبانگی بۆ خۆی بەدەست هێنا. وتمان کە سورە کوڕی حوڕ پێی وت: ئەی نەبتی و حەیان وەڵامی دایەوە: خوا روخسارت نەبتی بکات (انبط الله وجهك) سورە لەمە ڕەنجا و بەسەعید کوڕی خوزەینەی وت: ئەم کۆیلەیە دوژمنترین دوژمنی عەرەبەکان و موالیەکانە و فەرماندار بەناحەز دەزانێت. ئەو بو خوراسانی لەدەست قوتەیبە دەرهێنا و ئێستا دەیەوێت دژی تۆ شۆڕش بکات و خوراسان لەدەستی تۆ دەربێنێت و دواتر لەیەکێك لەقەڵاکان سەنگەر بگرێت. سەعید وتی: لای کەس باسی ئەم قسەیە مەکە. دواتر لەناو کۆڕەکەی خۆی داوای شیری کرد و فەرمانیدا کەمێك زێریان(نەك ژەهر)هێنا و لێیان سوو و تێکەڵ بەشیرەکەیان کرد و کردیانە ناو پیاڵەی شیرەکەی حەیان. دواتر سەعید و هاورێکانی تا چوارفەرسەخ ئەسپیان غاردا و گەڕانەوە. حەیان چوار ڕۆژ مایەوە و دواتر مرد. دەستەیەك دەڵێن: لەم ساڵەدا نەمرد، لەگێڕانەوەی روداوی ساڵەکانی داهاتو بەخواستی خوا ئاماژەی پێدەدەین.

لەسەر كار لابردنی مەسلەمە لەعێراق و خوراسان و دانانی كوڕی هوبەیرە

هۆكاری ئەم كارە ئەوە بو كاتێك مەسلەمە بەفەرمانداری عێراق و خوراسان، جگە لەباج هیچی بۆ دەرباری خەلیفە رەوانە نەكرد. یەزید كوڕی عەبدولمەلیك شەرمی دەكرد ئەو لەسەر كار لاببات. نامەی بۆ نارد: كەسێك بكەرە جێگری خۆت و بۆ لای من بەرێكەوە.

دەستەیەك دەڵێن: مەسلەمە لەگەڵ عەبدولعەزیز كوڕی حاتەم كوڕی نوعمان سەبارەت بە ڕۆشتن بۆ لای یەزید راوێژی كرد. وتی: ئارەزومەندی دیداری ئەویت؟ كاتێكی زۆر نیە لای ئەو گەڕاویتەوە. وتی: بەناچاری دەبێت بڕۆم. وتی: كەواتە بزانە ناڕۆیت مەگەر ئەوەی چاوت بەفەرمانداری تازەی سەرزەمینەكەت بكەوێت. مەسلەمە بەرێكەوت و عومەر كوڕی هوبەیرەی فەزاری لەعێراق بینی كە سوار لەسەر ئەسپ و چوارپێكانی تایبەت بە نامە بردن بوو. مەسلەمە لەهۆكاری هاتنەكەی پرسی: عومەر وتی: سەروەری باوەڕداران رەوانەی كردوم تا سامانی بنەماڵەی موهەلیب وەربگرم.

كاتێك عومەر ئەوی بەجێهێشت، مەسلەمە، عەبدولعەزیز كوڕی حاتەمی بانگ كرد و لەوتەكانی كوڕی هوبەیرە ئاگاداری كردەوە. وتی: پێشتر تۆم ئاگادار كردەوە. مەسلەمە وتی: بەڵام ئەو بۆ وەرگرتنی سامانی بنەماڵەی موهەلیب هاتوە. عەبدولعەزیز وتی: ئەمە سەرسورهێنەرترە. كوڕی هوبەیرە فەرمانڕەوایی جەزیرە دەكات و لەكارەكەی دوردەخرێتەوە و بۆ وەرگرتنی سامانی بنەماڵەی موهەلیب بۆ ئەم دیارە دێت بێ ئەوەی نامەیەكی بۆ تۆ پێ بێت.! زۆری نەخایاند كە ئاگاداریان كردەوە كە كوڕی هوبەیرە كارگوزارەكانی ئەوی لەسەر كار لابردوە. فەرزدق وتی:

راحت بمسلمة البغال عشية   فارعی فزارة لا هناك المرتع

عزل ابن بشر و ابن عمر و قبله   و اخو هراة لمثلها يتوقع

یانی: دوێ شەو ئێسترەكان مەسلەمەیان برد، ئەی فەزاریەكان لێرەدا بلەوەڕێن كە هیوادارم نەبێتە لەوەرگەی شیاو بۆ ئێوە! كوڕی بشر و كوڕی عەمرۆ پێش ئەو لەسەر

کار لابران و پاشای هەرات چاوەڕوانی ئەم چارەنوسەی دەکرد.

مەبەستی لەکوڕی بشر عەبدولمەلیك کوڕی بشر کوڕی مەروان و لە کوڕی عەمرۆ محەممەد زونەلشامە و لەپاشای هەرات خوزمینە بو.

بەلاّم سەرەتای کاری هوبەیرە تا گرتنەدەستی فەرمانڕەوایی هەمو عێراق بەم شێوە بوو کە ئەو لەقولاّیی بیابان لەنێوان بەنی فەزارەوە هات و لەگەلّ یەکێك لەفەرماندەکانی تایبەت بەکاروباری جەنگ پەیوەندی هاورێیەتی بەست، دەیوت: هیوادرام زۆر نەخایەنێت و ببمە فەرمانداری عێراق. لەگەلّ عەمرۆ کوڕی معاویە عەقیلی بۆ شەڕی ڕۆمیەکان ڕۆشت. ئەسپێکی ڕەسەن بەلاّم سەرکێش و نائارامیان بۆ هێنا. وتی: هەر کەسێك بتوانێت سواری بێت، ئەسپەکە بۆ خۆی. عومەر کوڕی هوبەیرە هەستا و لەدورەوە بەدەوری ئەسپەکەدا سوڕا و کاتێك گەشتە شوێنێك کەئەگەر ئەسپەکە جووتەی دەخست، قاچەکانی پێی دەگەیشت، خۆی هەلّدا و پەڕیە سەر زینی ئەسپەکە. ئەسپەکەی تایبەت کرد بەخۆی.

کاتێك موتەریف کوڕی موغەیرە کوڕی شوعبە نافەرمانی فەرمانەکانی حەجاج کوڕی یوسفی سەقەفی کرد و ئالاّی شۆڕشی هەلّکرد، عومەر کوڕی هوبەیرە لەناو ئەو سوپایەدا بو کە بۆ شەڕی ئەو بەرەو ڕەی بەرێکەوتن. کاتێك دوسوپا شەڕیان دەکرد کوڕی هوبەیرە پەیوەستی موتەریف بو و وای نیشاندا کەچیتر لەبەرژەوەندی ئەو شەڕ دەکات. کاتێك شەڕ رووی لەدژواری کرد، کوڕی هوبەیرە لەو کەسانە بو کەموتەریفیان کوشت و سەریان بڕی. دەستەیەك دەلّێن: کەسێکی دیکە ئەوی کوشت و عومەر کوڕی هوبەیرە سەری بڕی و بردیە لای عودەی و پاداشتی وەرگرت. عودەی ئەوی لەگەلّ سەری موتەریف بۆ لای حەجاج ڕەوانە کرد و حەجاجیش بۆ دەرباری عەبدولمەلیك کوڕی مەروان. عەبدولمەلیك گوندی بەرزەی (لەگوندەکانی دیمەشق) پێ بەخشی. کوڕی هوبەیرە بۆ لای حەجاج گەڕایەوە کەئەوی بۆ لای کەردەم کوڕی مێرسەدی فەزاری ڕەوانە کرد کە سامانەکانی بەزۆر لەدەست دەرهێنا. عومەر کوڕی هوبەیرە سامانەکەی هەلّگرت و فڕاندی و بۆ لای عەبدولمەلیك کوڕی مەروان هەلاّت و وتی: لەترسی حەجاج، پەنا بۆ سەروەری باوەڕداران دەبەم چونکە کوڕە مامی ئەو موتەریف کوڕی موغەیرەم کوشت و سەریم هێنایە لای سەروەری باوەڕداران و دواتر بۆ لای حەجاج گەڕامەوە کە

مەبەستی کوشتنی منی کرد، ئێستا دڵنیام من بەکارێکەوە سەرقاڵ دەکات کە ببێتە هۆکاری لەناوچونم. عەبدولمەلیك پێی وت: تۆ لەپەنای مندایت. لای عەبدولمەلیك مایەوە. حەجاج نامەی بۆ عەبدولمەلیك نوسی کە ئەو سامانەکانی فڕاندوە و هەڵاتوە. عەبدولمەلیك وتی: دەست لەو هەڵبگرە.

یەکێك لەکوڕەکانی عەبدولمەلیك کچی حەجاجی کردە هاوسەری خۆی و کوڕی هوبەیرە چەندین دیاری گرانبایی بۆ ئەو ژنە کڕی و چاکەی زۆری لەگەڵدا کرد. کچ نامەی بۆ باوکی نوسی و فەرمانی پێدا کاروبارەکانی بۆ ڕێکبخات و نیازەکانی بەراوەردە بکات. پێگەی ئەو لەشام بەرزبویەوە. کاتێك عومەر کوڕی عەبدولعەزیز هاتەسەرکار، ئەوی وەك فەرمانداری جەزیرە دەستینشان کرد. کاتێك یەزید کوڕی عەبدولمەلیك هاتەسەرکار و هوبەیرە بینی ئەو کەنیزە مانگ روخسارە فەرمانڕەوایەتی دڵ و گیانی خەلیفە دەکات، دەستی بەناردنی دیارییە گرانباییەکان بۆ ئەو ژنە و بۆ خەلیفە کرد. ژن، خەلیفەی ناچار کرد ئەو وەك فەرمانڕەوایی سەراسەری عێراق دەستنیشان بکات. یەزید کوڕی عەبدولمەلیك مەبەست و خواستی ئەو ژنەی هێنایەدی و کوڕی هوبەیرەی وەك فەرمانڕەوایی عێراق دەستنیشان کرد.

کوڕی هوبەیرە لەگەڵ قەعقاع کوڕی خولەید رژدیان بەیەك دەبرد. قەعقاع دەیوت: کێ دەتوانێت لەبەرابەر کوڕی هوبەیرە خۆڕاگری بکات، حەبابە شەوانە لەبەرژەوەندی ئەو هەوڵ دەدات و کوڕی هوبەیرە رۆژانە دیارییەکانی بۆ رەوانە دەکات! کاتێك حەبابە مرد و دڵی خەلیفەی سوتاند، قەعقاع وتی:

هلم فقد ماتت حبابة سامنی	بنفسك يقدمك الذرى و الكواهل
اغرك ان كانت حبابة مرة	تميحك فانظر كيف ما انت فاعل

یانی: ها، هەنگاو بێنە پێش و لەگەڵ من بەرابەری بکە چونکە حەبابەی جوان روخسار مرد، خۆت وەرە پێش تا ببینیت ئێمە لەتۆ لەپێشتر و گەورەترین. ئەم کارە تۆی فریودا کە رۆژێك لەرۆژەکان حەبابە لەبەرژەوەندی تۆ قسەی بۆ خەلیفە کرد، ئێستا بزانە خۆت دەتوانی چی بکەیت.

ئەم قەسیدەیە چەندین دێری هەیە.

رۆژێك لەنێوان ئەو قەعقاع شەڕە قسە روویدا و قەعقاع پێی وت: ئەی زادەی ژنی

بۆگەن، چ کەسێك لەپێشی پێ بەخشی؟ کوڕی هوبەیرە وتی: قونی ژنە جوان روخسارەکان لەپێشی بەتۆ بەخشی و من بەهۆی سینە دەرپەڕاوەکانی ڕمە سەرفرازەکان لەپێشیم پێبڕا. مەبەستی ئەوە بو کە عەبدولمەلیك پەیوەندی هاوسەرگیری لەگەڵ بنەماڵەی قەعقاع بەست چونکە دایکی وەلید کوڕی عەبدولمەلیك و سلێمان کوڕی عەبدولمەلیك لەژنانی عەبسی بو.

بەشێك لەبانگەوازی عەباسیەکان

لەم ساڵەدا مەیسەرە نێردراوەکانی خۆی لەعێراقەوە ڕەوانەی خوراسان کرد و کاری بانگەشەکەران لەوێ ئاشکرا بوو. عەمرۆ کوڕی بەحیر کوڕی وەرقای سەعدی ڕۆشتە لای سەعید کوڕی خوزەینە و پێی وت: کەسانێك لێرەن کەوتەی ناشیرین دەهێننە سەرزمان. چۆنیەتی روداوەکانی بۆ باس کرد. سەعید چەندین کەسی ڕەوانە کرد کەئەوانی هێنا و پرسی: کێن؟ وتیان: دەستەیەك لەبازرگانەکان. وتی: ئەم باس و خواسە چیە لەناو خەڵکان بلاوتان کردۆتەوە؟ وتیان: نازانین. وتی: هاوشێوەی بانگەشەکەرەکان هاتون؟ وتیان: بەشێوەیەك گرفتاری کارەکانی خۆمانین ناتوانین سەرقاڵی ئەو کارانە بین. وتی: چ کەسێك ئەوان دەناسێت؟ دەستەیەك لەخوراسانیەکان (زۆربەیان لەیەمانیەکان و ڕەبیعە) هاتن و وتیان: ئەوان دەناسین، ئەگەر هەواڵێکی ناخۆش لەوان بەگوێی تۆ بگات، گوناحەکەی لەئەستۆی ئێمەدا بێت. ئەوانی ئازاد کرد.

کوژرانی یەزید کوڕی ئەبی موسلیم

دەڵێن: یەزید کوڕی عەبدولەلیك لەساڵی ١٠١/٧١٩-٧٢٠ زایینی یەزید کوڕی ئەبی موسلیمی کردە فەرمانداری ئەفریقیە. دەستەیەك دەڵێن: لەم ساڵەدا بوو. هۆکاری کوژرانەکەی ئەوە بو کەمەبەستی ئەوەی کرد لەناو ئەوان بەشێوەی حەجاج کوڕی یوسفی سەقەفی سەبارەت بەو موسوڵمانانە هەڵس و کەوت بکات کە نیشتەجێی شارەکان و لەبنەڕەتدا خەڵکی سوادی عێراق و لەعێراق باوەڕیان بەئیسلام هێنابو. ئەوانی بۆ گوندەکانی خۆیان گەڕاندەوە و باجی لەسەر دانان و ئەوەی لێومرگرتن کە لەکاتی بتپەرستی لەوان وەردەگیرا. کاتێك یەزید مەبەستی ئەم کارەی کرد، ئەفریقیەکان بۆ کوشتنی ئەو یەکیانگرت و کوشتیان و کەسێکیان کردە فەرمانداری خۆیان کە پێش یەزید کوڕی ئەبی موسلیم فەرمانڕەوایەتی دەکرد کەمحەممەد کوڕی یەزید بو. ئەو شارەکانی خستە ژێر فەرمانی خۆی و لای ئەوان مایەوە. نامەیان بۆ یەزید کوڕی عەبدولەلیك نوسی: ئێمە سەرپێچی فەرمانەکانی ئێوە ناکەین بەڵکو بەم شێوە بو کە یەزید کوڕی ئەبی موسلیم ئەو بەڵای بەسەردا هێناین کە خوا و موسوڵمانەکان پێی رازی نەبون و لەبەر ئەمە ئەومان کوشت و کارگوزارەکەی تۆمان گەڕاندەوە بۆ سەر کارەکەی. یەزید لەوەڵامدا نوسی: من لەکاری یەزید کوڕی ئەبی موسلیم رازی نەبوم. ئەو فەرمانداری محەممەد کوڕی یەزیدی بەهێز و پشت راست کردەوە.

بیرکردنەوەی چەند روداوێك

لەم ساڵەدا عومەر کوڕی هوبەیرە لەپانتاییەکانی ئەرمەنستان شەڕی لەگەڵ رۆمیەکان کرد چونکە پێش گرتنەدەستی فەرمانڕەوایەتی عێراق فەرمانڕەوایەتی جەزیرەی دەکرد. ئەوانی شکستدا و دەستەیەکی زۆری لەوان ئەسیر کرد کەبەوتەی دەستەیەك ژمارەیان دەگەیشتە حەوتسەد کەس. هەروەها لەم ساڵەدا عەباس کوڕی وەلید کوڕی عەبدولمەلیك شەڕی لەگەڵ رۆمیەکان کرد و دەستی بەسەر دلسەدا گرت.

لەم ساڵەدا عەبدولرەحمان کوڕی زوحاك (فەرمانداری مەدینە) ئایینی حەجی لەگەڵ خەڵك ئەنجامدا.

فەرمانداری مەککە عەبدولعەزیز کوڕی عەبداللە کوڕی خالید، فەرمانداری کوفە محەممەد کوڕی عەمرۆ زونەلشامە، فەرمانداری بەسرە عەبدولمەلیك کوڕی بشر کوڕی مەروان بو تا ئەوەی عومەر کوڕی هوبەیرە ئەوی لەسەر کار لابرد، فەرمانداری خوراسان سەعید خوزەینە، فەرمانداری میسر ئوسامە کوڕی زەید، سەرپەرەستی دامەزراوەی دادی کوفە قاسم کوڕی عەبدولرەحمان کوڕی عەبداللە کوڕی مەسعود بو.

روداوەکانی ساڵی سەد و سێیەمی کۆچی (٧٢١-٧٢٢ زایینی)

دەست نیشان کردنی سەعیدی حەرەشی لەخوراسان

لەم ساڵەدا عومەر کوڕی هوبەیرە، سەعید خوزەینەی لەفەرمانداری خوراسان دورخستەوە. هۆکاری لەسەرکار لابردنەکەی ئەوە بو کە موجەشەر کوڕی موزاحیمی سولەمی و عەبداللە کوڕی عومەیری لەیسی رۆشتنەی لای کوڕی هوبەیرە و سکالآیان لەسەعید خوزەینە کرد. ئەو سەعید خوزەینەی لەسەر کارەکەی لابرد و لەجێگەکەی سەعید کوڕی عەمرۆ حەرەشی دانا. خوزەینە لەدەروازەی سەمەرقەند سەرقاڵی شەڕ کردن بو کە هەواڵی لەکاردەرکرانی پێگەیشت و ئەو هەزار پیاوی شەڕکەری لەو گۆڕەپانەدا بەجێهێشت.

درێژەی روداوەکان

دەستەیەك دەڵێن: عومەر کوڕی هوبەیرە نامەیەکی بۆ یەزید کوڕی عەبدولەلیك نوسی و ئاماژەی بەناوی کەسانێکدا کە لەشەڕی (عەقر) پیاوانە تێکۆشاون، ئاماژەی بەناوی سەعیدی حەرەشی نەکرد. یەزید وتی: بۆ ناوی حەرەشی نەبردوە؟ نامەی بۆ عومەر کوڕی هوبەیرە نوسی: حەرەشی بکەرە فەرمانداری خوراسان. کوڕی هوبەیرە بۆ ئەو کارە دەستنیشانی کرد. ئەو پێش خۆی موجەشەر کوڕی موزاحمی سولەمی رەوانە کرد و نەهار کوڕی تەوسیعە وتی:

فهل من مبلغ فتيان قومي   بان النبل ريشت كل ريش

و ان الله ابدل من سعيد   سعيدا لا المخنث من قريش

یانی: ئایا کەسێك هەیە جوامێرەکانی بنەماڵەکەم ئاگادار بکاتەوە کەنوکی تیرەکان بەشێوەیەکی باشتر ئامادە کران و خواوەند لەجیاتی سەعید خوزەینە، سەعیدی حەرەشی هێنایە سەرکار نەك ئەو پیاوە حیزە قون دڕاوە قورەیشیە.

سەعیدی حەرەشی هاتە خوراسان و کارگوزارەکانی سەعیدی خوزەینەی لەسەر کار لانەبرد. پیاوێك فەرمانی ئەوی خوێندەوە و بەهەڵە خوێندییەوە. وتی: بێدەنگ بە، ئەوەی بیستتان، هەڵەی دەبیرە و سەروەری لێی بێ بەرییە. کاتێك حەرەشی گەیشتە

خوراسان، خەڵك لەبەرابەر دوژمنان شەڕیان دەكرد. ئەوان سەركوت كرابون. وتارێكی پێشكەش كردن وبۆ شەڕ هانیدان و وتی: ئێوە بەم ژمارە زۆر و كەرەستە فراوانانە شەڕ ناكەن بەڵكو بەهاوكاری پەروەردگار و ئایینی پێغەمبەری) ڕێزدار، بڵێن: هیچ توانا و تویشوێك نیە مەگەر لەلایەن خواوەندی گەورە وڕێزدار، وتی:

فلست لعامر ان لم ترونى	امام الخيل اطعن بالعوالى
و اضرب هامة الجبار منهم	بعضب الحد حودث بالصقال
فما انا فى الحروب بمستكين	و لا اخشى مصاولة الرجال
ابى لى والدى من كل دم	و خالى فى الحوادث غير خال

یانی: لەخەڵكی عامر نەبم ئەگەر نەمبینن لەبەرابەر سوارەكان بەڕمە گیان ستێنەكان شەڕ دەكەم. سەر یاخیەكانی ئەوان بەفیرۆ دەدەم و بەشمشێری تیژ لەناویان دەبم كە بەسوان و ئاودان، تازەیان كردۆتەوە. لەشەڕدا ناتەوان نیم و لەروبەروبونەوە لەگەڵ شەڕكەران ناترسم. باوكم پەسەندی نەدەكرد دەست بۆ كاری سەركۆنەكراو درێژ بكەم و نەژادم بۆ روبەروبونەوە لەگەڵ روداو وپێشهاتەكان، پشتیوانی منە.

كاتێك خەڵكانی سەغد بیستیان حەرەشی هاتۆتە خوراسان، لەخۆیان ترسان چونكە لەسەردەمی سەعید كوڕی خوزەینە هاوكاری توركەكانیان كردبوو. گەورەكانی ئەوان كۆبونەوە و بۆ هاتنەدەرەوە لەوڵاتەكەیان رێككەوتن. پاشاكەیان بەوانی وت: ئەم كارە مەكەن، بمێننەوە و هاوشێوەی پێشو باج بدەن و بۆ دانی خەراجی داهاتو پەیمانیان پێ بدەن، بەڵێنی پێ بدەن كەشارەكە ئاوەدان دەكەنەوە و ئەگەر شەڕ بكات، هاوكاری دەكەن. بۆ هاوكاری كردنی توركەكان، داوای لێخۆشبون و چەندین كەسی وەك بارمتە تەسلیم بكەن. وتیان: دەترسین، رازی نەبێت، ئێمە دەڕۆینە خەجندە و لەپاشاكەی داوای پەنابەریەتی و كەسێك بۆ لای فەرماندار رەوانە و داوای لێدەكەین لەكارەكانی رابردومان خۆش ببێت و بەڵێنی پێ دەدەین لەداهاتودا هیچ كارێكی نەشیاو لەئێمە نەبینێت. وتی: كەسێكم لەئێوە، بەڵام بۆچونەكەی من باشترە.

رازی نەبون و بەرەو خەجندە بەرێكەوتن و كەسیان بۆ لای پاشای فەرغانە رەوانە و داوایان كرد پارێزگاریان لێ بكات و لەشارەكەی خۆی جێگەیان بكاتەوە. ویستی بەداواكەیان رازی بێت، بەڵام دایكی پێی وت: نابێت ئەم شەیتانانە بێنە شارەكەی تۆ،

گوندێکیان بۆ دەستنیشان بکە تا لەوێ نیشتەجێ ببن. پەیامی بۆ ئەوان نارد: گوندێك دیاری بکەن تا لەوێ نیشتەجێ ببن و من دانیشتوانەکەی رابگوێزم، بۆ ئەم کارە چل یا (بیست) رۆژ دەرفەتم پێبدەن. ئەوان دۆڵی عیصام کوڕی عەبدالله کوڕی باهلییان هەڵبژارد کە قوتەیبە لەناو ئەواندا بەجێی هێشتبو. پاشا رازی بوو و وتی: ئێوە هیچ پەیمانێکتان لەملی مندا نیە و ئەگەر پێش رۆشتنە ناو ئەو دۆڵە عەرەبەکان هێرش بکەنە سەرتان، پارێزگاریتان لێ ناکەم. رازی بون و پاشا دۆڵەکەی بۆ چۆڵ کردن.

بیرکردنەوەی چەند روداوێك

لەم ساڵەدا تورکەکان هێرشیان کردە سەر لان.

هەروەها لەم ساڵەدا عەباس کوڕی وەلید لەگەڵ رۆمیەکان شەڕی کرد و شارێك بەناوی دلسەی گرت.

لەم ساڵەدا عەبدولرەحمان کوڕی زوحاك بو بەفەرمانداری هەردو شاری مەککە و مەدینە.

لەم ساڵەدا عەبدولواحید کوڕی عەبدالله نەزری بوو بەفەرمانداری تاییف و عەبدولعەزیز کوڕی عەبدالله کوڕی خالید لەفەرمانداری ئەم شارە و شاری مەککە لابرا.

لەم ساڵەدا عەبدولرەحمان کوڕی زوحاك، فەرمانداری مەککە و مەدینە ئاینی حەجی لەگەڵ خەڵك ئەنجامدا. فەرمانڕەوایی عێراق عومەر کوڕی هوبەیرە و فەرمانڕەوای خوراسان سەعید حەرەشی بو. سەرپەرەستی دامەزراوەی دادی کوفە قاسم کوڕی عەبدولرەحمان و سەرپەرەستی دامەزراوەی دادی بەسرە عەبدولمەلیك کوڕی یەعلی.

ئەم کەسانە لەم ساڵەدا مردن: شەعبی لەتەمەنی ٧٧ ساڵی کەدەستەیەك دەڵێن: لەساڵی ٧٢٢/١٠٤ زایینی یا ساڵی ١٠٥/ ٧٢٣ زایینی یا ساڵی ١٠٧/ ٧٢٥ زایینی مرد، یەزید کوڕی ئەصەم خوشکەزای مەیمونە هاوسەری پێغەمبەر(د.خ) کەدەستەیەك دەڵێن: لەساڵی ١٠٤/ ٧٢٢ زایینی مرد و ساڵەکانی تەمەنی ٧٣ ساڵ درێژەی کێشا. ئەبو بوردە کوڕی ئەبی موسا ئەشعەری، یەزید کوڕی حوصەین کوڕی نومەیری سەکونی، عەتا ء کوڕی یەسار برای سلێمان کوڕی یەسار، عومرە کچی عەبدولرەحمان کوڕی سەعید کوڕی زورارەی ئەنساری لە تەمەنی ٧٧ ساڵی، موصعەب کوڕی سەعد کوڕی ئەبی وەقاص،

یەحیا کوڕی وەسابی ئەسەدی مێنقەری، عەبدولعەزیز کوڕی حاتەم کوڕی نوعمانی باهلی کارگوزاری عومەر کوڕی عەبدولعەزیز لەجەزیرە.

رووداوەکانی ساڵی سەد و چواری کۆچی

(٧٢٢ - ٧٢٣ زایینی)

شەڕی نێوان سەعیدی حەرەشی و خەڵکانی سەغد

دەڵێن: لەم ساڵەدا سەعیدی حەرەشی بەمەبەستی شەڕ لەرووبار پەڕیەوە و بەرێکەوت و لەکۆشکی (ریح) لەدو فەرسەخی دەبوسیە دابەزی بەڵام سوپاییەکان لەدەوری ئەو کۆنەبونەوە و لەبەر ئەمە لەوێ کۆچی کرد. هیلال کوڕی عولەیمی حەنزەلی پێی وت: ئەی پیاو، ئەگەر وەزیر بیت باشترە لەوەی ئەمیر بیت، سوپاییەکان لەدەوری تۆ کۆنەبونەوە و مەبەستی ڕۆشتنت کرد. گەڕایەوە و فەرمانیدا دابەزن. کوڕە مامی پاشای فەرغانە هاتە لای و وتی: خەڵکانی سەغد لەخەجندەن، هەواڵی ئەوانی بەسەعید گەیاند. زیادی کرد: پەلە بکە و پێش ئەوەی بگەنە دۆڵەکە، خۆت بگەیەنە چونکە تا نەگەنە ناو دۆڵەکە ئێمە پارێزگاریان لێ ناکەین. ئەو عەبدولرەحمانی قوشیری و زیاد کوڕی عەبدولرەحمانی هاورێ لەگەڵ دەستەیەك رەوانە کرد و دوای ئەوەی بەرێکەوتن، لەکارەکەی خۆی پەشیمان بوویەوە و وتی: پیاوێکی مل ئەستوور هاتە لای من کەنەمزانی راست دەکات یا درۆ، سوپایی موسوڵمانانم بەپێی قسەکانی ئەو روبەروی زیان کردەوە. بەدوای ئەواندا بەرێکەوت و لەئەشروسنە دابەزی و لەسەر بنەمای پێدانی برێك پارە ئاشتی لەگەڵ کردن.

لەو کاتەدا کە سەرقاڵی خواردنی نانی ئێوارێ بون، کوڕی عەتای دەبوسی کە هاورێ لەگەڵ عەبدولرەحمان بوو، هاتە لای، پارووەکە لەدەستی کەوت، عەتای بانگ کرد و وتی: هاوار لەتۆ، لەگەڵ کەس شەڕتان کرد؟ وتی: نە. ئاگاداری کردەوە کەبۆ چ مەبەستێك هاتوە. ئەو بەپەلە بەرێکەوت و دوای سێ ڕۆژ غاردان بە عەبدولرەحمانی قوشیری گەیشت و لەوێوە بەرێکەوت تا گەشتە خەجندە و لێرە یەکێك لەهاوەڵانی پێی وت: چی دەبینی؟ وتی: شەڕ. وتی: من ئەمە پەسەند ناکەم، ئەگەر پیاوێك بریندار بێت، بۆ کوێ بڕوات و ئەگەر کەسێك کوژرا، بۆ کوێی ببەین؟ بۆچونم وایە دەبێت دابەزین و چاوەڕوان بین و خۆمان بۆ شەر ئامادە بکەین. دابەزی و سەرقاڵی ئامادە کردنی خۆی و

سوپاکەی بو. کەس لەدوژمن روبەرویان نەبویەوە. خەڵك سەعیدی حەرەشیان بەترسنۆك لەقەڵەمدا و وتیان: پێشتر بۆ ئازایەتی و دینداری بەناوبانگ بوو بەڵام کاتێك هاتە خوراسان، بو بەپیاوێکی نەزان و گێژ. پیاوێك لەعەرەبەکان هەڵمەتی برد و بەگورز لەدەرگای خەجەندەی دا و شکاندی. ئەوان لەناو تویلەی مەڕ و بزنەکان لەپشت درگایی ناوەوە چاڵێکی قووڵ و گەورەیان هەڵکەند تا بەم شێوەیە موسوڵمانان فریو بدەن. دەیانویست ئەگەر شکستیان خوارد، بەرێگایەکدا برۆن کە خۆیان شارەزان و بەم شێوە موسوڵمانان گومڕا بکەن تا دەکەونە ناو چاڵەکە. لەگەڵ ئەوان شەڕیان کرد و شکستیان خواد و هەڵاتن. رێگەی خۆیان ون کرد و کەوتنە ئەو چاڵەی بەدەستی خۆیان هەڵیانکەندبو. موسوڵمانان چل پیاویان لەوان هێنایە دەر. حەرەشی گەمارۆی خستە سەریان و بەردهاوێژەکانی جێگیر کرد. ئەوان کەسیان بۆ لای پاشای فەرغانە رەوانە کرد و وتیان: خیانەتت لەئێمە کرد. داوایان کرد تا هاوکاریان بکات. وتی: پێش گەشتن بەدۆڵەکە هێرشیان کردە سەر ئێوە و ئێوە لەپەنایی مندا نین. سەغدیەکان خوازیاری ئاشتی و ئەمان بون و وتیان دەبێت ئەوان بۆ سەغد بگەرێنێتەوە، بەڵێنیاندا کە ژنان و منالانی عەرەب تەسلیم بکەنەوە ونەوەی لەخەراج کەمیان کردۆتەوە، بیگەرێننەوە، هێرش نەکەنە سەر هیچ کەسێك و کەس لەوان لەخەجندە نەمێنێتەوە و ئەگەر کارێکی نەشیاویان کرد، خوێنیان رەوا بێت.

پاشاکان و بازرگانەکانی سەغد تەسلمیان بون و دەستبەرداری خەڵکی خەجندە بون. گەورەکانی سەغد تەسلیمی ئەو شەرکەرانە بون کەئەوانیان دەناسی. (کارزەنگ) خۆی تەسلیمی ئەیوب کوڕی ئەبی حسان کرد. حەرەشیان ئاگادار کردەوە کە خەڵکانی سەغد ژنێکی ئەسیری عەرەبیان کوشتوە. وتی: بەمنیان وتوە کە سابت ژنێکی کوشتوە و بەخاکی سپاردوە. رازی نەبو. پرسی و زانی کە هەواڵەکە راستە. سابتی بردە ناو خێوەتەکەی خۆی و کوشتی. کاتێك کارزەنگ لەکوشتنی ئەو ئاگادار بویەوە، ترسا و کەسی بۆ لای برازاکەی نارد و داوای پانتۆڵی کرد. بەکوڕی براکەی وتبوو: ئەگەر داوای پانتۆڵم کرد، بزانە کەچارەنوسم کوژرانە. پانتۆڵیان بۆ هێنا کەهاتەدەر و شەڕی لەگەڵ خەڵکان کرد و دەستەیەکی کوشت و سوپاکە شڵەژا و خەڵك زیانیان بەرکەوت. ئەو گەیشتە سابت کوڕی عوسمان کوڕی مەسعود کە هێرشی کردەسەر و خوێنی ڕشت.

کاتێك کارزەنگیان کوشت، سەغدیەکان سەد و پەنجا ئەسیری موسوڵمانیان کوشت. حەرەشیان لەم کارە ئاگادار کردەوە. پرسیاری کرد و زانی کەهەواڵەکە راستە. فەرمانی کوشتاری ئەوان و جیاکردنەوەی بازرگانانی دەرکرد. سەغدیەکان لەبەر ئەوەی کەل و پەلی شەڕیان پێ نەبو، بەدار لەبەرابەر عەرەبەکان بەرگریان کرد و تا دوایین کەس کوژران. ئەوان سێ هەزار یا حەوت هەزار کەس بون. ئەو ژن و منداڵ و سامانی خەڵکانی سەغدی وەك تالآنی هەڵگرت و هەر شتێك لای دڵگیر و پەسەند بو، دەستی بەسەرداگرت. دواتر موسلیم کوڕی بودەیلی عەدەوی بانگ کرد و وتی: کاری دابەش کردنی تالآنیەکانم بۆ تۆ سپارد. وتی: دوای ئەوەی سەراسەری شەو کارگوزارەکانت لێیان دەدزی. کەسێکی دیکە بۆ ئەو کارە راسپێرە! کارەکەی بەکەسێکی دیکە سپارد. حەرەشی نامەی خۆی بۆ یەزید کوڕی عەبدولەلیك نوسی و لەنوسینی نامە بۆ عومەر کوڕی هوبەیرە خۆی بەدور گرت. ئەمە لەو کارانە بو دڵی عومەری رەنجاند. سابت کوڕی قوتنە سەبارەت بەتالآنیە دەستکەوتوەکان وتی:

اقر العين مصرع كارزنج و كشكير و ما لاقى يباد

و ديوشتى و مالا فى خلنج بحصن خجند اذ دمروا فبادوا

یانی: ئەوەی بوە هۆی روناکی چاوان، لەخاك و خوێن گەوزانی کارزەنگ و کەشکیر و یوباد و دیوشتی و خلەنگ بو کەهەمویان لەخەجەند گرفتار و لەناوچون.

دەڵێن: دیوشتی دێداری سەمەرقەند بو کە بەدیوناشەنگ ناو دەبرا کە لەعەرەبیدا ناوەکەیان بۆ دیوئەشنج گۆڕیوە. هەروەها دەڵێن: عێلبا عکوڕی ئەحمەری یەشکرییان بۆ گرتن و دابەش کردن و کۆکردنەوەی تالآنیەکان راسپاردبو. پیاوێك سکەیەکی وردی بەدو درەم کڕی و زێڕی تیا بینی. گەڕایەوە و دەستی خستە سەر روخساری و وای نیشاندا کە چاوی ئازاری هەیە. سکەکەی گەڕاندەوە و دو درەمەکەی خۆی وەرگرتەوە. بەدوایدا گەڕان بەڵام نەیاندۆزیەوە.

حەرەشی، سلێمان کوڕی ئەبی ئەلسەری بۆ قەڵایەك بانگ کرد کەدۆڵی خەڵکانی سەغد چواردەوری گرتبو جگە لەیەك لای. خورامزم شا و پاشای (ئاخرون) و شومان لەگەڵ ئەودا بون. سلێمان فەرماندەی پێشەنگەکانی بەموسەییب کوڕی بشری ریاحی سپارد. لەیەك فەرسەخی روبەروی بونەوە و بۆ شەڕ ریزیان بەست. ئەوانی شکستدا و

بۆ ناو قەڵاکە پاشەکشێی پێ کردن و لەوێ شەڕ دوبارە هەڵگیرسا. دیوشتی داوای کرد تەسلیمی فەرمانەکانی حەرەشی بێت. سلێمان ئەوی بۆ لای حەرەشی رەوانە کرد و حەرەشی رێزی لێگرت. دانیشتوانی قەڵاکە خوازیاری ئاشتی بون لەسەر ئەو بنەمایی زیان بەژن و منداڵەکانیان نەگات تا ئەوان قەڵاکە تەسلیمی عەرەبەکان بکەن. سلێمان کەسی بۆ لای حەرەشی رەوانە کرد تا چەندین کەس بۆ وەرگرتنی زێر و زیو و سامانەکانی ناو قەڵاکە رەوانە بکات. ئەو کەسەکانی رەوانە کرد کە تالآنیەکانیان کۆکردەوە و فرۆشتیان و لەناو سوپاکەدا دابەشیان کرد.

حەرەشی سوپاکەی بەرەو کێش برد و خەڵکەکەی لەسەر بنەمای پێدانی دەهەزار یا شەش هەزار سەر (مەڕوماڵات) ئاشتیان لەگەڵ کرد. دواتر بەرەو زرەنگ بەرێکەوت و لەوێ نامەی کوڕی هوبەیرەی پێگەیشت کە فەرمانی ئازاد کردنی دیوشتی پێدەدا. حەرەشی ئەوی کوشت و لەداریدا و نەسر کوڕی سەیاری بۆ وەرگرتنی پەیمانی ئاشتی لەخەڵکی کێش راسپارد. سلێمان کوڕی ئەبی سەری کردە فەرمانداری کێش و نەسەف. قەڵاکانی زۆر بەهێز بون کەگرتنیان دژوار دەهاتە بەرچاو. موجەشەر بەحەرەشی وت: دەتەوێت کەسێکت پێ بناسێنم بێ شەڕ کردن دەستی بەسەردا بگرێت؟ وتی: بەڵێ. وتی: موسەربەل کوڕی خێریت کوڕی راشدی ناجی. حەرەشی ئەوی رەوانە کرد. ئەو هاوڕێی پاشاکەی بو کە بەسوبوغرەی ناودەبرا. موسەربەل پاشای ئاگادار کردەوە کەحەرەشی چ بەڵایەکی بەسەر خەڵکی خەجندە هێناوە، ئەوی ترساند. پاشا وتی: دەبێت چی بکەم؟ وتی: دەبێت بەئەمان رازی ببیت. پاشا وتی: چی لەو کەسانە بکەم کە پەیوەستی من بون؟ وتی: داوای ئەمانیش بۆ ئەوان بکە. پاشا رێگەی ئاشتی گرتەبەر کەئەمانیان پێ بەخشی و وڵاتەکەیان پاراست و حەرەشی هاوڕێ لەگەڵ سوبوغرەی بۆ سەرزەمینەکەی خۆی گەڕایەوە و سوبوغرەی کوشت و لەداری دا (لەکاتێکدا ئەمانی پێ بەخشرابو).

سەرکەوتنی خەزەرییەکان بەسەر موسوڵماناندا

لەم ساڵەدا سوپایەك لەموسوڵمانان بەسەرکردایەتی سوبەیتی نەهرانی لەئەرمەنستانەوە بەرەو سەرزەمینەکانی خەزەر بەڕێکەوت. خەزەرییەکان لەدەستەیەکی فراوان کۆببونەوە و قەفچاق و کەسانیتر و هەمو تورکەکان هاوکاریان کردن. لەشوێنێك بەناوی (دارستانی بەرد) ڕوبەڕووی موسوڵمانان بونەوە و شەڕێکی پیاوانەیان کرد. دەستەیەکی فراوان لەموسوڵمانان کوژران و خەزەرییەکان دەستیان بەسەر لەشکرگەکەی ئەواندا گرت و هەمو سامانەکەیان وەك تالآنی هەڵگرت. شکست خواردوەکان بۆ شام گەڕانەوە و سوبەیت وتی: ئەی سەروەری باوەڕداران، نە ترسەنۆك بوم، نە پشتم لەشەڕ کرد، نە لاوازیم لەخۆم نیشاندا و نە لەبەرابەر دوژمن پاشەکشێم کرد. بەرادەیەك شەڕەکە دژوار بو کە پیاو لەئامێزی کەسێکیتر و ئەسپ سینەی بەسینەی ئەسپێکی دیکەوە بو. ئەوەندە ڕمم وەشاند کەڕمەکەم شکا و ئەوەندە شمشێرم بەکار برد کەتیغەکەی بو بەدوکەرت، جگە لەوەی کەخوای گەورە ئەو کارە ئەنجام دەدات-کەخۆی دەخوازێت.

فەرمانداری جەراح کوڕی عەبدالله لەئەرمەنستان و دەست بەسەردا گرتنی بەلەنجەر و شارەکانیتر

کاتێك موسوڵمانەکان بەشێوەیەکی دیار و بەرچاو شکستیان خوارد، خەزەرەکان چاوی تەماحیان بڕییە سەرزەمینە ئیسلامیەکان و هێزەکانی خۆیان کۆکردەوە. لەم کاتەدا یەزید کوڕی عەبدولەلیك، جەراح کوڕی عەبدالله حەکەمی وەك فەرمانداری ئەرمەنستان دەستنیشان کرد و سوپایەکی گەورەی بەفەرماندەیی ئەو بۆ شەڕی خەزەرییەکان و سەرکوت کردنی دوژمنان و پێشڕەوی کردن لەقوڵایی سەرزەمینەکانی ئەوان ڕەوانە کرد. جەراح بەڕێکەوت و خەڵکانی خەزەر ئەم هەواڵەیان لەیەك بیست و گەڕانەوە و لە باب و ئەبواب دابەزین. جەراح گەیشتە شاری بەرزەعە و دابەزی خۆی و سوپاکەی حەوانەوە و دواتر بەرەو خەزەر بەڕێکەوتن و لەروباری (کوڕ، کەڕ؟!)

پەڕینەوە. بیستی کە یەکێك لەهاورێکانی لەخەڵکی کوێستانەکان نامەی بۆ پاشای ئەرمەنستان نوسی و لەهاتنی جەراح ئاگاداری کردۆتەوە. لەم کاتەدا جەراح فەرمانی بەجارچیەکدا و لەناو خەڵکدا جاڕیدا: فەرماندار بۆ ماوەی چەندین ڕۆژ لێرە دەمێنێتەوە، تا دەتوانن خۆراك و توێشوی زیاتر هەڵبگرن. ئەو پیاوە نامەی بۆ پاشای خەزەر نوسی و ئاگاداری کردەوە کەجەراح دەمێنێتەوە، فەرمانی پێدا لەشوێنەکەی خۆی نەجولێت تا موسوڵمانان چاوی تەماحی تێ نەبڕن.

کاتێك شەو داهات، جەراح فەرمانی بەڕێکەوتنی بەسوپاکەیدا. بەخێرایی بەڕێکەوت تا گەشتە شاری باب و ئەبواب بەڵام خەزەریەکانی نەبینی. ڕۆشتە ناو شارەکە و سوپاکەی خۆی بۆ هەمو سوچ و کەنارەکان ڕەوانە کرد کە دەستیان بەتاڵانی و ڕاوروت کرد. تاڵانیەکانیان کۆکردەوە و بۆ بەیانی ئەو ڕۆژە گەڕانەوە. خەزەریەکان بەفەرماندەیی شازادەکەیان ڕوبەڕویان بونەوە و لەکەناری ڕوباری ڕان شەڕێکی قورسیان دەست پێکرد. جەراح هاوەڵانی خۆی بۆ شەڕهاندا و شەڕ بەشێوەیەکی دژوار و سەخت بەردەوام بوو. بەسەر خەزەریەکاندا زاڵبون و بۆ هەڵاتن ناچاریان کردن. موسوڵمانەکان شوێنیان کەوتن و تا توانیان کوشتیان و دیلیان کرد. دەستەیەکی فراوان لەوان کوشتار کران و موسوڵمانان هەمو سامانەکانی ئەوانیان وەك تاڵانی هەڵگرت و بەڕێکەوتن تا لەقەڵایەك بەناوی (قەڵای ورد)(حوصەین) دابەزین. خەڵك لەسەر بنەمای وەرگرتنی ئەمان و تەسلیم کردنی سامانەکان بەموسوڵمانان ملکەچیان بون. جەراح ڕازی و لەوێ کۆچی کرد.

ڕۆشتە شارێك بەناوی یەرغوا و بۆ ماوەی شەش ڕۆژ گەمارۆی لەسەر خەڵکەکەی دانا و هەوڵیدا تا بەزۆر و زەنگ تێکیان بشکێنێت. خەڵکی ئەو شارە داوای ئەمانیان کرد کە پێیان بەخشرا. جەراح قەڵاکەی لێ سەندن و ئەوانی لەوێ دەرپەڕاند.

دواتر جەراح بەرەو بەلەنجەر بەڕێکەوت کە قەڵایەکی بەهێز و ناودار لەقەڵاکانی ئەوان بو. بۆ گرتنی ئەو قەڵایە مەبەستی شەڕی کرد. دانیشتوانی ئەو قەڵایە سێسەد گەردونەیان کۆکردبویەوە و لەدەوروبەری قەڵاکەی خۆیان دایاننابو تا قەڵاکەیان بپارێزن و موسوڵمانان لەهاتنە ناو قەڵاکە ناتەوان بن. ئەو گەردونانە دژوارترین و سەخترین لەمپەری ڕێگەی موسوڵمانان بو. کاتێك بینیان لەوان زیانیان بەردەکەوێت،

دەستەیەك لەوان، نزیکەی سی پیاو، هەنگاویان بردە پێش و خۆبەخشانە بۆ مەرگ پەیمانیان بەست و کالآنی شمشێرەکانی خۆیان شکاند و هاوشێوەی یەك پیاو هێرش و بەرەو گەردونەکان پێشڕەویان کرد. دانیشتوانی ناو قەلاّکە بۆ شەڕ لەگەلّ موسولّمانان تێدەکۆشان و تیربارانێکی ئەوتۆیان دەستپێکرد کە تیشکی هەتاوی داپۆشی و سێبەری دروست کرد. ئەو سی کەسە نەگەڕانەوە تا گەشتنە گەردونەکان و خۆیان پێوە هەلّواسی و ئەو تەنافانەیان پچڕاند کەئەوانی بەیەکەوە دەبەست و بەرووی موسولّماناندا تلێریان کردنەوە بەشێوەیەك تەپ و تۆزیان بەرز کردەوە و موسولّمانانی پێشێل کرد. شەڕ بەقورسی بەردەوام و هەمویان بێزار، وەك بلّێی گیانیان گەشتبوە سەر لێو. سەرئەنجام خەزەریەکان شکستیان خوارد و موسولّمانان بەزۆر ڕۆشتنە ناو قەلاّکە و هەمو سامانەکەیان تالآن کرد. ئەم شەڕ لەمانگی رەبیع الاول/ ئوتی ٧٢٢ زایینی رویدا. هەر سوارەیەك سێسەد دیناری بەرکەوت. ژمارەی شەڕکەران سی و چەند هەزار کەس بون.

جەراح منالّ و ژنی پاشای بەلەنجەری گرت و کەسێکی رەوانە کرد کەپاشای هێنا. ژن و منالّ و قەلآکەی بۆ گەڕاندەوە و ئەوی وەك سیخوڕێك دەستنیشان کرد تا لەکاروباری ناباوەڕان بەئیسلام ئاگاداریان بکاتەوە.

ئەوان لەسەر بنەمای پێدانی ئەندازەیەك لەسامان ئاشتیان لەگەلّ کرد. دواتر خەلّکی سەرزەمینەکان کۆبونەوە و ڕێگەیان لەموسولّمانان گرت. پاشای بەلەنجەر نامەی بۆ جەراح نوسی و لەم کارە ئاگاداری کردەوە. ئەو بەخێرایی بەڕێکەوت تا گەشتە گوندی (مللی) و لەم کاتەدا روبەرووی زستان بویەوە. موسولّمانان لەوێ مانەوە و جەراح نامەی بۆ یەزید کوڕی عەبدولەلیك نوسی و ئاگاداری کردەوە کەتوانیویەتی دەست بەسەر چەندین ناوچە و سەرزەمیندا بگرێت. یەزید بەلّێنی پێدا سوپایەك بۆ هاوکاری کردنی رەوانە بکات، بەلآم پێش ئەوەی بتوانێت ئەم ئەرکەی راپەڕێنێت، مالّئاوایی لەجیهان کرد و هوشام کوڕی عەبدولەلیك کوڕی مەروان کەسی بۆ لای جەراح رەوانە کرد و فەرمانڕوایەتی ئەوی پشت راست کردەوە و بەلّێنی هاوکاری پێدا.

لەسەر کار لابردنی عەبدولرەحمان کوڕی زوحاك لەمەککە و مەدینە

لەم ساڵەدا یەزید کوڕی عەبدالله، عەبدولرەحمان کوڕی زوحاکی لەفەرمانداری مەککە و مەدینە لابرد. عەبدولرەحمان بۆ ماوەی سێ ساڵ فەرمانداری ئەم ناوچەیە بو. یەزید عەبدولواحیدی نەزری بۆ جێگەی ئەو دەستنیشان کرد.

هۆکاری ئەم کارە ئەو بو کە عەبدولرەحمان لەفاتیمە کچی حسین کوڕی عەلی کوڕی ئەبی تالب خوازبێنی کرد. فاتیمە وتی: نامەوێت شوو بکەم چونکە سەرقاڵی کاروباری تایبەت بەکوڕەکانی خۆمم. زوحاك پێداگری کرد و وتی: ئەگەر رازی نەبیت، کوڕە گەورەکەت(عەبدالله کوڕی حەسەن کوڕی عەلی) بەبیانوی خواردنەوە قامچی باران دەکەم. سەرپەرەستی دیوانی مەدینە پیاوێکی خەڵکی شام بو بەناوی کوڕی هورموز. ئەو حسێبەکانی خۆی هەڵگرت و مەبەستی ڕۆشتن بۆ لای یەزیدی کرد. ڕۆشتە لای فاتیمە تا ماڵئاوایی لێبکات. پرسی: هیچ نیازێکت هەیە.؟ فاتیمە وتی: سەروەری باوەڕداران ئاگادار بکەرەوە کە لەدەستی کوڕی زوحاك چیم بەسەر دێت و چۆن ئازارم دەدات. فاتیمە خۆی بەکەسێکی دیکە نامەیەکی بۆ یەزید رەوانە کرد و ئەوی لەچۆنیەتی ئەم کارە ئاگادار کردەوە.

کوڕی هورموز ڕۆشتە لای یەزید کە سەبارەت بەمەدینە پرسیاری کرد و وتی: ئایا سەبارەت بەپیاوی گوناحکار هیچ هەواڵێکت پێیە؟ کوڕی هورموز سەبارەت بەفاتیمە هیچی نەوت. دەرگاوان بەیەزیدی وت: لەدەرگای کۆشك نێردراوی فاتیمە کچی حسین وەستا. کوڕی هورموز وتی: ئەم خاتوونە نامەیەکیشی بەمنداوە. یەزیدی ئاگادار کردەوە. یەزید لەتەختەکەی هاتەخوار و وتی: ئەی بێ دایك و باوك، ئەم هەواڵەت پێیە و دەیشاریتەوە؟ کوڕی هورموز داوای لێبوردنی کرد و وتی لەبیری کردوە. یەزید فەرمانی بەنێردراوەکەی فاتیمەدا. نامەی ئەو خاتونەی وەرگرت و خوێندیەوە و لەکاتی خوێندەوە بەردەوام بەداردەستەکەی دەیکێشا بەدەستی خۆیا و دەیوت: کوڕی زوحاك بەتەواوی بێ شەرم بوە! کەس هەیە بتوانێت هاوار و ناڵەی لەژێر ئەشکەنجە بەمن بگەیەنێت؟ وتیان: عەبدولواحید کوڕی عەبداللەی نەزری دەتوانێت. یەزید دەستبەجێ

بەخەتی خۆی نامەی بۆ عەبدولواحید نوسی: تۆم کردە فەرمانداری مەدینە، بەرێکەوە و چل هەزار دینار وەك تاوان لەکوڕی زوحاك بستێنە و ئەوەندە ئەشکەنجەی بکە تا لەجێگەکەی خۆمەوە دەنگی ناڵاندی ببیستم.

نامەبەر بەرێکەوت. نەڕۆشتە لای کوڕی زوحاك. ئاگاداریان کردەوە کە نامەبەری بانگ کرد و هەزار دیناری پێدا تا لە ناوەڕۆکی نامەکە ئاگاداری بکاتەوە. نامەبەر ئاگاداری کردەوە. کوڕی زوحاك بەپەلە بەرێکەوت و ڕۆشتە لای مەسلەمە کوڕی عەبدولەلیك و داوای کرد پەنایی بدات. مەسلەمە ڕۆشتە لای یەزید و نیازی خاڵۆی لەگەڵدا باس کرد. یەزید وتی: جگە سەبارەت بە کوڕی زوحاك، داوای هەرچی دەکەی، بەتۆی دەبەخشم. وتی: سوێند بەخوا مەبەستم ئەوە. یەزید وتی: سوێند بەخوا نایبەخشم. ئەوی بۆ مەدینە بۆ لای کوڕی واحید ڕەوانە کرد کە بەسەختی ئەشکەنجەی کرد. کوڕی زوحاك دوای ئەوە لەبەردەرگای ماڵ دادەنیشت و سواڵی دەکرد.

بەرێکەوتنی عەبدولواحیدی نەزری لەشوالی ساڵی ١٠٤/ مارسی ٧٢٣ زایینی بو. کوڕی زوحاك هەمو ئەنساریەکانی ڕەنجاند و لەبەر ئەمە شاعیران زمانیان بۆ ئیهانە کردنی ئەو کردەوە و چاکەکاران ئەویان سەرکۆنە کرد. کاتێك عەبدولواحیدی نەزری بوبەفەرمانداری ئەوان، کردارێکی چاکەی گرتەبەر و خەڵك هاورێیەتیان لەگەڵ بەهێز کرد. پیاوێکی چاکەکار بوو و پێش ئەنجامدانی کارەکان لەگەڵ قاسم کوڕی محەممەد و سالم کوڕی عەبدالله راوێژی دەکرد.

لەدایك بونی ئەبوئەلعەباسی سەفاح

لەم ساڵەدا لەمانگی ڕەبیع الثانی/ سێپتامبەری ٧٢٢ زایینی ئەبو ئەلعەباس عەبدالله کوڕی محەممەد کوڕی عەلی کوڕی محەممەد کوڕی عەلی کوڕی عەبدالله کوڕی عەباس ناسراو بەناوی سەفاح(خوێنرێژ) چاوی بەدنیا هەڵهێنا. ئەبو محەممەد صادق لەگەڵ چەند کەسێك لەهاورێکانی خۆی لەخوراسانەوە ڕۆشتنە لای باوکی ئەو محەممەد کوڕی عەلی. ئەبوئەلعەباسی بردە لای ئەوان کە لەقۆنداقەوە پێچرابو و هێشتا تەمەنی پانزە ڕۆژ بو. ئەبو محەممەد صادق پێی وت: ئەمە، پاشای ئێومیە و ئەم جڵەوی کارەکان دەگرێتە دەست. سەر و دەستی ئەویان ماچ کرد. صادق بەوانی وت: سوێند بەخوا جڵەوی کاروبارەکان دەگرنە دەست تا تۆڵەی خۆتان لەدوژمنان بستێننەوە.

لەسەر کار لابردنی سەعیدی حەرەشی

لەم ساڵەدا عومەر کوڕی هوبەیرە، سەعیدی حەرەشی لەفەرمانڕەوایەتی خوراسان لابرد و موسلیم کوڕی سەعید کوڕی ئەسلەم کوڕی زورعەی کەلابی لەجێگەی ئەودانا.

هۆکارەکەی ئەوە بو کە وتمان: کوڕی هوبەیرە نامەی بۆ حەرەشی نوسی تا دیوشتی ئازاد بکات بەڵام ئەو کوشتی. ئەو کوڕی هوبەیرەی بەسووك لەقەڵەمدەدا و بە ئەبو موسەنا ناوی دەبرد. دەیوت: ئەبو موسەنا ئەمەی وت، ئەبو موسەنا ئەوەی کرد. هوبەیرە لەم کارانەی ئاگادار بویەوە کەجومەیل کوڕی عیمرانی رەوانە کرد تا لەهەڵس و کەوتی حەرەشی ئاگادار ببێتەوە. جومەیل وای نیشاندا کەمەبەستی سەیر کردنی دەفتەرەکانە. کاتێك ڕۆشتە لای حەرەشی، وتی: ئەبو موسەنا چۆنە؟ پێیان وت: جومەیل بۆ ئاگادار بون لەهەڵس وکەوتی تۆ هاتوە. کاڵکێکی ژەهراوی کرد و بۆی نارد کەخواردی و نەخۆش کەوت و مووی جەستەی وەری. خۆی دەرمان کرد و چاك بویەوە و بۆ لای کوڕی هوبەیرە گەڕایەوە و لەهەمو کارەکانی حەرەشی ئاگاداری کردەوە و وتی: کردارەکانی لەوە ناپەسەندترە کە تۆیان لێ ئاگادار کردۆتەوە، حەرەشی تۆ بەکارگوزاری خۆی دەزانێت. کوڕی هوبەیرە تورە بو و ئەوی لەسەر کار لابرد و مێرووی کردە ناو سکی و ئەوەندە ئەشکەنجەی کرد تا سامانەکانی گەڕاندەوە.

جارێك کوڕی هوبەیرە لە شەونشینیەك، پرسی: سەروەری قەیس کێیە؟ وتیان: تۆ سەروەرمانی. وتی: جگە لەمن، سەروەری قەیس کەسەر کوڕی زوفەرە. ئەگەر شەوێك ئاگر بکاتەوە و هاوار بکات، بیست هەزار پیاوی شەڕکەر لەدەوری کۆدەبنەوە و کەس ناپرسێت: بۆ ئێمەت لەدەوری خۆت کۆکردۆتەوە؟ سوارکارو پاڵەوانی ئەوان ئەم کەرەیە کە زیندانیمان کردوە و دەمەوێت خوێنی برێژم (مەبەستی حەرەشی بو) بەڵام ئەگەری هەیە باشترین پیاوی قەیسیەکان من بم. عەرەبێکی بیابان نشین لەخەڵکی بەنی فەزارە پێی وت: ئەگەر بەوشێوە بێت کەتۆ دەڵێیت، پاڵەوانی قەیسیەکانت نەدەکوشت. ئەو کەسی بۆ لای مەعقەل کوڕی عوروە رەوانە کرد و فەرمانی پێدا نەیکوژێت. ئەوی بەمەعقەل سپاردبو تا خوێنی برێژێت. بەسەرهاتەکە بەمشێوە بو کاتێك کوڕی هوبەیرە، موسلیم کوڕی سەعیدی کردە فەرمانڕەوایی خوراسان، فەرمانی پێدا حەرەشی بگرێت و بەدیل گراوی رەوانەی بکات. موسلیم گەیشتە بەر دەرگای کۆشکی فەرمانداری

وبینی داخراوە. بەحەرەشیان وت: موسلیم هاتوە. کەسی ڕەوانە کرد و پرسی: وەك فەرماندار هاتویت یا وەك وەزیر یا سەردانەکەر؟

حەرەشی هاتە لای کە جوێنی پێدا و زیندانی کرد. دواتر فەرمانی بەزیندانوانەکەیدا بەچەندین زنجیر بیبەستنەوە. حەرەشیان لەم کارە ئاگادار کردەوە. دەبیرەکەی بانگ کرد و وتی: بنوسە کە زیندانوانەکەت دەڵێت فەرمانت بەو داوە من بەچەندین زنجیر ببەستێتەوە. ئەگەر فەرمانت لەسەرەوە پێ بێت، ملکەچ و گوێرایەڵین و ئەگەر کارێکە خۆت مەبەستی ئەنجامدانی دەکەیت، کردارێکی ناپەسەندە. دواتر ئەم هۆنراوەی خوێندەوە:

فاما تثقفونی فاقتلونی   و من یثقف فلیس له خلود

هم الاعداء ان شهدوا و غابوا   الو الاحقادو الاکباد سود

یانی: ئەگەر من بگرن، دەمکوژن، هەرکەسێك بگرن، نامێنێتەوە. ئەوانە دوژمنن چ لێرەبن چ نەبن، تۆڵەستێن و ڕقاوین و دڵیان ڕەشە.

کاتێك کوڕی هوبەیرە لەعێراق هەڵات، خالیدی قەسری چەندین کەسی بۆ گەڕان بەدوای حەرەشی ڕەوانە کرد. پیاوێك ئەوی لەکەنارەکانی فورات بینی و وتی: سەبارەت بەمن گومانی چی دەکەیت؟ وتی: گومان دەکەم پیاوێك لەخەڵکەکەی خۆت تەسلیمی قەیسیەکان ناکەیت. پیاو وتی: ڕاستت وت.

بیرکردنەوەی چەند ڕوداوێك

لەم ساڵەدا عەبدولواحید کوڕی عەبداللەی نەزری ئاییەنی حەجی لەگەڵ خەڵك ئەنجامدا. فەرمانڕەوای عێراق و ڕۆژهەڵات عومەر کوڕی هوبەیرە بو. سەرپەرەستی دامەزراوەی دادی کوفە حسین کوڕی حەسەنی کیندی و سەرپەرەستی دامەزراوەی دادی بەسرە عەبدولمەلیك کوڕی یەعلی.

ئەم کەسانە لەم ساڵەدا مردن: ئەبو قەلامەی جەرمی کەدەستەیەك دەڵێن: لەساڵی ١٠٧/ ٧٢٥ زایینی مرد، عەبدولرەحمان کوڕی حەسەن کوڕی سابتی ئەنساری، یەحیا کوڕی عەبدولرەحمان کوڕی حاتب کوڕی ئەبی بەلتەعە، عامر کوڕی سەعد کوڕی ئەبی وەقاص، موسا کوڕی تەڵحە کوڕی عوبەیداللە، ئەبو عەبداللە هومەیر کۆیلەی کوڕی عەباس، خالید مێعران کوڕی ئەبی کەربی کەلاعی دانیشتوی شام.

روداوەکانی ساڵی سەد و پێنجی کۆچی (٧٢٣ زایینی)

شۆڕشی عوقفان

لە رۆژگاری یەزید کوڕی عەبدولمەلیك، پیاوێکی حەروری (لەخەواریج) بەناوی عوقفان هاوڕێ لەگەڵ هەشتا پیاو شۆڕشی کرد. یەزید مەبەستی ئەوەی کرد سوپایەك بۆ شەڕی ئەو رەوانە بکات. پێیان وت: ئەگەر لەم سەرزەمینەدا بکوژرێت، خەواریج لەو شوێنەدا کۆدەبنەوە، باشترە بۆ لای هەر پیاوێك لەپیاوەکانی کەسێك لەبنەماڵەکەی خۆی رەوانە بکەیت تا قسەی لەگەڵ بکات و پەشیمانی بکاتەوە. یەزید ئەو کارەی کرد. کەسەکانیان پێیان وتن: دەترسین ئێمە بەتاوانی گوناحکاری ئێوە سزا بدەن. ئەمانیان پێ بەخشین کە لەدەوری عوقفان بلاوەیان لێکرد و عوقفان بەتەنیا مایەوە. یەزید براکەی بۆ لای ئەو نارد کە دڵی نەرم کرد و بۆ ماڵەکەی گەڕاندیەوە. کاتێك هوشام کوڕی عەبدولمەلیك هاتەسەرکار، لێپرسینەوە و لێکۆڵینەوە بە نافەرمانان و شۆڕشگێرانی بەو سپارد. کوڕی عوقفان بەشێوەیەکی توڕە هاتە لای (و مەبەستی شۆڕشی کرد). عوقفان ئەوی بەند کرد و بۆ هوشامی رەوانە کرد. هوشام بۆ رێز گرتن لەباوکی ئازادی کرد و وتی: ئەگەر عوقفان دەیویست خیانەت لەئێمە بکات، کاری کوڕەکەی لەئێمە دەشاردەوە. هوشام عوقفانی کردە لێپرسراوی کۆکردنەوەی زەکات کەتا کۆتایی تەمەنی هوشام ئەم ئەرکەی لەئەستۆدابو.

شۆڕشی مەسعودی عەبدی

مەسعود کوڕی ئەبی زەینەبی عەبدی لەبەحرەین دژی ئەشعەس کوڕی عەبداللە کوڕی جارود شۆڕشی کرد. ئەشعەس بەحرەینی بەجێهێشت و چۆڵی کرد. مەسعود رۆشتە یەمامە کەسوفیان کوڕی عەمرۆ عەقیلی فەرمانڕەوایەتی دەکرد. عومەر کوڕی هوبەیرە بۆ ئەو کارە دەستنیشانی کردبوو. سوفیان بۆ شەڕی ئەو ریزی بەست. لەخێزرەمە بەقورسی شەڕی یەکیان کرد کە لەئاکامدا مەسعود کوژرا و دوای ئەو هیلال کوڕی مودلەج فەرماندەیی خەواریجی گرتە دەست و سەراسەری رۆژ شەڕی لەگەڵ ئەوان

ئەزمون کرد. کەسانێك لەخەواریج و لەناو ئەوان زەینەب خوشکی مەسعود کوژرا. کاتێك شەو داهات، پیاوەکانی هیلال لەدەوری ئەو بلاوەیان کرد و ئەویان لەگەڵ دەستەیەکی کەم بەجێهێشت. ئەو ڕۆشتە ناو کۆشکێك و سەنگەری گرت. پەیژەکانیان هێنا و بەدیواری کۆشکەکەدا سەرکەوتن. هیلالیان کوشت و شەرکەرەکانی داوای ئەمانیان کرد کە پێیان بەخشرا. فەرزدق سەبارەت بەم شەڕە وتی:

لعمری لقد سلت حنيفة سلة   سيوفا ابت يوم الوغى ان تغيرا

تركن لمسعود و زينب اخته   رداء و سربالا من المنوت احمرا

ارين الحروريينن يوم لقائهم   ببرقان يوما يجعل الموت اشقرا

یانی: سوێند بەگیانی خۆم کە پیاوەکانی حەنیفە ئەو شمشێرانەیان لەکالان دەرکێشا کە لەگۆڕەپانەکانی شەڕ هیچ کات کول نابن. بۆ مەسعود و زەینەبی خوشکی، عابا و پانتۆڵێکی مەرگ هێنەری سوریان بەجێهێشت و لەرۆژی شەڕ لەگەڵ حروریەکان بەلایەکیان بەسەر هێنان کە مەرگیان بەسورڕەنگ دەبینی.

دەستەیەك دەڵێن: مەسعود بۆ ماوەی نۆزدە ساڵ دەستی بەسەر بەحرەین و یەمامەدا گرت تا سوفیان کوڕی عەمرۆ عەقیلی ئەوی لەناوبرد.

بەسەرهاتی مەصعەب کوڕی محەممەد والبی

مەصعەب لەگەورەکانی خەواریج بو. عومەیر کوڕی هوبەیرە بەدوایدا گەڕا و هاوڕێ لەگەڵ ئەو بەدوای مالك کوڕی صەعب و جابر کوڕی سەعد. ئەوان ڕۆشتنەدەر و لەخوەرنەق کۆبونەوە و مەصعەب و خوشکەکەی ئامینەیان وەك ڕێبەری خۆیان هەڵبژارد و لەوێ کۆچیان کرد. کاتێك هوشام هاتە سەرکار، خالیدی قەسری کردە فەرمانڕەوایی عێراق. خالید سوپایەکی بۆ شەڕی ئەوان ڕەوانە کرد کە لەحەزە لەدەوروبەری موسڵ کۆببونەوە. روبەروی یەك بونەوە و شەڕیان دەست پێکرد و خەواریج کوژران. دەڵێن: کوشتاری ئەوان لەدوایین رۆژەکانی فەرمانڕەوایی یەزید کوڕی عەبدولمەلیك بو. یەکێك لەمبارەوە وتویەتی:

فتية تعرف التخشع فيهم   كلهم احكم القران اماما

قد برى لحمه التجهد حتى   عاد جلدا مصفرا و عظاما

غادروهم بقاع حزة صرعى   فسقى الغيث ارضهم يا اماما

یانی: ئەو گەنجانەی بەئاشکرا بەدبەختی لەواندا دەبینی کەهەمویان بەجوانترین شێوە فێری قورئان بون و لەبەریان کردوە. نوێژ و پاڕانەوەی زۆر گۆشتی ئەوانی دارزاندوە بەشێوەیەك پێستێکی زەرد و ئێسقانێکی قرنجاو لەوان بەجێماوە. ئەوانیان گەوزاو لەخاك و خوێن لەدەشتی حەزە بەجێهێشت، خۆزگە بارانی خۆشەویستی خواوەند بەسەر ئەواندا ببارێت.

مردنی یەزید کوڕی عەبدولەلیك

لەم ساڵەدا، پێنج رۆژ بۆ کۆتایی شەعبان/ ٢٦ ژانویەی ٧٢٤ زایینی یەزید کوڕی عەبدولەلیك لەتەمەنی ٤٠ یا ٣٥ ساڵی یا کەمتر یا زیاتر، ماڵئاوایی لەجیهان کرد. رۆژگاری خەلافەتی ئەو چوارساڵ ویەك مانگ و چەند رۆژێکی خایاند. نازناوەکەی ئەبوخالید بو. ئەو بەهۆی نەخۆشی سیل مرد.

دەڵێن: کاتێك کەنیزە جوان روخسارەکەی بەناوی حەبابە مرد، بەتەواوی لەمەرگی ئەو خەمبار و خەمۆك بو کە بەخواستی خوای گەورە ئاماژەی پێدەدەین. ئەو بۆ پێشوازی کردن لەجەستەی حەبابە رۆشتەدەر و براکەی مەسلەمە کوڕی عەبدولەلیك بەردەوام دڵنەوایی دەکرد. یەزید وەڵامی نەدایەوە. دەڵێن: یەزید دوای ئەو لەرێگە رۆشتن و سوار بونی ئەسپ ناتەوان و فەرمانی بەمەسلەمەدا نوێژی لەسەر بکات. دەڵێن: مەسلەمە رێگەی ئەم کارەی لێگرت تا خەڵك لاوازی ئەو نەبینن و رەخنەی لێنەگرن. کاتێك حەبابە بەخاك سپێردرا، بۆ ماوەی پانزە رۆژ ژیا و دواتر مرد و لای گۆڕەکەی ئەو بەخاك سپێردرا. دەستەیەك دەڵێن: دوای ئەو کەنیزە، بۆ ماوەی چل رۆژ ژیا و لەم ماوەدا هەر کەسە و تەنیا یەك جار توانی سەردانی بکات. کاتێك یەزید مرد، براکەی مەسلەمە یا کوڕەکەی وەلید نوێژی لەسەر خوێند. هوشام کوڕی عەبدولەلیك لەحیمص بو.

ڕێگە و کرداری یەزید کوڕی عەبدولمەلیك

یەزید لەجوامێرەکانی عەرەب بو. ڕۆژێك (سلامه القس) سەلامەی قەشە و حەبابە (هەردوکیان لەجوانترین ژنانی جیهان) لای ئەو دانیشتبون. لەشادمانی و خۆشی هاتە جۆش و وتی: دەمەوێت بفڕم. حەبابە پرسی: ئەم ئۆمەتە بەکێ دەسپێریت؟ وتی: بەتۆی نازەنین! ڕۆژێك حەبابە گۆرانیەکی بۆ خوێند کە ئەم شێعرەی تیا بو:

و بین التراقی و اللهاة حرارة   ما تطمئن و ما تسوع فتبردا

یانی: لەنێوان خۆش و شوێنی جگەر، ئاگرێکی جەرگبڕە کە نەئارام دەگرێت و نەدادەمرکێتەوە تا دڵ زیاتر نەسوتێت.

یەزید ئارەزوی فڕینی کرد. حەبابەی مانگ ڕوخسار پێی وت: ئەی سەروەری باوەڕداران، من نیازم بەتۆ هەیە. یەزید وتی: سوێند بەخوا دەفڕم! حەبابە وتی: ئەم ئۆمەتە بەکێ دەسپێریت؟ ئەم پاشایەتیە بۆ کێ بەجێ دێڵیت؟ یەزید وتی: سوێند بەخوا بەتۆی دەسپێرم. ئەوسا دەستە سپیەکانی ئەوی ماچ کرد. یەکێك لەنۆکەرەکان هاتەدەر و بەردەوام دەیوت: چاوت سور بێت، چەندە پیاوێکی سەرسەریت تۆ!

ڕۆژێك یەزید لەگەڵ ئەو ڕۆشتە پانتاییەکانی ئەردەن و یەزید دەنکێ ترێی بۆ هاویشت کەحەبابە هەڵیگرت و ماچی کرد و خستیە دەمی، بەڵام لەقوڕگی گیری کرد و ئەو مانگ ڕوخسارە نەخۆش کەوت و مرد. یەزید ڕێگەی نەدا تا سێ ڕۆژ بەخاکی بسپێرن تا ئەوەی بۆگەنی کرد و یەزید بۆنی دەکرد و ماچی دەکرد و دەگریا. داوایان لێکرد ڕێگە بدات تا بەخاکی بسپێرن و یەزید فەرمانی ئەو کارەی دەرکرد و خەمبار و خەمۆك بۆ ماڵەوە گەڕایەوە. لەکەنیزێکی بیست کە دەڵێت:

کفی حزنا بالهائم الصب ان یری   منازل من یهوی معطلة قفرا

یانی: بۆ شەیدای دڵ لەدەست داو، ئەوەندە بەسە ماڵە ڕەنگینەکانی نازەنین بەچۆڵ و داخراو ببینێت.

یەزید بەکوڵ گریا. دوای ئەو حەوت ڕۆژ ژیا و چاوی بەخەڵکان نەکەوت. مەسلەمە کوڕی عەبدولمەلیك داوای لێکرد لەماڵەوە بمێنێتەوە نەکا کارێکی نەشیاو بکات و خەڵك

ئیرادی لێ بگرن.

یەزید لەرۆژگاری سلێمانی برای حەجی کرد و حەبابەی بەچوار هەزار دینار کڕی. ناوی عالیە بو. سلێمان وتی: مەبەستی ئەوەم هەیە یەزید لەخەلافەت دور بکەمەوە و ئەو لەسەر کارەکەی لابەرم. یەزید ئەو مانگ روخسارەی گەڕاندەوە کەپیاوێکی میسری ئەوی کڕی. کاتێك خەلافەت بەیەزید گەیشت، ژنەکەی سەعدە پێی وت: ئایا لەم جیهانەدا ئارەزویەکت هەیە نەهاتبێتەدی. یەزید وتی: بەڵێ، حەبابە. ژن کەسی بەدوای ئەو مانگ روخسارەدا رەوانە کرد و کڕی و بەخشڵ و زێر و زیو رازاندیەوە و لەپشت پەردەوە دایشارد و وتی: ئەی سەروەری باوەڕداران، ئایا چیژێك هەیە تامت نەکردبێت؟ یەزید وتی: پێم وتیت. ژن پەردەکەی لادا و وتی: ئەوە حەبابە! هەستا و ئەوی لەگەڵ حەبابە بەتەنیا جێهێشت. یەزید، رێزی لەسەعدە گرت و خۆشەویستی خۆی پێبەخشی. سەعدە کچی عەبدالله کوڕی عەمرۆ کوڕی عوسمان بو. کاتێك یەزید مرد، کەس لەمەرگی ئەو ئاگادار نەبویەوە تا سەلامە گریان و شین و رۆڕۆی دەست پێکرد.

لا تلمنا ان خشعنا   او هممنا بخشوع

قد لعمری بت لیلی   کاخی الداء الوجع

ثم بات الهم منی   دون من لی بضجیع

للذی حل بنا الیو   م من الامر الفظیع

کلما ابصرت ربعا   خالیا فاضت دموعی

قد خلا من سید کا   ن لنا غیر مضیع

یانی: ئەگەر بەدبەخت و ریسوا ببین و شین و رۆڕۆ بکەین، زمان بۆ سەرکۆنە کردنی ئێمە مەکەرەوە. سوێند بەگیانی خۆم کە دوێ شەوم وەك نەخۆشێکی بەئازار کردە رۆژ. دواتر خەمەکان هاتن و هاوجێگەکەی منیان لەمن جیا کردەوە. هۆکارەکەی، ئەو داخە سوتێنەرە بو ئەمرۆ بەسەرمان هات. هەر جار کە ماڵێکی چۆڵ ببینم، لافاوی فرمێسك لەچاوەکانم دەبارێنم. جیهان چۆڵ و سەروەری کۆچی کرد کە هیچ کات ئێمەی پێشێل نەدەکرد.

دواتر هاواری کرد: ئەی هاوار، سەروەری باوەڕداران! خەڵکان لەمەرگی ئەو ئاگادار بونەوە. ئەو هۆنراوەیە هی پیاوێکی ئەنساریە.

گێڕانەوەی بەسەرهاتی یەزید لەگەڵ سەلامەی قەشە فراوانە کە لەئێستادا کاتی باس کردنیان نیە.

لەبەر ئەوە پێی دەڵێن سەلامەی قەشە چونکە ئەو بەسەرهاتێکی لەگەڵ عەبدولرەحمان کوڕی عەبدالله کوڕی ئەبی عەمار، یەکێك لەپیاوانی بەنی جوشەم کوڕی معاویە کوڕی بوکەیر هەیە. ئەو پیاوێکی خواپەرەست بو، نوێژی زۆری دەخوێند و لەبەر ئەمە بەقەشە ناویان دەبرد. ئەم قەشەیە رۆژێك لای ماڵی ئەو پەیکەر سیمینە تێپەڕی و بینی کە گۆرانی دەخوێنێت. وەستا و گوێی لەگۆرانیەکەی گرت. هاتەدەر وپیاوی خواپەرەستی بینی و وتی: دەتەوێت ببینیت و ببیستیت؟ خواپەرەست رازی نەبو. وتی: ئەو لە شوێنێك دادەنێم کە تەنیا دەنگی ببیستیت و روخساری نەبینیت. خواپەرەست رۆشتە ژور و کەنیزەکە دەستی بە گۆرانی خوێندن و قەشەی شەیدای خۆی کرد. دواتر گەورەکەی ئەوی نیشانی پیاوی خواپەرەستدا. خواپەرەست بەتەواوی عاشق و شەیدایی بو و ئەو مانگ روخسارە عەشقی ئەوی بەگیان کڕیەوە. رۆژێك کە پێکەوە تەنیا بون، کچەکە وتی: سوێند بەخوا تۆم خۆش دەوێت. گەنجی خواپەرەست وتی: سوێند بە خوا منیش تۆم خۆش دەوێت. کچ وتی: دەمەوێت ماچت بکەم. گەنج وتی: منیش تینوی ماچێکی تۆم. کچ وتی: دەمەوێت سکم بخەمە سەر سکت. گەنج وتی: منیش ئارەزومە. کچ وتی: کەواتە چ شتێك رێگەت لێ دەگرێت. وتی: ئەم فەرمودەی خوای گەورە: هاورێیان لەم رۆژەدا (رۆژی هەستانەوە) دوژمنی یەکترن مەگەر خۆپارێزان (زخرف/٤٣/٦٧). دەترسم هاورێیەتیمان بۆ دوژمنایەتی بگۆرێت. دواتر هەستا و لێی دورکەوتەوە و نوێژی خوێند. قەشە چەندین هۆنراوی بۆ ئەو هۆنیوەتەوە، یەکێك لەوان:

الم ترها لا يبعد الله دارها ... اذا طربت فى صوتها كيف تصنع

تمد نظام القول ثم ترده ... الى صلصل من صوتها يترجع

یانی: ئایا ئەو مانگ روخسارەت نەبینی؟ ماڵەکەی دور نەبێت! کاتێك لە گۆرانی وتن دێتە جۆش، چی ناکات! خوێندن درێژ دەکاتەوە و دواتر دەیگەرێنێتەوە و لەقورگی خۆیەوە چەهچەهەیەك لێدەدات کە بولبولەکان لەتاو رژدی بردن بەو گیان دەدەن.

دوبارە دەڵێت:

الا قل لهذا القلب هل انت مبصر	و هل انت عن سلامة اليوم مقصر
الا ليث انى حيث صارت بها النوى	جليس لسلمى كلما عج مزهر
اذا اخذت فى الصوت كاد جليسها	يطير اليها قلبه حين ينظر

یانی: بەدڵی من بڵێ ئایا دەتوانی بێیتە هۆش! ئایا لەدوری سەلامە ئەمڕۆ دەتوانی بەئارامی بەسەر بەریت! خۆزگە سەلمەی لەهەر شوێنێك دادەبەزی و مەنزڵی دەكرد و (نا)ی نازەنینی ئەو چەنگی شەرمەزار دەكرد، من هاونشینی دەبوم. كاتێك گۆرانی دەست پێبكات و هاونشین سەیری چاوەكانی بكات، دڵ وەك مەلی دەستەمۆ ئارەزو دەكات بەرەو لای ئەو بفڕێت.

لەبەر ئەمە پێیان دەوت سەلامەی قەشە.

خەلافەتی هوشام كوڕی عەبدولەلیك

لەم ساڵەدا چەند رۆژێك بۆ كۆتایی مانگی شەعبان/ كۆتاییەكانی ژانویەی ٧٢٤ زایینی هوشام كوڕی عەبدولەلیك هاتە سەر تەختی خەلافەت. ساڵەكانی تەمەنی لەكاتی گرتنەدەستی خەلافەت سی و چوار ساڵ و چەند مانگ بو. لەدایك بونی لەرۆژی كوژرانی مەصعەب كوڕی زوبەیر لە ٧٢/ ٦٩١ زایینی بو. عەبدولەلیك ناوی نا مەنسور و دایكی ناوی باوكی خۆی (هوشام كوڕی ئیسماعیل كوڕی هوشام كوڕی وەلید كوڕی موغەیرەی مەخزومی) لێنا و عەبدولەلیك گلەیی لەم كارە نەكرد. دایكی عایشە كچی هوشام ژنێكی گول بو كەعەبدولەلیك تەلاقیدا. نازناوەكەی ئەبو وەلید بو. لە روصافە ئاگاداریان كردەوە كەوەك خەلیفە هەڵبژێردراوە. نامەبەر رۆشتە لای ئەو و مۆر و داردەستەكەی پێدا و خەڵكان وەك خەلیفە سڵاویان بۆ نارد. لەوێوە بەرەو دیمەشق بەرێكەوت.

فەرمانداری خالیدی قەسری لەعێراق

لەم ساڵەدا هوشام، عومەر کوڕی هوبەیرەی لەفەرمانڕەوایەی عێراق دور خستەوە و خالید کوڕی عەبدالڵەی قەسری لەمانگی شەوال/ مارسی ٧٢٤ زاینی بۆ ئەو کارە دەستنیشان کرد.

عومەر کوڕی یەزید کوڕی عومەیری ئوسیەدی دەڵێت: ڕۆشتمە لای هوشام و خالیدم لەوێ بینی کەباسی فەرمانبەری خەڵکانی یەمەنی دەکرد. وتم: تا ئێستا درۆی لەم چەشنەم نەبیستوە. سوێند بەخوا هیچ ئاژاوەیەك لەناو ئیسلامدا دروست نەبو مەگەر ئەوەی یەمانیەکان تیایدا بەشدار بون، ئەوان عوسمانیان کوشت و سەرپێچی فەرمانەکانی عەبدولمەلیکیان کرد، هێشتا شمشێرەکانی ئێمە بەخوێنی بنەماڵەی موهەلیب سورە. دەڵێت: کاتێك هەستام، یەکێك لەپیاوە مەروانیەکان بەدوامدا هات و وتی: ئەی برای تەمیمی، خێوەتەکەی من لەدەسچیلەکەی تۆ ئاگری گرت. وتارەکەتم بیست بەڵام ویستم لەمە ئاگادارت بکەمەوە کەسەروەری باوەڕداران خالیدی وەك فەرمانڕەوایی عێراق دەستنیشان کردوە، چیتر ئەوێ شوێنی تۆ نیە! خالید هەمان ڕۆژ بەرەو عێراق بەرێکەوت.

بانگەوازی بەنی عەباس

دەڵێن: لەم ساڵەدا بوکەیر کوڕی ماهان لەپانتاییەکانی سند گەڕایەوە. لەگەڵ جونەید کوڕی عەبدولڕەحمان لەوێ ژیانی بەسەر دەبرد. کاتێك جونەید لەسەر کار لابرا، بوکەیر هاتە کوفە و چوار شمشی زیوین و زێڕینی پێبو. چاوی بە ئەبو عێکرەمەی صادق، مەیسەرە، محەممەد کوڕی خونەیس، سالمی ئەعیەن و ئەبو یەحیا موالی بەنی سەلە کەوت و ئەوان بانگەوازی هاشمیەکانیان لەگەڵدا باس کرد. ڕازی بوو و پەسندی کرد و زێر و زیوی بۆ ئەوان خەرج کرد و ڕۆشتە لای محەممەد کوڕی عەلی. مەیسرە مرد و محەممەد، بوکەیر کوڕی ماهانی کردە جێنشینی ئەو.

بیرکردنەوەی چەند روداوێك

لەم ساڵەدا جەراحی حەکەمی لە لان شەڕی کرد و هێرشی کردە سەر ئەو پانتاییە تا شارەکان و قەڵاکانی ئەودیو بەلەنجەر و دەستی بەسەر چەندین ناوچەدا گرت و تالانی زۆری دەستکەوت. هەروەها لەم ساڵەدا سەعید کوڕی عەبدولەلیك لەسەرزەمینی ڕۆم شەڕی کرد و دەستەیەك لەشەڕکەرانی (نزیکەی هەزار کەس) رەوانە کرد کە هەموویان کوژران.

هەروەها لەم ساڵەدا، موسلیم کوڕی سەعیدی کەلابی فەرمانداری خوراسان، شەڕی لەگەڵ تورکەکان کرد بەڵام دەستی بەسەر هیچ ناوچەیەکدا نەگرت و گەڕایەوە. تورکەکان شوێنی کەوتن و کاتێك خەڵکان لە ئاوی دەریا تێدەپەڕین، بەوان گەیشتن. فەرماندەیی کۆتایی سوپاکەی عوبەیدالله کوڕی زوهەیر کوڕی حەیان سەرکردەی سوارەکانی بەنی تەمیم بوو. لەبەرابەر تورکەکان خۆڕاگریان کرد تا خەڵك لەروبارەکە پەڕینەوە. موسلیم بۆ شەڕی ئەفشین بەڕێکەوت و خەڵکەکەی لەسەر بنەمای دانی شەش هەزار سەر (مەڕوماڵات) و سپاردنی قەڵاکە بەو، ئاشتیان لەگەڵ کرد. ئەم روداوە لەکۆتایی ساڵی ١٠٥ زایینی/ ٢٨ مەی ٧٢٤ زایینی دوای مردنی یەزید کوڕی عەبدولەلیك رویدا.

هەروەها لەم ساڵەدا مەروان کوڕی محەممەد شەڕی هاوینەی کرد و کمخ و قونیەی لەپانتاییەکانی رۆم گرت.

لەم ساڵەدا ئیبراهیم کوڕی هوشام خاڵی هوشام کوڕی عەبدولەلیك حەجی لەگەڵ خەڵکان کرد. کەسێکی بۆ لای دینداری شارەکە رەوانە کرد و پرسی: لە چ کاتێکدا وتار بۆ خەڵك بخوێنم؟ وتی: رۆژێك دوای (ترویە) (هەشتی زی حەجە) دوای نیمەڕۆ. ئەو پێش نیمەڕۆ وتارەکەی پێشکەش بەخەڵکان کرد و وتی: نێردراو لە لایەن دینداری شارەکە ئەم فەرمانەی پێداوم. دیندار وتی: بەراستی فەرمانم پێدابو کەدوای نیمەڕۆ وتارەکەی پێشکەش بکات. ئیبراهیم شەرمەزار بو.

لەم ساڵەدا لەمەککە، تایف و مەدینە، عەبدولواحیدی نەزری فەرمان‌دار بو، لەعێراق

و خوراسان، عومەر کوڕی هوبەیرە، سەرپەرەستی دامەزراوەی دادی کوفە حسین کوڕی حەسەنی کیندی و سەرپەرەستی دامەزراوەی دادی بەسرە موسا کوڕی ئەنس بو.

ئەم کەسانە لەم ساڵەدا مردن: کەسیر عیزەت، عیکرەمە موالی ئیبن عەباس کەهاوسەری دایکی سەعید کچی جوبەیر بو، حومەید کوڕی عەبدولرەحمان کوڕی عەوف کەدەستەیەك دەڵێن: لەساڵی ٩٥/ ٧١٤ زایینی لەتەمەنی ٧٣ ساڵی کۆچی دوایی کرد، زوحاك کوڕی موزاحیم، عوبەید کوڕی حسین لەتەمەنی ٧٥ ساڵیدا، ئەبورەجای عوتاردی، ئەبو عەبدولرەحمانی عوتاردی، ئەبو عەبدولرەحمانی سولەمی بەناوی عەبدالله کوڕی حەبیب کوڕی رەبیعە لەتەمەنی ٩٠ ساڵی، عەبدالله کوڕی عەبدالله کوڕی عومەر کوڕی خەتاب کەدایکی سەفیە خوشکی موختار بو و باوکی وەسیەتی خۆی بەو سپارد، براکەی عوبەیدالله کوڕی عەبدالله کوڕی عومەر کوڕی خەتاب برای (لەدایکەوە) سالم کە هەردوکیان زادەی دایکی منالْ بون (لەرۆژگاری یەزید کوڕی عەبدولەلیك)، ئەبان کوڕی عوسمان کوڕی عەفان کە ئیفلیج ببو(لەم ساڵەدا)، عومارە کوڕی خوزەیمە کوڕی سابتی ئەنساری لەتەمەنی ٧٥ ساڵیدا (لەرۆژگاری یەزید)، موغەیرە کوڕی عەبدولرەحمان کوڕی حارس کوڕی هوشامی مەخزومی، عەتا ءکوڕی یەزیدی جوندەعی لەیسی زادەی ساڵی ٢٥/ ٦٤٦ زایینی کە نیشتەجێی شام بو، عەزاك کوڕی مالکی غەفاری باوکی خەیسەم کوڕی عەزاك و مورەقی عیجلی.

ڕوداوەکانی ساڵی سەد و شەشی کۆچی (٧٢٤ زایینی)

شەڕ لەنێوان موزەریەکان و یەمانیەکان لەخوراسان

لەم ساڵەدا، لەبروکان لەپانتاییەکانی بەڵخ، لەنێوان موزەریەکان و یەمانیەکان شەڕ دەستی پێکرد.

چۆنیەتیەکەی ئەوەی کە: موسلیم کوڕی سەعید کوڕی ئەسلەم کوڕی زورعە بۆ شەڕ ڕۆشتەدەر و خەڵك لاوازیان لەخۆیان نیشاندا و لەهاورێیەتی ئەو خۆیان بەدور گرت. یەکێك لەوان بەختەری کوڕی درهەم بو. موسلیم، نەصر کوڕی سەیار و بەلعا ءکوڕی موجاهید و کەسانی دیکەی بۆ بەڵخ گەڕاندەوە و فەرمانی پێدان خەڵك بۆ شەڕ ڕەوانە بکەن. نەصر ئاگری لەبەردەرگای ماڵی بەختەری و زیاد کوڕی تەریفی باهلی دروست کرد و عەمرۆ کوڕی موسلیم برای قوتەیبە کوڕی موسلیم ڕێگەی ڕۆشتنە ناو بەڵخی لێگرتن چونکە لەم کاتەدا فەرمانڕەوایی ئەو شارە بو. موسلیم کوڕی سەعید لەروبار تێپەڕی و نەصر کوڕی سەیار لەبروکان دابەزی و چەغانیەکان و مەسلەمەی تەمیمی و حەسان کوڕی خالیدی ئەسەدی و کەسانی دیکە لەدەوری ئەو کۆبونەوە. خەڵکی ئەزد و ڕەبیعە لەبروکان لەنیو فەرسەخی نەصر کۆبونەوە و موزەریەکان پەیوەستی نەصر بون و ئەزدیەکان و خەڵکی ڕەبیعە پەیوەستی عەمرۆ کوڕی موسلیم کوڕی عەمرۆ بون و تەغلەبیەکان کەسیان بۆ لای عەمرۆ کوڕی موسلیم ڕەوانە کرد و پەیامیاندا کە تۆ لەئێمەیت. هۆنراوەیەکیان بۆ خوێندەوە کەپیاوێك هۆنیبویەوە و خەڵکی باهلەی کردبوە موالی باهلە. بەنی قوتەیبە لەباهلە بون. عەمرۆ بەمە ڕازی نەبوو. زوحاك کوڕی موزاحیم و یەزید کوڕی موفەزەلی حەدانی لەنێوان ئەوان پەیامەکانیان دەگواستەوە و لەگەڵ نەصر قسەیان کرد و ئەو بۆ ماڵەوە گەڕایەوە. هاورێیانی عەمرۆ کوڕی موسلیم و بەختەری هێرشیان کردە سەر نەصر و نەصر هێرشی کردە سەر ئەوان. یەکەم کەس کە کەوتە سەر زەوی و کوژرا، پیاوێك لەباهلە لە یارانی عەمرۆ کوڕی موسلیم بو کەهاوڕێ لەگەڵ ئەو هەژدە کەس کوژران و عەمرۆ شکستی خوارد و کەسی بۆ لای نەصر ڕەوانە و داوای ئەمانی کرد و نەصر ئەمانی پێ بەخشی. دەستەیەك دەڵێن: عەمرۆ کوڕی موسلیمیان لەناو ئاشێکدا بینی و تەنافێکیان خستە ملی و ئەویان

بردە لای نەصر کە ئەمانی پێبەخشی و هاوڕێ لەگەڵ بەختەری و زیاد کوڕی تەریف یەکی سەد قامچی لێدان و سەری و ریشی ئەوانی تاشی.

دەستەیەك دەڵێن: سەرەتا نەصر و هاوڕێکانیان لە موزەریەکان شکستیان خوارد و عەمرۆ کوڕی موسلیم بەپیاوێکی تەمیمی هاوڕێی خۆی وت: ئەی برای تەمیمی، قونی خەڵکەکەت چۆن دەبینی؟ (بۆ ئەو کارە سەرکۆنەی کرد) دواتر تەمیمیەکان هێرشیان کرد و یارانی عەمرۆ شکستیان خوارد و تەمیمی بەعەمرۆی وت: ئەوە قونی خەڵکەکەی منە! دەستەیەك دەڵێن: هۆکاری شکستی عەمرۆ ئەوە بو کەخەڵکی رەبیعە لەگەڵ عەمرۆ بون و لەوان و خەڵکانی ئەزد دەستەیەك کوژران. خەڵکی رەبیعە وتیان: ئێمە خۆمان لەعەمرۆ نزیك کردەوە و ئەو گرنگی بەئێمە نەدا، ئێستاکە بۆ لەگەڵ برا و منداڵەکانمان شەڕ بکەین؟ ئەوان خۆیان بەدورگرت و ئەزدیەکان و عەمرۆ شکستیان خوارد و دواتر نەصر ئەمانی پێبەخشین و فەرمانی پێدان پەیوەستی موسلیم کوڕی سەعید ببن.

شەڕی موسلیم لەگەڵ تورکەکان

دواتر موسلیم لەروبار تێپەڕی و هاوەڵانی پەیوەستی بون. کاتێك گەیشتە بوخارا، نامەی خالید کوڕی عەبداللەیان سەبارەت بەفەرمانڕەوایەتیەکەی لەعێراق پێدا کە فەرمانی دەدا کۆتایی بەشەڕ بێنێت. ئەو بەرەو فەرغانە بەرێکەوت و کاتێك گەیشت، ئاگاداریان کردەوە کەخاقان لەو ناوچەیە نزیك بۆتەوە. بەرێکەوت و سێ فەرسەخی لەرۆژێکدا بڕی. خاقان رووبەرویان بوویەوە و لەگەڵ دەستەیەك لەموسوڵمانان شەڕی ئەزمون کرد و چوارپێکەی موسلیمی گرت و دەستەیەك لەموسوڵمانانی کوشتار کرد. موسەییب کوڕی بشری ریاحی و بورا ء(لەسوارکارەکانی موهەلیب) کوژران و برای غەوزەك لەخاك و خوێندا گەوزا و خەڵك دژی ئەوان راپەڕین و ئەوانیان لەلەشکرگەکە دەرپەڕاند. موسلیم لەگەڵ خەڵك بەرێکەوت و هەشت رۆژ رێگەی بڕی و ئەوان بەشوێنیانەوە بون. کاتێك رۆژی نۆیەم داهات، مەبەستی دابەزینیان کرد. لەگەڵ خەڵك راوێژیان کرد و بۆچونیان لەسەر مانەوە یەکی گرت و وتیان: کاتێك بەرەبەیان دابێت، دەڕۆینە لەوەرگەکە کە زۆر لەئێمەوە دور نیە، دابەزین و خێوەتەکانیان هەڵنەکرد و خەڵك دەفرو کاڵا قورسەکانیان سوتاند و ئاگریان کردەوە کەبەهاکەی بەهەزار هەزار

(درهەم یا دینار؟) خەمڵێنرا. خەڵك لەبەرمبەیاندا بەرێکەوتن و ڕۆشتنە ناو روبار و چاچیەکان و خەڵکی فەرغانە لەخوارەوەی روبارەکە بون. موسلیم کوڕی سەعید وتی: هەمو شەڕکەران سوێند دەدەم تا شمشێر لەکالآن دەربکێشن. ئەو کارەیان کرد و ئەو پانتاییە بو بە(شمشێرەلآن) و خەڵك روباریان بەجێهێشت و پەڕینەوە.

ڕۆژێك مایەوە و لەروبار تێپەڕی و خاقان شوێنیان کەوت. حومەید کوڕی عەبداللە فەرماندەی کۆتایی سوپاکە، پەیامی بۆ نارد: چاوەڕیی من بکە چونکە دوسەد شەڕکەری تورك لەپشت سەری منەوەن و دەمەوێت شەڕیان لەگەڵ بکەم. خەڵك وەستان و ئەو هێرشی کردە سەر تورکەکان و شەڕی لەگەڵ ئەوان کرد و سەغدیەکان و فەرماندەی ئەوان و فەرماندەی تورکەکانی لەگەڵ حەوت پیاوی دیکە ئەسیر کرد و پاشماوەکان ڕێگەی خۆیان گرتەبەر. حومەید گەڕایەوە. زوبینێکیان بۆ هاویشت کە لەئەژنۆی چەقی و لەزیانەکەی ماڵئاوایی لەجیهان کرد.

خەڵك تینو بوون. عەبدولرەحمانی عامری بیست مەشکە ئاوی باری وشترەکانی خۆی کردبو. کەم کەم دەرخواردی خەڵکیدا. موسلیم کوڕی سەعید داوای ئاوی کرد و جامێك ئاویان بۆ هێنا. جابر یا حارسە کوڕی کەسیر برای سلێمان کوڕی کەسیر ئاوەکەی لەدەمی گرتەوە. موسلیم وتی: وازی لێ بێنن چونکە ئەم کارەی نەکرد مەگەر ئەوەی داخێکی لەدڵدا بو. ڕۆشتنە خەجندە و خەڵك گرفتاری برسیەتی و زیان بون. خەڵك بلآوەیان لێکرد و بینیان دو سوارە بەدوای عەبدولرەحمان کوڕی نوعەیمدا دەگەڕێن. ئەم دوانە فەرمانێکیان لەئەسەد کوڕی عەبداللە برای خالید کوڕی عەبداللەوە هێنابو کەوەك فەرمانداری خوراسان دەستنیشانی کردبوو. عەبدولرەحمان نامەکەی بۆ موسلیم خوێندەوە کە وتی: فەرمانبەر و بیسەرین. عەبدولرەحمان یەکەم کەس بو کە لەدەشتی ئامۆل خێوەتی هەڵکرد.

خەزرەجی تەغلەبی دەڵێت: شەڕمان لەگەڵ تورکەکان کرد و ئەوان گەمارۆیان خستە سەر ئێمە بەشێوەیەك مەرگمان بەچاوی خۆمان بینی. حەوسەرە کوڕی یەزید کوڕی حوڕ کوڕی خونەیف لەگەڵ چوار هەزار شەڕکەر هێرشی کردە سەر تورکەکان و ماوەیەك لەگەڵ ئەوان شەڕی کرد و گەڕایەوە. نەصر کوڕی سەیار هاورێ لەگەڵ سی سوار هێرشی کردە سەر ئەوان و ئەوانی لەشوێنەکانیان دورخستەوە. خەڵك هێرشیان

کرد و تورکەکان و حەوسەرە شکستیان خوارد. ئەو برازای رەقبە کوڕی حوڕ بو.

دەڵێن: عومەر کوڕی هوبەیرە لەکاتی دەستنیشان کردنی موسلیم کوڕی سەعید وەك فەرماندار، پێی وت: دەبێت دەرگاوانەکەت لەباشترین موالیەکان بێت چونکە ئەو زمان و گوێی تۆیە، ئەرکی سەر شانی تۆیە کەیاریدەدەر و کارگوزارە بەخشراوەکان دەستنیشان بکەیت. وتی: ئەوانە کێن؟ وتی: بەخەڵکی هەر شارێك دەڵێیت کە فەرماندارەکەی خۆیان دەستنیشان بکەن، ئەگەر چاکەکار بێت لەبەرەژەوەندی تۆدایە و ئەگەر خراپەکار بێت، زیانەکەی بەوان دەگات و تۆ بەدور دەبێت و کەس سەرکۆنەت ناکات.

لەسەر مۆرەکەی موسلیم کوڕی سەعید (توبە بن ابی سعید) هەڵکەنرا بو. کاتێك ئەسەد کوڕی عەبدالله بوبە فەرمانداری خوراسان، ئەو نوەسراوەی لەسەر مۆڕەکەی خۆی هەڵکەند.

حەج کردنی هوشام کوڕی عەبدولەلیك

لەم ساڵەدا هوشام کوڕی عەبدولەلیك حەجی کرد و ئەبو زەناد ئایینەکانی حەجی بۆ ئەو ئەنجامدا.

ئەبو زەناد دەڵێت: چاوم بەهوشام کەوت، لەناو هاوڕێکانی ئەودابوم کەسەعید کوڕی عەبدالله کوڕی وەلید کوڕی عوسمان کوڕی عەفان چاوی پێی کەوت. هاتە لایی و وتی: ئەی سەرومری باوەڕداران، خوا بەردەوام خۆشەویستی خۆی پێشکەش بەبنەماڵەی سەرومری باوەڕداران و بەردەوام هاوکاری جێگرە ستەم لێکراوەکانی کردوە و خەڵکان بەردەوام لەم شوێنەدا جوێن و نفرینی ئەبو تورابیان کردوە کە شوێنێکی پیرۆزە. شیاوە کە سەرومری باوەڕدارنیش سەرکۆنە و نفرینی بکات.

وتارەکەی لای هوشام پەسەند نەبو. وتی: بۆ جوێندان یا نفرین کردنی کەس نەهاتوم. بۆ حەج هاتوین. دواتر قسەکەی بڕی و روی کردە من و پرسیاری لەئایینەکانی حەج کرد. ئەوم لەنوسراوەکان ئاگادار کردەوە. دەڵێت: سەعید پێی ناخۆش بو من وتارەکەیم بیست، هەرکات کە منی دەبینی، سەری دادەخست.

فەرمانداری ئەسەد لەخوراسان

دەڵێن: لەمساڵەدا خالید کوڕی عەبدالله براکەی خۆی ئەسەد کوڕی عەبداللەی وەك فەرمانداری خوراسان دەستنیشان کرد. ڕۆشتە ئەو سەرزەمینە و بیستی کەموسلیم کوڕی سەعید سەرقاڵی شەڕ لەگەڵ فەرغانەیە. کاتێك ئەسەد گەیشتە روبار و مەبەستی پەڕینەوەی کرد، ئەشهەب کوڕی عوبەیدی تەمیمی کەسەرپەرەستی کاروباری دەریا لەئامول بو، ڕێگەی لێگرت و وتی: فەرمانیان بەمنداوە ڕێگە لەم کارە بگرم. ئەسەد زێر و زیوی پێبەخشی و ڕێزی لێگرت بەڵام لەگەڵ ئەوەیشدا ڕێگەی نەدا لەروبار تێپەڕێت. سەرئەنجام وتی: من فەرمانداری ئەم ناوچەم. دواتر ڕێگەی پێدا. ئەسەد وتی: روخساری ئەم پیاوە لەبیر نەکەن تا بۆ پاسەوانی کردنی لەئەمانەتی ئێمە، ڕێزی لێ بگرین.

دواتر روی کردە سەغدیەکان و لەمەرج دابەزی. فەرمانداری سەمەرقەند هانی کوڕی هانی بو. ئەو لەگەڵ خەڵك هاتەدەر تا چاوی بەئەسەد بکەوێت. ئەوی بینی لەسەر بەردێك دانیشتوە. خەڵك ئەم دیمەنەیان بەخراپ لێکدایەوە و وتیان: ناتوانین هیوای چاکەمان بەم پیاوە هەبێت، شێرێك لەسەر بەردێکە. ئەو ڕۆشتە ناو سەمەرقەند و دو پیاوی لەگەڵ فەرمانی فەرماندەیی عەبدولرەحمان کوڕی نوعەیەم بۆ کاروباری تایبەت بەجەنگ رەوانە کرد. ئەم دوانە ڕۆشتنە ناو شار و بەدوایدا گەڕان و فەرمانەکەیان تەسلیم کرد. ئەو فەرمانەکەی بردە لای موسلیم و نیشانیدا. موسلیم وتی: فەرمانبەر و بیسەرین. عەبدولرەحمان هاورێ لەگەڵ خەڵکان و موسلیم گەڕایەوە و هەموویان لە سەمەرقەند ڕۆشتنە لای ئەسەد. ئەو هانی کوڕی هانی لەسەر کارەکەی لابرد و حەسەن کوڕی ئەبی عەمەرتەی کێندی لەجێگەکەی ئەو دانا.

بەحەسەنیان وت: تۆرکەکان بەحەوت هەزار شەڕکەر هێرشیان کردۆتە سەر تۆ. وتی: ئەوان بۆ شەڕی ئێمە نەهاتون، ئێمە هێرشمان کردە سەر وڵاتەکەی ئەوان و ئەوانمان کردە کۆیلەی خۆمان. لەگەڵ ئەمەیشدا، بێ گومان ئێوە لەیەك نزیك دەکەمەوە و تەوێلی ئەسپەکانی ئێوە لەتەوێڵی ئەسپەکانی ئەوان نزیك دەکەمەوە. دواتر جوێنی پێدان و نفرینی کردن. ئەوان هێرشیان برد و تەندروست گەڕانەوە. سابت کوڕی قەتنەی وەك جێگری خۆی لەسەمەرقەند دەستنیشان کرد. سابت وتارێکی پێشکەش

بەخەڵك كرد كەزمانی گیرا و وتی: من یطع الله و رسوله فقد ضل (هەركەس فەرمانبەری خواوەند و نێردراوەكەی بكات، بەراستی كەوتۆتە ناو گومڕاییەكەی سەختەوە) دەیویست ئەم ئایە بخوێنێتەوە: من یطع الله و رسوله فقد فاز فوزا عظیما (هەركەس فەرمانبەری خواوەند و پێغەمبەرەكەی بكات، بەراستی بەشێوەیەكی سەیر رزگاری بوە (ئەحزاب/ ٧١/٣٣). بێدەنگ بو و هیچ وشەیەكی نەهێنایە سەرزمان. دواتر وتی:

ان لم اكن فیكم خطیبا فاننی بسیفی اذا حد الوغی لخطیب

یانی: ئەگەر لەناو ئێوەدا وتاردەرێكی زمان پاراو نەبوم، لەرۆژی شەڕ كەشاگری كینە بڵێسە دەسەنێت، شمشێرەكەم وتاردەرێكی زمان شیرینە.

پێیان وت: ئەگەر لەسەر تەختی وتاردان ئەمەت دەوت، یەكێك دەبویت لەزمان پاراوترین وتاردەران. حاجب كوڕی فیلی پەشكری زمانی بۆ سەركۆنە كردنی ئەو كردەوە و سەبارەت بەزمان گیرانی ئەو وتی:

ابا العلاء لقد لاقیت معضلة یوم العروبة من كرب و تخنیق

تلوی اللسان اذا رمت الكلام به كما هوی زلق من شاهق النیق

لما رمتك عیون الناس صاحیة انشات نجرض لما قمت بالریق

اما القران فلا تهدی لمحكمة من القران و لا تهدی لتوفیق

یانی: ئەی باوكی عەلا ء، روبەروی دژواریەكی ریسواكەر بویتەوە و رۆژی نیشاندانی پیاوەتی، بەزمانی شیرینی عەرەبی، گرفتاری خەم و خەفەبون بویت، كاتێك مەبەستی ئەوەت كرد قسە بكەیت، زمانت گیرا و هەڵەت كرد بەهەمان شێوە كەتاشە بەردێكی خلیس و خڕ لەلوتكەی كێوێكەوە بۆ ناو دۆڵێك خل ببێتەوە. كاتێك چاوەكانی هاواركەری خەڵكان سەیری تۆیان دەكرد، دەستت بەهەڵێت و پڵێت كرد و بەردەوام ئاوی دەمت قوت دەدا (یا نانی بەیانیت نەخوارد و وتاردانت دەست پێكرد). بەلاَم لەقورئان، هیچ نیشانەیەكی بەهێز نازانیت و بۆ هیچ رێگەیەكی رزگاری رێنوێنی ناكرێیت.

دەست نیشان کردنی حوڕ لەموسڵ

لەم ساڵەدا، هوشام، حوڕ کوڕی یوسف کوڕی یەحیا کوڕی حەکەم کوڕی ئەبی ئەلعاص کوڕی ئومەییەی وەك فەرمانداری موسڵ دەستنیشان کرد. ئەو کەسە بوو کە(المنقوشە) (نەخشێنراو)ی وەك کۆشکی فەرمانڕەوایی خۆی هەڵبژارد. بۆیە پێیان دەوت نەخشێنراو چونکە بەجۆرەکانی گەوهەرە رەنگاورەنگەکان نەخشێنرا بو. ئەم کۆشکە لەنزیك بازاری کۆپان دورەکان و چوارشەممە بازار بو. ئێستاکە بۆتە وێرانەیەك لەنزیکی چوارشەممە بازار. حوڕ کوڕی یوسف ئەو کەسەیە روبارێکی لەموسڵ هەڵکەند و ئاوی تێکرد.

مەبەستی لەم کارە ئەوە بو کەبینی ژنێك گۆزەیەك ئاوی لەسەر شانە، چەند هەنگاوێك بەرێدا دەڕوات و دواتر دایدەنێت و دەحەسێتەوە تا چارەسەری رێگە دورەکە بکات. سەبارەت بەم کارە نامەی بۆ هوشام نوسی و ئەو فەرمانی پێدا روبارێك بەناوەڕاستی شارەکەدا هەڵکەنێت. حوڕ ئەو کارەی کرد و لەوە بەدوا بەشی هەرە زۆری ئاوی خواردنەوەی خەڵکەکە لەروبارەکە وەردەگیرا. (شەقامی روبار) لەسەر روبارەکە بو. هەڵکەندنەکەی چەندین ساڵی خایاند و حوڕ لەساڵی ١١٣/ ٧٣١ زایینی کۆچی دوایی کرد.

بیرکردنەوەی چەند روداوێك

لەم ساڵەدا، ئیبراهیم کوڕی محەممەد کوڕی تەڵحە، لەجێگەی (حجر) لەگەڵ هوشام کوڕی عەبدولمەلیك قسەی کرد. پێی وت: تۆ بە رێزی ئەم ماڵە بەرێزە کە بۆ رێز گرتن لەو هاتویت، سوێند دەدەم کە سامانە بەستەم وەرگیراوەکەم بۆ من بگەرێنیتەوە. وتی: کام ستەمە؟ وتی: ماڵەکەم. وتی: بۆ لەگەڵ سەروەری باوەڕداران عەبدولمەلیك باست نەکرد؟ وتی: ستەمی لەمن کرد. وتی: ئەی وەلید و سلێمان؟ وتی: هەردوکیان ستەمیان لێکردم. وتی: عومەر کوڕی عەبدولعەزیز؟ وتی: خوا لێی خۆش بێت، بۆ منی گەڕاندەوە. وتی: یەزید کوڕی عەبدولمەلیك؟ ئیبراهیم وتی: ستەمی لێکردم و دوای ئەوەی وەرم گرتوە، دوبارە لێی سەندمەوە و ئێستاکە لەدەستی تۆدایە. وتی: ئەگەر شوێن بۆ لێدان دەبو، لێم دەدایت. وتی: دەتوانی بەمشمشێر و قامچی لەمن بدەیت. وتی: توانای شمشێر وقامچی لێدانم هەیە. هوشام بەرێکەوت و ئەبرەش بەدوای ئەو. هوشام وتی: باوکی

موجاشیع، قسەکانی ئەم پیاوەت چۆن بینی؟ وتی: چەندە شیرین بو! هوشام وتی: قورەیشیەکان و زمان پاراوی ئەوان بەم شێوەیە. تا ئەو کاتەی کەسانی لەم شێوە لەناو ئەم خەڵکانەدا بن، بەردەوام دەتوانین بەوان هیوادار بین..

لەم ساڵەدا هوشام، عەبدولواحیدی نەزری لەفەرمانداری مەککە و مەدینە و تایف دورخستەوە و خاڵی خۆی ئیبراهیم کوڕی هوشام کوڕی ئیسماعیلی بۆ ئەو کارە دەستنیشان کرد و ئەو لەجەمادی الثانی / نۆڤەمبەری ٧٢٤ زایینی ڕۆشتنە ناو ئەو شارە. فەرمانڕەوایی نەزر یەك ساڵ و هەشت مانگ درێژەی کێشا.

هەروەها لەم ساڵەدا سەعید کوڕی عەبدولمەلیك، شەری هاوینەی کرد و جەراح کوڕی عەبدالله لەسەرزەمینی لان شەڕی کرد. دواتر لەگەڵ خەڵکەکەی ئاشتی کرد و ئەوان باجیاندا.

هەروەها لەم ساڵەدا لەمانگی ڕەجەب/ دێسامبەری ٧٢٤ زایینی عەبدولصەمەد کوڕی عەلی کوڕی عەبدالله کوڕی عەباس چاوی بەدنیا هەڵهێنا.

هەروەها لەم ساڵەدا ئیبراهیم کوڕی هوشام داوای لەمحەممەد کوڕی صەفوانی جومەحی کرد تا ببێتە داوەری داوەرەکانی مەدینە. دواتر ئەوی لابرد و صەلتی کێندی بۆ ئەم کارە دەستنیشان کرد.

فەرمانداری مەککە و مەدینە و تایف ئیبراهیم کوڕی هوشامی مەخزومی بو، فەرمانداری عێراق و خوراسان خالید کوڕی عەبداللەی قەسری بەجلی، نوێنەری خالید بۆ نوێژی بەسرە عوقبە کوڕی عەبدولعەلی، فەرماندەی پاسەوانەکانی مالك کوڕی مونزەر کوڕی جارود و سەرپەرەستی دامەزراوی داد سومامە کوڕی عەبدالله کوڕی ئەنس بو.

لەم ساڵەدا هوشام لەگەڵ خەڵك ئاییني حەجی ئەنجامدا.

لەم ساڵەدا یوسف کوڕی مالك موالی حەزرەمیەکان و بەکر کوڕی عەبدالله مەزنی مردن.

رووداوەکانی ساڵی سەد و حەوتی کۆچی (٧٢٥ زایینی)

پاشایەتی جونەید بەسەر چەندین ناوچە لە پانتاییەکانی سندو کوژرانی جەیشەبەی پاشا

لەم ساڵەدا خالیدی قەسری، جونەید کوڕی عەبدولرەحمانی وەك فەرمانداری سند دەستنیشان کرد. ئەو لەکەنارەکانی روباری مێهران دابەزی بەلاَم جەیشەبە کوڕی زاهیر رێگەی پەڕینەوەی پێنەدا. وتی: ئێمە موسوڵمانین و پیاوی چاکەکار (عومەر کوڕی عەبدولعەزیز) منی بۆ ئەم کارە راسپاردوە و من بەفەرمانی ئەو پاشایی ئەم سەرزەمینەم و لەتۆ دڵنیا نیم. بارمتەی پێدا و بارمتەی لێوەرگرت لەسەر ئەو بنەمای گەباجی ولاَتەکەی بدات. دواتر بارمتەکانیان گەڕاندەوە و جەیشەبە لەدین هەڵگەڕایەوە و شەڕی دەستپێکرد. دەستەیەك دەڵێن: شەڕی نەکرد بەڵکو جونەید ستەمی لێکرد وجەیشەبە هاتە هند و هێزەکانی خۆی کۆکردەوە و کەشتیەکانی تەیار و خۆی بۆ شەڕ ئامادە کرد. جونەیەدیش بەکەشتیەکان بۆ شەڕی ئەو بەرێکەوت. روبەروی یەك بونەوە و جەیشەبە بەدیلی گیرا و کەشتیەکانی لەقوڕ چەقین و جونەید ئەوی کوشت. براکەی صەصە بۆ عێراق هەلاَت تا لەپەیمان شکێنی جونەیەد سکالاَ لای داوەر تۆمار بکات بەلاَم جونەید فریویدا و بۆ ناو سوپاکەی خۆی بانگێشتی کرد و دواتر خوێنی ڕشت.

جونەید بۆ شەڕی کیرج ڕۆشت و بەزۆری شمشێر دەستی بەسەردا گرت و ئوزیەن و مالبەی (مالیەی) گرت. هەروەها چەندین ناوچەی دیکەی لەو سەرزەمینە خستە سەر سنوری فەرمانڕەوایەتی خۆی.

شەڕی عەنبەسە لەگەڵ فەرەنگەکان لە ئاندۆلۆس

لەم ساڵەدا عەنبەسە کوڕی سوحەیمی کەلبی کارگوزاری ئاندۆلۆس لەگەڵ خەڵکانێکی فراوان شەڕی لەولاَتە فەرەنگیەکان دەست پێکرد و لەگەڵ شاری کارکاسۆن (لەفەرەنسا) شەڕی کرد و گەمارۆی خستە سەر خەڵکەکەی. لەگەڵ ئەو ئاشتیان کرد لەسەر ئەو بنەمای گەنیوەی سەرزەمینی موالیەکان بەو بسپێرن و هەمو سامان و ئەسیرەکانی

موسوڵمانان لەو شارە بۆ ئەو بگەڕێننەوە، باج بدەن و پێبەندی ئایینی ئەمان بەخشراوەکان بن بەو شێوەکە لەگەڵ دۆستی موسوڵمانەکان دۆستایەتی ولەگەڵ دوژمنەکانیان دوژمنایەتی بکەن. عەنبەسە گەڕایەوە و لەشەعبانی ١٠٧/ دێسامبەری ٧٢٥ زایینی مرد. ماوەی فەرمانداریەکەی چوارساڵ و چوار مانگی خایاند. کاتێك مرد، بشر کوڕی صەفوان کوڕی یەحیا کوڕی سەلەی کەلبی وەك فەرمانڕەوای ئەوان دەستنیشان کرا و ئەویش لە زی قەعدەی ئەم ساڵە/ مارسی ٧٢٦ زایینی ماڵئاوایی لەجیهان کرد.

بانگەوازی بەنی عەباس

لەم ساڵەدا بوکەیر کوڕی ماهان، ئەبو عێکرەمە و ئەبو محەممەد صادق و محەممەد کوڕی خونەیس و عەماری عیبادی و زیاد خاڵی وەلیدی ئەزرەق لەگەڵ دەستەیەك لەشوێنەکەوتەکانی وەك مژدەدەر و بانگەشەکەر بۆ خوراسان ڕەوانە کرد. پیاوێك لەکێندە ڕۆشتە لای ئەسەد کوڕی عەبداللە و لەزیانی ئەوان دوزمانی کرد. ئەبو عێکرەمە، محەممەد کوڕی خونەیس و هەمو کەسەکانی دیکەیان گرت و عەمار رزگاری بوو. ئەسەد هەر کەسێکی گرت، دەستی بڕی و دواتر لەداریدا. عەمار بۆ لای بوکەیر کوڕی ماهان گەڕایەوە و لە بەسەرهاتەکە ئاگاداری کردەوە. ئەم هەواڵەی بۆ محەممەد کوڕی عەلی نوسی کە لەوەڵامدا بۆی نوسی: سوپاس بۆ خوا کەبانگەوازەکەی ئێوەی بەهێز کرد و وەسفی وتارەکەتانی کرد. لەناو ئێوەدا کەسانێك بۆ کوژران ماون کەبەم زوانە گیان دەبەخشن.

ڕوداوەکانیتر

لەم ساڵەدا موسلیم کوڕی سەعید ڕۆشتە لای خالید کوڕی عەبداللە. لەخوراسان ڕێزی لێدەگرت و کاری بەکارەکانی نەبوو. موسلیم هات و بینی کوڕی هوبەیرە دەیەوێت هەڵبێت. ڕێگەی ئەم کارەی لێگرت و وتی: ئەم خەڵکە، لەوەی سەبارەت بەوان، بیری لێدەکەنەوە، سەبارەت بەئێوە باشتر بیر دەکەنەوە.

لەم ساڵەدا ئەسەد بۆ شەڕی نەمرون پاشای کوێستانەکانی غەرچە (غەرشیستان) لەنزیکی تاڵەقان بەرێکەوت. نەمرون لەسەر دەستی ئەو باوەڕی بەئیسلام هێنا. لەئێستادا فەرمانڕەوایەتی یەمەن دەکەن.

شەڕی غور

لەم ساڵەدا ئەسەد بۆ شەڕی غور (کوێستانەکانی هەرات) بەڕێکەوت. خەڵکەکەی دارایی و گەنج و زێڕ و زیو و باروبنەی خۆیان بردە ناو ئەشکەوتێك کە هیچ ڕێگەیەکی نەبو. ئەسەد گەنجینەکانی دروست کرد و پیاوەکانی لەناو ئەواندا جێگیر و بەزنجیرەکان بۆ بەرزایی کوێستانەکانی ڕەوانە کردن کە ئەوەی توانیان هەڵیان گرت و هێنایان.

بیرکردنەوەی چەند ڕوداوێك

لەم ساڵەدا، هوشام، جەراح کوڕی عەبداللە حەکەمی لەفەرمانداری ئەرمەنستان و ئازەربایەجان لابرد و براکەی مەسلەمە کوڕی عەبدولمەلیکی بۆ ئەو کارە دەستنیشان کرد و مەسلەمە فەرماندەیی بەحارس کوڕی عەمرۆ تایی بەخشی کە دەستی بەسەر چەندین شار و گونددا گرت و بیرەوەرییەکی چاکی لەخۆی بە جێهێشت.

لەم ساڵەدا، ئەسەد سوپا نیشتەجێکەی بروقانی بۆ بەلْخ برد و هەر کەسێك بەئەندازەی شوێنی مانەوەی خۆی زەوی پێ بەخشرا و ئەوانەی شوێنیان نەبو،ماڵی پێدان و مەبەستی ئەوەی کرد لەسەر بنەمای پێنج یەك پێگەیان پێ ببەخشێت بەڵام پێیان وت کەئەوان بۆ وەرگرتنی سامان و لەپێشی سەختگیرن، لەبەر ئەمە ئەوانی تێکەڵاو کرد.

هەروەها لەم ساڵەدا ئەبو خالید کوڕی بەرمەك دەستی بەبناغە داڕشتنی شاری بەلخی بەرمەك کرد. دورییەکەی لە بروقانەوە دو فەرسەخ بو.

لەم ساڵەدا ئیبراهیم کوڕی هوشام ئاییتی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا. کارگوزاری شارەکان هەمان کەسانی ساڵی پێشو بون کە پێشتر ئاماژەیان پێدرا.

لەم ساڵەدا سلێمان کوڕی یەسار لەتەمەنی ٧٣ ساڵی و عەتا کوڕی یەزیدی لەیسی لەتەمەنی ٩٨ ساڵی مردن. مەرگی عەتا لە ساڵی ١٠٥/ ٧٢٣ زایینی ئاماژەی پێدرا.

ڕوداوەکانی ساڵی سەد و هەشتی کۆچی (٧٢٦ زایینی)

شەڕ لەگەڵ خوتەل و غور

دەڵێن: لەم ساڵەدا ئەسەد لەروبار پەڕیەوە و خاقان روبەروی بویەوە بەلاّم شەڕیان نەکرد. دەستەیەك دەڵێن: شکستی خوارد و گەڕایەوە. ئەسەد پێشتر وای نیشاندابو کەدەیەوێت زستان لەدۆڵی سور بەسەر ببات. فەرمانی کۆچ کردنی بەخەڵکدا. ئاڵاّکانی هەڵکرد و لەشەوێکی تاریك بەرەو دۆڵی سور بەرێکەوت. خەڵك تەکبیریان وت. پرسی: ئەوان چیان بەسەر هاتوە؟ وتیان: ئەمە نیشانەی ئەوەیە کەخەڵك گەڕاونەتەوە. فەرمانی بەجارچیەکەی خۆیدا: جار بدە کە فەرماندار مەبەستی غوریەکانی هەیە. بەرەو لای ئەوان پێشڕەوی کرد و شەڕی لەگەڵ کردن و بۆ ماوەی یەك ڕۆژ هەوڵیدا و خەڵکان لەبەرابەر ئەو خۆڕاگریان کرد. پیاوێك لەبت پەرستەکان لەنێوان دو ریزەکە دەرکەوت. سالم کوڕی ئەحوەز بەنەصر کوڕی سەیاری وت: من هێرش دەکەمە سەر ئەم پیاوە گەردن درێژە ئەگەری هەیە بتوانم بیکوژم و ئەسەد رازی بکەم. هێرشی کرد و بە ڕم لێیدا و کوشتی. گەڕایەوە و بەنەصری وت: دوبارە هێرش دەبەم. هێرشی برد و پیاوێکی دیکەی کوشت و بریندار بو و نەصر بەسالی وت: لە شوێنەکەی خۆت بمێنەرەوە تا من هێرش بەرم. ڕۆشت و پەلاماری دوژمنیدا، تەپ و تۆزی بەرز کردەوە و دو پیاوی کوشت و بریندار بۆ ناو سوپاکەی خۆی هەلاّت. دواتر وتی: گومان دەکەی، ئەوەی کردمان ئەوی رازی کردبێت؟ خوا رازی نەکات! وتی: نا، سوێند بەخوا. دەڵێت: نێردراوی ئەسەد هاتە لای ئەم دوانە و وتی: فەرماندار دەڵێت: جێگە و پێگەی ئێوە دوانەم بینی و نیازی کەمی ئێوەم بەموسوڵمانان هەست پێکرد، خوا نفرینی هەردوکتان بکات! وتی: ئەگەر جارێکی دیکە ئەو کارە بکەین، خوا ریسوامان بکات، ریسوامان بکات. لەیەك جیا بونەوە.

بەیانی ئەو ڕۆژە مەبەستی شەڕیان کرد و شەڕیان کرد و بتپەرستەکان شکستیان خوارد و موسوڵمانان دەستیان بەسەر لەشکرگەکە و سەرزەمینەکانی ئەواندا گرت. چەندین ئەسیریان کەوتە بەردەست و تالاّنیەکی زۆریان کۆکردەوە. خەڵك برسیەتی

تەنگی پێ هەڵچنیبون و لە خوتەل ناتەوانی زەختی لێدەکردن. ئەسەد دو بەرخی بەکۆیلەکەی خۆی نارد و وتی: ئەم دوانە بە پێنسەد درەم بفرۆشە. کاتێك کۆیلە بەرێکەوت، ئەسەد وتی: جگە لەکوڕی شەخیر (کە لەناو شەڕکەراندا بو) کەس ئەمە ناکرێت. کاتی شەو، ڕۆشتە بازار و دو بەرخەکەی بینی و بەپێنسەد درەم کڕی، یەکیانی سەر بڕی و یەکیانی بۆ براکەی ڕەوانە کرد. کاتێك ئەو کۆیلە ئەسەدی ئاگادار کردەوە، هەزار درەمی بۆ کوڕی شەخیر رەوانە کرد. ئەمە ناوەکەیەتی: ئەبو موتەریف عوسمان کوڕی عەبداللە کوڕی شەخیر.

بیرکردنەوەی چەند روداوێك

لەم ساڵەدا مەسلەمە کوڕی عەبدولمەلیك لەسەرزەمینی جەزیرە شەڕی ڕۆمیەکانی کرد و دەستی بەسەر کالیسێریدا (قەیساریە) گرت کە شارێکی بەناوبانگ بو. هەروها لەم ساڵەدا ئیبراهیم کوڕی هوشام دەستی بەسەر چەندین قەڵای ڕۆمیدا گرت.

لەم ساڵەدا بوکەیر کوڕی ماهان دەستەیەك لەشوێنکەوتەکانی کوڕی عەباس و لەناو ئەوان عەماری عیبادی بۆ خوراسان ڕەوانە کرد. پیاوێك لەزیانی ئەوان لای ئەسەد کوڕی عەبداللە دوزمانی کرد. ئەسەد عەماری گرت و هەردودەست و هەردو قاچی بڕیەوە و هاوەڵانی رزگاریان بوو و بۆ لای بوکەیر گەڕانەوە و ئەویان لەروداوەکە ئاگادار کردەوە. بوکەیر هەواڵەکەی بۆ محەممەد کوڕی عەلی کوڕی عەبداللە کوڕی عەباس نوسی کە وەڵامی دایەوە: سوپاس بۆ خوا کە بانگەوازەکەی ئێوەی بەهێز و شوێنکەوتەکانی ئێوەی ڕزگار کرد. لەگێڕانەوەی روداوەکانی ساڵی ١٠٧/ ٧٢٥ زایینی ئاماژەمان بەم داستانەدا. لەوێدا وتمان کە عەمار رزگاری بو. لێرەدا دەڵێین کە ئەندامەکانی ئەویان بڕیەوە. لەبەر ئەمە دوبارە ئاماژەمان پێدا و خوا زاناترە.

هەروەها لەم ساڵەدا ئاگرکەوتنەوەیەك لەدابق رویدا و کشتوکاڵ و مەروماڵات و باروبنەی خەڵکی هەڵلوشی.

لەم ساڵەدا کوڕی خاقان پاشای تورکەکان بەرەو ئازەربایەجان بەرێکەوت و لەو سەرزەمینە گەمارۆی خستە سەر چەندین شار. حارس کوڕی عەمرۆی تایی روبەروی

بویەوە کەشەڕیان دەست پێکرد و تورکەکان شکستیان خوارد. حارس شوێنیان کەوت تا لەروباری ئەرەس پەڕینەوە. کوڕی خاقان گەڕایەوە و سەر لەنوێ شەڕی دەست پێکرد. کوڕی خاقان شکستی خوارد و دەستەیەکی زۆر لەتورکەکان کوشتار کران.

شۆڕشی عەبادی روعەینی لەیەمەن

لەم ساڵەدا عەبادی روعەینی لەیەمەن ئاڵای شۆڕشی هەڵکرد و دروشمی خەواریجی بەرز کردەوە: فەرمانڕەوایی و داوەری تایبەتە بەخوا. فەرمانداری یەمەن یوسف کوڕی عومەر ئەو و سێسەد کەس لە شوێنکەوتەکانی سەر بڕی.

روداوەکانیتر

لەم ساڵەدا معاویە کوڕی هوشام کوڕی عەبدولەلیك کوڕی مەروان هاوڕێ لەگەڵ مەیمون کوڕی مێهران لەگەڵ شامیەکان بۆ شەڕ بەڕێکەوت. دەریایان بڕی و خۆیان گەیاندە قێبرس. مەسلەمە کوڕی عەبدولەلیك لەوشکانیدا شەڕی کرد.

لەم ساڵەدا تاعونێکی مەترسیدار لەشام سەری هەڵدا.

ئیبراهیم کوڕی هوشام فەرمانداری مەککە ئایینی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا.

کارگوزاران هەمان کەسان بون کە لەگێڕانەوەی روداوەکانی ساڵی پێش ئاماژەیان پێدرا.

لەم ساڵەدا ئەم کەسانە مردن: محەممەد کوڕی کەعبی قورەزی کە دەستەیەك دەڵێن: لەساڵی ١١٧/ ٧٣٥ زایینی مرد. ئەو لەرۆژگاری پێغەمبەر(د.خ) لەدایك بو، موسا کوڕی محەممەد کوڕی عەلی کوڕی عەبدالله باوکی عیسا کوڕی موسا لەکاتی شەڕ لەسەرزەمینی رۆم لەتەمەنی ٧٧ ساڵی، قاسم کوڕی محەممەد کوڕی ئەبی بەکری صدیق لە ٧٠ یا ٧٢ ساڵی کە لەکۆتاییەکانی ژیانی سۆمای چاوەکانی لەدەستدا و دەستەیەك دەڵێن: لەساڵی ١٠١/ ٧١٩ زایینی کۆچی دوایی کرد. ئەبو متوەکیل عەلی کوڕی داوودی ناجی، ئەبو صدیقی ناجی کەناوی بەکر کوڕی قەیسی ناجیە، ئەبو نەزرە مونزەر کوڕی مالك کوڕی قیتعەی نەزری و موحاریب کوڕی دێساری کوفی سەرپەرەستی دامەزراوەی دادی کوفە.

ڕوداوەکانی ساڵی سەد و نۆی کۆچی (٧٢٧ زایینی)

لەسەرکار لابرانی ئەسەد و براکانی لە فەرمانداری خوراسان و فەرمانڕەوایی ئەشرەس

دەڵێن: لەم ساڵەدا هوشام کوڕی عەبدولەلیك، خالید کوڕی عەبدالله و براکەی ئەسەد کوڕی عەبداللەی لەفەرمانڕەوایی خوراسان دورخستەوە.

هۆکاری ئەم کارە ئەوە بو کەئەسەد کەسێکی دەمارگیر و سەختگیر و زیانی لەخەڵك دەدا و ئەوانی ڕەنجاند و نەصر کوڕی یەسار وچەندین کەسی قامچی باران کرد و لەناو ئەوان: عەبدولرەحمان کوڕی نوعەیم، سورە کوڕی حوڕ، بەختەری کوڕی ئەبی درهەم و عامر کوڕی مالکی حیمانی. سەر و ڕیشی ئەوانی تاشی و ئەوانی بۆ لای خالیدی برای ڕەوانە کرد و بۆی نوسی: ئەوان مەبەستی شۆڕشیان کردوە.

کاتێك گەیشتنە لای خالید، سەرکۆنەی ئەسەدی کرد و جوێنی پێدا و وتی: بۆ سەری بڕاوی ئەوانی بۆ نەناردم؟ نەصر وتی:

بعثت بالعتاب فى غير ذنب   فى كتاب تلوم ام تميم

ان اكن موثقا اسيرا لديهم   فى هموم و كربة و سهوم

رهن قسر فما و جدت بلاء   كاسار الكرام عند اللئيم

ابلغ المدعين قسرا و قسر   اهل عود القناة ذات الوصوم

هل قطعتم عن الخيانة و الغد   رام انتم كالحا كر المستديم

یانی: نیگاری نازەنینم، ئەی تەمیم، بێ ئەوەی گوناحێکم کردبێت، نامەی نوسی و سەرکۆنەی کردم. ئەگەر لەناو ئەوان ئەسیر و گرفتاری دەرد و ڕەنج و خەم و بارمتەیەك لای (قسر)بم هەرگیز ئازارێکی گیانبڕتر لەگرفتاری ڕێزدارانم لەدەستی کەسانی پەست و ڕیسوا نەبینیوە و نەبیستوە. بەداعیەداران یانی قسر پەیامی من بگەیێنە و قسر ڕمێکی گرێ لەناو گرێی هەیە، ئایا دەستتان لەخیانەت و فریوکاری هەڵگرت یا ئێستایش بەردەوام ستەمکار و ستەمگەرن؟

فەرزدق وتی:

اخالد لو لا الله لم تعط طاعة ولو لابنو مروان لم توثقوا نصرا

اذا للقيتم عند شد وثاقة بنی الحرب لا كشف اللقاء و لا ضجرا

یانی:ئەی خالید، ئەگەر لەژێر ناوی خوادا نەدەبو، ئێوەی عەرەب نەدەبونە فەرمانرەوایی خەڵكە پێشكەوتوەكەی جیهان و ئەگەر زۆری مەروانیەكان نەدەبو، بەنی نەصرتان گرفتار و بەند نەدەكرد. ئەوسا لەكاتی توند بەستنەوەی ئەو، روبەروی ئەو شەڕكەرانە دەبونەوە كە نەدەتوانرا شەڕكەرانی ئەوان لەناو ببەیت و نە ئەوان خۆیان لەشەڕ بێزار دەبون.

رۆژێك ئەسەد لەناو خەڵكان وتارێكی پێشكەش كرد و وتی: خوا رووی هەموتان رەش بكات! خاوەنانی خراپەكاری و دوورویی و ئاژاوە و زیان گەیاندن! خوایە، لەنێوان من و ئەوان جیایی دروست بكە و من بۆ زادگا و وڵاتەكەی خۆم بگەڕێنەرەوە.

هوشام كوڕی عەبدولەلیكیان لەكردارەكانی ئەو ئاگادار كردەوە. نامەی بۆ خالید نوسی: براكەت لەسەر كار لاببە. ئەوی لەسەر كار لابرد. ئەو لەمانگی رەمەزانی ساڵی ١٠٩/ ژانویەی ٧٢٨ زایینی بۆ عێراق گەڕایەوە. حەكەم كوڕی عەوانەی كەلبی كردە فەرمانداری خوراسان و ئەو شەڕێكی هاوینەی پشت گوێ خست و شەڕی نەكرد. دواتر هوشام، ئەشرەس كوڕی عەبدالله سولەمی وەك فەرمانداری خوراسان دەستنیشان كرد و فەرمانی پێدا نامە بۆ خالید بنوسێت. ئەشرەس پیاوێكی زانا و چاكەكار بو. لەبەر ئەمە بە فرەزان (كامل) ناویان دەبرد. كاتێك گەیشتە خوراسان، خەڵك لەهاتنی ئەو شادمان بون. سەرەتا ئەبو مونازلی كێندی كردە سەرپەرەستی دامەزراوەی داد و دواتر ئەوی لەسەر كار لابرد و محەممەد كوڕی یەزیدی كردە دادیار.

بانگەشەکەرانی بەنی عەباس

دەڵێن: یەکەم کەس لەبانگەشەکەرانی بەنی عەباس کە گەیشتە خوراسان، ئەبو محەممەد زیاد موالی بەنی هەمدان لەسەردەمی فەرمانداری ئەسەد بو. محەممەد کوڕی عەلی کوڕی عەبدالله کوڕی عەباس ئەوی رەوانە کرد و پێی وت: لەناو خەڵکانی یەمەنی دابەزە و لەگەڵ موزەریەکان بەمیهرەبانی هەڵس و کەوت بکە و خۆت لەو پیاوە نەیشابورییە (بەناوی غالب کە شەیدای منداڵەکانی فاتیمە بو) بەدور بگرە. دەستەیەك دەڵێن: یەکەم کەس کە نامەی محەممەد کوڕی عەلی بردە خوراسان، عەلی کوڕی حەرب کوڕی عوسمان موالی بەنی قەیس کوڕی سەعلەبە لەخەڵکی بەلخ بو. کاتێك زیاد گەیشتە خوراسان، پێشنیاری فەرمانبەری لەکوڕی عەباسی پێکردن و کردار و ستەمکاری ئومەوییەکانی بیرخستنەوە و میوانداری چەندین کەسی کرد و خواردنی پێدان. غالب رۆشتە لای ئەو و ئەم دوانە سەبارەت بە لەپێشی بنەماڵەی عەلی یا بەنی عەباس گفتوگۆیان کرد و شەڕ لەنێوانیان دروست بو و لەیەك جیابونەوە. زیاد زستانێکی لەمەرو بەسەر برد. لەخەڵکەکەی ئەوێ یەحیا کوڕی عوقەیلی خوزاعی و کەسانیتر هاتوچۆیان دەکرد.

ئەسەدیان لەم کارە ئاگادار کردەوە. ئەوی بانگ کرد وپێی وت: ئەم هەواڵانەی لەتۆوە بەمن دەگات، چین؟ وتی: درۆیە. من بۆ بازرگانی هاتوم و سامانی خۆم لەناو خەڵکاندا بڵاو کردۆتەوە و کاتێك سامانەکەم کۆبکەمەوە، ئەم شارە بەجێ دێڵم. ئەسەد پێی وت: لەوڵاتەکەی من بڕۆدەر. گەڕایەوە و دوبارە سەرقاڵی کارەکەی بو. دوبارە ئەسەدیان ئاگادار کردەوە و ئەویان لەو ترساند. ئەسەد ئەو و هاورێکانی بانگ کرد و هەموویانی کوشت کە پانزە کەس لەخەڵکانی کوفە بون جگە لەدو منداڵی کەم تەمەن کەئەوانی ئازاد کرد. دەستەیەك دەڵێن: بەمشێوە نەبو بەڵکو فەرمانیدا کە بەشمشێر بیکەن بەدو کەرتەوە. شمشێریان لێدا بەڵام کاریگەر نەبو و خەڵك تەکبیریان وت. ئەسەد پرسی: ئەمە چیە؟ وتیان: شمشێر کاریگەری لەسەر دانەنا. جارێکی دیکە لێیاندا و شمشێرەکە گەڕایەوە. بۆ جاری سێیەم لێیاندا و کردیان بەدوکەرت. پیشنیاری بەیارانی

کرد لەباوەڕی خۆیان و شوێنکەوتنی عەباسیەکان بێزاری خۆیان دەربڕن. هەرکەس بێزاری دەربڕی، ئازادی کرد. دو کەس بێزاریان دەربڕی و ئازاد بون و هەشت کەس بەو کارە رازی نەبون و کوژران.

کاتێك بەیانی بەیانی داهات، یەکێك لەو دوانە هاتە لای ئەسەد و وتی: من پەیوەستی هاورێکانم بکە. ئەسەد ئەوی سەر بڕی. ئەم رووداوە چوار رۆژ پێش جەژنی (قوربانی کردنی مەڕ) بو (ئەم جەژنە لەدەی زی حەججەدایە و چوار رۆژ پێش ئەوە دەبێتە شەشی زیحەججە/ ٢٣ مارسی ٧٢٨ زایینی) دوای ئەوان، پیاوێك بەناوی کەسیر لەکوفەوە هات و وەك میوان رۆشتە لای ئەبو نەجم. ئەو کەسانەی چاویان بەزیاد کەوتبو، هاتوچۆیان دەکرد. یەك یا دو ساڵ بەم شێوەیە مایەوە. پیاوێکی فرەزان نەبو. خەداش (ناوی عەمارە بو) هات و بەسەر کەسیردا زاڵبو.

گێرانەوەیەکی دیکەیان سەبارەت بەبانگەشەکەران بۆ بەنی عەباس گێڕاوەتەوە کە ئاماژەمان پێدا.

بیرکردنەوەی چەند روداوێك

لەم ساڵەدا عەبداللە کوڕی عوقبەی فێهری لەدەریا شەڕی کرد و معاویە کوڕی هوشام لەسەرزەمینی رۆم و قەڵای تیبەی گرت. دەستەیەك لەخەڵکی ئانتیوخیا (ئەنتاکیە) لەهاورێیەتی ئەو گرفتار بون (کوژران یا بریندار بون)

لەم ساڵەدا مالك کوڕی مونزەر کوڕی جارود، عومەر کوڕی یەزیدی ئوسیەدی کوشت. هۆکاری کوشتنەکەی ئەوە بو کە ئەو لەشەڕ دژی یەزید کوڕی موهەلیب هەوڵیدەدا و یەزید کوڕی عەبدولەلیك کوڕی مەروان وتی: ئەمە تاقە پیاوی عێراقە. ئەم کارە لای خالید کوڕی عەبداللە گران بو. خالید بەمالك کوڕی مونزەر، سەرپەرەستی پاسەوانەکانی بەسرە فەرمانیدا کە رێزی لێبگرێت و سەرپێچی فەرمانەکانی نەکات. بیری لەوە کردەوە کە لەدەرفەتێکی گونجاودا دەستی پێی بگات یا بیانوێك بەدەست بێنێت و خوێنی بڕێژێت. مالك کوڕی مونزەر ئاماژەی بە عەبدولعەلی کوڕی عەبداللە کوڕی عامردا و درۆی بەدەمەوە هەڵبەست. عومەر کوڕی یەزید وتی: بۆ کەسێکی وەك عەبدولعەلی درۆ هەڵمەبەستە. مالك بەتوندی هەڵس و کەوتی لەگەڵ کرد و بەقامچی ئەوی لەناو برد.

درێژەی رووداوەکان

د

لەم ساڵەدا مەسلەمە کوری عەبدولمەلیك لەپانتاییەکانی ئازەربایەجان لەگەڵ تورکەکان شەری کرد و تالآنی کۆکردەوە و خەڵکانی ئەسیر کرد و تەندروست گەرایەوە.

لەم ساڵەد ئیبراهیم کوری هوشام نایبی حەجی لەگەڵ خەڵك ئەنجامدا و وتارێکی بۆ خوێندنەوە و وتی: پرسیار لەمن بکەن چونکە کەس لەمن بە فرمزانتر نابینن. پیاوێك سەبارەت بە (اضحیە) پرسیاری لێکرد کە پێویستە یا شیاو (فەرزە یا نە). ئیبراهیم وەلآمەکەی نەزانی، هیچی نەوت و لەسەر تەختی وتاردان هاتەخوار. ئەو فەرماندری مەککە و مەدینە و تایف بو، خالید کوری عەبدالله قەسری فەرمانداری کوفە و بەسرە کەبۆ نوێژی بەسرە ئەبان کوری صەبارەی یەسربی دەستنیشان کردبو و فەرماندەیی پاسەوانەکانی بە بیلال کوری ئەبی بودرە سپاردبو. سەرپەرەستی دامەزراوەی دادی بە عەبدالله کوری ئەنس دابو. فەرمانداری خوراسان ئەشرەس بو.

ئەم کەسانە لەم ساڵەدا مردن: ئەبو مێجلەز لاحق کوری حومەیەدی بەسری، بشر کوری صەفوان فەرمانداری ئەفریقیە کە لەدورگەی سیسیل شەری کرد و تالآنی زۆری دەست کەوت و بۆ کایرەوان (قیرەوان) گەرایەوە و لەوێ مرد و هوشام دوای ئەو عوبەیدە کوری عەبدولرەحمان کوری ئەبی ئەغەری سولەمی لەجێگەکەی دانا کە ئەو عوبەیدە کوری یەحیا کوری سەلەمەی کەلبی لەفەرمانداری ئاندۆلۆس لابرد و حوزەیفە کوری ئەحوەصی ئەشجەعی هێنایە سەر کار و لەمانگی رەبیع الاولی ساڵی ١١٠/ ژوئەنی ٧٢٨ زایینی گەیشتە ئاندۆلۆس و شەش مانگ فەرمانرەوایەتی کرد و دواتر لەسەر کار لابرا و عوسمان کوری ئەبی نەسعەی خەسعەمی جێگەی ئەوی گرتەوە.

روداوەکانی سالّی سەد و دەی کۆچی (٧٢٨ زایینی)

هەلّس وکەوتی ئەشرەس لەگەلّ خەلّکی سەمەرقەند و شوێنەکانی دیکە

لەم سالّەدا ئەشرەس پەیکەکانی خۆی بۆ لای خەلّکی سەمەرقەند و ماوەرا ئەلنەهر ڕەوانە کرد و پێشنیاری باوەڕهێنان بەئیسلامی پێکردن لەسەر ئەو بنەمای کەچیتر باج نەدەن. بۆ ئەم کارە ئەبو صەیدا ءموالی بەنی زەبە و ڕەبیع کوڕی عێمرانی تەمیمی ڕەوانە کرد. ئەبو صەیدا ءوتی: خەراجیان بۆیە دیاری کردەوە کەهەر کەسێك باوەڕی بەئیسلام هێنا، باج نەدات، خەراجی خوراسان لەسەر بنەمای سەرانەی خەلّکانە. ئەشرەس وتی: بەم شێوەیە. ئەبو صەیدا ءبەهاوەلانی خۆی وت: من دەڕۆم، ئەگەر کارگوزاران فەرمانبەریان نیشان نەدا، هاوکاریم دەکەن؟ وتیان: بەلّێ. بەرەو سەمەرقەند بەرێکەوت کەفەرماندارەکەی حەسەن کوڕی عەمرەتەی کێندی و سەرپەرەستی کاروباری تایبەت بەجەنگ و خەراج بو. ئەبو صەیدا ءپێشنیاری ئیسلامی بەخەلّکی سەمەرقەند و دەوروبەری کرد لەسەر ئەو بنەمای هەر کەس باوەڕ بەئیسلام بێنێت، باج نەدات. خەلّك باوەڕیان بەئیسلام هێنا. غەوزەك نامەی بۆ ئەشرەس نوسی کە خەراج لەناوچو. ئەشەرەس بۆ کوڕی عەمرەتەی نوسی کەخەراج هۆکاری بەهێزی موسولّمانانە و ئاگاداریان کردومەتەوە کەسەغدیەکان و کەسانی وەك ئەوان بەحەز و ئارەزوی خۆیان باوەڕیان بەئیسلام نەهێناوە بەلّکو بۆ ڕزگار بون لەقورسایی باج، باوەڕداربون، بزانە هەر کەس خەتێنەی کردوە و کار پێویستەکانی دینی ئەنجامداوە و بەشێك لەقورئانی خوێندۆتەوە، باجی لەسەر هەلّبگرە.

دواتر ئەشرەس کوڕی عەمرەتەی لەکاروباری تایبەت بەخەراج دورخستەوە و ئەو کارەی بەهانی کوڕی هانی سپارد. ئەبو صەیدا ءئەوانی لەوەرگرتنی باج لەموسولّمانان دورخستەوە. هانی بۆ ئەشرەسی نوسی خەلّکان باوەڕیان بەئیسلام هێناوە و مزگەوتەکانیان دروست کردوە. ئەشرەس بۆ ئەو و کارگوزارەکانی دیکە نامەی نوسی: لەو کەسانەی خەراجتان وەردەگرت، خەراج وەربگرن. ئەوان باج وەرگرتنیان لەموسولّمانان سەر لەنوێ دەست پێکردوە. خەلّك پەنایان بۆ شوێنێکی پارێزراو برد و

حەوت هەزار کەس لەوێ کۆبونەوە. ئەم شوێنە چەندین فەرسەخ لەسەمەرقەندەوە دور بو. روبەرویان بونەوە: ئەبو صەیدا ء رەبیع کوڕی عیمرانی تەمیمی، هەیسەمی شەیبانی، ئەبو فاتیمەی ئەزدی، عامر کوڕی قوشەیر، بوحەیر خوجەندی، بەنانی عەنبەری و ئیسماعیل کوڕی عوقبە، مەبەستیان ئەوەبو هاوکاریان بکەن. ئەشرەس کوڕی عەمرەتەی لەسەرپەرەستی کردنی کاروباری تایبەت بەجەنگ لابرد و موجەشەر کوڕی موزاحیمی سولەمی لەجێگەی ئەو دانا و کاروباری شەڕی بەو سپارد و عومەیرە کوڕی سەعدی شەیبانی کردە یاریدەدەری ئەو.

کاتێك موجەشەر گەیشت، نامەی بۆ ئەبو صەیدا نوسی تا لەگەڵ هاوەڵانی بۆ لای ئەو بەرێکەوێت. ئەبو صەیدا ء سابت کوڕی قوتنە هاتن و ئەم دوانەی خستە زیندان. ئەبو صەیدا وتی: پەیمانتان شکاند و لەبەڵێنەکەی خۆتان پەشیمان بونەوە. هانی وتی: ئەوەی دەبێتە هۆی پارێزرانی خوێنەکان، وەك پەیمان شکێنی هەژمار ناکرێت. دواتر ئەویان بۆ لای ئەشرەس رەوانە کرد. هاوەڵانی ئەو کۆبونەوە و ئەبو فاتیمەیان وەك رێبەری خۆیان هەڵبژارد و مەبەستی ئەوەیان کرد شەڕ لەگەڵ هانی بکەن. وتی: چاوەڕوان بن تا نامە بۆ ئەشرەس دەنوسم. نامەیان بۆ نوسی و وەڵامی دایەوە: خەراجیان لەسەر دیاری بکەن. هاوەڵانی ئەبو صەیدا ءگەڕانەوە و لاوازی و سستی لەکارەکانیان دەرکەوت، شوێن سەرکردەکانی ئەوان کەوتن و ئەوانیان گرت و رەوانەی مەرویان کردن. سابت لەزینداندا مایەوە. هانی لەباج وەرگرتن سەختی لەخۆی ئیشاندا. سەرانی عەجەم و دێدارەکانیان ریسوا کرد، ئەوانیان دەوەستاند و جلەکانیان دەدرِین و پشتێنەکانیان دەکردنە مل و لەوانەی باوەڕیان بەئیسلام هێنابو (لەناتەوانان و کوێرەکان) باجیان وەرگرت و بەم شێوەیە خەڵکانی سەغد و بوخارا پشتیان کردە ئیسلام و تورکەکانیان بۆ شەڕی موسوڵمانان هاندا.

سابت قوتنە لەزیندانی موجەشەردا مایەوە تانەصر کوڕی سەیار وەك فەرمانداری ئەو ناوچەیە هاتە لای موجەشەر. موجەشەر ئەوی بۆ لای ئەشرەس رەوانە کرد کەئەوی خستە زیندان. نەصر چاکەی لەگەڵ کردبو. سابت کوڕی قوتنە قەسیدەیەکی بۆ وەسف کردنی ئەو هۆنیەوە کە چەند دێرێکی بەم شێوەیە:

ماهاج شوقك من نوی و احجار   و من رسوم عفاها صوب امطار

ان كان ظنی بنصر صادقا ابدا فيما ادبر من نقضی و امراری
لا يصرف الجند حتی يستفی بهم نهبا عظيما و يحوی ملك جبار
انی و ان كنت من جذم الذی نصرت منه الفروغ و زندی الثاقب الواری
لذاكر منك امرا قد سبقت به من كان قبلك يا نصر بن سيار
ناضلت عنی نضال الحر اذ قصرت دونی العشيرة و استباطت انصاری
و صار كل صديق كنت امله البا علی ورث الجبل من جاری
و ما تلبست بالامر الذی و قعوا به علی و لا دنست اطماری
و لا عصيت اماما كان طاعته حقا علی و لا قارفت من عار

يانی:

شور وشەيدايی تۆ، نەجۆگەلەكانی دەوروبەری خێوەتەكەی دڵدار هانیدا، نەبەردەكانی شوێنی مانەوەی ئەو و نە ئەو وێرانیانەی كەباران هەموی شۆردبويەوە. ئەگەر گومانی من سەبارەت بەنەصر بۆ هەميشە راست بێت و لەهەمو كردارەكانی خۆم لە (شكان و بەستن) رێنوێنی لەو وەربگرم، ئەو سوپاييەكان ناگەرێنێتەوە تا بۆ هێرش بردن ناچاريان دەكات و تالآنيەكی گەورە بەدەست دێنێت و پاشايەتيەكەی بەهێز و مەزنی پێ دەبرێت. من هەرچەند لەو رەگ و ريشەم كە لقی تەڕ و تازەی دەركردوە و هەرچەندە لەدەسەچيلەی من بەردەوام ئاگر كڵپە دەستێنێت، لەتۆ، كارێك لەنەصر كوڕی سەيارم بيرە كە بە هۆيەوە پێش پێشينانی خۆت كەوتيتەوە. هاوشێوە پياوە ئازادەكان لەبەرژەوەندی من شەڕت كرد و ئەمە لەكاتێكدا بو بنەماڵەكەم پشت گوێيان خستم و هاورێكانم لاوازيان لەخۆيان نيشاندا و هەر هاورێيەك كەدڵم پێخۆش كردبو، دژايەتی منی كرد و پەيوەندی جيرانەكانم بەرەو نەمان رۆشت. من گرفتاری ئەو كارە نەبوم كە ئەوان بەئەنجامدانی هەستان. داوێنی خۆم پيس نەكرد، لەرێبەری كەفەرمان بردن لەو ئەركی سەرشانی من بو، ياخی نەبوم و كارێكی شەرمێنەرم ئەنجام نەدا.

ئەشرەس بەمەبەستی شەڕ رۆشتە ئامول و بۆ ماوەی سێ مانگ لەوێ مايەوە. ئەو قەتن كوڕی قوتەيبە كوڕی موسليمی هاورێ لەگەڵ دە هەزار شەڕكەر وەك پێشەنگی خۆی رەوانە كرد كە لەرووبار پەڕيەوە. سەغديەكان و خەڵكی بوخار هاورێ لەگەڵ خاقان و توركەكان هاتن و قەتنيان لەسەنگەرەكەی گەمارۆدا. خاقان شەڕكەرانی رەوانە

کرد کە هێرشیان کردە سەر شوێنی مانەوەی خەڵکان. ئەشرەس بەنێوەنجیگەری عەبدالله کوڕی بێستام کوڕی مەسعود کوڕی عەمرۆ، سابتی لەزیندان ئازاد کرد و لەگەڵ سوارەکان بەسەرکردایەتی عەبدالله کوڕی بێستام رەوانەی کرد. لەئامول لەگەڵ تورکەکان شەڕیان کرد و هەموی ئەوەی دەستیان کەوتبو، لێیان وەرگرتنەوە و تورکەکان گەڕانەوە.

دواتر ئەشرەس خەڵکی بەرەو لای قەتن رەوانە و دەستەیەك شەڕکەری لەگەڵ پیاوێك بەناوی مەسعود لەبەنی حەیان رەوانە کرد. لەگەڵ ئەوان شەڕیان کرد و دەستەیەك لەموسوڵمانان کوژران و مەسعود شکستخواردو بۆ لای ئەشرەس گەڕایەوە. دوژمنان پێشڕەوویان کرد و موسوڵمانان روبەرویان بونەوە، ماوەیەك تێکۆشان و خەڵکانێك لەموسوڵمانان کوژران، دواترموسوڵمانان هێرشیان برد و خۆڕاگریان نیشاندا و بتپەرستەکان شکستیان خوارد و ئەشرەس خەڵکی هەڵگرت و بردی و لەبیکەند دابەزی. دوژمن ئاوی لێ گرتنەوە و موسوڵمانان شەو و رۆژێك مانەوە و تینویەتی تەنگی پێ هەڵچنین. بەرەو ئەو شارە پێشڕەویان کرد کە ئاوەکە لەوێوە گیرابویەوە. فەرماندەی پێشەنگەکان قەتن کوڕی قوتەیبە بو. دوژمنان روبەرویان بوونەوە و شەڕیان دەست پێکرد و موسوڵمانان لەتینویەتیدا ئارامیان لێبڕا و حەوتسەد کەس لەوان لەشەڕ کردن ناتەوان بون. حارس کوڕی سورەیح خەڵکی بۆ شەڕ هاندەدا و دەیوت: شەڕ بەشمشێر لەم جیهانە باشترە و لەو جیهان لای پەروەردگار پاداشتێکی زیاتری هەیە و لەمردن لەتاو تینویەتی چاکترە. حارس و قەتن و سوارەکانی بەنی تەمیم هێرشیان برد و تورکەکانیان لەدەوروبەری ئاوەکە دورخستەوە و خەڵك ڕۆشتن و ئاویان خوارد و ئاویان هەڵگرت.

سابت قەتنە لای عەبدولەلیك کوڕی دێساری باهلی تێپەڕی و پێی وت: ئارەزوی ئەوەت هەیە ببێتە شەرکەرێکی رێگەی خوا؟ وتی: مۆڵەتم پێ بدە تا سەرو روخسار بشۆم و بۆنی خۆش لەخۆم بدەم. مایەوە تا سەر و روخساری شۆرد و دواتر پێکەوە بەرێکەوتن. سابت بەهاوەڵانی خۆی وت: من بۆ شەڕ لەگەڵ ئەم خەڵکە، لەئێوە شارەزاترم. ئەوانی بۆ شەڕ هاندا. هێرشیان برد و شەڕ رووی لەدژواری کرد. سابت قەتنە وتی: ئەی خوایە، دوێ شەو میوانی کوڕی بێستام بوم، ئەمشەو میوانداری من بکە، سوێند بەخوا رێگە نادەم زادەکانی ئومەییە من لەزنجیردا ببینن. هەڵمەتی برد و

هاورێكانی لەگەڵ ئەودا هەڵمەتیان برد. هاورێكانی گەڕانەوە و ئەو مایەوە. ماینەكەیان تیرباران كرد كە هیلاك بو و لێیدا و بۆ پێشەوە غاریدا. سابتیان برینداركرد و خستیانە سەر زەوی. نیوە گیان بو كە دەیوت: ئەی خوایە، دوێ شەو میوانی كوڕی بێستام بوم و ئەمشەو میوانی تۆ. لەبەهەشت میوانداری من بكە. ئەویان كوشت و لەگەڵ ئەو دەستەیەك لەموسوڵمانانیان كوشتار كرد، لەناو ئەوان: صەخر كوڕی موسلیم كوڕی نەعمانی عەبدی، عەبدولەلیك كوڕی دێساری باهلی و كەسانیتر. قەتن و ئیسحاق كوڕی محەممەد چەندین سوارکاریان لەموسوڵمانان كۆكردەوە و بۆ مەرگ پەیمانیان بەست. هێرشیان كردە سەر دوژمن و شەڕیان لەگەڵ كردن و پاشەكشێیان پێكردن. بەكوشتاری ئەوان سەرقاڵ بون تا شەو جیایی لەناویاندا دروست كرد و دوژمنان بلاوەیان لێكرد و ئەشرەس بەرەو بوخارا بەرێكەوت و گەماڕۆی خستە سەر خەڵكەكەی.

شەڕی كەمەرجە

خاقان گەماڕۆی خستە سەر شاری كەمەرجە(لەگەورەترین شارەكانی خوراسان) كە دەستەیەك لەموسوڵمانان لەوێ نیشتەجێ بون. خەڵكی فەرغانە و ئەفشینە و نەسەف و دەستەیەك لەخەڵكی بوخارا هاورێیەتی خاقانیان دەكرد. موسوڵمانان دەروازەكانیان بەست و پردەكەیان وێران كرد. كوڕی خوسرەو كوڕی یەزدگێرد هات و وتی: ئەی عەرەبەكان بۆ خۆتان بە كوشتن دەدەن؟ من بوم خاقانم هێنا تا ولاتەكەم بۆ بگەڕێنێتەوە و هەنوكە ئەمانتان بۆ وەردەگرم. جوێن بارانیان كرد. (باز غەری) هاتە لایان. پیاوێكی بوێر و وشیار و بەهێز و فرمزان بو و خاقان سەرپێچی فەرمانەكانی ئەوی نەدەكرد. بەئەمانەوە لەموسوڵمانان نزیك كەوتەوە و وتی: كەسێك لەئێوە بێتە لای من تا پەیامی خاقان بگەیێنم. یەزید كوڕی سەعیدی باهلیان رەوانە كرد چونكە كەمێك توركی دەزانی. پێی وت: خاقان منی رەوانە كردوە. دەڵێت: ئەوەی لەئێوە شەسەد وەردەگرێت، هەزاری پێدەبەخشم و ئەوەی سێسەدی هەیە، شەشسەد. ئەوچاكە لەگەڵ ئێوە دەكات. یەزید پێی وت: عەرەبەكان كەگورگن چۆن دەتوانن لەگەڵ توركەكان هەڵبكەن كەمەڕن؟ بەم شێوەیە ئاشتی سەقامگیر نابێت. باز غەری توڕە بو. دو تورك هاورێیەتیان دەكرد كەپێیان وت: خوێنی نارێژیت؟ وتی: ئەمانی پێ بەخشراوە. یەزید تێگەیشت كەچی دەڵێن: ترسا و وتی: بەڵێ، ئێمە دەكەن بە دوكەرت، نیوەمان لەگەڵ كالا

و کەل و پەلەکانمان دەڕوات و نیوەمان لەگەڵ ئێوە، ئەگەر سەرکەوتن، ئێمە لەگەڵ ئێوە دەبین و ئەگەر پێچەوانەی ئەمە روبدات، وەك شارەکانی دیکەی سەغد هەڵس و کەوت دەکەین. بەمە رازی بون. یەزید وتی: ئەمە بەهاورێکانم پێشنیار دەکەم. بەتەنافەکە رۆشتە سەرو کاتێك گەیشتە سەر دیوارەکە، وتی: ئەی خەڵکی کەمەرجە، کۆببنەوە چونکە خەڵکانێك گەمارۆی ئێوەیان داوە کە داوتان لێدەکەن ناباوەڕ ببن دوای ئەوەی کەباوەڕتان هێناوە، چی دەبینن. وتیان: رازی نین و پەسەندی ناکەین. وتی: داواتان لێدەکەن لەگەڵ بتپەرستەکان یەك بگرن و هێرش بکەنە سەر موسوڵمانان. وتیان: دەمرین و نایکەین. بازغەری گەڕایەوە.

دواترخاقان فەرمانیدا لەسەنگەرەکە بپەڕنەوە. ئەوان بەردەوام چیلەکەی تەڕیان تێدەکرد و موسوڵمانان چیلەکەی وشك. ئاگریان تێبەردا و بەفەرمانی خواوەند گێژەڵوکەیەکی توند هەڵیکرد و ئاگر لەچیلکە و چەوێڵەکانەوە بڵێسەی سەند. لەحەوت رۆژدا کۆیان کردبویەوە کە لەیەك ساتدا سوتا و بو بەخۆڵەمێش.

دواتر خاقان مەڕی لەناو تورکەکاندا دابەش کرد و فەرمانیدا گۆشتەکەی بخۆن و پێستەکەی پڕ بکەن لەخاك و خۆڵ و سەنگەرەکە پڕ بکەنەوە. ئەو کارەیان کرد و خواوەند بارانی باراند و لافاو، ئەوەی لەناو سەنگەرەکاندا بو، هەڵیگرت و بۆ ناو روباری مەهینی برد. موسوڵمانان ئەوانیان تیرباران کرد و زوبینێك لەناوکی بازغەری چەقی کە لەزیانەکەی هەمان شەو گیانی سپارد. مەرگی ئەو بۆ تورکەکان دژوار بو. کاتێك خۆر هەڵات، ئەسیرەکانیان هێنا کە ژمارەیان دەگەیشتە سەد کەس. ئەبو ئەلعەوجایپ عەتکی و حەجاج کوڕی حومەیدی نەزری لەناو ئەواندا بون. هەمویان سەر بڕی و سەری حەجاجیان فرێدا. لای موسوڵمانان سەد کەس لەبنەماڵەی بتپەرستەکان ئەسیر بون کە هەمویان کوشت و بۆ شەڕ کردن هەوڵیاندا و شەڕ رووی لەدژواری کرد.

خەڵکانی کەمەرجە بەهەمان شێوە بون تا سوپایی عەرەبەکان گەیشتن و لەفەرغانە دابەزین. خاقان دێدارەکان و سەغدیەکان و خەڵکی چاچ و هاووڵاتیانی فەرغانەی سەرکۆنە کرد و وتی: گومانتان دەکرد لەم شارە پەنجا کەر ژیان بەسەر دەبەن و من دەتوانم لەماوەی پێنج رۆژدا رایانماڵم بەلام ئێستاکە دەبینن پێنج رۆژەکە بۆتە دو مانگ. فەرمانی کۆچ کردنی پێدان و سەرکۆنە و جوێنبارانی کردن. وتیان: لەهیچ

هەوڵێك کەمتەرخەمی ناکەین، بەیانی ئێمە بۆ گۆڕەپانی شەڕ ببە و بزانە چۆن لەناویان دەبەین. کاتێك بەیانی داهات، خاقان ریزی بەست و پاشای تاربەند (دەربەند) پێشڕەوی دەستپێکرد و لەوان هەشت کەسی کوشت و هات لەسەر دیوارێك لەماڵێك کەنەخۆشێکی تەمیمی لەوێدا دەژیا، وەستا. پیاوی تەمیمی شمشێکی بۆ هاویشت کە لەزرێکەی گیری کرد. دواتر ژن و منداڵەکانی بانگ کرد و رایانکێشایە خوار و خستیانە سەر زەوی و پیاوێك بەردێکی بۆ هاویشت کەبەر بناگوێی کەوت و زەوی گیری کرد. کەسێکی دیکە بەشمشێر یا ڕم لێیدا و بۆ ئەو دنیا رەوانەی کرد. مەرگی ئەو لای تورکەکان دژوار بوو.

خاقان پەیامی بۆ موسوڵمانان رەوانە کرد: شێوەی ئێمە نیە کە کاتێك گەمارۆ دەخەینە سەر شارێك، پێش دەست بەسەردا گرتنی، وازی لێ بێنین. موسوڵمانان وتیان: لەئایینی ئێمەدا نیە کەخۆمان تەسلیمی دوژمن بکەین ئەگەرچی هەمومان بکوژرێین. هەر کارێك دەتوانن ئەنجامی بدەن. خاقان ئەمانی بەوان بەخشی لەسەر ئەو بنەمای ئەو لەوێ کۆچ بکات و ئەوانیش کۆچ بکەن و بڕۆنە سەمەرقەند یا دەبوسیە. خەڵکی کەمەرجە بینیان لەتەنگانەیەکی قورسدا گرفتار بون و لەبەر ئەمە بەو پێشنیارە رازی بون. بارمتەیان لەتورکەکان گرت تا زیانیان لێ نەدەن، خوازیاری ئەوە بون پاشاکەیان کورصولی تورکی لەگەڵ دەستەیەك هاورێیەتی ئەوان بکات و تا دەبوسیە بیانپارێزێت. بارمتەیان بەوان دا و ئەوانیش بارمتەیان لەموسوڵمانان وەرگرت. خاقان کۆچی کرد و ئەوانیش دوای ئەو کۆچیان کرد. ئەو تورکانەی لەگەڵ کورصول بون، پێیان وت: دەهەزار پیاوی شەڕکەر لەدەبوسیە ژیان بەسەر دەبەن و ئێمە دڵنیانین لەوەی هێرش نەکەنە سەرمان. موسوڵمانان وتیان: ئەگەر شەڕ لەگەڵ ئێوە بکەن، شەڕیان لەگەڵ دەکەین.

بەرێکەوتن و کاتێك گەیشتنە یەك فەرسەخی دەبوسیە، خەڵکەکەی سوارەکانیان بینی و گومانیان برد کەمەرجە دەستی بەسەردا گیراوە و خاقان مەبەستی ئەوانی کردوە. لەبەر ئەمە خۆیان بۆ شەڕ ئامادە کرد بەڵام موسوڵمانان کەسیان رەوانە کرد و لەچۆنیەتی کاروبارەکان ئاگاداریان کردنەوە. بۆ پێشوازی کردنیان ڕۆشتن و ناتەوان و پەککەوتەکانیان هەڵگرت و تیماری بریندارەکانیان کرد. کاتێك موسوڵمانان گەیشتنە

دەبوسیە، کەسیان بۆ لای ئەو کەسە رەوانە کرد کە بارمتەکانیان لای ئەو دانابو. ئەوانیان ئاگادار کردەوە و پێیان وتن تا ئەوان ئازاد بکەن. تورکەکان کەسێکیان ئازاد دەکرد و موسوڵمانان کەسێك تا ئەوەی سێباع کوڕی نوعمان لەدەست تورکەکان مایەوە و پیاوێکی تورك لەدەستی موسوڵمانان. هەرکام لەوە دەترسا ئەویتر پەیمان شکێنی بکات، سێباع وتی: بارمتە تورکەکە ئازاد بکەن. ئەویان ئازاد کرد و سێباع لەدەست تورکەکان مایەوە. کورصوڵ پێی وت: بۆ ئەو کارەت کرد؟ وتی: پشتم بە تۆ گەرم بو و وتم کەسێکیت کەپەیمان شکێنی ناکەیت. کورصوڵ دیاری پێ بەخشی و کەرەستەی شەڕ و ماینێکی پێدا و ئازادی کرد.

ماوەی گەمارۆدانی کەمەرجە پەنجا و هەشت رۆژ بو. دەڵێن: ئەوان سی و پێنج رۆژیان بەسەر برد کە لەو ماوەدا نەیانتوانی ئاو بەوشترەکانیان بدەن.

هەڵگەڕانەوەی خەڵکی کردر لەدین

لەم ساڵەدا خەڵکی کردر لەدین هەڵگەڕانەوە و ئەشرەس سوپایەکی رەوانە کرد کە بەسەر ئەواندا سەرکەوتن و عەرفجە وتی:

و نحن كفينا اهل مرو و غيرهم — و نحن نفينا الترك عن اهل كردر

فان تجعلوا ما قد غنمنا لغيرنا — فقد يظلم المرء الكريم فيصبر

یانی: ئێمە بوین هێرشمان کردە سەر خەڵکانی مەرو و کەسانیتر و لەناومان بردن و دواتر تورکانی دەوروبەری کردرمان کوشتار کرد. ئەگەر تالآنیەکانی ئێمە بەکەسانی دیکە ببەخشن، ترسمان نیە چونکە زۆرجار ستەم لەپیاوێکی رێزدار دەکەن و ئەو خۆڕاگری دەکاتە پیشە.

بیرکردنەوەی چەند روداوێك

لەم ساڵەدا خالید قەسری، نوێژ و لێکۆڵینەوە لەنیازە تازەکان و فەرماندەیی پاسەوانان و سەرپەرەستی دامەزراوی دادی بەسرەی بە بەلال کوڕی ئەبی بەکرە سپارد و سومامەی لەسەرپەرەستی کردنی دامەزراوەی داد دور خستەوە.

هەروەها لەم ساڵەدا مەسلەمە لە دەروازەی لان شەڕی لەگەڵ تورکەکان کرد و رووبەروی خاقان و سوپاکەی بویەوە. نزیکەی یەك مانگ شەڕیان کرد و دواتر بارانێکی قورس دەستی بەبارین کرد. خاقان پاشەکشێی کرد و مەسلەمە گەڕایەوە و لەرێگەی (دو شاخ) تێپەڕی. هەروەها لەم ساڵەدا معاویە لەسەرزەمینی رۆم شەڕی کرد و صەملەی گرت. هەروەها لەم ساڵەدا عەبدالله کوڕی عوقبەی فێهری شەڕی هاوینەی کرد. فەرماندەی سوپای دەریا عەبدولرەحمان کوڕی معاویە کوڕی حودەیج بو.

ئیبراهیم کوڕی ئیسماعیل لەم ساڵەدا حەجی لەگەڵ خەڵك کرد. فەرمانداری شارەکان ئەو کەسانە بون کە پێشتر ئاماژەمان پێدان.

ئەم کەسانە لەم ساڵەدا مردن: حەسەنی بەسری لە تەمەنی ٨٧ ساڵیدا، محەممەد کوڕی سیرین لە تەمەنی ٨١ ساڵیدا، فەرزدقی شاعیر لەتەمەنی ٩١ ساڵی و جەریر کوڕی خەتەفی شاعیر.

رووداوەكانی ساڵی سەد و یانزەی كۆچی (٧٢٩ زایینی)

لەسەركار لابرانی ئەشرەس و دەست نیشان كردنی جونەید

لەم ساڵەدا هوشام، ئەشرەس كوڕی عەبداللەی لەفەرمانداری خوراسان لابرد.

هۆكاری ئەم كارە ئەوە بو كە شەداد كوڕی خولەیدی باهلی لای هوشام سكاڵای كرد. هوشام ئەوی لەسەر كار لابرد و جونەید كوڕی عەبدولرەحمانی وەك فەرمانداری خوراسان دەستنیشان كرد. نەژادی ئەو بەم شێوەیە: جونەید كوڕی عەبدولرەحمان كوڕی عەمرۆ كوڕی حارس كوڕی خارجە كوڕی سەنان كوڕی ئەبی حارسەی موڕی. هۆكاری دەستنیشان كردنی ئەوە بو كەبۆ دایكی حەكەم كچی یەحیا كوڕی حەكەم ژن هوشام گەردنبەندێكی گەوهەرنیشانی بەدیاری برد كەهوشام پەسەندی كرد و وەك فەرماندار دەستنیشان و هەشت ئەسپی پەیكی تایبەتی بۆ دیاری كرد. ئەو هاوڕێ لەگەڵ پێنسەد كەس ڕۆشتە خوراسان و لەوێوە بەرەو ماوەرائەلنەهر بەرێكەوت و حەتاب كوڕی موحرێزی سولەمی نوێنەری ئەشەرەسی لەگەڵ خۆی برد و هەردوكیان لەروبار تێپەڕین. جونەید بۆ ئەشەرەس پەیامی نارد كە لەگەڵ سەغدیەكان و خەڵكی خوراسان شەڕی دەكرد: سوارەكان بۆ هاوكاری من ڕەوانە بكە. ترسا شتێك تایبەت بكات بەخۆی و لەوی بشارێتەوە. ئەشرەس، عامر كوڕی مالكی حیمانی بۆ لای ئەو ڕەوانە كرد. كاتێك عامر بەشێك لەرێگەی بڕی، توركەكان و سەغدیەكان لەبەرابەری دەركەوتن. ڕۆشتە ناو باخێك و لە كەلێنی دیوارەكە شەڕی لەگەڵ كردن و ئەم دو كەسە هاورێیەتیان دەكرد: وەرد كوڕی زیاد كوڕی ئەدهەم كوڕی كلسوم برای ئەسوەد كوڕی كولسوم و واصل كوڕی عەمرۆ قەیسی. واصل و عاصم كوڕی عومەیرەی سەمەرقەندی لەگەڵ كەسانی دیكە هاتنەدەر و بەدەوروبەری ئەو پانتاییە دەسوڕانەوە تا لەپشت ناوێكەوە، جێگیر بون. دار و قامیشیان كۆكردەوە و لەناوەكە پەڕینەوە. خاقان نەكەوتبوە خۆ كەدەنگی تەكبیری لەپشت سەری خۆیەوە بیست. موسوڵمانان لەگەڵ توركەكان شەڕیان كرد و گەورەیەك لەگەورەكانی ئەوانیان كوشت و توركەكان شكستیان خوارد و عامر بەرەو لای جونەید بەرێكەوت كە پێشوازی لێكرد و لەگەڵ ئەودا ملی ڕێگەی گرتەبەر. فەرماندەی

پێشەنگەکانی جونەید عومارە کوڕی حورەیم بو. کاتێك گەیشتنە دو فەرسەخی بیکەند، سوپا و سوارەکانی تورك هێرشیان کردە سەر و ئەو لەبەرابەر ئەوان خۆڕاگری کرد. ئەوەندەی نەمابو جونەید و هاورێکانی کوشتار بکرێن. دواتر خواوەند سەرکەوتنی بەوان بەخشی و بەرێکەوت تا گەیشتە سوپاکە. جونەید سەرکەوت و تورکەکان کوشتار کران و خاقان بەرەو لای ئەو پێشڕەوی کرد. ئەوان لەم لای (رەزمان) لەشارەکانی سەمەرقەند، روبەرووی یەك بونەوە و جونەید برازای خاقانی لەم شەڕەدا ئەسیر کرد و رەوانەی هوشامی کرد.

جونەید لەم شەڕەدا موجەشەر کوڕی موزاحیمی سولەمی وەك جێگری خۆی لەمەرو و سورە کوڕی حوڕی تەمیمی لە بەڵخ دەستنیشان کردبو. کاتێك لەم پانتاییەدا سەرکەوتنی بەدەست هێنا، دەستەیەکی بەنوێنەرایەتی خۆی بۆ لای هوشام رەوانە کرد. جونەید سەرکەوتوو بۆ مەرو گەڕایەوە. خاقان وتی: کوڕێکی فشەکەر و لەخۆباییە کە زێڕ و زیو بێ ئەندازە خەرج دەکات، ئەمساڵ ئەو منی تێکشکاند بەڵام ساڵی داهاتو منی شکستی پێ دێنم.

جونەید فەرماندارەکانی خۆی دیاری کرد و هەموویانی لەناو خەڵکانی موزەر هەڵبژارد. قەتن کوڕی قوتەیبەی کردە فەرمانداری بوخارا، وەلید کوڕی قەعقاعی عەبسی کردە فەرمانداری هەرات، حەبیب کوڕی مورەی عەبسی کردە فەرماندەی پاسەوانەکانی خۆی و موسلیم کوڕی عەبدولرەحمانی باهلی کردە فەرمانداری بەلخ. فەرمانڕەوای بەلخ نەصر کوڕی سەیار بو. ئەو لەباهلیەکان خۆی بەدوور دەگرت و ئەمە دەرئەنجامی ئەو کینە و ڕقە بو کە لەشەڕی بروقان لەناو ئەواندا دروست بو. موسلیم کەسەکانی خۆی بۆ لای نەصر رەوانە کرد و ئەوان کاتێك گەیشتن کە نەصر خەوتبو و تەنیا کراسێکی لەبەردابو. بەهەمان شێوە ئەویان هێنایەدەر. پیرەپیاوێکی موزەری وتی: ئەوتان بەم شێوەیە هێنا! جونەید موسلیمی لەفەرمانداری بەلخ لابرد و یەحیا کوڕی زەبیعەی وەك فەرماندار دەستنیشان کرد و سەرپەرستی خەراجی سەمەرقەندی بەشەداد کوڕی خولەیدی باهلی سپارد.

بیرکردنەوەی چەند روداوێك

لەم ساڵەدا معاویە کوڕی هوشام لەشەڕی هاوینەدا بەرەو چەپ بەڕێکەوت و سەعید کوڕی هوشام بەرەو لای راست. ئەمیان خۆی گەیاندە کایسارسا. عەبداللە کوڕی ئەبی مریەم لەدەریا شەڕی کرد. هوشام بۆ هەمو کۆمەڵانی خەڵك لەمیسر و شام، حەکەم کوڕی قەیس کوڕی مەخرەمە کوڕی عەبدولموتەلیب کوڕی عەبدمەناف وەك فەرمانڕەوا دەستنیشان کرد.

هەروەها لەم ساڵەدا تورکەکان هێرشیان کردە سەر ئازەربایەجان کەحارس کوڕی عەمرۆ لەبەرابەر ئەوان خۆڕاگری کرد و شکستی پێهێنان.

هەروەها لەم ساڵەدا، هوشام جەراح کوڕی عەبداللەی حەکەمی وەك فەرمانداری ئەرمەنیستان دەستنیشان کرد و براکەی مەسلەمە کوڕی عەبدولمەلیکی لەسەر کار لابرد. ئەو رۆشتە سەرزەمینی خەزەر و لەتفلیسەوە هێرشی کردەسەر و دەستی بەسەر (شاری سپی) ئەواندا گرت و تەندروست گەڕایەوە. خەڵکانی خەزەر کۆبونەوە و هێزەکانی خۆیان تەیار کرد و رویان کردە سەرزەمینەی ئیسلامیەکان و ئەمە بوە هۆی کوشتنی جەراح کە بەخواستی خوا لەگێڕانەوەی روداوەکانی ساڵەکانی داهاتودا ئاماژەی پێدەدەین.

هەروەها لەم ساڵەدا عوبەیدە کوڕی عەبدولرەحمان، کارگوزاری ئەفریقیە عوسمان کوڕی ئەسعەی لەفەرمانڕەوایی ئاندۆلۆس لەسەر کار لابرد و دوای ئەو هەیسەم کوڕی عوبەیدی کەنانی دەستنیشان کرد کە لەموحەرەمی ساڵی ١١١/ ئاوریلی ٧٢٩ زایینی گەشتە ئەو دیارە و لە زی حەججەی هەمان ساڵ/ مارسی ٧٣٠ زایینی کۆچی دوایی کرد و رۆژگاری فەرمانڕەوایەتیەکەی دە مانگی خایاند.

ئیبراهیم کوڕی هوشامی مەخزومی لەم ساڵەدا ئایینی حەجی لەگەڵ خەڵك ئەنجامدا. کارگوزاران هەمان کەسانی ساڵی پێش بون جگە لەخوراسان کەجونەید فەرمانڕەوایەتی دەکرد و ئەرمەنستان کەجەراح کوڕی عەبداللە ئەرکی فەرمانڕەوایەتی لەئەستۆدا بو.

ڕوداوەکانی ساڵی سەد و دوانزەی کۆچی (٧٣٠ زایینی)

کوژرانی جەراحی حەکەمی

لەم ساڵەدا جەراح کوڕی عەبداللەی حەکەمی کوژرا و هۆکارەکەی ئەوە بو پێشتر ئاماژەمان پێدا گەڕۆشتە ناو سەرزەمینی خەزەرەکان و شکستی پێهێنان. کاتێك شکستیان خوارد ئەوان لەگەڵ تورکەکان لەناوچەکانی لان کۆبونەوە و جەراج کوڕی عەبداللە لەگەڵ هاوڕێکانی خۆی لەخەڵکانی شام روبەرویان بویەوە. شەڕێکی قورسیان دەسپێکرد کە خەڵکان هاوشێوەی ئەو شەڕەیان نەبینیبوو، هەردولا خۆڕاگریان کرد. خەزەرەکان و تورکەکان لەموسوڵمانان زیاتر بوون و جەراح و ئەوانەی هاوڕێیەتیان دەکرد لەمەرجی ئەردەبیل کوژران. ئەو براکەی حەجاج کوڕی عەبداللەی وەك فەرمانداری ئەرمەنستان دەستنیشان کردبو.

کاتێك جەراح کوژرا، خەزەرەکان چاوی تەماحیان بڕییە عەرەبەکان و لەقولایی سەرزەمینە ئیسلامیەکان پێشڕەویان کرد تا گەیشتنە نزیکی موسڵ و کاروباریان لەموسوڵمانان دژوار کرد.

جەراح پیاوێکی چاکەکار و فرمزان و لەکارگوزارانی عومەر کوڕی عەبدولعەزیز بو کەشاعیرەکان چەندین قەسیدەیان لەپرسەی ئەودا هۆنیوەتەوە. دەستەیەك دەڵێن: لەبەلەنجەر کوژرا.

کاتێك هەواڵی کوژرانی ئەو بەهوشام گەیشت، سەعیدی حەرەشی بانگ کرد و پێی وت: بیستوومە جەراح لەبەرابەر بتپەرستەکان پاشەکشێی کردوە. وتی: ئەی سەرووەری باوەڕداران، هەرگیز، جەراح لەوە خواپەرستتر بو کەپاشەکشێ بکات. ئەو کوژراوە. وتی: بۆچونی تۆ چیە؟ وتی: من لەگەڵ چل چوارپێی پەیك رەوانە دەکەیت و دواتر هەمو شەو و رۆژێك چل پیاو بۆ هاوکاری من رەوانە بکە. دواتر فەرماندە و فەرماندەکان لەبارودۆخ ئاگادار دەکەیتەوە.

هوشام ئەو کارەی کرد و حەرەشی بەرێکەوت و دەگەیشتە هەر شارێك خەڵکی بۆ شەڕ هاندەدا وئەو کەسانەی خوازیاری شەڕ لەرێگەی خوادابون، وەلامیان دایەوە. ئەم

کارەی کرد تا گەیشتە شاری ئەرزەن. لێرە دەستەیەك لەهاوەڵانی جەراح چاویان بەحەرەشی کەوت و لەپرسەی ئەودا گریان. حەرشیش گریا و بەخششی بەوان بەخشی و ئەوانی لەگەڵ خۆی گەڕاندەوە. هەرکەس لەهاوەڵانی جەراحی دەبینی، لەگەڵ خۆی دەیگەڕاندەوە. گەیشتە خێلات و بینی بەشێوەیەکی سەیر پارێزراوە. گەمارۆی خستەسەر و دەستی بەسەردا گرت و تالآنیەکانی دەسکەوت و لەناو هاوەلآنی خۆیدا دابەشی کرد. دواتر لەخێلات هاتەدەر ویەك یەك دەستی بەسەر شار و قەلآکاندا گرت تا گەیشتە شاری بەرزەعە و لەوێ دابەزی.

لەم کاتەدا کوڕی خاقان لەئازەربایەجان سەرقاڵی شەڕ و کوشتار و تالآنی و ئەسیری کردنی خەلّکان و گەمارۆی خستبوە سەر شاری وەرسان. حەرەشی ترسا کوڕی خاقان دەست بەسەر ئەو شارەدا بگرێت. یەکێك لەهاوەلآنی خۆی بەنهێنی بۆلای خەلّکی وەرسان رەوانە کرد و لەهاوکاری خۆی ئاگاداری کردنەوە. داوایان لەوان کرد خۆڕاگری بکەنە پیشە. پەیك بەرێکەوت. یەکێك لەخەلّکانی خەزەر ئەوی بینی. ئەویان گرت و پرسیاریان لێکرد. ئەو هەمو شتێکی بەراستی پێ وتن. پێیان وت: ئەگەر ئەوەی فەرمانی پێدەدەین ئەنجامی بدەیت، رێزت لێ دەگرین و ئازادت دەکەین و گەرنە دەتکوژین. وتی: چیتان دەوێت؟ وتیان: بەخەلّکانی وەرسان بلێ کەهیچ یار و پشتیوانێکتان نیە و کەس نیە قورسایی ئەم خەمە لەسەر شانی ئێوە هەلّبگرێت. پێشنیاریان پێبکە شارەکەیان تەسلیمی ئێمە بکەن. رازی بو.

کاتێك لەشارەکە نزیك کەوتەوە، لەشوێنێکدا وەستا کەخەلّك دەنگیان دەبیست. وتی: من دەناسن. وتیان: بەڵێ، فلآن کەسیت. وتی: کەواتە بزانن و ئاگاداربن کەحەرەشی گەشتۆتە فلآنە شوێن و فیسارە شوێن و سوپایەکی فراوان هاورێیەتی دەکات، فەرمان بەئێوە دەکات پارێزگاری لەشارەکەتان و خۆڕاگری بکەن چونکە لەم یەك دو رۆژەدا بۆ هاوکاری ئێوە دێت. خەلّکی دەنگی تەکبیریان خۆیان وەك نیشانەی سوپاس کردنی خواوەند بەرز کردەوە.

خەزرەکان ئەو پیاوەیان کوشت و لەشاری وەرسان پاشەکشێیان کرد و حەرەشی و سوپاکەی گەیشتنە ئەو شوێنە و بینیان کەس لەوێ نەماوەتەوە. بەدوای خەزەرەکان بەرەو ئەردەبیل بەرێکەوت. خەزرەکان لەوێ کۆچیان کرد و حەرەشی لەباژەروان

دابەزی. سوارەیەك لەسەر ئەسپێکی سپی هاتە لای، سڵاوی بۆ نارد و وتی: ئەی فەرماندار، دەتەوێت شەڕ بکەیت و تاڵانی بەدەست بێنیت؟ وتی: چۆن؟ وتی: دەهەزار شەڕکەر لەخەزەرەکان کە پێنج هەزار کەس لەبنەماڵەی موسوڵمانانیان بەئەسیری و کۆیلایەتی گرتوە، لەچوار فەرسەخی ئێرە دابەزیون.

حەرەشی لەکاتی شەو بەرێکەوت و بەرەبەیان لەوان نزیك کەوتەوە و بینی کەهەمویان خەوتون. بەهەڵاتنی خۆی گەمارۆی خستە سەر ئەوان و موسوڵمانان شمشێریان لەناو ئەواندا سوڕاند. هەتاو بەتەواوەتی هەڵنەهاتبو کەهەمویان کوژران جگە لەیەك پیاو کەرزگاری بو. حەرەشی موسوڵمانە ئەسیرەکانی ئازاد کرد و ئەوانی بەرەو بازەروان گەڕاندەوە. کاتێك ڕۆشتە ناو شارەکە، ئەو پیاوەی لەسەر ئەسپە سپییەکە ڕۆشتبوە لای، هات و سڵاوی بۆ نارد و وتی: ئێستا سوپای خەزەرەکان هاورێ لەگەڵ سامانی موسوڵمانان لەگەڵ بنەماڵەی جەراحی پاڵەوان و منداڵەکانی لەفلانە شوێن و فیسارە شوێندان. حەرەشی بەرێکەوت. نەکەوتبونە خۆ کەموسوڵمانانیان لەسەر سەری خۆیان بینی. موسوڵمانان شمشێریان خستە ناویان و تا ئەو جێگەی ویستیان کوشتاریان کرد و جگە لەدەستەیەکی کەم، کەس رزگاری نەبو. ژن و پیاوە ئەسیرەکانی ئازاد کرد و سامانەکانی وەرگرتەوە و حەرەشی منداڵەکانی جەراحی هەڵگرت و رێزی لێگرتن و هەمویان بۆ بازەروان برد.

هەواڵی شەڕەکانی ئەو لەگەڵ خەزەرەکان بەگوێی کوڕی پاشاکەیان گەیشت. سەرکۆنەی سوپاکەی خۆی کرد و بەسستی و لاوازی تۆمەتباری کردن. ئەوان یەکتریان بۆ شەڕ هاندا وپێشنیاریان پێکرد هێزەکانی خۆی کۆبکاتەوە و بۆ شەڕی حەرەشی بەرێکەوێت. ئەو هاوەڵانی لەپانتاییەکانی ئازەربایەجان کۆکردەوە و بەم شێوەیە سوپایەکی گەورە لەدەوری ئەو کۆبونەوە و حەرەشیش بەرێکەوت. دو سوپا روبەروی یەك بونەوە و لەسەرزەمینی بەرزەند شەڕی یەکیان کرد و قورسترین و دژوارترینی شەڕەکانیان ئەنجامدا. موسوڵمانان کەمێك پاشەکشێیان کرد. حەرەشی ئەوانی بۆ شەڕ هاندا و داوای لێکردن بەرگری بکەن. بۆ گۆڕەپانی شەڕ گەرانەوە و پیاوانە تێکۆشان. ئەسیرانی موسوڵمان ئاوازی فریاکەوتنیان بەرز کردەوە و تەکبیر و سوپاسی خوایان دەکرد و دەپاڕانەوە. لەم کاتەدا بو کەموسوڵمانان بوێری شەڕکردنیان پێبڕا و بە کوڵ بۆ

دیله موسوڵمانەکان گریان و بەشێوەیەکی چالاك و ئازایانە هێزی خۆیان بۆ شەڕ کردن تەرخان کرد کەخەزرەکان شکستیان خوارد و هەڵاتن و موسوڵمانان شوێنیان کەوتن تا گەیشتنە رووباری ئەرەس و دواتر گەڕانەوە و هەمو تاڵانیەکانی ناو لەشکرگەکەی ئەوانیان کۆکردەوە و ئەسیر و گرفتارەکانیان ئازاد کرد و رەوانەی باژەروانیان کردن.

دواتر پاشای خەزەرەکان هەمو شەڕکەرانی کۆکردەوە و ئەوانی بۆ شەڕی حەرەشی گەڕاندەوە و لەکەنارەکانی رووباری بیلقان دابەزین. ئەم هەواڵە بەحەرەشی گەیشت و لەگەڵ سوپای موسوڵمانان بەرێکەوت و لەکەنارەکانی روباری بیلقان چاوی بەوان کەوت. لەوێ رووبەرووی یەك بونەوە. حەرەشی بەسەر شەڕکەراندا قیژاندی و ئەوان هەڵمەتێکی راستەقینەیان برد و ریزەکانی خەزەرەکانیان هەڵوەشاند. چەندین جار هێرشیان کردە سەریان و خەزەرەکان بەشێوەیەکی سەیر خۆڕاگریان دەکرد تا ئەوەی شکستیان خوارد و هەڵاتن. ئەو کەسانەی لەناو روبارەکەدا خنکان لەکوژراوانی ناو گۆڕەپانەکە زیاتر بون.

حەرەشی تاڵانیەکانی کۆکردەوە و بۆ باژەروان گەڕایەوە. تاڵانیەکانی دابەش کرد و پێنج یەکی بۆ هوشام کوڕی عەبدولەلیك رەوانە کرد و لەسەرکەوتنەکانی خۆی ئاگاداری کردەوە. هوشام نامەی بۆنوسی و سوپاسی کرد. ئەو لەباژەروان مایەوە و لەم شارە نامەی هوشامی پێگەیشت کەفەرمانی پێدەدا بۆ لای ئەو بگەڕێتەوە. هوشام براکەی مەسلەمە کوڕی عەبدولەلیکی وەك فەرمانداری ئەرمەنستان و ئازەربایەجان دەستنیشان کرد. مەسلەمە گەیشتە ئەم سەرزەمینە و لەزستان و سەرمای سارد شوێن تورکەکان کەوت تا لەباب تێپەڕی.

شەڕی جونەید لە شێعب

لەم ساڵەدا جونەید بۆ شەڕ رۆشتەدەر و مەبەستی تەخارستانی کرد و عومار کوڕی حوریەمی لەگەڵ هەژدە هەزار پیاوی شەڕکەر رەوانەی تەخارستان کرد و ئیبراهیم کوڕی بەسامی لەیسی لەگەڵ دەهەزار شەڕکەر بۆ ناوچەیەکی دیکە نارد. تورکەکان کەوتنەخۆ و رۆشتنە سەمەرقەند کەسورە کوڕی حوڕ فەرمانڕەوایەتی دەکرد. سورە نامەی بۆ جونەید نوسی: خاقان تورکەکانی هانداوە و من بۆ شەڕی ئەوان بەرێکەوتوم و نەمتوانی پارێزگاری لەدیواری سەمەرقەند بکەم، بۆ هاوکاری کردنی من رەوانە بە.

فریام کەوە.

لەم کاتەدا جونەید فەرمانی بەخەڵکدا لەرووبار بپەڕنەوە. موجەشەر کوڕی موزاحیمی سولەمی و کوڕی بێستامی ئەزدی و کەسانیتر هەستان و وتیان: تورکەکان هاوشێوەی خەڵکانی دیکە نین. تەنیا لەیەك بەرە شەڕی تۆ ناکەن و بەیەك پێشڕەوی کۆتایی بەشەڕ ناهێنن بەتایبەت کەئێستا تۆ بڵاوەت بەسوپاکەت کردوە چونکە موسلیم کوڕی عەبدولرەحمان لە پیروەد و بەختەری لەهەرات و عومارە کوڕی حوریەم لێرە دورە و لە تەخارستانە و پاشای خوراسان بەسوپایەکی کەمتر لەپەنجا هەزار پیاوی شەڕکەر لەرووبار ناپەڕێتەوە. نامە بۆ عومارە بنوسە تا بۆ هاوکاری تۆ رەوانە بێت، چاوەڕوان بە و پەلە مەکە. وتی: چۆن بتوانم سورە و موسوڵمانان لەقوڕگی دوژمندا بەجێ بێڵم؟ ئەگەر تەنیا لەگەڵ بەنی مورە یا هاوەڵە شامیەکانی خۆم دەبوم، لەرووبار دەپەڕیمەوە. دواتر ئەم هۆنراوەی خوێندەوە:

اليس احق الناس ان يشهد الوغى　　　　و ان يقتل الا بطال ضخما على ضخم

یانی: ئایا پاڵەوانەکان شیاوترینی خەڵکان نین کە لەگۆڕەپانی شەڕدابن و لەکوژرانی ئەوان تەپۆڵکەکان دروست ببێت.

دوبارە وتی:

ما علتی ما علتی ما علتی　　　　ان لم اقاتلهم فجروا لمتی

یانی: من چەندە دەردم هەیە دەردەم هەیە، دەردەم هەیە؟ ئەگەر شەڕ لەگەڵ ئەوان ناکەم، پرچەکانم ببڕن.

لەرووبار تێپەڕی و لەکێش دابەزی و بۆ ڕۆشتن خۆی ئامادە کرد. هەواڵی بەرێکەوتنی ئەو بەتورکەکان گەیشت و ئەوان چاڵاوەکانی رێگەی کێشیان کوێر کردەوە. جونەید وتی: کام رێگە بۆ گەیشتن بە سەمەرقەند نزیکتر و باشترە؟ وتیان: رێگەی سووتاو. موجەشەر وتی: کوژران بەشمشێر باشترە لەکوژران بەئاگر. رێگەی سووتاو دار و چیلکە و چقڵ و خاك و خۆڵی زۆری هەیە و دو ساڵە کشتوکاڵیان لێ نەکردوە. ئەگەر لەم رێگاوە بۆ رووبەروو بونەوەی خاقان بڕۆین، هەمومان ئاگر دەدات و بەئاگر دەمانسوتێنێت. لەرێگەی گەردەنەی عەقەبەوە بەرێکەوە کە لەنێوان ئێمە و ئەودا بەرابەرە. جونەید رێگەی گەردەنەی گرتەبەر و بەکێوەکەدا سەرکەوت. موجەشەر

هەوساری مایینەکەی ئەوی گرت و وتی: لە کۆنەوە بیستومە کەوتویانە: پیاوێکی پرخەرجی لەقەیس دەردەکەوێت و سوپایەك لەلەشکرەکەی خوراسان لەسەر دەستی ئەو لەناو دەچێت. جونەید وتی: ئەگەر پاڵەوانانی وەك تۆ لەناو ئێمەدا بن، ترسمان نیە. ئەو لەبن گەردەنەکە شەوی کردە رۆژ و دواتر فەرمانی رۆشتنی بەخەڵکاندا تا ئەوەی دوری ئەوان لەسەمەرقەند تەنیا چوار فەرسەخ بو. دواتر رۆشتە ناو دۆڵەکە. خاقان بەسوپایەکی گەورە لەکاتی بەرەبەیان هێرشی کردەسەر. سەغدیەکان و خەڵکی چاچ وخەڵکی فەرغانە لەگەڵ سوپایەك لەتورکەکان پێشرەویان دەستپێکرد. خاقان هێرشی کردە سەر پێشەنگەکان کەعوسمان کوڕی عەبداللە کوڕی شەخیر فەرماندەیی ئەوانی لەدەستدابوو. ئەوان بۆ لەشکرگەکە گەڕانەوە و تورکەکان بەدوایانەوە بوون و لەهەر چوار لاوە هێرشیان کردە سەریان. جونەید تەمیمیەکان و ئەزدیەکانی لەباڵی راست جێگیر کرد، خەڵکی رەبیعەی لەباڵی چەپ لەلای کێوەکە، فەرماندەی سوارکارەکانی بەنی تەمیمی بەعوبەیداللە کوڕی زوهەیر کوڕی حەیان و فەرماندەی سوارەکانی دیکەی بەعەمرۆ کوڕی جێرقاش مێنقەری سپارد. بۆ سوپاکەی بەنی تەمیم عامر کوڕی مالکی حێمانی وەك فەرماندە دەستنیشان کرد، بۆ خەڵکی ئەزد عەبداللە کوڕی بێستام کوڕی مەسعود کوڕی عەمرۆ و بۆ سوارکارەکان فوزەیل کوڕی هەناد و عەبداللە کوڕی حەوەزان.

ئەوان روبەرووی یەك بونەوە و شەڕیان دەست پێکرد و شەڕکەرانی باڵی راست پێشرەویان دەستپێکرد چونکە باڵی چەپ کەوتبوە گێژاوەوە. حسان کوڕی عوبەیداللە کوڕی زوهەیر لەبەرابەر باوکی دابەزی. باوك فەرمانی پێدا سوار بێت و سوار بوو. دوژمنان مەبەستی کوشتاری شەڕکەرانی باڵی راستیان کرد و جونەید فەرمانی بەنەصر کوڕی سەیاردا هاوکاری ئەوان بکات. نەصر و سوپاکەی هێرشیان کردە سەر دوژمن و پاشەکشێیان پێکردن. دواتر تورکەکان هێرشیان کردە سەر موسوڵمانان و عوبەیداللە کوڕی زوهەیر و کوڕی جێرقاش و فوزەیل کوڕی هەنادیان کوشت. شەڕکەرانی باڵی راست بزوتنەوەیان دەستپێکرد و سوپاکە هەمان شێوە لە دڵی ئەو لەشکرەدا وەستابو. روی کردە باڵی راست و لەژێر ئالای ئەزدیەکان وەستا، چونکە ئەوانی رەنجاندبو. ئالأدار پێی وت: ئێمە بۆ ئەوە ناکوژرێین کەتۆ رێزمان لێ بگریت (تۆیش خوازیاری دڵدانەوەی

ئێمە نیت) بەڵكو دەزانی تا یەك كەس لەئێمە زیندو بێت، دوژمن دەستی بەتۆ ناگات، ئەگەر سەركەوتن بەدەست بێنین لەبەرژەوەندی تۆ دەبێت و ئەگەر لەناو بچین، فرمێسك بۆ ئێمە نارێژیت. هەژدە پیاو یەك لەدوای یەك ئەو ئاڵایان هەڵگرت و كوژران. لەو رۆژەدا هەشتا شەرکەری ئەزدی کوژران.

خەڵك ئەوەندە خۆڕاگریان كرد كەبێزار بون و شمشێرەكان چیتر كاریگەریان لەسەرجەستەكان دانەدەنا. كۆیلەكانیان دارەكانیان بڕی و شەڕیان كرد تا هەردولای شەڕكەر بەتەواوی شەكەت بون. دواتر شەڕكەران شەڕی دەستەویەخەیان كرد و لێك جیابونەوە. ئەم كەسانە لەخەڵكانی ئەزد كوژران: عەبدالله كوڕی بێستام، محەممەد كوڕی عەبدالله كوڕی حەوەزان، حەسەن كوڕی شێخ، فوزەیلی سواركار و یەزید كوڕی فەزڵی حەدانی. یەزید حەجی كرد و لەحەجەكەی خۆی سەد و هەشتا هەزار درهەمی خەرج كرد و بەدایكی وت: لەخوا بپارێرەوە تا گیان بەخشین بەمن ببەخشێت. دایك پاڕایەوە بەلام لەهۆش چوو. یەزید سیانزە رۆژ دوای گەڕانەوەی لەحەج كوژرا. نەزر كوڕی راشدی عەبدی كوژرا. ئەو ڕۆشتبوە لای ژنەكەی لەگەڵ ئەوەی خەڵك لەم كاتەدا سەرقاڵی شەڕ بون. بەژنەكەی خۆی وت: ئەگەر ئەبو زەمورە لەپارچەیەكی پەشمین، بەجەستەیەكی خوێناوی بێننە لای تۆ، حاڵت چۆن دەبێت؟ ژن یەخەی خۆی دڕی و گریانی دەست پێكرد. پیاو وتی: بەسی كە، ئەوەندە شەیدایی ژنە چاو گەورە بەهەشتیەكانم كە ئەگەر هەمو ژنەكانی جیهان بۆ من بگرین و خۆیان بەداوێنمەوە هەڵواسن، پشت لەوان ناكەم! گەڕایەوە و شەڕی كرد تا كوژرا.

خەڵك سەرقاڵی شەڕ كردن بون كەتەپ و تۆز بۆ ئاسمان بەرزبویەوە و دو ئەسپ دەركەوتن. جارچیەكەی جونەید جاڕیدا: خۆتان بخەنە سەر زەوی، خۆتان بخەنە سەر زەوی. ئەو دابەزی و خەڵك دابەزین. دواتر هاواری كرد: هەركەس بەشێوەی خۆی بڕواتە ناو سەنگەرەكەی و پەنا بۆ چاڵێك ببات. پەنایان بۆ سەنگەر و چاڵەكان برد و لەدوژمن جیابونەوە. لەخەڵكانی ئەزد سەد و ئەوەد كەس كوژران. شەڕی ئەوان لەرۆژی هەینی رویدا. كاتێك رۆژی شەممە داهات، خاقان لەكاتی نیمەڕۆ مەبەستی ئەوانی كرد و شوێنێكی ئاسانتری بۆ شەڕ كردن لە شوێنی خەڵكی بەكر كوڕی وایل بەفەرماندەیی زیاد كوڕی حارس نەبینی. مەبەستی كوشتاری ئەوانی كرد. كاتێك لەوان نزیك كەوتەوە،

بەگریەکان هێرشیان کرد و دوژمن پاشەکشێی کرد و جونەید سەری خستە سەرزەوی و کورنوشی بۆ خوا برد. شەڕ سات لەدوای سات دژوارتر دەبو.

کوژرانی سورە کوڕی حوڕ

کاتێك شەڕ دژوار و جونەید سەختی شەڕی بینی، لەگەڵ هاوەڵانی خۆی راوێژی کرد. عوبەیداللە کوڕی حەبیب پێی وت: یەکێك لەم دو کارە هەڵبژێرە یا لەناوچونی خۆت یا لەناوچونی سورە کوڕی حوڕ. وتی: لەناچونی سورە بۆ من ئاسانترە. وتی: نامەی بۆ بنوسە تا لەگەڵ خەڵکی سەمەرقەند بۆ هاوکاری تۆ بێت چونکە کاتێك بەرێبکەوێت و تورکەکان لەمە ئاگادار ببنەوە، رووەدەکەنە ئەو و شەڕ لەگەڵ ئەو دەکەن. جونەید نامەی بۆ نوسی و فەرمانی پێدا رەوانە ببێت. حولەیس کوڕی غالبی شەیبانی بەسورەی وت: تورکەکان لەنێوان تۆ و جونەید جێگیرن، ئەگەر بڕۆیتەدەر، هێرش دەکەنە سەرتۆ و تۆ لەناو دەبەن. سورە نامەی بۆ جونەید نوسی: ناتوانم ئەو کارە بکەم. جونەید بۆی نوسی: ئەی زادەی ژنی بۆگەن، بەرێکەوە وەگەرنە شەداد کوڕی خولەیدی باهلی رەوانە دەکەم تا تۆ بێنێت (شەداد دوژمنی ئەو بو). لەکەنارەکانی ئاوەکەوە بەرێکەوە و لێی جیا مەبەرەوە. ئەو مەبەستی رۆشتنی کرد و وتی: ئەگەر لەکەناری رووبارەکەوە بەرێکەوم، لەدوو رۆژدا ناگەم لەگەڵ ئەوەی لەنێوان من و ئەو زیاتر لەیەك شەو رێگە نیە، کاتێك ئەو بێدەنگ بێت، بەرێدەکەوم.

سیخورەکانی تورك هەواڵی بەرێکەوتنی سورەیان هێنا. سورە بەرێکەوت و موسا کوڕی ئەسەدی حەنزەلی وەك جێگری خۆی لەسەمەرقەند دەسنیشان کرد. ئەو هاوڕێ لەگەڵ دوانزە هەزار پیاوی شەڕکەر بەرێکەوت. بەرەبەیان لەسەر لوتکەی کێوەکە بو. خاقان لەکاتی بەرەبەیان رووبەرووی بویەوە و لەم کاتەدا سێ فەرسەخی رێگاکەی بڕیبو و تەنیا یەك فەرسخ لەجونەید دوور بو. شەڕ رووی لەدژواری کرد و ئەوان خۆڕاگریان لەخۆیان نیشاندا. غوزەك بەخاقانی وت: ئەمڕۆ گەرمە، شەڕ لەگەڵ ئەوان مەکە تا کەرەستەکانی شەڕ لەبەر ئەواندا گەرم و سوتێنەر بێت و گەرما تەنگیان پێ هەڵچنێت. خاقان بۆ شەڕی ئەوان ریزی بەست و ئاگری لەچیلکە و گژوگیاکان بەردا و ئەوانی لەئاوەکە جیا کردەوە. سورە بە عوبادەی وت: ئەی باوکی سەلیم، چی دەبینیت؟ وتی: گومان دەکەم تورکەکان خوازیاری تالانین، کەواتە ئەسپەکان بکوژە، کالاکان بسوتێنە و

شمشێر لەکالآن دەرکێشە چونکە لەم کاتەدا ڕێگەی ئێمە دەگەنەوە و ئەگەر ڕێگەمان لێ بگرن، ڕمەکان بەرز دەکەینەوە و درێژە بەڕێگەی خۆمان دەدەین. سورە وتی: نە من دەتوانم ئەو کارە بکەم نە فلآنە کەس و فیسارە کەس. ناوی چەندین کەسی برد و زیادی کرد: سوارەکان کۆدەکەمەوە و هێرش دەکەمە سەر ئەوان هەرچەند تەندروست بگەڕێمەوە یا بکوژرێم.

خەڵکی کۆکردەوە و هێرشی برد. تورکەکان پاشەکشێیان کرد و تەپ و تۆز بۆ ئاسمان بەرز بویەوە و کەسیان نەبینی. لەپشت سەری تورکەکان ئاگر بڵێسەی دەسەند کەکەوتنە ناوی. دوژمنان کەوتنە ئاگرەکەوە و موسوڵمانان بەدوایاندا. سورە کەوت و رانی شکا و خەڵك بلآوەیان لێکرد. تورکەکان ئەوانیان کوشتار کرد و جگە لەدوهەزار یا هەزار پیاوی شەڕکەر کەس رزگاری نەبو. یەکێك لەرزگاربوان عاصم کوڕی عومەیری سەمەرقەندی بو. حولەیس کوڕی غالبی شەیبانی کوژرا و موهەلیب کوڕی زیادی عێجلی لەگەڵ حەوتسەد کەس رووی کردە گوندی مورغب و لەکۆشکی ئەو گوندە دابەزین. ئاشکەند پاشای نەسەف لەگەڵ سوارەکان و غوزەك هاتنە سەریان و غوزەك ئەمانی پێ بەخشین. قورەیش کوڕی عەبدالله عەبدی وتی: باوەڕیان پێمەکەن، کاتێك شەو داهات، دەڕۆینەدەر تا دەگەینە سەمەرقەند. نافەرمانی ئەویان کرد و تەسلیم بون و غوزەك ئەوانی بۆ لای خاقان برد کەوتی: گرنگی بەئەمانەکەی غوزەك نادەم. وەجف کوڕی خالید و موسوڵمانەکان شەڕیان لەگەڵ کرد و هەمویان جگە لەحەفدە کەس کوژران کە لەناو ئەوان سیانیان بەزیندویی مانەوە.

سوڕە لەناو بڵێسەکانی ئاگردا کوژرا. کاتێك کوژرا، جونەید لەدۆڵەکە هاتەدەر و یەکراست بەرەو سەمەرقەند بەڕێکەوت. خالید کوڕی عەبدالله پێی وت: بڕۆ و پەلە بکە. موجەشەر پێی وت: دابەزە و هەوساری ئەسپەکەی بگرە. ئەو دابەزی و خەڵك دابەزین. هێشتا هەمویان دانەبەزیبون کەتورکەکان دەرکەوتن. موجەشەر وتی: ئەگەر رووبەری ئێمە دەبونەوە و ئێمە بەرێدەکەوتین، لەناو نەدەچوین؟ کاتێك بەرەبەیان بویەوە، خەڵك هەستان و کەوتنە جموجۆڵ. جونەید وتی: ئەی خەڵکینە، ئاگر گەمارۆی ئێوەی داوە. گەڕانەوە و جونەید هاواری کرد: کۆیلەیەك کەپیاوانە شەڕ بکات، ئازادە. کۆیلەکان بەشێوەیەك شەڕیان کرد کەخەڵکان سەریان سوڕما. لەوەی بینیان شادمان بون

و خەڵکان خۆڕاگریان کرد تا دوژمن شکستیان خوارد و بەرێگەی خۆیاندا ڕۆشتن. موسا کوڕی قەعرا ءبەخەڵکەکەی خۆی وت: بەوەی لەکۆیلەکان بینیتان، شادمان بون! ئێوە شەڕێکی قورستان لەگەڵ ئەوان لەبەردەمدایە.

جونەید بەرەو سەمەرقەند بەرێکەوت ژنەکانی سورە کوڕی حوڕی بۆ مەرو برد و چوار مانگ لە سەغد مایەوە. راوێژکاری خوراسان لەکاروباری تایبەت بەجەنگ موجەشەر کوڕی موزاحیم و عەبدولرەحمان کوڕی صوبحی خەرەقی و عوبەیداللە کوڕی حەبیبی هیجری بون. موجەشەر خەڵکی لەژێر ئاڵاکاندا کۆدەکردەوە و بناغەی پادگانەکانی دارشت. هیچ کەس لەم کارەدا تێگەیشتنی ئەوی نەبوو. عەبدولرەحمان بەشێوەیەك بو کاتێك کارێك یا پێشهاتێکی گەورە روویدەدا یا شەڕ رووی لەدژواری دەکرد، بۆچونەکانی کاریگەری گرنگیان بەجێ دەهێشت. عوبەیداللە کاری ئامادەکردن و کۆکردنەوەی خەڵکی بۆ شەڕ لەئەستۆدابوو. کەسانی دیکەیش لەموالیەکان، بۆچون و زانایی ئەوانیان لەکاروباری تایبەت بەجەنگدا هەبوو، لەناو ئەوان: فەزڵ کوڕی بەسام موالی لەیس، عەبدالله کوڕی ئەبی عەبدالله موالی سولەیم و بەختەری کوڕی موجاهید موالی شەیبان.

کاتێك تورکەکان بەرێکەوتن، جونەید نەهار کوڕی تەوسعە (پیاوێك لەبەنی تیم اللات) و زبڵ کوڕی سوەیدی موڕی بۆ لای هوشام رەوانە کرد و بۆی نوسی: سورە نافەرمانی منی کرد، فەرمانم پێدابو لەکەناری رووبارەکە رێگە ببڕێت بەڵام ئەو کارەی نەکرد و هاوەڵانی لەدەوری بڵاوبونەوە، دەستەیەکیان لەکێش هاتنە لای من و دەستەیەك ڕۆشتنە نەسەف و دەستەیەك روویان لەسەمەرقەند کرد و سورە لەگەڵ پاشماوەی سوپاکەی گیانیاندا.

هوشام چۆنیەتی روداوەکەی لەنەهار کوڕی تەوسعە پرسی. نەهار لەوەی بینیبوی، ئاگاداری کردەوە. هوشام بۆی نوسی: تۆم لەگەڵ دەهەزار شەڕکەر لەخەڵکانی کوفە و دە هەزار شەڕکەر لەخەڵکانی بەسرە رەوانە کرد و سی هەزار ڕمم بەتۆ بەخشی و بەم ئەندازەیە قەڵغانم پێدایت، بەخششی شەڕکەران جیابکەرەوە چونکە تۆ هیچ رێگرێت لەبەردەمدا نیە بۆ دیاری کردنی بەخششەکان لەنێوان پانزە هەزار کەس. کاتێك هوشام بیستی، سورە کوژراوە، وتی: هەموان لەلایەن خواوە هاتوین و بۆ لای ئەو دەگەڕێینەوە

(بقره/ ٢/ ١٥٦) سوره لەخوراسان کوژرا و جەراح لەباب.

لەو ڕۆژەدا نەصر کوڕی سەیار ئازایانە شەڕی کرد. لەکاتی بونیان لەشێعب، پیاوێکی ڕەوانە کرد و وتی: بزانە خەڵکان چی دەڵێن و چۆن ڕۆژگار بەسەر دەبەن. ڕۆشت و گەڕایەوە و وتی: بینیم شادمانن و گیانیان پاك و خاوێن، هۆنراوەکان دەهۆننەوە و قورئان دەخوێنن. جونەید شادمان بو.

عوبەید کوڕی حاتەم کوڕی نوعمان دەڵێت: لەخەودا لەنێوان زەوی و ئاسمان خێوەتەکانم بینی و پرسیم: ئەمانە هی کێن؟ وتیان: عەبداللە کوڕی بێستام و هاوڕێکانی. بۆ بەیانی ئەو شەوە کوژران. پیاوێکی دیکە وتی: ڕۆژگارێك دوای ئەوە لەو شوێنە تێپەڕیم و هەستم بەبۆنی خۆش کرد.

جونەید لەسەمەرقەند مایەوە و خاقان بەرەو بوخارا بەڕێکەوت کەقەتن کوڕی قوتەیبە کوڕی موسلیم فەرمانڕەوایەتی دەکرد. جونەید لەهێرشی تورکان بۆ سەر قەتن ترسا و لەگەڵ هاوەڵانی خۆی ڕاوێژی کرد. دەستەیەك وتیان: لەسەمەرقەند دادەبەزین. دەستەیەك وتیان: بەرێدەکەوین و دەڕۆینە ڕەبێنجەن و دواتر کێش و دواتر نەسەف و لەوێوە بۆ سەرزەمینی زەم ملی ڕێگە دەگرینەبەر و لەئامول دادەبەزین و ڕێگە لەخاقان دەگرین.

ڕاوێژی لەگەڵ عەبداللە کوڕی ئەبی عەبداللە موالی بەنی سولەیم کرد و لەبۆچونەکانی ئەوان ئاگاداری کردەوە. عەبداللە بەڵێنی لێوەرگرت تا ناسازگاری بۆچونەکەی نەکات و ئەگەر فەرمانی بەڕێکەوتن یا مانەوە بدات، بەکاری ببات. جونەید وتی: بەڵێن دەدەم. عەبداللە وتی: لەتۆم دەوێت چەند کارێك ئەنجام بدەیت. جونەید وتی: چ کارێك؟ عەبداللە وتی: لەهەر شوێنێك دابەزیت، بڕۆیتە ناو سەنگەر یا چاڵەکان، هەڵگرتنی ئاو لەبیر نەکەیت هەرچەند لەکەنار ڕوباردا بیت و لەکاتی بەڕێکەوتن و دابەزین گوێ لەفەرمانەکانی من بگریت. جونەید وتی: ڕازیم. عەبداللە وتی: ئەوەی کەپێیان وتویت لەسەمەرقەند بمێنیتەوە تا هێزە پشتیوانەکان بۆ هاوکاری تۆ بێن، هێزە پشتیوانەکان درەنگ دەگەن. بەڵام ئەوەی سەبارەت بەڕەوانە بون لەڕێگەی کێش و نەسەف ئاماژەیان پێداوە، ئەگەر خەڵك لەلارێوە ببەیت، هێزی ئەوان تێکدەشکێنیت و لەبەرابەر دوژمنان لاوزایان دەکەیت و خاقان لەسەر تۆ بوێر دەبێت. ئەمڕۆ خاقان

مەبەستی شەر و گرتنی بوخارای کردوە بەلاّم ڕێگەی بۆ ئەو کارە خۆش نەکردوە. ئەگەر لە لاڕێوە بەڕێکەویت، ئەم هەواڵە بەخەڵکی بوخارا دەگات وئەوان خۆیان تەسلیمی دوژمن دەکەن بەلاّم ئەگەر لەشارێگەوە بەڕێکەویت، دوژمن لەتۆ دەترسێت. بۆچونی پەسەند لای من ئەوەیە ژنان و منالاّنی کوژراوانی هاورێی سورە هەڵبگریت و ئەوان بەسەر بنەماڵەکانیان دابەش بکەیت و لەگەڵ خۆت بیانبەیت چونکە بەئەنجامدانی ئەم کارانە هیوادرام خوا تۆ بەسەر دوژمناندا سەرکەوتو بکات، هەمو ئەو کەسانەی لەسەمەرقەند ماونەتەوە، یەکی هەزار درەم و ئەسپێکیان پێ ببەخشە.

جونەید بەپێی بۆچونەکانی ئەو بڕیارەکانی گرت و عوسمان کوڕی عەبداللە کوڕی شەخیری وەك جێگری خۆی لەسەمەرقەند دەستنیشان کرد و چوارسەد سوارە و چوارسەد پیادەی لای ئەو بەجێهێشت. خەڵك جوێنیان بەعەبداللە کوڕی ئەبی عەبداللەدا و وتیان: جگە لە لەناو بردنی ئێمە هیچ مەبەستێکی دیکەی نیە. جونەید بەڕێکەوت و ژن و منالّەکانی لەگەڵ خۆی هەڵگرت و ئەشحەب کوڕی عوبەیدی حەنزەلی لەگەڵ دەکەس لەپێشەنگەکان ڕەوانە کرد و وتی: کەگەشتیتە هەر مەنزڵێك، یەکێك لەپیاوەکانت بۆلای من دەگەڕێنیتەوە تا لەبارودۆخ ئاگادارم بکاتەوە. جونەید بەڕێکەوت و پەلەی کرد. عەتای دەبوسی پێی وت: بزانە پیرترین پیاوی سوپاکە کێیە، جل و بەرگی سەراسەری شەڕی لەبەر بکە و شمشێر و قەڵغان و تیروکەوانی پێ ببەخشە و لەگەڵ ئەودا هەنگاو هەڵبگرە. چونکە ئێمە کەپیادەین توانایی خێرا ڕۆشتن و شەڕکردنی چالاکانەمان نیە. جونەید ئەو کارەی کرد. هیچ پێشهاتێك رووی نەدا تا لەشوێنە مەترسیدارەکان گوزەریان کرد و جونەید گەیشتە نزیکی تەواویس. خاقان لەرۆژی یەکەمی مانگی ڕەمەزان/ ١٧ نۆڤەمبەری ٧٣٠ زایینی لە کرمینیە ڕوبەروی بویەوە و شەڕ دەستی پێکرد. عەبداللە کوڕی ئەبی عەبداللە دەم بەبزە هاتە لای. جونەید وتی: ئێستا کاتی پێکەنین نیە. عەبداللە وتی: سوپاس بۆ خوا کە لەکوێستانەکان و دەشتە مەترسیدارەکان ڕووبەرووی تۆ نەبونەوە، بەڵکو کاتێك ڕووبەرووی تۆ بونەوە کە لەناو سەنگەردایت و ڕۆژ بەرەو کۆتایی دەڕوات و ئەوان هیلاك و شەکەت و تۆ بەهێز و بەتوانایت. ماوەیەك شەڕیان کرد و دواتر گەڕانەوە. دواتر بەجونەیدی وت: کۆچ بکە چونکە خاقان دەیەوێت تۆ بمێنیتەوە بۆ ئەوەی هەر

کاتێك ویستی هێرش بکاتە سەر تۆ.

بەرێکەوت و عەبدالله فەرماندەیی کۆتایی سوپاکەی لەئەستۆ گرت. دواتر فەرمانی بەجونەیددا دابەزێت و دابەزی. عەبدالله وتی: گومان دەکەم خاقان زیان بەکۆتایی سوپاکە بگەیێنێت و ئەمڕۆ هێرش بکاتە سەریان. بە شەرکەرە بەئەزمونەکان بەهێزیان بکە. جونەید ئەوانی بەهێز کرد. تورکەکان هاتن و هێرشیان کردە سەر کۆتایی سوپاکە و شەڕیان کرد. شەڕ رووی لەدژواری کرد و موسلیم کوڕی ئەحوەز یەکێك لەگەورەکانی تورکی کوشت. تورکەکان کوژرانی ئەویان بەخراپ لێکدایەوە و لەتەواویس گەڕانەوە و موسوڵمانان بەرێکەوتن و رۆژی مێهرگان/ ٨ ئۆکتۆبەری ٧٣٠ زایینی رۆشتنە ناو بوخارا. خەڵك بە درەمی بوخارایی پێشوازیان لێکردن و ئەو دە بەدە بەوانی بەخشی.

عەبدولمونمین کوڕی خالید دەڵێت: دوای مەرگی عەبدالله کوڕی ئەبی عەبدالله ئەوم لەخەودا بینی کەدەیوت: زبدة من الزید، صنبور من صنبور، قل من قل، هیفة من الهیف. هیفە کەمتیارە، قول مەیمونە، صەنبور ئەوەیە کە برای نیە یا لای بنەماڵەیەکی دیکە دەژیت.

سوپایەك لەکوفەوە بۆ هاوکاری جونەید گەیشت. ئەو حەوسەرە کوڕی زەیدی عەنبەری و خۆبەخشەکانی لەگەڵ ئەوان رەوانە کرد. دەستەیەك دەڵێن: شەڕی شێعب لەساڵی ١١٣/ ٧٣١ زایینی رویدا. نەصر کوڕی سەیار بۆ بیرەوەری شەڕی شێعب وتی:

انی نشات و حسادی ذوو عدد — یاذا المعارج لا تنقص لهم عددا

ان تحسدونی علی مثل البالاء لکم — یوما فمثل بلائی جر لی الحسدا

یابی الاله الذی اعلی بقدرته — کعبی علیکم و اعطی فوقکم عددا

ارمی العداة بافراس مکلمة — حتی اتخذن علی حسادهن یدا

من ذا الذی منکم فی الشعب اذوردوا — لم یتخذ حومة الاثقال معتمدا

هلا شهدتم دفاعی عن جنیدکم — وقع القنا و شهاب الحرب قد وقدا

یانی: من گەورە بوم و گەشەم کرد و رژدی بەرانم لەژمارەدا فراوان بون، ئەی خوای بەخشەری پێگەکان، ژمارەی ئەوان کەم بکەرەوە. ئەگەر بۆ شەرێك هاوشێوەی شەڕی ئێوە رۆژێك لەرۆژان رژدی بەمن ببەن، کەسێکی وەك من بەو شەڕە نازایانەی دەیکات، رژدی کەسانی دیکە دەبزوێنێت. ئەو خوایەیی بەهێزی خۆی لەپێشی پێبڕا، جگە لەوەی

ناوێت کە ڕمەکەی ئێمە لەڕمەکانی ئێوە سەرفرازتر بێت و توێشو و توانا و کەل و پەلی شەڕی من لەئێوە زیاتر بێت. دوژمنەکان سوار لەسەر ئەسپە زین کراوەکان لەناو دەبەم تا بەسەر دوژمنە ڕژدی بەرەکان زاڵ بین و سەرکەوتن بەدەست بێنن. کام یەك لەئێوە لەکاتی هاتنی ئەوان بۆ شێعب لەوێ بوو؟ کام یەك لەئێوە بو کەزین و کۆپان وکالآکانی خۆی نەکردە پەناگە؟ بۆ بەرگری کردنی منتان لەجونەید نەبینی کەڕمەکان دادەبارین و بڵێسەی ئاگر لەهەر چوار لاوە بۆ ئاسمان بەرز دەبویەوە.

کوڕی عەریس بۆ وەسف کردنی نەصر وتی:

یا نصر انت فتی نزار کلها	فلك الماثر و الفعال الا رفع
فرجت عن کل القبائل کربة	بالشعب حین تخاضعوا و تضعضوا
یوم الجنید اذا القنا متشاحر	و النحر دام و الخوافق تلمع
مازلت ترمیهم بنفس حرة	حتی تفرج جمعهم و تصدعوا
فالناس کل بعدها عتقائکم	و لك المکارم و المعالی اجمع

یانی: ئەی نەصر، تۆ جوامێر و سەروەری هەمو خەڵکانی نەزاریت. ڕێزداریەکان لەتۆدا کۆبونەوە و باشترین کارەکان تۆ ڕێکیان دەخەیت. خەمت لەسەر شانی هەمو بنەماڵەکان هەلگرت و ئەمە لەرۆژی شەڕی (دۆڵ) بوو کەهەموان سەریان دانەواند و لەرزان. ڕۆژی جونەید کەڕمەکان لەیەك گیریان کرد و خوێن لەقوڕگەکان دەباری و ئاڵآ سورەکان دەشەکانەوە. بەردەوام بەگیانێکی پاك و ئازاد ئەوانت لەناو دەبرد تا ڕیزەکانیان تێکشکا و لەیەك پچڕان. دوای ئەوە هەمو خەڵکان ئازادبوەکانی دەستی ئێوەن و پێگەی لەپێشی و ڕێزداریەکان تایبەتە بەتۆ.

بیرکردنەوەی چەند ڕوداوێك

لەم ساڵەدا معاویە کوڕی هوشام لەهاویندا شەڕی کرد و دەستی بەسەر خەرشەنەدا گرت.

ئیبراهیم کوڕی هوشامی مەخزومی ئایینی حەجی لەگەڵ خەڵکان ئەنجامدا. بەوتەی دەستەیەك سلێمان کوڕی هوشام کوڕی عەبدولەلیك ئایینی حەجی ئەنجامدا.

لەم ساڵەدا دوای مردنی هەیسەم، ئانۆدلۆسیەکان فەرماندەکەیان محەممەد کوڕی عەبدولەلیکی ئەشجەعیان کردە فەرمانڕەوایی خۆیان. دو مانگ فەرمانڕەوایەتی کرد و

دوای ئەو دج کوڕی عەبدالله غافقی هاتەسەر کار.

کارگوزاران لەم ساڵەدا هەمان کەسانی ساڵی پێش بوون.

ئەم کەسانە لەم ساڵەدا مردن: رەجا ءکوڕی حەیوە لە فوسەین، مەکحول ئەبو عەبدالله شامی فەقیە، عەبدولجەبار کوڕی وایل کوڕی حوجری حەزرەمی. باوکی کاتێك مرد کەدایکی بەم دوگیان بوو. هەرچی لەباوکی دەگێڕنەوە، پچڕاوە و پچڕپچڕە.

ڕوداوەکانی ساڵی سەد و سیانزەی کۆچی (٧٣١ زایینی)

کوژرانی عەبدولوەهاب

لەم ساڵەدا عەبدولوەهاب کوڕی بوخت کوژرا. ئەو هاوڕێ لەگەڵ عەبداللە بەتاڵ بۆ شەڕ لەسەرزەمینی ڕۆم ڕۆشتبوو. خەڵك لەدەوری بەتاڵ بڵاوەیان لێکرد و عەبدولوەهاب هێرشی دەبرد و بەردەوام دەیوت: ئەسپێکی لاوازتر لەتۆم نەبینیوە، خوا خوێنم بڕێژێت ئەگەر خوێنت نەڕێژم! دواتر خودەی هەڵگرت و فڕێیدا و وتی: من عەبدولوەهاب کوڕی بوختم! ئایا لەبەهەشت رادەکەن؟ دواتر بەرەو رووی دوژمن پێشڕەوی کرد و لای پیاوێك تێپەڕی کەدەیوت: ئەی هاوار لەتینویەتیدا مردم! وتی: پێشڕەوی بکە چونکە ئاوی فراوان (لەبەهەشت) چاوەڕێت دەکات. لەگەڵ ئەو پیاوە هێرشی بردە کەکوژرا و ئەسپەکەیشی کوژرا.

شەڕی مەسلەمە کوڕی عەبدولمەلیك و گەڕانەوەی ئەو

لەم ساڵەدا مەسلەمە سوپاکەی لەسەرزەمینی خاقان بڵاو کردەوە و دەستی بەسەر قەڵا و شارەکاندا گرت و خەڵکانی ئەسیر و کۆیلەی کرد و سوتاندی و ئەو دیو کوێستانەکانی بەلەنجەر بەتەواوەتی دەستەمۆی بوون و کوڕی خاقان کوژرا. هەمووی ئەو خەڵکە لەخەزەرەکان و کەسانی دیکە کۆبونەوە و سوپایەکیان تەیار کرد کەژمارەکەیان جگە لەخوای گەورە کەس نەیدەزانی. مەسلەمە لەبەلەنجەر تێپەڕیبوو. کاتێك ئەم هەواڵە بەمەسلەمە گەیشت، فەرمانی بەهاوەڵانی خۆیدا کەچەندین ئاگری گەورەیان کردەوە. ئەوسا خێوەت و باروبنەی خۆیان بەجێهێشت و بارسووك گەڕانەوە و ناتەوانانی لەپێشەوە رەوانە کرد و بەهێز و بوێرەکانی بەدوای ئەواندا و مەنزڵ و ڕێگاکانی بڕی تا ئەوەی نیوە گیان گەیشتنە شارەکانی باب و ئەبواب.

کوژرانی عەبدولرەحمان فەرمانداری ئاندۆلۆس

فەرمانداری عەبدولمەلیك کوڕی قەتەن

لەم ساڵەدا (٧٣١/١١٣) عەبدولرەحمان کوڕی عەبداللە غافقی فەرمانداری ئاندۆلۆس (لەلایەن عوبەیدە کوڕی عەبدولرەحمانی سولەمی) بەمەبەستی شەڕ ڕۆشتەدەر. هوشام کوڕی عەبدولمەلیك، لەساڵی ١١٠/ ٧٢٨ زایینی عوبەیدەی وەك فەرمانداری ئەفریقیە و ئاندۆلۆس دەستنیشان کردبو. کاتێك گەیشتە ئەفریقیە، موستەنیر کوڕی حارسی حورەیسی بۆ شەڕ لەسیسیل ڕەوانە کرد. لەوێ مایەوە تا زستان تەنگی پێ هەڵچنی، دواتر گەڕایەوە و سوپاکەی لەئاودا خنکان و موستەنیر و چوارپێکەی ڕزگاریان بوو. عوبەیدە لەسزای ئەم کارەیدا خستیە زیندان و قامچی لێدا و لەسوچ و قوژبنەکانی قیروان بەریسوایی و لاوازی سوڕاندییەوە.

عوبەیدە، عەبدولرەحمان کوڕی عەبداللە وەك فەرمانداری ئاندۆلۆس دەستنیشان کرد کەبۆ شەڕی فەرەنگەکان ڕۆشتەدەر و لەقووڵایی وڵاتی ئەوان پێشڕەوی کرد و تالآنی زۆری دەسکەوت کە لەناویاندا قاچێکی زێرینی ڕازاوە بەیاقوت و گەوهەر و زەموڕود دەبینرا. قاچەکەی شکاند و لەناو خەڵکدا دابەشی کرد. هەواڵی کارەکەی بەعوبەیدە گەیشت کەتوڕە بوو و نامەی بۆنوسی و ئاگاداری کردەوە. عەبدولرەحمان کەپیاوێکی چاکەکار بو، وەڵامی دایەوە: دوای سڵاو، ئەگەر زەوی و ئاسمانەکان هەموویان داخرابێتن، خوای گەورە بۆ چاکەکاران ڕێگەیەکی چوونەدەرەوە ئامادە دەکات. دواتر لەم ساڵەدا یا ساڵی ١١٤/ ٧٣٢ زایینی بەمەبەستی شەڕ لەسەرزەمینی فەرەنگەکان ڕەوانە بوو. خۆی و هاوڕێکانی لەم ڕێگادا گیانیان سپارد.

دواتر عوبەیدە لەئەفریقیەوە ڕوی کردە شام و لەگەڵ خۆی کاڵای فراوان و دیاری گرانبایی و کەنیز و کۆیلە و چوارپێی و شتی دیکەی بۆ هوشام برد و داوای لێکرد لەفەرمانڕەوایەتی دووری بخاتەوە. هوشام ڕازی بو و ئەوی لەسەر کارلابرد. ئەو پێش کوژرانی عەبدولرەحمان، عەبدولمەلیك کوڕی قەتەنی وەك فەرمانداری ئاندۆلۆس دەستنیشان کردبو.

هوشام دوای عوبەیدە، عوبەیداللە کوڕی حەبابی وەك فەرمانڕەوایی ئەفریقیە دەستنیشان کرد. ئەو پێشتر فەرمانداری میسر بوو. عوبەیداللە لەساڵی ١١٦/ ٧٣٤ زایینی

ڕۆشتە ئەفریقیە و موستەنیر کوڕی حارسی لەزیندان ئازاد کرد و فەرمانداری تونسی پێ بەخشی.

عوبەیدە سوپایەکی بەفەرماندەیی حەبیب کوڕی ئەبی عوبەیدە بەرەو سەرزەمینی سودان ڕەوانە کرد. ئەو چەندین سەرکەوتنی بەدەست هێنا کەهیچ کەس تا ئەوکاتە بەدەستی نەهێنابو. هەرچی دەیویست وەك تاڵانی هەڵیگرت و دواتر لەدەریا شەڕی کرد و گەڕایەوە.

بیرکردنەوەی چەند ڕوداوێك

ئەم کەسانە لەم ساڵەدا مردن: عەدی کوڕی سابتی ئەنساری، معاویە کوڕی قورە کوڕی ئەیاسی موزەنی باوکی ئەیاس (دادیاری بەسرە کەهوشیاری ئەو بەنمونە دەهێننەوە) حەرام کوڕی سەعید کوڕی موحەیصە ئەبو سەعید لەتەمەنی ٧٠ ساڵی، تەڵحە کوڕی موصرەف ئەیامی، عەبداللە کوڕی عوبەیداللە کوڕی عومەیری لەیسی، عەبدولرەحمان کوڕی ئەبی سەعیدی خودری بەنازناوی ئەبوجەعفەر لەتەمەنی ٧٧ ساڵی، وەهب کوڕی مونەبەی صەنعانی کە لەبراکەی هوشام بچوکتر و چواربرای هەبو بەناوەکانی: هەمام و غەیلان و عەقیل و مەعقەل کەدەستەیەك دەڵێن: لەساڵی ١١٠/ ٧٢٨ زایینی کۆچی دوایی کرد. حوڕ کوڕی یوسف کارگوزاری موسڵ کە لەئارمگای قورەیشیەکان لەم شارەدا بەخاك سپێردرا و ئەم گۆڕستانە ڕووبەری ماڵە جوانەکەی بەناوی (نەخشێنراو) بوو و لە زی حەجحە/ فەوریەی ٧٣٢ زایینی کۆچی دوایی کرد. هوشام لەجێگەی ئەو وەلید کوڕی تەلیدی عەبسی دەستنیشان کرد و فەرمانی پێدا بۆ تەواو کردنی ئاوەڕێیی شارەکە هەوڵ بدات. ئەو هەوڵیدا و گرنگی و بەهای تایبەتی بۆ ئەو کارە تەرخان کرد.

هەروەها لەم ساڵەدا معاویە کوڕی هوشام لەسەرزەمینی ڕۆم شەڕی کرد. لەپانتایی مەرعەش خەڵکی کۆکردەوە و دواتر گەڕایەوە.

لەم ساڵەدا دەستەیەك لەبانگەشەکەران بۆ بەنی عەباس ڕۆشتنە خوراسان. جونەید یەکێك لەوانی گرت و کوشتی و وتی: هەرکەس بگرم، خوێنی دەرێژم.

لەم ساڵەدا سلێمان کوڕی هوشام کوڕی عەبدولمەلیك ئایینی حەجی لەگەڵ خەڵك ئەنجامدا. دەستەیەك دەڵێن: ئیبراهیم کوڕی هوشام کوڕی ئیسماعیل ئەو کارەی کرد.

کارگوزاران هەمان کەسانی ساڵی پێش بوون.

ڕووداوەکانی ساڵی سەد و چواردەی کۆچی (٧٣٢ زایینی)

فەرمانداری مەروان کوڕی محەممەد لە ئەرمەنستان و ئازەربایەجان

لەم ساڵەدا هوشام کوڕی عەبدولمەلیک، مەروان کوڕی محەممەد کوڕە مامی خۆی وەك فەرمانداری ئازەربایەجان و ئەرمەنستان دەستنیشان کرد.

هۆکاری ئەم کارە ئەوە بو، ئەو لەسوپاکەی مەسلەمە لەئەرمەنستان لەکاتی شەڕ لەگەڵ خەزەرەکان بەشداری کرد. کاتێك مەسلەمە گەڕایەوە، مەروان ڕۆشتە لای هوشام و هوشام پێش ئەوەی ئاگادار بکرێتەوە، مەروانی لەبەرابەر خۆی بینی. پرسی کەبۆ هاتویت. وتی: لەوەی بینیم، بێزار بوم و جگە لەخۆم پەیکێکی شیاوم نەبینی تا ئەم هەواڵە بەتۆ بگەیەنێت. وتی: چیە؟ مەروان وتی: هاتنی خەزەرەکان بۆ سەرزەمینی موسوڵمانان و کوژرانی جەراح و کەسانیتر، پێشهاتێك بوو زیانی گەورەی بەموسوڵمانان گەیاند و ئەوانی ناتەوان کرد. دواتر سەروەری باوەڕداران بەباشی زانی کە مەسلەمە کوڕی عەبدولمەلیك بۆ شەڕی ئەوان ڕەوانە بکات. سوێند بەخوا لەشارەکانی ئەوان تەنیا کەم بەها و ناگرینگەکانی ئەوانی لەژێر سمی ئەسپەکانی خۆی شێلا و پێشێلی کرد. کاتێك فراوانی سوپاکەی خۆی بینی، شادمان بو و پەیامی بۆ خەزەرەکان نارد و بۆ شەڕ ئاگاداری پێدان و کاتێك گەیشتە سەرزەمینی ئەوان، زیانێکی ئەوتۆی لەوان نەدا و گرنگترین کارو هونەری ئەوە بو کەتەندروست، خۆی ڕزگاری کرد. من دەمەوێت فەرمانی جەنگ بەمن بدەیت تا تۆڵە بستێنمەوە و ئەم نەنگ و شەرمە لەناوچاوی خۆمان بسڕمەوە. هوشام وتی: ئەو فەرمانەت پێ دەدەم. وتی: سەد هەزار پیاوی شەڕکەر بکەرە هاوڕێی من. وتی: کردم. وتی: ئەم نهێنیە لای کەس مەدرکێنە. وتی: کردم و تۆم کردە فەرمانداری ئەرمەنستان.

ماڵئاوایی لێکرد و مەروان بوبە فەرمانداری ئەرمەنستان و بەرێکەوت. هوشام سوپایەکی لەشام و عێراق و جەزیرەوە ڕەوانە کرد. لای ئەو لەشەڕکەران و خۆبەخشەکان نزیکەی سەد و بیست هەزار پیاوی شەڕکەر کۆبونەوە. وای نیشاندا مەبەستی ئەوەی هەیە بڕواتە لان و لەسەرزەمینەکەیان شەڕیان لەگەڵ ئەزمون بکات.

کەسی بۆ لای پاشای خەزەرەکان رەوانە کرد و خوازیاری ئاگربڕ بوو. پاشای خەزەرەکان رازی بوو و کەسی رەوانە کرد تا پەیمانی ئاشتیەکە مۆر بکات. ئەو نێردراوەکەی لای خۆی هێشتەوە تا لەئامادە کردن و تەیار کردنی سوپاکەی تەواو بو. دواتر بەتوندی قسەی لەگەڵ ئەوان کرد و بۆ شەڕ ئاگاداری پێدان و نێردراوەکەی گەڕاندەوە. کەسێکی کردە هاورێی تا لەدوورترین رێگاوە بڕوات. خۆی لەنزیکترین رێگاوە بەرێکەوت. نێردراوە نەگەشتە لای پاشاکەیان کەمەروان گەیشتە سەریان. نێردراو پاشاکەی خۆی لەئامادەیی سوپاکەی مەروان ئاگادار کردەوە و هەمو هەواڵەکانی پێدا. پاشای خەزەرەکان لەگەڵ هاوەڵانی خۆی راوێژی کرد. وتیان: ئەم عەرەبە تۆی فریودا و هاتۆتە ناو ولاتەکەی تۆ. ئەگەر لەشوێنەکەی خۆت بمێنیتەوە و سەرقاڵی ئامادە کردن و تەیار کردنی سوپاکەت بیت، دەرفەتی ئەو کارەت پێ نابڕێت، ئەگەر بەشێوەی ئێستا رووبەرووی ببیتەوە و شەڕ بکەیت، بەسەر تۆدا سەردەکەوێت و هێزی تۆ لەناو دەبات. بۆچونی راست ئەوەیە بۆ شارە دوورەکانی ولاتەکەت پاشەکشێ بکەیت و رێگەی بۆ بکەیتەوە تا هەر کارێك دەیەوێت ئەنجامی بدات. بەبۆچونەکەیان رازی بو و ڕۆشتە ئەو شوێنەی کەپێشنیاریان کرد.

مەروان ڕۆشتە ناو ولاتەکەی ئەوان و لەقوولاییەکاندا پێشڕەوی کرد و سەراسەر وێران و خاپوری کرد و تالانی و ئەسیرەکانی کۆکردەوە. گەیشتە کۆتایی سەرزەمینەکە و تۆڵەی خۆی سەندەوە و چەند رۆژێك مایەوە تا ئەوەی هەمویانی ملکەچی فەرمانەکانی خۆی کرد. ڕۆشتە ولاتی پاشای تاجدار و وێرانی کرد، دەستی بەسەر قەلاکاندا گرت و پاشا تەسلیمی بو و پەیمانی ئاشتی لەگەڵ بەست لەسەر ئەو بنەمای کە هەزار وپێنسەد کۆیلەی پیاو و پێنسەد کەنیزی موو ڕەش و سەد هەزار پەیمانەی پێ ببەخشێت و هەمووی بباتە شاری باب. مەروان لەگەڵ کۆمەلانی خەڵك لەسەر بنەمای وەرگرتنی سەد سەر (مەڕومالات) پەیمانی بەست. دواتر ڕۆشتە ناو سەرزەمینی زێریکێران و لەگەڵ پاشاکەی پەیمانی ئاشتی بەست و دواتر بەرەو ولاتی حەمزین ملی رێگەی گرتەبەر کەپاشاکەی تەسلیم نەبوو و مەروان گەمارۆی خستە سەر قەلاکەیان و دەستی بەسەردا گرت و لەوێوە رەوانەی سەغد و بەئاشتی دەستی بەسەردا گرت و فەرمانی بە(تەبەر شان شا)دا سالانە بیست هەزار پەیمانەی بۆ ببات بۆ شاری باب. دواتر لای

قەڵای پاشای لەکز دابەزی کە لەدانی باج خۆی بەدوور دەگرت. پاشا هاتەدەر و مەبەستی دەرباری پاشای خەزەرەکانی کرد بەلأم شوانێك بێ ئەوەی بیناسێت تیرێکی بۆ هاویشت و کوشتی. خەڵکی لەکز لەگەڵ مەروان ئاشتیان کرد و ئەو فەرمانداریکی بۆ دەستنیشان کردن و بەرەو قەڵای شروان لەکەنار دەریا بەرێکەوت کەهەمویان ملکەچی فەرمانەکانی بوون. سەرئەنجام گەیشتە دودانیە و کوشتاری خەڵکەکەی کرد و گەڕایەوە.

بیرکردنەوەی چەند روداوێك

لەم ساڵەدا معاویە کوڕی هوشام لەهاویندا لەلای چەپ شەڕی کرد و دەستی بەسەر ئاغێلەکانی ئەقرەندا گرت. عەبدالله بەتاڵ لەگەڵ سوپایەك لەموسوڵمانان، رووبەرووی کۆنستانتین بویەوە و شەڕی کردو شکستی پێهێنا و چەندین کەسی ئەسیر کرد. هەروەها لەم ساڵەدا سلێمان کوڕی هوشام لەوەرزی هاوین شەڕی کرد و گەیشتە کایسارسا (قیساریە).

لەم ساڵەدا هوشام کوڕی عەبدولەلیك، ئیبراهیم کوڕی هوشامی مەخزومی لەفەرمانداری مەدینە لابرد و خالید کوڕی عەبدولەلیك کوڕی حارس کوڕی حەکەمی لەمانگی رەبیع الاول/ مەی ٧٣٢ زایینی لەجێگەی ئەودانا. رۆژگاری فەرمانڕەوایەتی ئیبراهیم هەشت ساڵی خایاند. هەروەها فەرمانداری مەککە و تاییفی لەئیبراهیم وەرگرتەوە و بۆ ئەم دوشارە محەممەد کوڕی هوشامی مەخزومی دەستنیشان کرد. دەستەیەك دەڵێن: بەمشێوە نیە بەڵکو بۆ ماوەی سیانزە ساڵ فەرمانڕەوایەتی کرد و کاتێك ئیبراهیم لەسەر کار لابرا، محەممەد بۆ جێگەکەی دەستنیشان کرا. لەم ساڵەدا تاعون لەواست بڵاوبویەوە.

هەروەها لەم ساڵەدا مەسلەمە کوڕی عەبدولەلیك گەڕایەوە و ئەمە لەدوای ئەوە بو کەخاقانی شکستدا و کارەکانی ئەو دیارەی رێکخست و بناغەی شاری بابی داڕشت.

لەم ساڵەدا خالید کوڕی عەبدولەلیك کوڕی حارس ئاییني حەجی لەگەڵ خەڵك ئەنجامدا. کارگوزاران هەمان کەسانی ساڵی پیش بوون کەئاماژەیان پێدرا جگە لەوەی کەخالید کوڕی عەبدولەلیك فەرمانداری مەدینە بو و تایف و مەککە محەممەد کوڕی هوشام و ئەرمەنستان و ئازەربایەجان لەژێر فەرمانڕەوایەتی مەروان کوڕی محەممەددا بو.

کەسی بۆ لای پاشای خەزەرەکان رەوانە کرد و خوازیاری ئاگربڕ بوو. پاشای خەزەرەکان رازی بوو و کەسی رەوانە کرد تا پەیمانی ئاشتیەکە مۆر بکات. ئەو نێردراوەکەی لای خۆی هێشتەوە تا لەئامادە کردن و تەیار کردنی سوپاکەی تەواو بو. دواتر بەتوندی قسەی لەگەڵ ئەوان کرد و بۆ شەڕ ئاگاداری پێدان و نێردراوەکەی گەڕاندەوە. کەسێکی کردە هاورێی تا لەدوورترین رێگاوە بڕوات. خۆی لەنزیکترین رێگاوە بەرێکەوت. نێردراوە نەگەشتە لای پاشاکەیان کەمەروان گەیشتە سەریان. نێردراو پاشاکەی خۆی لەئامادەیی سوپاکەی مەروان ئاگادار کردەوە و هەمو هەواڵەکانی پێدا. پاشای خەزەرەکان لەگەڵ هاوەڵانی خۆی راوێژی کرد. وتیان: ئەم عەرەبە تۆی فریودا و هاتۆتە ناو وڵاتەکەی تۆ. ئەگەر لەشوێنەکەی خۆت بمێنیتەوە و سەرقاڵی ئامادە کردن و تەیار کردنی سوپاکەت بیت، دەرفەتی ئەو کارەت پێ نابڕێت، ئەگەر بەشێوەی ئێستا رووبەرووی ببیتەوە و شەڕ بکەیت، بەسەر تۆدا سەردەکەوێت و هێزی تۆ لەناو دەبات. بۆچونی راست ئەوەیە بۆ شارە دوورەکانی وڵاتەکەت پاشەکشێ بکەیت و رێگەی بۆ بکەیتەوە تا هەر کارێك دەیەوێت ئەنجامی بدات. بەبۆچونەکەیان رازی بو و رۆشتە ئەو شوێنەی کەپێشنیاریان کرد.

مەروان رۆشتە ناو وڵاتەکەی ئەوان و لەقووڵاییەکاندا پێشڕەوی کرد و سەراسەر وێران و خاپوری کرد و تالانی و ئەسیرەکانی کۆکردەوە. گەیشتە کۆتایی سەرزەمینەکە و تۆڵەی خۆی سەندەوە و چەند رۆژێك مایەوە تا ئەوەی هەموویانی ملکەچی فەرمانەکانی خۆی کرد. رۆشتە وڵاتی پاشای تاجدار و وێرانی کرد، دەستی بەسەر قەڵاکاندا گرت و پاشا تەسلیمی بو و پەیمانی ئاشتی لەگەڵ بەست لەسەر ئەو بنەمای کە هەزار وپێنسەد کۆیلەی پیاو و پێنسەد کەنیزی موو رەش و سەد هەزار پەیمانەی پێ ببەخشێت و هەمووی بباتە شاری باب. مەروان لەگەڵ کۆمەڵانی خەڵك لەسەر بنەمای وەرگرتنی سەد سەر (مەڕومالآت) پەیمانی بەست. دواتر رۆشتە ناو سەرزەمینی زێریکێران و لەگەڵ پاشاکەی پەیمانی ئاشتی بەست و دواتر بەرەو وڵاتی حەمزین ملی رێگەی گرتەبەر کەپاشاکەی تەسلیم نەبوو و مەروان گەمارۆی خستە سەر قەڵاکەیان و دەستی بەسەردا گرت و لەوێوە رەوانەی سەغد و بەئاشتی دەستی بەسەردا گرت و فەرمانی بە(تەبەر شان شا)دا ساڵانە بیست هەزار پەیمانەی بۆ ببات بۆ شاری باب. دواتر لای

قەڵای پاشای لەکز دابەزی کە لەدانی باج خۆی بەدوور دەگرت. پاشا هاتەدەر و مەبەستی دەرباری پاشای خەزەرەکانی کرد بەڵام شوانێك بێ ئەوەی بیناسێت تیرێکی بۆ هاویشت و کوشتی. خەڵکی لەکز لەگەڵ مەروان ئاشتیان کرد و ئەو فەرمانداریێکی بۆ دەستنیشان کردن و بەرەو قەڵای شروان لەکەنار دەریا بەرێکەوت کەهەمویان ملکەچی فەرمانەکانی بوون. سەرئەنجام گەیشتە دودانیە و کوشتاری خەڵکەکەی کرد و گەڕایەوە.

بیرکردنەوەی چەند روداوێك

لەم ساڵەدا معاویە کوڕی هوشام لەهاویندا لەلای چەپ شەڕی کرد و دەستی بەسەر ئاغێلەکانی ئەقرەندا گرت. عەبدالله بەتاڵ لەگەڵ سوپایەك لەموسوڵمانان، رووبەرووی کۆنستانتین بویەوە و شەڕی کردو شکستی پێهێنا و چەندین کەسی ئەسیر کرد. هەروەها لەم ساڵەدا سلێمان کوڕی هوشام لەوەرزی هاوین شەڕی کرد و گەیشتە کایسارسا (قیساریە).

لەم ساڵەدا هوشام کوڕی عەبدولمەلیك، ئیبراهیم کوڕی هوشامی مەخزومی لەفەرمانداری مەدینە لابرد و خالید کوڕی عەبدولمەلیك کوڕی حارس کوڕی حەکەمی لەمانگی رەبیع الاول/ مەی ٧٣٢ زایینی لەجێگەی ئەودانا. رۆژگاری فەرمانڕەوایەتی ئیبراهیم هەشت ساڵی خایاند. هەروەها فەرمانداری مەککە و تاییفی لەئیبراهیم وەرگرتەوە و بۆ ئەم دوشارە محەممەد کوڕی هوشامی مەخزومی دەستنیشان کرد. دەستەیەك دەڵێن: بەمشێوە نیە بەڵکو بۆ ماوەی سیانزە ساڵ فەرمانڕەوایەتی کرد و کاتێك ئیبراهیم لەسەر کار لابرا، محەممەد بۆ جێگەکەی دەستنیشان کرا. لەم ساڵەدا تاعون لەواست بڵاوبویەوە.

هەروەها لەم ساڵەدا مەسلەمە کوڕی عەبدولمەلیك گەڕایەوە و ئەمە لەدوای ئەوە بو کەخاقانی شکستدا و کارەکانی ئەو دیارەی رێکخست و بناغەی شاری بابی دارشت.

لەم ساڵەدا خالید کوڕی عەبدولمەلیك کوڕی حارس ئایینی حەجی لەگەڵ خەڵك ئەنجامدا. کارگوزاران هەمان کەسانی ساڵی پیش بوون کەئاماژەیان پێدرا جگە لەوەی کەخالید کوڕی عەبدولمەلیك فەرمانداری مەدینە بو و تایف و مەککە محەممەد کوڕی هوشام و ئەرمەنستان و ئازەربایەجان لەژێر فەرمانڕەوایەتی مەروان کوڕی محەممەددا بو.

ئەم کەسانە لەم ساڵەدا مردن: عەتا کوڕی ئەبی ریاح کەدەستەیەك دەڵێن: لەساڵی ١١٥/ ٧٣٣ زایینی کۆچی دوایی کرد و ساڵەکانی تەمەنی ٨٨ ساڵ بوو و دەستەیەك دەڵێن: لەساڵی ١٠٠/ ٧١٨ زایینی مرد، محەممەد کوڕی عەلی کوڕی حسین باقر کەدەستەیەك دەڵێن: لەساڵی ١١٥/ ٧٢٣ زایینی مرد و ساڵەکانی تەمەنی ٧٣ یا ٥٨ ساڵ درێژەی کێشا، حەکەم کوڕی عوتەیبە کوڕی ئەهاس ئەبو محەممەد موالی ژنێك لەکێندە کە لەساڵی ٥٠/ ٦٧٠ زایینی چاوی بەدنیا هەڵهێنا، عەبدالله کوڕی بەریدە کوڕی حوصەیبی ئەسلەمی دادیاری مەرو کە سێ ساڵ دوای دەست بەکاربوونی عومەر کوڕی خەتاب چاوی بەدنیا هەڵهێنا.

روداوەکانی ساڵی سەد و پانزەی کۆچی (٧٣٣ زایینی)

لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی هوشام لەسەرزەمینی رۆم شەڕی کرد و هەروەها لەم ساڵەدا تاعوون لەشام بڵاوبویەوە و لەخوراسان قاتوقڕی و وشکەساڵی روویدا. جونەید نامەی بۆ شارەکان نوسی تا خواردن بۆ مەرو ببەن. جونەید دو دەرەمی بە پیاوێکدا کە نانێکی پێ کڕی. بەوانی وت: نانێك بەدرەمێکە و ئێوە لەبرسانا دەناڵێنن؟ خۆم لەهیندستان بینیم کە دەنکێ گەنم بەدەرمێك بو.

دەڵێت: لەم ساڵەدا محەممەد کوڕی هوشامی مەخزومی ئایینی حەجی لەگەڵ خەڵك ئەنجامدا. فەرمانداری خوراسان جونەید بو. دەستەیەك دەڵێن: بەمشێوە نیە بەڵکو جونەید مردبوو و عومارە کوڕی حورەیمی موری فەرماندار بوو. دەستەیەك دەڵێن: جونەید لەساڵی ١١٦/ ٧٣٤ زایینی مرد.

لەم ساڵەدا عەبدولەلیك کوڕی قەتەن فەرمانداری ئاندۆلۆس لەسەرزەمینی بشکەنەس شەڕی کرد و تەندروست گەڕایەوە.